

THE

SADDARSHANA-CHINTANIKÂ

OR

STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

A MONTHLY PUBLICATION
STATING AND EXPLAINING
THE APHORISMS OF THE SIX SCHOOLS

OF

INDIAN PHILOSOPHY

WITH THEIR TRANSLATION INTO MARATHI AND ENGLISH

(*Registered under Act XXV of 1867*)

U o o n

PRINTED AT THE "DNYAN PRAKASH" PRESS

January, 1877

Man, speak the truth in form attractive sweet ;
Whate'er repels though true, do not repeat
Whate'er attracts but false do not recite ,
The ancient sages fix this holy rite.

पङ्कदर्शनचिंतनिका.

२००५

मीमांसादर्शन.

वृत्तिवदित

आणि

त्याचे मराठी आणि इंग्रजी

भाषांतर

सन १८६७ च्या १५ व्या आरम्भमा १ मॅगरी आहे

पुणे

“शानमकाश” छापखान्यात छापिले

जानेवारी १८७०

॥ सत्यं ब्रूयात् प्रियं ब्रूयात् ॥

॥ न ब्रूयात् सत्यमप्रियं ॥

॥ प्रियं च नानृतं ब्रूयात् ॥

॥ एष धर्मः सनातनः ॥

INTRODUCTION

101

We intend to interpret to our readers the systems of the well known *six schools of philosophy* in India. We will first indicate the chronological order of the founders of schools of thought in India. The *Rishi* had enthusiastically sung his hymns, had fervidly prayed to God, had contemplated nature, and had enjoyed the exhilarating Soma juice the pleasant sensations which it caused filled his imagination and produced poetical sentiments which even at this distance of time do not fail to move those who can appreciate him. The *Brahma Vâdinas* explained the utterances of the *Rishi* always from a sacrificial point of view, and gave an impulse to the thought of the age. The *Āchâryas* whose activities were many sided, systematized the sacrificial dicta of the *Brahma Vâdinas*, and proposed new interpretations of the original hymns of the *Rishi*, cultivated etymology, developed grammar and psychology, and fixed and classified the advanced notions of the age, betaking themselves to the recesses of forests, and there contemplating the essence of matter and spirit. Then teachers like *Patanjali*, almost the greatest exegetist in the world, taught their schools. The *Yoga* system of philosophy followed as a matter of course. Buddhism sprang up which supplied the foundation of the superstructure raised with great assiduity during generations by the

Chronological order
of philosophical teachers

Risis, Brahma-Vâdinas, and Âchâryas, and established its ascendancy. Opposition headed by teachers in whom the spirit of the Âchâryas had not become extinct brought on a reaction. The latter Âchâryas like Kanâda, Kapila and Bâdarâyana attacked the Boudhas, formulated the ideas and thoughts of the age, and developed psychology and theology which are *the spirit and motive power* of all nationalities in India. There is ample evidence for the chronological order here indicated. It will be discussed else-where at length.

We intend to interpret the speculations of these latter Âchâryas, whose classifications of qualities, notions of matter and spirit, of transmigration, and of salvation are now invariably adopted in India. Whether we examine the writings of Guru Nânaka in the Panjab, of Kabir on the banks of the Ganges, of Chaitanya in Bengal, or of Tukârâm and Jnânoba in Mahârâstra, of Svâmî Nârâyana in Gujerâtha, or of Râmânuja in the Tâmil and Telagu nationalities in the Madras Presidency, we find the same devotional fervour, tinged partly with positive notions of God, such as Kanâda taught, partly with the metaphysics, which Kapila systematized and developed, and partly with that pantheism which has sprung from the philosophy of Bâdarâyana. The modern Hindu is the embodiment of the influences which we have succinctly enumerated. Yet the six schools of philosophy are decidedly in advance of him, and inculcate principles which have all the freshness of modern European thought and possess truths of which no nation ought to be ashamed.

The influence of the six schools of philosophy on the modern Indian mind.

As we begin our *serial* called *Saddarshana-Chintanikā* with Jaimini's *Mīmāṃsā* a philosophical treatise on exegetics and its logic, we cannot better introduce our monthly magazine than by discussing the general principles of the theory of interpretation itself. The principles of interpretation are known in Europe as *exegetics* or *Hermeneutics*. In the extension as well as improvement of human knowledge, it plays a very important part. It springs from the conservative propensities of human nature. A genius alone can originate a thought. But its acceptance or rejection depends on the condescension of conservatism first to consider it, and then to see its power or necessity. But even when the power or necessity of a thought is clearly discerned, it is not easily adopted by a whole nation. It must undergo the ordeal of interpretation its analogy to some already accepted thought must be pointed out and its forms must be apprehended. We will give an illustration. Auguste Comte, a modern French thinker laid down a theory of the three stages of the development of history—*theological*, *metaphysical*, and *positive*. As a first great step towards an historical generalisation, it is an hypothesis of considerable importance, but the orthodoxy of Europe at first rejected it and condemned it. Yet in one form or another as interpreted by the thinkers of Europe, it is adopted. Thus the importance of the study of exegetics is great.

Again, as it is never the lot of all thinkers or students of philosophy to originate large ideas, it is at least their duty to know them, and seek to develop them. Hence every student of philosophy cannot but be an interpreter of what is placed before him by his

ancestors Mr Mill's Logic or his system of Political Economy is the fruit of the great exegetical powers the author possessed Whenever he sees a thought, he studiously and critically attempts to interpret it, by looking at it from as many points of view as possible, and by discussing it in its different bearings

Interpretation is also a necessity with those who simply seek knowledge, for no elaborate book can be easily understood. The questions it discusses, require to be properly and systematically interpreted the canons of exegetics require to be applied. the statements made by the same author in the course of a discussion require to be collated the conclusions drawn by him at different stages of the discussion require to be sifted and the forms in which his thoughts appear require to be distinctly discerned

Interpretation is a necessity with ordinary men of business For example, a document conveying a valuable estate may be carefully drawn up But whenever it is used for substantiating a claim founded upon it, its interpretation is of special importance. Important issues in law-courts are raised as to the interpretation of a passage, and important decisions are affected in proportion as the one or the other interpretation is adopted by a court of justice. We, therefore, attach great importance to the exegetical philosophy of Jaimini, and believe that as an instrument of reform, as a means of philosophical study or of the acquisition of knowledge, as a necessity of active public life, as a system of education, as a fact in the history of Indian philosophy, as an encyclopædia of sacrificial lore, as the logic of such discussions as were conducted by Raghunâtha Shâstri Paivata of Puna or Râjârâm Shâstri Kâlekar of

Banāras, as a key to writings called Kalpa Sūtras, Āranyakas Patanjali's Mahābhāṣya or Mādhyama's voluminous commentaries on Vaidika authors and as the source of all the dicta of logic and religion which obtain at present among the Hindus, the system of Jaimini's Mīmāṃsā is of special importance

Before we enter upon our proper task of translating and annotating upon Jaimini's Mīmāṃsā we will present to our readers a short historical sketch of Indian exegetics. Before exegetical logic can come into existence, there must be some recognized scriptures to which exegetics can be applied. The utterances of the Rishis, called Sanhitas of the Vedas constitute these original scriptures. The Rishi is the first original promulgator of thought in India—the eternal thought as it exists in the Divine Mind. The Rishi saw it and revealed it. Now, the Rishi was an energetic thinker. Absorbed in meditation, he prayed and sang and his prayers and songs embody the highest religious aspirations of man. Full of faith he sought the help of God on all occasions of life. He was conscious of the struggle between the good and evil influences in the mind of man. He fervidly prayed that the good influence, which he called the *good mind*, might prevail, and might be enabled to triumph over the evil influence called by him the *evil mind*. He believed in one God who always inspired his mind. He believed in the immortality of the soul, and spoke with raptures of the path of righteousness which his ancestors had followed. His description of heaven is pure and spiritual. Such a Rishi in one sense originated the religious ideas of India, for every orthodox school of philoso-

Recognized scriptures—the subject of exegetics.

phy refers to him as the fountain-head of all its doctrines and reveres him. This reverence for the *Risī* is so thoroughly established in India that ideas even antagonistic to the *Risī* but popularly recognized are attributed to him. Often a stray-utterance of the *Risī* is quoted to support a system of thought that has nothing in common with the teachings of the *Risī*. The theory of exegetics is, therefore, specially developed in India.

The authors of the *Brāhmanas* who followed the *Risīs* were the first to develop and apply a method of interpretation. They generally called themselves *Brahma-Vâdinas*. By *Brahma*, they meant accumulated knowledge or learning. But *Brahma* was the name given by the *Risīs* to a prayer they uttered or a hymn they chanted. When the power of the *Brahma* which moved the heart and inspired the intellect of the ancient *Āryas* for generations was established, the *Brahma-Vâdinas* were compelled by the circumstances in which they found themselves placed, to advance their sacrificial doctrines by interpreting the hymns of the *Risīs* into their own dicta. Their method is called *objective*, for they always try to support their interpretation of the mantras into something sacrificial by referring to a natural phenomenon, such as the revolution of the sun, to an established social custom or to canons and rules of recognized literature. Illustrations based on the facts of the external world constitute their special *forte*. The whole *Brāhmaṇa* literature consists of sacrificial interpretations of the hymns of the *Risīs*. Look into any chapter of the *Āitareya*, *Taittirīya* or *Shatapatha Brāhmaṇa*, and the general principles of this method

of interpretation will be at once seen. But three facts deserve special attention: i. They based their speculations on etymology, ii. They saw the phenomenon of generation illustrated in their sacrifices as originally fire was produced by friction, iii. They seriously narrated stories of battles between demons and gods. Etymology represents the psychical phase of objective exegesis and natural phenomena their physical phase; the stories supplied the traditional basis. It need not be remarked that every system of philosophy discovers these three phases. Engaged in applying the system of objective exegesis generations of thinkers propounded their sacrificial diets and passed away.

The system of objective exegesis necessarily ceased

to interest the Brahma Vādinās.
 Subjective exegesis. The sacrificial diets were too material to continue to be powerful. The

Brahma Vādinās gave way to another school of thinkers—the Āchāryas of the Aranyaka period. The system of exegesis was altered. The utterances of the *Risā* were now interpreted in a psychical way. Phenomena which have always inspired thinkers attracted attention. The soul, the spirit and the faculties of the mind, became the subjects of discussion and exegesis. The concrete had paved the way for abstract thought. The qualities of substances were examined. The characteristic feature of this school of exegesis was—earnest and irrepressible search after the essence of whatever exists. Brahma now no longer meant either a prayer or learning. Its significance underwent a great change: it meant the essence sought. Among the ancient Greeks a craving for the essence of all existence overruled their philosophical

speculations. The Greek sought the essence, but his method was different. He named a substance such as air or fire, and attempted to resolve all existing matter into it. His logic consisted in investigation, and he desired explanation of what he conceived to be different forms of one substance. The ancient Ârya in India studied the utterances of the *Risîs*, and interpreted the forms mentioned by them into the essence of matter or mind. The first examined concrete natural substances. The last named abstract qualities, powers or generalities. The one was obliged by his position to investigate the actual properties of a material substance, and by combination or analysis, to establish his conclusion. The other simply philosophized about an abstract entity, and gave reasons. The former paved the way for the study of physics, and the latter rose to a sublimity of thought, and impelled by aspirations which rose superior to every thing worldly, and which presented a picture of eternal quietude and happiness, sought an ideal life. The Greek gradually became anxious to know the properties of matter and mind, and though often repulsed and often discomfited, was determined to know the cause and explanation of what he saw in nature either material or spiritual. The ancient Ârya in India, bent on securing the essence which resulted in quiet beatitude, developed the means and ends of contemplation. While some Âchâryas were absorbed in contemplation, others cultivated grammar and cognate sciences. This was partly attended and partly followed by great philosophical activities. A school of thinkers who styled themselves *Ârthhâsikas* (historians in one sense) attempted the interpretation of the original mantras in their own way, and ad-

vanced some doctrines of their own. Another school—that of linguists attempted the analysis of lingual forms, and insisted on some mantras being interpreted in a particular way. This school was represented by two classes of thinkers—grammarians (Vaiyākaranas) and etymologists (Nairuktas). A school of Āchāryas cultivated what may be called the philosophy of a sacrifice, and constituted themselves Yājñikas who interpreted the original mantras in their own way. Suffice it to remark that in the limited space at our disposal, full justice cannot be done to the many-sided activities of the Āchāryas who adopted the system of subjective exegesis and developed it. These Āchāryas worked with an energy which systematized the exegetical logic about to be noticed.

We will quote only one mantra of the *Risī* Dirghatamā Ouchathyas and present to our readers the different interpretations as offered by different schools of thought. The following is the literal translation of (I 164, 45) of the *Rik-Saṁhitā*.

Illustration of the schools of exegesis.

Definite four the feet of speech
 The Brāhmanas who high wisdom reach
 Know them. Put in the heart are three
 Which common mortals do not see
 But these the fourth of speech do speak.

The Vaidika exegetes give the following version of this mantra. The *four feet* are the three Vyāhritis (Bhūr, Bhuvā, and Svar,) and Om—the well known pranava. The objective school of exegesis—closely allied to, or almost identical with, the first—insists on the sacrificial sense of the *four feet*. The following occurs in a Brāhmaṇa work—"Four fold speech

was created in these worlds (lokas), three kinds are found, and the fourth is to be found in beasts. That which exists on the earth is seen in fire and in the musical mode called the Rathantara-Sâma, that which exists in the firmament is to be seen in the air, and in the musical mode called the Vâmadevya-Sâma, that which exists in the heavens is to be seen in the sun, in the musical mode called Brihat-Sâma, and that in the lightning and in beasts. In Brâhmanas they placed that which exceeds all these. Therefore, Brahmanas speak the speech, both of gods and men." This interpretation is based on a sacrificial arrangement. The Aitihâsikas interpret the mantra in the following way: "the four feet are the sounds of serpents, the sounds of beasts, those of insignificant animalcules, the fourth foot of speech is the language of common life." This interpretation deserves special attention, as it throws light on the method, which the Aitihâsikas followed. The grammarians considered the four feet to be nouns, verbs, prepositions (verbal prefixes), and particles. The Nairuktas or etymologists consider the four feet of speech to be the Rik, the Yajus, the Sâma, and the ordinary language. The Yâjñikas consider the four feet to be the Mantra, Kalpa, Brâhmana, and the language of common life. The most important interpretation is that of psychologists, who pre-eminently employed the method of subjective exegetics. "Speech is either *parâ* (highest), *pashyantî* (seeing) *madhyamâ*, (intermediate), or *varsvatî* (pre-eminently that of a sound). It is *parâ* when in the form of a sound, it originates when conceived in the mind, it is *pashyantî*, when it reaches the determining faculty (buddhi) and seeks to be expressed, it is *madhyamâ* and when it is

expressed through the organs of speech, such as the palate or lips it is *vaistavā*. The real interpretation of the *Rik* already translated literally, ought to be determined by the rules of exegetical logic that is by the application of the principles of context (*Sāhacharya*) in its different bearings of the particular subject (*Prakaraṇa*) of the particular collocation (*Sthāna*) as developed in Jaimini's *Mīmāṃsā*, and of exegetical inference. The principles of exegetical logic developed in the course of centuries and systematized by Jaimini when carefully applied necessitate or ought to necessitate only one interpretation of the poetical lines.

This logic was gradually developed. While some thinkers were employed in actual interpretation others sought to sist the rules of exogetics itself. Patanjali's *Mahābhāṣya* develops, discusses and sums up the principles of exegetical logic. Certain philosophical treatises had established their claim to attention, and their reputation commanded respect. The *Pāṇinīyam* may be mentioned as an example. A number of teachers of celebrity were busied in its interpretation. The fundamental principle of their logic is the establishment of a rule by an inference based on the utterances of the author to be interpreted and the rejection of his statements by the same method. A number of maxims, springing partly from close exegetical reasoning, and partly founded on the recognized procedure of the people were laid down. This method is important as it was fraught with great consequences to India. Patanjali's *Mahābhāṣya* embodies all its principles. It is at once bold and submissive—at once for reform and for conservatism. In as much as it rejects a statement of

a recognized author, it is bold, but it attempts to accomplish this object by such exegetical principles as are inferred from the author attacked, and it is, therefore, submissive. It aids reform by depriving a celebrated author of any respect arising from his distinction, or of his pretensions to infallibility, and conciliates the orthodoxy by its exegetical method, which cannot but be sanctioned by the author himself. All this is expressed by the principles of what are known among us as Jnâpaka and Pratyâkhyâna. What followed the mental training such a system fostered can be easily guessed. the Buddhists came with weapons of their own, and attacked antiquity

In the mean-time, the intellectual training which the former Âchâryas had given, communicated a new impulse to thought, and produced a fearless independence, which set at defiance the *Risis*, then utterances and the *Brahma-Vâdinas*. Influenced by the logic of subjective exegetics and its method, the Buddhists steadily advanced and asserted with a boldness and power, which astonished their contemporaries, that man and his powers explained all phenomena. Then logic was at once practical and philosophical practical in as much as they took special care of the morality and prosperity of the laity, who were considered to be mere disciples, and whose simple duties consisted in purity of life and attention and obedience to their instructors, and philosophical because the ascetics who spent their whole life in a convent, were subjected to a rigid course of spiritual discipline, and were trained to employ philosophy in their disquisitions and discussions. Revelation and its

pretensions were rejected, the sacrifices which occupied the whole life of a Brâhmana and excited in some cases national interest, were condemned and practical rational duties were inculcated in the place of sacrifices. In philosophy, the authority of testimony was overthrown—such testimony as had advanced pretensions to infallibility. All arguments were built on ocular direct observation inference and analogy as based on the first two, for this logical analogy is to be distinguished from that which objective exegetics employed. The latter consisted in narrating traditional stories or tracing a connection between the conclusion to be established and recognized customs or dicta.

The latter Âcharyas opposed, attacked and paved the way for the final extinction of, Revival of the or theolog method and thought. Buddhism in India. Their action caused a great revival among the latter Âcharyas. As we seek to interpret these Âchâryas we shall have to state much about them, as occasion arises.

The first maxim of the prevailing exegetics is to support customs and social institutions as they exist at present, without any attention to their origin that is without enquiring whether they are Buddhist or Vaidika, by confounding all the dicta of the different schools of exegetics of formal logic and of Boudhas. This method, originated by Shankarâchârya and his disciples, showed for some time a great power. The two systems of logic—formal logic for the investigation and ascertainment of truth, and exegetical logic for the interpretation of documents of recognized authority—

• The present prevailing method of interpretation.

are generally confounded. The spirit of adjustment [Vyavasthâ] which can harmonize all the texts scattered throughout the voluminous literature developed by the ancient Ârīyas of India, characterizes this school. At the present time, however, when the spirit of thorough investigation exists or ought to exist, and when aspirations for the advancement of the nationalities in India require the investigation of the philosophy and logic of our ancestors, we have thought it proper to present the reader with a translation of the systems of philosophy in India.

We have begun with Jaimini's Mīmāṃsā, for it embodies all the principles of exegetics with their application. All the philosophical writers in India follow the method of enunciating their principles and demonstrating their practical application at the same time. The Yoga-system treats of the means, method and the end of contemplation. Goutama exhaustively explains the system of the dialectics of discussion, as it once took place in an organized assembly. Kanāda develops formal logic, and a system of physics and metaphysics. Kapila devotes his work to the elucidation of the evolution-theory of the creation of the world and resembles the school which Darwin leads in England. Bādarāyaṇa attempts to prove that the spirit [Chaitanya] alone exists, and that the phenomena of nature are its forms, its modification, its developments, and its manifestations. As these systems are orthodox at least in form, they recognize the authority of the Vedas, and because they recognize the authority of the Vedas, they are as a matter of course obliged to have recourse to exegetics. Hence we have discussed

The authors of the
six schools of philo-
sophy

the subject of exegesis at length in this introduction for which we beg our readers will kindly excuse us

Editor

Sadharana Chintanikā Office Puna,

1st January 1877

- V. R. It is our intention to indicate the modern philosophical ideas of Europe in foot notes as occasion arises either by way of comparison or contrast so that they may be popularized in this country and that our country men may adopt them. We need not state that modern philosophy and the material progress of Europe are inseparably connected.

प्रस्तावना

मगद्विस्तृत पददर्शनाचे अयतिनेच करणाचा आमचा उद्देश आहे

अध्याम मयराणा
पान १४४

महान् प्रपकार म शास्त्रावरथापक केव्हा शाले,

या गोष्टीचे निदर्शन प्रथम केले अगतां बरे पडेल

क्रांति म । आन्ध्याकारक गावे गात, मोठ्या उल्हा

हाने ईश्वराचे स्तवन करित, म स्वार्थी प्रार्थना करित, गृष्टिराग्याचे

अलोकन कर, मनन करित, आणि आनंदलहरी उत्पन्न करणाऱ्या

लोभराग्याचे पान करून, आनंदात दिवस घालित, तेणेकरून त्याच्या

मनामध्ये फलनेचे तरंग उठत, आणि त्या या मुत्तान्न अंगे विचार

बाहेर पडत को, जरी आज हनारों पर्य होऊन गेला आहेत, तरी

ज्यांना त्यांच्या लेखाचे रहस्य समजते त्यांच्या विस्तार त्या विचारगतीने खुर

ण होतेशे होते पुढे ब्रह्मादि मनांनीं प्रपेक्षा लेखांचा अर्थविचार केला

या ब्रह्माद्यांचा विशेष आशय श्रौतत्रिपेथे प्रतिपादन करण्यात होता

यांनीं सर्व देशभर लोकांच्या मनात एक तत्त्वचे पळण लावून दिले

नानाप्रकारचे विचार करण्याला ने प्रसन्न होते अशा आचारींनीं ब्रह्मादि

प्रतिपादित श्रौतकर्मांची व्यवस्था केली, म क्रांतिप्रणीत मुक्तांचा अर्थो

चार केला, निरुक्त शास्त्राची रचना केली, व्याकरण आणि अध्यात्म

विद्येचे मूल प्रामुखित दर्शव आणिले, आणि अरण्यामध्ये जाऊन आत्मिक

म जड गृष्टीच्या सत्ताचे मनन आणि निरिच्छातन करून आपल्या वेळ

च्या प्रकृत शास्त्राविचाराची व्यवस्था केली नंतर बहुधा सर्व जगताम

ध्ये अतिश्रेष्ठ यातपार्यर्थात्मिक जो पतजलि, अशा शास्त्रा गुह्यनी

विद्याच्या अध्यापन केले नंतर योगशास्त्राची सदमथ प्रगृहीते

शाली विद्याच्या विद्या मोठ्या श्रमांनीं ब्रह्मविदि म आचार्य यांनीं

जें विचारमंदिर रचले होतें, त्याचा पाया खणून टाकणारे बौद्ध लोक

उत्पन्न झाले, आणि त्यांनीं आपले सर्वस्व रपाविले मग मोठ्या

पेढान् गुह्यमध्ये म बौद्धाचार्यांमध्ये विरोध पडला तेणेकरून उत्तम

परिणाम घडून आले कणाद, कपिल, आणि नादरायण, यांच्या शास्त्रा

आचार्यांनी, बौद्धाचार्यांशीं वाद करण्यासाठीं कबर बाधली. त्यानींहि आत्म्या वेळच्या शास्त्रविचाराची व्यवस्था केली. हिंदुस्थानांतील सर्व लोकांचे प्रवर्तन करण्याविषयी जणो चालक आत्माच असे जे धर्मशास्त्र व अध्यात्मविद्या, त्यावरील आच्छादन काढून त्याची योग्यता प्रकट केली. अशी कालव्यवस्था करण्यास सवळ प्रमाणे आहेत, परंतु या गोष्टीचा विचार दुसऱ्या एकाद्या स्थलीं पूर्णपणे करू-

ह्या उत्तर आचार्यांच्या लेखाचे तात्पर्यवर्णन करण्याचे आमच्या मनांत आहे. ह्यानीं गुणविभाग करून व जड द्रव्यावि-
 आवर्चनी हिंदुलो-
 कावर षड्दर्शनांचा स-
 स्कार
 षयीं विचार करून, चैतन्य, ज्ञानांतर, आणि मुक्ति, याविषयी प्रतिपादन केले; आणि त्यानीं जे प्रतिपादन केले त्याच प्रतिपादनाच्या अनुरोधाने सर्व भरतखडभर लोकांची आज प्रवृत्ति आहे. पञ्चावदेशात गुरूनानकशाह, किंवा गंगातीरीं कबीर, किंवा बंगालदेशी चैतन्य, किंवा महाराष्ट्रदेशीं तुकाराम, आणि ज्ञानोबा; अथवा गुजरातदेशीं स्वामिनारायण, अथवा मद्रास इलाख्यांत रामानुज, अशा लोकांचे लेख नीट पाहिले असतां असे दिसून येते कीं, या सर्वांमध्ये उत्कंठित भक्तिरस एकच प्रकारचा; आणि कणादासारख्यानीं ईश्वरसंबंधी ज्या ज्या प्रबुद्ध विचाराचे प्रतिपादन केले, ते विचार या भक्तिरसामध्ये अंशतः उतरले आहेत. कपिलासारख्यानीं ज्या अध्यात्मविद्येची व्यवस्था केली आणि प्रगल्भता साधली, ती अध्यात्मविद्याहि या भक्तिरसांत उतरली आहे, आणि बादरायणाच्या दर्शनापासून जो वेदांत उत्पन्न झाला तो वेदांतहि अंशतः या भक्तिरसामध्ये उतरला आहे. म्हणजे संक्षेपाने आम्हीं ज्या ज्या गोष्टींचें वर्णन केले आहे, त्या सर्व हल्लींच्या हिंदूत अढळतात; तथापि षड्दर्शनांचा पोच मोठा, आणि तेथपर्यंत हल्लींचा हिंदु पोहंचला नाहीं; व अर्वाचीन युरोपी लोकांच्या शास्त्राला जो तजेला चढला आहे तितका तजेला असणारे सिद्धांत षड्दर्शनांमध्ये अढळतात, व जगातांतील कोणत्याहि लोकाना कमीपणा येणार नाहीं, असे प्रतिपादनहि ह्या षड्दर्शनांत आहे.

वाक्यार्थमीमांसा व तत्संबंधी न्याय याविषयी जैमिनिरुत मीमांसे-

वाक्यात्ययीमांसेचे
भाषा प

मध्ये प्रतिपादन आहे त्यापेच भाषांतर आम्ही या
पद्धतीनेचित्तनिकेत प्रथम करणार, म्हणून पद
दर्शनाचित्तनिके सारख्या मासिक पुस्तकांत वाक्या

धर्ममांसेचे मुख्य सिद्धांत कोणते आहेत, त्यांचा या प्रस्तावनेत विचार
करणे योग्य आहे

ज्ञानाची वृद्धि करण्याकरता व सशोधन करण्याकरिता वाक्यार्थ
मीमांसा मोठी उपयोगी पडते मनुष्याचा स्वभाव अण आहे की,
ज्या ज्या गोष्टींची त्यास सवय झाला असते त्या गोष्टी त्याला असता
त व या स्वभावामुळेच वाक्यार्थमीमांसेची प्रवृत्ति होते एखादा
मोठा नवीन विचार शोधून काढणारा कसोच बुद्धिवान् पुरुष फार
पिरळ्या, परंतु दुसऱ्यांचे सिद्धांत सर्वांत प्याये लागतात आणि
हा विचार टाकाना किंवा त्याला असा सिद्धांत प्रथम करण्या
करता प्रतिष्ठित व सभामित लोकांनी आरंभी आग्रह टाकण्या लाग
तो, मग त्या विचाराची योग्यता किंवा अवश्यकता स्पष्ट दिसून
येते परंतु योग्यता किंवा अवश्यकता नीट जरी दिसून आली तरी
अशा नवीन विचाराची प्रवृत्ति सर्व लोकांत सहज होत नाही वाक्यार्थ-
मीमांसेच्या कसोट्यास हा विचार उत्तरला पाहिजे पूर्वीच गृहीत अशा
एकाद्या सिद्धांताचे आणि या कल्पनेचे साम्य दाखविले पाहिजे या
कल्पनेचे सारे आकार मनांत भरले पाहिजेत पुढील दृष्टांताच्या पो
गाने हे सर्व विशेषेन वाचकांच्या लक्षांत येईल आगमनकोम नामे
केंच पंडित होऊन गेला त्याने ऐतिहासिक उत्तरतीवर कल्पना का
ढली ती अशी की, प्रत्येक देशाचे किंवा प्रत्येक मनुष्याचे इतिहासांत
तीन कल्प असतात, म्हणजे धार्मिक, आध्यात्मिक, आणि प्रबुद्ध्या
वहारीक ऐतिहासिक अनुगमाच्या सवधाने ही कल्पना बरीच उपयोगी
आहे, व हिची योग्यताहि बरीच आहे परंतु युरोपखंडातील स्थापित
मतानुवायी लोकांनी ह्या कल्पनेचा प्रथम त्याग केला, व एक प्रकारे ती
खोटी, असोहि म्हटले तथापि युरोपातील शास्त्री-लोकांनी जो जो
तिचा अय बसविला त्या त्या अर्थी ती गृहीत झाली यावरून वाक्यार्थ
मीमांसेच्या रचनेची योग्यता किती मोठी आहे हे दिसेल

आणखी नव् पडिताच्या किंवा शास्त्रजिज्ञासूच्या हातून मोठ्या मोठ्या कल्पना झोडून काढणे कधीहि होत नाही; परंतु ह्या कल्पना काय आहेत हे समजून घेणे व त्यास प्रगल्भ दशेस नेण्यास शक्य असा सर्व शास्त्र-जिज्ञासूचा धर्म आहे, म्हणून जी जी गोष्ट शास्त्रजिज्ञासूंस अढळेल तिचे तिचे अर्थपरिस्फोटन त्यानीं केलेच पाहिजे. मिल्लनामे कोणी नैयार्थिक इंग्लंड देशान होऊन गेला, व त्याने "धनविषयक व्यवस्था" या विषयावर ग्रंथ केला. वाक्यार्थमीमासेची शक्ति ह्या ग्रंथकाराचे अर्गी होती म्हणून एतदे काम त्याच्या हातून झाले. जेव्हां जेव्हां त्याला एखादा मोठा सिद्धांत अढळे तेव्हा तेव्हा मोठ्या श्रमाने व बारीक नजरेने तो त्याची वाक्यार्थमीमांसा करण्यास श्रम करी व जितक्या निरनिराळ्या तऱ्हेने त्याच्या हातून होईल तितक्या निरनिराळ्या तऱ्हेने सिद्धांतांचे तो आलोचन करी, व सिद्धांताच्या निरनिराळ्या सबधाकडे लक्ष देऊन त्या सिद्धांताचे परीक्षण करी.

ज्या लोकान ज्ञान प्राप्त करून घेण्याची इच्छा आहे त्यांनीं हि वाक्यार्थमीमांसा अवश्य पाहिली पाहिजे. विशेष अभ्ययनयोग्य कोणतेही पुस्तक सहज समजत नाही. त्यात ज्या ज्या कोटींची परीक्षा केली अगते, त्या त्या कोटींचा जपून व व्यवस्थेने वाक्यार्थ झाला पाहिजे. वाक्यार्थमीमांसेचे नियम योजले पाहिजेत. एकाच ग्रंथकाराने जी निरनिराळी तऱ्हेने केली आहेत, तीं एका ठिकाणी जुळली पाहिजेत. व निरनिराळ्या निरनिराळ्या प्रसंगी जी अनुमाने त्याने काढली आहेत तीं गेष्ट पडताळून पाहिली पाहिजेत. व त्याच्या सिद्धांताच्या रंग आत्म्याची स्पष्ट दृष्ट परीक्षा झाली पाहिजे.

वाक्यार्थमीमांसा काय हे प्रापंचिक जनानीं हि समजून घेणे अवश्य आहे यात शक्य नाही. पहा, एखादा दस्तऐवज फार जपून तयार झाला, परंतु त्या दस्तऐवजावरून आपला कोणताहि हक्क शाबित करते तो तो कागदाचा अर्थ करायला लागतो. त्या अर्थाची योग्यता मोठी आहे. त्या कागदावरून त्या कागदातील वाक्यार्थविषयी मोठे बुद्धे नि-
गडणत, व त्या त्या प्रसंगचा अर्थ शाबित होईल, त्या त्या प्रसंगे कोंड-
नात गेष्ट घेईल त्या तऱ्हेने. यातून जमिनीच्या मीमांसादर्शनाची

योग्यता मोठी आहे असे आम्हांस वाटते कारण, विद्याभ्ययनाचे ती एक साधनच आहे, व हिंदुस्थानच्या इतिहाससंघाने तिचे माहात्म्य मोठे आहे ही भीमांत, सव श्रौतधर्माचे भांडारच आहे व पुणेकर रघुनाथ शास्त्री पर्वते आणि काशीकर रामाराम शास्त्री फार्लकर ह्यासारखे गुरू ज्या रीतीने वादविवाद करित, त्या रीतीचे मुख्य साधन या भाषाच आहे वेद, आरण्यके, काव्यसूत्रे, पतञ्जलीचे महाभाष्य, क्रिया माधवाचे वेदभाष्य, अशा विद्यामंदिरांचे फुलूप काढण्याची ती जणो फिल्लीच आहे तार्किकांचे आणि धार्मिकांचे जे शिक्षांत आहेत, व हल्ली हिंदु लोकांमध्ये ज्या सिद्धांतांची प्रभुति आहे, त्याचे ती उत्पत्ति स्थान आहे, म्हणून जमिनीची घीमांछा सर्वा प्रकारे विगेष अन् ओकनीय आहे पद्धतशान्चितनिकेच्या प्रारम्भा आमचे मुख्य काम जमिनीसत घीमांछेचे भाषांतर करण्याचे व त्याचे तात्पर्य निरूपण करण्याचे आहे त्याचा आरम्भ करण्या पूर्वी भरतखंडातील वात्स्यायमीमांसेचा संक्षेपत इतिहासवर्णन करतो

वाक्यार्थमीमांसेची योजना करण्यापूर्वी काही धर्मांत प्रथम गृहीत केले पाहिजेत हे गृहीत मुख्यतः अपिप्रणीत वेदवादिता जेत आता, अंगिजन हे मोठे प्रबळ विचारी होते ध्याननिमग्न होऊन ते ईश्वराची प्रार्थना करित, आणि सामग्यान करित त्यांच्या प्रार्थनेमध्ये आणि गानामध्ये गहन धार्मिक विचार असत त्यांचे मन भक्तिभावाने संतुष्ट होत असे, आणि सत्सारांमध्ये सव प्रसंगां ते ईश्वराचे साक्षात् मार्गात मनुष्याच्या मनातील रागद्वंद्वमध्ये आणि पुण्यबुद्धी मध्ये जो सतत तगडा चालला आहे त्याविषयीचे ज्ञान त्यांस उत्तम असे व संतुष्टित हृदयाने ते ईश्वराचा ध्याव करित, की "हे ईश्वरा ! आगची पुण्यबुद्धि प्रबळ कर, आणि पापबुद्धीचा पराजय करून पुण्यबुद्धीचा जय दे " ईश्वर एकच हाता जेत ते मागित तेजोकरून त्यांच्या मनास स्फुरण पडत असे आत्मा अनन्तर आहे असे त्यांचे मत असे व पूर्वज ज्या सुकृतपयाने गेले, त्या सुकृतपयाचे मोठ्या आश्वासनाने ते वर्णन करित त्यांचे स्पर्धन मोठे शुद्ध असून अत करणास संतुष्टित करणारे आहे

हे ऋषिजन या भरतखंडांतील शुद्ध सिद्धांतांचे मूलप्रतिपादक होत. तो शुद्ध सिद्धांत कसा म्हणाल, तर परमेश्वराच्या ठायी निरंतर वास करणारा. हा शुद्ध सिद्धांत ऋषींच्या दृष्टीस पडला आणि त्यापासून जगतांत प्रकट झाला. अशा प्रकारचे ऋषिजन भरतखंडातील लोकांच्या मनाचे प्रवर्तन अजून करतात. कारण की, आपल्या मताचे उत्पत्तिस्थान ऋषिजनच असे षड्दर्शनकार मानतात, व त्याप्रमाणे त्यांची योग्यता आहे असे समजतात. ही गोष्ट भरतखंडात इतकी गृहीत झाली आहे, की लोकमान्य पण ऋषिविरुद्ध अशाहि गोष्टी ऋषिप्रणीत आहेत असे लोक मानतात; आणि आपली सिद्धांतसरणि स्थापित करण्याकरिता ऋषींने उच्चारिलेले भलतीकडील एखाद्या वचनाचे प्रतिपादन करतात. या कारणामुळे भरतखंडामध्ये वाक्यार्थमीमांसा विशेष प्रगल्भ दंगेस पोचली आहे.

ब्राह्मणनामे ग्रंथकार ऋषिजनांच्या मागून झाले. त्यांनी प्रथमच आधिभौतिक वाक्या- वाक्यार्थमीमांसेची योजना केली. आपणास ते र्थमीमांसा. ब्रह्मवादी असे बहुधा म्हणवीत असत. ब्रह्मशब्दाचा अर्थ सांचेतविद्या असे ते समजत. ऋषिजनाचा ब्रह्मशब्दाचा अर्थ ईश्वराची प्रार्थना अथवा ईश्वरपर गान असा असे. पुष्कळ दिवसपर्यंत प्राचीन जनाची बुद्धि सद्ब्रदित होत असे, आणि त्यांच्या चित्तवृत्तीस स्फुरण चढत असे, एवढी ब्रह्मशब्दाची शक्ति असे, म्हणून प्रसंगानुराधाने श्रौतकर्मसंबधी सिद्धांतांचे प्रतिपादन करण्याकरिता ऋषिप्रणीत मंत्रांचे अर्थ करून ब्रह्मवादांनी आपले मत स्थापन केले त्यांच्या वाक्यार्थसरणीस आधिभौतिक वाक्यार्थमीमांसा असे नांव दिले आहे; कारण मंत्राचा अर्थ करतांना त्यांत काही तरी श्रौतकर्म आहे असे त्यास वाटे; आणि सूर्यभ्रमणासारख्या एखाद्या स्वाभाविक सृष्टिस्वरूपाचे कथन करून, अथवा लोकांच्या एखाद्या चालीचे वर्णन करून, अथवा सर्वमान्य विद्येतील काही गोष्टींचे अवलंबन करून ते वाक्यार्थ करीत. बाह्य जगताच्या आकारावरून त्यांचे सर्व दृष्टांत वसविलेले असत, व असे दृष्टांत देण्यांतच काय तो त्यांचा मुख्य बाणा. ब्राह्मणनामे कोणताहि ग्रंथ घेतला असतां श्रौतकर्माच्या अनुरोधाने ऋषिप्रणीत मंत्रांचा अर्थ त्यांत अढळतो. ऐतरेय, तैत्तिरीय, किंवा शतपथ ब्राह्मण

वर्तित कोणताहि अभ्यास पहिला अगतां त्यांची वास्तव्यदीर्घाणावरणि लक्षान घेतल परंतु तीं गाढी विवेक स्थान बाळगल्या पाहिजेत प्रथम ते निष्कारिचार पार करीत दुसरी, गुहा काढमपनांन अति प्रवृत्तारी चरित करीत म्हणून यत्न ही प्राणावस्थिचे प्रसार आहेत असे त्यां गाढे तिगरी, मग आणि रीत्य दाखिल पुढे तरांचे ते विचार पणन करीत आधिभौतिक यानां भासांगेच्या शब्दांन, निष्कार हा त्या दीर्घाणि अभ्यास आकार अट गृहित्वरूप हा निचा भौतिक आकार आहे आणि कथा हा निचा ऐतिहासिक आकार आहे प्रत्येक शास्त्राचे हे तीन आकार अगतात हे गंगजे नवी या आधिभौतिक वास्तव्यदीर्घाणांन पद्धिज्ञा विज्ञाना विद्या निमत झाले होते अगतां श्रौतगिद्धानांचे प्रवृत्तार पणन ते एतान मने

या आधिभौतिक यानां दीर्घाणां प्रवृत्तारिणांन गृहमय पटाळा आतां श्रौतगिद्धान हाके ऐहिक पाटत की,
 आत्मिक यानां
 त्यांचे प्राच्य प्राच्या म्हणन प्रवृत्तारिजन जाऊन
 त्यांच्या विज्ञानां दुसरे पटित झाले ते आरप्य
 के रंग वेष्टी प्राली त्या वेष्टये आचार्य होत अतां याच दीर्घाणांन पद्धति पद्धती आत्मिक रीतीन पुढे यानां अर्थ हाऊं लागला
 नेपथ्यन पद्धतिंग मेहमी रगुण पते अतां आत्मिक राक्षपाफटे लक्ष जाऊ लागले असा, मनाच्या शक्ति, आणि धितय, दाखिली पादपिनाद व विचार होऊं लागले अहंगृष्टिसंज्ञाच्या विचारानां आत्मिक विचार करितां मार्ग तयार यत्न टेल होताच यत्नार्थाना गुणांचे विवेचन होऊं लागले या वास्तव्यदीर्घाणांचे मुख्य स्वरूप हे असे की, जे जे काही आहे त्यांचे तत्त्व कोणाच न जुमानतां उचलटने शोधून काढायाचे आतां प्रत्य म्हणने प्रायः कांता पारितान हा अर्थ नष्ट झाला त्या शास्त्रांचे अपौरव झाले, व मूलतत्त्व असा त्यांचा अर्थ झाला श्रीक लोकांमध्ये सर्व पदायांचे तत्त्व शोधण्याची आवड एक वेष्टी मामली होती, आणि सर्व अज्ञात विचारांमध्ये तिची प्रगति झाली मग श्रीकहि तत्त्व फाप असा शोध पार करित परंतु त्यांची पद्धति भिन्न असे ते आभि किंवा यापु अता एतान पदार्थ घेत, आणि सर्व अहंगृष्टि त्यांचा

आकार आहे, असे सिद्ध करित. त्यांचे तार्किक सिद्धांतांहि स्वर्तांचेच असत. आणि जे जे त्यांना दिसे ते ते एकाच वस्तूचे निरनिराळे आकार आहेत असे समजून, ते त्या आकारांची उपपत्ति शोधण्यास लागत. भरतखंडांतील प्राचीन आर्य कांहीं ऋषिप्रणीत वचने घेत, आणि जडांचे आणि चैतन्याचे तत्व काय हे त्या वचनांच्या अर्थावरून बसवीत. ग्रीक लोक हे सृष्ट जड पदार्थांचे विवेचन करित. परंतु गुण अथवा शक्ति अथवा अनुगत तत्वे ह्यांचा विचार भरतखंडांतील प्राचीन आर्य करित. ग्रीक ज्या स्थितीत होते तिच्यामुळे सहजच त्यांना पदार्थांच्या दृश्य गुणांचा विचार करावा लागे; आणि साधर्म्यवैधर्म्यावरून आपले अनुमान सिद्ध करावे लागे. भारतखंडीय प्राचीन आर्य लोक फक्त सोपपत्तिक तत्वविचार करित. ग्रीक लोकांच्या विचारांपासून सृष्टपदार्थविज्ञान उत्पन्न झाले; आणि प्राचीन आर्यांचे विचार अति सूक्ष्म व गहन असत. तेणेकरून त्यांच्या मनाची धांव मोठी असे. ही धांव तरी कशी म्हणाल तर सर्व ससाराचा ते त्याग करित आणि पारमार्थिक चिरंतन शांति आणि सुख ह्यांचा आकार जणो त्यांना मूर्तिमंत दिसे, आणि ते आत्मिक संसारांत गडून जात. हळू हळू ग्रीक लोक जड सृष्टि आणि चैतन्य, यांच्या धर्मांचा विचार करूं लागले आणि जरी वारवार त्यांचे श्रम व्यर्थ जात व त्यांची मति गुग होई तथापि त्यांनी पदार्थांचे सोपपत्तिक कार्यकारणभाव जाणण्याचा क्रम चालू ठेवला. ज्या तत्वज्ञानाचे योगेकरून शांति आणि सुख प्राप्त होते ते तत्व जाणण्याविषयी भरतखंडांतील प्राचीन आर्य शकत. त्यापासून ध्यानमार्ग म्हणजे त्याचा उद्देश व त्याची साधने दाखविणारे योगशास्त्र उत्पन्न झाले. इकडे कांहीं आचार्य ध्यानमार्गांत निमग्न झाले असतां दुसऱ्या कांहीं आचार्यांनी व्याकरणादि शास्त्रांवर श्रम केले. या श्रमांच्या योगाने त्याच वेळी व त्यामागून अध्यात्म विचारांच्या निरनिराळ्या प्रकारची मोठी गर्दी उडाली. ज्यांचे नांव ऐतिहासिक असे कांहीं पंडित उत्पन्न झाले, व ते ऋषिप्रणीत वचनांचा अर्थ आपल्याच रीतीने लावून आपलेच कांहीं सिद्धांत प्रतिपादन करू लागले. दुसरे कांहीं पंडित निघाले त्यांनी भाषेच्या परिस्फोटनाविषयी विचार करून मूळमंत्राचे अर्थ करण्याची आपलीच प्रवृत्ति चाल-

विलीन त्या पंडितजनाने दोन प्रकार असत एक ध्यावरण, दुसरे नै-
रुक्त काही आचार्यांनी त्रोटकमात्र्या सीमाभेदकडे लक्ष दिले हे स्वतात
पात्रिक म्हणतात हेहि मूर्खमंत्राचा अर्थ आपल्या तत्वेने करात स्थल
संकोचामुळे आचार्यांनी येऊन्या निरनिराळ्या उद्योगांचे निरूपण येथे
करवत नाही परंतु त्यांनी यास्यावसोभगिया योजना कल्पन ता प्र-
गल्भ दर्शना आणिला, इतके म्हणजे पुरे आहे या आचार्यांनी असा
महान उद्योग केला की, तेजेंकडून यास्यावसोभगिया हे शास्त्र रूपात
आले

आधिभौतिक याचकार्यधर्मांगीप्रकरणांचे जे आम्हां विवेचन केले
आहे, त्याचे स्थापने यादें निरूपण करणें
१६४ मे गूक्तांत १५ वे मंत्राचा विचार करून
१६४ मे गूक्तांत १५ वे मंत्राचा विचार करून

चत्वारिंशदध्यापरिमिता पदानि तानि त्रिद्विंशद्ब्रह्मणा ये मनीषिणः ॥
गुहा श्रोत्रे निहता नेत्रयान्ति तुरीये चाक्षो मनुष्या यदन्ति ॥

या ऋग्वेचे मापाने मराठीत केले आहे ते असे—

॥ पदे चाक्षेयी नियमित चार ॥ जाणतो ती थोर ब्राह्मण ज्ञाते ॥
॥ ददर्शी ठेविलो तीन न जाणतो, ॥ मनुष्ये घोलतो चतुर्थे मात्र ॥

“नेत्रयति” या पन्नाचे अर्थापेयी मापाने या आक्षेपे मत भिन्न
पडते या भेदाची कारणे अशी आहेत की, “नेत्रयति” याचा चेष्टा
असा अर्थ केला असता यास्यभेदरूप दोष येतो दुसरे, या ऋग्वेदील
स्वारस्यहानि होते तिसरे, अन्यत्र बिकट होतो, चतुर्थे, मनुष्ये आणि
मनीषण ब्राह्मण यांमध्ये विरुद्धोपन्यास आहे तो दुर्बल होतो

आतां या ऋग्वेचा अर्थ निरनिराळे आचार्य निरनिराळ्या रीतीने करे
सात वेदवादी म्हणतात की, चार पदे म्हणजे “भूर्, भुव, स्व, ” या
तीन व्याख्या आणि “ओं” हा प्रणव ब्रह्मवादी आधिभौतिक याच्या
धर्माभासेच्या साहाय्याने असे म्हणतात की, “चार प्रकारची वाणी उत्पन्न

शाली. तिचे तीन प्रकार या तीन लोकीं अदळतात, व चवथा प्रकार पशून आहे. भूलोकांवर प्रथम प्रकार अग्नि आणि रयंतरसाम ह्यांमध्ये अदळतो. दुसरा प्रकार अतारिक्षामध्ये आणि वामदेव्यसामामध्ये अदळतो. तिसरा प्रकार वृहत्साम यांमध्ये अदळतो. चवथा प्रकार विद्युतेमध्ये आणि पशूंमध्ये आहे. आणि या-
शिवाय जी वाणी राहिली ती ब्राम्हणामध्ये आली, म्हणून मनुष्यांची आ-
णि देवांची वाणी ब्राम्हण बोलतात." प्रकृत ऋचेचा हा अर्थ ब्राम्हण-
ग्रंथांत दिला आहे. तो श्रौतकर्मव्यवस्थेच्या अनुरोधाने बसाविला आहे.
ऐतिहासिकपंडित ह्याच ऋचेचा अर्थ असा करितात की, " सापांची
वाणी, पक्ष्यांची वाणी, क्षुद्र जीवजंतूंची वाणी, आणि नित्य मनुष्ये बोल-
तात ती चवथी व्यावहारिकी वाणी, ही चार वाणींचीं पदे होत." ऐति-
हासिकपंडित कोणत्या पद्धतीवर शास्त्रविचार चालवीत हे त्यांच्या ह्या
ऋचेच्या अर्थावरून कळते. हा अर्थ विशेष लक्षात ठेवण्याजोगा आहे.
वैयाकरणांस वाणीचे चार पाद कोणते म्हणून विचारले तर ते म्हणतात
की, "नामं, क्रियापदे, उपसर्ग, आणि निपात, हे आहेत." वाणीचे चार
पाद नैरुक्तांच्या मताप्रमाणे म्हटले तर असे आहेत की, "ऋग्वेद, यजुर्वेद,
सामवेद आणि मनुष्याची व्यावहारिकी भाषा." याज्ञिकजनांच्या मताप्रमाणे
वाणीचे चार पाद हे आहेत की, "मंत्र, कल्प, ब्राम्हण आणि मनुष्यांची
व्यावहारिकी भाषा." ज्या आचार्यांनी अध्यात्म वाक्यार्थमीमांसेची विशेष
योजना केली त्या आत्मवादी आचार्यांनी या ऋचेचा अर्थ असा केला
आहे की. "परा, (म्हणजे अल्लुच) पश्यन्ती, (म्हणजे पाहणारी)
मध्यमा (म्हणजे मध्ये असणारी) आणि वैस्वरी (म्हणजे विशेष स्वरध-
टित झालेली) अशी चार प्रकारची वाणी आहे. त्यांत जेव्हा वाणीचा
आकार अंतर्गामी उत्पन्न होतो तेव्हा ती परा; पुढे तो आकार जेव्हा
स्पष्ट बनतो तेव्हा तिचे पश्यन्ती हे रूप होते. जेव्हा तो आकार
बुद्धीमध्ये म्हणजे निश्चय करणाऱ्या मनःशक्तीमध्ये उठतो, आणि उच्चा-
रघटित होतो, तेव्हा तिचे रूप मध्यमा; आणि ताल्वादिस्थानांतून तो
उच्चार बाहेर पडला म्हणजे जो वाणीचा आकार होतो त्याचे रूप वैस्वरी."

आतां ज्या ऋचेचे पूर्वी आम्हां शब्दशः भाषांतर केले आहे

त्या ऋग्वेद्या एव्या अर्थाचा निश्चय वाक्यार्थमीमांसेच्या साहाय्याने केला पाहिजे, म्हणजे निरनिराऱ्या संबंधाने सादचर्यन्यायाची याज्ञिका वेत्ती पाहिजे प्रकरणापे निरनिराळे भेद आहेत त्यांची योजना केली पाहिजे भेदिनीत्या मीमांसेत स्थानविषयाचे निरूपण केले आहे त्याची योजना वेत्ती पाहिजे आणि ऐंगिक-यापप्रयोगाची योजना वेत्ती पाहिजे आचार्यांनी मीमांसेचा तत्वे दोकडो वर्षे श्रम करून प्रगल्भ दशोष्ठ आणिही, व भेदिनीने त्याची व्याख्या केली, या तत्वांची जपून योजना केली असता आग्दी वर्णन केलेल्या मंत्राचा एकच अर्थ होणे अवश्य आहे

वाक्यार्थमीमांसेची अनुमानपद्धति प्रगल्भदशोष्ठ इच्छं इच्छु आली कांही पंडित वाक्यार्थ करण्याचे कामी गुतेले
 वाक्यार्थमीमांसा
 न्याय असता, दुसरे कांही पंडित वाक्यार्थमीमांसेच्या सिद्धांताचा शाध लावण्यास प्रवृत्त झाले पतनलि कृतमहामा गमभ्ये वाक्यार्थमीमांसेची प्रधान तत्वे प्रकट केली आहेत, व त्यावर माद केला आहे, आणि जपून त्याचे वर्णन केले आहे कांही शास्त्रीय मंत्रांची योग्यता सर्वमान्य होऊन त्यांकडे लोकांचे लक्ष लागू लागले होते आणि त्यांच्या लीफिकायून त्यांच्याविषयी पूज्य बुद्धि उत्पन्न झाली होती श्टांताकरता पाणिनिकृत अट्टाध्यायी च्या गुरु नामक पंडितजन विद्या वाक्यार्थ करण्याविषयी उद्युक्त झाले त्यांच्या न्यायपद्धतीचे मुख्य तत्व हे होते की, ज्या प्रयकाराच्या वचनाचा अर्थ करावयाचा, त्याच्या वचनावरूनच अनुमान काढून ते सिद्धांत बनवीत, आणि याच प्रकारे त्याच्या वचनाचा त्यागहि करीत अंशत मोठ्या सूक्ष्म रीतीच्या अनुमानांनी आणि अंशत लोकदृष्टीवरून ते कांही परिभाषा बनवीत या न्यायपद्धतीचे माहात्म्य मोठे आहे पतनलीचे महामा प्यांत या न्यायपद्धतीचे मुख्य सिद्धांत अटळतात या न्यायपद्धती मध्ये स्वातंत्र्य आणि पारतंत्र्य हे दोन्हीहि गुण एकदम अटळतात, म्हणजे ही न्यायपद्धति सुधारणुकेस व रुढीस एकदम अनुसरे सर्वमान्य प्रत्याख्या वचनाचा त्याग करून ती स्वातंत्र्य दाखवी परंतु ज्या प्रयकाराच्या वचनाचा त्याग करावयाचा त्याच प्रयकाराच्या लेखावरून

अनुमान काढून ती त्याग करण्यास प्रवृत्त होई. म्हणून ह्या न्यायपद्धतीचे अर्गी पारतंत्र्य असे. परीक्षितग्रंथकार चुक्या करतो, असे दाखविल्याने सुधारणुकेस साहाय्य होत असे, परंतु त्या ग्रंथकाराच्या अनुसंधानां ही न्यायपद्धति स्थापित झाली आहे, असे दाखवून ती रूढीला अनुसरणाऱ्या लोकांचे मन आपल्याकडे ओढून घेत असे. ज्ञापन आणि प्रत्याख्यान हे दोन शब्द आम्हां सर्व जनास माहित आहेत. त्यावरून ह्या पद्धतीच्या तत्वाचे निरूपण होतें. अशा प्रकारचा विचार करण्याचा लोकास अभ्यास झाल्यापासून काय परिणाम झाला हें सहजच लक्षात येईल. बौद्धलोक उत्पन्न झाले. त्यानीं तर्कसाधने आणि बुद्धसामग्री स्वताचीच काढिली आणि प्राचीन शास्त्रांचा पराजय मांडला.

इतक्यात आचार्यांनीं जे अध्यापन केलें, तेणेंकरून बुद्धीत वैशद्य उत्पन्न होऊन विचारशक्तीस नवेच अकूर फुटूं लागले. ज्या स्वातंत्र्याने ऋषिजनांची आणि ब्रह्मवादिजनांची वचनें आणि त्यांचे इतिहास ह्या दोहोसहि गुंडाळून ठेविले, असें निर्भय स्वातंत्र्य उत्पन्न झाले. आध्यात्मिक वाक्यार्थमीमासेच्या साहाय्याने बौद्धाचार्य पुढे सरकले, आणि आपले सिद्धांत प्रतिपादन करण्यामध्ये जी त्यानीं धैर्यशक्ति दाखविली, तेणेंकरून त्यांच्या वेळच्या पंडितास चमत्कार वाटला. ते असे म्हणत कीं, मनुष्य आणि त्याच्या शक्ति ह्यांच्या योगाने सृष्टिस्वरूपसंबंधी सर्व दर्शनाची उपपत्ति होते. त्यांची वादविवाद करण्याची पद्धति व्यवहार व अध्यात्मशास्त्र ह्यास अनुसरून असे. ते गृहस्थलोकांच्या आचरणाकडे आणि उत्कर्षाकडे विशेष लक्ष देत. हे गृहस्थ केवळ उपासक आहेत असे ते समजत. आणि बौद्ध उपदेशकांच्या आज्ञा पाळणें, त्यास मान देणें, आणि शुद्धाचरण करणे इतके गृहस्थांचे धर्म आहेत, असे ते मानीत. हा त्यांच्या उपदेशातील व्यवहारांश होय. बौद्धाचार्य स्वतः सर्व जन्मभर विहारात राहत. व त्या ठिकाणीं आत्मिक व मोठे तीव्र असे त्यास आचरण करावें लागत असे; म्हणून आपल्या वादविवादात आणि व्याख्यानांत अध्यात्मविद्येची योजना करण्याचा त्यास अभ्यास झाला. ईश्वरप्रणित श्रुति व तिचे माहात्म्य

ते एकीकडे गुढाळन ठेवीत. ब्राह्मण गव गमभर जे पत्र करीत, आणि ज्या पत्रांचे योगे सर्व दशभर तेही केव्हा उक्ताक उक्ता होई, त्या पत्रांची ते निर्भर्तना करित, पारण श्रोतकामाच्या चर्या सोत्पत्तिक व्यावहारिक धर्म ते सांगत. ते वाचप्रमाण मानीत नसत ते फक्त प्रत्यक्ष, अनुमा। आणि उमान, ही प्रमाण मानीत आणि उपमान देखील प्रत्यक्षांत मित्रा अनुमा। त ते मोडीत कारण लैंगिक उपमानामध्ये आणि आधिभौतिक वास्तव्यमात्रांमधील उपमानामध्ये भेद आहे हे मानीतक अभिप्रेतगाण्याचा उपयोग करित आणि त्याच अनुमान, मनगटि, आणि श्रौतसिद्धांत, यांमध्ये संबंध काढून त्याचका उपमाने पोर्तीत

उत्तर आचार्यांनी बौद्ध लोकांशी विरोध केला, नंतर त्यांचा चार केला आणि भरतसज्जी।। त्यांना समज काढून टाकण्याविषयी सामग्रा मिद्ध केला. येंकम् । उत्तर आचार्यांमध्ये अज्यात्मविद्येचे मोठे उग्रीवा गा लें या उत्तर आचार्यांच्या प्रयांच विरोध आर्ही करणार म्हणून प्रसंगशास्त्र त्यांच्याविषयी आम्हांत पुढील गणन करीत लागेल

अर्थाकडे जिचा योजना आम्हाचे शारशी करितात त्या भाषांची न वास्तव्यार्थमात्रांमधील निरूपण करण्यावाचून हा अर्थाचीन पात्र वा प्रस्तावना पुरी करिता येत नाही त्या अर्थाचीन वास्तव्यार्थमात्रांमधील मुख्य सिद्धांत असा आहे की, ज्या ज्या लोकांमध्ये रीति भाषा चालू आहेत त्या त्या योग्य आहेत, आणि त्यांचे प्रतिपादन करण्याकरिता निरनिराळ्या वास्तव्यार्थमात्रांमधील सिद्धांत ते गोंधळून टाकतात ही पद्धति शक्यचावाच वेळी उक्ता झाली आणि त्यांचा शिष्यवर्गांनी काही काळपर्यंत माठे सामर्थ्य प्रकट केले. लैंगिक अनुमानाचे दोन भेद आहेत एक प्रकार असा की, प्रमाण म्हणजे काय याचा शोध करून सत्याचा निश्चय करणे आहे आणि दुसरा गृहीत ग मा य प्रयांचा वास्तव्यार्थ करणे आहे या दोन्ही भेदाचा बद्धा गोंधळ होतो या पद्धतीचा मुख्य व्यावर्तक गुण काय गाह ? हजारों वर्षांपासून भरतसज्जीनात प्राचीन आर्थांनी मी

विद्या प्रगल्भ दशेस आणली, त्या विद्येभर विस्तृत झालेलीं जीं जीं वचने अढळतात, त्या सर्व वचनांची एकवाक्यता करण्याकरिता व्यवस्था करणे हा होय. परंतु आता विशेष संशोधन करण्याचा आग्रह लोकांमध्ये आहे, किंवा निदान असावा तरी, आणि सार्वजनिक उन्नति व्हावी म्हणून लोकांच्या मनाची धावहि मोठी आहे. याकरितां आमच्या पूर्वजांची जी लैंगिकप्रयोगपद्धति व अध्यात्मविद्या त्याचा शोध करणे विशेष अवश्य आहे. म्हणून आम्ही ह्या षड्दर्शनचिंतनिकेच्या द्वारा भरतखंडांतील षड्दर्शनांचे भाषांतर आणि तत्वे हीं वाचकांस सादर करितो. त्यांनीं कृपा करावी, अशी आमची विनंति आहे.

जैमिनीच्या मीमांसेमध्ये वाक्यार्थमीमांसेचीं सर्व तत्वे असून त्याची लापिकाहि आहे म्हणून आम्ही प्रथम जैमिनीची पद्धर्शनकार मीमांसा घेतली आहे. भरतखंडातील सर्व अध्यात्मशास्त्रकारांची पद्धति अशी आहे कीं, ते आपल्या सिद्धांतांचे विवेचन करून तत्काळींच आपल्या सिद्धांताची प्रायोगिक लापिका करून दाखवितात. योगशास्त्रामध्ये ध्यानाचे साधन, सिद्धि, व हेतु, ह्यांचे वर्णन केले आहे. एखाद्या पंडितसभेत ज्या रीतीने वादविवाद व्हावयाचा ती वादविवादाची रीति तार्किकप्रबंधासह गौतमाचार्यांनीं पूर्ण वर्णिली आहे. अध्यात्मविद्या, आणि आधिभौतिक विद्या यांचे निरूपण करतांना न्यायप्रयोगाची पद्धति कणादाचार्यांनीं प्रगल्भ दशेस आणिली आहे. आणि जसा डार्विन इंग्लंडदेशी प्रधान आचार्य होऊन बसला आहे, आणि त्याचे अनुयायी लोक आहेत, त्याप्रमाणेच कापिलाचार्यांनीं आपल्या ग्रंथांत जगदुत्पत्तीचे विवेचन केले आहे. चैतन्यच काय ते मुख्य आहे, आणि सृष्टीमध्ये जीं जीं दर्शने घडतात तीं तीं त्या चैतन्याचे आकार, विकार, प्रकार आणि प्रकटन आहेत, असे सिद्ध करण्यास बादरायणाचार्य प्रवृत्त झाले. आता बाह्य दृष्ट्या तरी हीं सर्व दर्शने स्थापित आचारास अनुसरून आहेत, म्हणून या दर्शनांमध्ये वेदाचा अधिकार पूर्ण मानला आहे. आणि त्यांनीं वेदाचा अधिकार मानला आहे, म्हणून त्यांना वाक्यार्थमीमांसेचे अवलंबन करावेच लागले. याच कारणास्तव या प्रस्तावनेतच आम्ही वाक्यार्थमीमांसेच्या इतिहासाचा

बराच विचार केतू आहे इतकी लोम प्रस्तावना लिहितावरून आमचे नाचकार्नी आम्हांत समा करावी, अशी निनंति आहे

विरोध सृशना पुरेपि लोकांमर्णे पदार्थीतान ध्यामे आधिभौतिक विचार कार घाला आहे, आणि हा विचारण त्यांच्या उत्क्रांते बाज आहे आधिभौतिक आणि अध्यात्म ज्ञानाचा निकट संबंध आहे, आणि या दोन्हीविषयी पद्वर्धनात विशेष गिद्दान आहेत या गिद्दानांचे विवेचन करताना प्रणमाशानु पुरेपि लोकांच्या आधिभौतिक आणि आध्यात्मिक गिद्दानांचा उपन्यास पयाशक्ति कर्म, आणि हा उपन्यास पुरेपि लोकांचे ज्ञान आपल्या देवाने देण्यात लापनीमून म्हारा अशी निशान आम्ही इच्छा तरी आहे

प्रपयती

पददर्शनचिंतनिका-भाकिण, पुणे,

१ जानेवारी, १८७७

॥ मीमांसादर्शनम् ॥

(मूलपदानुवृत्तिसहितम्.)

सूत्राणि.

॥ अथातो धर्मजिज्ञासा ॥ १ ॥

पदानि । अथ, अतः, धर्म-जिज्ञासा ॥

पदार्थः । अथ=अनन्तर । अतः=एतस्मात् कारणात् । धर्मजिज्ञासा= धर्मस्य जिज्ञासा (धर्माय जिज्ञासेति शबरः) । जिज्ञासा=ज्ञातुमिच्छा ॥

वाक्यार्थः । अनन्तरमेतस्मात् कारणात् धर्मस्य ज्ञातुमिच्छा ॥

भावार्थः । वेदाध्ययनानन्तर वेदवाक्यविचारद्वारा धर्मो जिज्ञासितव्यः ॥

प्रथम ग्रन्थपदद्वार्ति दर्शयाम ॥ अत्र मूलसूत्रे स्फोटैरक्षरैर्लिखिते पदानि विमज्ज्य दार्थान् वाक्यार्थं भावार्थं च वर्णयाम् । कुण्डलिकया स्पष्टाक्षरैश्च पद्धतिभिर्भा दर्शयाम् . ॥ पुनरपि यत्र यत्रानुवृत्तिरिति क्रियते ॥ तत्र तत्र कुण्डलिकया ता दर्शयिष्याम. ॥

पड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन.

MIMĀṆSĀ PHILOSOPHY

१ आता येयून धमविचेचन

1 Now then the investigation of duty

१ य श्रौतारिष्याधी शर्म कर पा ची सरणि ण्ठय आह त्यांत शर्मो 'अथ' शब्द येतो, वटीना श्रौतार्थी 'अथ' शब्दाच्या अर्थसामान्याचे पुनरुक्त्ये वि नेवन वेळ आहे योगी 'अथ' शब्द भौलवाच्य आहे असे द्वातात, व मगल येत्यावाचून प्रयास आरंभ कर मये असा सिद्धांत फक्त भौलपयन व प्रयपरिसमष्टि पांचा वा विचार्येय व सति यास व्यवस्था परितात. असा भौलार्थ व पठता आ ही अथ' शब्दा चा अर्थ 'आता' असा केला आहे व 'अथ' शब्दाचे सामान्य फक्त आरंभप्रकार आहे, असे आ हास शब्द 'ययन' पाहि पदाचे सामान्य अशाच प्रकारचे आहे या वेळ परंपरासून अभिवाति यसा असावा याविषयी प्रयकार अनुमाने काढतात वशी अनुमान काढण्याची गरज आ हास पाठ्य मार्ग ही गोष्ट स्पष्टच आहे की, अभिवातिवाचून कोण त्याचे विचार्येय व्यवस्था ये वेदि ह्मन् न होणार मार्ग पुन वसिफार निष्ठा साधनाची योगिक अर्थ घेतात असे

1 All the schools of philosophy begin their investigation in the same manner. The first word is *atha*. The commentators always enlarge on the power of the word *atha*. Some maintain that the word *atha* signifies *auspiciousness* that it is a rule not to begin a literary or philosophical work without propitiation that propitiation at the beginning and the completion of the work are connected as cause and effect. We cannot sanction this interpretation of the word. We cannot approve of a disquisition on this sense of the word. We believe it means only *now*. The power of the word *atha* simply consists in showing a beginning. The signification of *atas* is *then* for the same reasons. The commentators infer from the use of these two words what sort of a person is qualified to learn a particular system of philosophy. We do not believe any inference is warranted by these words. It is plain enough that no person can learn anything without some previous preparation and some qualifications. The word *āyāśa* is etymologically interpreted. It then

सूत्राणि.

॥ चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः ॥ २ ॥

पदानि । चोदना-लक्षणः, अर्थः, धर्मः ॥

पदार्थः । चोदना=यत् प्रवर्तयति तत् । लक्षणं=लक्ष्यते नाम साहच-
र्यं दृश्यते येन तत् । अर्थः=इतिकर्तव्यता । धर्मः=(लक्षणेन-
निरूपितः)

वाक्यार्थः । धर्मो नाम प्रवर्तकलक्षितेतिकर्तव्यता ॥

भावार्थः । यत्र यत्र वेदप्रणीतं प्रवर्तक वचनमस्ति तत्र तत्र सहचरि-
तेतिकर्तव्यता प्राप्नोति । तस्या नाम धर्मः । पुनः चोदनानिमि-
त्त धर्मस्य ज्ञान ॥

केल्याने “जाणण्याची इच्छा” अशी
पदे उत्पन्न होऊन कोणाची इच्छा, कशा-
ची इच्छा, कशाकरिता इच्छा, अशी
आकाक्षा उत्पन्न होते मग या आकाक्षे-
चे साधनाने पुष्कळ विवेचन करावे लाग-
ते तसे न करिता निज्ञासा या पदाचा
आम्ही रुढार्थ घेतला आहे

signifies a desire of knowledge, and
affords the means of asking these
questions whose desire, the de-
sire of what—the desire for what
purpose To answer these ques-
tions apparently so natural, much
is written Instead of this, we
have used the word *gyanāsā* in its
established acceptation.

२. (विधिजन्य) भावना नि-
स्य जी इतिकतव्यता साधयिते
ति चे नान्न धर्म

२ या एतत् आचार्य भमराख्या
लक्षण बोधतात या लक्षणा सद्यतात
एतानी तीन पदं धारणी आहेत तदाच
यथायं मराठी शब्द नाहीत इतकं त्यांचे
विशेष निरूपण करतो ती तीन पदं ही
आहेत की "चोदना," "लक्षण," आणि
"अर्थ" लक्षण इतके माहचर्य जसे
ज्या ज्या विषागी भम आद त्या त्या वि-
षागी आणि आहेच अर्थ म्हणजे प्रपा-
जन, प्रयोजन इतके जे परास्परार्थ ते.
आतां चोदनाप्रकाश अर्थ विशेष विचार
याच आदें पाहनासाय आ वतापन
मौल्यपूर्ण असातो यातयुक्त (१
१, १७) या विषागी मालाखेली
हेतुता असा अर्थ आदें मूळ
महाभाष्यीय नाम प "गुरु भातचा
प्रयत्न आदें, आणि त्याचा अर्थ
"भेदने" असा आदें भेदने इतके यु-
द्धि, आणि इति यास भेदने अकार्या
प्रणा हान नाही पुन या मीमांसत
वाक्यार्थ करते वेळी भावना म्हणजे वि-
चार याच्याच वाक्यातील सर्व पदांचा
अन्वय परास्पर लागतो जसे, 'तो दान
करतो' या पदार्थी 'तो' हा कर्ता, 'दान'
हे कर्म ही दोन्ही पदार्थी भातने जी मा-
वना उत्पन्न होते तीत आधारीमून होनात
पुन भावना उत्पन्न होण्यास पाहिजे प्रयो-
जक पाहिजे हे स्पष्टच आहे विविधा
व्याख्य योगाने भावना उपपन्न हान जेव्हां

2. Duty is a purpose
which invariably follows
(a conception produced by)
a scriptural injunction

2. By this aphorism Jaimini de-
fines *Dharma* or duty. There are
three terms in this definition.
There are we believe no words in
English which exactly correspond
to them. We will explain the
original words. The terms are
Chodanā, *Lakṣaṇa*, and *Artha*. *Lak-
ṣaṇa* means invariable sequence
as wherever there is smoke there
is always fire. *Artha* means a
purpose that is, a motive or that
which is sought. The word *Cho-
danā* is very important. It oc-
curs in the *Aśhvālāyana Shrauta
Sūtra*. Vide (I 3 17) It means
what is invoked. In the celebrated
Gāyatrī verse repeated every day
by every *Brāhmin*, the verbal
root (*Chud*) is used. It means to
move that is, to move the feelings
and the faculties of the mind. A
material substance is incapable of
being moved in the sense of *Chud*.
Again the *Mīmāṃsā* method of in-
terpreting a proposition consists in
connecting every part of the pro-
position with conception (*Bhāva-
nā*). For example "He makes a
gift" is a proposition of which *he*
is the subject and *makes a gift* is
the predicate. Of the proposition
under examination the verb
makes according to this *Mīmāṃsā*
is the most important part which
when resolved consists of a con-
ception and action. The action
its agent its object its purpose
and its instruments are connected
with the conception which forms
a part of the predicate. Now the
conception *must* have a cause. An

सूत्राणि.

॥ तस्य निमित्तपरीष्टिः ॥ ३ ॥

पदानि । तस्य, निमित्त—परीष्टिः ॥

पदार्थः । तस्य (धर्मस्य), निमित्तं=बीजं, परीष्टिः=परीक्षा. निमित्तस्य परीक्षा=निमित्तपरीष्टिः ॥

वाक्यार्थः । धर्मस्य किं बीजमिति परीक्षा कर्तव्या ॥

भावार्थः । एषा सूत्रकारस्य विषयकथनरूपप्रतिज्ञा ॥

जेव्हा भावना उत्पन्न होते तेव्हा तेव्हा का-
ही तरी इतिकर्तव्यता असते अशा इति-
कर्तव्यतेचें नाव धर्म आता या ठिकाणीं
थोडसा अध्यात्मविचार आहे तो वैशे-
षिक शास्त्राचे अनुरोधानें करावयाचा ह्मी
भारायास येतो असे पाहिले यापासून ह-
त्तीच्या येण्याचें ज्ञान झालें. त्यापासून
चित्तात दुःख उत्पन्न झालें दुःखापासून
द्वेष उत्पन्न झाला मग पळून जाण्याविष-
यी अतर्थांमीं प्रयत्न होऊन पळून जा-
ण्याची क्रिया घडली असेच पुनः
अज्ञ्याचें ज्ञान पाहिले त्यापासून अ-
ज्ञ्याचें ज्ञान झाले त्यापासून सुख प्राप्त
होईल अशी दृष्टि उत्पन्न झाली, मग ह-
च्छ उत्पन्न झाली, मग अतर्थांमीं अवा-
मिलविषयाविषयी प्रयत्न, मग क्रिया, म्ह-
णजे ज्ञान, सुखदुःख, ह्च्छाद्वेष, आणि
प्रयत्न, इतके आकार एकाची क्रिया करते
थेळीं चित्तात होतात हे सारे आकार
एका भावनाप्रधानें समजतात पुनः
पुढें या गोष्टीचा विचार करावा लागेल.
इतकें सांगितले पाहिजे कीं अर्वाचीन हों-
मिल्लनासारखे अ यात्मशास्त्रकर्ते भावने-
चे असेच वर्णन करतात

original injunction is stated to
be the cause. The conception, no
matter, what the subject may be,
is invariably accompanied by a
purpose Such a purpose is a duty
We must explain the psychology
of this definition, and base it on
the principles of Vaishesika philo-
sophy Any object presented pro-
duces knowledge Knowledge pro-
duces the feeling either of plea-
sure or pain, followed either by
desire or aversion Then follows
the internal effort or volition which
results in an action Hence an
action involves knowledge, the
feeling of pleasure or pain, de-
sire or aversion, and volition All
these are the elements of concep-
tion called Bhâvaxâ We will
return to this subject It may be
mentioned by the way that great
European thinkers like Su
William Hamilton recognize these
elements and their connection as
we have stated

सूचना.

	रुपये	आणे
वर्धाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारास टपाल हशिलाबद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरास जीं पत्रे लिहावयाचीं, तीं “ षड्-दर्शनचित्तनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१ ” या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे सबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	A
For one year, in Advance .	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy

N B The subscription is to be paid *in advance*
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the Sad dashana-Chintamkâ-Office, Poona, Sadashive Petha, House Municipal No 641

THE
SADDARSHANA-GHINTANIKÂ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

षड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन

वृत्तिपद्धति

ह्याचें भराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १

फेब्रुवारी १८७७

अंक २

पुणे

“ज्ञानप्रकाश” छापखान्यांत छापिले

(सन १८९७ च्या २५ व्या आक्याप्रमाणे नोंदली आहे)

On earth, there is nothing great but man ,
In man, there is nothing great but mind.

Arrangements for printing our magazine are in the way of
being completed Hereafter, our readers may expect thorough
typography and *get up*.

३ त्याच्या (धर्माच्या) नि- मित्ताची परीक्षा

३ धर्माचें ज्ञान चोक्षनामिभिच आहे
असा मागील सूत्रातून अय निघाला
आतां ती चोक्षना काय, याचा विचार
पुढें होणार. सूत्रपदांचे वेगवेगळे
परिणामी पाक्षिने सहा प्रकारची सूत्रे अ-
सतात-१ सहा २ परिभाषा, ३ विधि,
४ नियम, ५ अधिकार, आणि ६
अविदेश यांची निरमिराख्या प्रसंगी
लाहो. परंतु वरील अधिकारसूत्र
आहे अधिकारसूत्रांमध्ये पुढें कोणा
विषय प्रतिपादन होणार याची सूचना
असते, व पुढील सूत्रांशी मिळून त्याचा
अर्थ होता

3 The examination of its cause.

3 Its in the sūtra, stands
for duty The examination of the
cause of duty is now to begin
The former aphorism declares
that the cause of the conception
of duty is chodanā. What is this
chodanā is the subject of the exa-
mination to come In this place
it is necessary to state what the
method of aphorisms is An
aphorism or sūtra is of six kinds :
—Sanjñā or a definition, Paribhā-
ṣā or key to interpretation Vidhi
or the statement of a general
rule Niyama or a restrictive rule
Adhikāra or the heading to
which a number of rules belong
Atideśha or general application
of a rule. These will be defined
as occasion arises The aphorism
under examination is an adhikā-
ra. It states the general subject
to be investigated. It requires to
be read and understood along
with the statements which sub-
mit to it.

सूत्राणि.

सत्संप्रयोगे पुरुषस्येन्द्रियाणां बुद्धिजन्म तत् प्रत्यक्षं
अनिमित्तं विद्यमानोपलंभनत्वात् ॥ ४ ॥

पदानि । सत्—संप्रयोगे, पुरुषस्य, इन्द्रियाणां, बुद्धि—जन्म, तत्, प्रत्यक्षं,
अनिमित्तं, विद्यमान—उपलंभनत्वात् ॥

पदार्थः । सत्=सति । संप्रयोगे=संबंधे । पुरुषस्य=आत्मनः । इन्द्रियाणां=
चक्षुःकर्णादीनां । बुद्धेर्जन्म=बुद्धिजन्म—या बुद्धिर्जायते सा । त-
त्प्रत्यक्षं=तत् प्रत्यक्षज्ञानं । अनिमित्तं=न कारणं भवति । विद्य-
मानस्य उपलंभनत्वात्=सतोऽवधारणायाः=प्रकृतस्य प्राप्तेः ॥

वाक्यार्थः । सतीन्द्रियार्थसंबंधे या आत्मानि बुद्धिर्जायते तत्प्रत्यक्षं तेन
यत् प्रकृतं तज्ज्ञायते तस्मात् प्रत्यक्षं धर्मस्य कारणं नास्ति ॥

भावार्थः । प्रत्यक्षप्रमाणेन धर्मो न निश्चीयते ॥

प्रत्यक्षपूर्वकत्वाच्चानुमानोपमानार्थापत्तीनामप्यकारणत्वमिति शबर. ॥

व प्रत्यक्षावरूनच उपमान, अनुमान, आणि अर्थापत्ति हीं प्रमाणे साधतात, म्हणून तींही प्रमाणे अकारण होतात असा सूत्राशय वर्णन करतात परंतु मीमांसक निरनिराळीं प्रमाणे मानतात असें प्रसिद्ध आहे तेव्हा ही गोष्ट येथे आलोचनाय आहे माधवाचार्य आपल्या जैमिनिय न्यायमालाविस्तारात प्रत्यक्ष, व अनुमान हीं धर्मविचारात प्रमाणे नाहींत, असें म्हणतात पण प्रमाकरसष्टादि मीमांसक मीमांसेत सहा प्रमाणे आहेत असें प्रतिपादन करतात तीं प्रमाणे प्रत्यक्ष, अनुमान, उपमान, शब्द, अर्थापत्ति आणि अभाव मीमांसकामध्ये प्रमाणाविषयी अशा विरुद्ध प्रतिपादनाचा अर्थ काय ? असा प्रश्न उद्भवतो याचे समाधान असें आहे कीं, कोणते तरी एकाच पुस्तक सत्यवक्त्याचे आहे असे गृहीत केल्यावर त्या पुस्तकाच्या अर्थमीमांसेमध्ये हीं सहा प्रमाणे योजावयाचीं. त्या पुस्तकात जें जें दिसतें तें तें प्रत्यक्षप्रमाणाचा विषय होतें तसेच त्याच पुस्तकातलीं वाक्ये घेऊन तीं परस्परांचे सवधाने जुळून त्यातून जे अनुमान निघतें ते अनुमान ध्यायाचे वाक्यार्थ करते वेळीं त्या पुस्तकातील निरनिराळे वाक्यांच्या पदांच्या सादृश्याविषयी विचार करून उपमान प्रमाणाची योजना करावयाची दुर्घट व दुर्बोध अशा जुन्या लिपीत लिहिलेले शिळलेच किंवा तोम्रपत्रे आपल्या देशात अढळतात त्याचा अर्थ लावते वेळीं व वर्णोद्धार करते वेळीं मि-सेप्स नामे इथन पटिताने या प्रमाणाची योजना मो-

plain the phenomenon of perception in their own ways We have only indicated their theories We will return to the subject of perception again Now the commentator thus interprets this sūtra — "duty is not the subject of that which exists at present, and is not affected by sensuous perception which is limited in its scope and cannot afford proof of duty And inference or analogy as they spring from sensuous perception cannot prove duty" But this interpretation raises a difficulty as other Mīmāṃsakas than Shabara recognize the different kinds of proof in the examination of duty Hence this interpretation of Shabara requires to be considered. Mādhava also states in his work called the Nyāyamālā-Vistāra that sensuous perception or inference cannot be recognized as proving duty But the Prābhākaras and Bhāttas recognize six kinds of proof in the examination of the doctrines of Mīmāṃsā. These are sensuous perception, inference, analogy, testimony, presumption, and absence Now the question is natural what is the explanation of these contradictory statements of the Mīmāṃsikas? This contradiction we believe can be explained When some writing or statement is recognized as that of a truthful person, the application of these proofs comes into play in the interpretation of the writing or the statement. Then that which actually occurs in the statement or writing is the subject of sensuous perception the inference which is based on the different parts of the statement or writing is to be recognized.

इया चावुपानं केली आहे, व त्यापासून
फलसिद्धि हि तर्काच मोठी झाली आहे
शास्त्रप्रमाणानुसार मीमांसकांमध्ये व नै
यिकांमध्ये भेद नाही, याच प्रमाणाने
त्याने त्यापारिभाषिके सर्व कर्म चालतात
साक्षात्पुत्रा याचे मुख्य साधन हे प्रमाण
आहे असापणे हे एक कथन घासे वि
वचन करतांना प्रमाण लावतात तर
शास्त्रविवादात या प्रमाणानुसार निर्वाह
ला जाण्याचा नाही असाच प्रमाण पा
ज्ययोगे हि असाच राज्य साधण्याकडे हो
ता असे निरनिराळे प्रमाणाने जप्याग
नाश्याय मीमांसते इत्याद शास्त्राप्रामां
सेत्या व नैयिकां या प्रमाणाने
भेद आहे या भेदाचे विधान निवृत्त
व प्रमाणाने लक्षात घेऊन प्रमाण
बरात पुढे कथन इतकें सांगित्तें आहे की,
हीतापदेश प्रथम अर्वाभासना वाच्यार्वा
विनयी मीमांसक प्रवृत्त होतात, व नैया
यिक रसात घालें आपले प्रमाण पात्र
ना करतात छमात तत्त्वप्रमाण अशी
पट्टे आहेत त्यांचा आचाराप्रमाण जगत्
सत्य आहे हा मीमांसकांचा प्रसिद्ध सि
द्धांत मीमांसकांच्या स्वाभिवादा आणि या
सिद्धांताचे प्रतिपादन करतांना जगत् मि
थ्या असे नह। त्या वेळावे झडनक
रतात या झडनसमयी इया न्यायस
होवा प्रयोग करतात तिचे प्रथम
निरूपण करतात या न्यायपरणीचे नांव
जप्यलक्ष असे आहे आता जप्यलक्ष
म्ह। न काय ? एका व्यक्तीवरून दुसऱ्या
व्यक्तीविषयी सामान्य अनुमान होय
सर्व अनुमत सामान्य ज्ञान याच न्याय

the analogy is based on the com
parison of the different parts of
the original writings: Princeps
has applied these kinds of proof
in this way with great ingenuity
in deciphering and interpreting
inscriptions or copper-plates to
be met with in our country and
has achieved great results So
far as testimony is concerned
there is no difference between the
Mīmāṃsikas and Naiyāyikas or
exegetes and dialecticians All
the proceedings before a magis
trate are based on testimony
It is the means by which the
statements of witnesses are sifted
and accepted or rejected Pres
umptions are recognized when
laws are explained. All discus
sions indispensably require this
kind of proof *Absence* is con
nected with opposition of state
ments and confirms interpreta
tion All these kinds of proof
are used in exegetics. Exegetical
proof differs from logical proof
which is the investigation of
truth in general. We will ex
plain the nature and give defini
tions of the different kinds of
proof as occasion arises. It is
sufficient to state once more that
exegetes can work only when
some writing or statement is ac
cepted generally as true and that
Naiyāyikas apply their system in
dependently as they do not base
their speculations or theories on
some scriptures.

In the sūtra, the words "such
perception are used. The com
mentators base on them the
well known proposition of the
Mīmāṃsikas that the world is real.
In stating this proposition an at
tempt is made to refute the doc
trine of Vedānta that the world
is a delusion In this refutation

सरणीवरून निघते असे मिथ्या नांम प्र-
 ख्यात इत्यज नैयायिकाचें मत आहे पुढील
 वाटावरून उपलक्षण न्यायसरणीचें स्वरूप
 नीट समजेल स्वभावात जें ज्ञान होते तें
 निराधार आहे, म्हणून सर्व ज्ञान निराधार
 आहे. याकरिता जाग्रत्समयी जें ज्ञान
 होतें तें सहजच निराधार ठरले, असा वे-
 दाताचा पूर्वपक्ष आहे यावर समाधान—
 पण जाग्रत्समयी ज्ञान निश्चयात्मक अ-
 सतें, म्हणजे त्यात विपर्यय होत नाही
 यावर पूर्वपक्ष—जागे होण्यापूर्वी स्वभावातील
 ज्ञानहि निश्चयात्मकच असतें, यावरून
 जाग्रदवस्था आणि स्वभावस्था ह्या दोहीम-
 ध्ये मेद नाही. यावर समाधान—असे
 नव्हे स्वभावातील ज्ञानात विपर्यय होतो
 जाग्रत् स्थितातील ज्ञानात विपर्यय होत
 नाही यावर पूर्वपक्ष—जाग्रदवस्था असो,
 की स्वभावस्था असो, उपलक्षणाच्या सा-
 हाण्याने स्वप्नानुभवावरून सर्व ज्ञान मि-
 थ्या असे म्हणणें आहे या न्यायप्रयोगात
 ज्ञान हा हेतु आहे न्यायप्रयोगाची मा-
 ढणी ही—जेथें जेथें ज्ञानत्व आहे, तेथें तेथे
 मिथ्यात्व आहेच, जस स्वभावात म्हणून
 जाग्रत्समयीचें ज्ञानहि मिथ्या आहे यावर
 समाधान—स्वप्नज्ञानाचा विपर्यय दिसून
 येतो, व त्या विपर्ययाची उपपत्तिहि करता
 येते निद्राग्रस्त मन झालें म्हणजे तें
 दुर्बल होते आणि या दुर्बल्यामुळे स्व-
 भावातील ज्ञान विपर्यय पावतें या कार-
 णास्तव परत्या न्यायप्रयोगात स्वप्नज्ञाना-
 चा दृष्टांत सगोप आहे तसेच सुषुप्ति-
 कार्त्ती कोणत्याहि प्रकारचे मुळीच ज्ञान
 नसते. यास्तव जाग्रत्समयीचें ज्ञान मि-

a logical method is employed. We will explain and illustrate the method which is called Upalakṣaṇa. Now, what is Upalakṣaṇa? It is to generalize from particulars to particulars. Mr. Mill, a celebrated logician maintains that all universal propositions are based on this method. The chain of arguments which follows, will explain its nature. The Vedānta-system asserts that because the knowledge in a dream is unreal, therefore, all knowledge is unreal. Hence the knowledge in a waking state is unreal. The reply to this is as follows. But the knowledge in a waking state is certain, that is, incapable of contradiction. Vedānta replies that before being awakened, the knowledge in a dream is real, therefore, there is no distinction between a dream and a waking-state. The Mīmāṃsaka observes—While the knowledge in a dream can be contradicted, the knowledge in a waking state cannot be contradicted. Vedānta replies that all knowledge is unreal, and that this proposition as based on Upalakṣaṇa is true whether the knowledge in a dream or a waking state is considered. The middle term in this syllogism is knowledge. This syllogism can be stated fully as follows. Wherever there is knowledge, there is unreality as in a dream, therefore the knowledge in a waking state is unreal. The Mīmāṃsaka observes upon this—the unreality of the knowledge in a dream is discernible and it can be explained. The mind as affected by sleep is feeble. And the knowledge in a dream is unreal on account of this feebleness. Therefore, the instance (Upalak-

प्या माहीं पावर पतपसकमावें न्हे । १ । -
 काहीं कर । मुळें ज्ञानाप्या कर । प्या
 साधनांत दोष होतो जसे, बोध्यानी
 नीद विस्तृत माहीं कर । दोष कर साळा
 तर समजेल स्वप्नसमयी दोष समजत
 माहीं, पावकित स्वप्नसमयीप्या ज्ञानी दो
 ष माहीं पावकित स्वप्नसमयीप्यें ज्ञान मि
 प्या माहीं पावर समाधान - जगें सा
 ल्यावर मासें मन निद्रामय होऊन सदो
 ष झालें होतें, असें ज्ञान हातें, म्हणून
 दृष्टावापरचा आप कायम राहिला पाव-
 कितें ज्ञानदृष्टीतील ज्ञान निश्चयात्मक
 आहे न्हे जे जग मिप्या माहीं असें अ
 नुमान सिद्ध होतें हा वादविवाद आ
 न्ही मासल्याकरिता घेतला आहे, आणि
 जगत मिप्या माहीं पण सत्य आहे हा
 भीमांतकाचा सिद्धांतहि लक्षांत ठेवण्या
 योग्य आहे एक संबंध बाळक आहे,
 तो कोठें तरी एके ठिकाणी विस्तृत असता,
 तेथेंकडून दुसऱ्या ठिकाणी समीप नसत
 प्या अर्थावें जें ज्ञान तें अनुमान हें दोन
 प्रकारचें आहे एक "अत्यंतदोष्ट," आणि
 दुसरे "सामान्यदोष्ट" यामध्ये पर्वदावर
 अग्नि आहे कारण तेथें दूर आहे हें पहा
 ल्या प्रकारावें उदाहरण । सूर्य फिरतो, का
 रण स्थलांतर मदीपांचम होत नाही हें दु
 सऱ्या प्रकारावें उदाहरण आहे राम्द न्हे
 गजे झाल्या वकपाचे मज गावकरी दूर व
 अज्ञात अर्थाविषयी ज्ञान उपमान - साद
 र पावकित अज्ञात अर्थाविषयी ज्ञान ज्या
 स्थळी पाहिलेल्या किंवा ऐकिलेल्या गोष्टी
 ची एक उपपत्ति समजते त्या स्थळी त्या
 उपपत्तीस अर्थापत्ति असें न्हे । वाद व

sara) based on the knowledge in a dream in the above syllogism is faulty. Again, in perfect sleep there is no knowledge whatever. Therefore the knowledge in a waking state is not unreal. Vedānta replies to this - Some reason affects the instruments of knowledge as eyes can not see. If an instrument of knowledge be affected, it can be known. In a dream, there is no knowledge of an instrument of knowledge being affected, therefore the knowledge in a dream is not affected. Hence such knowledge is not unreal. The Mīmāṃsaka observes - After being awakened, one knows that his mind was affected by sleep. Therefore the example still remains to be faulty. Therefore, the inference that the knowledge in a waking state is real, that is, that the world is real is established. We have reproduced this style of argumentation as a specimen. The proposition of the Mīmāṃsaka that the world is real deserves special attention.

When a relation already known in one way is obscure elsewhere then the knowledge which it produces about an unknown fact is called inference. It is two-fold as based on sensuous perception and as based on generality. That the mountain is fiery because it smokes is an example of the first kind. That the sun moves because whatever is known to change its place moves, is an example of the second kind. Testimony is knowledge based on the statement of a truthful person. Analogy is based on resemblance. When only one explanation of a fact is possible, the explanation constitutes a presumption. Absence is knowledge that a thing

सूत्राणि.

औत्पत्तिकस्तु शब्दस्यार्थेन संबंधस्तस्य ज्ञानमुपदेशोऽ

व्यतिरेकश्चार्थेन उपलब्धे तत् प्रमाणं बादरायणस्यानपेक्षत्वात् ॥ ५ ॥

पदानि । औत्पत्तिकः, तु, शब्दस्य, अर्थेन, संबंधः, तस्य, ज्ञानं, उप-
देशः, अव्यतिरेकः, च, अर्थे, अनुपलब्धे, तत्, प्रमाणं,
बादरायणस्य, अनपेक्षत्वात् ॥

पदार्थः । औत्पत्तिकः=नित्यः । तु=यस्मात् कारणात् । शब्दस्य=उच्चारित-
स्य । तद्बोधितेनार्थेन सह यः संबंधः तस्य संबंधस्य ज्ञानं=उपदे-
शः=विशिष्टस्य शब्दस्योच्चारणं । अव्यतिरेकः=अविपर्ययः । अर्थे
अनुपलब्धे=अर्थे अप्राप्ते । तत्=तस्मात् । प्रमाणं=प्रमाणत्वेन-
स्वीकरणीयं । बादरायणस्य=तस्य भते । अनपेक्षत्वात्—प्रत्ययांतरं
नेष्यते ॥

वार्थवार्थः । यस्मात् कारणात् शब्दस्यार्थेन सह यः संबंधः स नित्यः । एत-
स्य संबंधस्य यज् ज्ञानं तदुपदेशः । उपदेशो न विपर्ययं प्राप्नो-
ति । अर्थे अज्ञाते विपर्ययः । एतेन कारणेन उपदेशः प्रमाणं
बादरायणस्य भते । प्रत्ययांतरं नपि क्षितं ॥

भावार्थः । चतुर्थे सूत्रे यत् प्रतिपादितं तस्यैतेन सूत्रेण प्रमाणं ददाति
सूत्रकारः । सूत्रस्यास्य षड्दलानि । तै रूपपादितमेतत् । उच्चा-
रितस्य शब्दस्य स्वार्थेन नित्यसंबंधः । उपदेशस्य लक्षणं दत्तं ।
उपदेशः । सत्यः । यो विपर्ययो दृश्यते सोऽज्ञानात् । अतएव उप-
देशस्य प्रामाण्यं । अवशिष्ट स्पष्ट । यदत्र दृष्टिकारणा भूतातर
वर्तते तच्चित्तनीय ॥

भाव म्हणजे अमुकएक अर्थ नाही असे
म्हटल्याने जें ज्ञान होतें ते हे सर्व ज्ञान-
मापीचे प्रकार सर्वांस धिदित आहेत म्हणू-
न घमांण्या कारणाची परीक्षा नको असे
शक्तिकार म्हणतात या प्रमाणाविषयी फ-
क्त दिग्दर्शन केले आहे प्रसंगवशात्
पूर्ण व्याख्या करू

does not exist. All these varieties
of proof are known. Therefore,
the Vṛttikāras state that the cause
of duty is not to be examined.
The nature of proofs is only in-
dicated here. It will be fully illus-
trated as occasion arises.

५ या कारणास्तत्र शब्दाचा
आणि अर्थाचा परस्पर संबध
नित्य आहे या नित्य संबधाचे
जें ज्ञान तो उपदेश या उपदे-
शाला कधी विषय नाही,
(परंतु) अर्थाचे ज्ञान नसले म्हण-
जे विषय होतो या कारणास्तत्र
बादरायणाचे मतानें उपदेश प्र-
माण आहे प्रत्ययांतराची म्हण-
जे दुसऱ्या ज्ञानाची गरज नाही

५ या सूत्रात शब्द नित्य आहे हे
सिद्ध कर पावा आचार्यांनी उपक्रम के-
ला आहे या सूत्राची सहा वळे आहेत
त्यांत प्रथम वली नित्याची औत्पत्तिक
पक्षाची योजना केली आहे औत्पत्तिक
पक्षाचा अर्थ उत्पत्तिकालीन, स्वभाविक,
उत्पत्ति झाली की बराबर असणारा असा
होतो नित्यपदन योजना औत्पत्तिक
पक्षाचा उपयोग आचार्यांनी कां कला
अर्था शब्दा उत्पन्न होते त्यात इतकेंच
विशेष आहे की शब्दाच्या होनाच अय
उत्पन्न होतोच होतो हे शब्दोच्चाराला
अर्थाचाून गति नाही दुसऱ्या वलीत
उपदेशाच्या लक्षणे केलें आहे आणि
तिसऱ्या वलीमध्ये उपदेशाला कधी विष-
य नसतो असें वर्णन केलें आहे हे
वचन व याचें कारण हे विशेष लक्ष देण्या
साठी आहे कारण वेळोवेळ नीमासा
शब्दाचा कटाक्ष काय हे विस्मय येते
जेवें शब्दाच्या वें अय व जो भ्रम उत्प-
न्न होता तो अय न जात्याचााून होतो
या भ्रमनिरासास अर्थज्ञान हें कारण
आहे परंतु नैवायिकमतें शिंप म्हणजे
वर्षे असा जो भ्रम उत्पन्न होता त्या भ्रम
निरासास पुनरपि शिंपीचें अचलोकन क

6 Therefore, the con-
nection between a word
and its sense is eternal
The knowledge of this o-
ternal connection is a pre-
cept. Such a precept is
never erroneous (But)
when the sense is un-
known then there is an
error Therefore, according
to Bādarāyana a precept
is authoritative, (as) other
knowledge is not needed.

6 Jaimini seeks to maintain by
this sūtra the eternity of a word
There are six parts of this sūtra
In the first part the term Out-
pattika meaning eternal is used
The term signifies that which
exists at the time of production
(utpatti) that is, natural, that is
that which co-exists with pro-
duction. The question why Jaimini
uses such a term instead of words
signifying eternity arises —The
answer is—Jaimini seeks to show
that the sense of a word is seen
as soon as the word is pronoun-
ced that is, a word cannot exist
without its sense In the second
part, a precept is defined In
the third part, the nature of a
precept is stated, that is, a pre-
cept can be never erroneous. This
statement as well as its reason
deserves special attention be-
cause it explains the drift of Mī-
māṃsā philosophy Wherever
there is a word there its sense
exists. All delusion arises from
the ignorance of the sense of a
word. For removing this delu-
sion the knowledge of the sense
of a word is indispensable. But

सूत्राणि.

कर्मके तत्र दर्शनात् ॥ ६ ॥ (पूर्वपक्ष १).

पदानि । (शब्दः) कर्म, एके, तत्र, दर्शनात् ॥

पदार्थः । शब्दः (पूर्वसूत्रेणोक्तः) कर्म=कृतिः । एके=पंडिताः ।

तत्र=तस्मिन्कर्मणि । दर्शनात्=प्रकटनात् ॥

वाक्यार्थः । शब्दः कृतिरित्येके वदन्ति । कृतौ सत्या शब्दस्य प्रकटनम् ॥

भावार्थः—पूर्वोक्तशब्दो नैतत्त्विकः नाम न नित्यः । किं तर्हि । कर्म-
जन्यो नामानित्यः । कुतः । स शब्दोऽभिव्यञ्ज्यः सत्युच्चारणे
नाम सति प्रयत्ने । उच्चारकर्मजन्यत्वात् सोऽनित्यः ॥ एषा
पूर्वपक्षोक्तिरिति ज्ञेयम् ॥

अस्थानात् ॥ ७ ॥ (पूर्व० २).

पदानि । (शब्दः) (कर्म) अस्थानात् ॥

पदार्थः । (शब्द उक्तपूर्वः) कर्म=अनित्य । अस्थानात्=अस्थितेः ॥

वाक्यार्थः । शब्दो नित्यो न वर्तते स्वित्यभावात् ॥

भावार्थः । उच्चारिते शब्दे शब्दो विनश्यति ॥ अतएवानित्यः सः ॥

(पूर्वपक्षेणशङ्केषा).

* () इदृशया कुडलिकयानुवृत्तिदर्शयते ॥

रणे व तिच्या गुणाचे परीक्षण करणे हे कारण आहे म्हणजे एकीकडे शिष झा वस्तूचें व तिच्या धर्माचे विवेचन आहे आणि दुसरीकडे शब्दार्थावर सर्व तात्पर्य आहे हें कोठपर्यंत म्हणाल तर प्रत्ययातराची गरज नाहीं असे आचार्यांनी सूत्रात वर्णिले आहे धृत्तिकार म्हणून काणी मीमांसाभाष्यकार आरेत, ते तिसऱ्या, चवथ्या, पाचव्या आणि सहाव्या सूत्राचा निराळे रीतीने अर्थ लावतात इतके सांगणें पुरें

according to Naiyāyikas, the delusion that the mother of pearl is silver can be removed only by careful observation, and by the examination of its qualities. Now the latter seeks to obtain the knowledge of the real properties of the mother of pearl while the former philosophers are concerned with the sense as such of a word. How far is this carried? Jaimini distinctly states in the sūtra under consideration that other knowledge than the knowledge of the sense of a word is not necessary. It is enough to state that commentators on Mīmāṃsā called Vṛttakāras do not interpret the third, fourth, fifth, and sixth sūtras as Shabara does.

६ कोणी (असे म्हणतात की) शब्द कर्म आहे उच्चारण केलें म्हणजे तो प्रकट होतो (पूर्वपक्ष १)

७ उच्चारताच शब्दचरनीचा नारा होतो, म्हणून शब्द अनित्य आहे (पूर्वपक्ष २)

९ शब्द अनित्य आहे असे आरापाचें हें सूत्र आहे, म्हजे या सूत्रात पूर्वपक्षाचे प्रतिपादन केला आहे जैमिण्याचार्याचे सरणीचे माधवान वर्णन केला आहे एका मकर ॥ चे नांव अभिहर ॥ असें देखिले आहे आणि या अभिहर ॥ चे पांच अवयव असतात - १ विषय, २ संशय, ३ संगति, ४ पूर्वपक्ष आणि ५ सिद्धांत पूर्वपक्ष म्हजे विरुद्ध पक्षाचे प्रतिपादन असें समजावें शब्द कर्म आहे म्हणजे ज्यानें जल्पन हातो म्हणजे अनित्य आहे आणि तो प्रकट होतो" या पूर्वपक्षाच पक्षीवर लक्ष देवावे, फार । उचरपक्षी यावर कोटी आहे

७ हें सूत्र समजण्यास सोपें व आहे परंतु थोडा विचार केला पाहिजे पहा आता । उचर पक्षी याचा उच्चार केला म्हजे 'च' ही बोन्दी अक्षरें मुखांत निघून जातात चंद्र या शब्द अक्षरांचा अर्थ माण मनु पाण्या मनात विद्यो, व त्या अर्थचे अनुरोधनें सर्व व्यापार होतात वर हा असा शास्त्रीय वर्णोच्चार नष्ट झाला, परंतु शब्दाचा अर्थ माण राहिला. पुनः यात आ । क्षी सूत्रम विचार असा आहे की चार अक्षरांनी शब्दाचा उच्चार केला असता चारी व । णि उच्चार एकच तर होत नाहीं आणि अर्थ एकच मनात येतो हें कसे? चेद्रकोट

6 Some (state) that a word is an action. It appears when pronounced (This is a statement in opposition)

7 The sound of a word vanishes, the moment it is pronounced, therefore, it is transitory (ii Statement of an opponent)

6 This sūtra sums up an objection, and seeks to prove the transitoriness of a word. Mādhava in describing the method of Jaimini says that a chapter called adhikarana consists of five parts 1 subject 2. doubt, 3 connection 4. an objection and 5 the final established proposition. An objection is called the first side (Pūrva-pakṣa) and is raised by a real or an imaginary opponent. The sense of a word being called an action is that it is an effect. The phrase—it appears—deserves attention, because the author refers to it when he enters on its refutation.

7 The sūtra is easy it requires a little examination. When the word *purpose* is pronounced the five syllables *pur* and *pass* come out of the mouth after one another but they at once impress the sense of *purpose* on the human mind, and this sense directs the conduct of man. Then the sounds of letters vanish but their sense alone remains. Again, when a word consisting of five syllables is used, the five syllables cannot be at once pronounced but the sense of the word is impressed at once. How is this? There are five syllables in the

सूत्राणि.

करोतिशब्दात् ॥ ८ ॥ (पू० ३).

पदानि । (शब्दः), (कर्म), करोतिशब्दात् ॥

पदार्थः । (शब्दः कर्म उक्तपूर्व) करोतिशब्दात् = करोतिपदस्य प्रयोगात् ॥

वाक्यार्थः । शब्दोऽनित्यः करोतिक्रियापदयोगात् ।

भावार्थः । शब्दकुरु । इत्यादि प्रयोगा व्यवहारे सन्ति । अतः शब्दः क्रियते । यक्रियते । तद् नश्यति । अतः शब्दो नश्वरो नामानित्यः (पूर्वपक्षेणशकैषा)

सत्त्रान्तरे यौगपद्यात् ॥ ९ ॥ (पू० ४).

पदानि । (शब्दः) सत्व-अन्तरे यौगपद्यात् ॥

पदार्थः । (पूर्वोक्तशब्दः) (कर्म च) सत्व = प्राणी । अन्तरे = अन्यस्मिन् । यौगपद्यात् = एककाले ॥

वाक्यार्थः । सशब्दोऽन्यस्मिन् प्राणिनि एककाले वर्तते । अतएवानित्यः ॥

भावार्थः । यत्किञ्चिन्नानादेशेषु नानासत्त्वेषु युगपद् वर्तते तदेकं नास्ति यदनेकं तदनित्यं । अत उपदशरूपशब्दोऽनित्यः ॥

या शब्दात् चार अक्षरें आहेत “च” या अक्षराचा उच्चार झाल्यानंतर ‘द्र’ या अक्षराचा, मग ‘का’ या अक्षराचा, मग ‘त’ या अक्षराचा, असे उच्चार होतात वर्ण नष्ट होत जातात आणि मग शब्दाचा अर्थ एकदम मनात भासतो. हें कसे ? या प्रश्नाचे उत्तर देताना वैशेषिक सूत्रात श्रवणोत्पत्तीचा प्रकार वर्णिला आहे तो आलोचनयि आहे व त्यामध्यें वयुरोपी श्रवणशास्त्रामध्यें भेद नाही शब्दश्रवण कसें होतें हा विचार शास्त्रदृष्ट्या मोठा उपयोगी आहे येवढेच नाही, तर व्यवहारात देखिल याचा मोठा उपयोग आहे. मानवाचें तयार करणें इत्यादिकामध्यें श्रवणशास्त्राचा मोठा उपयोग आहे इतके सांगून ज्या सूक्ष्म विचाराचें या टिपेत वर्णन केलें आहे, ते विचार श्रवणशास्त्रात मुख्य आहेत येवढेच सांगणे सध्या पुरे

word justification. First the sound of *jus*, then of *ti*, then of *fi*, then of *ca*, and last of *tion* vanishes away. The sense follows the pronunciation of all the syllables? How is this? In answering this question, the theory of acoustics as expounded in *Vaiśeṣika* philosophy deserves attention. There is no difference between this theory and the theory of acoustics accepted in Europe at the present day. The theory of acoustics is important not only from a philosophical point of view, but in practical life. All musical instruments are prepared by the aid of the science of acoustics. Now suffice it to notice that the questions already raised are prominently discussed in acoustics as their solution constitutes its basis.

८ शब्दसचयाने "करणे"
या धातूचा प्रयोग होतो म्हणून
(शब्द अनित्य आहे) (पूर्वपक्ष ३)

९ निरनिराळ्या प्राण्यांस
एकच शब्द एकदम ऐकू येतो,
म्हणून (शब्द अनित्य आहे)
(पूर्वपक्ष ४)

८ पशू इत्यादी प्राण्यांमागे अर्थ
स्वरूप हा शब्द नाही. शब्द फक्त असे
वाक्य आहे. "मासता शब्द फक्त असे
म्हणून शब्द पूर्वपक्ष हा आहे. स्वरूप
आहे, असे पूर्वपक्षवादी अनुमान करून
शब्द अनित्य आहे असे प्रतिपादन करतो
हे प्रतिपादन ध्यानीत राहिले आहे

९ यास पशू इत्यादी "शब्द" असा शब्द
होला असता पांच जणांस एकदम ऐकू
येतो, म्हणून शब्द हा शब्द पांच ठिकाणी
एकच होऊन त्या ठिकाणी दिवला जे
जे काही निरनिराळ्या प्राण्यांस एकदम
दिसून येते ते एकच आहे असे. हातां
पेव माहीत आणि जे एक नाही ते अनेक
आहे, आणि जे अनेक ते अनित्य आहे,
अशी परंपरा पूर्वपक्षवादी लावून शब्द अ-
नित्य असे प्रतिपादन करतो "सत्त्वा-
न्तरे" पदद्वया सूत्रास संस्कृतप्राचा-
राचार्यांनी मुळीच पदशः अर्थ केला नाही
"ज्ञाना वेरोप" असे त्यावर लिहून दिला
आहे त्यावरून अर्थ नीट पसत माहीत
आहे. सत्त्व शब्दाचा अर्थ प्राणी केला
आहे त्याचा वाच्यार्थ विचार करावा

8 The verb *to make* is
used in relation to a sound
therefore, it is transitory
(iii Statement of an op-
ponent)

9 Different animals
simultaneously hear the
same sound, therefore, it is
transitory (iv Statement
of an opponent)

8. An example is necessary to
explain this sūtra, "Make a
sound is a sentence used. When
one says 'Make a sound' it is
plain that the sound to be made
is not in existence. Therefore
the opponent infers that a sound
is an effect. This is what is ad-
vanced by the sūtra.

9 An example is necessary.
When the word 'moon' is pro-
nounced, it is heard (say) by five
persons. Therefore the word is
produced at the same time in five
places where its sense is under-
stood. Whatever appears in dif-
ferent places at the same time is
not *one*. And whatever is not
one is *many*. And whatever is
many is transitory. The opponent
insists on these propositions in
this order and on the transitory-
ness of a sound. Shabara has
not literally and closely inter-
preted the phrase "Sattvāntaro"
in the sūtra. He simply puts in
"Nānādehena." The last phrase
does not materially aid the inter-
pretation. We have interpreted
the word "Sattva" into "an ani-
mal. Our readers can determine
what "Sattva" means.

सूत्राणि.

प्रकृतिविकृत्योश्च ॥ १० ॥ (पू० ५).

पदानि । (शब्दः) (कर्म) प्रकृति-विकृत्योः, च ॥

पदार्थः । (उक्तपूर्वशब्दः कर्म च) प्रकृतिः=मूलस्थितिः । विकृतिः=स्थित्यन्तर । चकारेण=समुच्चयः ॥

वाक्यार्थः । स शब्दोऽनित्यो यतः प्रकृतिविकृतिश्चवर्तते ॥

भाष्यार्थः । यथा । दधि । अत्र । एतयोर्द्वयोः शब्दयोः संधिसमये । दध्यत्र । इतिरूप भवति । तथा इकाररूपप्रकृतिर्विक्रियते ॥ तत्र इकारस्य यकारो भवति ॥ अतः शब्दोऽनित्यः ॥

वृद्धिश्चकर्तृभूम्नास्य ॥ ११ ॥ (पू० ६).

पदानि-(शब्दः) (कर्म) वृद्धिः, च, कर्तृ-भूम्ना, अस्य ॥

पदार्थः । (उक्तपूर्व) वृद्धिः=वर्धन । च=पूर्वोक्तकारणानां समुच्चयः । कर्तृ=यः करोति सः । भूम्ना=बाहुल्येन । अस्य=शब्दस्य ॥

वाक्यार्थः । अस्य शब्दस्य वर्धनं च भवति कर्तृबाहुल्येन । अतः शब्दोऽनित्यः ॥

भाष्यार्थः । यतो बहुभिरुच्चारयाद्भिर्महान् शब्दः श्रुयते ततः शब्दस्य वृद्धिर्भवति । यद् वर्धते क्षीयते वा तदनित्यं ॥ ११ ॥

(पदार्थपक्षाणां निरूपणं सरत्त । इत उत्तरपक्षाणामुपक्रमः)

१० शब्दाची मूलप्रकृति
असून पुनः प्रकृति होते म्हणून
(शब्द अनित्य आहे) (पू० ६)

११ शब्द करणारे पुष्कळ
असले म्हणजे त्याची वृद्धि होते
(पू० ६)

१ उदाहरणाने अर्थ स्पष्ट होतो
'प्रतिपत्तर' या शब्दाच्या सविशेष
'प्रतिपत्तर' असा नवा शब्द होतो प्रतीति
या शब्दातील इकार ही प्रकृति आहे म्हण
जे "इ" शब्दाच्या मूलाकाराव आहे ति
च्या विकर्णा पकार झाला म्हणजे पकार
हानवा आकार उत्पन्न झाला ज्याचा
आकार बदलतो ते अनित्य म्हणून शब्द
अनित्य आहे

११ उदाहरण—म्हा माणसांनी एक
शब्द ज्यारिला असता एकाच केल्या
च्या बसपट त्याचा उच्चार मोठा होतो म्ह
णून शब्दाच्या वृद्धि आहे ज्याची ज्याची
वृद्धि हाती किंवा क्षय होतो ते ते अनित्य
आहे म्हणून अर्थ "त्याची वृद्धि हो
ते" असा पद आहे "त्याची"
म्हा शब्दाची असा अर्थ समजावयाचा
साहा पाहून अकाराच्या पदार्थापूर्वपदाचा
वर्तने आपल्या कोट्या केल्या त्या को
ट्या कमाने जसा बसून जैमिन्याचाय
उत्तर देतात ती उत्तरांही कमाने साहा
आहेत ती पाहण्याच्या त्या पूर्वपदा
शी ते उत्तर लावून विचार केला असता
जसाची योग्यता निरीक्षित वेईल

10 A word has an ori
ginal form and a modified
form, (therefore, it is tran
sitory) (v Statement of
an opponent).

11 By many making a
sound, its increase (is seen)
(vi Statement of an op
ponent)

10 An example will elucidate
the sūtra. Take the two Sanskrit
words *Prati* and *uttara* and com
bine them into *Prityuttara* by
rules of grammar. In *Prityuttara*
the original *i* is changed into *y*
That is a word has had two
forms—original and modified.
That which is capable of modifi
cation is transitory. Therefore
a word is transitory.

11. An example when ten men
make the same sound it is ten
times louder than the sound made
by one man. Therefore, a word
or sound is transitory. Therefore, a word
or sound is transitory. In the
sūtra "its increase are the words
used." "By its increase, the in
crease of the sound or word is
meant. Beginning from the 6th
sūtra, the opponent advances his
arguments against the doctrine
of the eternity of a word. Ja
mini takes stock of those argu
ments in the order in which they
are advanced and gives replies
which are as many as the argu
ments of the opponent. In exam
ining the replies it would be
advisable to read along with each
reply the corresponding argu
ment of the opponent so that
the cogency of the reply may be
thoroughly seen.

समंतुतत्रदर्शनम् ॥ १२ (उत्तरपक्ष १).

पदानि—(शब्दः) (कर्म) समं, तु, तत्र, दर्शनं ॥

पदार्थः । (उक्तपूर्वम्) समं=तुल्यं । तु=न । तत्र=तस्मिन् । दर्शनं=विचारः ॥

वाक्यार्थः । शब्दो नानित्यः । तस्मिन् विषये विचारस्तुल्यः ॥

भावार्थः । यो विषयः प्रकृतः तस्मिन् विषये नाम प्रथमपूर्वपक्षस्यास्योत्तर-
पक्षविषये विचारसाम्यं निष्पन्नम् । यदुच्चारणेनाभिव्यज्यते तदु-
च्चारणात् प्राग् वर्तते ॥ अतो विचारसाम्यम् ॥

सतःपरम् अदर्शनं विषयानागमात् ॥ १३ ॥ (उ० २).

(द्वितीयपूर्वपक्षस्यसमाधानमत्र)

पदानि । सतः, पर, अदर्शनं, विषय-अनागमात् ॥

पदार्थः । सतः=यदस्ति तस्मात् । परं=पाश्चात्यं । अदर्शनं—लोपः । वि-
षय-अनागमात्=विषयस्य=(इंद्रियगोचरस्य) अप्राप्तेः ॥

वाक्यार्थः । यदा विषयो न प्राप्नोति तदा विद्यमानस्याप्यादर्शनं भाति ॥

भावार्थः । शब्दस्तु नित्यः । तस्य आकाशविषयत्वं—श्रोत्राकाशे यथा सं-
योगविभागौ भवतः तथा तस्य भानं—सयोगविभागाभावे लोपः
केवलं भासते ॥

१२. त्याविषयी विचार साम्य आहे, म्हणून शब्द अनित्य नाही

१३. विषय नसला म्हणजे विद्यमानवस्तूचेंहि दर्शन होत नाही

१२. 'त्या विषयी' म्ह. जे पूर्वपक्षात जा विषय झाला त्या विषयी विचार साम्य म्ह. जे बाकी प्रतिपक्षीय्या कोट्या सार त्याच लागूपट्यात ही एक बाब करण्याची विरोध शैली आहे। तिकडे पावकांनी कृपा करून लक्ष घावें विचारसाम्यामध्य जी कोटि बाबतीं काढली, तिचा अंगीकार केलासं बाबतून उच्चर असें बाबपाचें जी तोंकून बाबीची आणि आपली बरोवारी झाली, इतकेंच नि पक्ष म्हणें उदाहरणावळून स्पष्ट होईल "काहो पूर्वपक्षकार, असें ह. मांना जी उच्चर येत्यानवर शब्द प्रकट होतो बरें ठीक आहे। परंतु प्रकट होतो असें आप. म्हण तां त्यावरून तो गुप्त होता असें नि पक्ष होतें आणि गुप्त होना असें म्हटल्यानें आ. हाच कोटिबाबतीं होत नाही। आपल्यासहि कांहीं बाबक होत नाही असें आपलें म्ह. जें आहेच या स्थळी विचारसाम्य उत्पन्न झालें पुनः शब्द उच्चर जावे पूर्वी गुप्त होता असें अंगावरल्यानें शब्द नित्य आहे या प्रतिपक्षनास कांहीं बाब येत नाही म्ह. जे मुख्य विषय प्रतिपादन ज संप्या वसेच आहे

११. शब्द हा गुण आपल्यापास आहे न गिण्या दय्योहि आकाश आहे या

(२-३)

12. On this subject, there is parity of reasoning therefore, a word is not transitory

13. When not an *object* (of sensuous perception) (even) an existing substance is not cognized.

12. On this subject" refers to the first argument of the opponent in the sixth sūtra. Parity of reasoning is a logical contrivance often adopted in our discussions. It is called *Vichāra śāmya*. Our readers will kindly give heed to it. The special argument on which an opponent insists is granted, but a reply is given by which the contrary of the special argument comes to be established. This is the essential nature of the argument called parity of reasoning. An example will illustrate this logical contrivance. Well" says Jaimini to his opponent—"you say — a word appears when pronounced. Your statement implies that a word exists latent before its appearance. Well, its latent existence is not against me. Your statement shows that it is not against you." This is a case of "parity of reasoning." Again, it does not affect the proposition that a word is eternal, to take for granted that a word exists latent before its appearance when pronounced. That is to say, the original proposition is not rebutted at all.

13. A sound is a quality of ether (*ākāśa*). There is ether in the ear. As ear affects this ether a sound is cognized, and when air does not come in contact with it

प्रयोगस्यपरं ॥ १४ ॥ (उ० ३).

पदानि । (दर्शनं) प्रयोगस्य परं ॥

पदार्थः । पदार्थः स्पष्टः ॥

वाक्यार्थः । यदस्तितत्सकृते प्रयोगे दर्शनं भवति ॥

भावार्थः । शब्दोक्तित्वः (समाधानमिदं सुलभज्ञायते)

आकाशावर जसजसे वायूचे संयोगविभाग घडतात, तसतसे शब्दज्ञान होतं, आणि संयोगविभाग न घडले, म्हणजे शब्द नाही, असे वाटते मात्र. यावर विशेष विचार केला पाहिजे, आणि हा विचार करताना वैशेषिक शास्त्रातील श्रवणोत्पत्तीच्या प्रकाराचे अनुसंधान केले पाहिजे. त्यात प्रथम आकाश म्हणजे काय याचा विचार वैशेषिक शास्त्रात साहाय्यार्थाचे विवेचन केले आहे. ते पदार्थ हे १ द्रव्य, २ गुण, ३ कर्म, ४ सामान्य, ५ विशेष, आणि ६ समवाय. त्या साहाय्यार्थांमध्ये द्रव्याचे वर्णन करताना त्याचे नऊ विभाग केले आहेत, ते असे १ पृथ्वी, २ जल, ३ तेज, ४ वायु, ५ आकाश, ६ काल, ७ दिशा, ८ आत्मा, आणि ९ मन या ठिकाणी वायु आणि आकाश या दोहोंचाच आम्हास विचार करणें आहे. त्यात वायु काय हें सर्वांस ठाऊक आहे तेव्हा आकाशाचा विचार केला म्हणजे झाले आकाश हे एक द्रव्य, विष्णु म्हणजे सर्वव्यापी, नित्य म्हणजे अविनाशि, आणि शब्दाचे राहण्याचे स्थान आहे अता श्रवणोत्पत्ति होते कशी? काही निमित्तकारणांनी वायूमध्ये लहरी उत्पन्न होतात. या

it is felt only that there is no sound. This deserves some special enquiry. In this enquiry, Vaisheshika philosophy requires to be considered. Now, the first subject of inquiry is — What is æther? Six substances are investigated in Vaisheshika philosophy. These substances are entity, quality, action, generality, particularity, and inherent relationship. The substance (entity) is divided into nine classes — earth, water, light, air, æther, time, direction, soul, and mana. (The word *dravya* is translated here by entity.) Dravya is that which is neither quality or any of the remaining five substances (such as action and the rest). In this enquiry, we have to consider air and æther. The substance air is generally known. Æther remains, therefore, to be considered. Æther is an entity which is everlasting, universal, and is the seat of sound. Now the question is, how is the knowledge of a sound produced? Some cause produces ripples in the air. These ripples are called *Vichitaranga* in Sanskrit. As concentric ripples are produced in water, and are well seen, so there are ripples in æther. Sound exists permanently in æther. It has two

आदित्यवद्यौगपद्यं ॥ १५ ॥ (उ० ४).

पदानि । आदित्यवत् । यौगपद्य ॥

(पदार्थादीनि स्पष्टानि)

वर्णांतरमात्रिकारः ॥ १६ ॥ (उ० ५).

(पदादीनि स्पष्टानि)

॥ यथा सूर्य एक सन् अनेकदेशावस्थित इव लक्ष्यते तथा शब्द एकोनित्यश्च ॥ काशदेश शब्द ॥ एकचपुनराकाश ॥ अतोपि न नानादेशेषु ॥ अपिच ऐकरूप्ये ते देशभेदेन कार्यं देशा एव भिन्ना । न तु शब्द ॥ इति शबर ।

पञ्चमपूर्वपक्षे वर्णविकाराद्वनित्यत्वमिति प्रतिपादित । वर्णांतर विकारो नास्ति । न हि दृश्यमात्र दृष्ट्वा प्रकृतिवैकृतिर्वा उच्यते । न हि यकार प्रयुञ्जाना इकारमुपादत्ते । हि दधिपिटक दध्वा कुटपिटकच । प्रकृतिविकारभावोऽवगम्यते । इतिशबर ॥

१४. आत्म प्रयोग म्हणजे कोणता ? या प्रश्नाचे उत्तर देताना या तिसऱ्या उत्तरपक्षाशी तिसरा पूर्वपक्ष जोडून वाचा-वा ह्या तिसऱ्या उत्तरपक्षात 'जा, ये,' असे जे, शब्दाचे प्रयोग बोलताना आम्ही करतो, त्या अर्थी 'प्रयोग' शब्द योजिला आहे व मागील सूत्राचे अनुसंधान केलें म्हणजे शब्द आहेच आहे, तो प्रयोगानें केवळ व्यक्त होतो, या प्रतिपादनाचा अर्थ समजेल, आणि यावरून शब्द नित्य आहे असे आचार्य स्थापन करतात

opponent's statement as made in the 8th sūtra. When the two sūtras are read together, the application referred to will be apparent. The word *Prayoga* is used in the 14th sūtra in the sense of "using" that is, using the words, for instance, *go* or *come* in conversation. The 8th sūtra when referred to will show that the use of a word makes it apparent only, but that it already exists. Jaimini seeks to establish, by means of the argument in the sūtra, the eternity of sound

१५. सूर्याप्रमाणे एककार्त्त
(सर्वत्र) असणारा (शब्द आहे)

म्हणून (उ० ४)

१६. वर्णान्तर अविकार
आहे (उ० ५)

१५ जसा सूर्य एकच आहे तरी निर-
निराख्या निवाणों आहे असा मातवो त्या
प्रमाणे शब्दही एक असून नित्य आहे
आकाशात शब्द रहावा, म्हणून त्याला
अकाराशेषप, अकाराशब्द असे शब्दाचे
होवात शब्द हा आकाशाचा गुण असे
शैबोषिक शास्त्रात प्रतिपादन आहे आ-
काशात एक असून नित्य आहे, म्हणून श-
ब्दही एक असून नित्य आहे या अनुमा-
नाविषयी एक रोन न्यायाच उच्चारण क-
ले पाहिजे गुण आणि गुणी हे ज्याचे
गुण तो या शैबोषा विचार करतांना निर-
निराख्या शास्त्रकारांनी निरनिराख्या पो-
जना केल्या आहेत परंतु ज्ञानमुखाय म्ह-
णजे गुणी न हे द्रव्य असा सिद्धांत पतंज-
लीने महाभाष्यात वर्णिला आहे आणि
गुणीचा आणि गुणाचा संबंध नित्य असता
करता वैशेषिक गौडोचा विचार येथे करतां
येत नाही या सर्व गौडोचा विचार प्रस-
ंगवशात होईल येथे कस विवरण के-
ले आहे. व्याकल्पाचे निरनिराळे माग
माहीत वसे त्याच्या गुण न हे निराकाली
निरनिराळे माग माहीत, म्हणजे शब्द ए-
कच आहे तसेच, आकारा नित्य आहे,
सत्ताच त्याचा गुण, न हे शब्द नित्य
आहे हा असा शब्दाची सत्ताचा वर्णन
केला आहे असा संप्रदाय ज्याचा वे-
तली आहे आणि त्या उपमेच्या योगाने
प्रतिपादन केले आहे, या स्पष्टी उपमान
मना ग्राही योग्या झाली आहे सूर्याचे
वर्णन करून शब्दाविषयी सादरप आणले
आहे हा सादरपमूल्य मना ग्राही नोंव

15 Because sound is
simultaneous and (univer-
sal) like the sun (Reply 4)

16 The change of a let-
ter is its non modification
(Reply 5)

15. As the sun being one is
seen at the same time and in dif-
ferent places, so sound is heard
at the same time and by different
persons. It is, therefore one and
eternal. Because sound exists in
ether therefore it is called *Ākāśharitti* or *Ākāśhasya* in
philosophy. Vaisheshika philosophy
states that sound is the essential
property of ether. Because ether
is one and eternal, therefore
sound (its essential property) is
one and eternal. Two logical
methods are employed in support
of this statement. Different prin-
ciples are enunciated in the sys-
tems of philosophy in investiga-
ting the relation between a
property and its substratum or
between a quality and the quali-
fied. But Patanjali states in the
Mahābhāṣya that matter is an
assemblage of qualities. The propo-
sitions that sound is the essential
property of ether and that the re-
lation between a property and its
base is eternal are too subtle to be
considered at this stage of our en-
quiry. Such principles will be ex-
plained as occasion arises. We
have only indicated the nature of
the principles involved. As ether
cannot be separated into parts,
so its property is one and indivi-
sible. Again as ether is eternal
so its property is eternal. That
is, to sum up, sound is one, in-
visible, and eternal. Commenta-
tor Shabara explains the gist of

नादवृद्धिपरा ॥ १७ ॥ (उ० ६).

पदानि । नाद—वृद्धि—परा (वृद्धिः) (षष्ठपूर्वपक्षादनुवृत्तमन्त्यपदं)

पदार्थः । नादवृद्धिः=नादस्यवृद्धिः । तत्परा नादवृद्धिपरा ॥

वाक्यार्थः । नादवृद्धिमवलंबते या वृद्धिः सा वृद्धिः पूर्वपक्षे निरूपिता ॥

तया शब्दानित्यत्वस्य हानिर्न सिध्यति ॥

भावार्थः । स्पष्टः । निरवयवो हि शब्दः । अवयवभेदानवगमान् निरव-

यत्वाच्च महत्वानुपपत्तिः ॥ अतो न वर्द्धते शब्द इति शबरः ॥

उपमान. आणि हें सादर्य जितक्या जितक्या अशीं जुळते, तितक्या तितक्या अशीं ते सबळ होतें या प्रमाणाची योजना युरोपीपण्डित फार करतात. भूगर्भशास्त्राची उत्पत्ति याप्रमाणाचें अवलंबन केल्यानें झाली तसेंच धर्मसिद्धताचें प्रतिपादन करताना बटलर नामें इयजानें या प्रमाणाची योजना मोठ्या चातुर्यानें केली आहे. अशीच आचार्यांनी सूर्याची उपमा या ठिकाणीं घेतली आहे, व उपमानप्रमाण साधलें आहे उपमानप्रमाण आचार्यांनी या स्थळीं योजिलें आहे, त्यावरून उपमानप्रमाण मीमांसक घेतात कीं काय असा सशय उत्पन्न होतो याचें समाधान इतकेंच कीं उपमानप्रमाणाची योजना युक्तिवादात, गुणपरीक्षणात व वाक्यार्थमीमांसेत निरनिराळ्या अर्थी होते, इतकेंच चिंतनीय आहे, असें आम्हीं पूर्वीं सुचविलें आहे. पूर्वपक्षकार आणि आचार्य, यांचा सूत्रामध्ये युक्तिवाद चालला आहे

१६. सूत्राचा अर्थ पाचव्या पूर्वपक्षाचें अनुसंधान केलें म्हणजे सहज लागतो इवणांच्या ठिकाणीं यवर्ण घातला असता धर्ण बदललेसे होत नाहीत केवळ वर्ण सादर्यामुळे प्रयोग होतो, त्यासच प्रकृति, आणि विकृति म्हणता येत नाही याव-

this sūtra in this way Now the sun is compared to sound Here the proof called analogy is employed The force of analogy consists in pointing out points of resemblance between two things. The proof is strong in proportion as the points of resemblance are cumulated. This kind of proof is much employed in Europe The science of geology is based on analogy Butler, again, employs analogy with great ingenuity to establish principles of natural religion and Christianity Jaimini, in the same manner, employs analogy in the sūtra with great power Now the question is natural —Do the Mīmāṃsakas sanction the use of analogy because it is employed by Jaimini? This question can be thus answered - Analogy is employed in different senses as in original investigation, in physics or natural philosophy and in exegetics On this we have already dwelt cursorily. Jaimini, of course, uses analogy in his discussion with an opponent

16 The sense of the sūtra is easily seen if it be read along with the fifth sūtra. The substi-

१७ शब्दाची वृद्धि नावधु-
र्द्धिमुळे होते (उ० ६)

कम वर्ण नाव आहे असं स्पष्ट आहे 'अधिकार' शब्द ने सूत्रांत येतिला आहे, त्याच्याच संबंधानें प्रकृति आणि विकृति हे शब्द आले आहेत आणि याची साखबिचारांत नेहेमी योजना होते म्हणजे यांच्या अर्थाकडे विशेष लक्ष दिलें पाहिजे प्रकृति म्ह. जे मूळ स्वाभाविक रूप, त्यांत काही फेर पडला म्ह. जे त्यात विकृति म्ह. तत्त साही साक्षात या शब्दाचा उपयोग होतो त्यांत सांप्रत्यसाक्षात हे शब्द प्रमान आहेत या सूत्रसंबंधानें प्रकृति विकृतिशब्दांचा प्रयोग पाकराजानुरोधाने केला आहे व्याकराजाने शब्दाची प्रकृति आणि विकृति अशी मानली आहे शब्दाचे मूलरूप ती प्रकृति असें आम्ही समिलें आहे आतां, सूत्राचा अन्वय ह्मणाय आहे कीं, पूर्वपक्षातील प्रीत्युधर या उदाहरणांत प्रीति हा शब्द विकृति पावून नेहेमी प्रीत्युधराच रहात नाही, म्हणून या मंत्रास विकार ह. तसेच माहीं कायानुरोधानें बण फिरलासा विसवो पण मुख्यप्रकृति जराभ्या तशीच राहते.

१७ शब्द निरवयव आहे, ह. जे प्रती केलेले असतां त्याची अवयवपत्त्यना निरनिराळे लोक निराळे रीतीनें करितात, म्हणून जनीत अवयव नाहीत. आतां मोठा प्रश्न किंवा लहान प्रश्न ऐकूं येतो, परंतु स्वतः प्रश्न लहान किंवा मोठा नाही जव. साक्षाचा विचार केला म्ह. जे ही गोष्ट स्पष्ट लक्षांत येईल पूर्वी शब्दोत्पत्तीचा प्रकार दर्शिलाच आहे जिवका जिवका प्रश्न कलांत प्रवेश करितो, तितक्या जिवका तो मोठा असें मासतें मात्र चमूदील वीवितरं. हारें क. आकरास संस्कार घडून पुढें जनीवें ज्ञान होतें जि

17 A word is augmented in proportion as sound is augmented (Reply 6).

substitution of *y* for *i* is changing of letters. The expressions *original form* and *modified form* cannot be used when one letter is substituted for another on account of their resemblance. The phrases *original form* and *modified form* are introduced on account of their connection with the term—*non-modification* in the sūtra. As they are used in philosophical discussions, their meanings deserve attention. An original form is the first natural form. When it is altered in any way it is called a modified form. These phrases occur in all the systems of philosophy. They are specially important in the Sāṅkhya system of philosophy. The phrases *original form* and *modified form* are used grammatically in connection with this sūtra. Grammar recognises these forms of a word. We need not state that the first natural form of a word is its original form. Now the gist of the sūtra is —In the example—*prityuttara*, adduced by an opponent, *i* in *priti* is not permanently changed, and the alteration cannot be called a modification. A letter though altered a little, retains its original form.

17 A word has no parts, because different nations fix on different forms, and consider them to be the constituent letters of a word. A sound is believed to be loud or low but the sound itself is neither the one nor the other. A little attention to acoustics will elucidate this statement. The way in which a sound originates

नित्यस्तुस्यादर्शनस्य परार्थत्वात् ॥ १८ ॥ सि० ॥

पदानि। नित्यः, तु, स्यात्, दर्शनस्य, पर-अर्थत्वात् ॥

पदार्थः। तु=तस्मात्। स्यात्=भवितुमर्हति। दर्शनस्य=उच्चारणस्य। पर-
अर्थत्वात्=अन्यस्यप्रयोजनाय ॥

वाक्यार्थः। तस्मादन्यप्रयोजनाय शब्द उच्चार्यतेऽतः स नित्य इति च क्तु
मर्हति ।

भावार्थः। विनष्ट उच्चारणेऽपि तस्यार्योऽवशिनिष्टि । अतोऽन्यस्य प्रयोजन-
प्रचलताऽतः शब्दस्य नित्यता ॥

तस्या जितस्या कर्णाकाशावर सस्कार हो-
ईल तेवढा तेवढा ध्वनि लहान मोठा भासेल
यास दृष्टात, कानामध्ये एखादी कण्यासा-
रखी नळी घालून कर्णाकाशाचा प्रदेश वा-
ढविला, तर मोठा ध्वनि ऐकू येतो प्रण
कानाची पाळ घालून कर्णाकाशाचा सको-
च करून ऐकला म्हणजे तोच ध्वनि लहा-
न आहेसा भासतो यावरून कर्णाकाश
व वायूतील वीचितरग याचा जेवढा जेवढा
संयोग होतो, तेवढा तेवढा मोठा किंवा लहा
न ध्वनि आहे असा भासतो यावरून
शब्दाला म्हणजे ध्वनीला अवयव नाहीत,
म्हणून वृद्धि नाही, म्हणून तो नित्य आहे
असा सूत्रकाराचा आशय आहे.

has already been explained A
sound is only believed to be loud
in proportion as it enters the ears
A sound is perceived when the æ-
ther in the ears is affected by the
ripples in the air A sound is
either loud or low as a larger or
smaller portion of the æther in
the ears comes in contact with
the ripples of air For example,
if the extent of the æther in the
ears be artificially increased by
inserting a small trumpet in an
ear, a loud sound is heard When
the æther in the ears is reduced
by contracting the ears by means
of pressure, a low sound is heard.
Hence it is clear that a sound is
either loud or low as the extent
of æther in the ears comes in con-
tact with the ripples of the air
Hence the gist of the sūtra is
that sound has no parts, and is
neither increased nor decreased,
and that, therefore, it is eternal

१८ या कारणास्तत्र हुसन्त्या
फरित्ता राब्द उत्पन्न होता रह-
णून तो नित्य रहणावा

१८ सादा पूर्वपक्षांश्चैवारा धृष्या या
५५ पातान् आचार्यन्ति समाधानं वेत्तं
आतो या मृगानि सिद्धान्ताश्चेवनाता
आरभ स्यात् "या सा राब्द" या
वपनान्ते समापनं परतन्ता जी कारो
दिली त्या फार प्रामुख्ये असे समजारे
'राब्द उत्पन्न होतो' या वपनाचा अर्थ
मागील निष्पत्तीवरून स्पष्ट आहे
'हुस या फरित्ता' येवढी परे आता या-
ची सादरिती, त्याचा विचार मुख्यसरून
धृष्या 'परार्थगत' अशी परे आहेत
त्याचा अर्थ 'हुस-याच्या प्रयोजनावरून-
न' असा राब्द । रत्न. 'परार्थगत'
हे पर निष्पत्त्या अभ्यासाच्या परिष्का
या विलि हुसत्या धृष्यावहि योत्रिले
आहे याचा अर्थ फटे या मीमासेत
विशेष लक्ष दिले पाहिजे कारण, तेने
परून गुणगुणिमात्राचा निष्पत्ती होतो,
आणि मीमासारात्ताचा गुण योग व
गुणा काग हे सविषयाच विशेष करारा
आहे विलि धृष्यामध्ये जो आराय व
र्णन केला आहे तो हा-उच्चारण करताच
राब्द वाढी नष्टीसाधनेतो यावरून उच्चा
रणानेच निवा वगणानेच राब्दध्वनीचा
सून काही काय हात माही, तर त्याचा-
सून जे ज्ञान उत्पन्न होतें त्याच्या यागा
ने कार्य होतें याप्रमाणे राब्दध्वनीला प
रार्थगत आहे आता, एका प्रकारचे ध्व
नीने नेहमी एकाच अर्थार्थे ज्ञान होतें,
या वरिचा राब्द निरप आहे, असे प्रतिपा
दन आहे आता, कोणी असे होळ या,
अप्रामध्ये आणि ध्वनीत काही सादरप
असतें त्याप्रमाणे ज्ञान होतें परंतु हे
बोलणें सधुनिक नाही नेहमी नव्या

18 Therefore, a word be-
comes manifest for others,
therefore, it is eternal

18 Jaimini removes the objec-
tions of his opponent in the pre-
ceding sūtra. Now he begins in
this sūtra to establish the final
statement. The term *therefore* in
the sūtra refers to the reasons of
18ed in the six replies. A word
becomes manifest is a phrase
which the observations already
made can explain. *For others* is
a phrase used in the sūtra. It
has to be explained. In the ori-
ginal Sanskrit sūtra, the phrase
is *parārthatā* consisting of two
terms—*para* and *arthatā*. It
means *from the purpose of others*.
The same phrase occurs in (III
1 2.) of this Mīmāṃsā. This
phrase deserves special attention
so far as this Mīmāṃsā is concern-
ed, for it determines the relation
between a quality and the qualified
or *guna* and *gunī* and this Mīmāṃsā
particularly discusses such
problems as arise from the inves-
tigation of the relation. The gist
of the sūtra is that a sound dis-
appears as soon as it is made that
pronouncing a word or hearing it
does not answer a purpose but
that the knowledge it causes is
fruitful and to the purpose. Thus
a sound or a word is intended for
others.

Now one and the same sound
always causes the same knowledge.
Therefore it is stated that a word
is eternal. Knowledge, it may be
objected to depends on the resem-
blance of a sound to its sense.
But such an objection is not rea-
sonable. One has always to ad-

सूत्राणि.

सर्वत्र यौगपद्यात् ॥ १९ ॥

पदानि स्पष्टानि ॥

पदार्थः । शब्दो नित्यः सर्वत्र यौगपद्यात् ॥

भावार्थः । एक एव आकृतिवचनः शब्दः तस्मिन्नुच्चारिते सर्वव्यक्तिषु
युगपत् प्रत्ययो भवति ॥ अतएव शब्दो नित्यः ॥

संख्यामावात् ॥ २० ॥

पदानि । (शब्दः नित्यः) संख्या-अमावात् ।

पदार्थः स्पष्टः ॥

वाक्यार्थः । आकृतिवचनशब्दस्य संख्या नास्ति ॥

भावार्थः । यथा । अष्टकत्वं गोशब्द उच्चारितः इति वदन्ति ॥ नाष्टौ-
गोशब्दा इति ॥ अतएव शब्दो नित्यः ॥

नव्या लोकाशीं बोलण्याचा प्रसंग पडतो, म्हणून ध्वनिसादृश्य समवतच नाही आता ध्वनीमध्ये आणि अर्थामध्ये कृत्रिम संबंध असावा असे म्हटल्यास एकवेळ उच्चार केल्याने अनेक प्रकारचे व्यापार व्यवहार होऊन जातात, त्यावरून कृत्रिम संबंध आहे असेही म्हणवत नाही या करिता शब्द नित्य आहे, असे म्हणणे प्राप्त होतें प्रथम दर्शनीं हें अनुमान काही वाचकास विचित्र वाटेल, परंतु शब्द उत्पन्न कसा होतो, अमकाच त्याचा अर्थ असावा असा ईश्वरी संकेत आहे कीं काय, इत्यादि गोष्टींचें विवेचन व त्यावर वाद युरोपी न्यायशास्त्राचे ग्रंथात आढळतो, व याविषयी सिद्धांत काहीं अजून ठरला नाही

dress his speech to new acquaintances, and, therefore, the resemblance is not possible. If it be stated that the relation between a sound and its sense is artificial, then one word once pronounced answers its purpose in many ways, and many transactions are directed. Therefore, the relation is not artificial. Therefore, the statement that a word is eternal cannot be avoided. This inference may appear strange to some of our readers. But even European thinkers moot such questions as— what is the origin of a language? and how far is it determined by the will of God? These are open questions still.

अनपेक्षत्वात् ॥ २३ ॥

पदार्थः । अनपेक्षत्वात्=अकारणत्वात् ॥

वाक्यार्थः । शब्दो नित्यः अनपेक्षत्वात् ॥

॥ नैवशब्दस्य किञ्चित् कारणमवगम्यते यद्विनशद् विनष्टस्यतीत्यवगम्यते ॥ इति शब्दे ॥

आहे, आणि शब्द आकृति वाचक आहे.
या दोन गोष्टींचा विचार मग करू
२०. आकृतिवचनशब्दाला सख्यावा-
चक विशेषण लागत नाही, म्हणून शब्द
नित्य आहे वीसवेळ मृग शब्द उच्चारि-
ला असे कोणी समजेल, पण वीस मृगश-
ब्द आहेत असे म्हणता येणार नाही.
आता, वीस मृग आहेत असे म्हणता येतं
या स्थळी इतकाच विचार करण्याचा आहे
की, मृगशब्दाची योजना एका व्यक्ती-
विषयी होते, तरी त्यावरील आकृतीची
हानि होत नाही

servation The use of the phrases *a priori* and *a posteriori* will explain the processes at once Now the Mīmāṃsākas state that a word expresses a form The question—how is this to be reconciled with the doctrine of the eternity of sound—will be answered in due course

20 A word expressing a form cannot take a numeral adjective Therefore, a word is eternal One may say that the word—cow has been pronounced twenty-times, but he cannot say that there are twenty words—cow Now one can speak of twenty cows Here what is to be noticed is that the word—cow is used as expressing an individual, and it does not lose its power of expressing a form The Mīmāṃsākas hold that the essential property of a word is to impart the knowledge of a generality or *ākṛiti*.

२१ अनपेक्षत्वामुल्लेख (शब्द
निरूपण)

21 From non correla-
tion, (a word is eternal)

११ सापेक्षता आणि अनपेक्षता शब्द
जन्मे जाय, पाशाकरी विषय वस्तु ज्ञान
साधने संबंध येथे पाहिजे. शब्द वस्तु
सापेक्ष संबंध अमलता. शब्द जन्मे त्या वस्तु
सापेक्ष आहे, आणि या संबंधाने त्या
वस्तुची ज्ञान जो धर्म तो सापेक्षता होय
तसेच त्या वस्तुचा कृत-पाशाकरी योग
होय संबंध मलता. शब्द जन्मे ती अनपेक्ष
आहे आणि या संबंधाने त्या वस्तुची ज्ञान
जो धर्म तो अनपेक्षता होय. पाशा
होय. राजा ज्ञानाचा संबंध वस्तुज्ञान-
साधने म्हणजे पाशा. माही. शब्द जन्मे राजा
आणि वस्तु हे सापेक्ष शब्द असेल, आणि
या दोन्ही साधने सापेक्षता हा धर्म आहे.
तसेच शब्द अनपेक्ष आहे असे म्हणतात.
होय, शब्द जन्मे राजा ज्ञानाचा वस्तुज्ञाना
संबंध माही. अनुपपन्न पदार्थ अमलता.
शब्द जन्मे शब्द आहे, आणि मलता. शब्द जन्मे
शब्द माही, असा संबंध अमलता माही.
शब्द जन्मे अनपेक्ष आहे. जे अन-
पेक्ष ते निरूपण अमलता. आसाय अ-
नपेक्षता वस्तुज्ञानाचा अर्थ शब्द "अनपेक्ष-
ता" असा वस्तुज्ञान तो विनिर्णीय आहे.

21 The terms correlation and
non-correlation require to be ex-
plained first before the gist of the
sūtra can be given. Two things
which are essentially connected
with each other are correlative.
In this relation the property of
two things is called correlation.
Again, the thing which is not
in any way connected with an-
other is non-correlative. In this
relation, its property is called
non-correlation. The latter pro-
perty is expressed in English by
the use of the word *absolute*.
The knowledge of a prince is in-
separable from the knowledge of
his subjects. Therefore, the terms
prince and his subjects are cor-
relative, and the terms have the
property called correlation. Now
Jaimini maintains that a word is
non-correlative that is, the sound
of a word is not connected with
any thing. That a sound can exist
when something exists, and that
it ceases to exist when the same
thing does not exist, is not true
so far as the relation of a word
to other things is concerned.
Therefore, a word is not correla-
tive, that is, it is *absolute*. The
gist of the sūtra is that whatever
is *absolute* or non-correlative is
eternal. The term *anapeksatva*
is construed into the absence of a
cause by Shabara. This sense of
anapeksatva is questionable.

सूत्राणि.

प्रख्याभावाच्चयोगस्य ॥ २२ ॥

पदानि । प्रख्या-अभावात्, च, योगस्य ॥

पदार्थः । प्रख्या=प्रकटनं । अभावात्=अविद्यमानत्वात् । च=(समु-
च्चये) योगस्य=समुदायस्य ॥

वाच्यार्थः । अन्योद्देतुः ॥ समुदायस्य नाम समुदायशब्दस्य प्रकटनाऽ
भावात् ॥

भावार्थः । शब्दसमुदाय आकृतिर्न परिसमाप्यते ॥ अतः शब्दसमुदाय
आकृतिवचना शक्तिर्नास्ति ॥ अतः शब्दस्यैकैकस्याकृतिवाच-
कता ॥ अतएव शब्दो नित्यः ॥

सूत्रस्यास्य शब्दोऽन्यथा तात्पर्यवर्णनं करोति ॥ तच्चित्य ॥ वाच्यार्थश्चेत् शब्दो म-
पेत् । वाच्यो. सन्निवेशविषयः स्यात् ॥ वाच्यवान् अवयवान् शब्दे सतः प्रत्यभिज्ञा-
नीम स्याच्चेदेव स्पर्शनेनोपलभ्येमाहि ॥ न च वाच्यवान् अवयवान् शब्दगतान् स्पृशाम ॥
तस्मान्नवायुकारणक । अतो नित्य इति शब्दः ॥

२२. आणि समुदायराश्व न
अकट होतो म्हणून

२२ सूत्राताने जो "आणि" शब्द वाजिला आहे त्याचे तात्पर्य मागील सूत्रातील या १ पञ्च हे दुसरे कारण पहावे या सूत्रात मुख्य तीन संज्ञा राख्य आहेत. त्यांचा विचार केला पाहिजे. ते तीन शब्द योग प्रकृति आणि अमात्र त्यांत प्रकृति हे मूलतः किंवा प्रसिद्धि, अमात्राशब्दाचा अर्थ ११८५ आहे आर्गा, अवशिष्ट योगशब्द राहिला, त्याचे अर्थाविवेकी कराय विचार पहा पाहिजे. योगशब्दाचा वेदाभ्यासे स मुदाय असा मूळ अर्थ असून मग त्याची नामा प्रकृति योजना होते; जसे योगक्षेम या स्वर्णी योग याचा अर्थ ११८५ म्हणजे द्रव्यसमुदाय असा होतो "योग यज्यते अ इति" असे पतञ्जलीच्या महाभाष्यात वाक्य आहे पाणिनीचे व्याकरण ४.१.१० "उपयोग" म्हणजे अन्वय पण असा अर्थ होतो यो राश्यांत योग त्याच विचाराचीच निराय असा अर्थ आहे पतञ्जली आपल्या महाभाष्यात हजारो वेळा योगशब्दाचा उपयोग करतो त्या त्या ठिकाणी योगशब्दाचा अर्थ सूचवता होतो ते पतञ्जलीचे वाक्य "योग-रत्नमिच्छते" हे आहे आता केव्हा केव्हा यो राश्याचा अर्थ "समुदायराश्व" असा उपयोग केव्हा असा होतो, हा प्रत्येक शास्त्रात याचा अर्थ फक्त त्याचा संबंध जोडून जो शब्दसमुदायाचा अर्थ होता तो. तेव्हा या ठिकाणी वेगळे अर्थ पदसंबंधात घेऊन समुदायराश्याचा अर्थ घेतला आहे जैमिनिहृत मीमांसिका पद्धत्याच्या अन्वयाचे विवेचना पावाचे बाबत सांगे सूत्रात "यो राश्व" हे पद अकट

२२ And a word conveying the sense of a sentence does not appear (Therefore, a word is eternal)

२२ The word and used by Jaimini adds a reason to the preceding In the original Sanskrit sūtra there are three terms which call for enquiry These terms are—*yoga*, *prakṛti* and *abhāva*. Now *prakṛti* means manifestation The sense of *abhāva* is absence. The remaining word *yoga* draws special attention. The word *yoga* the Vaidika general sense of which is an assembly and which etymologically means conjunction is used in various ways. As in *yoga Kama*, *yoga* means in the Vedas prosperity that is, collection of wealth. In Patañjali's *Mahābhāṣya*, the sentence *yogam yujyate Brahmachari* occurs. Here *yoga* means a life of austerities. In the grammar of Pāṇini *upayoga* means instruction. In the *Yoga* system of philosophy *yoga* means the restraining of the feelings of the mind. Patañjali often uses the word *yoga* in his *Mahābhāṣya*, and means by it a sūtra. His favourite phrase is "*Yogas tarka bhāṣya*" that is, the sentence or sūtra is divided. Now sometimes *yoga* means the relation of the senses of the parts of a collective word, that is, the sense of a sentence arising from the sense of each of its parts, and originating in the connection of the constituent words. *Yoga*, therefore means the sentence with its sense based on the senses of its constituent words. Jaimini uses the phrase *Yogakhyā* in (L 8 22) where *yoga* means the etymolo-

सूत्राणि.

लिङ्गदर्शनाच्च ॥ २३ ॥

पदानि । लिङ्ग-दर्शनात्, च ॥

पदार्थः । लिङ्ग-हेतुः । तस्य दर्शनात् ॥ (८.७५, ६.)

वाक्यार्थः । हेतुर्दृश्यते । पुनः तस्मात् ॥

यतो हेतुर्दृश्यते तत शब्दो नित्य ॥ वाचा विरूपं नित्यया त स. (२६, ११, २.)
 इत्याकारकेण वेदवाक्येन शब्दस्यनित्यता अनूदिता ॥ इति शबर ॥

तेथेहि योग शब्दाचा अर्थ व्युत्पत्तिसव-
 धाने शब्दार्थ असा होतो असा योगश-
 ब्दाच्या निरनिराळ्या अर्थाचा विचार के-
 ल्याने त्याचा अर्थ अवयव असा घटत
 नाही, म्हणून शबराने केलेला “वायवीय
 अवयव” हा अर्थ आम्हास घेता येत ना-
 ही पुन या वायवीयसयोगविभागाविष-
 यां पूर्वी सूत्रात विचार झालाच आहे, तो-
 च विचार पुन सूत्रकार येथे करतात असे
 आम्हास वाटत नाही पुन. वायवीयावय-
 वाचा शब्द ऐकताना कानास स्पर्श होत
 नाही, हे म्हणजे प्रत्यक्ष विरुद्ध आहे. पुन
 “वायु शब्द बनतो” हे शिक्षाकाराचे व-
 चन कायम राहतें. शबराला या वचना-
 चा त्याग करावा लागतो या सर्व कार-
 णाकरिता योगाचा अर्थ समुदाय म्हणजे
 शब्दसमुदाय असा आम्ही केला आहे
 आता समुदायशब्द प्रकट होत नाही
 असा सूत्रार्थ लिहिला आहे याचा अ-
 र्थ-संगळ्या वाक्याचा अर्थ आणि प्रत्येक
 शब्दाचा अर्थ हे निरनिराळे असे मी-
 मांसक मानितात, त्यात मीमांसक समु-
 दायास म्हणजे सर्व वाक्यास अर्थशक्ति
 नाही असे मानितात, परंतु वाक्यरूप स-
 मुदायातील प्रत्येक शब्दरूप व्यक्तीस अ-
 र्थशक्ति आहे म्हणजे शब्दशब्दाचा अर्थ
 होऊन वाक्यार्थ होतो शब्दार्थ स्वतंत्र

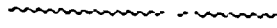
gical sense of a word When the
 different applications of the word
yoga are collated, it is plain that
 it cannot mean a word as such
 We, therefore, cannot adopt the
 sense of *yoga* which Shabara con-
 strues into particles of air Again
 the conjunctions and disjunctions
 of air are already explained in
 the preceding sūtras We cannot,
 therefore, believe that Jaimini re-
 produces the same considerations
 in this sūtra. Again, it is contra-
 ry to direct sensuous perception
 to say that the particles of air
 do not come in contact with the
 ears, the Shikṣakāra states that
 air attains to the condition of a
 word. This statement cannot be
 ignored or set aside Shabara
 is obliged to set it aside For
 these reasons, we have construed
yoga into an assemblage of
 words, that is, a sentence. Now,
 that a collective word is not mani-
 fested is the sense we have given,
 of the sūtra The sense of this is
 —that the Mīmāṃsakas believe
 that constituent words of a sen-
 tence and the sentence itself have
 their own meanings. But they be-
 lieve that a sentence by itself and
 independently of its constituent

सूचना.

	रुपये	आणे.
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारास टपाल हजिल्याबद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरास जी पत्रे लिहावयाची, ती “सद्दर्शनचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१” या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे सबंधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	A
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy

N B The subscription is to be paid *in advance*
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintanika-Office*, Poona, *Sa-dashive Petha*, House Municipal No. 641

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKA
OF
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन

वृत्तिषदित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १

माच १८७७

वर्ग ३

पुणे.

“शान्तिकाव्य” आपल्यान्यांत आपिले

(सन १८९७ च्या २५ व्या आगममार्गे नोंदली आहे)

On earth, there is nothing great but man,
In man, there is nothing great but mind

 As the gentlemen to whom the first two numbers have been sent, have accepted our Magazine as *Subscribers*, we beg that they will kindly remit the amount of their subscription which is 5 rupees besides six annas for postage (*to be paid in advance*)

Such moneys as are due to us in Bombay may be paid to Anna Moreshvar Kunte B. A. M. D. Esqr, Kandevadi Bombay

२३ आणि आधारहेतु दि-
सण्यामुळे

23 And (a word is e-
ternal) because of the ap-
pearance of a mark (of its
timony)

आहे, वाक्याचे अन्वय नाही. शब्दाचे
हे कारण आहे, वाक्याचे हे त्याच वाक्ये
आहे याच प्रारंभे बघून पातझा
महामात्र्यांनं आहे ते बघून "शाब्द-
मुखादे अग्निनिपदिममप्ये" गृह्यत
"सा या वाक्याला आधारितपणे शाब्द-
नाही" हा आह्वाताचा विचार पूर्वी बघि-
लेल्या एकाचिस्ताच्या सूत्रांत शब्दाची अ-
गोमोविला आहे आणि आह्वाते पेन्त्या
प्रमाणे या सूत्राचा अर्थ त्या अतः
वाक्याच्या सूत्राच्या पूर्वप्रस्ताव हे सूत्र
वाक्य अन्वयन होते एवढे आमच्या
अर्थ शब्दाच्या अर्थापासून अगरी निघ-
आहे या शब्दाची सूत्राच्या वाक्याची
विचार त्याच अशी विन्नी आहे वा
वाक्याचीमात्रता त्या वाक्यापेक्षा शब्द-
वाक्याचे यांचा या पत्ता मारी आहे, हा
सिद्धान्त लक्ष्मि देवण्यानागा आहे, परंतु
या सिद्धान्ताचे पुरावांचे महती दुर्लभ
होते. पुन वाचुराच शब्द मारी,
कारण वायु जर वाक्याचे कारण असते तर
नेहमी शब्द पूर्व याचा, याच वाक्याचा
यवाचा आणि कणाचा नेहमी संघर्ष आहे
परंतु असे घट्ट नाही, म्हणून वायु हा
केवळ शाब्दकारण आहे एवढे वायु
कारण शब्द मध्ये, एवढे शब्द नित्य
आहे असा सूचार्थ जर वाचुराचा पदाच्या
तार फक्त शब्दाची अर्थ फक्त आहे
आमच्या चारणा अर्थ ४१ पासून अभ्याहार
पूर्वपे करावा लागत नाही अभ्याहार
करणे हा वाक्याचीमात्रता दोष गणिता
आहे शब्द नित्य आहे असे पुरावण
मानता निरनिष्ठते बर्ण येकल्यामंतर
मानसमयक्षान् पदक्षान् होते या शा-

words has no sense of its
own, but that every word has
the power of conveying a sense
for itself that is, the senses of
words cause the sense of a sen-
tence. The sense of a word has
independent power while a sen-
tence has no independent power
of conveying a sense. The sense
of individual words is the
cause of the sense of a sen-
tence. Such a proposition is laid
down by Jatajali in his Mahā-
bhāṣya — *Shabdāramudhye dī-
kṛta na purāṇadpyate*. Thus a sen-
tence has not the power of a
form. This view of Śrīti is ac-
cepted by Śhaṭra in the 19th
sūtra already explained. The way
in which we have explained this
sūtra properly introduces the op-
ponent's objection in the 21st sū-
tra. Furthermore, we have made
bold to propose an interpretation
though it differs from that of Śha-
ṭra. Our readers will kindly con-
sider our interpretation of the two
sūtras. In this Mīmāṃsā, a word
and its sense are attached great
importance to. This view deserves
consideration. But it appears
to be lost sight of in cases of prac-
tical application. Again air is not
the cause of a sound for if the
air be the cause the same sound
should be always heard, for the
particles of air and a sound are
inseparably connected. But this
does not take place. Air there-
fore only conveys a sound. Now
to interpret the sūtra into a
sound being eternal, Śhaṭra sup-

सूत्राणि.

॥ उत्पत्तौ वाऽवचनाः स्युरर्थस्यातन्निमित्तत्वात् ॥२४॥ (पू०)

पदानि । (योगस्य) उत्पत्तौ, वा, अवचनाः, स्युः, अर्थस्य, अ-तत्-
निमित्तत्वात् ।पदार्थः । उत्पत्तौ=आविर्भावे । वा=न । अवचनाः=अद्योतकाः । अतन्नि-
मित्तत्वात्=तेषा निमित्तं नास्ति तदतन्निमित्तं तस्यभावः
अतन्निमित्तत्वं तस्मात् ॥वाक्यार्थः । न । समुदायस्याविर्भावेऽवयवरूपाः पदार्था अर्थस्य द्योतका
न भवेयुः । तेषा पदार्थानां समुदायार्थविषये निमित्तत्वं नास्ति ॥भावार्थः । सूत्रस्थवापदेन पूर्वसूत्रैर्यच्छब्दानित्यत्वं स्थापितं तद-
स्मिन्सूत्रे पूर्वपक्षकारेण नाद्वियते । यदि समुदायस्य नाम वाक्य-
स्यार्थवाचकता स्यात् तर्हि पदान्यर्थस्य द्योतकानि न भवेयुः ।
दुतः । पदानां वाक्यार्थनिमित्तत्वं नास्ति ॥

नाचे कारण वर्णाशिवाय स्फोट म्हणून
एक विशेष पदार्थ आहे शब्द ऐकल्या-
नंतर हा स्फोट पदार्थ प्रकट होतो हा
स्फोट पदार्थ स्वतंत्र असून नित्य आहे
अशा प्रकारचा मीमांसकांचा जो सिद्धांत
तो नैयायिकांस मान्य नाही वर्णांपासून
न एका पदाच्या अर्थाविषयी ज्ञान उत्पन्न
होतं पदाच्या अर्थज्ञानास वर्ण कारण
होतात; म्हणून स्फोटकल्पना करणे नि-
रर्थक आहे वर्णात्मक शब्द वर्ण उ-
च्चाराने उत्पन्न होतो व नष्ट होतो, म्हणून
शब्द अनित्य आहे असे माववानें
न्यायमालाविस्तारात नैयायिकांच्या मताचें
निरूपण केलें आहे त्यात वायुकारणक
ही शंका कोठें माववाने घेतली नाही

२३ या सूत्रात “लिंगदर्शनात्” अशी
दोन पदे आहेत लिंग शब्दाचा अर्थ
हेतु असा करतात दर्शन शब्दाचा अ-

poses the existence of an ellipsis
and thus supplies it —air is not
the cause of a sound No ellipsis
is necessary for our interpreta-
tion An ellipsis is justly con-
sidered to be a fault in exegetics
Grammarians also believe in the
eternity of sound When the
constituent letters of a word are
heard, there is a direct mental
perception of the sense of a word
The cause of this perception is an
entity called sphota different from
the constituent letters After a
word is heard, the entity sphota
manifests itself It exists inde-
pendently and is eternal This
doctrine is not accepted by Nai-
yāyikas who hold that the consti-
tuent letters cause the knowledge
of the sense of a word, and that
therefore, the supposition of the

२४ न०हे वाक्यार्थप्रक-
टन समर्थो पदे द्योतक न होत
समुदायार्थ करते वेळीं पदाचा
अर्थ कारण होत नाही।

ये स्पष्ट आहे “लिङ्गदर्शनात्” या
रचनेचे सूत्र मिश्रमिराख्या प्रसंगी निरनि-
राख्या अर्थी निरमिराख्या सवधान येत
हीच शैलि कात्यायन-भौतमूत्रांत प्रथम
अव्यक्ते, आणि बादराय । वेदांत सूत्रांत
हि हाच प्रकार अव्यक्ते परंतु बादराय ।
“लिङ्गदर्शनात्” एवढ्याचा उपयोग
करावा आणि कात्यायन “वर्तिनात्”
एवढ्याचा उपयोग करतात सूत्राचा
अर्थ असा साधनमा । वेदे वेळीं जे
वचन वापरावे ते वचन प्रयातरी अव्यक्ते,
त्याचकन प्रतिपादित सिद्धांत प्रमा । आहे
या ठिकाणी असे को । ते सुतीच वचन घे-
तले आहे असा प्रश्न उद्भवतो भा वेद
सहिते या ८ म ठळीतील ७० सूत्रातील
६ वा मंत्र पहावा त्यांत “वाचा विरूप
निरूपमा” असे वर्णन आहे त्यात
“हे विरूपनामरूपम् । नित्य अशी
जी वाणी विरूप असा अर्थ आहे फा
वदासारख्या सर्वम य ध्यात वा । ति
नित्य म्हणले आहे हेच लिङ्गदर्शन आहे
म्हणून शब्द नित्य आहे असा सूत्राचा
अर्थ होतो

२४ हा पूर्वपक्ष आहे तो यादिसा
वे सूत्रातील वचनाकडे लक्ष देऊन काढ-
ला आहे मूळ संस्कृत सूत्रात साहा पदे
आहत, व त्या सूत्रार्थी दोन खेळे आहेत
त्यांतील “वा” या पदाचा अर्थ “नन्वे”
असा या भीमासिध्या सूत्रात वा पदा-
ची या अर्थी योजना अव्यक्ते वा पदा

24 No the words should
be meaningless when (the
sense of) a sentence ap-
pears, (the constituent)
words are not the efficient
cause of (the collective
sense of) a sentence (Op-
ponent's objection)

existence of aphota is simply to no
purpose. A word consists of let-
ters which are created by the act
of pronunciation after which
they cease to exist therefore a
word is transitory. This view of
the doctrine of Naiyāyika is gi-
ven by Mādhava in his Nyāya
Mālā Vistāra a work full of sys-
tem. Mādhava does not allude
to the theory of the air being the
cause of a sound.

23 In this sūtra, there are two
terms—*linga* and *darśana*. *Lin-
ga* means a reason or a mark. *Dar-
śana* means appearance. The
same or similar wording occurs un-
der different circumstances, and in
dissimilar collocation, and disco-
vers a variety of relations. This is
first met with in the Śhrouta-sūtra of
Kātyāyana. Bādarāyana shows the
same style of the sūtra in his sys-
tem of Vedānta. But while Bā-
darāyana uses the phrase *linga-dar-
śanāḍḍ cha*, Kātyāyana prefers
only *Darśanāḍḍ cha*. The meaning
of the Sūtra is there is an authori-
tative statement in a recognized
book. This is produced in sup-
port of the doctrine advocated in
the text. This is employing the
proof called testimony. What
is the text of the Vedas referred
to here by a mark (*linga*) is the
next question. See the *Rik-San-
hitā* (VIII. 75 6) where Vachā

सूत्राणि.

॥ तद्भूतानां क्रियार्थेन समान्नायोऽर्थस्य तन्निमित्तत्वात् ॥२५॥

पदानि । तत्-भूतानाम्, क्रिया-अर्थेन, समान्नायः, अर्थस्य, तत् निमित्तत्वात् ।

पदार्थः । तत्=तेषु । भूतानां=वर्तमानानाम् । क्रिया-अर्थेन=क्रियायाः अर्थः क्रियार्थः तेन । समान्नायः=समुच्चारणम् । स्पष्टमवशिष्टम् ॥

वाक्यार्थः । वाक्ये वर्तमानानां पदानां क्रियार्थेन समुच्चारण । वाक्यार्थस्य पदार्थो निमित्तं । तस्मात् ॥ -

भावार्थः । पदार्थः स्वतन्त्रः । वाक्यार्थः स्वतन्त्रश्च । तयोः कार्यकारणभावो नास्तीति पूर्वपक्षकारो मन्यते । तत्त्वपुडनाय प्रवृत्तः सूत्रकारो ब्रवीति । वाक्यार्थः स्वतन्त्रो नास्ति । वाक्ये वर्तमानानि पदानि वाक्यार्थस्य कारणं ।

च्या योजनेत योडी नम्रता आहे दुसरे "उत्पत्तौ" असे पद आहे त्याचा अर्थ "उत्पत्तिसमयी" म्हणजे वाक्यार्थोत्पत्तिसमयी "अवचना" हे पद रूपावयवाचें विशेषण आहे "अतन्निमित्तत्वात्" म्हणजे "पदे कारण होत नाहीत" पहिल्या वळामध्ये पूर्वपक्षकाराने आपल्या मताचा उपन्यास केला आहे, व दुसऱ्या वळाला त्याच्या हेतूचा उपन्यास केला आहे आता, या सूत्रात "वचना" या पदाचा "रचना" असा पाठभेद अढळतो हा पूर्वपक्ष व पाचवे सूत्र एकदम पाचले असता उत्पत्तिशब्दाचा अर्थ लावण्यास साधन होतें पूर्वी "औत्पत्तिः" या पदाचा अर्थ केला आहे पाचवे सूत्रात शब्द आणि अर्थ याचा नित्य संबंध असे "उपदेशाच्च" लक्षण केले आहे हे सर्व अंगीकारलसे वरून पूर्वपक्षाना वाक्यार्थ आणि प्रत्येक शब्दा-

Vaiṭṭa Nityayā" occurs which means oh, *Rishi Vaiṭṭa*! by eternal speech." That the universally recognized *Rik-Saṁhitā* calls speech eternal, is "the appearance of a mark." (*linga-darśana*) Therefore, there is testimony to prove that a word is eternal.

24 This opponent's statement originates in the *śūtra* proposition laid down in the 22nd *sūtra*. In the original *sūtra*, there are six terms, and it consists of two parts. The term "*Va*" means "no" It rejects a statement. The term is often used in this *Mīmāṃsā* as a particle of negation. This is perhaps expressive of modesty. The second term is "*utpattau*" which means in case of origination (of a sentence). It is the locative absolute "*Arachanas*" the third term—a predicative adjective of

२५ वाक्यांतील पदाचा क्रि
यार्यारी मिळून उच्चार होतो,
(म्हणून) वाक्याच्या कारण
(त्यांतील निरनिराळे) पदांचे
अर्थ होत

यं यां या संक्षेपाचा विचार करतात
आणि तो संपन्न अनित्य असून कार्यका
रण संक्षेप नव्हे असे प्रतिपादन करतात
त्यात वाक्याच्या आतां शब्दांच्या स
ंक्षेप मानला आहे वाक्याचे अर्थम
आहे असे निष्पन्न होते आणि वाक्या
चे अर्थम झाला ह्याने विरोधशास्त्र प्रमा
ण दुर्बल झाले पूर्वी मध्ये शब्दांचा
आणि त्याच्या अर्थाचा संक्षेप मित्य आहे
की नाही एवढाच विचार झाला यावि
साख्या सुद्धा वाक्याचे आणि त्याच अर्थम
व शब्दांचे यांच्या संक्षेपाविषयी जप यास
केला त्यावरून या पूर्वपक्षाची प्रवृत्ति
झाली इतके सांगितले पाहिजे की, अ
जवळ आम्हास याविषयाच्या सुभा या म्य
लाविषयी आणि अर्थाविषयी समाधान
पावत नाही

२५ मूळ संस्कृत सुभास विचार कर
ण्या जागे एवढाच आहे मी "समान्ना
य" होय "समान्नाय" याचा अर्थ
"समुच्चय" असा आतां केला आहे
त्यामध्ये विरोध हा अनित्य हातो की "पर
स्परसाधन, अनादि चालत आलेले उच्चार",
म्हणून हा शब्द वेदास लावतात सुभा
मध्ये वाक्यातील क्रिया आणि पुढच्या
शब्दांचा असा विरोध संक्षेप आहे, असे वर्णन
करून वाक्याच्या वशाळ वाक्याच्याचें कारण
आहेत असा हेतु ठेला आहे आतां,
हा हेतु न स्वीकारिला असतां वाक्याच्याचें
कारण नाय हें समजत नाही शब्दा

25 The constituent
words of a sentence are
pronounced with the word
which expresses action,
the senses of the constitu
ent words are the efficient
cause of the sense of a
sentence (as a whole)

the elements of a sentence (*padārayasas*). The fourth term
"ayus" is too easy to be explained.
The fifth term *arthasya* refers to
the sense of a sentence as a whole.
The sixth term "*a-tan-muttatāt*"
which means "from the qual
ity of those not being the effi
cient cause." This is explained
by "at" occurring in a sentence
it stands for individual words.
In the first part of the
sūtra, the opponent states his
view and in the second part, of
fers an argument. Sometimes,
the reading "*vachasas*" occurs in
the place of "*Vachasas*." Hence
we have used the word consti
tuent in the translation of the
sūtra. The statement in this sū
tra should be read along with the
fifth sūtra, that the meaning of
the word "*utpatti*" may be seen
clearly. When explaining the
fifth sūtra, we have analysed the
term *Utpattika* which is di
rectly connected with the word
"*utpatti*" in this sūtra. In the fifth
sūtra, the relation between a
word and its sense is stated to be
eternal the opponent now takes
all this for granted, considers the
relation between the sense of a
sentence as a whole and the sense
of every individual word, and
states that the relation is not
eternal, and that the one is
not the effect of the other. When

सूत्राणि.

॥ लोके सन्नियमात् प्रयोगसन्निकर्षः स्यात् ॥२६॥ (सि०)

पदानि । लोके, सन्नियमात्, प्रयोग-सन्निकर्षः, स्यात् ॥

पदार्थः । लोके=लौकिकेषु अर्थेषु । सन्नियमात्=सन्निबन्धनात् ।

प्रयोगः=प्रकर्षेण योगः=वाक्यम् । तस्य सन्निकर्षः=सान्निध्यम् ॥

वाच्यार्थः । (यथा) लौकिकेष्वर्थेषु सन्निबन्धनात् (ज्ञानम्) (तथा)

वेदेपि वाक्यसान्निध्यात् (ज्ञानम्) ॥

भावार्थः । दृष्टान्तेन सिद्धान्तप्रतिपादनम् । यथा लौकिकेष्वर्थेषु स-

न्नियमो नाम प्रत्यक्षेणार्थोपलब्धिस्तथा वेदे वाक्यसान्निध्यसम्ब-

न्धेनार्थोपलब्धिः । सूत्रकरेणात्रार्थीभावनायाः शाब्दीभावना-

याश्चोपन्यासोपक्रमः कृतः ॥

थावाचन वाक्यार्थाचें दुसरे कारण वसवता येत नाही ज्या ठिकाणीं कारणातर समवत-
च नाही त्या ठिकाणीं पुढे मांडलेल्या
कारणाचा स्वीकार नेलाच पाहिजे अशा
प्रकारच्या अनुमानास अर्थापत्ति हे नाव
मीमांसकांनी दिले आहे आणि या
अर्थापत्तीच्या धोरणाने सूत्रामध्ये " तन्नि-
मित्तत्वात् " ही पदे घातली आहेत

the relation between the sense of a sentence, and the senses of individual words which constitute it, is not recognized, it is implied that the sense of a sentence is artificial. When it is established that the sense of a sentence is artificial, the testimony of the Vedas becomes weak Up to the 23rd, the question as to the eternity of the relation of a word to its sense is investigated. In the 22nd sūtra, for the first time, the statement as to the relation of the sense of a sentence as a whole to the senses of the individual words is made Hence the opponent's objection originates Yet it is fair to state that we do not feel satisfied with the collocation as well as the interpretation of the 22nd sūtra

२६ (जसें) लौकिक अर्थ-
विचारमसर्गी सवधनापासून ज्ञा-
न होतें, (तसें) च वेदार्थ प्र-
सर्गी ज्ञान होतें (सि०)

२६ मूळ सूत्रांत वोन परें विचार प-
र पाजोनी आहेत एष "समिपमान"
आणि दुसरें "प्रयोगसद्विषय" "समि-
पमान" इ. १० "विशय सवधनामुळ"
'प्रयोगसद्विषय' म्हणजे "प्रयोग सा-
द्विषय" इ. १० "जो विषय इन्द्रियांनी प्राप्य
आहे तो विषय अनुभव पापारिता इन्द्रि-
याणां आणि विषयाचा सवधना झाला पा-
हिजे" विषय एरीरु अथवा, आणि
इन्द्रियादि ज्ञानसाधनें दुसरीरु अर्थात्
म्हणजे ज्ञानानुभव करीं श्रवणापासुन माहिती
तात्पर्य लोकेन्द्रियवहारांतून जसे पदार्थ आ-
णि इन्द्रियें यांचा अन्वय सत्य आहे,
तसाच वैदिक विषयामध्येहि निरनिराळ्या
पदार्थे पारंपरिक तयांचा अर्थ ज्ञात हो-
तो मग पदार्था अर्थापासून वा-
क्यार्थ ज्ञात होता इ. प्रतीपादन करतां
ना ज्ञानमानप्रमाणाची योजना केली आहे
आणि त्यात हेन्द्रिय आणि लौकिक पदार्थ
ज्ञानाविषयी साहचर्य साधिलें आहे तें
साहचर्य असें की जसें एकदर लोपि शब्द
भषाविषय व्यक्ति निरनिराळ्या व्यक्तिचें
ज्ञान लागतेंच लागतें तसें पदार्थ साध्या
वाक्याचा अर्थ परताना त्यांचील निरनि-
राळ्या पदार्था अर्थाचें व्यक्ति ज्ञान
लागतेंच लागतें वाक्यार्थ स्वतंत्र नाहीं
पदार्थज्ञान हें त्याचें कारण आहे

26 (As) in common
life, (so) things Vaidika
are cognized by direct
sensuous perception (The
final-statement) -

35 In the original Sanskrita
sūtra, there is one term deserving
consideration. It is *samādhya*.
It is interpreted into *samuch-
chāraṇa* — pronunciation along
with." It is applied to the Vē-
das as implying traditional reci-
tation as practised from time e-
ternal. A verb is specially con-
nected with other words in a sen-
tence. The inference that the in-
dividual words are the efficient
cause of the sense of a sentence
is based on the special connection
expressed by *samādhya*. When
this ground is not recognized the
cause of the sense of a sentence
remains undecided. There can be
no other cause of the sense of a
sentence than the senses of
individual words. The explana-
tion offered ought to be accepted
when no other explanation is
possible. The inference on which
the explanation offered is based
is called *Arthapatti* (presumption).
The term *tan-namitāde* is
used in the sūtra as the ground of
the presumption.

26. In the original sūtra, there
are two terms which deserve spe-
cial attention. The first is *sa-
mādhya*, and the second is *prayo-
ga-samīkaraṇa*. The first means
special relationship. The second
means the contact of the *prayoga*
which is used here in the sense
of an object. The Naiyāyikas
have to observe phenomena—
things as they exist. The Mī-
māṃsikas or exegetes investigate

सूत्राणि.

॥ वेदांश्चैके सन्निकर्षपुरुषाख्याः ॥ २७ ॥ (पू० १)

पदानि । वेदान्, च, एके, सन्निकर्ष, पुरुषाख्याः ॥

पदार्थः । एके=केचित् पाण्डिताः । सन्निकर्ष=संयोगम् । पुरुषाख्याः=पुरुषनामानः (वेदाः) ॥

वाक्यार्थः । पुनः । केचित् पाण्डिता वदन्ति सन्निकर्षविषया वेदाः ।
(यतः) वेदाः पुरुषाख्याः ॥

भावार्थः । वेदाः प्रत्यक्षविषयत्वात् पौरुषेयाः । कुतः । पुरुषाणां नाममूलकानि वेदानां नामधेयानि यथा काठक, कालापक । वेदाः पौरुषेयाः । तेषां पुरुषनामत्वादिति पूर्वपक्षकारोऽत्र प्रतिपादयति ॥

सन्निकृष्टकाला उत्तका वेदा इदानीन्तिनास्तेषु चोदनानां समूहास्तत्र पौरुषेयाश्चेद्वेदा ।
अस्यैव पौरुषेयाश्चोदना इति शबर पूर्वपक्षकारस्याशयवर्णयान्नकार ।

words as syntactically combined. Hence the word *prayoga* which should be distinguished from the *artha* of Naiyāyikas is used. The doctrine of the last is that the power of a sense (*indriya*) comes in contact with the object cognized. When the contact does not take place, no perception is experienced. Now, the gist of the sūtra is that as in ordinary life, such a process of sensuous perception is essential, so in Vaidika matters, perception of the constituent words syntactically combined is essential. Then the sense of the individual words originates the sense of a sentence. In establishing this statement, an argument based on analogy is used. And matters secular are compared to matters Vaidika. This comparison consists in the fact that as in ordinary experience,

२७ आणि कोणी पवित्रत
वेदाला इन्द्रियसन्निकर्षज्ञान मा-
नतात (कारण) पुरुषाच्या ना-
माने ते प्रसिद्ध आहेत (पृ० १)

२७ पुरुषाची शक्ति पाप, समुदायवा
क्याची शक्ति पाप, आणि शब्द मुळी पुर
पट्टन आहे किंवा नाही या गोष्टीचा विचार
होता होतो आता असा पुरुष ५५५
ज्ञाना आहे की, व पुरुषाचेय आहेत
पुरुषाचेय ५५५ मनुष्याच्या केलेल या
संप्राप्त पुन सन्निकर्षज्ञानाचा ५५५।
केला आहे हा शब्द वैशेषिक शास्त्रांती
ल आहे, सन्निकर्षा प्रत्यक्षज्ञान जें मनुष्यास
होतें त्याचें निष्कर्ष। पूर्वी याचें केले आहे
आता सन्निकर्षाप्रत्यक्षज्ञाने याचें विशेष
वर्णन केले पाहिजे इन्द्रियाचा अणि
बाह्य अर्थाचा जो विशेष संपो। होतो
त्यास सन्निकर्ष दत्ताव हा सन्निकर्ष
पुरुषाचेय इन्द्रियविषयान्न समवत नाही
पुरुषाचेय इन्द्रियसन्निकर्ष फक्त अशी आ
कादृष्टा घट्टन पूर्वपक्षकारानें हेतु दिला
आहे की मनुष्याच्याच नावानें वेद मोड
तात पदरात्कार्थी नावें वाचक, कारका
पक्ष, पुरुषाचक, मोडून अशी आहेत उगी
च सयबावाचन नांव पडत नाही म्ह
णून पुरुष फक्त आणि वेद कार्य आ-
तां ही नावें मान्यकारार्थी असतील असं
६।। समवत मार्ग पाहण फर्ता प्ता

27 Some (hold that)
(the objects mentioned in)
the Vedas are (perceived,
by means of) direct contact
(of the senses with them
that is, the Vedas are cog-
nizable by the senses)
because they are known
by the names of human
beings (objection 1)

the knowledge of every indivi-
dual thing is essential so in un-
derstanding a whole sentence the
knowledge of individual words is
essential. The sense of a sentence
is not independently perceived,
but depends on the knowledge of
words which is its source.

27 What is the significant
power of an individual word?
What is the significant power of
a sentence as a whole? Is the
word originally created by an in-
dividual that is is it *personal*?
These questions have been an-
swered. But while pursuing the
enquiry that these questions ne-
cessitate the question arises as to
whether the Vedas are—*personal*
in the sense of being composed
by an individual (Purusa). In this
sūtra, the term *Sann karm* is used.
It is a very important word. It is
used in these sūtras by itself but
in the Vaisheshika philosophy it
is always used with *Indriya*. The
word by itself, means the connection
between a *Vimā* or an object
and any of the senses. It is used
here more for the effect of such a
connection than for the connec-
tion itself. This connection is
not possible without the senses of
man. But a reason is offered
they bear the names of human

सूत्राणि.

अनित्यदर्शनाच्च ॥ २८ ॥ (पू० २)

पदानि । (वेदांश्चैके सन्निकर्षम्) अनित्य-दर्शनात् । च ॥

पदार्थः । यन्ननित्यं तदनित्यं तस्यानित्यस्य । दृश्यते तद्दर्शनं तस्माद् दर्शनात् । चकारेण=हेत्वतरं दीयते ॥

वाक्यार्थः । स्पष्टः ॥

भावार्थः । पुनः । अनित्यवस्तुनो दर्शनाद् वेदाः पुरुषाख्याः । जनन-
मरणवतश्च वेदार्थाः श्रूयते । यथा । प्रावाहणिरकामयत । औदाल-
किरकामयत । उदालकस्यापत्यमौदालकिर्गम्यते । यद्येव ।
प्राग् औदालकिजन्मनो नायग्रथो भूतपूर्वः । एवमप्यनित्यता ।
इति शबरः

॥ उक्तं तु शब्दपूर्वत्वं ॥ २९ ॥

पदार्थः । तु=न, शब्दस्य-पूर्ववृत्तित्वं=शब्दपूर्वत्वं ।

॥ पृथमसूत्रेण शब्दस्यैतत्पत्तिकत्वं प्रतिपादितं ॥ इदं तु संगतिसूत्रं ।

असून भाष्यकारपुष्कळअसावेत असाहि प्रकार नाही, सन्निकर्षशब्दसंबधाने इतकें-
च म्हणणें आहे कीं, शबर भाष्यात "स-
निकृष्टकाला" म्हणजे पर्वाचे, "छतका" म्हणजे छत्रिम, "वेदा इदानीन्तना" म्हणजे आताचे असे शब्द अढळतात, त्याचा वाचकांनीं विचार करावा

beings, then authors The Shâ-khâs of the Vedas are called the Kâtaka, Kâlâpaka, Paipalâdaka, and Mouhula. A name is not given to a thing without any relation. Therefore, man is the cause, and the Vedas are the effect. It may be said that these are the names of mere commentators. Hence there may be one author and many commentators. This arrangement is not recognized. The opponent in this way argues that the Vedas are the compositions of human beings. Now, Shabara's interpretation differs from ours. He construes Sannikâsa into Sannikâsa-Kâla and Kâtaka, that is, modern and made. These words and phrases occur in his commentary. These deserve to be considered by our readers.

२८ आणो वेद अनित्य,
कारण त्यांत नारावन्ते अथ अ
दृढतात (पू० २.)

२९ नव्हे शब्दपूर्णत्व घ-
णिलें आहे

२८ दर्शनरा मणी म्या ना पा रि
पार्शी केला चाहिजे जें जें दिणतं, जें
जें अदृश्य, ते ते दर्शन हा शब्द या
अर्थी नाहीं पावतो अथ प आद्य तत्त्व
अर्थ म्हणजे जें जें आहे, जी जी सापड
सु, असा अर्थ होतो या अर्थी षट्दर्शन
ही शब्द असा निहि पांचा दर्शना प्रचार
षट्दर्शन पालना आहे विषय होतो ह
षट्पदवचने जे अथ मागमान होता ना
अनित्य अथ वेगाने अदृश्यता जसे
वेगवेग "ओघल गिला इच्छा सार्या"
ओघल गि हा उघळणावा पुढे मग
ओघल गिचा जन्म हा पाहिली वरील वा
क्य मंगल्य माही. म्हणजे वेद धर्मवेद्य
आहे.

२ रा १६ परा ह जे पाय पाचा
विचार येला ह जे सुखार्थ स्वतः हाइल
पाचव्या मुखापासून शब्द नित्य आहे
ह जे जें प्रतिपादन केले त्या प्रतिपादना-
ग अनुभूत ह मगतिगुप्त येवें घातले
आहे शब्द स्वतः ह जे शब्द सर्वा ना
अर्थी हात्र, ते अत्रादि आहे, ना नित्य
आहे

28 (The Vedas are
transitory), because des-
tructible things appear in
them (Objection 2)

29 No the priority of
a word (is) spoken of

28 The word śatdarśana re-
quires to be explained. What
ever is seen or cognized is a dar-
śana. The English word phenomenon
expresses it. This word if used
in this sense will be a great access-
sion to the vocabulary of the Mar-
athi language. Again, the word artha
deserves attention. It is often
used in philosophy. It means a
fact or a thing. A philosopher
was called by the ancient Aryas
an Āchārya, because they be-
lieved that he called the know-
ledge of objects or the senses
of words (artha). Viśaya is an
object of sense. Transitory things
are found in the Vedas. For in-
stance the Vaidika text — "Oudā-
lakīdīśīrī" But Oudālakī is a son
of Oudālakī. Therefore the Vaidika
text expressing the desire of Oudā-
lakī is impossible before his
birth. Therefore the Vaidika
text is of human origin.

29 The explanation of the ex-
pression śimbalapūrvatva will
make the sūtra plain. In the
5th sūtra as well as in the fol-
lowing, the doctrine of the eter-
nity of a word is insisted on and
arguments to support it are ad-
vanced. This sūtra is introduced
to connect the chain of arguments.
It is called a Sangati sūtra. Vide
note on "Sūtra (I 1 7)". The
priority of a word is not relative
as laid down in the sūtra. It is
absolute. The word is with-
out a beginning. It is eternal.

सूत्राणि.

॥ आख्याप्रवचनात् ॥ ३० ॥ (उ० १)

पदानि । स्पष्टानि ॥

पदार्थः । आख्या=नाम, प्रवचनात्=अर्थकथनात् ॥

वाक्यार्थः । स्पष्टः ॥

भावार्थः । यैर्यकथनं कृतं । तेषां नामभिर्वेदानामाख्याः सवृत्ताः ॥

न तु यैर्वेदाः कृताः । तेषां नामतो वेदानामाख्याः ।

॥ परन्तु श्रुतिसामान्यमात्रम् ॥ ३१ ॥ (उ० २)

पदानि । परम्, तु, श्रुति-सामान्य-मात्रं ॥

पदार्थः । परम्=श्रेष्ठम् । तु=न । श्रुतिसामान्यमात्रम्=श्रुतेः सामान्यं । सामान्य=जातिः । श्रुतिसामान्यम्=श्रुतिजातिः । मात्रम्=केवलम् ॥

वाक्यार्थः । न । केवला श्रुतिजातिः श्रेष्ठा ॥

नकारेण द्वितीयपूर्वपक्षो विपरिवर्तते । केवला श्रुतिजातिः श्रेष्ठा ॥

भावार्थः । विशेषश्रुतिनामधेयानि यथा काठक कालापकं नादरणीयानि । कुतः प्रवचनादितिपूर्वेण सूत्रेणोक्तम् । योनित्योऽर्थस्तमेवश्रुतिः प्रवर्तीतीतिभावः ॥

स्मर्यतेच वैशंपायन सर्वशास्त्राध्यायी । कठ पुनरिमाकेवला शास्त्राध्यापकावभूवेति शबर ॥

३० वेदाख्या साम्यकाराच-
रुन पठल्या (उ० १)

३१ नाही, केवळ श्रुतिज्ञा-
ति श्रेष्ठ (उ० २)

१ २० सूत्रातील पूर्वपक्षाने दाखविलेले उत्तर आहे त्यात 'आख्या आणि प्रवचना' असे दोन शब्द आहेत. आ या म्हणजे प्रसिद्ध नाम, आणि प्रवचन म्हणजे मूल संवाची व्याख्या. सुभार्य इतरांचेही ज्यांनी ज्यांनी व्याख्या रचल्या त्या या व्याख्यांनाच वेदाख्या प्रसिद्ध आहेत म्हणून त्यांना वेदाख्या केलेल्या हे ह्याने नीट नाही.

३१ या सुभाष २८ सप्तमीतील पूर्वपक्षाने उत्तर आहे. या उत्तरात श्रुति म्हणजे वेद केवळ जातिस्मरणाने घेण्याचे शि-
क्षे गोष्ट श्रेष्ठ आहे. व्यक्तिचा वेदविचार नाही, केवळ सामान्य वेदविचार फक्त याचा, पूर्वपक्षकार व्यक्तिचा वेदविचार होय हेनो, आचार्य जात्यभेदापासून समाधान परवान या ठिकाणी पूर्वपक्षाने समाधान झाले नाही असे म्हणजे अत्र पण पूर्वपक्ष जराव्या सध्याच राहिल. शयरींनी उद्दालक मोठाचा पुत्रप नाही म्हणून औद्दालिकी त्याच्या मल्या म्हणजे समकत नाही असा प्रचाराने सुभाराय वर्णिल आहे "श्रुतिज्ञाति श्रेष्ठ" या वाक्याचा अर्थ, जे जे श्रुतीत वर्णिले आहे ते ते सत्य, शास्त्रिक आणि उपाधिरहित असा केला तर बर. ह्यात सामान्य वर्णनास सामर्थ्य आहे. पूर्वपक्षाने ज्या सामर्थ्यापासून गेला त्याच्या त्या सहज उपाधिरहित आणि अत्यधिक झाला.

30 A name (is given to a Veda) on account of a commentator (1 Reply)

31 No the Veda as a mere generality, is supreme (11. Reply)

30 A reply to the objection raised in the 27th sūtra is given here. There are two important terms in the original San kṛita sūtra Ākhyā and Pravachana. Ākhyā is a name well known. Pravachana is a commentary as well as commenting. The gist of the sūtra is that the Shākhās of the Vedas are known by the names of those who commented upon them. Therefore it is unfair to say that they composed the shākhās of the Vedas.

31 A reply to the objection in the 28th sūtra is given in this sūtra. In this sūtra, the argument that the Veda might be considered as a genus, is advanced. That is, particular parts of the Veda are not to be considered individually. The opponent objects to particular parts of the Veda. Jaimini bases his argument on a generality. It is absolutely necessary to admit that the objection of the opponent is not rebutted. It is not removed. Shākhara thus interprets the sūtra. There was no Uddālaka therefore there could be no Uddālaka's son. The explanation that "the Veda as a mere generality, is supreme" may be thus interpreted. —Whatever is explained in the Veda is immutable based on first principles, and essential stress is to be laid upon such a general explanation. All the objections of the opponent, founded

सूत्राणि.

॥ कृतेवाविनियोगः स्यात्कर्मणः सम्बन्धात् ॥ ३२ ॥

पदानि । स्पष्टानि ॥

पदार्थः । कृते=रचिते=कृत्रिमे । वा=न । विनियोगः=अनुष्ठानक्रमविधानम् । स्पष्टमवशिष्टम् ॥

वाक्यार्थः । कृत्रिमे वेदे सति नाम यदि कृत्रिमो वेदस्तर्हि कर्मणः सम्बन्धाद् विनियोगो न स्यात् ॥

भावार्थः । वेदे कर्मणो विनियोगः सम्बन्धेन विहितः । अतः कृत्रिमत्वं तत्र नास्ति । नायमुन्मत्तबालवाक्यसदृशः । कुतः । कर्मणः सम्बन्धेनात्र कर्तव्यतोच्यते नाम कथं केन किमर्थं विनियोगः कर्तव्यः ॥

अपिच वनस्पतयः सत्रमासतेत्येवमाव्योऽपि नानुपपन्ना स्तुतयोस्तेता सत्रस्य वनस्पतयेनामाचेतना इदमत्रमुपासितवन्त किंपुनर्विद्वांसो ब्राम्हणा इतिकैमुतिवन्त्यायेन शब्देण सूत्राशयो वर्णितः । तच्चिन्त्यम् ॥

on such accidents as names and forms, are necessarily non-essential and formal.

३२ जर वेद कृत्रिम झाले
तर कर्मसंबंधाने वेदवाक्याचा
विनियोग होणार नाही।

१२ या सुत्रातील "कर्मसंबंध" आणि
"विनियोग" या शब्दांच्या अर्थविचार
केला पाहिजे कर्मसंबंध हा अर्थ कर्मपातक
जे शब्द त्यांचा परस्परसंबंध, १२ अर्थ
कर्म कर्म करायचा, कार्या करायचा,
करावयाची करायची, अशी जी आकांक्षा
उत्पन्न होते तिचे वेदवाक्यात उल्लेख समा-
धान असतो अमक्याच सहेज आणि
अमक्याच परंपरेने वाचवात शब्द असले
हा अर्थ वाक्यात होतो अशी जी अवग-
पत तीस आकांक्षा नव्हतात ह्याच
"कर्मसंबंधांनी सध कल, सर्वांनी सध
कल" ही वाक्ये वेदवाक्याच्या पदार्था-
सारखी नाहीत. आणि या वाक्यांतून
कैमुत्तिकेचा याचाने विरोध अर्थ उत्पन्न होतो
असे, परंपरांमार्फत जड पदार्थ सध कर-
ते झाले मग मनुष्यासारख्या सधेच्या
में सध करायचा करायचे हे सा।। मको
या ठिकाणी कैमुत्तिकेच्याचा कसा उप-
योग झाला आहे हे वाचकांस द्या उदा-
हरणाने समजेल

प्रथमाध्यायात्तुल्यं प्रथमपाद समाप्त

32 (If Vaidika texts
be) artificial, (their) appli-
cation cannot be made (in
a sacrificial work) in pro-
per order and sequence

3. In the original Sanskrita
sūtra, there are two terms draw-
ing of notice Karma-Samban-
dha and Viniyoga. Karma-Sam-
bandha means the mutual rela-
tion of words which prescribes sa-
crificial works and explains these
points—who is entitled to perform
a sacrificial rite for what end, and
how is it to be performed? The
necessity of words following a
special order and of forming a
significant sentence is called *de-
scribible* (śakāṅkātva). The con-
ditions of such a necessity of logi-
cal sequence of thought as arises
from the words used is thoroughly
satisfied in the Vedas. Therefore,
such Vaidika texts as the "Ve-
getables sacrificed for a season,"
and the serpents sacrificed for
a season," are not like the bab-
bling of mad boys. Again, these
texts enforce the sacrifices *a fortiori*
in this way — Oh, the irra-
tional things like vegetables sacri-
ficed then there is no need of pre-
scribing to a rational being like
man that he ought to sacrifice."
Here the *Kaimutikanyāya* is
employed. The phrase is derived
from *ka*, what, and *uta*, again, *ka*
an affix, *Nyāya*, a maxim. It
literally means the maxim form-
ed by "what and again. We
have translated it by the phrase *a*
fortiori. The reply of Jaunini is
neither intelligible nor satisfac-
tory. The first pāda of the first
adhyāya is finished.

उपसंहार.

या पादात असें वर्णिले आहे कीं, प्रत्यक्षादि प्रमाण मीमांसक मानित नाहीत, केवळ शाब्दप्रमाण मानतात. शाब्द नित्य आहे. शाब्दामध्येच अर्थशक्ति आहे, आणि ही वाक्यार्थ-शक्तीचें कारण आहे, वाक्याला स्वतंत्र अर्थशक्ति नाही, आणि वेद अपौरुषेय आहेत, इतक्या गोष्टींचा विचार झाला नैयायिकांचीं मतें या गोष्टींविषयी 'अगदी विरुद्ध आहेत हे प्रत्यक्ष, अनुमान, उपमान, आणि शाब्द हीं चार प्रमाणे मानतात. शाब्द अनित्य, शाब्दाच्या अर्थशक्तीपासून वाक्यार्थ शक्ति भिन्न असून स्वतंत्र आहे, आणि वेद पौरुषेय आहेत, हीं नैयायिकांचीं मतें आहेत. नैयायिकांच्या मताला पूर्वपक्षकोटीत घालून पूर्वमीमांसक जैमिन्याचार्यांनीं आपले मत स्थापिले आहे. अशा मानगडीत पूर्वमीमांसक का पडतात, याचे निरूपण या ठिकाणीं करणें अवश्य आहे. या विचारांच्या दोन कक्षा आहेत. एक व्यावहारिक, दुसरी शास्त्रीय. त्यात व्यावहारिक कक्षेविषयी अवी विचार करू. एखादा दस्तऐवज दोन्हीहि पक्षकारांस मान्य होऊन स्थायाविशेषाणुदे ठेवला, मग त्याचा अर्थ काय हा विचार सुरू झाला, अशा प्रसंगीं तो दस्तऐवज कोणीं केला, व केव्हा केला या दोन्हीहि विचारांस अवकाश राहत नाही. या दस्तऐवजाचा अर्थ काय हा मुख्य विचार असल्यामुळे त्या दस्तऐवजाच्या कर्त्यासंबंधी आणि कालसंबंधी विचार इतकाच कीं तो दस्तऐवज कालपरपरेने कसा आला कोण जाणे. आता, त्याचा वाक्यार्थ करतेंवेळीं शाब्दशब्दांची छळून परीक्षा झाली पाहिजे. नुसता एकदर वाक्यार्थ समजल्यानें अर्थविचार सवलत व निवाध होत नाही, म्हणून प्रत्येक श-

SUMMARY

In this chapter (pâda), it is explained that the Karma-Mimânsakas do not recognize the methods of proof, such as direct sensuous perception (pratyaksa), inference and analogy, except the proof called testimony, but hold that a word is eternal, that it has exclusively the power of conveying a sense, that this sense is the cause of a sentence having a sense, that a sentence has no independent significant power, and that the Vedas are not of human origin. All these propositions are discussed and established. The Nyâyâyikas advance doctrines, in every respect, opposed to these. They recognize the four methods of proof, such as direct sensuous perception, (pratyaksa), inference (anumāna), analogy, (upamāna) and testimony, (shābda), and hold that a word is transitory, that the significant power of a sentence is different from, and independent of, the significant power of a word, and that the Vedas are of human origin. The Karma-Mimânsâ places the doctrines of the Nyâya-system in the category of objections, and establishes its tenets by refuting them. It is necessary to explain why the Karma-Mimânsâ adopts such a procedure. This question has two sides — The one practical, and the other, speculative. We will consider the practical side first. A document is recognized to be generally genuine and authentic by both parties to a lawsuit, and is produced in court. Now, the main point at issue is how is it to be interpreted? On such an occasion, the questions as to the time when, and the person

एता अपर्यगति अमृत ही वाच्यपर्यगती
 ये वाच्य आदि, असा सिद्धंत अत्राप
 मत्ता इत्यादि इगर्गे भवमात्मीय यो
 या विचार पर्यवर्ती भवमात्मीय अनति
 आणि वाच्य यत्नां इति पर्यवे २२ अ
 मादि असे मान्यता ये विषय गोचर होतो
 तर पर्यावरण अनति मान्यता ये विषय
 ज्ञान वाच्य १ तेव्हा पर्यवे २२ मनुष्यात
 भवमात्मीय वाच्य ते वाच्य सा २२ वाच्य
 इति सा मादि आदि अत्र माही पर
 ये वाच्य सत्य आहे इति मत्ता २२ वाच्य
 भवमात्मीय अनति मान्यता इति मत्ता
 वाच्ये निराकरण हाच आणि भवमात्मीय
 देता आदि मान्यता इति मत्ता असे
 येवता पुन शब्द मत्ता मत्ता आ
 तां निरापितां या इति मत्ता २२ वाच्य
 हा विचार सपुष्पिक आदि, वाच्य ही दे
 दे मत्ता आदि ही मत्ता आदि आदि
 वाच्य पूर्वपक्षापत्तन वाच्य विचारात मा
 रम इति अत्रि मत्ता परीक्षण वाच्य
 पित विशेष पक्ष इति मत्ता इति वाच्य
 वाच्य वाच्य इति मादि हा सिद्धांत वाच्य
 वाच्य विचारात मत्ता होतो आणि वाच्य
 वाच्ये शब्द मत्ता आणि वाच्य वाच्य
 पक्ष सिद्धांत मत्ता मत्ता मत्ता मत्ता
 मत्ता मत्ता मत्ता मान्यता मत्ता मत्ता
 मत्ता जगत् सत्य आहे, आणि निरापित
 मत्ता मत्ता मत्ता मत्ता इति मत्ता मत्ता
 मान्यता सत्य आहे, आणि वाच्य वाच्य
 मत्ता २२ निर्य अमत्यामुळे परमाण्वालीम
 जगत् सत्य आहे असा मत्ता या वाच्य
 मत्ता मत्ता मत्ता मत्ता मत्ता मत्ता मत्ता
 पुरती वाच्य मत्ता मत्ता मत्ता मत्ता मत्ता

by whom it is written are immut-
 rial for the main point at issue
 as we have stated is—how is the
 document to be interpreted? That
 the document is an old document
 old enough from generation to genera-
 tion is tacitly admitted. First in
 interpreting it every word is to
 be closely and crucially examined.
 The interpretation is not valid and
 perfect if the general drift only of
 the passages in the document is
 understood. Therefore the propo-
 sition that every word is signif-
 icant and contributes to the sense
 of a sentence in the document
 is essential and rational. Secondly
 in considering the speculative side
 of the question, it is to be seen
 that there is the necessity of re-
 cognizing two eternal nities, if
 the author of a revelation and the
 revelation itself be accepted as
 eternal, but this is considered
 to be unnecessarily cumbersome
 (arthagourava). The Mīmāṃsā
 takes do not discover the ra-
 tional logical necessity of the
 eternal authorship of a revelation
 being accepted. When God first
 revealed truth it then came into
 existence it had therefore a begin-
 ning. This conclusion is rejected
 because as God is omniscient
 religious truth always abides in
 Him. Therefore religious know-
 ledge or truth is eternal. Such a
 conclusion removes unnecessary
 cumbersome of thought. When
 religious truth is admitted to
 be eternal its not being of
 human origin is a logical nec-
 cessity. The Naiyāyikas, on the
 contrary think it rational to en-
 quire into the authorship of the
 Vedas, because they investigate
 the authenticity of the Vedas
 themselves, that is, whether they

ली आहे. “भारमी शब्द होता आणि तो शब्द ईश्वरापाशी होता आणि तो शब्द ईश्वर होता भारमी तोच ईश्वरापाशी होता” ही वचने सैजोहानरुत सिद्धांती धर्मशास्त्रात आहेत. शास्त्रांत सवधाकडे लक्ष देऊन आणि आव्यात्मिक संवधाकडे लक्ष देऊन ज्या पंडितांनी जन्मभर धर्मशास्त्राचा विचार केला आहे त्यांनी हिंदुस्थानातील प्राचीन वाक्यार्थ-मीमांसकांचे मताचा विचार करावा हे योग्य आहे या वचनाचा एकच अर्थ नेहेमी होतो असे म्हणता येत नाही कारण निरनिराळे मीमांसकांनी त्याचा निरनिराळा अर्थ केला आहे या स्थळी युरोपातील प्रसिद्ध प्रसिद्ध मीमांसक सांप्रदायाची नावे सांगितली म्हणजे फार झाले अप्रिधार्मिक किंवा क्याटपडितप्रणीत—आव्यात्मिकैतिहासिक—दृष्टांतदृष्ट्या वाक्यार्थव्यवस्था पौराणिक-कथानकदृष्ट्या वाक्यार्थमीमांसा प्रमाण-परिक्षामूलक वाक्यार्थव्यवस्था उपामनादृष्ट्या वाक्यार्थव्यवस्था—या सर्व युरोपी वाक्यार्थमीमांसकांच्या सांप्रदायाची परीक्षा योग्य स्थळी करू आणि हिंदुस्थानातील प्राचीन आर्य मीमांसकांचा आणि त्याचा योग्य स्थळी भेदभेद दाखवू परंतु येथे नैयायिकांच्या वाक्यार्थमीमांसक-विदर्शन केले पाहिजे मनुष्याच्या आत्म्याचे धर्माधर्म हे गुण आहेत त्याचा आणि आत्म्याचा समवाय म्हणजे नित्य सवध आहे या स्थळी कणादाच्या दोन सूत्राचा विचार केला म्हणजे पुरे कणाद हा मूळ नैयायिक. (११,३) सूत्रा-

inculcate error or truth They start their discussion from this enquiry, and direct attention to the examination of proof and its validity They, therefore, believe that there can be no effect without a cause Their doctrines on the subject of the Vedas as proceeding from a *person* and of the significant power of a word as contradicting distinguished from that of a sentence are opposed to the doctrines of the Mimāṃsaka who recognize only one method of proof—testimony, and hold that the material word as a whole is real The Naiyāyikas distinguish truth from error as established by their examination of its nature and properties They hold that the world as consisting of atoms is real We have thus sought to point out the *rationale* of the two systems so far as they are examined in this chapter The verses “In the beginning was the Word, and the Word was with God, and the Word was God The same was in the beginning with God,” occur in the Gospel according to St John As the eternity of the Word is here spoken of, the doctrines of the ancient Indian Mīmāṃsakas, deserve attention from those who devote their lives to the study of theology in its philosophical bearings, and scientific aspects. It can not be said that these verses have always been interpreted in the same way, for different schools of exegetes have interpreted them in different ways We can only mention here the different schools of exegetics as they are known in Europe — The moral or Kantian The Psychologico—Historical The Accomodation—System—The My-

सूत्राणि.

(अर्थवादाधिकरणारंभः)

आम्नायस्यक्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानां तस्मादनित्य
मुच्यते ॥ १ ॥ (पू० १)

पदानि । आम्नायस्य । क्रिया-अर्थत्वात् । आनर्थक्यम् । अ-तत्-अर्थ-
नाम् । तस्मात् । अनित्यम् । उच्यते ॥

पदार्थः । आम्नायस्य=वेदस्य । क्रिया अर्थो यस्य स क्रियार्थः तस्य
भावः तत्त्व तस्मात्=क्रियार्थत्वात्=क्रियाप्रयोजनत्वात् । अनर्थ-
कस्य भावः=आनर्थक्यम्=निष्प्रयोजनत्वम् । अतदर्थानाम्=
तद्=सा=क्रिया अर्थो येषां ते तदर्थः । न तदर्थः=अतदर्थः=
तेषां अतदर्थानां आम्नायानाम् ॥ तस्मात्=तेन हेतुना । अनित्यम्=
(स्पष्टम्) उच्यते=(पूर्वपक्षकारेणेति स्पष्टम्)

वाक्यार्थः । । वेदानां क्रियाप्रयोजनत्वम् ॥ तस्माद् येषां क्रियाप्रयो-
जनत्वं नास्ति तेषां निष्प्रयोजनत्वम् ॥ तस्माद् वेदार्थो न नित्यः ।
इति पूर्वपक्षकारोक्तिः ॥

भावार्थः । वेदप्रवृत्तेः किं बीजम् । यज्ञादिक्रियाद्योतनान् नान्यत् । अतो
यदा क्रिया न द्योत्यते तदा वेदैः किञ्चित्कारण नास्ति । इति
पूर्वपक्षकारेणोच्यते ॥

॥ अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

सोऽरोदीद्यदरोदीत्तद्वृद्धस्य वृद्धत्वम् । तै. सं. (१.५.१.) ॥ स (प्रजाप-
तिः) आत्मनो वृषामुदखिदत् । तै. सं. (२.१.१.) ॥ द्वेवैवेदे वृषजं नमध्य
वृषाय दिशो न प्रजान् । तै. सं. (६.१.५.) ॥

अथवादिपिप्रयविचारे

१ कर्मापेक्षिता येद (जा
हेत) ज्यामर्ष्ये कर्मप्रानेपादन
नाहो, तो (यि-भाग) निरपफ,
हृदयून (रहीला) नित्य म्हण-
याद, (१०१)

सूत्राणि.

शास्त्रदृष्टविरोधाच्च ॥ २ ॥ (पू० २)

पदानि । (आनर्थक्य) शास्त्र-दृष्ट-विरोधात् । च ।

पदार्थः । शास्त्रस्य-दृष्टस्य च= शास्त्रदृष्टयोः विरोधात् ॥ शास्त्रम=
चोदनात्मको विधिः । दृष्टम्=प्रत्यक्षम् । विरोधात्=वाधात् ।वाक्यार्थः । वेदेषु शास्त्रस्य प्रत्यक्षस्य च विरोधात् । अतो
वेदानामानर्थक्यम् ॥भावार्थः । कानिचिद् वाक्यानि वेदेषु दृश्यन्ते । तेषां केषां विधि-विरोधः स्प-
ष्टः । पुनः । अन्यानि कानिचिद् वाक्यानि विद्यन्ते तेषां प्रत्यक्ष-
विरोधः स्पष्टः । अतो वेदा अनर्थका इति पूर्वपक्षः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि

स्तेनं मनः ॥ अनृतवादिनी वाक् ॥ तस्माद्भिर्दूरान्नक्तं ददृशे (न धूमः) । (२।१।२) तस्मात्तु अस्माल्लोका-

तस्माद्भिर्दूरान्नक्तं ददृशे (न धूमः) । (२।१।२) तस्मात्तु अस्माल्लोका-

दुक्तम्याग्निरादित्यं गतः । रात्रावादित्यः न तं ॥ न चैतद् विद्मो वयं
ब्राम्हणा वास्मः अब्राम्हणा*वा ॥ को हि तदवेदयद्यमुर्भिन् लोकेऽ
स्ति वा न वेति । ६.१.१. तै. स. ॥*॥ एतेषु वेदवाक्येषु यान्यस्वरितानि तानि कुत्र वर्तन्ते इति प्रेक्षावद्भिर्दृष्टव्यं । वयं
तुनेऽ जानीम' ॥

अथ तर कर्मप्रतिपादन करणे म्हणून
ज्यात कर्मप्रतिपादन नाही तो वेदभाग
निरूपयोगो आहे यावरूनच कोणी म्ह-
णतात की, वेद अनित्य आहेत, असा
पूर्वपक्षाचा आराय आहे या आशयाचे
दृढ प्रतिपादन करण्याकरिता पूर्वपक्षकार
पुढील सूत्रात कारण देतो
वेदवाक्यांचे अनुसन्धान करावे म्हणून

This is a statement of an oppo-
nent To sum up, it asserts that
different parts of the Vedas do
not explain any sacrificial work,
and as the essential function of
the Vedas is to explain and esta-
blish sacrificial works, that part
of the Veda which fails to do this
is useless and to no purpose The
statement that some assert that

कश्चन वाक्यार्थं वक्तुं. कस्ता पाहिजे तसा वसवावा, पर्यवसान आमच्या म्हण-
ण्यावर येते मराठी वाचकास वरील वादविवादात जीं संस्कृत पदे योजिलीं आ-
हेत त्याचा अर्थ नीट समजावा म्हणून थोडे त्याचे अर्थाने विवेचन करतो अ-
ध्याहार म्हणजे विवक्षित शब्द घालून वाक्यार्थ पुरा करणे, विप्ररिणाम म्हणजे मूळ विभक्त्यादिकात अर्थसंगत्यानुरोधाने का-
ही फिरवाफिरव, व्यवहितकल्पना म्हणजे व्यवधानविशीष्टकल्पना, म्हणजे दूरावय आहे अशी कल्पना करणे, आणि गूढ भासणाऱ्या अर्थाचा उल्लेख करणे, अन्वयसर-
णकल्पना म्हणजे मूळ अर्थाच्या सकोचा-
विपर्यय कल्पना, गुप्यकल्पना म्हणजे ज्या अर्थाची व्यवस्था करावयाची ती मुख्य न समजता गौण समजावयाचा.

२ पूर्वपक्षकार वेदवाक्यात अर्थ नाही असे स्थापन करण्या करिता दुसरा हेतु देतो "धर्मानुशासनाचा विरोध" अशा अर्थाचीं पदे मूळ सूत्रात आहेत, त्याचा अर्थ हा की जे कर्मे वेदात सांगितली आहेत त्याचा विरोध वेद-
वाक्याशी आढळतो, म्हणजे अमुक अमुक कर्मे करावी असे वेदात सांगितले आहे, अशा कर्मप्रतिपादनाच्या विरुद्ध काही वेदवाक्यातून अर्थ निघतो संस्कृत सू-
त्राखाली जीं वेदवाक्ये दिली आहेत तीं पहिली त्याच्या अर्थाचे येथे विवेचन केले आहे, इकडे थोडे लक्ष द्याव "मन-
चोर" पुन, "जिह्वा असत्यबोलाणारी" हीं वाक्ये जमा धरून पूर्वपक्षकार विचार-
तो की ज्या अर्थी धडलेल्या अर्थाचे या वा-
क्यात वर्णन केले आहे, त्या अर्थी आ-
ता कोणत्या कर्माभ्य त्याची योजना होईल पुन, विपरिणामकल्पना करून आता चोर तरावी, असत्य बोलावे, अ-
सा अर्थ वसविलेला मूलतोच अर्थ निष्पा-
न होतो, म्हणून अशा वेदवाक्यात तात्पर्य नाही असे म्हणण प्राप्त होते सूत्रात

the remark that the Vaidika texts explain nonsense. Therefore, they are not eternal. If it be said that these isolated texts do not prove any thing, and that this is only a partial view of the texts, it is to be considered that this is not the case, for statements of parts when put together, constitute the statement of a whole. These different statements are connected with one another. Hence the statement that the Vaidika texts propound nonsense is not re-
butted. If it be said that the theory of ellipsis, the theory of adaptation as based on altera-
tions, the theory of adjustment, the theory of restriction, and the theory of subordination are the different contrivances for determining the sense of a sentence, and that the employment of these contrivances helps the interpretation of Vaidika texts, then the opponent states that ~~the same~~ is the same as he has ~~explained~~, whatever methods of interpretation are employed. We offer a little explanation of the terms which are employed in the statement of exeg-
tical contrivances. *Ellipsis* sup-
plies words in order to complete the sense of a sentence. *Adapta-
tion* undertakes to change the ori-
ginal grammatical forms and cases, to secure logical sequence of thought. *The theory of adjustment* re-
cognizes remote grammatical con-
nection and discovers hidden rela-
tionship when it is not easily seen. *The theory of restriction* seeks to narrow the application of the ori-
ginal statement, and to limit its scope. *The theory of subordina-
tion* reduces the importance of a text and determines it to be sub-
ordinate to another text, consider-

“मन्थन विना” अगा परं आक्षेप
 त्या ॥ विचार, वरनाता पुष्टिल वेगवाना
 याचा पोन्ना वरावी—“मृगून अभी ॥
 धमप ॥ १॥ शिला, (तत्र नारी) ६ ॥
 अग्रिप दुरुन रात्री शिला” धूम नारी
 पुन ‘अग्रि या सोरापामून निगन सु
 यलाक्षतेला रात्री मय + + त्याग्र’
 पुन “आग्नी माग्धन आग्नि की नारी
 राद आ क्षा विजित नारी पुन
 “अग्नि मी वीण जागत की न पा हो
 की आग्नि नारी” अग्नि रागयक्य वा
 पर्य, आणि ज्यामध्ये मायक्षरिन्द्र अथ
 असतो अग्निपर्व वेगल अ ॥ १॥ त्या
 पाक्षन फाही अर्थ नि पन दोन नारी
 मृगून पर अनयत आन असा पूव
 क्षमरावा आगय

ed to be the principal and main subject of discussion ॥

2 The opponent adduces his second argument in this sūtra to prove that Vaidika texts are to no purpose. The contradiction of religious rules” is the translation of *Śāstra virodha* in the original Sanskrit sūtra. The word *śāstra* means that which enjoins. It is indiscriminately applied to all writings of authority from the Vedas to any that contains ordinary religious rules. *Virodha* simply means contradiction. The opponent means by his statement that the texts laying down religious rules or duties as commonly recognized conflict with certain Vaidika texts. The Vaidika texts which illustrate this statement are quoted in the Sanskrit portion on the other side and they deserve attention. They are translated here. The mind is a thief. The tongue is an utterer of untruth. The opponent refers to these texts, and asks—“as these texts refer to the past time what sacrificial work do they prescribe? If by means of the exegetical contrivance called adaptation and explained in the preceeding foot note the texts be interpreted as referring to the present time, into sanctioning theft and untruthfulness, evil consequences would follow. The conclusion that such Vaidika texts are to no purpose is inevitable. Again the terms—the contradiction of consensus perception [*Pratyakṣa Virodha*])—occur in the sūtra. In considering them the following Vaidika texts may be referred to. Therefore the smoke of fire was seen by day (and not light) therefore a distant

सूत्राणि.

तथाफलाभावात् ॥ ३ ॥ (पू० ३)

पदानि । (आम्नायस्यानर्थक्यम्) तथा-फल-अभावात् ॥

पदार्थः । तथाफलम्=तादृशफलम् (सुप्सुप्समासः यथा तयारूपिन्
तथामुख) अभावात्=(स्पष्टम्)वाक्यार्थः । तादृशफलाभावाद् वेदस्यानर्थक्यम् ॥ यथा क्रियाफलानि वेद-
निर्दिष्टानि तथा न प्राप्नुवन्ति । अतो वेदोऽनर्थकः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

शोभते अस्य मुख य एव वेद ॥ आ अस्य प्रजाया वाजी जायते य एवं वेद ॥

fire was seen by night (and not smoke) " See Taittīya Brāhmaṇa (II 1, 2) Again, "fire, leaving this world went to the solar region At night, the sun + + him " Again, " we do not know whether we are Brahmanas or not," Again, "who knows whether it exists in this world or not " See Taittīya Saṁhitā (VI 1, 1) Such doubtful texts as well as texts which contradict the human senses are met with in the Vedas, and they can mean nothing Therefore, the Vedas are to no purpose This is the gist of the sūtra

३ तमें फल होत नाहीं
 महान (वेद अन० १५) (प० ३)

" (The Vedas are to no purpose) from the absence of the result mentioned (in Statement of the opponent)

१ मठ तथा गणपति आदि
 "अमा" ही परे आ १ एते न
 यात १२ तम कथ अथ अथ
 ला आदे ज्य कथ वसंत रागि
 आदे ज्य कथ होत नाहीं अमा गणप
 आदे हा उदाहरणरुत मठ समस्त
 'जा अमरुतग एवा मुन मोदन वन
 'जा अमे जालो एवाया वसनात
 बारी जगत्त तत्त' वसंत बारी या श
 लाया अथ वन्यान् धन्यान् अमा
 राना नो ध्याय अथ हा अथ प
 उ मय अमे आग्नीम बार्त आतां
 पा बारात मनोवार्त वनत वेत्त अमा
 अथ वन्यान् अमना आत ही वाक्य
 निरर्थक आदत अस निरर्थक हा पु
 म वेदाध्ययनार्थ फल हे आह अमे मह
 दम्याम हे मिथ्या प्रतिपादन आदे हे
 मयत्त आह पुट फल हाहल अमे
 म्हाले तर यात प्रमाण पाप १ या वा
 क्यार्त सिद्धे ६॥१॥ तर विधान मुख्य
 नाहीं अमा ६॥१॥ मुळे या वाक्याच फल
 मिता नाहीं, म्हणून धन्यावर्त्य अनर्थ
 आत अमा पूर्व वाक्या आगर्थ आहे

१ In the sign I San Lata
 sūtra the term *Tukhyata* is
 (Hider) was used. The term
 (Hider) is easily understood. In
 the term *Tukhyata* is con
 doted int. that fruit. The meaning
 of the sūtra is that the result of
 a sacrifice is work as described in
 the Vedas, does not follow. The
 sūtra will be understood easily by
 an example. He (Cecilius) who
 knows this is a Vaidika text. A
 gain, he who knows this, sees a
 strong man among his descend
 ants. The term *Vij* is used
 in the text. In the Vedas it
 means a strong or wealthy man
 and not a horse. If it be said
 that the partum is described in
 the text then it follows that these
 texts are to no purpose today.
 Again, if it be said that the study
 of the Vedas produces the fruit
 mentioned in the text then it is
 plain that the Vaidika texts are
 false for every one knows that the
 study of the Vedas does not pro
 duce the fruit. Again, where is
 the proof to state that the fruit
 will be secured in future? These
 texts do not promise anything.
 For these reasons, the texts are
 simply useless. The opponent
 therefore, asserts generally that
 Vaidika texts are to no purpose.

सृणाणि.

अन्यानर्थक्यात् ॥ ४ ॥ (पृ० ४.)

पदानि । (आम्नायस्यानर्थक्यम्) अन्य-आनर्थक्यात् ॥

पदार्थः । स्पष्ट ॥

वाक्यार्थः । अन्येषां कर्मणामानर्थक्यम् । अतो वेदस्यानर्थक्यम् ॥

भावार्थः । अयेषां नाम प्रकृतप्रतिपादितेतेरेषां कर्मणां निष्प्रयोजन-
त्वापत्तिः । अत्रोदाहरणम् । पूर्णादृन्या सर्वान् कामानवाप्नो-
ति । इत्यत्रपूर्णादृन्या सर्वकामप्राप्तिश्चैन्येषां कर्मणा निष्प्रयो-
जनत्वम् ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

; सर्ववैपूर्णाहुतिः । सर्वमवाप्नोति ॥ तै ब्रा (३.८,१०) ॥

-अभागिप्रतिषेधाच्च ॥ ५ ॥ (पृ० ५)

पदानि । (आम्नायस्यानर्थक्यम्) अभागिनः प्रतिषेधात्=अभागिप्रति-
षेधात् । च ॥

पदार्थः । अभागिनः=नास्ति भागो नाम अशो नाम सम्बन्धो यस्य
तत्=अभागि । तस्य प्रतिषेधात् ॥

वाक्यार्थः । सामान्येन यस्य प्रतिषेधः कृतः । तस्यान्तःपातिनोऽपि प्रतिषे-
धः प्राप्नोति । यदान्तःपाति त्वप्रतिषेधनीय तदा तस्य प्रतिषेधेऽ
प्रतिषेधनीयस्य प्रतिषेधः । इत्यनिष्टसिद्धिप्रसङ्गः ॥

भावार्थः । स्पष्टः ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति नष्टयिव्यानातरिक्षेन दिव्यं शिश्ने त्र्यंश इति ॥ तै. स.
(५.२,७.) ॥

सूत्राणि.

अनित्यसंयोगान् ॥ ६ ॥ (प० ६)

पदानि । (आम्नायम्वानर्थक्य) अनित्य-गयागात् ॥

(११, २८) सूत्रेण पदार्थगतार्थो न्यष्टः ॥

भाचार्यः । अनित्यानां नस्तृणां सम्बन्धो वेदगत्यपु उच्यते । तस्मात्
न्वात्वेदनास्यान्यप्यनित्याप्यनर्थकानि चेति तत्पूर्वपक्षकाम्य प्रति-
पादनम् ॥

यागाची अवश्यता काय ? ते नहीत
म्हणून वेद अनर्थक आहेत काणस-
हज एता यागाने उष्टीर्माद हात असता
असा कोण शहाणा आहे की जो जन्मम-
र यज्ञयागाचाच यज्ञादप रंगित वसेल ?

५. कर्मनिषेध कर्मणां जी वेदान
वाक्ये अद्वयतात, त्या वाक्यावर उदा-
हरण हा पूर्वपक्ष काढला आहे उदा-
हरणावरून हे स्पष्ट होईल ते म
(५, २, ७) यादिकाणी असा मन्त्र आहे -
“ब्रम्हादी म्हणतात पृथ्वीवर, अन्तरिक्षी
(म्हणजे वायुमण्डळी), आणि आकाशी
अग्निचयन करू नये” आता हे स्पष्टच
आहे की अन्तरिक्षी आणि आकाशी अ-
ग्निचयन होणार नाही पृथ्वीवर अग्निचय-
न करू नये इतकें म्हटलें असता पूर्वपक्ष
अग्निचयनाचा निषेध होतो, मग अन्त-
रिक्षी करू नये, आणि आकाशी करू
नये, अशा अशक्य, व निरर्थक प्रतिपा-
दनात काही अर्थ नाही, असे दाखवून
पूर्वपक्षकार पूर्वपक्ष करतो आता सू-
त्रातील पदाचा अर्थ मूळसूत्रात अभा-
गि आणि प्रतिषेध अशी दोन पंढे आहेत
अभागि म्हणजे नाही आहे अण ज्याचा
ते, म्हणजे निषेधाशी सम्बन्ध नाही ज्या-
चा तें प्रतिषेध म्हणजे निषेध निषे-
धात मापण्यास अशक्य अशाचा निषेध
वेदात अढळतो, म्हणून वेद अनर्थक
आहे, हा पूर्वपक्षाचा आशय आहे

the phrase of the nobility of
other world in the entire under
consideration. If according to
the Vedas every desire is fulfill-
ed, and every purpose, answered
by means of one sacrifice named
complete oblation then there
is no room for other sacrifices.
They are simply not necessary.
What sensible man is there that
would be sacrificing all his life if
one sacrifice be sufficient? None
is the inevitable reply. There-
fore, the Vedas are to no purpose.

5. The statement of the op-
ponent is based on the Vaidika
texts which prohibit certain ac-
tions. An example will elucidate
the sūtra. In the Taittirīya San-
hitā (V 2, 7) the following oc-
curs — “The Brāhma-vādins
say that altars of bricks should
not be built for certain sacrifices
(called chayana) on the earth, in
the firmament, nor in the hea-
vens.” It is plain that it is not
possible to build altars in the
firmament or in the heavens. To
prohibit the construction of altars
of bricks for fire (agnichayana),
it is simply necessary to speak
of the earth. There is no sense
in speaking of such impossibilities
as the construction of brick-altars
in the firmament or in the hea-
vens. The last named altars can

६ नाशवन्त अर्थ वेदांत
अच्छतात, (म्हणून वेद अन-
र्थव आहेत) (पृ० ६)

६ पूर्ण या भीमामण्या (११२८)
यासर्पो याच पुत्रपक्षाचा दुस्त्या सम्यग्भा-
गें विचार झाला आहे त्याप्रमाणे
स्विसर्प्ये नाशवन्त अर्थ ते मीनते यांच
वर्णन केले आहे मूळ संस्कृत संपात
'अनित्य' आनी 'संपात' अशी
दोन पदे आहेत त्यांत पुष्कळ अर्था
अनित्यपक्ष ॥ अथ स्पष्ट आहे आनी
त्या ॥ अथ आदर्श नाशवन्त असा केला
अहे "संपात" याचा अर्थ मांनि
६।जे अ०८। असा यला आहे परंतु
अर्थार्थान्न मर्यात संपात पक्षाचा सम्य-
ग्भ गिणोप' असा अर्थ होतो पक्षर
॥१११॥ सुमार्थ स्पष्ट दाखिल ते स
(७११) या शिखरी 'मावाहणि यवर
(मवाह । याचा पुत्र यवर) इच्छा करता
झाला" असा मंत्र आहे या स्थळी
यवर मावाहणि याच वर्णन आहे पण
यवर मावाहणि नश्वर आहे फार । कीं ता
मनुष्य आहे मवाहण इच्छा कर मा
वाहणि ६।जे मवाह ॥ या पुत्र अस त्याच
वर्णन आहे मावाह लीलाये मावाहन्त अर्थ
वेदान्ताच्छतात, वृद्ध वेद अनित्य प-
क्षेव नश्वर, तर अनित्य ॥ व अममा ।
आरव असा पूर्वपक्षाचा आगव आहे

C (The Vedas are to
no purpose) because tran-
sitory things occur (in the
Vedas) (vi Statement of
the opponent)

never be the subject of any pro-
hibition. The opponent refers to
such absurd rules when he takes
exception to Vaidika texts. We
will consider now the terms used
in the original Sanskrit sūtra.
They are *śāśṭa* and *Pratishṭha*.
śāśṭa means that which does
not partake of a prohibition and
Pratishṭha means a prohibition.
Such acts as can never be prohi-
bited or as are incapable of be-
ing prohibited, are found to be
prohibited in the Vedas. There-
fore the Vedas are to no purpose.
This is the drift of the opponent's
statement in this sūtra.

6 This statement of the opponent
has been considered in a particu-
lar relation in the sūtra (11
२९) The question what things
are transitory is fully answered in
the first note to that sūtra. In
the original Sanskrit sūtra the
terms *śāśṭa* and *Sanyoga* are
used. The sense of the first term
is sufficiently plain it means
that which decays, that is, that
which is transitory. The second
term literally means conjunction.
It is equivalent to inseparable
association. We have translated
Sanyoga by occurring but in mo-
dern works on philosophy it means
a particular relation. An example
will explain the sūtra thoroughly.
In the Taittiriya Saṁhitā (VII 1
10) the following occurs — Ba-
bara Prādhāni (Babara son of
Pradhāni) wished. In this text
Babara son of Pradhāni is men-

सूत्राणि.

विधिना त्वेकवाक्यत्वात् स्तुत्यर्थेन विधीनां स्युः ॥ ७ ॥

(सिद्धान्तसूत्रम्)

पदानि । विधिना, तु, एकवाक्यत्वात्, स्तुति-अर्थेन, विधीनाम्, स्युः ॥

पदार्थः । विधिना=कर्मविधायकवाक्येन सह । तुपदम्=(पूर्वपक्षाणा निरासाय) । एतवाक्यत्वात्=(स्पष्टम्) । स्तुत्यर्थेन=स्तुत्याकारकेणार्थेन । विधीनाम्=अङ्गिनामङ्गानि । स्युः=(स्पष्टम्) ॥

वाक्यार्थः । न । स्तावकवाक्यानि विधिनामहेकवाक्यत्वाद् विधिरूपाङ्गिनामङ्गानि भवेयुः ॥

शब्दार्थः । वेदवाक्यानामानर्थक्यसिद्धये पूर्वपक्षैर्यद् यत् प्रतिपादित तस्य तस्य समाधानाय ब्रवीत्याचार्य ॥ स्तुत्यर्थाभिव्यञ्जकानां वाक्यानामङ्गरूपत्वेन मुख्यविधिवाक्येन सहैकवाक्यताया कृताया स्तुत्यर्थप्रतिपादकानां वाक्यानां विधि-वाक्यैः सहाङ्गाङ्गिसम्बन्धः । कोऽङ्गाङ्गिसम्बन्धः । तस्य रूपं किं । तस्याकारं क इत्येतेषां विचाराणां विवेचनमागमिष्यत्सु सूत्रेषु विद्यते ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

वायव्यं ५ खेनमालभेतभूतिकाम् । वायुवैक्षोपिष्ठादेवता । वायुमेवस्वेन-भागधेयेनोपधावति । स एवैनभूर्तिगमयाति ॥ तै स. (२. १, १.)

tioned But Babar Prâvâham is liable to decay, because he is described as a son of Pravâham. Then such mortal persons as Prâvâham are mentioned in the Vedas. Therefore, the Vedas, instead of being eternal, are simply transient, and are useless and false. This is the drift of the opponent's statement as made in the sūtra under examination.

पंच

नाम	दफ्ते	आय	मी
आनन्दनाथ नानाभाई हरीनाथ मुन्दे हापरागीछे जगज	००	१२	०
रम शास्त्री ५ म तो पुन्हाप	१		२
रा रा गंगावर रामर । शिराग	५	६	१
„ गंगर शिवाय रामजी वा	५		१
„ गंगार गंगामी रिवाय	५		१
„ ५ त अनन देव	५		१
„ रामये नाराय । जगधर	५	६	१
„ राणी नाराय । पोंछोर	५	६	१
राम ।। सेन	५	६	१
„ नाराय । शिवाय बट्टी	५	६	१
„ नाराय राजा नि ।	५	६	१
„ गंगार राम हरी भि	५	६	१
G W Forest Esqr	५	६	१
रा य नाराय । राम ।। सोहानी	५	६	१
„ नाराय । लक्ष्मीराम	५	६	१
„ राम ।। लक्ष्मीराम ।।	५	६	१
„ रामन गंगार भट	५		१
„ नाराय ।। ५ ।।	५		१
„ सधरी नेवि लक्ष्मीराम ।।	५	६	१
„ रामभाऊ ओर	५	६	१
„ जगजीवनदास गंगानाराय ।।	५	६	१
„ मोलीलाल लालभाई	५	६	१
„ घडिरा आपाजी वहाल	५		१
„ परशुराम पाळलाल गोडबोल	५	६	१
भी रा रा पंत मशीन	५		१
रायबहादुर मराठे गोविंद रानठ	५		१
रा सा रोराय दण्डा पुळ्हाणी	५	६	१
Eduji Munjibhai Modi Esqr	५	६	१
रा रा वल्लभराम पाळराम मठले	५	६	१

सूचना.

	रक्की	अर्थ
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अका १	०	८

पुण्यानेहेर राहणारास टा. ७ लिखितानुषंग दर वर्षीचे ६ आणे खेरीज पडतील. गमाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

अवकाश अथवा म्यानेजरान जी पत्रे लिहायची, ती "पुण-
दर्शनचिंतनिका आफिम, पुण, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१" या
पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी बंधारे सवधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावित.

	Rs	A
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8
Six annas extra for postage at the rate of half an anna for a copy		

N B The subscription is to be paid *in advance*
No accounts of arrears can be kept .

All letters should be addressed to the Manager
of the *Saddashana-Chintanika*-Office, Poona, Sa-
dashive Petha House Municipal No 641

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका.

मीमांसादर्शन

पुस्तिसहित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १

एप्रिल १८७७

अंक ४

पुणें

“ज्ञानप्रकाश” छापखान्यांत छापिलें

(सन १८९७ च्या २५ व्या आश्विनमासिने मोंगळी व्हाह)

Truth is not local.

 We beg that our Subscribers will kindly remit the amount of their subscription which is 5 rupees besides six annas for postage (*to be paid in advance*)

The following gentlemen will receive subscriptions for us.

Anna Moreshwar Kunte B A., M. D , Esqr , Bombay

Rao Sahab Mahiput Rao Rupram, Principal Training College, Ahmedabad.

Rao Sahab Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha

७ (अर्थवादाच्चै) आणि
विधिवाक्याच्चै एकवाक्यत्वं ह्य
स्याने विधिवाक्य अगो होऊन
अर्थवादाची अंगे रहावे
(सि०)

७ मूळसंस्कृतसूत्रान् 'एकवाक्यत्वं'
"अनुपर्व," आणि पटोपे अनेक वचनी
विशेष्य अगो पर्व आहत एकावचन
हान अंगिसंस्कृत निरानेगत्वा
वाचनीचा प्रधान वाक्यागो जा स्वयं ते
उद्देश्य आणि विषय ही दोन अंगी
हान वाक्य पुर ह्यर्थे पर्वो यत्तो
विषय एवाप पदापरत्वं हान चार पर्वे
मिळून हात वेदां कदां एका वि
पावर पूर्ण विषय होतें पात्रगाणेन स
यर्मक निरापत्त असले हान त्याचा
कमाविषयी आकांक्षा जगन्न होते मी
आकांक्षा पूर्ण हाई तपर्वीत सधर्मक वि
पावर हे अज्ञ विषय होय अयर्मक
विषयवाला कमाविषया नसते, म्हणून
ते पूर्ण विषय होतें उदाहरण—रामा
गाय योन्नतौ या स्थळी "रामा" उद्दे
श्य आहे, "योन्नतौ" ह प्रधान विषय आहे,
याची कृतीवा नसल्या परितो "गाय"
या पदावरहि विषयवाच्य पर्व पदाभ्या
योनाने वाक्यवाचाय येनात, किंवा पूर्ण
वाक्याचे योनाने उद्देश्य किंवा विषय वाच्य
जें विशय वर्णन होतें, त्यास अनुपर्व्य अर्था
मात्र च नसताने विलें आहे उदाहरण—
चपल रामा पौर्णिमे सुख गाय यावतो
या स्थळी सुख पर्वीनी उद्देश्य आणि वि
षय याच विशय वर्णन झालें आहे म्हण

7 (Particular explanatory statements) and the main original statement harmonize the former then ought to be subordinate and the latter, to be principal (Final statement)

7 In the original Sanskrit Sūtra the term *Ekavākyatva* *Stutyārtha* and the primitive plural of the word *Vidhi* occur. *Ekavākyatva* is harmony between the different parts of a writing, based on the relation of subordinate statements to the principal statement literally the quality of being one sentence or rather one paragraph. A sentence is complete when its subject (*Uddeshya*) and its predicate (*Vidhi*) are expressed. Sometimes one or more words form the predicate. Sometimes a verb is a complete predicate. When a transitive verb is used the mind naturally expects some word or phrase to complete its sense. This expectancy (*Ākankṣā*) requires to be fulfilled. An intransitive verb is a complete predicate for it conveys a complete notion. An example—*Ānandī* is a cow. In this sentence *Ānandī* is the subject and *ties* is the main predicate. The word *cow* is a part of the predicate for it completes the notion expressed by the verb. The author of *Mīmāṃsā* calls the enlargement—either of the subject or predicate by means of simple words, phrases or sentences—*Stutyārtha* which literally means the purpose of praise. An example again—prompt *Rāma* hastily ties a beautiful cow. In this sentence,

न “चपल, घाईने, आणि पुनर” हीं पदे स्तुत्यर्थ अहेत आणि यावर जो धर्म आहे, तो स्तुत्यर्थत्व आहे दुसरे उदाहरण. हातामध्ये काठी बाळगणारा चपल रामा घाईने धावत धावत येऊन पळून जाणारी आणि वासरास पाजणारी गाय वावतो या स्थळी उद्देश्य आणि विधेय याचे पूर्ण वर्णन वाक्याशाचे योगाने झाले आहे या वाक्यांसाठी स्तुत्यर्थत्व हा धर्म आहे पुनरितरे उदाहरण—जो रामा हातात काठी बाळगतो, तो घाईने पळत पळत आला म्हणजे जी गाय पळते, आणि वासरास पाजते, तीस वावतो. या स्थळी पूर्ण वाक्यावर स्तुत्यर्थत्व हा धर्म आहे पूर्णवाक्य व वाक्याशयात भेद नसतो? वाक्यांमध्ये उद्देश्य आणि विधेय याचे स्पष्ट वर्णन नसते वाक्यामध्ये उद्देश्य आणि विधेय याचे स्पष्ट वर्णन असते अशा प्रकारे उद्देश्याच्या किंवा विधेयाच्या सवयाने स्तुत्यर्थत्वार्थाने निरूपण आहे जी पदे, जे वाक्यात, किंवा जी वाक्ये स्तुत्यर्थत्वसंगत येतात, ते सर्व अर्थवाद समजावेत हे अर्थवाद प्रदान विधेयावरून अंगीची अंग होतात पटीचे अनेक वचनी विधेयाचे वचन मूळ सूत्रात आहे, त्याचा विचार मूळ सूत्रात “व्हावे” या अर्थी जे अनेकवचनी क्रियापद आहे, त्याच्या उद्देश्याचा मुख्य अर्थ नाही तर ते उद्देश्य वाच्य, हा विचार सहजच लक्षात आला विधेयावरून पटी आहे, विधेय अथ अंगानिष्ठ असा विचार असा सांगण्याचा अर्थ आहे उद्देश्य पद

the subject and the predicate are enlarged by means of simple words Therefore, the words *prompt*, *hastily*, and *beautiful* are for the purpose of enlarging (*Stutyartha*) the subject and the predicate Another example—having a stick in his hand, *prompt* *Rāmā*, running in haste, ties a cow, apt to run away, and to suckle her calf In this sentence, the subject and the predicate are enlarged by means of phrases (*Vākyañsha*) such as—having a stick in his hand, running in haste, apt to run away and to suckle her calf These phrases are for the purpose of *Stuti* which includes censure, as well as praise, being used in its large sense The third example *Rāmā* who has a stick in his hand, ties the cow who runs away and suckles her calf as he comes running in haste In this passage, complete sentences enlarge both the subject and the predicate What is the distinction between phrases and complete sentences? In phrases (*Vākyañsha*), the subject and the predicate are not expressed, while in a sentence, they are expressed The enlargement of the subject or predicate (*Stutyarthatva*) by means of simple words, phrases or sentences has thus been fully explained Words, phrases, or sentences introduced in a passage to enlarge the subject or predicate of the principal sentence are *Arthavāda* or explanatory statements which bear to the principal sentence the relation of parts to a whole or of limbs to the body Now the genitive plural of the word *Padhi* as used in the original Sanskrit sūtra is to be considered The verb meaning *ought to be* is used,

‘विदित्वा अतो राज्ञः अर्थान्तरं अ-
 स्मात्’ अत्र ज्ञात्वा “विदित्वा” वा
 पत्युः पक्षेण अथ राज्ञः आहं मं
 राज्ञः सुखा या ज्ञात्वा विदित्वा राज्ञः
 वा अर्थ इति “हेतुवन्निष्ठाया वा
 ज्ञात्वा यः पत्युः पक्षेण राज्ञः वा अ-
 स्मात्” पक्षेण (अर्थः अतो विदित्वा
 ज्ञात्वा वा) इति मन्त्रेण, ज्ञात्वा वा
 अतो राज्ञः इति आहं आहं ।
 मन्त्रेण वा ज्ञात्वा (पत्युः पक्षेण) वा
 ज्ञात्वा वा अतो राज्ञः इति वा अर्थः
 ज्ञात्वा वा अतो राज्ञः इति वा अर्थः
 राज्ञः विदित्वा अतो राज्ञः इति
 पत्युः पक्षेण आहं मन्त्रेण वा अर्थः
 राज्ञः विदित्वा अतो राज्ञः इति
 पत्युः पक्षेण आहं मन्त्रेण वा अर्थः

It is its subject is not mentioned
 at all. The question what is the
 subject in the sentence is natural.
 Only the positive is used and it
 is grammatically proximate to
 the predicate. The positive some-
 times expresses the relation of
 part to a whole. The positive be-
 ing analysed its parts will be
 the nominative to the plural verb
 to be. The positive is thus in-
 terpreted—the original statement
 (Vidit) is the principal sentence
 (1st) and the explanatory stat-
 ement are of infinitive (2nd). Thus
 the three are used in the ori-
 ginal Sanskrit text are explained.
 The Vaidika text quoted in the
 Sanskrit portion of this work are
 translated here. “The whole text
 except to the left of air is to be
 touched (with the *lālā* rush
 and the twigs of the *lālā* brush-
 ing) though the *lālā* was a pulve-
 rised) because air is a brisk deity
 (The sacrificer) serves air with
 his portion. He (the deity) re-
 ceives him prosperity. In this
 passage of the *Taittirīya Saṁhitā*
 (II. 1. 1) the reason expressed
 by the sentence—because air is a
 brisk deity &c. is the enlargement
 of the predicate—is to be touch-
 ed” as it supports it with reasons.
 Commentators use the term *Prar-
 ochāṇārtha* for enlargement and
 say that the *Arthavāda* or expla-
 natory statements in the above
 passage become the parts of the
 principal predicate and confirm
 and strengthen its signification.
 Though we have discussed this
 subject rather at length yet we
 shall have to return to it on some
 other occasion.

सूत्राणि.

तुल्यंचसाम्प्रदायिकम् ॥ ८ ॥ (उ० १)

पदानि । तुल्यम्, च, साम्प्रदायिकम् ॥

पदार्थः । तुल्यम्—समम् । च—(अन्वधारणे) साम्प्रदायिकम्=सम्प्रदा-
यो यस्यास्ति तत् । सम्प्रदायस्तु प्रयोजनम् ॥

शब्दार्थः । विधिवाक्यानां तदङ्गानां च प्रयोजनं तुल्यम् ॥

भाष्यार्थः । साम्प्रदायिकपदेन प्रयोजनं येषामस्ति तानि नाम विधिवाक्यं
तदङ्गानिच साकाङ्क्षाणि । इतिप्राप्तम् ॥ साकाङ्क्षत्वात् ते-
षामङ्गाङ्गिना वाक्यार्थे प्रयोजनं तुल्यम् ॥

(सप्तमसूत्रभाष्याश) किमर्था स्तुतिगितिचेत । कथं रोचेत ? नाऽनुष्ठेयते । इति ।
'ननु प्राक् स्तुतिवचनात्, अनुष्ठानं स्तुतिकामात्तात् सिद्धं स्तुतिवचनमनर्थकम्' । न हि,
यदा स्तुतिपदोऽसन्निधानं, तदा पूजणेव विधिः, यदा स्तुतिपदमवश्यं, न तदा स्तुतिकाम-
स्यालभो विधीयते । यथा, पटो भवति—इति, पट उत्पद्यते इत्यर्थः, निगमाक्षच पद-
यम् । यदा च तस्मिन्नेव 'रक्त' इत्यपरं श्रूयते, तदा रागमयरो भवतीत्यर्थः, भवति च
रक्तं प्रत्याकाक्षा । एव यदा न स्तुतिपदानि, विविशब्देनैव तदा प्ररोचना, यदा स्तुति-
वचनं, तदा स्तवनेन ॥ ननु 'एव सति, किं स्तुतिवचनेन ? यस्मिन् सति अविधायक-
म्, सा भूत्, तत् तदभावेऽपि पूर्वविधिनैव प्ररोचयिष्यते'—इति । सत्यं, विनाऽपि तेन,
सिद्ध्येत् प्ररोचनम्, अस्ति तु तत् तस्मिन् विद्यमाने योर्यो वाक्यस्य, सोऽवगम्यते स्तु-
तिप्रयोजनं, तयोस्तास्मिन्नविद्यमाने विधिना प्ररोचनम् ॥ इति शबर ॥

सूत्राणि.

अप्राप्ताचानुपपत्तिः प्रयोगेहि विरोधः स्याच्छब्दार्थस्त्वप्रयोगभूत-
स्तस्मादुपपद्येत ॥ ९ ॥ (उ० २)

पदानि । अप्राप्ता, च, अनुपपत्तिः, प्रयोगे, हि, विरोधः, स्यात्,
शब्द-अर्थः, तु, अप्रयोगभूतः, तस्मात्, उपपद्येत ॥

पदार्थः । अप्राप्ता=न प्राप्नोति । च=पुनः (पूर्वपक्षमन्वन्धेन) । उपपत्ति
=कार्यकारणान्वयान्वय्यादिसम्बन्धानां युक्त्यायुक्त्यनिरूपणं । न
उपपत्तिः अनुपपत्तिः (टिप्पणी ५ पृष्ठ्या) । प्रयोगे=वाक्यार्थयोज-
नायाम् । हि=यस्मात् । विरोधः=सम्बन्धहानिरूपदोषः । स्यात्=
(स्पष्टम्) । शब्दार्थः=शब्दस्य अर्थः । तु=यस्मात् । अप्र-
योगभूतः । न वाक्याकारः । तस्मात्=(स्पष्टम्) । उपपद्येत=
उपपत्तियुक्तं भवेत् ॥

वाक्यार्थः । पुनः । (द्वितीयपूर्वपक्षस्था) अनुपपत्तिर्न प्राप्नोति । यतो-
वाक्यार्थयोजनाया विरोधरूपदोषः स्यात् । यतः शब्दार्थो
न वाक्याकारः । तस्मादुपपत्तिं कर्तुं शक्यते ॥

भावार्थः । द्वितीयपूर्वपक्षे शास्त्रदृष्ट्या प्रत्यक्षदृष्ट्याच विरोधरूपदो-
षोदत्तः । तस्य निराकरणाय चतुर्दलेन सूत्रेण ब्रवीति सूत्रकारः ।
(प्रथमदलेन) अनुपपत्तिर्नास्तीत्युक्तम् । नाम वाक्येऽङ्गाङ्गि नामन्वयो
वर्णयितुं शक्यते । कुतः । (द्वितीयदलेन) अङ्गाङ्गि नापरस्परसम्ब-
न्धो नाङ्गीकृतश्चेद्वक्तव्यार्थः सयुक्तिकः प्रबद्धश्च न भवेत् । कु-
तः । (तृतीयदलेन) केवलं शब्दार्थो न वाक्याकारः (चतुर्थदलेन)
अतएवोपपत्त्या पूर्वपक्षोक्तदोषस्य निराकरणं भवति । वा-
क्यार्थे विरोधापत्तिः शब्दा न वाक्याकाराश्चेति सूत्रकारेण
कारणद्वयनिरूपणेन पूर्वपक्षस्तु निराकृतः ॥

the principal and subordinate
statements Therefore, the pur-
pose which the two kinds of state-
ments serve is equally valuable
Thus is the way commentators
explain this sūtra.

९ (आणि) अनुपपत्ति
मास होत नाही, कारण वाक्य-
प्रयोगामध्ये विरोध उत्पन्न
होईल कारण शब्दांचे जे अर्थ,
तीं याही वाक्य नसत म्ह-
णन (अथवादाधी) उपपत्ति
होते (उ० २)

मां सहात समान अनुपपत्ति
अणि वया" असं हेम वाद विचार
१ सा १ ओरो सम्या प्रवृत्तय
'ने रत्ना' इत्यादि अथवादा नि-
रूपना प्रवृत्तयानां जागृती हाती
ही निरूपना स्वयं आहे अने या वा-
दा में आचार सुप्रसन्न अथवादा-
मया स्वीकृत वेत्ताने द्वितीय प्रवृत्त-
तां निरोधाचा निरास द्या, आणि प्रवृ-
त्तय वाक्याची उपपत्ति हाे ही उप-
पत्ति कशी द्या, हे वादार्थी सांग अथवा
होत वार्ता सांगत प्रथम या
वाक्याचा निरास प्रथम होईल अथ
आह द्वितीय सांग प्रथम वाक्या
वाक्य नाही, वाक्याचा जो प्रवृत्त सम्य-
अमता, त्या सम्यग्भावे यागान वाक्याचे
उत्पन्न होतो वाक्याचा आणि वाक्याचा
या दोन धर्मांनी या सम्यग्भावा प्रकट
समजत जसा एका वाक्यात हा
वार्ताचा प्रवृत्त सम्यग् अमता, तसाच
मुख्य वाक्याचा आणि गौण वाक्याचा, या
वाक्यांचा वाक्य असतो या सम्यग्भा-
मुळे गौण वाक्याचे अर्थवाद असे नांव
पडते आहे वाक्याचा अणि वाक्याचा
या दोन धर्मांनी वाक्याचा आणि वाक्याचा
वाक्याची सम्यग्भावे प्रकट समजत
प्रथम प्रवृत्ति विवेचनार्थ हे वर्णन स्पष्ट
होईल

9 And there is no
want of explanation be-
cause there will be absur-
dity in sentences used (and)
because the senses of words
are not sentences. There-
fore (the recognition) of
subordinate sentences is
explained (2 Reply)

9 In the original Sanskrit
these two terms are used which
denote to be specially connected.
They are *anupapatti* and *Pratyak*.
The author of this *Alimān* 2
proves in the *sūtra* that in the
second statement of the oppo-
nent the conclusion assigned
to subordinate statements such
as how it is not valid. If ul-
timately statements 1st recogniz-
ed the argument of contradiction
brought forward in the second
statement of the opponent is suc-
cessfully refuted and the state-
ments on which the opponent in-
sists are explained. How they
are explained is shown by the au-
thor by offering two reasons in
the *sūtra* under consideration.
The first reason is that there will
be absurdity in the sentences
used and the second reason is
that the senses of words are not
sentences but that the sense of
a sentence is produced by the re-
lation which the words bear to
one another. The nature of this
relation is explained by the two
qualities *correlation* and *denota-
bility* (*Sakāntarā*). As in a sen-
tence the senses of words are con-
nected with one another so the
sense of the principal sentence and
the senses of subordinate senten-

सूत्राणि.

गुणवादस्तु ॥ १० ॥ (उ० ३)

पदानि । गुणवादः तु ॥

पदार्थः । गुणवादः=गौणोवादः । तु=यस्मात् । यस्माद् गौणो-
वादोस्ति ॥वाक्यार्थः । वाक्यरूपाङ्गिनोऽङ्गानि सन्ति । तानि गौणान्यप्याङ्गिनो
ऽर्थोपेक्षदलकानि । कुतः । अङ्गाङ्गि ना सापेक्षत्वात् । साक्षात्-
त्वाच्च । अङ्गैर्विनाऽङ्गिनोऽर्थो न दृढो भवति । अतो वाक्याङ्गानां
गुणवादत्वेन स्वीकारः कृतश्चेदुपपत्तिर्भवति ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

अपावाएतत्पुष्पयद्देवतोऽपा शरोऽवका वेतसशाखयाचावकाभिश्च
विकर्षत्यापोवैशान्ताः । तै. सं. (५.४,४.)गौणएववाग्रेभवति यत्सवयिनि स्तोतव्ये सबध्यतर स्तुयते अभिजनो ह्येव वेतसावकयो
ततस्ते जाते अभिजनसस्तवेन चाभिजनी स्तुतो भवति । यथाऽमकाभिजनो देवदत्तोऽम्मे
षु स्तुयमानेषु स्तुतमात्मान मन्यते । एवमत्रापि द्रष्टव्यमिति रावर ॥

ces are connected with one another. On account of this connection, subordinate sentences are Athavâda. Correlation and desirability explain also the nature of the relation between the senses of sentences. This will be thoroughly elucidated by the examination of the following sūtra

सूत्राणि.

रूपात्प्रायात् ॥ ११ ॥ (उ० ४)

पदानि । (गुणवादः) रूपात्, प्रायात् ॥

पदार्थः । रूपात्=धर्मसादृश्यात् । प्रायात्=बहुधा ॥

वाक्यार्थः । गुणवादो धर्मसादृश्याद् बहुधादर्शनाच्च वर्ण्यते ॥

भाष्यार्थः । गुणवादस्य किं बीजमिति प्रश्नः । तत्र द्वे बीजे वर्तते । प्रथमम् ।
धर्मसादृश्यं । द्वितीयम् । प्रायोदर्शनं ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

हिरण्यं हस्ते भवति अथ गृह्णाति ॥ स्तेन मनः ॥ अनृत-
वादिनी वाक् ॥

दूरभूयस्त्वात् ॥ १२ ॥ (उ० ५)

पदानि । (गुणवादः) दूर-भूयस्त्वात् ॥

पदार्थः । दूर=दूरे । भूयस् (नपुसकनाम)=भवनम् । भूयस्त्वात्=
भवननिष्ठधर्मात् । दूरभूयस्त्वात्=दूरदर्शनात् ॥

वाक्यार्थः । गुणवादो दूरभूयस्त्वाच्च वर्ण्यते ॥

भाष्यार्थः । अङ्गिसम्बन्धिनामङ्गानां यान्यङ्गानि तेषामङ्गिनिरूपणप्र-
सङ्गेऽदर्शनं दूरभूयस्त्व वा चेदीदृशानामङ्गानां गुणवादत्वेन वर्णनं
भवति ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

तस्माद् धूम एवाग्नेर्दिवा ददशे (नार्विः) तस्मादग्निर्दूरान्तकं द-
दशे ॥ तै० ब्रा० (२१, २, १०.) अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्नि-
स्वाहा ॥ स० वा० (३९.)

“ जो पाण्याचे कूल जाणतो ” असे वा-
क्य आहे यावर भाष्यकार म्हणताना,
चन्द्रमा पाण्याचे कूल आहे कारण तो
‘ पाण्याचा वनलेला आहे ’

Taittiriya Sanhitā (V 4, 4) In
this passage the plant and the
moss are directly connected with
the principal predicate—“draws
lines” But in the sentences used

११ बहुधादर्शनायकन फि-
खा क्वाचकन (मुणवादि फळ-
तो) (उ० १)

१२ दूर असल्याने (मुण-
वादि फळतो) (उ० ५)

11 (An indirect subor-
dinate sentence is known)
either by the nature (of a
thing) or by its frequent
observation (4 Reply)

12 (An indirect subor-
dinate sentence is known)
by the remoteness (of the
object described) (5 Re-
ply)

११ पुन गुणवादि स्वल्प आचार्ये
शान्तपान "शान्त माने अगतं मग
पानात्" या वाक्याचे मध्यस्थान 'मन
जा' आहे आणि शान्तिमिथ्याभारण
कराती आहे, 'हो' शर्ये अद्वयान
"मन चार आहे" या वाक्याचा भा-
ग्य असा आहे की, पोर जाणान
रहानो, तर्क मन छपून रहाने इ मगार्थ
वाक्याचा शास्त्रात पुन शिवा "घुषा"
या वाक्याची घुषा जिवा मिथ्या पाळते
होय घुषा जो गाए गहन येते तर्क
फळत शिवा शिवा शिवा क्वाचकन
किंवा घुषा दर्शनात गुणवादि शिवा

१२ पुन या शिवाची दुसऱ्या पूर्व
पक्षात दृढविरोध यतो ह्यन जो वाप
मिला आहे त्याचे आचार्य निराकरा
रताना दुसऱ्या पूर्वपक्षात तीव्रतीय वा
ह्याच्या मन्त्राचे माना तर केले आहे
ते पक्षाने त्या स्वर्गीय मन्त्राचे जे
वर्णन केले आहे, ते दुसरे मन्त्राविषयी
वर्णन आहे, ह्यन मन्त्राचे अर्थाने अ-
र्थाने आहे ह्यन दृढविरोध नाही
तसेच "सूर्य ज्योति आहे, ज्योति सूर्य
आहे" या शिवा शिवा मन्त्राचा पि-
नार्थ मिथ्या झाले आहे ह्यन दृढ
विरोध नाही असा आचार्यने शिवा या

in describing the plant and the
moon the word *water* is used
and waters are described as calm
and are connected with the moon
which is connected with the
predicate. Therefore waters are
calm is an indirect subordinate
sentence. Thus the nature of an
indirect subordinate sentence is
explained. In the Taittiriya Ara-
nyaka (II 22.) the text— who
knows the flower of waters" oc-
curs. As to this, commentator
Mādhava observes— The Moon
is a flower of waters. This is a
parallel passage for fixing the
sense of the phrase— a flower
of waters."

11 The sūtra again explains
the nature of an indirect subordi-
nate sentence. The Vaidika texts
are thus translated— There is
gold in his hand and then taken."
In connection with this Vaidika
text the texts that "mind is a
thief" and "the tongue is an ut-
terer of falsehood" are seen. The
text that "mind is a thief" means
that the mind remains concealed in
the human body as a thief remains
concealed. Thus the nature of the
human mind is described. The last
text is, therefore an indirect sub-
ordinate sentence. The tongue is
frequently observed to utter false-

सूत्राणि.

अपराधात्कर्तुश्च पुत्रदर्शनम् ॥ १३ ॥ (उ० ६)

पदानि । अपराधात् कर्तुः, च, पुत्र-दर्शनम् ॥ कर्तुः=क्षेत्रिणः । (अ-
न्यपदार्थः स्पष्ट)

वाक्यार्थः । पुनः । अपराधाद्देवो क्षेत्रिणः पुत्रदर्शनम् ॥

आशयार्थः । स्वपराधेन कर्तुश्च पुत्रदर्शनेन । इत्याकारकेण वाक्येन श-
वरस्वामिना भावार्थो वर्णितः ॥ परन्तु भावार्थस्तु कथं निष्का-
सितः । इति स्पष्टं न दृश्यते । पुनः कुमारिलभट्टः स्व-तन्त्रवार्ति-
के वक्ति । तत्र स्वपराधनिमित्तम् सत्यपि च स्वपराधे यदि
मातुरेव क्षेत्रिणो वा पुत्रः स्यात् । ततस्तयोः प्रमिद्धजातित्वान्
नैव दुर्ज्ञानता भवेत् तयोः स्वयमेव तत्पूर्वजयोरित्यनादिन्यायेन
जातिरप्रधार्येतैव । यतस्तु माता भस्मा पितुः पुत्र इति स्मृत्या-
दर्शनम् । जनयितुश्च नानाजातित्वोपपत्तिस्तेन वर्णसंकरः ।
वेदेऽपि चाप्रमत्ता रक्षत तन्तुमेनामिति जातिविच्छेददर्शनम्
स्वपराधकर्तृपुत्रनिमित्तमेवोपपद्यते । अन्यथा ह्यपरिरक्ष-
माणेऽपि नैव स्वजातितन्तुविच्छेदो भवेत् तेनास्ति प्रशसा-
वकाश इति निरुद्धब्राम्हण्यप्रवरसंकीर्तनात् तत् प्रभवोऽय-
मिति ज्ञानाद् ब्राम्हण कृती भवति ॥

अस्य सूत्रस्योदाहरणत्वेन स्वीकारः कृतश्चेत् प्रकरणवशात्
प्राप्तस्थलत्वोपपत्तिर्भवति नान्यथा ॥ (टिप्पणी द्रष्टव्या)

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

न चैतद् विद्वान् प्रवरप्रव्रियमाणे देवाः पितर इति ब्रूयात्
अब्राम्हणोऽपि ब्राम्हणः प्रवरानुमन्त्रणेन स्यात् अप्रमत्ता रक्षत
तन्तुमेनम् ॥

सूत्रार्थे वर्णनं करतात परन्तु दुस्त्या
पूर्वपक्षात् दृष्टविरोधं दिला आहे, त्याचें
या स्थळीं समाधान होण्यासारखें उत्तर
झालें नाहीं याचा वाचकांनीं विचार
करावा इन्द्रियजन्य जे जें ज्ञान होतें,
ते प्रत्यक्ष तेच काय ते अनुभव या

hood. Therefore the text that
"the tongue is an utterer of false-
hood" is an indirect subordinate
sentence An indirect subordinate
sentence is thus known in two
ways either by the nature of the
thing described or by what is fre-
quently seen

१३ (श्रीश्या) अपराधा-
मुल्ले वापालाच पुत्रदर्शन होतें
(उ० ६)

13 On account of the
fault (of the mother) the
father gets (literally sees)
a son (6 Reply)

अनुमताम्ये आगे वक्ष्याम्ये वि
रोध येतो, असा दुसरा पूर्वपक्ष आहे या
दुसऱ्या पूर्वपक्षाची या पत्ता मागी आहे
अलीन हे काही मज्यात युरोपी वाचकाय
मीमांसवानी आपल्या धर्मशास्त्रावर अ
साच पूर्वपक्ष ठरून अभ्यासाविषये नवे
सा नवायच व्यापन केले आहेत नमनी
देशामध्ये क्वांट पार्न अ नाम वाचपार्थ
मीमांसवा सा मनाय व्यापिला आहे
आणि इलडेरॉई हेच मत प्रत्यक्ष आहे
बम्बे मिनिस्टर सिन्धु इलन एक भेमासि
क पुमाक आहे ह गेन्ही निरनिवाळा
पक्षात येऊन असाच पूर्वपक्ष फरवात.
आमचे शिष्यांचे असे मत आहे की
घरील सुभाषा मान्यार जो अर्थ परतत
तो नीर घनत नाही पुमाकाया अथ
परताना परार्थ दूर आहे, किंवा जयळ
आहे याचा विचार वाचक घेतत नाही
त्याची काय ती नजर त्याच्या पुढे जो
लेख आहे त्या वाचक असते ज्याचे
वजन झाले आहे तो परार्थ दूर आहे
इत्यादी त्याचे वजन मायदावि व असले
तरी चालेल, असे कोणीहि वाचक पक्कर
णार नाही चाली लिहिलेल्या शीताने
सुभाषा अर्थ लावला तर कां (मया-
मविषेयापापून काही वजन) दूर अस-
त्याने (ते वर्णन गुलाब होत.) परंतु
दुसऱ्या सुभाषील पूर्वपक्ष असा सुभाष
केल्यानेहि इतत नाही पार निरनि-
वाळ्या शीताने तो पूर्वपक्ष प्रयत्न होऊन
रहातो इतकेच सांगण पुढे आहे की
सहस्रावधि लाठ जे धर्मपुस्तक आज पक्क-
रतात, आणि ते ईश्वरम लीत आहे असे
मानतात, त्या धर्मपुस्तकावर हा पूर्वपक्ष

12. Again Jaimini removes
the objection brought against him
in the second statement of the
opponent that Vaidika texts con-
tradict sensuous perception. We
have already translated some Vai-
dika texts in the foot note to the
second sūtra of this chapter. They
are referred to here. The descrip-
tion of the sun in the foot note
mentioned applies to an object
far distant. Therefore objects
such as the sun are not tho-
roughly seen. Therefore there is
no contradiction of sensuous per-
ception. Again, "the sun is a
flame and a flame is the sun" oc-
curs in the Vajrasūtra Sanhitā
(30) In this text, two state-
ments are made at once. There-
fore there is no contradiction of
sensuous perception. Commenta-
tor Shabara thus interprets this
sūtra. But the objection in the
second sūtra based on the con-
tradiction of sensuous perception
is not removed satisfactorily. Our
readers can consider this. The
objection that our experience as
founded on sensuous perception
and the Vaidika texts conflict, is
very important. Some distinguish-
ed exegetes have often urged it in
Modern Europe, and have suc-
ceeded in founding schools of phi-
losophy. The psychological school
of Kant in Germany and the
school which Westminster Review
represents in England urge the
same objection only from diffe-
rent points of view. We humbly
believe that the interpretation of

सूत्राणि.

आकालिकेप्सा ॥ १४ ॥ (उ० ७.)

अकालिकेप्सा ॥ इति सूत्रपाठान्तरं दृश्यते ॥

पदानि । (गुणवादः) आकालिक-ईप्सा ॥

पदार्थः । आकालिका=प्रकृष्टकाला ॥

वाक्यार्थः । विशेषकाले प्राप्तुमिच्छा यावर्तते तथा गुणवादः प्रामोति ॥

भावार्थः । गुणवादस्य साक्षात्त्वदर्शनायाकालिकेप्सारूपहेतुरत्र वर्णितः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

कोहितद् वेद । दिक्ष्वतीकाशान् करोति ॥

दोन हजार वर्षापूर्वी निघाला, आणि उत्तराविषयी पचाडित पडली, ही गोष्ट मनुष्याच्या स्वभावार्थे अन्तरंग काय आहे, हे दाखविण्यास उत्कृष्ट उपयोगी पडते.

१३ हे सूत्र लावण्यात जराशी कटकट आहे मूळ संस्कृत सूत्रात “अपराधात्” “कर्तुं” आणि “पुत्रदर्शनम्” अशीं पदे आहेत “अपराधात्” म्हणजे “अपराधामुळे” असा अर्थ केल्याने कोणाचा अपराध अशी आकांक्षा उत्पन्न होते आणि “कर्तुं” म्हणजे “कल्याणे” म्हणजे बापाचे या पदाचे तापेक्षत्वामुळे स्त्रीचा अपराध असा अर्थ निष्पन्न होतो सूत्राचा भावार्थ इतकाच की, स्त्री कोणत्याही जातीची असेना, मुलगा बापाचे जातीचा असे म्हणावाचे, म्हणजे पुत्राचे जातीचा निर्णय करताना बापाची जात प्रधान, आणि आईची जात गौण आहे हा प्रकार आर्य लोकांच्या इतिहासास अनुलभ्यूनच आहे पूर्वी क्षत्रियाचे कन्येही ब्राह्मणाचे पुत्राचे लग्न होत असे तसेच वैश्यकन्येही क्षत्रियपुत्राचा विवाह होत असे याप्रमाणे

the sūtra as given by commentators is not correct In interpreting a book, a reader does not consider whether an object is remote or proximate It is the description with which he has to do Nor is he prepared to allow that a description may contradict his experience because the object described is remote We should put the sūtra in the following way (An inductive subordinate sentence is known) by its remoteness (from the principal predicate) But the objection in the second sūtra is not removed by this interpretation, for it can be urged in different ways Suffice it to remark that it is important as it was raised at least two thousand years ago against a system of revelation which is still recognized by millions and as it was with difficulty combated—a fact strongly illustrative of important principles of human nature

13 In interpreting this sūtra, considerable difficulty is experi-

१४ विशेष काली (काही)
एक) प्राप्तीची इच्छा (तेजे रुचन
मुणवादि सिद्ध होतो) (उ०७)

14 (An indirect subor-
dinate sentence is known)
by a desire of acquisition
at a particular time (7
Reply)

यं यमुपाचा आणि इत्यादि विवाह
होत असे या प्रकारास अनुलोम असे
म्हणत अनुलोम विवाह करजे शास्त्र
विहित होते उत्तम वर्णानें कनिष्ठ वर्णास
आपली कन्या दिली अमतां तं प्रतिशोभ
होई हा शास्त्रलोम विवाह शास्त्रविहित
न ह्या या प्रकारास अनुलभुन हे गुरु
लिहिले आहे. महामारसानहि माता
केवळ माया आहे मायाचाच पुत्र असे
वाक्य आहे "मत्त न क्षालेत्या जनाने
शास्त्रानुषे रक्षण कराने," असे वाक्य
आहे मा ह । मत्तया तरी प्रवर्तार्थ स्म
रण यत्न आ २ । होतो "असा या
वाक्यावरून पूर्वीचा शास्त्रविरोध भिन्न
होता त्या शीतस जेव्हा आचार्यांनी
हे सप्त शिष्य आहोत रक्षताचे शीतने
हे सप्त भवले असता पाचा अर्थ नीट
बघतो अशी पुनर्विचर्या वाचार्थीस मु
ल्य ज्ञाति तसे अर्थविचर्या मग्न वाक्या
चाच मुल्य पोष्यता जमा स्वीयते
पुनर्विचर्या मायाप्रमाणे सहाय होण्या
पक्षा दुसरा अधिकार नाही तरीच अर्थ
वाचाहि गीण वास्त्याची पोष्यता मग्न
वाक्यास केवळ साहाय्य कर पाची, परंतु
हे गीण वाक्य विषयल्यामुळे मग्न विषय
विषयव नाही असा अर्थ वसविल्याने
या मूलाच्या प्रवर्तारस व स्थानास दोष
येत नाही नाही तर उगीच या द्विर्वाणी
मर्मद्वेष वर्णन केले असा सुभाषा मा-
चार्य विस्तृत मातो आचार्यांनी व्यापार
जल्पन होईल असे सप्त कां केले असे
विचारले तर एक उत्तर आम्हांस सुपते
तें असे की, एताच वामात होय काय

ceeded. In the original Sanskrit
sūtra, the terms—*Aparādhāt Kar-
tus* and *Iutra-durashanam* occur
Aparādhāt means on account of
the fault Whose fault is the
question that the principle of
desirability already explained ne-
cessitates. *Kartus* means of the
father The principle of correla-
tion applies and the answer is—
of the mother Hence the ellip-
sis of the mother is supplied by
commentators. The purport of the
sūtra is simply this It does not
matter what the caste of a woman
is the son belongs to the caste of
the father In determining the
social position of a son no impor-
tance is attached to the social po-
sition or caste of the mother Her
caste or social position is entirely
subordinate. The statement made
in the sūtra is perfectly in confor-
mity with the history of the Ar-
yas in India. In ancient India a
daughter of the warrior-caste
could be married to a Brahmana-
boy Again a youth of the war-
rior-caste could accept the hand
of a merchant-girl, and a mer-
chant could marry a Shūdra-girl.
This system was called smooth
(*Anuloma*) This was a recognis-
ed system, and sanctioned by re-
ligious law When a Brāhma-
na girl married a Katriya-boy and
a Katriya-girl, a Vaiśya boy
and a Vaiśya-girl, a Shūdra-boy
the marriage was called rough
(*Pratiloma*) and was condemned.

सूत्राणि.

विद्याप्रशंसा ॥ १५ ॥ (उ० ८.)

पदानि स्पष्टानि ॥

पदार्थः । (गुणवादः) विद्यायाः प्रशंसा=विद्याप्रशंसा ॥

वाक्यार्थः । गुणवादस्य साक्षात्त्वदर्शनाय विद्याप्रशंसारूपहेतुरत्र वर्णितः ॥

अनुमन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

आऽस्य प्रजाया वाजी जायते ॥

शोभतेऽस्य मुखम् य एव वेद ॥

आचार्यानीं साधून धेतर्ली दुसऱ्या पूर्व-
पक्षात प्रत्यक्षविरोधावर जे उदाहरण दिले
होतें, ते या ठिकाणी जमा धरून त्याचें
उत्तर तर दिलेंच, परंतु त्यातच दृष्टान्त
साधून त्यातच अर्थवादाच्या आणि प्रजा-
नवाक्याच्या सम्बन्धाचे आणि योग्यतेचे
वर्णन केलें या सूत्राने समाधान कर-
ताना द्वितीय पूर्वपक्षातील “आम्ही ब्रा-
म्हण आहों, कीं नाही” या वाक्यावर
आचार्यानीं कटाक्ष ठेवला आहे

१४ “तें कोण जाणतो” अशा प्रकारचे जे
प्रश्न येतात, त्या प्रश्नाचा काय निर्वाह
करावाचा, हा वाद आहे पूर्वपक्षकार
खरोखरी अज्ञान आहे, ते जावे म्हणून
वेदात या प्रश्नाची प्रवृत्ति आहे, अशी
योजना करतात आचार्य त्याच प्रश्नाची
दुसऱ्या रीतीने योजना करतात ती दुसरी
रीती कोणती, याचा विचार करताना प्रश्ना-
ची प्रवृत्ति का, हा विचार केला पाहिजे अ-
ज्ञान असल्यामुळे प्रश्न विचारावा लागतो,
किंवा जें ज्ञान आहे, तें दृढ आहे असें
वाक्यविण्याकरताहि प्रश्न विचारतात
ची उदाहरणे अमक्याचा मुलगा हे

The sūtra under examination is based on this system. In the Mahābhārata, there is a passage which says that the mother is like a bellows, and a son belongs to his father. The following text is observed: “One who is not besotted ought to preserve the thread of his birth.” “When one is not a Brahmana, he becomes a Brahmana by thinking of his ancestors.” These texts reveal that caste as it existed was different from what is now recognized as caste. Jaimini knew the ancient system of caste. This sūtra, if considered a mere illustration, would suit the place where it occurs. As in the case of a son, the caste of a father is alone recognized, so in the case of exegesis, the force of the principal sentence is alone recognized. As the caste of the mother is subordinate, so the senses of other dependent sentences is subordinate. As a woman merely helps her husband, so subordinate sentences merely support

सूत्राणि.

सर्वस्वमाधिकारिकम् ॥ १६ ॥ (उ० १.)

पदानि । (स्पष्टानि)

पदार्थः । (गुणवादः) सर्वत्वं [स्पष्टमिदम्] आधिकारिकम्=अधिकारस्येदम्=आधिकारिकम्=विशेषविषयप्रतिपादनसंबन्धि ॥

वाक्यार्थः । विशेषविषयप्रतिपादनसंबन्धेनातिशयोक्तिगुणवादः ॥

भावार्थः । अतिशयोक्तिरूपगुणवादो वर्णितः ॥

चतुर्थपूर्वपक्षस्यानि वेदवाक्यान्पुनस्तन्धेयानि

शकं वाक्ये अर्थवाद आहेत म्हणून स्तु-
तिसम्बन्धाने जें जें वर्णिलें तें ते धडावेच
असें अवरय नाहीं

either to obtain information or to state emphatically what is accepted as true. An illustration — The question whose son is this, — is asked to ascertain whether he is a son of such and such a man. When it is well-known that no Brāhmana, under any circumstances whatever, ever kills a cow, the question is asked what Brāhmana ever kills a cow? Having the second kind of questions in view, Jaimini includes them in the category of subordinate statements. In the original Sanskrit sūtra, there are two terms *Ākāṅkā* and *Īpsā*. There is a different reading of the first term, for in some works *Ākāṅkā* is met with. The first means, "time limited." The second means "under circumstances when there is not the proper occasion. *Īpsā* means "desire of acquisition." The whole sūtra means "the desire of knowledge (when there is) no occasion for it," and refers to what is known in rhetoric as a question of appeal. Shabara considers such descriptions to be irregular as to their occasion.

15 Jaimini makes a reply to

१६ सर्वत्र ह्यधिकारिक
आहे (उ० ९)

१६ वा मतोरी सूत्रात "सर्वत्र" अणि "आधिकारिक" हीं परे मराठ्या सर्वांचे देखिलीं आहेत याचे कारण इतकेंच की तीं परे मराठी माणेंत असलीं म्हणजे घेई अणि त्याचा अर्थ हा ज समजेल "सर्वत्र" इ.जे "सर्वत्र" "आधिकारिक" इ.जे "अधिकार सभ्य बी" सर्वत्र या शिकाणी 'सर्व' शब्दावरवीं "त्र" शब्दपेक्षा आहे "त्र" शब्दपेक्षा निमळे मिळते तत्त्वान्त अर्थ होतात तितकेंच अर्थ "पणा" शब्दपेक्षा मराठीत होताना १ माप २ जाति, १ प्रयत्नि हे "पणा" या शब्दपेक्षा अर्थ आहेत त्याचा वाचकांनी विचार करावा जगाद्वारे १ माप- १५ ॥ या शिकाणी माप असा अर्थ होतो, किंवा जाति असाहि अर्थ होता पां- बरेच ॥ या शिकाणी प्रयत्नि अर्थ हातो हे निरनिराळे अर्थ वाचका- नी विचार वचन सादरपर्यंत वाचकांचे आहेत आधिकारिक" या शब्दाचा अर्थ या विचार केला पाहिजे "अधिकार" इ.जे अतिरापेक्षित हा अलंकार कर्माच्या फलाने वर्णन करताना या अलंकाराचा उपयोग वेदांत होतो आधिकारिक इ.जे अधिकार सभ्य बी परंतु असा अर्थ केल्याने सूत्रार्थास साहाय्य होत नाही १६ जुन अलंकार शालास अलंकार आ ही अतिरापेक्षित अलंकारापर्यंत वचन केलें आहे परंतु हा असा अर्थ करण्यांत आला ॥ शाली असे पाहिले पण या शब्दा विचारांनी असे दिसले की हा अर्थ ठीक पसतो जेव्हा जेव्हा वेदां- म्ये व्यापक शब्द येत, तेव्हा तेव्हा रया या असा जेरा असतो की अलंकारा- किंवापुन किंवा पर्यायापुन एकद्वारे

16 Universality (is a mark of) exaggeration (9 Reply)

the objection urged in the 3rd sūtra of this chapter The objection is—the fruits of learning never accrue as described. Jaimini rebuts this objection. Under such circumstances, learning is merely praised. "Learning is to be secured is the principal statement. All those statements which praise learning are subordinate statements. Hence it is not necessary that what is mentioned by way of praise should come to pass.

10 In the original Sanskrit sūtra, the term *Sarvatra* and *Ādhikārika* are used. We have translated the first by universality. The term *Ādhikārika* requires special consideration. It means that which belongs to *Ādhikāra*. The last means authority or power. A leading sūtra which influences the interpretation of some following sūtras is called *Ādhikāra*. Vide foot-note (I. 13) *Ādhikārika* then can mean authoritative. But this sense does not help the interpretation of the sūtra. It means, we believe, that which belongs to exaggeration—a figure of speech well-known in rhetoric. *Ādhikārika* is a mark of exaggeration. This sense may appear to be far-fetched. But a little examination will not fail to show that the rendering is correct. Whenever in the Ved a universal statement is made it seeks to enforce some principles or duties by stating what consequences are likely to follow or what good is likely to accrue in a general way. Jaimini implies that this is intended merely to

सूत्राणि.

फलस्य कर्मनिष्पत्तेस्तेषां लोकवत् परिमाणतः फलविशेषः
स्यात् ॥ १७ ॥ (उ० १०.)

पदानि । [गुणवादः] फलस्य, कर्म-निष्पत्तेः, तेषां, लोकवत्, परि-
माणतः, फल-विशेषः, स्यात् ॥

पदार्थः । फलस्य=सामान्यफलस्य । कर्म-निष्पत्तेः=कर्मोत्पत्तेः । तेषां=
सामान्यफलानाम् । लोकवत्=यथा लोके तथा । [अधशिष्ट-
पदानि स्पष्टार्थानि]

वाक्यार्थः । कर्मोत्पत्त्या सामान्यफलस्य गुणवादता । यथा लौकिकेषु
विषयेषु कर्मपरिमाणेन फलानि तथा वैदिकेषु विषयेषु कर्म-
परिमाणेन फलविशेषो भवति ॥

भाष्यार्थः । अस्मिन् सूत्रे द्वे दले स्तः । फलस्य कर्मनिष्पत्तेरिति प्रथमं दलं ।
तेषामित्यादि स्यादतं द्वितीय । तत्र प्रथमेन ।
सामान्यफलस्य गुणवादता निरूपिता । द्वितीयेन दलेन
पृथक् पृथक् कर्मणां तत्सामर्थ्यानुरूपाणि पृथक् पृथक्
फलानि भवन्तीति वर्णनेन सामान्यफलस्य गुणवादतानिरूप-
णे हेतुर्दर्शितः ॥

अंत्यथोर्यथोक्तम् ॥ १८ ॥ (उ० ११.)

पदानि । अंत्ययोः, यथोक्तम् ॥

पदार्थः । अंत्ययोः=पूर्वपक्षेऽन्त्यसूत्रयोः । यथोक्तम्=आचार्येण यत-
पूर्वमुक्तं तदनातिक्रम्येति ॥

वाक्यार्थः । अभागिप्रतिषेधाच्चानित्यसयोगादित्येतयोर्द्वयोः पूर्वपक्ष-
सूत्रयोरनेन सूत्रेण निराकरणं करोत्याचार्यः ॥

पञ्चमपूर्वपक्षस्थानि वेदवाक्यान्यनुसन्धेयानि ॥

अमुक फलप्राप्ति होते या वचनाने तात्पर्य सागितलेल्या धर्माचे साहाय्य कळवें एव-
ढेच आहे, असा जैमिनीचा अभिप्राय आहे दृष्टांत दिल्याने सूत्रार्थ स्पष्ट

exalt the importance of parti-
cular duties An illustration will
explain the sūtra " By a com-
plete oblation, (he) sees (literally
obtains) all his desires fulfilled "

१७ जसे लोकोमध्ये फर्मा-
ल्या योग्यतेनुष्य फल होते,
तसे वेदादिपर्या फर्मा त्या यो-
ग्यतेनुष्य विशेष फल होते
(५६७००) फर्मात्पत्तीवचन फल-
वचन उगमार्ह होतो (उ० १०)

१८ शेवटच्या दोन (पुन-
पक्षसम्बन्धी) जसे सांगितले
तसे (उ० ११)

१८० वे शब्दापासु अर्थ असा आहे
की 'यः श्रुतिपाठार्थे (यजमाना न)
सर्व इत्यादि शब्दात "दे" या शब्दात तेति
रीति पाठार्थ (१८१) यात अर्थ-
पुनरावृत्ति यावर अशी शब्दा शब्दात की
एक श्रुतिपाठार्थ सर्व इत्यादि शब्दा
होताना तर दुसरे सर्व पाठ श्रुति आदि
यावर जैमिनीचे असे मतानुसार आदि की
वेदादिसात सर्व शब्दापुनः प्रयोग सामान्य
शब्दा अमूल्य आलेखित आहे मयुरा
नाथानामा शब्दासमर्थ "पदधर्मशिशिर
होमस्य मर्ग फलजनकत्वमभिरा" असे
अभिरासुत लक्षण केले आहे याचा
अर्थ 'यथाय गण-उत्तम असा विशेष
पदना शब्दाच्या फर्माव फल जनक पर
याचा धर्म अभिरासुत शब्द' मयुरानाथा
च्या या वचनापदन आदी सुधार्य या
मिला आहे शब्दासामी असे शब्दा
त की "सर्व" या शब्दाचा अर्थ 'सर्व'
असा घेऊ नये, "सर्व माही" असा व्याख्या

१९ मागील प्रभाष्या पुढेच हे स्पष्ट
आहे, त्यावरून या सुधार्या आणि त्या

17 As in the case of
the world, the fruit is pro-
portionate to a work, so in
the case of the Vedas the
particular fruit is propor-
tionate to a work (There-
fore) a statement which
describes the fruit of a
work) is a subordinate state-
ment as it causes a work
10 Reply)

18 As to the last two
objections (see) what is
(already) stated (11 Re-
ply)

This statement occurs in the Tait-
tiriya Brāhmaṇa (III 8 10.) The
opponent objects to this on the
ground that if all desires can be
fulfilled by a sacrifice called 'com-
plete oblation', then all other sa-
crifices are simply useless. In re-
ply Jaimini says that *all* is used
in the Vaidika text quoted
in a general way and is only
figurative. Mathurānātha in his
explanation of principles of dia-
lectics thus explains the term A-
dhikāra — "It is the property of
producing a fruit of a work done
by distinguishing a duty as excel-
lent." We have based our inter-
pretation on this statement of Ma-
thurānātha. Shabara says that *all*
in the text quoted is 'not all'."

17 This sūtra is connected
with the preceding by the relation
of collocation known in this Mī-
māṃsā as Sthāna. In some Vai-
dika texts the fruit of a work is
described merely in a general way
and the figure of speech called
exaggeration is employed. How is
this to be determined? In the

सूत्राचा स्थानसंबंध आहे काही वेदवाक्यामध्ये अतिशयोक्त्यलंकाराचे योगाने सामान्य फलाचे वर्णन केले असते हे असेच आहे, हे कशावरून समजावे ? वेदवाक्यामध्ये विरोध कर्माचे विशेष फल सांगितले असते यावरून सामान्य फलसंबन्धी अतिशयोक्ति हे अलंकारवचन, आणि अमुक कर्माचे अमुक फल, असा भेद करता येतो

१८. या अकराव्या उत्तरपक्षामध्ये शेवटच्या दोन पूर्वपक्षाचे एकदम समाधान केले आहे ते दोन पूर्वपक्ष पाचवा आणि साहावा हे आहेत समाधान करताना आचार्यांनी नवीच एखादी कोटी काढली नाही जी जी उत्तरे दिली तीच एकवटली म्हणजे दोन्ही पूर्वपक्षाचे निराकरण होईल इतकेच सांगितले अनुवाद कशावरून ओळखावा याविषयी मीमांसकांचे वचन आहे, ते असे — प्रसंग नसता ज्याचा निषेध झाला ते अनुवादवाक्य अनुवाद म्हणजे वर्णन केलेल्या अर्थाचे पुन वर्णन अनुवाद हा हि अर्थवादच आहे उदाहरण पहावे “पृथ्वीवर अग्नि-चयन करू नये, अन्तरिक्षामध्ये अग्नि-चयन करू नये, आकाशामध्ये अग्नि-चयन करू नये” या वेदवाक्याचे पूर्वाचे वर्णन झाले आहे हे वाक्य निषेधपर आहे या निषेधसम्वन्धी विविधान्य पाहिजे, अशी आकाशा सहजच उत्पन्न होते “सोने ठेवून अग्नि-चयन करावे” हे सर्व वर्णन तैत्तिरीय संहितेच्या पाचव्या काण्डाच्या दुसऱ्या अध्यायाच्या सोतव्या अनुवाकाच्या प्रारंभी आहे त्या स्थळी अग्निचयनरूप-यज्ञाचे वर्णन केले आहे तेथे “सुवर्ण देयते” या अर्थाची मूळ पदे आहेत सुवर्णाची स्तुति होऊन पृथ्वी, अन्तरिक्ष, आकाश, इत्यादि ताची मृदा होते असे

Vaidika texts, the fruit peculiar to a particular work is described Hence distinction can be made between mere figurative statements and those which mention the fruit of a particular work This sūtra throws special light on the term *Ādhikārika* discussed in the preceding foot-note

18 In this (eleventh) reply, two objections stated in the 6th and 7th sūtras of this (second) chapter are at once dealt with. In removing the objections, Jaimini does not employ any argument, but only says that if all the replies he has made be collated, it will be seen that he has replied to the two last objections. The Mīmāṃsakas explain the nature of a statement which is mere reproduction (*Anuvāda*) in the following way That which is prohibited, when there is no occasion for prohibiting it, is reproduction. *Anuvāda* is a re-statement. A re-statement is a subordinate sentence. An illustration — “An altar of bricks for a sacrificial fire is not to be built, on the earth, in the firmament, nor in the heavens” This Vaidika text is already referred to and explained This statement is prohibitory. An original statement is necessary before such a prohibition can be made “Depositing gold, an altar may be made” This permission occurs in the Taittiriya Saṁhitā (V 2, 7) There the erection of brick-altars called *Agnichayana* is described The original Vaidika text in this connection is “(he) deposits gold.” When gold is deposited, the erection of the altars is allowed Gold imparts a new virtue to the earth, to the firmament and to the hea-

* ज्या निगदामध्ये विधीचे
घटन आहे, तो निगदविषय

त्या वाक्याचे पर्यवसान आहे. पावन
अर्थवाचक गीत आहे, आणि घटन अर्था
संघटनेची आणि जसा जसा तो अर्थ
पुढे जातो, तसा तो सुलभित होतो त्याचा
मुख्य घटन आहे. अथवा उदाहरणांनी
प्रत्यक्ष पर्यायान्तराच्या प्रतिपादने सामान्य
वचन अर्थवाचकी घटति त्याची वा
जना त्यांचे उदाहरण त्यांचे पर्यवसान
अर्था त्यांचे संपन्न, वाचिण्या आवा
यांनी वर्णन केले

* अभ्यास, पाठ, व गुण असा त्रिभि
न्नी या मीमांसाशास्त्राचा विभाग आहे
आणि त्यामध्ये योग्य विषयाची योग्य
स्थानी पावना केली आहे परंतु ही
योजना एकदम डेढन असावीत शक्ति
म दर्शने या सुप्रसिद्धावर आपली
कटी चढविली आहे मग मुळात जे
मिमींसा विभाग आणि अर्थाचीन शक्ति
मंडळीचा विभाग, हे दोन्हीही जमिनि
सुप्रसिद्ध एकरूप लागू पडतात ते एक
गीत जसा होतो त्या गीताने पास
जसा होतो जसे दोघेन । मित्र या
सना चालता एकरूपान्तरा पापात पाप
अभ्युपपन्न पडतात, असे पडते. हा दृष्टा
न पर जो विषय सांगितला आहे त्यास
लागू पडतो इतके अभ्यासाचे परिहारा
पावाचे अक्षराने सुप्रसिद्ध पुढे निगद
हा जे काय, हा विचार जमिनीने केला
आहे येथे अर्थवाचकविषयी विचार चा
लला आहे नि । यांचे लक्ष । न पावता
मध्यं जमिनि नि । विचार सुलभ दे-
ईत असे आ हात बसत नाही या
रिता पर जो विषय सांगितला आहे, तो या
स्थळी आ । याचा नाही हा जे अर्थ
पर । पावाचे जे वर्णन केले आहे, ते

* The subject of the Ni-
gadas which make origi-
nal statements

vena. Hence gold is praised and
the earth, the firmament and the
heavens are disparaged. Hence a
subordinate statement is inferior
and its essential property is to
strengthen and develop the prin-
cipal statement. While these
eleven replies are made to the ob-
jections of an opponent the ori-
gin application nature, tenden-
cies and relations of subordinate
statements are discussed and ex-
plained.

The Pūrva Mīmāṃsā is divid-
ed into books (Adhyāyas) chapters
(Pādas) and aphorisms (Sūtras)
and different subjects are arrang-
ed in proper order. But this ar-
rangement is set aside by mo-
dern Śāstris who have meddled
with the division of the Pūrva
Mīmāṃsā. Thus there are two
divisions of Jaimini's sūtras—a
circumstance which causes a con-
fusion which only vexes the mind.
The two divisions hitch as
if two persons while walking
together got entangled and stum-
bled together. This illustration
alone can explain the confusion.
Jaimini himself discusses the na-
ture of the Nigadas in the sūtras
beginning from the 38th sūtra of
the first chapter of the second
book. He treats at present the
subject of subordinate statements.
We do not think that Jaimini
abruptly refers to Nigadas in this
place without systematically de-
fining them. Hence the subject
of the Nigadas is quite out of place
in this chapter. Our readers will
therefore, see that the division of

सूत्राणि.

(अथविधिवन्निगदाधिकरणम्)

विधिर्वा स्यादपूर्वत्वाद् वादमात्रं नानर्थकम् ॥ १९ ॥ (पू०)

पदानि । (गुणवाद.) विधि, वा, स्यात्, अ-पूर्वत्वात्, वाद-मा-
त्रम्, हि, अन्-अर्थकम् ॥पदार्थः । विधि = विधायकवचनम् । वा = न । स्यात् = (स्पष्टम्) अ-
पूर्वत्वात् = अप्राप्तत्वात् । वादमात्रम् = केवलमर्थवादः । हि =
यस्मात् । अनर्थकम् = निष्प्रयोजनम् ॥वाक्यार्थः । न । अप्राप्तप्रतिपादनाद् अर्थवादो विधिर्भवेत् । यस्मात्
केवलगुणवादो निष्प्रयोजनः (इति प्राप्तोति)भावार्थः । यदाचार्येण गुणवादनिरूपणं कृतं तेन न केवलं गुण-
वादत्वापत्तिः किन्त्वप्राप्तप्रतिपादनाद् विधित्वापत्तिः । अ-
न्यथा केवलगुणवादनिरूपणं निष्प्रयोजनम् । गुणवादस्तु वि-
धिर्भवेदिति पूर्वपक्षकारस्याशयः ॥

अनुसधेयानि वेदवाक्यानि ॥

ः औदुम्बरोयूपोभवत्यूर्गवा उदुम्बर ऊर्कपशव ऊर्जेवास्मा ऊर्जेपशू-
नवरुधे ॥ तै० स० (२-१-१-६.)

अर्वाचीन आहे, असें समजून त्याची व्यवस्थानुरूप योजना वाचकांनी करावी	the sūtras into Adhikaranas is mo- dern, and they will attach such importance to it as it deserves
---	--

१९ (अथवाद्) नाहीं,
(परंतु) अपूर्वत्वामुळे अथवादा-
रा विधि समजाव, कारण के-
वळ अथवाद निरर्थक आहे
(पृ०)

१ मूळ गुणान विधि आणि अ-
र्थान अर्गी शन परें आता वि-
आणि अर्थान यांचा संबंध १९१२ १९२४
आहे. विधीचे लक्षण १९१२१२२२ अर्थान
हा व्याख्यान परें आहे. आचार्य म्हण-
ते अर्थवशा आचार्य १९१२ १९२४ जे
महत्त्वे ते. त्यातील परें अर्थान व्या-
ख्या यातले आचार्य अर्थाने वर्णन शकें
ता विधि अर्गे विधीन लक्षण आहे
अर्थवशात हे लक्षण येतें, अर्गे पूर्वपक्ष
आचार्य १९१२ आहे, १९२४ अम निष्प-
न्न शकें की विधिवार्याचे अर्थान मुख्य वा-
क्याचे अर्थान प्रवेशन होत नाहीं
परंतु अर्थवशा विधिवार्या होऊन यमता
मग १९२४ जे निमित्त जे अर्थवशाचे
वर्णन करें ते सर्व निरर्थक. शालें असा
वा पूर्वपक्षामुखाचा आचार्य आहे. पूर्व-
पक्षान जे निमित्त असे म्हणता येत-आ-
चार्य, म्हणजे अर्थवशाचे वर्णन यमं आ-
मैं सर्वपक्षक आहे का तर अर्थवशाचे मुख्य
विधिवार्याचे वर्णन फक्त त्या १२ अर्थान
स हटा आचार्यही, आणि को १२४ म्मि
करायापर्यंत आचार्य १२४ म्मि म्मि करायापर्यंत
हे विधिवार्याचे अर्थान अर्थान वर्णन क-
रून शकतायाचे पण तसे येतें शकें?
अर्थवशा आणि विधिवार्या ही एकच
होऊन यमतात १२४ म्मि म्मि विधा-
लायाम्ये काही काही प्रतीति त्याला

19 (They are) not (sub-
ordinate statements) but
on account of their incul-
cating (what is) entirely
new, they are original
statements (Vidhi). Be-
cause purely subordinate
statements are to no pur-
pose (Statement of the
opponent)

19 In the original San kṛta
śūtra there are two terms Vidhi
and (pāra) which are connec-
ted with one another. Apūrvatva
(originality) is the differential
mark for the which is defined
to be that which makes an origi-
nal statement. A Vidhi is the
principal sentence in a passage.
The opponent says that this defi-
nition includes subordinate state-
ments, and infers that subordi-
nate statements do not describe
fully the main statement. But
that a subordinate statement par-
takes of the nature of a main
statement. The conclusion from
these arguments is inevitable
that Jaimini's discussion of sub-
ordinate statements is to no pur-
pose. This is the gist of this śū-
tra laid down by the opponent
who says to Jaimini—"teacher
your discussion of subordinate
statements is groundless, because
subordinate statements do not fulfil
the condition which character-
izes them—they should enlarge
the sense and fully describe the
main statement in a passage, and
the main statement should incul-
cate righteous actions and prohi-
bit sinful actions because sub-
ordinate statements and a main
statement become one and the

सूत्राणि.

लोकवदिति चेत् ॥ २० ॥ (पूर्वपक्षे आशङ्का)

पदानि । लोकवत्, इति, चेत् ॥

पदार्थः । (स्पष्टः)

वाक्यार्थः । यथा लौकिकव्यवहारे गुणाभिधानं क्रियते तथा वेदेऽप्यस्त्विति चेद् ॥

भावार्थः । यथा । इयं गौः केतव्या देवदत्तीया । एषा हि बहुक्षीरा स्वपत्यप्रजा चेति गुणवादेन प्रवर्तन्तेतरा केतारः । तथा वेदे । ऊर्ग्व्वा उदुम्बरः । इत्यादिगुणवादेन प्ररोचनार्थता प्रतिपाद्यते ॥
(एषा पूर्वपक्षकारेणोत्थापिता शङ्का)

अर्थवाद म्हणायाचा, त्याचे योगाने अपूर्व अर्थाचे वर्णन होते. यास दृष्टान्त. हा घोडा विकत व्यावा, कारण हा अरबी घोडा आहे, आणि अरबी घोडे मोठे इमानी असतात या ठिकाणी विकत व्यावा असे ज्या वाक्यात म्हटले आहे, ते विविधाक्य, व ज्यात कारण सांगितले आहे, तो अर्थवाद. पण अर्थवादात अरबी घोडा इमानी असतो, अशा अपूर्व अर्थाचे वर्णन झाले नाही काय ? मग सहजच विविधाक्यात आणि अर्थवादवाक्यात भेद नाही, असे निष्पन्न होते. वेदातील दृष्टान्त घेतला तरी हेंच फळ “उ-वराचे ज्ञानाचा यज्ञस्तम्भ (यूप) असतो. परन्तु ‘उम्बर’ म्हणजे वल, यशु म्हणजे वल आणि या वलासाठी, वलरूप यशु प्राप्त होतात वलाच्या प्राप्तीकरिता” हे वाक्य तैत्तिरीय सहितेभ्यो (२ १, ६) एवम् आले आहे या ठिकाणीहि या वाक्याने अपूर्व अर्थाचे वर्णन झाले आहे, म्हणून हे विविधान्य आहे मग यास नुगती अर्थवाद का म्हणता ? आणि अर्थ-वादा आणि विविधान्य यात भेद नसतो

same, in as much as a subordinate statement inculcates what is original. An illustration will throw light on this discussion. This horse is to be purchased, because he is an Arab, and because the Arabs are faithful. The principal sentence in this passage as you say is that this horse is to be purchased, and the subordinate sentences offer reasons to induce a purchaser to strike the bargain. But the subordinate sentences express some original sense in as much as they state the fidelity of an Arab-horse fidelity which is not known to the purchaser. Thus it is plain that there is no distinction between an original statement (Vidhi) and subordinate statements. Take an illustration from the Vedas, and the result is the same. “The sacrificial post is made of the Indian fig-tree, but the tree is strength, and the (sacrificial) animal is strength and for this strength. Animals (strength)

२० जसे लोकामध्ये, तसच
(वेदामध्ये असे म्हणाल तर)
(पूर्वपक्षावर क्षय।)

मुन्दी भेद पां करतां ई आ हांग समुन्न
नाही असा या पक्षपक्षापा असाय आहे

२ बरील विवेक 'हा गोत्र विना
प्यासा, यास हा अरबी घोडा आहे
आणि अरबी धांडे मारेइमती अगतल'
असे शीतिशायय आह त्यात या।
जे सांगितले आहे त्या या हा गोत्रपा
प्या। हा बर्जन हाणे आह अग्नि
या बर्जना बर्जन सावय आहे या
विचारणा घोडा विवत या याप्या
मनात मसासा, बर्जन तो विवत प्यासा
तोंच वेदामध्ये प्या प्या नमापे जे वे
बर्जन फेळ आहे ते म कर्म कर यात
यजमानाने मरणा म्हाणे, असा पोणी वृष
पक्षात होल या सुभात अशी व
त्यापिव शक्य पूर्वपक्षावराने वेली आहे
आपल्याच माल पार आप १५ शता
शेवटी, आणि तिचा विचार मेल्ल, म्हण
जे त्या शरीर जलपित्त शका म्हणत
पूर्वपक्षात या शीतेच उभायान पुढील
सुभात करतो

20. If it be said that
As among the people (so
in the Vedas), then (it will
not do) (A doubt ex
pressed against the oppo
nent's statement)

are hal. For getting strength
This passage is not with in the
Taittiriya Sanhitā (II 1 6) This
passage inculcates what is origi
nal (Apūrva) Therefore it is an
original statement, and there
fore it is not a subordinate state
ment I do not see how you dis
tinguish a subordinate statement
from an original statement when
there is no ground for any dis
tinction. This is the drift of the
statement of the opponent.

२० In the foot note on the
preceding sūtra, the profane pas
sage that this horse is to be pur
chased because he is an Arab, and
because the Arabs are faithful is
introduced by way of illustra
tion. The reasons in this pas
sage describe fully the qualities of
the horse. The only object of the
description is to induce the pur
chaser to buy the horse by being
persuaded of his superior quali
ties. In like manner it may
be said that a sacrificer may be
moved to perform what sacrificial
work is inculcated in the Vedas.
An objection is raised by the op
ponent himself for the purpose of
elucidating the subject. The op
ponent refutes this objection in
the following sūtra.

सूत्राणि.

न पूर्वत्वात् ॥ २१ ॥ (पू० आशङ्कानिरासः)

पदानि । (लोकवत्) न, पूर्वत्वात् ॥

पदार्थः । न=(स्पष्टम्) । पूर्वत्वात्=विदितपूर्वार्थप्रतिपादनात् ॥

वाक्यार्थः । न लोकवद् वेदे । (कुतः) लोके विदितपूर्वार्थप्रतिपादनात् ॥

भावार्थः । यथा लोके विदितार्थप्रतिपादनमस्ति तथा वेदे नास्ति ।

वेदे त्वविदितार्थप्रतिपादनम् । अतएव गुणवादस्य विधित्वा-
पत्तिः । अतो विधिर्वेत्यादिपूर्वपक्षः सुस्थः ॥

यच्छास्त्रदीपिकाकारो वेत्ति तदत्र विचारयितुं युज्यते । शास्त्रविचारे लौकिकव्यवहा-
राणां माहात्म्यं प्रकाशते । तद्धि पुरुषप्रवर्त्तनाय विधिरपेक्षते । यत्तु स्वयमेव विधिं समी-
हितसाधनता बोधयन्नलभेवानपेक्षं प्रवर्त्तयितुमित्युक्तं । तत्रोच्यते । सत्यं विधिरेव प्रवृत्ति-
कारणं प्रधानं । तत्रैवानुग्राहिका प्राशस्त्यावगातिः । फले हि निसर्गसुन्दरे स्वयमेव लिप्सा
भवति । तत्साधने तु दुःखाकारे स्वतस्तावद्द्वेष एव । अवश्यं तु साधने प्रवर्त्तमानस्य तत्रैव
रुच्या भवितव्यं समीहितसाधनतावगतिरपि तत्रैव रुचिं जनयती प्रवृत्तिहेतुः स्यात् । नान्य-
था । साच पुरुषेभ्यः प्रमादालस्यादियुक्तेभ्यः कर्म दुःखात्मकं रोचयतीं गुणकयनमपेक्षते ।
अवगतसमीहितसाधनभावनापि कर्म रुचिगोचरं । तत्सत्तामसता वा गुणानां कीर्तनादेव
रोचतेतरानिति सार्वजनानमेतत् ।

२१ नाहीं, पृथक्त्वामुळे
(सू०) (वरील उल्लेखित शब्दांचे
समाधान)

२१ सूत्रांत मुख्य शब्द 'पूरा' आहे
त्याची अज्ञान या शब्दाच्या सम्यक्तेने
बाल्या साक्षात्प आहे पण म्हणजे पुढे
त्यावरील श्रमाचे मात्र पुरा पुरी जे
राज्य असते ते साधून पुरा (समाधान)
पुढे वर्णन करतात मोठा विस्तार
प्राप्ता या उद्देशाने जे मोठ्याच गुण
बघिले, ते गुण विस्तार देण्यास पुरी
राज्य होते त्यांत नव्या ११ ८१ न
वर्गी माती परंतु वेदवर्तिकाविरुद्ध-
संघी पन्ना वरार आहे बघ, पण
पुढे, याच्या विरुद्ध मत्स्या गुणाच वर्णन
होत आहे, अस जर म्हणाल तर विवि
वाक्यांनी नवा विषय, अथवा शब्दांची न
वा विषय असें जे निरासनी मीमांसकांत
मात्र पडते अथवा शब्दांची पुरी राज्य
नसलेल पुढे वर्णन होतं, असा म्ह
होत तर 'उपराचा पदार्थात आहे' अशा
वेदवर्तिकाची व्यवस्था होत नाही कारण
विधिवान्वयेने अपूर्ण अथवा वर्णन करानि
अथवा शब्दांचे अर्थ अथवा वर्णन होत
यस होईल अथवा अथवा शब्दांची असें जे
आ ही पुरी प्रतिपादन केलें, त्यावरच
पुनः वर्णन होत अथवा शब्दांचे काय
संज्ञितम् ते पुरी राज्य नसतें, विवि
वाक्यांचे काय संज्ञितम् ते पुरी राज्य
नसतें, असें ६१ वाक्या प्रसंग आला
असा पदार्थ देव्य पूर्वपरिभाषा ११,
२, आणि २१, या शब्दांचे पुरी
आपल्या मताचा अर्थवात केला आहे

21 No On account of
(there being) no original
is (This is the refutation
of the objection raised in
the preceding sūtra.)

21 The terms *śūdratva* and
Pūratva have not exact equiva-
lents in English. We have render-
ed them by the quality of what is
not original and originality. *Pū-*
ratva is the quality of what already
exists and *śūdratva* is the absence
of such a quality. The term *Pū-*
ratva has already been explained
in connection with the explana-
tion of *śūdratva* (originality).
Pūratva means prior and its quality
is *Pūratva* (priority). The qualities
of a thing offered for sale though
already known are yet describ-
ed in common life when pur-
chases are to be made. In the
illustration already given—the
horse is to be bought—the quali-
ties of a horse in general have
already been known to the pur-
chaser. There is nothing new
about them. But this is not the
case with what is inculcated in the
Vedas. If it be said that new
qualities of *strength*, *animals* and
a figure are mentioned then it
will be necessary for the Mīmāṃ-
saka to admit that a subordi-
nate statement as well as an ori-
ginal statement inculcates what is
new. If it be admitted that sub-
ordinate statements mention the
qualities already known, then
the statement that a sacrificial
post is of the fig tree is not in-
telligible, and cannot be properly
explained because a subordinate
statement as well as an original
statement inculcates what is en-
tirely new. Thus at last the con-

सूत्राणि.

उक्तं तु वाक्यशेषत्वम् ॥ २२ ॥ (सि०)

पदानि । उक्तम्, तु, वाक्य-शेषत्वम् ॥

पदार्थः । उक्तम्=प्रतिपादितम् (आचार्येण) तु=न । वाक्यशेष-
त्वम्=वाक्याद्धत्वम् ॥

वाक्यार्थः । आचार्येण वाक्याद्धत्व प्रतिपादितम् ॥

भावार्थः । अस्य पादस्य सप्तमसूत्रादारभ्यारिमन् पादेयद् गुणवादनिरूप-
ण कृत तेन गुणवादस्य विधित्वापत्तिप्रतिपादकपूर्यपक्षा निरा-
कृता इति भावः ॥

(तृतीयाध्यायस्य प्रथमपादे प्रथमाद्वितीयतृतीयादिमूत्राणि शे-
षलक्षणनिरूपकाणि दृष्टव्यानि)

विधिश्चानर्थकः क्वचित् । तस्मात् स्तुतिः प्रतीयेत । तत्सामा-
न्यादितरेषु तथात्वम् ॥ २३ ॥ (सिद्धान्ते युक्तिः १)

पदानि । विधिः, च, अनर्थकः, क्वचित् । तस्मात्, स्तुतिः, प्रती-
येत । तत्-सामान्यात्, इतरेषु, तथात्वम् ॥

पदार्थः । विधिः=विधायकवचनम् । च=पुनः । अनर्थकः=निष्प्रयो-
जनः । क्वचित्=(स्पष्टम्) तस्मात्=अतएव । स्तुतिः=
अर्थवादः । प्रतीयेत=ज्ञायेत । तत्सामान्यात्=स्तुतिसामान्या-
त्=स्तुतेर्जातित्वेन ग्रहणात् । इतरेषु=अन्यस्थलेषु । तथा-
त्वम्=तत्प्रकारवत्त्वम्=स्तुतिमत्त्वम् ॥

वाक्यार्थः । कस्मिंश्चित् स्थलविशेषेऽप्राप्तकर्मविधायकं विधिरूपवाक्य
निष्प्रयोजनं भवति । अत एव तत्रार्थवाद इतिज्ञेयम् । (पुनः)
इतरेषु स्थलेष्वर्थवादता ज्ञायते । कुतः । स्तुतेर्जातित्वेन ग्रह-
णात् । (टिप्पणी द्रष्टव्या) एकस्मिनस्थले विधेर्निष्प्रयोजनत्वाद-
र्थवादत्वापत्तिः । अत एव (उपलक्षणन्यायेन) सर्वेष्वीदृकस्थलेष्वर्थ-
वादत्वापत्तिः ॥ विध्यसम्भवः स्तुतिसम्भवश्चेति तात्पर्यम् ।

वेदवाक्यान्यनुसन्धेयानि ॥

अप्सुयोनिर्वा अश्वो । अप्सुजोवेत्तसः । तैत्तिरीय साहिता (५.
३, १२.)

२२. नाही, अर्थवादाच्या स्वरूपाचे वर्णन केले आहे (सि०)

२३ पुन कचित् स्थली विधिवाक्य निरर्थक असते, म्हणून (अशा स्थली) ते स्तुतिवाक्य (आहे,) असे समजावे (अशा) सामान्य वचनावरून दुसऱ्या सर्व स्थली तसेच समजावे (सि० युक्ति १)

२२ मालास पूर्वपक्षाचे आचार्य स माधान करतात पूर्वपक्षकारांनी जसे म्हणले तसे मारी असे सांगून जो वाद पूर्वपक्षकारांनी झाला तेणे वचन अर्थवादाचे स्वरूप वाच्य ते आदी बाबतिले असे आचार्य हातात मूळ संकल्प सूत्रात "वाक्यशेषत्व" असे पर आदि त्याचा अर्थविचार केला पाहिजे शेष हा केवळ वादविचार आचार्यांनी स्वतः तिच्या अभ्यासाच्या मारमी केला आहे एवढे वक्त शेषशब्दाचा उपयोग केला आहे त्याचे लक्षात, स्वरूपकथन, आणि संक्षेपविचार पुढे होणार आहे शेष शब्दाच्या अर्गा एक गुण आहे, तो एवढे बाबतिला पाहिजे अर्थवादा, गुणवादा, हेतुवाक्य आलेखारिक वाक्य, इत्यादिकांच्या याला विविधाक्याचे मरोपन होते या सर्वांचा दोष एका शेषशब्दातून हातो म्हणून आचार्यांनी हा व्यापक शब्द घालला आहे आणि हे उपसंज्ञापून पाजिले आहे ज्यांत एक

22 No the nature of subordinate statements is explained. (Final statement.)

23 Again, in some places, an original statement is to no purpose, therefore (in such places), it (an original statement) (is) a subordinate statement. From (such) a general statement, the same thing is to be understood in all other places. (An argument in support of the final statement made in the 22nd sūtra)

conclusion is forced on us that the statement we have already made (in the 19th sūtra) is valid, that is, a subordinate statement as well as an original statement inculcates what is not already known. This is the point of the objections urged by the opponent in the 19th, 20th and 21st sūtras.

22. Jaimini removes the objections urged by the opponent in the preceding sūtras. By so in the above sūtra, the statements are generally objected to. Jaimini, moreover says that the nature of subordinate statements is fully elucidated by his discussion with the opponent. In the original Sanskrit sūtras, the term Vākyaśeṣatva is used. It does not seem to be considered. The term Śāśa and the nature of the ideas it conveys are examined by Jaimini at the beginning of the third book. The term Śāśa is simply used here. Its definition, its nature

सूत्राणि.

प्रकरणे सम्भवन्नपकर्षो न कल्प्येत विध्यानर्थक्यं हि तं प्रति
॥ २४ ॥ (सि० यु० २).

पदानि । प्रकरणे, सम्भवन्, अपकर्षः, न, कल्प्येत, विधि-आनर्थक्यं
हि, तम्, प्रति ॥

पदार्थः । प्रकरणे=एकार्थप्रतिपादकग्रन्थांशे । सम्भवन्=सति सम्भ-
वेऽपि । अपकर्षः=उत्तरत्र विद्यमानार्थस्य पूर्वं ग्रहणम् । न=
(स्पष्टम्) कल्प्येत=स्वसम्बन्धेन युज्येत । विध्यानर्थक्यम्=वि-
धेर्निष्प्रयोजनत्वम् । हि=यस्मात् । तम्=अपकर्षम् । प्रति=
(व्यावृत्तौ)

वाक्यार्थः । प्रकरणे सति सम्भवेऽप्यपकर्षो न युज्येत । तथा सति विधे-
र्निष्प्रयोजनत्वापत्तिः ॥ यस्मादपकर्षं प्रति प्रकरणं निरुद्धम् ॥

भावार्थः । ग्रन्थस्य प्रकरणविचारे यद्यप्यपकर्षः सम्भवति तथाप्यपक-
र्षो न कदापि योजनीयः । कुतः । कृतेऽपकर्षे प्रकरणं बाधितं
भवेत् । कुतः । विधिवाक्यं निरर्थकं भवति ॥

वेदवाक्यान्यनुसंधेयानि ॥

यो विदग्धः स नैर्ऋतो योऽश्रुतः स रौद्रो यः श्रुतः स सदेवस्तस्माद-
विदहता श्रुतकृत्यः सदेवत्वाय ॥ तैत्तिरीय संहिता (१.६,३,४)

शालेल्ल्या वाग्वे एकदम वर्णन केलें अ-
सतें, त्यास उपसहार म्हणावें

२३ या सूत्रात एक गज्ज विचार
करायाजोगा आहे, तो "स्तुति" होय स्तुति
या शब्दानें अर्थवाद, गुणवाद, हेतुवाक्य,
आलंकारिक वाक्य, आणि कधी कधी
निन्दा अशा निरनिराळ्या अर्थांचा बोध
होतो मग स्तुति आणि रोष यात मेक
काय ? हा विचार आला रोषशब्दानें
स्तुति शब्दाच्या अर्थाचा बोध होऊन अ-
धिक अर्थाचा समावेश होतो कर्म,
गुण, द्रव्य, पुरुष, याच्या सबधाने रोष-
शब्दाची योजना होते जेव्हा या व्यापक

and its bearings will be exami-
ned in the sequel. The distinctive
quality of what is called *Shesa* re-
quires to be explained here. An
original statement is fully explai-
ned and its parts, such as the sub-
ject or object, are fully described
in the course of the discussion
about direct subordinate state-
ments, induct subordinate state-
ments, reasons, and about figures
of speech. All these are express-
ed by the term *Shesa*. Jaimini
therefore, uses this general term,
and introduces this sūtra by way
of summing up the discussion.

23 In this sūtra, the term

सूचना.

रुपये. आणे.

वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्याबोहेर राहणारांस टपाल हंशिलाबद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. आगाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरास जीं पत्रे लिहावयाचीं, तीं “षड्-दर्शनचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१” या पत्त्यावर लिहावीं. वर्गणी वगैरे संबंधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

Rs A

For one year, in Advance... .. 5 0

Single copies. 0 8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy.

N B . The subscription is to be paid *in advance*.

No accounts of arrears can be kept.

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintanika-Office*, Poona, *Sadashive Petha*, House Municipal No. 641.

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

षड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसाद्वय

वृत्तिवर्धित

त्याचे मराठी-आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १

मे १८७७

अंक ५

VOL. 1

MAY, 1877

No 5

पुणे

“मानप्रकाश” छापखान्यात छापिले

(सन १८९७ च्या २५ व्या आवृत्त्याप्रमाणे नोंदली आहे)

Truth is not local.

The following gentlemen will receive subscriptions
for us.

Anna Moreshwar Kunte B A , M D , Esq , Bombay

Rao Sahib Mahipat Rao Rupram, Principal Training Col
lege, Ahmedabad

Rao Sahib Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha.

Govind Moreshwar Hasubhus Esquire, B. A. Sanskrit Teacher
High School, Baroda,

२४ प्रकरणाविचार घालू
असतां समवे असतांहे अपकपा
ची योजना करू नये (कारण)
अपकर्पास योजिले असतां प्रक-
रणास बाध येतो, आणि विधि-
वाक्य अनर्थक होतें
(सि० यु० २)

शब्दाचा योग्यमेव स्तुतिराज्य आहे आ
मि स्तुतिराज्याचे योग्यमेव अर्थवार, गुणवा-
द हेतुवाक्य, आलम्बनारिक्त वाक्य, इत्यादि
आहेत. पुनः मूळ सूत्रांत अनुगम कर
पाची मुक्ति पोलिली आहे, तिचा विचा
र केला पाहिजे काही काही स्थळी
अमुक अर्थ दिसून येतो, तोच अर्थ सर्व
स्थळीं दिसून येतो हा सामान्य अर्थ
व्यापक होतो, म्हणून पुढच्या सर्व स्थळीं
तोच अर्थ दिसून येतो असा हा अ
नुगमपद्धतीचा सामान्य आकार आहे
त्याचा विरोध विचार केला पाहिजे पाहि
त्या पावतील चवथ्या सूत्रावरील दोष
पहा तेथे उपलक्ष्य । पापाचे निष्पत्ती ।
केले आहे या सूत्रां उपलक्ष्य ॥चे पो
गाने अनुगम केला आहे या वाक्यास
विनिवाक्य म्हणजे कीं स्तुतिवाक्य म्हणा-
वे अशी पंचार्थ पद्धती, म्हणून पूर्वपक्ष
कारण करारे? असे विचारतो ही
पंचार्थ मिळ पास कैमिनीने एक तोच
काली आहे ज्या ज्या स्थळीं विविधा
व्यापक सवळ आणि निर्बंध अर्थ अर्थ
निघत माही, त्या स्थळीं ते विनिवाक्य

24 In the course of a particular topic (under discussion), a word or phrase which occurs late should not be anticipated, (because) such a procedure obstructs the course of a topic, and an original statement is (then) to no purpose. (2. Argument in support of the last final statement.)

Stuti is to be considered. *Stuti* includes a direct subordinate statement, an indirect subordinate statement, a causative statement, figures of speech and sometimes even cursura. Then what is the distinction between *Stuti* and *Shesha*? The term *Shesha* has a wider sense than *Stuti*, for the first applies to an action, a quality a substance a person while *Stuti* is a subdivision of *Shesha*, and a direct subordinate statement, an indirect subordinate statement and the rest are subdivisions of *Stuti*. In the sūtra, a method of generalising is laid down. Whatever is observed to exist in some places may exist in all places. Phenomena, observed to exist sometimes or in some places may be universal as to time or place. We have thus stated the general form of this method which dears to be specially considered. See the footnote on (I 1 4.) where we have explained the method of generalising from one instance called *Upaheya*. In this sūtra, another method is employed. The opponent asks in the course of the discussion in the sūtras whether a particular statement is original

नहे, पण स्तुतिवाक्य आहे, असे समजा-
वें सूत्राच्या या वलांने विशेष लक्षात
ठेवण्या जोगा शास्त्रार्थ सांगितला आहे.
तो असा. ग्रथाचा अर्थ करताना विधि-
वाक्य म्हणजे प्रधानवाक्य कोणते हें अर्थी
ठरवावें. आणि असे ठरविण्यास कोणता
उपाय योजावा, हें हि मागितले आहे ज्या
वाक्यात अपूर्व वर्णन केले असतें, ते वि-
धिवाक्य. केव्हा केव्हा स्तुतिवाक्यातहि
अपूर्व वर्णन असतें आता निर्णय कसा
करावा? ज्यातून एकदम अपूर्व अर्थ
निघतो, अशीं एका स्थळीं दोन वाक्यें
अढळली असता ज्यात स्वातंत्र्याने अपूर्व
वर्णिले असतें, तें विधिवाक्य, आणि या
विधिवाक्याशीं दुसऱ्या वाक्याचा काहीना
काहीं सम्बन्ध असतो या सवशामुळे ते
दुसरे वाक्य मुख्य विधिवाक्यापर अवलंब-
तें, म्हणून त्याला स्तुतिवाक्य समजावें
असा या सूत्राच्या प्रथम दोन वलांचा
अर्थ झाला. वरील शास्त्रार्थ सामान्य
कलून अन्यस्थळीं अशीच योजना करा-
वी, असें तिसऱ्या वलामध्ये वर्णिलें आहे
तैत्तिरीय संहितेंतील (५३, १२.) एथील
पेढवाक्याचा अर्थ “आणि पाण्डित्याचें
अश्व उत्पन्न होतो, अथवा पाण्यामध्यें
परळ उत्पन्न होतो.” या स्थळीं “पाण्यात
उत्पन्न झालेल्या घोड्याचे” विधान करणारें
विधिवाक्य समजत नाहीं ज्या स्थळीं विधि-
चा असंभव, त्या स्थळीं स्तुतीचा समभव,
अशी कल्पना योग्य आहे

२४ या सूत्रात “अपकर्ष” आणि
“प्रकरण” असे दोन शब्द विचार करण्या-
जोगे आहेत प्रकरण म्हणजे अमुकच

or subordinate, and what is the
characteristic mark by which the
one can be distinguished from the
other To answer this question,
Jaimini explains a principle in
this sūtra Whenever a statement
is not essentially original, it is only
subordinate This part of the
sūtra explains what deserves spe-
cial attention—in interpreting
a passage, it is first necessary to
determine what the principal sen-
tence or the original statement is.
To enable an interpreter to deter-
mine this, Jaimini explains a
method The principal sentence
is one which makes an original
statement The objection of the
opponent is that a subordinate
statement sometimes expresses
originality To remove this ob-
jection, it is laid down that what
expresses originality independent-
ly and absolutely is to be con-
sidered the principal sentence
in a passage to be interpreted,
as it bears a relation to phra-
ses or other sentences On ac-
count of this relation, the other
sentences or phrases depend on
the principal sentence, and are,
therefore, subordinate This is the
explanation of the first two parts
of this sūtra. The third part lays
down that these principles are
to be generally applied The man-
tra in the Taittiriya Saṁhitā (V.
3, 12) is translated here. “And
a horse is born in waters or a sort
of rush is produced in waters.”
In this place, an original state-
ment that “a horse born in waters
is to be taken” is simply impossi-
ble. Therefore, wherever an ori-
ginal statement is impossible, a
subordinate statement is possible.

24 The two terms *Apakarsa*—
and *Prakaranā*—used in this sū-

विषय चालू आहे, असे निरनिराळ्या अर्था या परस्परसंबंधावरून ज्ञान होतें आणि प्रकरात वर्णिलेले अर्थ एकामागून एक अमक्याच संबंधाने आले पाहिजेत अशी अर्थपद्धती असले संबंधाने एकामागून एक येणे वास्तव आनुपूर्वी म्हणतात. प्रकरात आनुपूर्वी आणि साक्षात्सात हे धर्म असले पाहिजेत.

प्रकर ॥ या विचारावरून अपकथ राख्या अर्थ सुयोग्य होईल आनुपूर्वी कडे आणि साक्षात्सातकडे लक्ष न देता वाक्यातील पुढच्या अर्थ मागे आणला जाई अपकथ होतो आतां उभयार्थ सहज समजेल. कांही एक प्रकर ॥ चालू आहे तसे अकार्य समजतो असे वाटतें ॥ जे पुढच्या वाक्यातील अर्थ मालव्या वाक्यांत येऊन त्या चालेल, असे वाटतें त्यापि असे करूं नये कां ? असे केले असता आनुपूर्वी विघटने साक्षात्सात धर्माची हानि होते प्रकर ॥ च बाध पडतो ज्या स्थळी प्रकर ॥ किंवा अपकथ ॥ याचा विचार रहत माही त्या द्विकार्थी विविधाक्याची येथे राखिलीच माही विविधाक्य निरर्थक झालें अशी अपकथ कथन स्तुतिवाक्य प्रकृत आहे असे कर पावला तें गौण आहे हे पक्कें आहे हे दिक बेव्याक्याची येऊन केली असता हा अर्थ अरिक्त स्पष्ट होतो पणसमर्था कालीचे पोणे निरनिराळ्या अपकथ या चकत्यात मानवात या साप राख्या चकत्यात संख्यात कपालें म्हणतात आणि त्या पोण्यास पुरोडास म्हणतात वैशिष्टीय संहिता (२१, १) या

tra call for special explanation *Prakarana* or a *topos* is the knowledge which is produced by the relations which the different thoughts of a discourse bear to one another. The nature of a *topos* (*Prakarana*) necessitates a particular order and sequence of thoughts of which a discourse consists. The particular sequence whether of letters, words or thoughts is called in Sanskrit *Anupatti*. Sequence and the principle of *deniability* (*Sakshatva*) are the essential elements of a *topos*. The principle of *deniability* is the principle of what is called grammatical government considered from a subjective point of view. Now it will be easy to explain the meaning of what is called *Apakara*. When the principles of sequence and *deniability* being disregarded a word, a phrase or a thought which occurs in the latter part of a discourse is transferred to its former part such a transference involves the principle of *Apakara*. The meaning of the *sutra* will be now easy enough. In the course of a discourse, the principle of the *interim transference* (*Apakara*) though thought to be reasonable, is not to be employed, because it affects the sequence of thoughts, and annuls the principle of *deniability* and obstructs the course of a *topos*. Where the course of a discourse is disregarded, an original statement loses its importance. It is simply to no purpose. All these efforts on the part of the opponent to raise the importance of a subordinate statement is simply waste of time and energy. It is reasonable to acknowledge its de-

सूत्राणि.

विधौ च वाक्यभेदः स्यात् ॥२५॥ (सि० यु० ३)

पदानि । (स्तुतिः) विधौ, च, वाक्य-भेदः, स्यात् ॥

पदार्थः । वाक्यभेदः=वाक्यस्य भेदः=वाक्यद्वयम् । अवशिष्टानि पदानि स्पष्टानि ॥

वाक्यार्थः । पुनः । स्तुतेर्विधिकल्पनायां वाक्यभेदो भवेत् ॥

भावार्थः । पूर्वमीमांसाविषये वाक्यभेदो दुष्ट इति सिद्धान्तः । सिद्धा-
न्तोऽयं द्वितीयाध्यायस्य प्रथमपादे विचारयिष्यते । वाक्यभे-
दरूपदोषं गृहीत्वाऽत्र दोषापत्तिः कृता । यदि स्तुतिर्विधिस्तर्हि-
वाक्यभेदः प्राप्त्यात् । वाक्यभेदोऽनिष्टोऽतः स्तुतिर्न विधिः ॥

वेदवाक्यान्वनुसंधेयानि ॥

औदुम्बरो यूपो भवति । इत्यादीनि ॥

ठिकाणचा मत्र घेतला आहे या अनु-
वाकाकडे विशेष लक्ष द्यावे प्रथम अ-
से वर्णन आहे कीं “ऋषींनी पुरोडाश
कूर्म (कासव) झाला आहे, आणि (जमी-
नीवर) सरकू लागला आहे, असे पाहिले,
आणि ते ऋषि त्याला म्हणाले ” या ठि-
काणीं पुरोडाश कूर्म कसा झाला, आणि
तो सरकू कसा लागला, या विषयी वाच-
कांनी विचार करावा परंतु याच पुरोडा-
शाच्या निरनिराळे पोष्याचे जे वर्णन केले
आहे, त्याचा या ठिकाणी विचार व्हावया-
चा आहे “जो पोषा काही भाजला
आहे व काही कच्चा आहे, तो राक्षसाना
प्रिय आहे, जो न भाजला आहे तो रुद्रा-
ला प्रिय आहे, जो चांगला भाजला आहे
तो देवाना प्रिय आहे म्हणून काही
भाजल्या आणि काही कच्चा अशा पुरो-

pendence Much light will be
thrown on this explanation by
applying the principles discussed
to a Vaidika passage. See the
mantia quoted from the Taittiri-
ya-Saṁhitā (II 6,3) and translated.
This part of the Saṁhitā deserves
attention It first describes that
the R̥sis saw a cake (made of
wheat and baked on cowherds) as-
suming the form of a tortoise,
and moving (on the land) , and
the R̥sis said to it Our rea-
ders may well enquire how a cake
assumed the form of a tortoise and
how it moved on the land. But the
supernatural despises all reason-
able enquiry Now the different
parts of the cake (Puroḍāsha)
baked on different cowherds are
to be considered. “The part
half baked and half not baked is
liked by the Rākṣasas (demons).
The part not baked at all is
liked by the Rudra The part

२५. (स्तुतिवाक्य) विधि-
वाक्य (आहे) अशी संकल्पना
केली असता वाक्यभेदरूप दोष
येतो (सि० सु० ३)

दारास न का त्या पु पार्ने पुरोडास
पका मान्या तो दाला विप आह
हेनुवापता "इयम" इत्यादि शब्दांनी
जे कारण सामितसे आह, त्या का म
व्ये "अगा पुरोडासास म पका त्या"
एवढ्या पर्याया "राक्षसा विप" पावडे
अवयव केला असता वाक्य अ वय हो
ऊन अवयव जावत होते दर्शना
माती या पदार्थास राक्षसांचा अंश माती
मग असला विधि मलतीरूप लागू हो
गेल आणि जे पदार्थ वाचते आहे
त्यास वाच येईल म्हणून अवयव क
कन स्तुतिवाक्यातला पदार्थ असा विधिवा
क्यात येऊ नये, स्तुति आणि विधि हे
स्वतंत्र ठेवावेत या गरिती स्तुतिवाक्यात
आणि विधिवाक्यात भेद आहे

२५. दुसऱ्या अभ्यासाच्या पहिल्या
पाराच्या ३९ आणि ३७ सूत्रात वाक्य-
भेदरूप दोष तो काय याचा विचार केला
आहे याच पाराच्या दुसऱ्या पाराच्या सू
त्रावरचे शिष्य ज्या वेळी नावे मापांतर
विले आहे, ते पहावे त्या मन्वाच्या पा
र्या "जन्वाच्या शाखाचा पदार्थसम अस
तो" हे विधिवाक्य आहे आणि त्याच
मन्वा या अर्था "मन्वाच्या मातीकरिता"
अशी परी आहेत हे स्तुतिवाक्य आहे

25 If a subordinate
statement be considered an
original statement (then)
there is the defect of the
division of a sentence
(३. Argument in support
of the final statement.)

fully baked is liked by the gods.
The sacrificer who does not partly
bake a cake and partly leave it un-
baked should therefore bake the
cake thoroughly (as) it is liked by
the gods." If in the last causative
sentence the adjectival sentence
—who does not bake the cake
thoroughly—were connected with
the demon already mentioned
it would be a case of *intrae*
transference (*Apavarsa*) for in the
full moon sacrifice there is no
offering to the demon. Then there
would be an original statement en-
joining what is evidently absurd.
The course of the discourse in the
Sanhita would be ignored. It is
therefore necessary not to intro-
duce a part of a subordinate state-
ment into an original principal
statement by means of what is
called *intrae transference*. An
original statement is to be con-
sidered as independent and is not
to be mixed up with a subordi-
nate statement. Thus an original
statement is distinct from a sub-
ordinate one.

25 The exegetical defect
based on the division of a sentence
is examined by Jaimini in the
sūtras (II 1 46-47). Our readers
will kindly refer to the transla-
tion of the Vaidika text in the
foot-note to the 19th sūtra. In the
beginning of the text, the origi-
nal statement, 'A sacrificial post is

सूत्राणि.

अथ हेतुवन्निगदाधिकरणम् ॥

हेतुर्वा स्यादर्थवत्त्वोपपत्तिम्याम् ॥ २६ ॥ (पू०)

पदानि । (स्तुतिः) हेतुः वा, स्यात्, अर्थवत्त्व—उपपत्तिम्याम् ॥

पदार्थः । हेतुः=कारणम्, वा=पुनः, स्यात्=(स्पष्टम्) अर्थवत्त्वोपपत्तिम्याम्=अर्थवत्त्वं च उपपत्तिश्च=अर्थवत्त्वोपपत्ती ताम्याम् ।
 अर्थवत्त्वम्=अर्थवतो धर्मः । अर्थवत्त्वम्=यस्यार्थोऽस्ति तत् । तस्य धर्मो=अर्थः । अर्थवत्त्वम् तर्हि=स्वतंत्रोऽर्थः । उपपत्तिः=(टिप्पणी द्रष्टव्या)

वाक्यार्थः । पुन । वाक्यसम्बन्धेनार्थविचारादुपपत्तेश्च स्तुतिस्तु हेतुर्भवेत् ॥

भावार्थः । अर्थवादस्य हेतुत्वेन ग्रहणम् । कुतः । वाक्यार्थविचारेणोपपत्त्या च स्तुतिवचनानां हेतुता प्राप्नोति । इति पूर्वपक्षः ॥

वेदवाक्यान्यनुसन्धेयानि ॥

| शूर्पेण जुहोति तै० ब्रा० [१.६,५.] तेन ह्यन्नं क्रियते ॥

एक विधिवाक्य आनि दुसरें स्तुतिवाक्य अशी व्यवस्था न करता आणि “बलाच्या प्राप्तीकरता” या स्तुतिवाक्यास विधिवाक्य मानलें असता वाक्यभेदरूप दोष उत्पन्न होतो, म्हणजे कारण नसता एका वाक्याची दोन वाक्ये केलीं असें पत्करावें लागतें म्हणून स्तुतिवाक्य आणि विधिवाक्य ही कल्पना चांगली आहे.

of the fig-tree,” occurs, and at the end of the same text, the words “for getting strength”—occur The last is an abridged subordinate sentence Now if instead of the first being the original statement and the last, a subordinate statement, the last were considered to be an original statement, then there would be the defect called the division of the same statement that is, without any special cause one statement is split up into two independent statements. It is, therefore, reasonable to distinguish an original statement from a subordinate statement

उपा निगदांत कारणाचें
वर्णन असतें, त्याचा विचार

२६ नाही तें हेतुवाक्य,
कारण (हेतुवाक्याच्या अर्गा)
अर्थवत्त्व आणि उपपत्ति हे दोन
धर्म असतात (पू०)

२६ या सूत्रात "अर्थवत्त्व" आणि
"उपपत्ति" हे दोन शब्द विचार ११ या
जेणे आहेत प्रथम अर्थवत्त्वगुण वृत्तं
व्याख्या अर्थ आहे, ते अर्थ वत्त्वा या शब्दाची
अर्थवत्त्व हे धर्म आहे आणि अर्थ हा
त्याचा धर्म आहे आता अर्थवत्त्व वृत्तं
वत्त्व अर्थवत्त्व या धर्मावर राहिले धर्म
आहे पुनः वाक्यदि अर्थवत्त्व हेतुवत्त्व
आणि वाक्यावरला धर्म वाक्यवत्त्व हा आहे
वाक्यवत्त्व हा आहे अर्थ हेतुवत्त्व याचा
सुद्धम विचार आहे वाक्यवत्त्व मग
थारें वाक्यवत्त्व हेतुवत्त्व या वाक्याचें
नांव आहे त्याचधर्म अर्थ, विचार, व
धर्म, अशा अनेक धर्मांचा समावेश
हा हो हेतु जमिनीने वाक्य हा शब्द
योजला नाही अर्थवत्त्व हा धर्मधर्म
संबंधाने केवळ अर्थ अर्था नि वत्त्व हा हो
हेतुवाक्य स्वतंत्र समजावें कारण हेतुवाक्या-
च्या अर्गा स्वतंत्र अर्थ असतो उपपत्ति
विशेषाचा विचार केला पाहिजे त्या
प्रमाणे या विचाराचें माहात्म्य मोठें आ-
हे का ॥ १११ वरील वरील वरील वरील
निका फलाना उपपत्तिविषयों विशेष
विषय वत्त्व एवें वत्त्व उपपत्तिवत्

The subject of the *Ar-
gatas* (texts of the *Injur
veda*) which are causative

26 No it is a causative
statement, because (a cau-
sative statement has) in-
dependent signification and
(power of) explanation
(Statement of the oppo-
nent.)

26 The terms *Arthavattva* and
Uppatti in this sūtra call for spe-
cial explanation. First, *Arthavattva* is
that which has *Artha*. In this case
Arthavattva has for its quality *Artha*.
In other words signification is the
quality of the significant. Now
a sentence may be significant and
a sentence has the quality of the
general nature of a sentence or
the quality of its belonging to the
genus of sentences. A mark of
the genus—a sentence—will be
signification. This is a nice distinc-
tion which draws the attention
of our readers. The genus—a sen-
tence—as based on its nature, is
an assemblage of many marks
including signification, syntacti-
cal arrangement and the sequence
of thoughts. Therefore the ge-
nus—a sentence—does not denote
only one mark—signification.
The genus (a sentence) is called
Vākya in Sanskrit. Hence
the last term is not used by Jal-
mini in the sūtra. Again *Artha-
vattva* is the quality of the signi-
ficant. *Arthavattva* is, therefore
the same as *Artha* or signification.
Then why is this confused phra-
seology employed by Jaimini?
The answer is—*Artha* (signifi-
cation) is essentially different from
Arthavattva. The first may be a

सूत्राणि.

स्तुतिस्तु शब्दपूर्वत्वादचोदना च तस्य ॥ २७ ॥

पदानि । [हेतुः] स्तुतिः, तु, शब्दपूर्वत्वात्, अ-चोदना, च, तस्य ॥

पदार्थः । शब्दपूर्वत्वात्=पूर्वगतः शब्दः=शब्दपूर्वम् । तस्य धर्मः=शब्दपूर्वत्वम् तस्मात् । अचोदना=यद्वाक्यमविधायकं तत् ।

[अवशिष्टानि पदानि स्पष्टानि]

वाक्यार्थः । न । हेतुः स्तुतिः पूर्वविधिवर्णनात् । पुनः । हेतोश्चोदना-
शक्तिर्नास्ति । [प्रसज्यप्रतिषेधोऽयम्]भावार्थः । हेतुप्रतिपादक वाक्यं स्तुतिर्भवति । कुतः । यस्य विधेर्हेतुः
स विधिः पूर्वमेव विद्यते । पुनः । हेतुप्रतिपादकवाक्यस्य वि-
धायकत्वशक्तिर्नास्ति ॥

स्वरूपकथन केलें म्हणजे पुरे दोन
अर्थीचा साहचर्यसवध असला म्हणजे
त्यातील एकास कारण व दुसऱ्यास कार्य
असे म्हणतात, आणि व्याप्य कोण व
व्यापक कोण यावरून कार्यकारणभाव
बहुधा वसवितो येतो, परंतु आनुगमिक
सिद्धांत करतील कार्यकारणभावाचा नि-
श्चय करावा लागतोच, परंतु तेवढ्यानेच
सिद्धांतविचार पुरा होत नाही. 'विचार
करणाऱ्याच्या मनाची वृत्ति होत नाही
विचार समजला पण उमजला नाही असे
वाटते अशा प्रसंगी त्या विचाराची फो-
ड करणारी आणि त्याची व्यवस्था लाव-
णारी जी एखादी कल्पना रचण्यात येते
त्या कल्पनेचें नांव उपपत्ति यास द्या-
त विजेमागून धडधडाट होतो हें सर्वास
ठाऊक आहे, आणि वळवाच्या पावसाम-
ध्ये वीज होते हेहि सर्वास ठाऊक आहे

mark out of the many marks
which a genus denotes the last
is essentially the mark of what is
significant. We have translated
Āthavattva by independent signi-
fication. The opponent argues
that a causative statement is in-
dependent, because it possesses in-
dependent signification. Now, the
examination of the sense of the
term *Upapatti*,—a subject of spe-
cial importance in logic. 'In dis-
cussing the philosophy of Kanā-
da, *Upapatti* will be particularly
examined. We will here indicate
only the general nature of *Upa-
patti*. When two phenomena in-
variably follow one another or
invariably co-exist, one of them is
a cause and the other, an effect.
This relation is fixed by the exa-
mination of the relation between
the pervading and non-pervading
phenomena called respective-
ly *Vyāpaka* and *Vyāpya*. In
establishing a general proposition,

सूत्राणि.

व्यये स्तुतिरन्याय्येति चेत् ॥ २८ ॥

केचित् सूत्रमिदं न सूत्रत्वेन वर्णयति । किन्तु भाष्यत्वेन ॥

भाष्यार्थः । निष्प्रयोजने हेतो तस्य स्तुतित्वेन ग्रहणमयुक्तिकं । कुत

इति ४४ चेदुत्तरसूत्रं द्रष्टव्यम् ॥

२७. मूलं संस्कृतं सूत्रात् “शब्दपूर्वत्व”
आणि “चोदना” अर्गी दोन पदे आहे-
त (१ १, २) या सूत्राच्या टिपेत चो-
दनाराब्दाच्या अर्थाविषयी विचार केला
आहे. आता शब्दपूर्वत्व याचा विचार
केला पाहिजे “शब्दपूर्व” म्हणजे ज्या-
त शब्द पूर्वी गेला आहे ते शब्दपूर्व-
रील धर्म शब्दपूर्वत्व शब्द म्हणजे विधि
असा येथे अर्थ आहे या स्थळीं श-
ब्दपदाच्या अर्थाकडे विशेष लक्ष द्यावे,
कारण मीमांसाशास्त्रामध्ये शब्द नित्य
आहे अशा कटाक्षाने शब्दपदाचा उपयो-
ग होतो. वैदिक विधीला शब्द का म्हणा-
वे असे विचारवेंसे वाटते त्याचे उत्तर
इतकेच की, मूल ध्वनिरूप शब्द आहे
त्याचे पोटभेद वैदिक शब्द, लौकिकशब्द,
नगाच्याचा शब्द, वायूचा शब्द असे मा-
नता येतील परंतु वैदिक शब्द याविषयी वि-
शेष माहात्म्य वाढून त्यास शब्द अशी सजा
विली आहे विधि पूर्वी असतो, आणि
मागून हेतु येतो, हे एक कारण आणि
हेतूच्या अर्गी चोदना शक्ति नसते, हे दुस-
रे कारण. या दोन कारणांमुळे हेतुवाक्य
स्तुतिवाक्य आहे

nation The Vaidika text quoted
in Sanskrita by way of illustra-
tion is to be examined. “He
sacrifices by a winnowing basket
because food is prepared by it,”
occurs in the Taittiriya Brāhma-
na (I 6, 5) The reason intro-
duced by *because* in the above text
is a *Hetu*, for the sentence—“be-
cause food is prepared by it” has
independent signification. Be-
cause food is prepared by a win-
nowing basket, therefore, it is the
means of a sacrifice. Then fuel is
used in preparing food, therefore, it
will be proper to sacrifice by
means of fuel. But this cannot be
permitted. Therefore, a causative
statement has independent signi-
fication and is introduced to ex-
plain another statement with
which it is not connected either as
cause or effect. The opponent
argues that a causative statement
is not connected in any way with
an original statement.

27 In the Sanskrita sūtra,
the terms *Shabda-pūrvatva* and
Chodanā are used. The sense of
the last is examined in the foot-
note to the sūtra (I 1, 2). Now
the term *Shabda-pūrvatva* has to
be considered. *Shabda-pūrvatva*
is the property of the *Shabda-pūr*

२८ हेतुवाक्यात् (स्तुतीचै)
प्रयोजन नसल्ले म्हणजे त्याची
हेतुतिवाक्य मानार्थे हा अन्याय
आहे, असे म्हटले तर (सिद्धा-
त्वावर आराका)

२८ योगी या सूत्रात एतस्य रूप
मानवान, आणि योगी यात मानवानचे
मोडत्या परतु हे शब्द मनुष्य मान
ले असता येते कारण येथे कसून पुढी
ल शब्दास अत्रात । होतें सूत्राचा
अर्थ स्पष्ट आहे । शब्दाचा परतु सात
हा शब्दाचा की स्तुतीचै जे यापुढे हेतुवा
क्य करीत नाही मग हेतुवाक्यात हेतु
तिवाक्य की म्हणजे । अशी पद्यावित
आराका मांडली आहे हसे समाधान
पुढले सूत्रात आहे

28 If it be said that
it is unjust to consider a
causative statement to be
a subordinate statement as
it does not describe an ori-
ginal statement, then—
(An objection against the
final statement in the
27th sūtra)

or which means that which is
preceded by a word (Shabda)
which means in this discussion an
original statement (Vaidhi). The
term Shabda denotes special at-
tention for it is used in the Pūr-
va Mimāṃsā in the sense of the
eternal word. We are inclined
to enquire why a Vaidhi (a scriptu-
ral injunction) should be called a
word. Originally a word is a
sound which is divided into Vaidi-
ka or sacred, profane that of a
drum and that of wind. The gene-
ral term—word (Shabda)—is used
in the sense of a scriptural injunc-
tion by way of pre-eminence, as it
were to proclaim its importance.
The reason why a causative state-
ment is to be considered subordi-
nate is that it follows an original
statement. The second reason is
that it cannot enjoin any duty.
On account of these two reasons
a causative statement is a subor-
dinate statement.

28. This is considered by
some to be an independent sūtra.
Others think that this is a part of
a commentary interpolated into
the body of the Mīmāṃsā. But it
would be well if this were consi-
dered an independent sūtra, be-
cause it introduces and eluci-
dates the next sūtra. The gist of
this sūtra is that a causative state-
ment does not perform the func-

सूत्राणि.

अर्थस्तु विधिशेषत्वाद् यथा लोके ॥ २९ ॥

पदानि । (तस्य=हेतोः) अर्थः, तु, विधि-शेषत्वात्, यथा, लोके ॥

पदार्थः । विधिशेषत्वात्=विध्युपोद्बलकत्वात् । (अवाशिष्टानि पदानि स्पष्टानि)

वाक्यार्थः । पुनः हेतोरर्थोऽस्ति । हेतोर्विध्युपोद्बलकत्वग्रहणात् । लोकेऽपि पद्धतिरेषा दृश्यते ॥ यथा लौकिकव्यवहारेषु मुख्यार्थ-प्रतिपादनात् सिद्धान्ताद् हेतुर्भिद्यते तथा वैदिकेषु वाक्येषु वि-धेर्हेतुर्भिद्यते तयोर्भेदे गृहीते वाक्यार्थः सम्भवति नत्वन्यथा ॥

tion of a subordinate statement. Then Jaimini himself asks why a causative statement should be called a subordinate statement. This question is answered in the following manner

२९ न०८ विधिवाक्याचें
शेषवाक्य होणें हेंच हेतुवाक्या
चें प्रयोजन आहे (आणि) लौ
किकव्यवहारांताहि असाच प्र
चार दिसून येतो (आराकानि-
रास)

३१ मूळ संज्ञासूत्रानामध्ये "विधि
वाक्य" हे पद विचार करायलागें आहे
शेनरावाची व्याख्या (१२, ३२-३३)
सूत्राच्या शिर्षेक वती आहे पर्याय ३
ह. ३. दुसऱ्या या उपपत्ती ३. ३. पटने
त्याचें मांज शेष विधिवाक्याचे जन्या ३
हेतुवाक्य पटने, विधिवाक्याचे अयास ह-
स्त आले, विधिवाक्याचा अय मुलवि
तें, आणि त्यामध्ये मोटी उपपत्ति पटने
ह. ३. ३. हेतुवाक्य पटने आद आणि
विधिवाक्य स्वतंत्र आहे आतां अहो
पूर्वपक्ष आहे, हेतुवाक्याला विधिवाक्य आ
पण आहे हे पक्ष १ हेतुवाक्य पक्ष
निराखे, विधिवाक्याचे पक्ष निराखे. विधि
वाक्य प्रमाण असून स्वतंत्रतेने नवीन
कर्म वर्णन करते आणि हेतुवाक्य गीण
असून परतपक्षेने सांगितलेल्याच अयाला
शब्द आले असा मद असता मुद्दी
मोदी पक्ष आहे हे संपुष्टिक मार्ग.
पुनः मुद्दी असें ह. ३. ३. कीं सुषामें अय
सिद्ध होतें ह. ३. ३. सुषामें पाण करारा
पण सुषामें पाण करारा कां १ अय सिद्ध
होतें ह. ३. ३. ना १ मग क्यानें क्यानें अ
य सिद्ध होतें त्यानें त्यानें पाण करारा
लाक्यानें अय सिद्ध होतें. ह. ३. ३. लाक-

29 No, the purpose of
a causative statement is to
describe fully an original
statement, (and) in com-
mon life, such a practice
is observed to exist. (The
objection removed.)

29 The term *the causative*
in the Pan-krita sūtra was to
be considered. The term *causative*
is explained in the foot notes to the
sūtra (12-32-33). Whatever
serves the purpose of all is
called *causative*. A causative state-
ment serves the purpose of an ori-
ginal statement the first strength-
ens and enlarges the sense of the
last, by rendering it acceptable.
Therefore a causative statement
is dependent while an original
statement is independent. Jaimini
now asks opponent why he con-
siders a causative statement to be
the same as an original statement
as the properties of the one differ
from those of the other. An ori-
ginal statement is both principal
and independent and expresses
what is entirely unknown while a
causative statement is both sub-
ordinate and dependent and only
adds to the force of what is al-
ready known. Such being the
distinction between the two, it is
simply unreasonable to assert
their identity. Again it is said
by the opponent that one should
sacrifice by means of a winnow-
ing basket because food is pre-
pared by it. But a winnowing
basket is used in a sacrifice sim-
ply because it is the means of
preparing food. Then whatever
is the means of preparing food

सूत्राणि.

यदि च हेतुरवतिष्ठेत निर्देशात् सामान्यादिति चेत्
अव्यवस्था विधीनां स्यात् ॥ ३० ॥ (सि० यु०)

पदानि । (स्तुतिः) यदि, च, हेतुः, अवतिष्ठेत, निर्देशात्, सामान्या-
त्, इति, चेत्, अ-व्यवस्था, विधीनाम्, स्यात् ॥

पदार्थः । अवतिष्ठेत=व्यवस्थाविशिष्टः स्यात् । निर्देशात्=विशेष-
प्रतिपादनात् । सामान्यात्=जात्यभिप्रायेण । अव्यवस्था=
व्यवस्था-हानिः ॥

व्याख्यार्थः । यदि स्तुतिर्हेतुस्तर्हि विशेषप्रतिपादनाद् व्यवस्थावि-
शिष्टो भवेत् । हेतोर्जात्यभिप्रायेण ग्रहणं चेद् विधीनां व्यवस्था-
हानिः स्यात् ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकाराचार्ययोरस्मिन् वादे विशेषो वर्तते । स विशेषः
कः । अर्थवादानां विधिहेतुता चेद् यस्य यस्य हेतुता प्राप्नोति
तस्य तस्य ग्रहणमापतेत् । शूर्पेण जुहोतीत्याकारकस्य विधे
रूपान्तरं भवेत् । दर्व्या जुहोतीत्यापतेत् । निर्दिष्टविधेस्तर्हि
व्यवस्थाहानिः स्यात् । अव्यवस्थाप्रसङ्गः प्राप्तुयात् । अव्यव-
स्थाप्रसङ्गोऽनिष्टः । अत एव शूर्पेण जुहोति तेन ह्यन्नं कि-
यत इत्याकारकविधौ व्यक्त्यभिप्रायेण विधिनिर्दिष्टहेतोर्ग्रहण-
म् । न तु जात्यभिप्रायेणेति सूत्राशयः । अव्यवस्थाप्रसङ्गमु-
द्दिश्य ब्रवीति कुमारिलभट्टः । तस्मादलं हेतुत्वेन । स्तुतित्वमेव
वरमिति ॥

दाने याग करावा, असें आपण बोलला-
च आहा (१.२, २६) सूत्रावरील
टीप पहा पण असा प्रकार नाही रामा
छण्णाला आणि हरीला कुस्तीत पा-
डतो, असे म्हटले म्हणजे छण्णा आणि
हरी यांच्यापेक्षा रामाचें बल अधिक आ-

should be used in a sacrifice.
Hence fuel is to be the means of
a sacrifice This statement the op-
ponent makes in the foot-note to
the sūtra (I 2, 26) ' But fuel
cannot be the means of a sacri-
fice Take an illustration from
common life Rāmā beats Kṛi-
ṣṇā as well as Hari in a wrestling

३०, आणि जर स्तुतिवाक्य हेतुवाक्य आहे असे म्हटले तर (एवम्वाच) अर्थाने विधिवाक्याची व्यवस्था होईल. पर्याप्तिसवध आहे म्हटले तर सर्व विधींची व्यवस्था होईल. (सि० यु०)

हे इतकेच सिद्ध झाले तर हे घोटून सर्व मंडावा रामाचे पल अधिक झाले असे म्हणजे सानेला काय ? कधी सानेला र माई. ससेच सुपाने अस सिद्ध होत हे ह्याच सुपाने पाय करावा हे वर्णन केवळ सुपाने आहे पास काटे घोटून ज्याने ज्याने अस सिद्ध होत त्याने त्याने पाय करावा असे व्यापक वचन असपुढिक आहे आणि लैवि कव्यवहाराविषय आहे हेतुवाक्याचा फटास केवळ विधिवाक्याचे अर्थोचन कर पावर असतो विधिवाक्यामध्ये आणि हेतुवाक्यामध्ये पद्यासिद्धत्व नसतो पद्यासिद्धत्व म्हणजे सर्व प्रकारे आणि सर्व स्थळी त्या कर ॥ नृ तेच काय उत्पन्न व्हावे जसे रामा लंगडता कारण तो काळ पडला परंतु पावूची बाधा झाल्याने रामा लंगडला, कारण झाल्याने रामा लंगडला, पाय धरि पडल्याने रामा लंगडला आणि पडल्याने हि रामा लंगडला पुढे पडल्याने लंगडा न होता हात मोडून घेऊन घामुळे जो जो पडतो तो लंगडतो असा पर्याप्तिसवध सिद्ध होत नाही इतकेच

30 If a causative statement be considered a subordinate statement in a particular relation, then an original statement can be (properly) adjusted. If the relation of adequateness be asserted, all original statements will be unsettled. (An argument in support of the final statement.)

match. Hence it is only to be inferred that Rāmā excels Kṛiṇā and Hari in strength. But it cannot be said that Rāmā excels the whole world in strength. To say so is simply absurd. It is simply the description of a winnowing basket to state that food is prepared by means of it. This statement can not be developed into the universal proposition that whatever prepares food is the means of a sacrifice, and is opposed to all experience in life. A causative statement simply enlarges the signification of the principal statement. The relation between an original statement and a causative statement is not that of adequateness of cause and effect called *Paryupā*. Adequateness insists on the same cause invariably producing the same effect. Take an illustration. Rāmā limps because he fell yesterday but he may limp if affected by rheumatism. A gain Rāmā may limp if a boil breaks out on his leg or if his leg be benumbed. He limps because he fell yesterday. But instead of getting his leg hurt, he may get his arm injured. Therefore there is no invariable sequence between limping and falling as

की "रामा लगडतो" आणि "कारण तो पडला" अशीं दोन वाक्ये आहेत त्यापैकी पहिले विविवाक्य व दुसरे हेतुवाक्य

३० मूळ सरलत सूत्रात जी "सामान्या" "अव्यवस्था" आणि "निर्देश" अशीं पदे आहेत त्याचा योडासा विचार केला पाहिजे सामान्य आणि विशेष हा सापेक्ष पदें आहेत सामान्य म्हणजे जाति, विशेष म्हणजे व्यक्ति पण सामान्यशब्दाचा विशेष अर्थ आहे तो मागील सूत्रावरील टीप पाहिली म्हणजे लक्षात येईल तेथे पर्याप्तिसंबंधाचे वर्णन केले आहे सामान्य या पदापासून पर्याप्तिसंबंधाचा बोध होतो हेतुवाक्यामध्ये आणि विविवाक्यामध्ये पर्याप्तिसंबंध मानिला असता शास्त्रामध्ये किंवा वेदामध्ये जितकी म्हणून विविवाक्ये आहेत तितक्याची अव्यवस्था होईल आता "व्यवस्था" या शब्दाचा अर्थ काय हा विचार करणे आहे प्रत्यक्ष प्रमाणाच्या आधारेने अथवा अमुकच गोष्ट अमक्याच स्थितीत असावी अशीं सर्वमान्य अनुमाने याच्या अनुसारेने जे जें काय आहे त्या त्यावर व्यवस्था हा धर्म अढळतो व्यवस्थेच्या अभावास अनवस्था असे शास्त्रीय पद आहे आणि अनवस्थाप्रसंग हा शास्त्रीय विचारात मोठा दोष आहे असे मानिले आहे अनवस्थाप्रसंगाचे एक उदाहरण देतो, म्हणजे व्यवस्था पदाचा अर्थ लक्षात येईल पृथ्वीचा आधार काय ? तर शेष हि शेषाहीचा आधार काय असे विचारित गेले तर अमुकच ठिकाणी थाबावे असे न समजता सर्व विचाराची अव्यवस्था हो-

the cause falling does not invariably produce the effect limping. There are two statements — Rāmā limps and because he fell yesterday. The first is an original statement and the second a subordinate statement. That is, the last explains the first.

30 The term *Sāmānyāt*, *Avyavasthā* and *Nirdeśa* in the original Sanskrit sūtra are to be examined. The terms *Sāmānya* (a generality) and *Vishesa* (a particularity) are correlative. But the special sense of the term *Sāmānya* as used in this discussion is explained in the foot note to the preceding sūtra as the phrase—adequateness of cause and effect is explained in it for a generality is used in these sūtras in the sense of adequate causal relation, when the same cause invariably produces the same effect. When such a relation (*Parīṇāmi-sambandha*) is recognized between causative sentences introduced by such words as *because* or *for* and the principal sentence (an original statement) the syntactical arrangement of the last will be unsettled. The next question is what is the meaning of the term—adjustment (*Vyavasthā*) as used in the sūtra. Adjustment, arrangement or order is found to be a property of that, the conditions of the existence of which are determined by sensuous perception or by correct inferences drawn from correct premises, and acknowledged to be such by persons able to judge of the subject. The absence of such an adjustment is called *Anavasthā* or *non-adjustment*. A case of *non-adjustment* (*Anavasthā-prasanga*) is well-known to the language of Indian philosophy. It is consi-

ऊन जाईल असा प्रकारचा अर्थ
 स्वयं अनुवर्णनास ॥ इत्याद निदर्श
 २६। २५३५१ विरोध वर्णन करून जें
 सांगितलें असेतें तें या ठिकाणी निदर्श
 राख्याचा अर्थ विरोध असा प्याय वि
 रोध आणि सामान्य हे सापेक्ष बर्म आ
 हेत असे सांगितलेंच आहे असा एक-
 वर सूत्राचाच निरूपण करतां येईल
 हेतुवाच्य सुनिवाच्य आहे असें वा न्ह
 लें तर हें विरोध वर्णन होते पर्यंत हेतु
 वाच्यप्या आणि विविधाच्यप्या संघर्षाची
 व्यवस्था लागते हेतुवाच्य सामान्य
 आहे असें म्हणलें तर हेतुवाच्य या आ
 णि विविधाच्यप्या संघर्षाची व्यवस्था
 होते, हून हेतुवाच्य सुनिवाच्य आहे
 असें म्हणतें "सुपाने अन्न सिद्ध होते
 म्हणून सुपाने पाग करावा" या वेदमं
 त्रामध्ये सुपाने अन्न सिद्ध होतें हे फेवळ
 सुपानेच विरोध वर्णन आहे आणि सुपान
 पाग करावा हा विधि यजमानाच्या मनांत
 मरावा इतकेंच त्याचे पर्यवसान आहे
 सुपाने अन्न सिद्ध होतें या हेतुवाच्यप्या
 सामान्य अर्थ असा जेव्हा की ज्याने
 ज्याने अन्न सिद्ध होतें तें तें समजावें तर
 विविधाच्यप्या कारिण तात्पर्य नाहीं असें
 निष्पन्न होईल, म्हणजे ज्यानें ज्यानें अन्न
 सिद्ध होतें त्यानें त्यानें पाग करावा, असें पाव
 होईल अर्थात् अन्न सिद्ध होतें म्ह-
 णून काळजांनीं यज्ञ करावा, याप्यानें अन्न
 सिद्ध होतें म्हणून पाप्यानें पाग करावा
 असें कल्पिल असता मुख्य वेदविहित विधि
 ची वाताहत झाली या वाताहतीच नांव
 व्यवस्था यावरिता अशी अर्थ

dered to be a serious defect in lo-
 gical reasoning to be compelled to
 admit that a proposition stated in
 a case of non-adjustment. An illu-
 stration will simplify the expla-
 nation. On what does this earth
 rest? The reply is—on the hood
 of a huge serpent. On what does
 the serpent rest? If such questions
 be repeated *ad infinitum* there can
 be no finality in this investiga-
 tion. The want of finality under
 such circumstances is a case of
non-adjustment. Now the term
Virudha means a specific state-
 ment made in so many words.
 But in the sūtra under considera-
 tion it appears to mean a simple
 particularity as opposed to a ge-
 nerality. We have already stated
 that a particularity and a gene-
 rality are correlative terms. Now
 the ground for offering an expla-
 nation of the sūtra is prepared.
 When a subordinate sentence is
 called a causative sentence, it is a
 particular statement which ad-
 justs the relation between a cau-
 sative sentence and the principal
 sentence in a passage. When a
 causative sentence is considered to
 be a general statement or ca-
 sative of the invariable relation of
 a cause to an effect, the adjust-
 ment of the relation of the prin-
 cipal sentence in a passage is dis-
 turbed. A causative sentence is,
 therefore, a subordinate sentence.
 In the Vaidika text "he sacri-
 fices by a winnowing basket be-
 cause food is prepared by it," the
 latter portion of the passage in-
 troduced by *because*, is simply a
 special description of a winnow-
 ing basket, and its function is to
 induce a sacrificer to use a win-
 nowing basket in a sacrifice.
 If the sentence that food is pre-

सूत्राणि.

अथ मन्त्रलिङ्गाधिकरणम् ॥

तदर्थशास्त्रात् ॥ ३१ ॥ (पू० १.)

पदानि । तत्, अर्थ-शास्त्रात् ॥

पदार्थः । तत्=त्रिशसूत्रस्थावतिष्ठेतपदनिदर्शनम् । अर्थः=प्रयोजनम्=विनियोगः । शास्त्रात्=शासनात्=निबन्धनात् । अर्थशास्त्रात्=विनियोगप्रदर्शनात् ॥

वाक्यार्थः । विधीना व्यवस्था भवेद् विनियोगप्रदर्शनेन । मन्त्राणामर्थज्ञानं विना विनियोगः कर्तुं शक्यते । कुतः । विनियोगप्रदर्शकं शास्त्रमस्ति । अतो मन्त्राणामुच्चारमात्रेण कार्यं भवति । विनियोगस्योक्तत्वात् । मन्त्रार्थो न ज्ञेयः । इति पूर्वपक्षः ॥

भावार्थः । “नन्वर्थवादार्थं भविष्यतीति चेत् । नहि । येन विधीयते तस्य वाक्यशेषोऽर्थवादः । इत्युक्तम् । नच निरपेक्षेण विहितेऽर्थवादेन किञ्चिदपि प्रयोजनं क्रियते । अतो नार्थवादार्थं वचनमिति” शबरः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

उरु प्रयस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रयत्तां ॥ तै. स. (१.१,८.) उरु प्रयस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रयत्तामिहाह । यजमानमेव प्रजया पशुभिः प्रययति ॥ तै. ब्रा. (३.२,८.) इमामगृभ्णन् रक्षनामृतस्थ ॥ तै. सं. (४.१,२) इमामगृभ्णन् रक्षनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमादत्ते ॥ (ब्राह्मणरूपा) तै. स. (५.१,२.) एकोनचत्वारिंशसूत्रादपकर्षो-
यम् ॥

स्था प्राप्त होऊ नथे म्हणून जे हेतुवाक्य ते स्तुतिवाक्य असे जैमिण्याचार्य म्हणतात हेतुवाक्यातिपर्या इतका विचार झाला

pared by it” be interpreted into a general statement in—“whatever is the means of preparing food,” thus will render the principal sentence—he sacrifices by a wim-

* आतां येधून मन्त्रलिङ्गावि
पर्या विचार

३१ (वेदमन्त्र अनर्थक
आहेत) कारण त्यांचा अर्थ (क-
मविनियोगरूपाने) बांधलेला
आहे (पू० १)

* मन्त्रालि हे शब्द अधिकरणांत आले
आहेत, जे फक्त वस्त्राचे विशेष वर्ण
न होते, ते मन्त्रालि। मन्त्राचा विनियो-
ग कसा करावा यावर मन्त्रालिचा वाक्या
अर्थाचे पर्यायान आहे

११ सूत्राचा अर्थ—मूळ सूत्रांत 'तर्क्य'
आणि "शास्त्र" अशी दोन पद आहेत
तर्क्य म्ह. जे तोष आहे अथ त्यांचा तोष
ह. जे 'व्यवस्था' या शब्दाचे वर्णन मन्त्रालि
मिथे केले आहे अर्थ म्ह. जे परोक्ष
व्यवस्थाकडे प्रयोजन ज्याचे आहे ते व्य-
वस्थाकडे प्रयोजन म्ह. जे विनियोग अ-
थ मन्त्राची व्यवस्था करण्यांत येऊन
करावी असे शास्त्राचे ही तदर्थशास्त्राचा
अर्थ शास्त्र शास्त्र म्हणजे व्यवस्थित
विषयन आतां सूत्राचा आराध सारि-
ता येईल वेद मन्त्राचा उद्देश। कर्मास
अथ कसा करावा याचे पूर्ण व्यवस्थित वि-
षयन या वृत्तसूत्रांत केले आहे,
म्हणून वेदमन्त्राचा अर्थ समजून घेण्या
ची आवश्यकता नाही म्ह. जे वेदमन्त्राचा
अर्थ आहे हतका सूत्राचा अर्थ
आहे हे पूर्वपक्षकारांचे ह. जे आहे आ-
णि त्याचा आराध असा आहे की नुस्ता

* Now the subject of
the practical application of
the Vaidika texts

31 (The Vedas are to
no purpose), because their
sense is definitely explain-
ed in (other practical works)
(1 Statement of the op-
ponent.

nowing basket—useless, and to no
purpose for the last statement is
—whatever is the means of pro-
paring food is the means of a sacri-
fice. Fuel is the means of pro-
paring food therefore fuel is the
means of a sacrifice. Again water
is the means of preparing food
therefore, water is the means of a
sacrifice. Such an interpretation
entirely sets aside the original
scriptural injunction—a circum-
stance which is called a case of
non-adjustment. To avoid such
complexity and illogical reasoning,
Jaimini insists on a causative
sentence being considered a sub-
ordinate sentence. The nature of
a causative sentence is thus ex-
amined.

* The phrase *Mantra linga* oc-
curs in the above statement of the
subject. Whatever explains par-
ticularly a Vaidika text is a *Man-
tra-linga*, the signification of which
results in the practical application
of Vaidika texts.

31 Now the explanation of
the 31st sūtra in which the terms
tadartha and *śāstra* are used.
The first means *that* which has
artha. Now *that* is tantamount
to adjustment (*Vyavastha*) which
is explained in the preceding foot-
note. Secondly *artha* means a par-

मन्त्राणि.

वाक्यनियमात् ॥ ३२ ॥ (पू० २)

पदानि । (मन्त्रानर्थक्यम्) वाक्य-नियमात् ॥

पदार्थादीनि स्पष्टानि ।

भावार्थः । मन्त्रेषु वाक्यनियमो नामानुपूर्वी वर्तते । तस्मान्मन्त्रार्थेन प्र-
योजनं नास्ति । नियतपदक्रमा मन्त्रा उच्चारणविशेषार्थाः ॥

कर्म प्रसंगी मन्त्राचा उच्चार केला म्हणजे झालें मन्त्राचा अर्थ न समजला असता चालेल आता वेदमन्त्राची योजना करून दाखवितों हे "पुरोडाशा, मोठा हो, आणि तुझा यजमानही मुलावाळाच्या योगाने प्रसिद्ध होवो" हा मन्त्र तैत्तिरीय संहितेमध्ये (१ १, ८) एथें येतो तैत्तिरीय ब्राह्मणामध्ये (३ २, ८) एथे हाच मन्त्र आला आहे त्या ठिकाणी (हा पुरोडाश) यजमानालाच सततीच्या आणि पशुसमृद्धीच्या योगाने प्रसिद्ध करतो असें संहितेतील मन्त्राच्या अर्थानें वर्णन आहे

पुन "यज्ञाची ही वेरी (त्यानीं) धरली" तै स (२. १, २) पुन, "यज्ञाची ही वेरी त्यानीं धरली" म्हणजे "धोड्याचीच वेरी ते घेतात" असे या मन्त्राचे ब्राह्मणरूप तै स (५ १, २.) एथें अर्थवर्णन आहे या सर्व वरील मन्त्रांचा स्पष्टपणें विनियोग सांगितला आहे म्हणून विनियोग समजल्यानें कर्मप्रसंगी सर्व निर्याह होतो, आणि वेदमन्त्र फक्त उच्चारार्थें लागतात वेदमन्त्र तोडपाठे आले म्हणजे झालें, त्याचा अर्थ समज-

pose *Tadartha* means that which has adjustment for its purpose. Such an adjustment is practical application. *Shāstra* is systematic exposition. Now the sense of this sūtra can be easily stated. Because the practical application of Vaidika texts to sacrificial works is thoroughly explained in systematic treatises (such as *Brahmaṇa* and *Kalpa sūtras*), there is no necessity of knowing the meaning of the Vaidika texts, that is, the last are to no purpose. This is the meaning of this sūtra in which an objection is brought against Jaimini who holds that the thorough knowledge of Vaidika texts is essential to the performance of a sacrifice, while his opponent maintains that mere repetition of Vaidika texts is enough for the purpose of a sacrifice, and that it is not necessary to understand their meaning. Now the translation and application of the Vaidika texts already quoted "Oh sacrificial cake! prosper, and let thy sacrificer prosper in children (and cattle)." This text occurs in the *Taittīyīa Saṁhitā* (I 1, 8) and again in the *Taittīyīa Brāhmaṇa* where the sense of the *Sanhitā* text is thus enlarged — "This

सूत्राणि.

बुद्धशास्त्रात् ॥ ३३ ॥ (पू० ३)

पदानि । (मन्त्रानर्थक्यम्) बुद्ध-शास्त्रात् ॥

पदार्थः । बुद्धम्=ज्ञानम् । शास्त्रम्=निदर्शनम् ॥

वाक्यार्थः । यज् ज्ञातं तस्य निदर्शनं क्रियते । अत एवोच्चारणविशेषार्था मन्त्राः ॥

भावार्थः । ज्ञातनिदर्शने नाम ज्ञातज्ञापने पुनरुक्तिदोषः प्राप्नोति । अतो मन्त्रस्य ज्ञाने पर्यवसानं नास्ति । क्व तर्हि । उच्चारणविशेषे ॥

अविद्यमानवचनात् ॥ ३४ ॥ (पू० ४)

पदानि । (मन्त्रानर्थक्यम्) अ-विद्यमान-वचनात् ॥

पदार्थः । अविद्यमानम्=यन् नास्ति तत् । वचनम्=प्रतिपादनम् ॥

वाक्यार्थः । यत् (कुत्रापि नास्ति) तस्य प्रतिपादनादुच्चारणविशेषार्था मन्त्राः ॥

भावार्थः । शशशृङ्गं कुत्रापि न वर्तते । शशशृङ्गवदनेकार्था वेदे वर्तन्ते अतएव मन्त्राणामर्थे तात्पर्यं नास्ति । क्व तर्हि । केवलोच्चारणे तात्पर्यम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्या पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासौ अस्य । त्रिधा ब्रह्मो वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्येऽङ्गि आविवेशे ॥ ४. ५८, ३) मा मा हिंसीः ॥

paid to this rule of sequence, it is never intended that the sense of Vaidika texts should be understood. This is the gist of this statement in opposition. The invariable sequence of letters or words is expressed in Sanskrita by the word *Ānupāṭi*.

३३ जें ठाऊय आहे, त्याचें
चेंच प्रतिपादन असतें, म्हणून
(मंत्राय निब्ययोजन) (पू०३)

३४ कोठे जें नाहीं, त्याचें
वर्णन (वेदांत) असतें म्हणून
(मंत्रार्थनिब्ययोजन) (पू०४)

३३ मूळ संस्कृत सूत्रात 'बुद्धशास्त्रा-
त्' असा परा आहे "बुद्ध" इत्यनेन
ठाऊक आहे तें. 'शास्त्र' इत्यनेन
वर्णित वर्णन जें समजलं आहे त्याचें
वर्णन करणं यात पुनरुक्तिने येतो हा
शेष ब्रह्मशास्त्रावर याचें म्हणून वेद
मन्त्रां तोंडानें पाहू मात्र हावेत त्याचा
अर्थ समजून घे याची मुख्य आवश्यक
ता नाहीं. हे अग्निविर (अग्नीला पेटवि-
या) हे अग्निविर विहृत कर' असा
एक वेदाचा मंत्र आहे याचा अर्थ सम-
जून करावार्थ याचें काय करावार्थ तें
अग्नीवाला ठाऊक असतें असा पूर्वपक्ष
काराचा आशय आहे

३४ सूत्राचा अर्थ एवढाच आहे कीं
जें सारांशें शिग कोठेंहि मिळत नाहीं
तें वेदांत वर्णन केलेलें अर्थ कोठेंहि दि-
सत नाहीं. याकरितां त्या अर्थार्थें हा
म होण्यात काहीं तात्पर्य नाहीं नुसते ते

33 (The sense of Vau-
dika texts is to no pur-
pose) for there is the ex-
planation of that which
is already known (III
Statement of the oppo-
nent.)

34 (The sense of Vau-
dika texts is to no pur-
pose) because (there is in
the Vedas) the description
of that which (never and)
no where exists (IV
Statement of the oppo-
nent.)

33 The phrase Buddha-Shā-
strāt is used in the original Saus-
krita sūtra. *Buddha* means that
which is known. Shāstra as has
been stated is systematic expo-
sition. It is mere tautology to
explain what is known. To ward
off tautology it is reasonable to
infer that Vaidika texts are mere-
ly to be remembered, while there
is no necessity whatever for under-
standing them. Oh Agnid! oh
Agnid! prepare the sacrificial
ground called Vihāra. (Agnid
is etymologically one who kindles
fire) This is a Vaidika text proba-
bly from what is called a chapter
on sacrificial directions (Prakāśa-
dhyāya). Now the question is
what is the good of knowing the
sense of such a text? The priest
Agnid knows what he has to do,
and he does it. This is the drift
of this statement in opposition.

34 The sūtra simply means
that as a horn of a hare no-where
exists, so the objects mentioned
in the Vedas no-where exist

सूत्राणि.

अचेतनेऽर्थवन्धनात् ॥ ३५ ॥ (पू० ५)

पदानि । (मन्त्रानर्थक्यम्) अ-चेतने, अर्थ-वन्धनात् ॥

पदार्थः । अचेतने=नास्ति चेतना नाम ज्ञान यस्य तस्मिन् । अर्थः=विनियोगः । वन्धनात्=प्रतिपादनात् ॥

वाक्यार्थः । यस्य ज्ञानं नास्ति तद्विषये क्रिया प्रतिपादिता । अतएवोच्चारणार्थमन्त्राः ॥

भावार्थः । अज्ञानिषु ज्ञानमूलकक्रियाकारित्वप्रतिपादनान् मन्त्राणामर्थं तात्पर्यं नास्ति । क्व तर्हि केवलोच्चारणे ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

| ओषधे त्रायस्वैनम् ॥ तै. स. (१.२,१) शृणोतं ग्रावाणो विदुषोऽनु
तै. सं. (१.३,१३)

मत्र तौडानें पाठ म्हटले म्हणजे झाले यास वेदातील उदाहरण “चार शिंगे, तीन याचे पाय, दोन मस्तके, याचे सात हात तीन ठिकाणी वाधलेला वधम ओरड ओरड ओरडतो मोठा वेदीप्यमान मरणाऱ्यात शिरला” अता ऋक्संहितेत (४.५८,३) येथें मत्र आहे पण चार शिंगाचा आणि तीन पायाचा प्राणी कोठे आहे, आणि ऋग्वेद काय वर्णन करतो ? तर असला भलमलता अर्थ समवून घेण्यापेक्षा वेदाचे मत्र तौडानें पाठ म्हणावे, आणि मुकाट्यानें यज्ञसमर्थी त्याचा विनियोग करावा, हें बरे पुन “हे मेखले, मला मारू नको” हा मन्त्र तै. स. (१.२,२,३) एथें आहे दीक्षणी-येष्टीमध्ये कृष्णाजिनादिदीक्षा देताना जें कर्म करावें लागतें, तसें बघी कमरेस मे-

Therefore, there is no use whatever of knowing their sense. It is quite sufficient to get them up by heart by means of mere rote. A Vaidika text by way of illustration “Four horns, his three feet, two heads, his seven arms, an ox tied in three places roars and roars, the great resplendent entered the mortals” This text occurs in the *Rik-Saṁhitā* already given. Instead of attempting to understand such absurd Vaidika texts, it is reasonable to get them up by heart by mere rote and quietly apply them to sacrificial purposes. Again—“oh (girdle) do not kill me” This text occurs in the *Taittirīya Saṁhitā* (I 2, 3). A girdle is to be tied to the waist of a sacrifice at the time of performing what is called *Dikṣāni-yeṣṭi* where the sacrifice is regularly initiated. At this time, the

३५. ज्यांना ज्ञान नाही,
अज्ञाविपर्यायी कर्माचें प्रतिपादन
केलें आहे, म्हणून (मन्त्रार्थ नि-
ज्ययोजन) (पु० ५)

मला बांधवी लागे त्यावेळी "हे मे-
सले" हा वरील मंत्र पठो मेलला
हिंसा कर ॥ करी? तर असले मल्ले
मल्ले अर्थ समजून घे पापेक्षा मन्त्र
गोष्ट्यास करावेत आणि पक्षावे वेळी ते
ह ॥ वेत, हे घरे असा पूर्वपक्षकाराचा
आराध आहे

३५ पक्षी ॥ वक्तृ छत्रार्थ स्पष्ट
होवेल "हे ओषधे, त्वांचे प्राण कर"
वे स (१२१) "हे वातातु सुम्ही
विद्वान् आहां म्हणून एका" वे स (१
२, १२) पूर्वपक्षकार असे विचारतो की
दगड ऐक ॥ करे? दगड विद्वान् हो ॥
करे? ओषधी प्राण कर ॥ करी? हे
असले मलमल्ले जमजमक, असमाय
अर्थ समजून घे पापेक्षा मन्त्र वेदमन्त्र
गोष्ट्यास करावेत हे घरे त्याच्या अर्था
विपर्यायी मानाव करून जपयोग मारी
असा पूर्वपक्षकाराचा आराध आहे.

35 (The Vedas are to
no purpose) because objects
incapable of knowing are
described (as performing
sacrifices) (v State
ment of the opponent)

text referred to is pronounced
How can a girdle kill a sacrificer?
Instead of attempting to know
such absurd texts, it is reasonable
to learn the texts by mere rote
and quietly to use them in a sacri-
fice without understanding their
sense. This is the gist of this
statement in opposition

35. An illustration will ex-
plain the sūtra. Oh vegetable
save him." This text occurs in
the Taittiriya Sanhitā (I. 2. 1)
Being learned oh stones! lis-
ten." This text occurs in the Tai-
tiriya Sanhitā (I. 3. 13) The op-
ponent asks—how can the stones
listen and how can they be learn-
ed? How can a vegetable save
man? Instead of knowing the
sense of such absurd texts, it is
reasonable to get up the texts by
heart by mere rote. There is no
use in endeavouring to know their
sense. This is the gist of this
statement of the opponent.

सूत्राणि.

अर्थविप्रतिषेधात् ॥ ३६ ॥ (पू० ६)

पदानि । (मन्त्रानर्थक्यम्) अर्थ-विप्रतिषेधात् ॥

पदार्थः । अर्थः=प्रतिपादितविषयः । विप्रतिषेधात्=विरुद्धोपन्यासात् ॥

वाक्यार्थः । विषयस्य विरुद्धोपन्यासादुच्चारणार्था मन्त्राः ॥

भावार्थः । एकस्य विषयस्यैककालीनो विरुद्धोपन्यासो दृश्यते । यथा
अदितिद्यौरदितिरन्तरिक्षम् । अस्मिन्लक्ष्येऽदितेद्यौत्वेन वाऽन्त-
रिक्षत्वेन युगपद् वर्णनं कृतम् । तद् विरुद्धम् । अतएव
मन्त्राणामर्थे तात्पर्यं नास्ति । क्व तर्हि । केवलोच्चारे तात्पर्यम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

अदितिद्यौरदितिरन्तरिक्षम् । वाजसनेयसंहिता (२५, २३.) ॥
एकएव रुद्रो न द्वितीयोऽयतस्ये । तै. सं. (१८, ६.) सहस्राणि
सहस्रशो ये रुद्रा अधिभूम्याम् ॥ तै. स. (४.५, ११)

स्वाध्यायवदवचनात् ॥ ३७ ॥ (पू० ७.)

पदानि । (मन्त्रानर्थक्यम्) स्वाध्यायवत्-अवचनात् ॥

पदार्थः । स्वाध्यायवत्=स्वाध्यायवतः । अवचनात्=अर्थस्याप्रतिपाद-
नात् ॥वाक्यार्थः । स्वाध्यायकर्मसम्बन्धिनो ये मन्त्रास्तेषामर्थप्रवर्चनं न
क्रियते । अत उच्चारणार्था मन्त्राः ॥भावार्थः । स्वाध्यायाध्ययनस्य कर्मार्थत्वाद् यत् कर्मण्युपयोक्ष्यते तदभ्य-
सितव्यम् । तच्च चैव विद्वांसः सन्तो वृद्धाः शिष्यान्क्षरावधार-
ण एव प्रवर्तयन्ति । सन्निहितेऽप्यर्थे न तदवचनाभ्यासे ।
तेनावश्यं तेषामुच्चारणमेवाङ्गत्वेनाभिप्रेतमिति कुमारिलभट्टः परि-
पाटीं दर्शयति । अतएव मन्त्राणामर्थे तात्पर्यं नास्ति । क्व त-
र्हि । केवलोच्चारे तात्पर्यम् ॥

सूत्राणि.

अविज्ञेयात् ॥ ३८ ॥ (पू० ८)

पदादीनि स्पष्टानि ।

वाक्यार्थः । केचिन् मन्त्रा ज्ञातुं न शक्यन्ते । अतएव तेषामानर्थ-
क्यम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

सृज्येव जर्मरी' तुर्फीर'तू नैतोशेव' तुर्फीर' पर्फीरीका ॥ ऋ. सं.
(१० १०६, ६) अम्यक्सा तं इन्द्र ऋष्टिस्मे सनेम्यम्व मरुतो
जुनन्ति ॥ ऋ. सं. (१. १६९, ३.) इन्द्रः सोमस्य काणुका ॥ ऋ.
सं. (८. ७७, ४)

पाठ मन्त्र केले म्हणजे मन्त्रामन्त्राच्या
अर्थात जो विरोध अढळतो त्यापा-
खून कार्हीच अडचण उत्पन्न होणार
नाहीं म्हणून वेदाचा अर्थ करणें निरूप-
योगी आहे, व वेद तोडपाठ करणें हें सधुक्ति-
क आहे

३७ कोणीहि पुरुष गुरूपाशीं अध्यय-
न करतेवेळीं मन्त्र तोडपाठ मात्र वरतो,
त्यात ज्या कियेचे वर्णन केले असते तशी
क्रिया हाताने वरीत नाहीं किंवा ती
क्रिया कशी करावी हे समजूनहि घेत ना-
हीं केवळ एकामागून एक मन्त्र तोडपा-
ठ करतो म्हणून वेद तोडपाठ करण्या-
चाच परिपाठि आहे या करिता वेदमन्त्र
तोडपाठ करावेत अर्थ समजून घेण्या-
ची अवश्यकता नाहीं ही वेद तोडपाठ
करण्याची परिपाठि आहे असें पूर्वपक्षकार
म्हणतो पण ही परिपाठि केवळ जैमि-
नीच्याच वेळी उत्पन्न झाली होती असें

the texts themselves, there can be
no knowledge of their being self
contradictory The meaning of
Vaidika texts is, therefore, un-
necessary It is reasonable to get
up the Vedas by heart by means
of mere rote

37 A student, while with
his preceptor, only learns to
repeat Vaidika texts, and never
actually performs the works de-
scribed in them nor does he learn
the way in which the works are
to be performed, but quietly learns
to repeat the texts in order From
this practice it is to be inferred
that it has been a custom to learn
only to repeat Vaidika texts. The
custom proves that Vaidika texts
are to be repeated without any
knowledge of their sense. There
is no necessity whatever of appre-
hending their sense The oppo-
nent says that it is a custom to
get up Vaidika texts by heart.
Now, this custom did not come
into existence just at the time of

३८ (काही मंत्राचा) अर्थ समजणे अशक्य, म्हणून (मंत्रार्थ निष्पत्तीसाठी) (पृ० ८)

मार्ग हो परिपाठि कार माहीन आहे असे दिसते. भा सं (१ १६३ ११) एते हा मंत्र पहावा "अथो अक्षरं प रमे व्योमस्यस्मिन् देवा अभिहित्वे निवेत्तु । यस्तथा वद किमुचा करिष्यति य इताश्च स्त इमे समासते ॥" या मंत्राचा अर्थ—अथेचा उत्तम (अविनाशी) अक्षरक्य वा स्वर्ग, त्यामध्ये सर्व देव वास करितात हे जो म ज्ञातो तो (पुरुषा) भवेन काय करील ? जे अर्थच ज्ञातात ते हे असा वास करव्य पुनः पाश्चाचार्य आप ह्या निष्पत्तीत असे म्हणतो की जो अर्थ म ज्ञातो, पण वेद तोड्यास करतो वा केवळ मार वाडता साय आहे

या पंचमविष्णु पुरी वेद धोड्यास क र पावी परिपाठि होती त्याच परिपाठीस अनुलभून पूर्वपक्षकाराने पूर्वपक्ष कला आहे राक्षस एक पहावर । दिला आहे, त्यात "पूर्विका काढते, मा । पक्षनाम क विद्याची तिच्यापार्शी मन्त्राचे अभ्ययन करतो त्याला मन्त्राचा अर्थ काय हे समजत दे पावी इच्छा माही ती पूर्विका स्त्री त्याला सांगत नाही, कारण तिला धडक माही " असा मन्त्र या कथेचे विवरण आहे माधवने याच कथेचा चर्मला जडेल केला आहे. सव माध्य कार ही कथा का समजात हे आम्हास स मज्ज नाही वेदमन्त्र नुस्ते पाठ कर पा

38 (The Vedas are to no purpose) because it is impossible to know the sense (of some Vaidika texts.) (VIII Statement of the opponent.)

J imini It appears that it is an ancient custom. See the Rik Sanhita (I 164 39) where the following text occurs — In eternal heaven (as it were) of a verse, all the gods abide. What can he who does not know this do with a (mere) chant? Those only who know this, thus abide." There is evidently a pun on the word Akara in this text. Again Yaska in his Nirukta says that he who learns merely to repeat the Vedas is like a post which only bears a burden. These texts prove that the practice of repeating Vaidika texts without knowing their sense existed and was recognized long before the time of J imini. The opponent who bases his objection on an ancient custom is one of those who preferred repeating to learning the Vedas. Commentator Shabara gives the following illustration — A woman named Pārīkā pounds in a mortar. A student named Mānavaka learns there. He does not care to know the sense of what he repeats. Pārīkā does not explain it to him for she does not know it." We do not see why all commentators tell this story. The purport of the sūtra seems to be to found an argument on the existence of an ancient custom.

38. There are such Vaidika texts as none can understand. It is, therefore, unreasonable to attempt to know their sense. It is, therefore, necessary to learn to

मूत्राणि.

अनित्यसंयोगान् मन्त्रानर्थक्यम् ॥ ३९ ॥ (पृ० ९.)

पदार्थः । अनित्यसंयोगात्=अनित्यस्य संयोगः अनित्यसंयोगः तस्मात् ।

मन्त्र-आनर्थक्यम्=मन्त्राणामनभिधानार्थता ॥

व्याख्यार्थः । अनित्यार्थानां सम्बन्धान् मन्त्राणां किञ्चिदभिधानार्थता नास्ति ॥

भाष्यार्थः । वेदेऽनित्यवस्तूनां वर्णनमस्ति तस्माद् वेदार्थानामनित्यता । अतो वेदार्थेषु कालक्रमोऽवगम्यते । कालक्रमादननुभूतपूर्वत्वम् । अतएव मन्त्राणामर्थे तात्पर्यं नास्ति । क्व तर्हि । केव लोच्चारणे तात्पर्यम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

किं ते' कृण्वन्ति कीर्केटेषु गावो नाशिरं' दुहे न तपति ध्रुमं । आनो भरु प्र-
मगंदस्य वेदो' नैचाश्राखं मधवन् रंधयानः । ऋ.सं. (३.५३, १४.)

विपर्ययी प्राचीन परिपाठीयास्तन अनुमान
कावचै, एववाचया सूत्राचा आशय
दिसतो

३८. वेदात काहो काहो मन्त्र आहेत,
त्यांचा अर्थ कोणालाहि होत नाही, म्ह-
णून वेदमन्त्राचा अर्थ करणे हे सधुक्तिरु
नाही म्हणून नुस्ते वेदमन्त्र तोडपाठ
करावेत, असे पूर्वपक्षकारांचे म्हणणे आहे
आता, ज्याचा अर्थ कधीहि होणार नाही
असे मन्त्र तरी कोणते? असे विचारले
तर संस्कृत सूत्रांजाली वेदवाक्यांचे अनु-
संधान अशी सधर धातून वेदमन्त्र दिले
आहेत, ते पहावे तेथे फक्त तमुन्या क-
रता दोन तीन मन्त्र घेतले आहेत.
अशा मन्त्राचा अर्थ उत्तमिष्याकरता

repeat Vaidika texts from memo-
ry This is the gist of this state-
ment of the opponent who men-
tions such Vaidika texts as can
not be understood. Such texts
are quoted by way of illustra-
tion, in the Sanskrita portion of
this work. Different commenta-
tors have endeavoured to discover
and settle the meaning of the
texts. But it is rather too much
to say that their endeavours have
been crowned with success. We
have already mentioned that the
school of those who insist on the
Vedas being to no purpose is an-
cient. The Naigama Kānda of
the Nirukta of Yāska throws
light on the history of this school.
Āchārya Koutsa argues that the
Vedas have no sense In the
course of his arguments, he

३९ नाशवन्त वस्तु चेदांत
अदलतात, नष्टपून (मंत्रार्थ नि
अयोजन) (पृ० ९)

39 (The sense of the
Vedas is to no purpose,) be-
cause transitory objects
occur in the Vedas. (ix.
Statement of the oppo-
nent.)

भाष्यकर्तानां पुनश्च ५५ केली आहे
दांतु ही अदृष्ट संपत्त साठी असे
६। ५५५ ज्ञा करीत करे वेर
अनर्थक आहेत, असे ६। ॥ ५५५ पंडित
हाचा संप्रदाय चार दर्शित आहे, असे
आ ही पूर्वी बघून घेतोच आहे हे मा
र्शित पंडित करते होते हे मीत समजून घ
ण्या करता याच भाषापर्यंत ५५५५ मित्र
कापे ने ॥ ५५५ (१ १५५) ५५५५ पहावे
तेवें दृष्ट ला अर्थ मारी, असा पूर्वपक्ष
बोधानामें पंडित करतो आणि हा प
क्ष ५५५५ प्रतिपादन करतांना त्यानें जे
आठ नऊ हेत दिले आहेत ते हेतु, आणि
मीमांसा (१ १, ११-११) ५५५५ न प
क्ष फले आहेत त्यांत जे हेत आहेत ते,
हे रामरा पुत्रवत्त कोस हा वेगार्थ नाही
५५५५ आणि कोणी जल्ला वेगार्थ आ
ह असे ६। ॥ ५५५, या दोषांमध्ये चार
विवाद आहे त्या वादविवादावरून अति
भावीन काळी वेगवे अर्थ होत मारीत,
असा पूर्वपक्ष करीत मक्षपंडित होते
असे सिद्ध होते या महापंडितांचा ना
पक्ष कोस होता ही गाथी लक्षांत
रेण्यामीगी आहे पुनः पुनः परंपरेमध्ये
कोषाचें नांव द्यावें आहे याविना
च्या लक्षावरून कोस हा मीय प्रपक्ष आ
चार्य होता असे सिद्ध होते हे इतिहास-

lays down eight grounds which
exactly correspond to the eight
statements of the opponent in
the foregoing sūtras (I. 2 31
39) Yāska who holds that Vā-
dika texts have some sense or
other is opposed to Koutza who
holds that they are without any
sense. The arguments of Koutza
place it beyond doubt that in an-
cient times there were ratio-
nalistic free-thinkers like Koutza
who was perhaps the leader of the
Āchāryas who thought as he did.
The history of Koutza in this con-
nection draws our attention. A
gain, the name of Koutza is in-
cluded in the list of renowned tea-
chers. Pāṇini's sūtras give grounds
for believing that Koutza was a
distinguished teacher about the
middle of the Āchārya period.
We have given this history to
show that the opponent mentioned
in the sūtra is not a man of straw
and that his objections are not
imaginary but that such argu-
ments as Jaimini notices were ac-
tually advanced and rebutted.

39 We have examined the
significance of the phrase—"tran-
sitory objects occurring in the Ve-
das" in the sūtra (I. 1 28) This
will be fully explained again by
the following example. We will
translate the Vaidika text quoted
in the Rān kṛita portion of this
work. Oh (Indra) "What do the
cows do for thee in the countries

सूत्राणि.

अवशिष्टस्तु वाक्यार्थः ॥ ४० ॥ (सि०)

पदानि । अवशिष्टः, तु, वाक्य-अर्थः ॥

पदार्थः । अवशिष्टः=निरपेक्षः । तु=न । वाक्यार्थः=वाक्यस्य अर्थः ॥

वाक्यार्थः । न । वाक्यार्थो निरपेक्षः ॥

भावार्थः । मन्त्राणामानर्थक्यं नास्ति मन्त्राणां सार्थता वर्तते । मन्त्राणामर्थे सफलतायां गृहीतायां न किञ्चिदन्यदपेक्षितम् । उच्चारणे सफलतायां गृहीतायां किञ्चिदप्यपूर्वरूपं फलमपेक्षितम् । सार्थत्वरूपफलं दृष्टम् । अपूर्वरूपफलमदृष्टम् । दृष्टादृष्टयोरदृष्टकरूपनाऽन्याया । अतोऽन्यफलनैरपेक्ष्यात् मन्त्राणामर्थे तात्पर्यम् । न-तूच्चारणे ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

अग्निरसि नर्धिसि । वाजसनेय सहिता (११.१०) ता चतुर्भिरग्निमा-
दत्ते ॥

धर्णन अशाकरिता केले आहे कीं जैमिनी
च्या मीमांसेत जे पूर्वपक्ष आहेत ते केवळ
कपोलकल्पित आहेत, असें समजू नये
असे पूर्वपक्ष पूर्वी पंडित खरोखर करित
असत व ते सर्व जमा करून जैमिनीने
आपल्या शास्त्रमालिकेंत ओळून ठेवले
आहेत, असे सिद्ध होतें

११ नाशवत वस्तु म्हणजे काय या-
चा आम्ही पूर्वीच (१ १, २८) एथें वि-
चार केला आहे पुन, उदाहरणावरून
न स्पष्ट होईल आम्ही जो मन्त्र स-
ंस्कृतात घेतला आहे त्याचा अर्थ सांगतो
“कीकट नामे नास्तिक देशामध्ये हे (क्षत्रा)
गाई तुझी उपयोग करतात काय ? सो-

called Kikatas ? They do not
give milk enough to prepare So-
ma for thee They do not give milk
sufficient to fill a vessel called a
Mahāvra so that we may heat it.
Therefore, grant us the wealth of
the prince *Pramangada* and of the
country called *Narchāshākhā*.”
This text occurs in the *Rik-san-*
hitā (III 53 14) In the origi-
nal text the verb *tapanti* is used.
We are doubtful as to its mean-
ing In this text, the infidels
Kikatas, the prince *Pramangada*
and the country called *Narchā-*
shākhā are mentioned. If the
Vedas be eternal, all these the
infidels, the prince and the coun-
try would be eternal But these
infidels and the rest do not exist.

पंच

नाम

हस्त

आने

दि

राजदेव गुनाराम माला	५	५	१
रा. ना. सिताराम बगुल	५	५	१
रा. ना. अमल चोडा न. व. १	५	६	१
रा. ना. रामरुद्र देविका कन	५	६	१
रा. ना. १२ री रानी विद्याल	५	५	१
Gopalji Gulabhai De ११ I quire	5	6	1
Shivaji Nathubhai I quire	5	6	1
Babu Aditya Ram Bhattacharya	5	6	1
रा. ना. व. रानी बगुल कन	५	६	१
रा. ना. अ. रानी म	५	६	१
Arthur Oliphant I quire	10	12	2
रा. ना. १२ रानी म	५	६	१
रा. ना. १२ रानी म	५	६	१
Sashah Shah I quire	5	6	1
Srinath Shah I quire	5	6	1
रा. ना. विद्या बगुल कन	५	६	१
रा. ना. १२ रानी म	५	६	१
रा. ना. म. रानी विद्या कन	५	६	१
रा. ना. विद्या बगुल कन	५	६	१
रा. ना. म. रानी म	५	६	१
रा. ना. म. रानी म	५	६	१
Dr Shivarani Bhai	5	6	1
Rev Robert Squires	5	6	1
रा. ना. म. रानी म	५	६	१
रा. ना. म. रानी म	५	६	१
रा. ना. म. रानी म	५	६	१
Dosabhai Framji Esquire.	5	6	1
K. Ramchandrarao Esquire.	5	6	1
K. Raghunathrao Esquire	5	6	1

सूचना.

रुपये आणे

वर्षाची वर्गणी, अगाऊ ५ ०

एका अंकास ० ८

पुण्याबाहेर राहणारांस टपाल हंशिलान्वय दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मार्गाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरस जी पत्रे लिहावयाचीं, तीं “पद्-
दर्शनचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१” या
पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे सत्रयी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

Rs A

For one year, in Advance .. 5 0

Single copies 0 8

Besides six annas for postage at the rate of half
an anna for a copy

N B The subscription is to be paid *in advance*.
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager
of the Sadashivana-Chintanika-Office, Poona, Sa-
dashive Petha, House Municipal No. 641

THE
SADDARSHANA-GHINTANIKÂ
OF
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका-

मीमांसादर्शन

वृत्तिसहित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १-	जून १८७७	अंक ६
VOL. 1	JUNE, 1877	No 6

पुणें

“ज्ञानप्रकाश” आपस्तान्यांत आपिलें

(सन १८९७ च्या २५ व्या आपस्तान्यांत नोंदली आहे)

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्ययज्ञः पौलुषिरिन्द्रद्युम्नो भाल्लवयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्विस्ते द्वेते महाबाला महाश्रोत्रियाः समेत्य सो-
मा ५ साञ्चकुः को न आत्मा किं ब्रह्मेति ॥ छान्दोग्य । ५.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us.

Anna Moreshwar Kunte B A., M. D , Esqr , Bombay

Rao Saheb Mahiput Rao Rupram, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad

Rao Saheb Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B. A , Sanskrit Teacher
High School, Baroda.

गुणार्थेन पुनःश्रुतिः ॥ ४१ ॥ (उ० १).

(पूर्णांशेन पुनःश्रुतिरिति पाठान्तरम्)

पदानि । गुण-अर्थेन, पुनः-श्रुतिः ॥

पदार्थः । गुणः=द्रव्यसंस्कारविशेषः (अत्र द्वितीयाध्याये द्वितीय-
पादस्य गुणकर्मलक्षणकमष्टमसूत्रं गुणपदस्यार्थनिरूपणाया-
नुसन्धेयम्) अर्थेन=प्रयोजनेन । पुनःश्रुतिः=पुनर्मन्त्रोच्चा-
रणम् ॥

वाक्यार्थः । पौनःपुन्येन मन्त्रोच्चारणं ग्रहणीयम् संस्कारविशेषप्रयो-
जनाय ॥ यदि समुच्चयार्थः शब्दो नास्ति येन वाक्यानां सम्ब-
न्धोऽवगम्येत तर्हि गुणप्रयोजनेन वाक्यसम्बन्धो ग्रहणीयः ।
एकेन मन्त्रेण वाक्यार्थं गृह्णन् न यथाश्रुतं गृह्णीयादिति शबरः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

तां चतुर्भिरादत्ते ॥

ताना सापेक्षत्वसम्बन्धेन ती क्रिया कशाने
झाली, कशा करता झाली, कोणत्या का-
रणावरून झाली, कोठे झाली, आणि
केव्हा झाली, या गोष्टींचे प्रसंगानुरूप जे
वर्णन करावे लागते त्या वर्णनाचा आणि
क्रियापदाचा जो संबंध त्या संवधास का-
रक असे म्हणतात. ह्या संवधार्चे पूर्ण
रीतीने वर्णन केलें म्हणजे वाक्यार्थ सम
जतो लौकिकव्यवहारामध्ये वाक्याचा
उपयोग वाक्यार्थ समजावा एवढाच असतो
तसेच वैदिक प्रकरणीहि वाक्याचा उपयो-
ग वाक्यार्थ समजावा एवढाच आहे
आणि हाच उपयोग सर्व प्रकारे योग्य
य स्वीकारायाजोगा आहे ज्या फळा-

every way deserves to be accepted
When two fruits of the something
can be seen—the one which serves
a purpose in common life really
and directly in this world while
we live—and the other fruit is to
be enjoyed in future after-death,
the first fruit should be preferred
to the last, the former being at
once accepted and the latter in
every way disregarded. When
Vaidika texts are got up by heart
by means of mere rote and repeat-
ed, no direct worldly fruit is to be
had. But when the sense of Vaidika
texts is explained and under-
stood, the sense itself is a direct
fruit to be enjoyed in this life.
Hence it is absolutely necessary
to know the Vaidika texts rather

४१ गुणवर्णनापरतो पुनः
मत्र अदलतो (उ० १)

या अनुमद दा ज नीय दिवत येतो ते
प्रत्यक्ष कळ, जव्याचा अनुमद दा ज तात
व्ये आता घता येत नाही, परंतु ज्याचे
कळ ज मोती कर्पीहि दाखत असे साग
तां घते ते अप्रत्यक्ष कळ जेव्हा ए साधा फ
साधामुन प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष अशी
दाखत वळे आहेत असे सांगता घते ते
हा प्रत्यक्ष कळ्याचा सर्व प्रकार स्त्रीदा
व साता, अप्रत्यक्ष कळ्याचा प्याग परावा
वदनम् मुक्ते तोडपाठ प्रत्यक्षामुन आ
ज पो होहि कळ अनुमदात येत नाही
वरमन्नाचा अर्थ समजून आज अयप्रा
ज होय कळ घाव होतें २२१ वरम
न्नाचा अर्थ समजून जेण्यासिपयी सप
प्रकार पदास टाका हा पाप्य आहे प्रत्य
क्ष आणि अप्रत्यक्ष असे ज्या पायाप आ
म्ही वर्णन कळ आहे त्या २२ वाचकांनी
विरोध करत घावे अशी आमची विनंता
आहे जो वेदमन्म आम्ही संस्थांत
घेतला आहे त्याचा अर्थ — ते पाचवे
आहेत, 'तुं स्त्री आहेस' वाचकनेच सहि
ता (१११) पुनः आम्ही समर्थ "त्या
पाचक्याला बाहेरीनी घतो" असा मन्म
आहे असा सर्व वाचकांचा स्वतन्त्र
अर्थ हातो इत्यन वेदमन्नाचा अर्थ
कदाच असा या सिद्धांतप्रमाणे अर्थ
आहे

४१ वा छंदो १ तात्त्व विचार क
रण्या जेता आहे जैमिन्याचार्यांनी
मीमांसा (१२, ८) छंदो १ तात्त्व

41. Vaidika texts oc
cur again for describing a
quality (1 Reply)

than repeat them without under
standing them. We humbly ask
our readers to pay special atten
tion to the logical maxim based
on direct and indirect fruits to
which Jaimini is said to refer
in the course of the argument.
Now the translation of the Vai
dika text elsewhere quoted.

Thou art a spade. Thou art a
female. This text occurs in the
Vajasaneya Samhitā (VI 10)
Māṇḍhara explains the word
Nārī either as a female or as hav
ing no adversary by splitting Nā
rī into na (not) and arī (an eno
my) the termination—long!—be
ing explained away as Vaidika.
Again, in the Brāhmaṇa the fol
lowing occurs. (He) takes the
spade with four Thus o y cen
tence has an independent sense.
Jaimini from this statement draws
the conclusion that Vedas deca o
to be understood.

41 The term Guṇa in the
Sanskrit sūtra deserves special
attention. Jaimini explains fully
the term Guṇa in (2. 2, 8) sūtra
of the Pūrva Mīmāṃsā. In per
forming sacrifice, it is necessary
to sprinkle water on sacrificial
grass (Darbhā). When any thing
sacrificial like the Darbhā is thus
treated the treatment is supposed
to induce a new quality in the
thing. Such a quality is called
a guṇa. This sūtra gives a reply
to the statement made by the
opponent in (1. 2. 31). The op
ponent brings in that sūtra the
argument that Samhitā-texts are
unnecessarily repeated and de
scribed in the Brāhmaṇas. Such

परिसंख्या ॥ ४२ ॥ (३० २.)

पदानि । (पुनःश्रुतिः) परिसंख्या ॥

पदार्थः । परि=त्यागे । संख्या=विशेषकथन । परिमख्या=त्यागेन विशेषकथनम् ॥

वाच्यार्थः । परिसंख्यया स्वार्थत्यागः परार्थकल्पना प्राप्तवाधश्च प्राप्तु-
वन्ति ॥

भाष्यार्थः । पुनर्मन्त्रोच्चारण परिसंख्या भवति ॥ यत्र प्रत्यक्षमेव वचनं
विद्यते तत्रानुमानिकं नानं न गृह्यते । इति सूत्राशयं शबरे व-
र्णयाञ्चकार ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

इमामगृभ्णन् रशनामृतस्य । इत्यश्वाभिधानीमादत्ते ॥ तै० ब्रा०
(५.१,२.)

यद्य त्वनेन वाक्येन प्रत्यक्षेण नैराकाङ्क्षादविशेषविनियोगसमर्थवाक्यानुमान नि-
षिद्धं तदा केवलाभ्याभिधानीविषयत्वसिद्धिरित्यपौनस्त्यादर्थवद् वाक्यम् ॥ इति छुमारि-
लभह ॥

निरूपण केलें आहे काही याग कर-
ताना दर्भादि द्रव्यावर पाणी शिंपडतात
यज्ञकर्मसंबर्णने कोणत्याहि द्रव्यावर जो
अशा प्रकारचा संस्कार घडतो, त्या सं-
स्कारास गुणू असे म्हणतात (१ २ ३१)
सूत्रात जो पूर्वपक्ष केला आहे, त्या पूर्व-
पक्षाचे उत्तर या सूत्रात आचार्य देतात
त्या पूर्वपक्षामध्ये पूर्वपक्षकारणें अशी
कोडी काढली आहे की सहितेत जे मन्त्र
असतात, त्याच मन्त्राचें ब्राह्मणग्रथात
पुन वर्णन असतें या वर्णनाचें काहीं
प्रयोजन नाही आचार्य असे म्हणतात

a description is useless Jaimini
points out the use of such a des-
cription The Sanhitās do not
contradict the Brāhmanas, because
the latter describe the qualities of
sacrificial things Jaimini pro-
duces more arguments in the fol-
lowing sūtras to justify the des-
criptions in the Brāhmanas which
appear redundant to the oppo-
nent

नाहीं माधवाने परिसंख्येचे स्वरूपक-
थन मात्र केलें आहे, परंतु परिसंख्या
आणि नियम यांच्यातला भेद दाखविला
नाहीं भाट्टदीपिकाकार व आपदेव या-
नीं नियम आणि परिसंख्या यांच्या भेदा-
चें विशेष वर्णन केले आहे शास्त्रदीपि-
काकारानें असे म्हटलें आहे कीं या
विचारापासून क्लेश उत्पन्न होतो क्लेश
उत्पन्न होतो खरी, तरी विचार केला पाहि-
जे हें ध्यावें कीं ते ध्यावें अशी पंचार्थ-
त पडून दोहोंमधून एकच ध्यावें असा जे-
थें निर्णय होतो, त्या स्थळीं नियम आहे
असें म्हणावें यास उदाहरण माताचे
फोल काढणें आहे, आणि तादूळ तयार
करणें आहेत. मग तें फोल काढून
निघेल अथवा नखानें मात सोलून निघे-
ल अथवा दुसऱ्या कोणत्याहि उपायानें तें
फोल निघेल मग काढूनच माताचे
फोल काढून तादूळ सिद्ध करावेत, असा
निर्णय केला असता तो नियम झाला
नियम करते वेळीं पुष्कळ निरनिराळे जे
उपाय असतात, त्यातून एकच ध्यावाचा
असतो, आणि तोच ध्यावा असें सांगित-
लें असतें परिसंख्या करते वेळीं सामा-
न्य वर्णन केलेलें असते, आणि त्या सा-
मान्य वर्णनामुळें दोन चार उपाय द्रष्ट्या-
जोगे असतात त्या दोन चार उपायांम-
धून एक उपाय करावा असें वर्णन असतें
यास उदाहरण. पाच पाच नख्यांच्या पशूंचें
मांस खावे, असें सांगितलें आहे याध-
रून ज्या पशूंना पाच पाच नख्या नाहीं-
त, त्याचें मांस खाऊ नये, असे निष्पन्न
झालें पहिल्या वाक्याचें नांव परिसं-
ख्या परिसंख्येमध्ये नेहमी निश्चय

ture and characteristics of these
two principles is vexatious
Though the discussion be vexa-
tious, it is our duty to examine
them A case of restriction is
that in which two things being
offered for acceptance, it is deter-
mined to take the one in prefe-
rence to the other An illustra-
tion will throw some light on
this statement Rice is to be sepa-
rated from husk, which may be
removed by mere peeling it with
our nails, or by pounding it or by
other means Under these cir-
cumstances, the rule is laid down
that the husk should be separated
by pounding rice Such a rule is
restrictive. In a case of restriction,
out of the different means of per-
forming an action, one only is to
be adopted In a case of exclusive
specification only a general state-
ment is made which includes four or
five remedies or principles fit for
our acceptance Out of these dif-
ferent remedies or principles, only
one is to be adopted. An illustra-
tion will explain the nature of
exclusive specification "The flesh
of animals having five nails is to
be eaten" Hence the flesh of
those animals which have not five
nails is not to be eaten The first
statement is an example of exclu-
sive specification, the characteris-
tic mark of which is finality of
statement. Commentators speak
of three defects of exclusive spe-
cification They are 1 disre-
garding its own signification
or disregarding what is dis-
tinctly heard, that is, what is
distinctly stated in a text, 2
conception of another sense, 3
setting aside the sense that offers
itself for our acceptance As to
the first defect when the state-
ment—"the flesh of animals

सूत्राणि.

अर्थवादो वा ॥ ४३ ॥ (उ० ३).

पदानि । (पुनःश्रुतिः) अर्थ-वादः, वा ॥

पदार्थः । अथवा । पुनःश्रुतिरर्थवादो भवति ॥

वाक्यार्थः । अर्थवादस्तु विव्यर्थप्ररोचनाय ॥*

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

ॐ प्रथमस्त्रोत्रं ते प्रजपतिः प्रथमम् ॥ तै.स. (१.१, ८) यजमान-

नमेव प्रजया प्रजुभिः प्रथयति ॥ तै. स. (६.२, ७.) किंवा तै.

ब्रा. (३.२, ८.)

अविरुद्धं परम् ॥ ४४ ॥ (उ० ४.)

पदानि । अ-विरुद्धम्, परम् ॥

पदार्थः । अविरुद्धम्=यन् न बाधकं भवति तत् । परम्=अन्यत् ॥

वाक्यार्थः । अन्यत् (अदृष्टकल्पनम्) न बाधकं भवति ॥

अर्थवादस्य स्तुत्यर्थत्वेन निरूपणपूर्वोत्तरपक्षक्रमेण पूर्वसदृशम् ॥ * "सर्वस्तुतीनां किञ्चित् शब्दगतमर्थगतं वाऽलम्बनमुक्तं" ॥ इति कुमारिलभट्ट ॥

अदृष्टार्थोच्चारणवादिनोऽपि सन्नियमादपरमवश्यं कल्पनीयमदृष्टम् । तन्मममापि (सन्धार्यवादिनोऽपि) प्रत्यायननियमाद् भविष्यतीत्यविरोधः ॥

उपलब्ध झाले पहिल्या परिसर्येवर तिन्ही दोष येतात तसे घोड्याचीही दोरी व्यावी ह्या हि परिसर्येवर तिन्ही दोष येतात निश्चयार्थी "च" सारखें अव्यय" ज्या परिसर्येत असतें, त्या परिसर्येत सीमा-सक श्रौती परिसर्या असें म्हणतात या विषयाचे विचारामध्ये पुष्कळ भानगड आहे निरनिराळे ग्रंथ पाहिले असता त्या भानगडीचा उलगडा उत्कृष्ट होत नाही असे असता जितका उलगडा होईल तितका आम्ही एथे केला आहे आणि परिसर्या आणि नियम यांच्यामधी-

exclusive specification is called *direct*. The determinative particles in Sanskrita are such as *eva*. In the second illustration, the string of a horse is directly stated to limit the general statement made in the Taittīyī Saṁhitā (IV 1, 2). The discussion on this subject is necessarily involved in considerable confusion. Reference to different works on the Pūrva-Mīmāṃsā does not throw sufficient light on the subject. Though such is the nature of this discussion, we have attempted as much as we can to remove the confusion, and to point out the distinction between a restrictive

४३ अथवा (पुनः मन्त्र
अद्वयत्वात्तरं तौ) अथवाद
(उ० ३)

४४ अष्टम प्रयोजनात्पीय
कपना (दोन्ही पक्षाला) विरुद्ध
नार्ही (उ० ४)

एवमेव शक्तिवा आदे वाच्यतांती पाषा
विषय विचार करावा, फार । विधि ग्रहण
जे पाप, नियम म्हणजे पाप परिणीत्या
६।जे पाप सामान्य वचन कोणते वि-
शेष वचन कोणते पाषा विचार तितरा
तितरा वचन तितरे तितरे शास्त्राचे वा-
क्य अभिप्राय समजव पत्ते फार । पत्ते
प्रयोगे असे ६।। आदे की, 'असा
पद्धतीने अथवा जी व्यवस्था करणे नि-
वचन मांड शास्त्र आदे "

४५ प्रथम पूर्वपक्षान् पुनः मन्त्र अद्वय-
त्वा अशी फारी केली आदे, तिथे ६ उक्तर
आदे 'सर्वत्र समाख्याती विवेचना ये
व्याख्याया अर्थ केवळ असाती हे स्पष्ट
होतां पदत ते सं (११८) एवं
(हे पुत्रोदारा) मोठा हो गुप्ता पनमान दि-
मारा होणे "असा मन्त्र आदे या मन्त्राचे
होत स्पष्टी पुनर्पक्षान् आदे ते सं (१२०)
आणि ते वा (१२८) सं पुनर्-
वर्णन असे की " (हे पुत्रोदारा) मोठा हो
गुप्ता पनमान दि मोठा होणे, ६।जे पत्र
मानात्मक संततीने आणि पुत्रोदारा या
पोतीने मोठा करतो " हे पुनर्पक्षान् नि अ-
थवा आदे, हे स्पष्टच आहे

४६ मूळ संस्कृतग्रंथान् "अभिप्राय
आणि "परम" अशी दोन पत्ते आहेत

43 Or (if a mantra re-
curs), it is an explanatory
statement. (3 Reply)

44 The theory (of a
supernatural cause) is not
against (both the sides)
(4 Reply)

rule and a case of exclusive spe-
cification. Our readers will kindly
give special attention to this sub-
ject, for a philosophical subject
essentially partakes of such dis-
tinctions as are based on the na-
ture of an original statement of a
restrictive rule of the principle of
exclusive specification of a gene-
rality or an universal statement
of an individuality or a particular
or specific statement, since a phi-
losopher or a system of philosophy says
Iatanjali is an adjustment based
on these principles.

45 This sūtra replies to the
argument that a mantra recurs
adduced in the first statement of
the opponent. The translation of
the texts quoted in the Sanskrita
portion of the work will elucidate
this statement. In the Taittiriya
Sāṃhitā (I 1 8) the following
occurs — (Oh Caks!) wax. Let
thy sacrificer prosper! This text
(mantra) again occurs in two pla-
ces. Vkhlo the Taittiriya Sāṃhitā
(VI 2 7) and the Taittiriya
Brāhmaṇa (III 2 8). It occurs
again in the following form —

(Oh Caks!) wax. Let thy sacri-
ficer prosper! that is (he) blesses
the sacrificer himself with children
and cattle. It is plain that such
a repetition is only explanatory.

46 There are two terms in the
original Sanskrita sūtra. — Param

सूत्राणि.

सम्प्रैषे कर्मगर्हाऽनुपालम्भः संस्कारत्वात् ॥ ४५ ॥ (उ० ५.)

पदानि । (पुनःश्रुतिः) सम्प्रैषे, कर्म-गर्हा-अनुपालम्भः, संस्कारत्वात् ॥

पदार्थः । सम्प्रैषे=अनुज्ञाविशेषे । कर्मगर्हा=कर्मणो गर्हा । गर्हा=नि-
न्दा । अनु-उपालम्भः=न उपालम्भः=निराकरण ।

संस्कारत्वात्=द्रव्यादीनां गुणाधानात् (टिप्पणी द्रष्टव्या) ॥

वाक्यार्थः । सम्प्रैषविषये पुनःश्रुतिः कर्मणो गर्हानिराकरणाय । द्र-
व्यादीनां गुणाधानात् ॥

भावार्थः । यदा सम्प्रैषः क्रियते तदा तेन यत्कर्मणो गर्हादिदुष्टत्व
निराक्रियते । कथम् । कर्मसम्बन्धिद्रव्यादीनि संस्क्रियन्ते तत्-
संस्कारद्वारा ॥ (वर्तीयपूर्वपक्षसमाधानमिदम्) पूर्वपक्षस्तूच्चारणा-
ददृष्टम् । तन् न । कर्तव्यमित्यपि विज्ञातेऽनुष्ठानकाले स्मृत्या
प्रयोजनम् । उपायान्तरेणापि सा प्राप्नोति । अतोऽनेनोपायेन
कर्तव्येति । नियमार्थमाभ्युपगम्य । संस्कारत्वात् । इति शबरः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

प्रोक्षणीरासादय ॥ तै. ब्रा. (३.२,९.)

त्यान "अविहद्धम्" पदाच्चा अर्थ स्पष्टच
आहे "परम्" म्हणजे दुसरें. दृष्टप्रयो-
जन आणि अदृष्टप्रयोजन या दोहोर्जे
विवेचन दृष्टी (१२, ४०.) सूत्राच्या शिष्टे
केले आहे दृष्टप्रयोजन म्हणजे प्रत्यक्षप्रयो-
जन अदृष्टप्रयोजन घ्यावे असाच आग्रहधरून
इतका वेळ जैमिनीने वाढ केला. परंतु जैमि-
नी या सूत्रात असे म्हणतो की "काहो पूर्व-
पक्षकार, वेदमन्त्र तोडपाठ केल्याने पुण्या-
दिक काही अप्रत्यक्ष फल प्राप्त होते असे
तुमचें म्हणणें आहेना ? त्यावर वेदमन्त्रा-
चा अर्थ समजल्याने काही अप्रत्यक्ष

and *Aviruddham*. The sense of the
last term is sufficiently plain *Pa-
ram* means *other*. The explana-
tion based on experience as well
as that based on the notions of the
supernatural is dwelt upon in the
foot-note to (I 2, 40) sūtra. The
Sanskrit terms for the two me-
thods of explanation are *Drista*
and *Adrista*. They may be re-
spectively identified with the *posi-
tive* and *metaphysical* explanations
as these terms are now under-
stood in Europe Jaimini dis-
cusses the question under consi-
deration, insisting on the first me-
thod being preferred to the last.

४५. प्रैव त्रिलाभ्यजने (या
मसवधी द्रव्यावर) सम्प्रदा हो-
ऊन यागसवधी उणीय पुगे
होते (उ० ५)

कट हानि अर्प आ रोगा ६ ना पद
एतना मुमर्ष आमर्षे विधा १ उच
ता ॥ विधाया पापे अर्पविधीय
वैधायार्ज्य (१) १२) एव परा
१ दुगत्या पूर्वशास्त्र उच

२० पाच पाच २१ गवाण विवेक
मुमर्षाये १२२ परांना द्रव्यगता
गवाणे पाच १ मांजितये आटे पु
२२२ 'अमुक' १२३ ना २४
कवित्र २५५ कवित्राग आता कतो
नी गरा (निदा) या रागाया अर्प
उणीय अगा आम्ही केला आहे एव
२६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

45 When the special
sacrificial order called
Prima is given some effect
is produced on (sacrificial)
things and it supplies the
defects (of a sacrifice), (1
Reply)

But Jaimini for the sake of argu-
ment admits in this sūtra that
some supernatural merit (such as
righteousness) occurs when Vā-
luka texts are got up by heart
and says to his opponent that it
may be as well said on his behalf
that some supernatural merit oc-
curs when the sense of Vāldika
texts is understood. Thus there
is parity of reasoning. The sūtra
(1111) explains the applica-
tion of parity from a singular to
by the Mīmāṃsaka. The sūtra
under consideration is a reply to
the second statement of the oppo-
nent.

4 In the foot note to the
41st sūtra of this pāda, the term
Dravyasaṅkāra is explained in
connection with the term guṇa.
Dravyasaṅkāra is translated in
the above sūtra by effect. When
a Pitṛij gives an order to an
other Pitṛij for doing something
connected with a sacrifice it is
called Prima. The term Garhā
(literally censure) is translated in
the above sūtra by a defect. The
gist of the sūtra is that whenever
sacrificial orders happen to be
given in Vāldika texts, there
some special effect is to be pro-
duced on sacrificial materials. The
effect supplies the defects of a sa-
crifice. Hence there is the repe-
tition of a text where such sacri-
ficial orders occur. There is, there-
fore some special object in repeat

सूत्राणि.

अभिधानेऽर्थवादः ॥ ४६ ॥ (उ० ६.)

पदानि । अभिधाने, अर्थवादः ॥

पदार्थः । अभिधाने=शब्दैरर्थप्रतिपादने । अर्थवादः=स्तावकं वचनम् ॥

वाक्यार्थः । अभिधानविषये पुनःश्रुतिर्यवादो भवति ॥

भावार्थः । अतोऽभिधानं नाम भाष्यकारमतेन रूपकाद्यलकारद्वाराऽर्थवर्णनमिति भाति ॥ चतुर्यूप्यपक्षस्थ समाधानमिदम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य । त्रिधा बद्धो
 वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्यो आविवेश । ऋ.सं. (४.५, ५८.) । ओषधे
 त्रायस्वेनम् तै. स. (१.२, १.) शृणोतं ब्राह्मण. ॥ तै. सं. (१.३, १३.)

अर्थवादः क इत्यनेन लक्षणेन वर्णयति सूत्रकार । परन्तु लक्षणाच्च चत्वारि शृङ्गे-
 ति रूपकद्वारेण यागस्तुति कर्मकाल उत्साह करोतीति कुमारिलमठ ॥

यज्ञसमृद्धये साधनानां चेतनसाद्यैर्यमुपपादयितुकाम आमन्त्रणशब्देन लक्षयति ।
 इति शिवर ॥

ध्याय आहे अर्ध्वर्यु मैत्रावरुण नावा-
 च्या ऋत्विजाला प्रैष देतो, आणि मैत्रावरु-
 ण होत्याला प्रैष देतो, अशी त्या अध्यायाची
 माडणी आहे प्रोक्षणापात्र माड हा प्रै-
 ष अर्ध्वर्यु अग्नीध्राला देतो तिसऱ्या
 पूर्वपक्षाचे या सूत्राने समाधान केले,

ing Vaidika texts The repetition, therefore, is not to blame The translation of Vaidika texts quoted in the Sanskrita portion of this work will elucidate the sūtra under examination The vessel in which water is kept to be sprinkled on sacrificial materials is called Proksanī The text "Put the Proksanī" occurs in the Taittiriya Brāhmaṇa (III 2, 9) The whole adhyāya (III 6, 2) of the Taittiriya Brāhmaṇa is called the adhyāya of sacrificial orders (Prasādhya) which consists of the orders which a priest called Adhvaryu gives to a priest called Maitravaruna and which the last gives

४६ अभिधान असले म्हणजे अथवाद होतो (उ० ६)

४६ मळ संस्तरन सुप्रान अभिधान
१. २१ शब्द आहे, त्याचा विचार केला
वाहिले की त्यादि अर्थांचे वर्णन वसले-
ले असले २६। जे त्यास अभिधान म्हणा
जे अमुक करा असे सांगितले २६। जे
त्यास विधान म्हणजे अभिधानने
विरहित असलेल्या अर्थाचे वर्णन इति
आणि विधानने जा अर्थ विरहित नाही
त्याच वर्णन होतं. विधान हे विविधाक्याचे
लक्षण आहे अभिधान हे अथवावाचे
लक्षण आहे या सूत्राने आचार्य चवव्या
पुरुषास समाधान करतात चवव्या
पुरुषास वरताना पुरुषपक्षकालाने पाच
पादांचे ३२ व्या सूत्रांत ज्या मन्त्राचे
वर्णन करून आहे तो मन्त्र एवंच व्यासा
असंमानीय अर्थाचे अशा मन्त्रांत वर्णन
नाही, परंतु या मन्त्रांत एकाच मन्त्राच
अथ वर्णन नाही, परंतु विरहित अर्थाचे
विरोध वर्णन केले आहे, आणि ते वर्णन
करताना कपफ असला सापला आहे
असा जमिनीचा अभिप्राय आहे त्या
मन्त्रात वर्णिलेली चार गूढे २६। जे चार
होते, तीन पाद २६। जे तीन सप्तमे, दोन
मन्त्र २६। जे चवव्या व्यासि त्याची
पत्नी, सात इत्य २६। जे सात छंद, तीन
विकाशी बांधलेला म्हणजे तीन वेद (म्हण-
जे ऋग्वेद, यजुर्वेद, आणि सामवेद), इत्य
म २६। जे मनुष्याचे काम पूर्ण कर ॥१॥
ओरड ओरड ओरडतो २६। जे शब्द फ-

46 Whatever gives an explanation is a subordinate statement (6 Reply)

to a priest called Hotā. The order—Put the vessel called Prokṣaṇi—is given by a priest called Adhvaryu to a priest called Agnidhra. This sūtra removes the third objection raised (in the 33rd sūtra) by the opponent.

46. The term Abhidhāna is used in the original Sanskrit sūtra. It calls for a special enquiry. Whatever describes any object is Abhidhāna which is to be distinguished from Vidhāna, the characteristic of which is—a duty something to be done. The first describes what is already known. The last describes what is not already known. The one is the characteristic mark of a subordinate sentence. The other is the characteristic mark of an original statement. Jaimini removes in this sūtra the objection raised in the 34th sūtra. The text of the Rik-Saṁhitā (IV 58 3) quoted by the commentator to explain the 34th sūtra is to be considered here. Four horns, his three feet two heads, his seven arms, an ox tied in three places roars and roars—the great resplendent entered the mortals.” Jaimini says that what is impossible is not described in this text because no original statement is made here but a particular description of what is already known is given and the description is based on a figure of speech called a simile. Jaimini explains this simile thus :—the four horns are the four Hotā priests, the three feet are

सूत्राणि.

गुणादविप्रतिषेधः स्यात् ॥ ४७ ॥ (उ० ७.)

पदानि । स्पष्टानि ॥

पदार्थः । गुणात् = गौणार्थवर्णनाद् गुणवादेन वा । अविप्रतिषेधः =
(उक्तपूर्वः)

वाक्यार्थः । गौणार्थवर्णनाद् विरुद्धोपन्यासो न भवेत् ॥

षष्ठपूर्वपक्षे विरुद्धोपन्यासत्वं यद् दर्शितं तन्न न । कुन । पूर्वपक्षकारस्य लक्ष्येषु गुण-
वर्णनाङ्गीकार एतथेत् तस्य निरासो भवति । लौकिके “यथा त्वमेव माता त्वमेव पितेति
तथैकस्मिन् देवस्य एको स्म शतस्मिन् देवस्य शत स्म देवो ह्यतिविशेषः” इति शिवर ॥

स्तो, असा त्या मन्त्राचा अर्थ होतो
विधानासारखा त्याचा अर्थ न करता
अभिधानासारखा अर्थ करावा, किंवा कै-
मुनिकन्यायाने अर्थ लावावा, असे पूर्वप-
क्षावर आचार्यांचे म्हणणे आहे जेथे अर्थ
असंभवनीय वाटतो, तेथे युक्तीने अर्थ
लावला पाहिजे

the three libations (*Savanas*), the
two heads are the sacrificer and
his wife, the seven arms are the
seven metres, the three places in
which he is tied are the three Ve-
das (*Rik-veda*, *Yajur-veda*, and
Sâma-veda), *Visabha* means one
who gratifies the desires of man
Roars and roars means “he makes
a sound” It is not a *Vidhâna* but
an *Abhidhâna*, that is, not an ori-
ginal but an explanatory state-
ment The text may be inter-
preted into an *a fortiori* argu-
ment Jaimini thus attempts to
explain away whatever the oppo-
nent condemns as impossible

४७ गौण वर्णन आहे असे मानल्याने विरोध नहिंसा होतो (उ० ७)

४० मूळ संस्कृत छान्दा गुणशास्त्राची पात्रना घेऊन आहे त्याचा अर्थ गौण असा घेऊन आहे गुण आणि गुणी यांचा सापेक्ष संबंध आहे गुणीला नेहमी गुण असतात, १०० गुणी प्रजात होते, आणि गुण त्यावर अवलंबून वर नारे म्हणून त्यांची या यत्ना यमी आहे गुणशास्त्राच्या गौणशास्त्र याच स्रष्टा आहे त्याचा अर्थ—जे दुसऱ्यावर अवलंबून वरून राहिले, जे दुसऱ्याच्या अंगभूत होत म्हणजे जे परतंत्र असत ते, असा सारा आहे आत्मिकवाक्यात परतंत्रता असते म्हणजे त्याचा स्वतःचा अर्थ मरणात दुसऱ्या अवाप्त ही वाक्य शोभा आतात अशा रीतीने काही वेदावाक्यांच्या अर्थाची पोचना घेऊन अपूर्ण वाक्यांच्या विराज माही असे सिद्ध होईल याच पत्ताचे १९ व्या छान्दाच्या विषय वषा मन्त्रांच्या अर्थाचे वर्णन घेत आहे त्या मन्त्रांचे एवंच अनुसंधान कराले लौकिक व्यवहारांत जसे "तूच आहे, तूच बाप, तूच सत्ता," असे म्हणतात, तशाच अमिषापाचे लाक्षणिक वर्णन त्या मन्त्रांत आहे

47 (A statement) being considered subordinate, there can be no contradiction. (7 Reply)

47 The term *Guna* is used in the original Sanskrit *sūtra*. It is interpreted into *gouna* or subordinate. The terms *guna* and *gouna* or a quality and the qualified are correlative. The qualified is the principal in reference to its qualities which are necessarily subordinate as the latter depend on the former. The term *gouna* (subordinate) is derived from *guna* (a quality and it means that which depends on something else or that which being a part or a limb as it were of a main body is not independent. A figurative statement is dependent or subordinate, because having no independent sense of its own, it only embellishes some other statement. The contradiction with which some *Valdika* texts are charged would be removed if they be considered figurative. The *Valdika* texts quoted in the foot note to the 36th *sūtra* of this chapter are to be considered here. As in common life a benevolent person is often called a father a mother and a friend at the same time so in the *Valdika* texts referred to similar figurative language is used. The *Valdika* texts are—"There is only one *Rudra* (in the universe) and there is none second. See the *Taittiriya Sanhitā* (I 8 6) Again, There are thousands of *Rudras* on the earth. See the *Taittiriya Sanhitā* (IV 5, 11.)

सूत्राणि.

विद्यावचनमसंयोगात् ॥ ४८ ॥ (उ० ८.)

पदानि । विद्या वचनम्, अ संयोगात् ॥

पदार्थः । विद्यावचनम्=स्वाध्यायकालेऽर्थवचनम् । असंयोगात्=कर्मभिरसंयोगात् ॥

वाक्यार्थः । स्वाध्यायकालेऽर्थवचनमुपयुज्येत । यद्यपि कर्मभिरसंयोगः स्यात् ॥

भावार्थः । यदा यज्ञसंयोगो न स्यात् तदा पुनःश्रुतिर्न प्राप्नुयात् । केवल-स्वाध्यायकाले श्रुतिग्रहण करणीयम् ॥

सतः परमविज्ञानम् ॥ ४९ ॥ (उ० ९.)

पदानि । सतः, परम्, अविज्ञानम् ॥

पदार्थः । सतः=विद्यमानात् । परम्=अनन्तरम् । अविज्ञानम् ॥

वाक्यार्थः । विद्यमानात् (अर्थात्) अनन्तरम् (तस्य) अज्ञानम् (सम्भवति) ॥

भावार्थः । यद् यद् विद्यते तस्य तस्यैवाज्ञानम् । अविद्यमानार्थस्याज्ञानं न घटते । विद्यमानार्थस्य प्रथमं ज्ञानं पश्चादज्ञानम् ॥

विद्यमानोऽप्यर्थः प्रमादालस्यादिभिर्नोपलभ्यते । निगमनिरुक्त यावरणवशेन धातु-तोऽर्थः कल्पयितव्यः । इति शबरः ॥

यद्यपि पूर्वपक्षेऽयमभिप्रायो नोपन्यस्तः । तथापि सम्भवादुपन्यस्यते । इति कुर्मरि-लभट्टः ॥

४८ (कर्म) न कृतायाचे अ-
सती अभ्ययन करणे हे अर्थ
समजण्याकरता आहे (उ०८)

४९ जें अर्था आहे, तें पुढे
अज्ञात (उ० ९)

४८ मूळ सूत्रात 'असती' इत्यादि
असं पद आहे त्याचा अर्थ कृतांता
साक्षात्त्वामुळे "कर्म" हे पद घातले
आहे आणि र्मसंज्ञा याचा अर्थ कर्म
करणे असा आहे "विद्यावचन"
असे मूळ सूत्रात पद आहे विद्या
हा ज्ञान, आणि वचन म्हणजे सम-
जण चांगले अभ्ययन करणे हा अर्थ
स्वाभ्यास या पदाचा आहे हे पद सातव्या
पूषपक्षपादान अनुवृत्ति करून घेतले आ-
हे पूर्वमीमांसेत पूषपक्षपातीत पक्षाची
उत्तरपक्षसूत्रात अनुवृत्ति होत पूर्व
पक्षपात ३७ व्या सूत्रात वेदमन्त्र नुस्ते
तौ द्विपाद इत्यादि, असे प्रतिपादन करतांना
पद तौ द्विपाद करण ही माचीन चाल आहे,
असे प्रमाण देतो त्यावर उत्तर देतांना
सेते पक्षत म्हणून लोक तौ द्विपाद करतात,
आणि संपन्न काली गृह्यज्ञ आमस व
व्यसनात, म्हणून त्या माचीन चाली-
त कोही अर्थ नाही अस शकतात मा-
मस म्हणतात याकडे आम या मु-
क्त वाचकांनी लक्ष घातें अशी आमची
विनंती आहे

४९ आठव्या पूर्वपक्षात किरयेक वेद
वाचकांचा अर्थ समजत नाही गृह्यज्ञ
वेद निरयक आहेत, असे पूर्वपक्षकारांचे

48 (Though no sacrifi-
cial work) is referred to,
yet there can be no tau-
tology when there is ex-
position of knowledge
(8 Reply)

49 (Whatever is alrea-
dy) existing, can be un-
known (9 Reply)

48. The term *Asanyogdi* is used
in the original Sanskrit sūtra. In
interpreting it, the principle of
expectancy or desirability neces-
sitates the introduction of the terms
—a sacrificial work. The term—
Karma-sanyoga—signifies connec-
tion with a sacrificial work. A
gain the term *Vidyā-vachana* is
used in the original Sanskrit
sūtra. *Vidyā* means knowledge
and *Vachana* means exposition.
Commentators introduce the
term *Śrādhya* into the sūtra by
way of completing it (*anuvṛtti*).
The term *śrādhya* occurs in the
seventh statement of the opponent.
In the *Pūrva Mīmāṃsā*, some
terms of a statement of the
opponent can be borrow-
ed and introduced into a re-
ply for completing it (*anuvṛtti*).
The opponent adduces it in the
37th sūtra as a proof that it is
customary to learn the Vedas by
heart. In reply to this Jaimini
remarks that the Vedas are learnt
by heart because students find it
easy to do so, and that the people
in general do not think the prac-
tice to be improper because they
are accustomed to it. The ancient
custom, says the commentator is,
therefore, senseless. Our critical
readers will give heed to the
remark of commentator Śhābara.

49 It is stated in the 8th

सूत्राणि.

उक्तश्चानित्यसंयोगः ॥ ५० ॥ (उ० १०.)

पदानि । उक्तः, च, अनित्य-संयोगः ॥

सूचना । प्रथमाध्याये प्रथमपादस्याष्टाविंशसूत्रे निरूपितस्य द्वितीयपूर्वपक्षस्य तथैकात्रिंशसूत्रे निरूपितस्य द्वितीयोत्तरपक्षस्य चाल कृतेऽनुसन्धाने सूत्रार्यः स्पष्टः ॥

लिङ्गोपदेशश्च तदर्थवत् ॥ ५१ ॥ (सि० यु० १.)

पदानि । लिङ्ग-उपदेशः, च, तत्-अर्थवत् ॥

पदार्थः । लिङ्गोपदेशः=लिङ्गोपदेशः । लिङ्गेन=तदभिधानसामर्थ्येन । उपदेशः=मतः । च=पुनः । तदर्थवत्=तदर्थो नाम मंतार्यो यस्यास्ति तत् ॥

वाक्यार्थः । पुनः । अभिधानसामर्थ्येन मंत्रः स्वार्थविषयं द्योतयति ॥

भावार्थः । अभिधानसामर्थ्यान् मंत्रेषु नामधेयानि घटंते । यदि तेऽग्नि-प्रयोजनाः । ततस्त आग्नेय्याः । नाग्निशब्दसन्निधानात् । इ-

ति शबरः ॥ तस्माद् विवक्षितार्था मन्त्राः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

आग्नेय्यर्चाऽग्नीध्रमभिर्मुशेत् ॥ तै. सं. (३.१,६.)

म्हणजे आहे. त्यावर आचार्य म्हणतात की जर अर्थ ठाऊक असला तरच अर्थ समजला किंवा न समजला हे म्हणजे सम-वते, पण अर्थ ठाऊक नसता असे म्हणजे समवतच नाही आणि अर्थ ठाऊक असताहि धर्माने किंवा अजसांने अर्थ समजत नाही असे वाटेल पुन निगम, निष्क, व्याकरण, किंवा धातु याचा विचार करून वाक्यार्थ बसवावा निगम व निष्क या दोन शब्दाचा अर्थ सांगि-

statement of the opponent that some Vaidika texts are to no purpose, because they can be neither interpreted nor understood In reply to this, Jaimini observes that it can be affirmed whether the sense of a passage is known or not when its sense is already known But it is impossible to say that its sense cannot be known, when its sense is not known Though the sense of a passage be known, it may be imagined on account of some mental aberration or indolence that its

५० (वेदीत) नारायत वस्तु
अव्ययतात, यात्रिपर्या पूर्वी सां
गितले आहे (उ० १०)

५१ जसा मन्त्राचा अर्थ
(समजतो), तसाच लिखावरून
मन्त्राचा विनियोग समजतो
(सि० यु० १)

गला पहिले. निगम ह्याने वाचपाने
ह्याचा शब्दाचा अर्थ गला गेला आहे
हे पाहून त्या शब्दाचा अर्थ वस्तुवि-
नियुक्त आहे. शब्दाचे निरनिराळे अर्थ
व आहेत अशी पद्धत. कर्म त्याच्या
पुण्याधीन शब्दाचा अर्थ वस्तुवि-
मूळ संस्कृत सूत्रात "सत परम" अशी
पद आहे. त्याचा अर्थ जे असते त्या
च्या मागून असा वेसा आहे. या सू-
त्रात पूर्वपदाचे समर्थ. पण झाले नाही
असे बोलते.

५ पा मीमांसेच्या (१ १, २१)
सूत्री अर्थ पण झाले आहे

५१ "तदवयव" असे मूळ सूत्रात
पद आहे. त्यात तद्व. ह. ने मन्त्र अ-
से समजावार्थे. लिख. ह. ने मन्त्राच्या
अर्था अमर व अर्थ असावा असे साम-
र्थ्य असते हे. ते सं (१ १६) या
द्वारा या मन्त्र संस्कृत सूत्रावली घेत-
ला आहे. त्याचा अर्थ केसा ह. ने
सूत्रार्थ असावे हे संस्कृत सूत्रावली (१ १६)
एवम् "अयोग्य देवता असून जो पण क-
रतो, त्याला देवता काढून बाहेर, आ-
णि तो पापी होतो, आणि जो योग्य देवता

50 It is already stated
that transitory things are
not with (in the Vedas.)
(10 Reply)

51 As the sense of a
text (is known), (so) its
application (is known) by
means of a mark (1 Ar-
gument in support of the
final statement.)

sense is not known. Again, the
sense of a passage ought to be
determined by means of collation,
analysis, grammar or etymology.
The terms *nyāya* and *nirukta* are
used by commentators, and call
for explanation. *Nigama* is the
name given by Yāska to a method
of collation. *Nirukta* means the
determination of the sense of a
word by analysing it into its ele-
ments. The terms *Satahparam*
are used in the original Sanskrit
sūtra. They are interpreted into
after that which exists. We be-
lieve that the objection raised by
the opponent in his eighth state-
ment is not combated at all by
this style of replying.

50 A similar reply is already
given in the sūtra (I. 1 31)

51 The terms *Tadarthavat* is
used in the original Sanskrit
sūtra. By *tad*, is to be understood
a Vaidika text. By *Linga* is meant
the power of a text to be inter-
preted in a particular way. A
Vaidika text from the *Taittiriya*
Sanhita (III. 1 6) is quoted in
the Sanskrit portion of the work.
Its interpretation will elucidate
the sūtra under consideration.
The Vaidika text is — He who
sacrifices to an improper deity is

सूत्राणि.

ऊहः ॥ ५२ ॥ (सि० यु० २.)

पदादीनि । स्पष्टानि ॥

भावार्थः । पूर्वमीमांसाया नवमेऽध्याय ऊहो विचारितः । स च त्रिवि-
धः । मन्त्रसामसरकारविषयः । ऊहस्तु ज्ञापनेन मतपदांत-
रादीनि । अत्र दृष्टान्तः । न पिता वर्द्धते न माता । अन्ये
वर्द्धन्त इति गम्यते । प्रत्यक्षं कौमारयौवनस्याविरैर्वर्द्धन्ते मा-
त्रादयः । शब्दो न वर्द्धत इति ब्रूते । का पुनः शब्दस्य वृद्धिः
यद् द्विवचनबहुवचनसयोग इति शबरः । तस्माद् विवक्षि-
तार्था मन्त्राः ॥

विधिशब्दाश्च ॥ ५३ ॥ (सि० यु० ३.)

पदानि । विधि-शब्दाः, च ॥

भावार्थः । विधिशब्दश्च विधिरेव च ब्राह्मणाभिधस्तत्र तत्र पर्यायेणा-
वयवान्वाख्याननिर्वचनादिभिश्चार्थप्रकाशनपरत्वं दर्शयति ।
अर्थानाश्रवणे हि सर्वं तदनर्थक स्यात् । तस्माद् विवक्षितार्था
मन्त्राः ॥

अर्थवादपादोऽयम् ।

प्रथमाध्यायस्य द्वितीयपादः समाप्तः ॥

घेऊन यज्ञ करतो त्याला देवता काडून
टाकित नार्होत, आणि तो पापी होत नार्हो
(म्हणून) अग्नीचें ज्या ऋचेत वर्णन
आहे, त्या ऋचेने अग्निभिनामक ऋत्विजा-
स स्पर्श करावा.” असा मन्त्रार्थ आहे
वेदमन्त्राचा अर्थ न समजला तर हे कसे
समजेल ? खंडोबा, जोतीबा अशा मूर्तीची
पूजा करणाऱ्या लोकानी योग्य आणि
अयोग्य देवताविषयी वर जें वर्णन केले
आहे, त्याकडे रुपा करून लक्ष द्यावे.

torn by gods, and he becomes
sinful And he who sacrifices to
a proper deity is not torn by
gods, and he does not become
sinful [Therefore] a priest called
Agnīdhra is to be touched by
means of a rik in which Agni is de-
scribed " Now, this is the sense of
the Vaidika text If it be not un-
derstood, how can the duty of an
Agnīdhra be known? We hum-
bly beg to draw the attention of
some of our readers to the dis-
tinction between proper and im-
proper gods, and to ask them to
enquire if the worship of such
gods as Khandobā and Jotibā is
sanctioned in the Vedas.

५२ ऊह (पराया सामतो,
ऋग्वेदमन्त्राय होतो) (सि०
यु० २)

५३ आणे ब्राह्मणमय (आ
हेत ऋग्वेदमन्त्राय होतो)
(सि० यु० ३)

५० "ऊह" शब्दाचा अर्थ केला
हान सव वेदांच समवेले नातोना
नी वेदामध्ये एतत्तत्त्वान्त पर आशि
नूनाशी विषयपरि अ लान परासम
की ज्या मन्त्राचा विविधाग एतत्तत्त्वान्त
मन्त्रान्त पञ्चमन्त्रान्त पर असावीला हान
विश्व वर्तमान एतत्तत्त्वान्त विषयपर असा
बे ला। ते असा प्रसंगी एतत्तत्त्वान्त परा
ज्या मन्त्रां बहुवचनान्त पर योजार्ह लागते,
आणि मूल एतत्तत्त्वान्त विषयपरच्या वद
लां वर्तमान एतत्तत्त्वान्त विषयपर योजार्ह
लाते अत एत एतत्तत्त्वान्त वे दुसरे
पद योजार्ह, एतत्तत्त्व ऊह हान्त परा
समयी असे ऊह परीक्षा करावे ला। वाच
इष्टान् वदमन्त्राय समनलाय पाहिजे प
तंत्रादि आचल्या महामान्यामर्थे असे
हान्ती की शुद्ध ऊह करता पावेत इष्ट-
न न्याय्य। शिवाये

५१ मूळ संस्कृतसूत्रांत "विधिराध"
असे पर आहे, एतत्तत्त्वान्त मन्त्राच्या आवा-
राते ना इष्टमय असा आ ही अर्थ केला
आहे मान्द ॥ दिष्टमयार्थे व्याख्यानाच्या
योगाने, आणि विद्वत्काच्या योगाने मन्त्राचा

52 (The method of)
substitution (being adopt-
ed, the sense of Vaidika
texts is known) (2 Ar-
gument in support of the
final statement)

53 (Because there are
the works called) Brāh-
manāni, Vaidika texts can
be understood. (3 Ar-
gument in support of the
final statement)

५० The sense of the sūtra
will be plain if the term *śha* be
explained in different places in
the Vedas, nouns of the singular
number and verbs of the present
tense are used. A text to be re-
peated at a sacrifice may require
the same nouns to be in the plu-
ral number or the same verbs to
be in the present tense. On such
an occasion, the substitution such
as of a plural noun for a singular
one or a verb of the present tense
for a past one in Vaidika texts is
called *śha*. Such substitution is
often made in texts to be used at
sacrifices. The sense of Vaidika
texts ought to be, therefore,
known. Pāṇini observes in the
introduction to his well known
commentary on the grammar of
Pāṇini that grammar ought to be
studied that such substitutions
may be correctly made.

53. The term *Vidhi-śabda* is
used in the original Sanskrit
sūtra. We have interpreted it
into a work called a Brāhmaṇa
with the aid of commentaries. In
the Brāhmaṇa works, the man-
tras or Vaidika texts are explain-
ed by means of stories or analysis.
Jaimini holds, therefore that it is

अर्थ केला असतो, म्हणून वेदमन्त्राचा
अर्थ करणे योग्य आहे, असे जैमिनीचे
म्हणणे आहे. सूत्रकार जैमिनि, आणि
भाष्यकार शबरकुमारिलभट्टादि ब्राह्मणग्र-
थांची योग्यता किती समजतात, हें या
सूत्रावरून स्पष्ट होते

proper to know the sense of Vaidika texts This sūtra is important as it shows the relation of Brâhmaṇa-works to Saṁhitâ-texts [mantra] as determined by such an Âchârya as Jaimini and by such distinguished commentators as Shabara and Kumârila-Bhattacharya. The Brâhmaṇa-works propound the sense of Saṁhitâ-texts. The subject of subordinate statements is now considered.

आहे, परंतु बुद्धिवाद करून युक्तिप्रयुक्तीने
 वेदार्थ वसविला पाहिजे. बुद्धिवाद कर-
 णारे लोकांनी युक्तिप्रयुक्तीचा आणि अ-
 नुमानतर्कादिकाचा अंगीकार केला परि-
 पाठ्यास अनुसरणाऱ्या लोकांचे असे म्ह-
 णणे पडले की बुद्धिवाद कसला तो नको
 वेद नुस्ते तोडपाठ करावेत, आणि चालू
 वहिवाद जी आहे, तिची उत्पत्ती कशी,
 तिची योग्यता काय, आणि तिचे परिणाम
 कोणते याविषयी विचार कधीहि करायाचा
 नाही. या सर्व निरनिराळ्या साम्प्रदाया-
 चे वर्णन यास्काचार्यकृत निष्क म्हणून
 एक वेदांग आहे, त्यात स्पष्ट रीतीने केले
 आहे धर्माचे बीज मनुष्याच्या बुद्धीमध्ये
 आहे, असे म्हणणाऱ्या साम्प्रदायाचे नाय-
 क कौत्साचार्य हे होते. आणि युक्तिप्रयु-
 क्तीने वेदमन्त्रार्थ वसवून सर्व वेदप्रणीत
 कर्माची व्यवस्था लावावी, आणि प्राची-
 न धर्माचे आचरण करावे अशा म्हणणा-
 र्या साम्प्रदायाचे नायक यास्काचार्य होते
 आणि या दोघाच्याहि मतांनी वेद नुस्ते
 रावूसारखे तोडपाठ करणारे लोक वेदगळ
 ठरले जैमिन्याचार्यांनी यास्काचार्या-
 च्या मताचा दंड अंगीकार केला आहे,
 आणि सर्वथैव वेद अभयोजक अहेतु अ-
 से म्हणणाऱ्या कौत्साचार्यासारख्या लो-
 कांचे—आणि रावूसारखे वेद नुस्ते तोड-
 पाठ करावेत असे म्हणणाऱ्या लोकांचे—
 या दोन्ही मतांचे जैमिनीने या पादात
 खंडन केले आहे. एकेक मन्त्राचा अ-
 र्थ करून वेदमन्त्रार्थात मानगड होऊ
 लागली, ती मानगड होऊ नये म्हणून
 प्रकरणास अनुलब्ध वेदमन्त्रार्थ करावा
 असे वर्णन करताना निष्क परिशिष्टात

to interpret them correctly and
 carefully. At any rate, the ra-
 tionalists preferred logic and its
 methods to mere dogmas. The
 dogmatists, on the contrary, re-
 pudiated logic and its methods
 but asserted that it was sufficient
 to learn the words of the Vedas
 by mere rote, and that it was use-
 less audacity to investigate the
 origin, the propriety, and the con-
 sequences of such established
 customs as were believed to have
 come down from time out of me-
 mory. An account of these dif-
 ferent schools of philosophers is
 given in the work of Yāskāchārya.
 Koutsa was the leader of the
 school of thought that advanced
 the doctrine that the principles
 of virtue are permanently im-
 planted in the mind of man. Yās-
 kāchārya, on the contrary, led the
 school which maintained that all
 customs ought to be followed, but
 not blindly, and that they should
 be supported by Vaidika texts
 which ought to be rationally in-
 terpreted, and the sense of which
 ought to be logically examined.
 Both the schools, however, con-
 demned the practice of learning
 the Vedas by mere rote—so foolish
 and improper. Jaimini adopts
 the principles of Yāska, and seeks
 to refute in this chapter ‘think-
 ers like Koutsa who considered
 the Vedas to be childish and in-
 coherent pratings, and the ortho-
 dox dogmatists who asserted that
 the mere words of the Vedas
 should be crammed by rote with-
 out any attempt at understand-
 ing them. There is a story in
 an appendix to Yāska’s work
 a story suggestive of the me-
 thod of rationalism and pregnant
 with such thoughts as ought to
 be considered the glory of ancient

एत वया आनी अहं गा ल्यं गां १
नी पारिने 'पारित्य जेही वर साउं
सागस तेही मनुष्यानी स्वर्ग विजाये
मी आतां पुढ आभवा करि पावत।
त्याच स्वर्गीय वर करि पावत।
सा मी वरपवि वरमन्त्रांचा अर्थ
परमार्थी आणि त्याची परमार्थ
व्याख्या पावा निमुन्या म्हणून ते जे
तर्क देणेंच मनुष्यां शिवा, आणि
निराकार वेदमन्त्रांची व्याख्या होत न
त तर्क करिदव्याच अहं अहं समजावें
हा वरपवि आतां मनुष्यां सांग कर
रीत आहे, हे आमचे शास्त्राच विमर्श
मतेच कीच असावा पाणिना त्याचा
अर्थसांग पावा यवया त्याची देवता
परमार्थ, आणि ती अर्थसावा पावत।
आतां अहे तीच पाव आह अहे
जनात, आणि त्याचा वर पुरी दान
पाह वरावेत असा आमह पविता असा
सातावे गेटा जमिनी वा पाणी वर
केळ आहे त्याचा विचार आमच वापका
नी वराच वरमार्थ पावातात
आणि शास्त्रात असा वर ५५ पा
विमर्श ११ मीनी पाव आहे वर
काळ ते पाव हा विचार वरने अरुच
आहे, वराच त्या मीमांसेच आहारी वि
वचन करतो आहारी तीच केव्ही त्याच
ममीमासा असेह दान वरममीमा
सेत ५५ पा विचार वला आहे वरमार्थ
मुळच लक्षण पोवा आह असे वरम
अव्यासाचे वरम पावने दुसरे उवात
सांगितले आहे तेच पोवनेच वरमार्थ
यनहि केले आहे वीणादि विषय

India — "When the Jain began
to ascend (into Heaven) men
asked him as to who was to be
their Lord. The gods pointed to
the logical faculty (Turiya) as their
Lord. This Lord was well versed
in the science of interpretation,
and adjusting the Vedas. There
fore that which is logically con-
sistent and rational and which
while recognizing the Vedas, ar-
ranges and adjusts them is to be
considered as laid down by the
Lord." Forgetting that this Turi-
(the logical faculty) lacks in
them our country men directed
him towards him to darkness,
ridiculing him and fast to blind
certainty and foolishly denying, and
intentionally maintain that the
Vedas should be learnt by mere
rote as they rote learn to re-
peat some words. The arguments
which Jainm employ to refute
the blind faith to deserve to be
examined. It is usual to divide
the teachings of the Vedas into
three systems—that of works,
(Karma kanda) that of adoration
of gods, (Upanishads) and spiri-
tual knowledge consisting in rea-
lizing the soul as the supreme spi-
rit and in holding communion
with him (Jnana kanda). We are
concerned with the subject of
works here for the system of phi-
losophy which we examine at
present is generally called Karma-
mimamsa. The Karma mimamsa
investigates the subject of duties
the characteristic mark of which
is Uchodan or a conception influ-
enced by scriptural injunction. See
the sutra (I 1 2.) in the foot-
note to which the nature of Uchodan
is discussed. The principal
element of Uchodan is the internal
effort or volition. The conceu-

१०५५०० मनुष्यांच्या अंतर्भाभी जो प्रयत्न घडतो तो चोदनेंतील मुख्याश आहे सुखदुःख, इच्छाद्वेष अशा ज्या नानावृत्ति मनुष्याच्या अंतर्भाभी उत्पन्न होतात, त्या वृत्तींना एकाग्र करणे, आणि समाधिस्थ करणे, व अधमर्षणाविषयी समर्थता संपादणे हा उपासनेचा मुख्याश आहे कोणी बादरायणाच्या वेदांतास ज्ञानकांड म्हणतात, परंतु ज्ञानानेच मोक्षप्राप्ति अशी प्रतिज्ञा कणादसूत्राची आहे अलीकडे जो वेदांत देशामध्ये माजला आहे, त्या वेदांतामध्ये आणि कणादप्रणीत शास्त्रामध्ये मोठा विरोध आहे हे वर्णन करायलास नको बादरायणदर्शनाची आणि कणाददर्शनाची एकवाक्यता केली असता द्वैतमार्गच प्रबळ होतो या दोन्ही दर्शनात विरोध मानला असता ज्ञानमार्ग कोणाचा अशी पचारित पडते कारण कणाद द्वैतमार्गाचे प्रतिपादन करतो, आणि बादरायणदर्शनातून भाष्यकार अद्वैत अर्थ काढतात म्हणून एकाच वेळीं दोहोंसहि ज्ञानमार्ग म्हणजे संभवत नाही काही नाही, सर्व कायते चैतन्य आहे, असें प्रतिपादन करण्याची जी चाल पडली आहे, तीस ज्ञानमार्ग न म्हणता कणाददर्शनात ज्या विषयाचे प्रतिपादन केले आहे, त्यासच ज्ञानमार्ग म्हणावे हे आम्हास प्रशस्त दिसते अस्तु ज्या तत्त्वज्ञानाचे पूर्वी आम्ही वर्णन केले आहे, तो तत्त्वज्ञानमार्गाचा प्रदर्शक आहे तिन्ही मार्गांची समर्पक एकवाक्यता होते, पण हा विचार येथे करणे नाही कर्ममागामध्य अंतर्भाभीचा प्रयत्न, आणि

tiation of the variety of feelings such as pleasure and pain, desire and aversion which spring up in the human mind, and then devotion to contemplation, and the acquisition of the power of rising superior to fleshliness literally washing off sins (*aghamaśana*) are the principal elements of adoration. Some consider the system of philosophy developed by Bâdarâyana to be spiritual knowledge. But Kanâda declares the end of his system to be the salvation of the soul by means of *knowledge*. It is not necessary to mention that the system of Kanâda is every way opposed to the Vedânta that is now rampant in our country. The systems of Kanâda and Bâdarâyana, if properly examined and harmonized, would doubtless support the doctrine of duality which declares that God is the Creator of man who is to worship him and seek blessings from him (*Dvaitamârga*). If they were opposed to each other, it would be difficult to determine which of the two is the system of *knowledge*, for Kanâda systematizes the doctrine of *duality*, and commentators interpret the system of Bâdarâyana into *pantheism* as opposed to the doctrine of *duality*. Hence such two systems cannot, at the same time, be said to explain *spiritual* knowledge. Instead of considering, however, the doctrine of *pantheism* to be spiritual knowledge, we are inclined to believe that the system of Kanâda inculcates spiritual knowledge. Suffice it to remark that the *Risi* of the logical faculty whom we have already mentioned is the real teacher of spiritual knowledge. Harmony between

मनुष्याच्या अर्गी शक्ति आहे, आणि या शक्तीच्या योगाने जो निर्णय होतो तो निर्णयच कायते शास्त्र पूर्वपक्षकारांनीं दे-
न जी उदाहरणे घेतली आहेत त्याच्या योगाने या प्रतिपादनाची फोड होईल “मन चोर आहे” असा वेदमन्त्र आहे हा मन्त्र कोठे आहे असा शोध करित असता ग्रथात कोठेहि प्रतिपदेक हा मन्त्र सापडत नाही. आणि शंवरस्वामी-
च्या भाष्य करण्याच्या शैलीवरून आपल्या भाष्यात प्रतिपदेक मन्त्र घालण्या-
ची त्याची दक्षता नाही, असे दिसते. अस्तु. मन चोर आहे अशी आर्थिक वचनें उपनिषदादि ग्रथात अदळतात पूर्वपक्षकार असे म्हणतो की सर्व धर्माचा आधार काय ते मन आणि मनच जर चोर ठरले तर धर्माचरण होणार कसे? घेतात “मन चोर आहे” असे वर्णन आहे, म्हणून वेद अप्रमाण आहेत पुनः मनुष्याची वाणी मिथ्या भाषण करणारी आहे, अशा अर्थाचेहि वेदात वर्णन अदळते ऐतरेय ब्राह्मण (४ १) ५हा मिथ्याभाषण हा जर वाणीचा स्वभावच ठरला तर धर्माचरण होणार कसे? असा कदाक्ष ठेवून पूर्वपक्षकारांनीं सिद्धा-
त ठरविला की शास्त्रविरुद्ध प्रतिपादन वेदात अदळते, म्हणून वेद अप्रमाण आहे जे जे आम्ही वर्णन केले आहे ते यास्का-
चायांचे निरुक्तावरून घेतले आहे, आणि (१ २, ३१-३९) या सूत्रातील पूर्वपक्ष, आणि निरुक्तातील कौत्साचायांच्या कौटु-
ह्या सर्वथैव जुळतात पुन पुढे वाक्याचा अर्थ लावतेवेळी प्रधानवाक्य कोणते, अर्थवाद

At first sight, it seems to be difficult to determine what the rationalists mean by *Shāstra*. The rationalists who are the opponents in this discussion cannot consider the Vedas to be their *Shāstra*, for they seek to find fault with them. If the Vedas be not the *Shāstra*, the question is natural - what is the *Shāstra*? It has already been stated that the rationalistic opponents believe that man unaided by any revelation, is able to distinguish truth from error, and that the principles which the logical faculties of man accept constitute the rules of life or *Shāstra*. These statements will be elucidated by the illustrations which the opponent gives. See the foot-note on (I. 2, 2) “The mind is a thief” is a Vaidika text. We have not been able to trace the exact place where it occurs and it may be stated that commentator Shabara is not careful in giving the exact words of a book quoted. But passages on which the statement is based are to be met with in works called Upanisads. The rationalists state that the mind alone is able to test the truth or falsehood of a proposition offered to it for its acceptance, and that if the mind be a thief, all rules of life would be at once uncertain. The Vedas state that the mind is a thief, and therefore, they are not worthy of being accepted as inculcating truth. Again, the Vedas state that “the tongue of man is an utterer of falsehood.” See the Aitareya Brāhmaṇa (IV 1) The rationalists ask that if it be the nature of the human tongue to utter falsehood, the rules of life would be at once uncertain. Con-

कोनता हेतुवाच्य पाणने, वाक्याये फर
 वत्ता अपरक्य फरावा ही नार्ह, वाक्य
 मेवापासून काय होय जणव होतो या
 विषयाचा सपुस्तिक विचार जैमिनी याचार्या
 नी केस आहे या विषयापासूनच
 वाक्यायमीमांसेचे सिद्धांत उत्पन्न होताना,
 म्हणून वाचकांनी ज्या विषयाने या
 विषयाचे ब्रह्म केलें आहे त्या विषय
 पदार्था अथवा समनता वर लक्ष ठेवा
 करणे हे केवळ वेदार्थ आहे असें राखि
 प्यवस्थित या ज्या को या आचार्यांनी
 योजिल्या आहेत, त्याच-वे वाचकांनी लक्ष
 घातें पुन पुन या पारामर्शे पर्यंत
 संबध म्हणजे काय, कार्यकार संबंध म्ह-
 णजे काय, व्यपत्ति म्हणजे काय व्यक्ति
 म्हणजे काय, सामान्य म्हणजे काय, शा-
 स्त्रीय व्यक्ती म्हणजे काय, अत्यंत
 म्हणजे काय, यांचाहि सहज विचार झाला
 आहे यावरचनेचे आचार्यसिद्धांत
 कोनते हा विचार आचार्यांनी केसा
 आहे त्याच अनुगम बाधना विविधा-
 क्य व त्याचा संक्षेप प्रगती नियम
 आणि परिस्थिती ही वाक्ये, आणि
 त्यांचा परस्परार्थी भेदभेद, या वि-
 षयांचा विचार आहे मान्य
 यांचा आणि सहिदाय्यांचा परस्पर
 संबंध काय हा विचार करतील मूळ
 आणि त्यातील माध्य यांचा जो परस्पर
 संबंध तोच संबंध संहिता आणि मान्य
 यांमध्ये आहे, असा भेदभाव सूर्या नि-
 णय करण आहे

ducing the discussion with the
 spirit which these statements dis-
 cover, the rationalists came to
 the conclusion that the Vedas
 should be rejected as their contro-
 verted the principles (Śākhya-
 ruddhata) naturally implanted
 in the mind of man. All these
 statements are based on (1 15 16)
 of the work of Yāska, and their
 comparison with the statements
 made by the opponent in (1 2 31
 39) of this chapter. Again in the
 course of this chapter Jaimini
 discusses with great ingenuity
 the general principles of the
 logical analysis of sentences which
 afford great help in studying the
 rules of interpretation, and an-
 swers the following questions in
 such a way that the readers of
 mere Arnik's grammar and
 Morell's analysis of sentences may
 derive much benefit, if not any
 new light — What is the princi-
 pal sentence? a subordinate sen-
 tence? an indirect subordinate
 sentence? a reason or a causative
 statement? Whether subversion
 (Apakarm) of the syntactical or-
 der of words is admissible or not?
 What are the difficulties in the
 way of dividing a sentence? The
 solution of such problems develops
 the system of exegesis. Hence
 the foot-notes in which the dif-
 ferent subjects connected with
 the questions are discussed, de-
 serve special attention. Again,
 the arguments by which Jaimini
 establishes the senselessness of
 cramming the Vedas by mere rote
 are important. In this chapter
 Jaimini also discusses the na-
 ture of the adequate relationship
 of cause and effect, the
 principles of philosophical ex-
 planation, of individuality of

प्रथमाध्याये तृतीयः पादः ॥

सूत्राणि.

अथ स्मृतिप्रामाण्याधिकरणम् ॥

धर्मस्य शब्दमूलत्वादशब्दमनपेक्षं स्यात् ॥ १ ॥ (पू० १.)

पदानि । धर्मस्य, शब्द-मूलत्वात्, अ-शब्दम्, अन-अपेक्षम्, स्यात् ॥

पदार्थः । शब्द = वेदः । अशब्दम् = यन् न वेदे तदशब्दम् । अन-

पेक्षम् = अनादरणीयम् । स्पष्टमवाशिष्टम् ॥

वाक्यार्थः । यतो धर्मो वेदादुत्पद्यते ततो यद् वेदे नास्ति तन् नादर-
णीयम् ॥

भावार्थः । (स्पष्टः)

generality, of what is called the *logical adjustment*, or the logical incongruity. The foot-notes to the different sūtras of this chapter are, therefore, important. Jaimini also examines the general principles on which a philosophical system can be built, and demonstrates the nature of the main (original) statement, as well as the nature of a restrictive statement and the principle of exclusive specification which limit the application of the main statement.

explaining the points of comparison and contrast between them. Jaimini concludes this chapter with the discussion which determines the relative importance of the Vaidika works called Sanhitas and Brâhmanas, and states that the last are commentaries of the first.

पहिल्या अध्यायाचा तिसरा

पाद

स्मृतीच्या प्रामाण्याविषयी विचार

१ धर्माचे मूळ वेदामध्ये आहे, म्हणून जे वेदांत नाही ते स्वीकारायास नको (पू०)

१ माघान आर्य लोकांमध्ये जे जे ग्रंथ मुख्य आणि आवश्यक आहेत, असे मानून होते, त्या त्या ग्रंथाची योग्यता काय हा विचार आतां म्हणवाचा न मुख्य ग्रंथ कोणते हा तर चार वेदांच्या संहिता म्हणजे ऋक्संहिता, यजुःसंहिता, सामसंहिता आणि अथर्वसंहिता, चार वेदांची भा. श्रौ. आ. श्रौ. कल्प सूत्रे आणि स्मृति आतांशा सारा आचार स्मृति आणि पुराणे यां या आधारां चालतो, परंतु जैमिनीचे वेळी पुराणांची काहीच पोष्यता म्हणता कारण जैमिनीने पूर्वमीमांसेमध्ये त्यांचा मुख्य विचार केला नाही आणि पुराणे कोणती हा विचार करवांना माघवाचार्यांनी तैत्तिरीय आरण्यकच्या माझ्यांत असे वर्णन केले आहे की, “पूर्वी असे होते” असे जे जे संहिता, ब्राह्मणे, आणि आ. श्रौ. यांत वर्णन आले आहे, ते तेच पुराणात्मक आहे असे समजावे या व्यवस्थेन अठराव्या पुराणास मुख्य यास नाही असे सिद्ध होते आतां स्मृतीची पोष्यता काय, हा विचार करावाचा बरी

THE THIRD CHAPTER OF THE FIRST BOOK.

THE SUBJECT OF THE VALIDITY OF WORKS CALLED SMṚTIS.

All duty originates in the Vedas, therefore, what is not to be found in the Vedas is not to be accepted. (1 Statement of an opponent.)

1 It is to be now considered what is the relative importance of all the books which the ancient Āryas believed dear and veneration as they sanctioned the rules of conduct. The books were the sanhitās of the four Vedas, that is Rik-Sanhitā, Yajus-Sanhitā, Sām-Sanhitā, and Atharva-Sanhitā, the Brāhmaṇas, the Āraṇyakas, the Kalpa-sūtras, of the four Vedas and the Smṛtis. Now-a-days, all rules of life are based on the Smṛtis and Purāṇas. But at the time of Jaimini no importance was attached to the Purāṇas, for he does not even refer to them in his system of Mīmāṃsā. Again Mādḥava, the great Vaidika commentator observes while explaining the Taittirīya Āraṇyaka that all the descriptions in the Sanhitās, Brāhmaṇas, and Āraṇyakas which end in so it was before constitute the Purāṇas. This definition of Mādḥava demolishes all the eighteen Purāṇas. Now the question is—what is the value of the works called Smṛtis. The above sūtra introduces this discussion. The general question raised by the opponent is—that whatever is not prov

सूत्राणि.

अपि वा कर्तृसामान्यात् प्रमाणमनुमानं स्यात् ॥ २ ॥ (सि०)

पदानि । अपि, वा, कर्तृ-सामान्यात्, प्रमाणम्, अनुमानम्, स्यात् ॥

पदार्थः । अपि=तथापि । वा=न । कर्तृसामान्यात्=कर्त्रैक्यात् । स्प-
ष्टमवशिष्टम् ॥

वाक्यार्थः । तथापि नानादरणीय । कर्त्रैक्यादनुमानं प्रमाणं स्यात् ॥

भावार्थः । यद्यपि यद् यद् वेदे नास्ति तत् तत् न स्वीकरणीय त-
थापि कर्त्रैक्यहेतुना तदपि स्वीकरणीयमित्यनुमीयते । यत्
स्मृतौ दृश्यते तत् प्रतिपदोक्तं यद्यपि वेदे नास्ति तथापि क-
स्याचिन् नष्टवेदशाखायां तेन भवितव्यमित्यनुमीयते । यदित्य-
मनुमीयते तत् प्रमाणमिति सिद्धान्तोक्तिः ॥

ल सूत्रगत त्याचा प्रारम्भ झाला आहे
सामान्यतः पूर्वपक्षकाराने असा पूर्वपक्ष
काढला आहे कीं जें जें शब्दात नाही,
ते ते स्वीकारण्यास अयोग्य आहे शब्द
म्हणजे वेद असा भाष्यकारांनीं अर्थ के-
ला आहे, परंतु शाब्दप्रमाणानें जें सिद्ध
होतें त्याचें नांव शब्द असा वास्तविक
अर्थ आहे यथार्थ वर्णन करणारा जें
सांगतो त्याचे नांव शब्द. पुन या स्थ-
ळीं विचार करताना अडचण उत्पन्न होते,
ती अशी कीं जें काहीं वर्णन आम्ही
ऐकतो तें यथार्थ आहे किंवा नाही हे
सविण्याचा अधिकार कोणाकडे ? कौ-
त्साचार्यादि बुद्धिवाद करणारे म्हणतात
कीं हे सविण्याचा अधिकार मनुष्याच्या
तर्कशक्तीचा आहे (दुसऱ्या पादाचा
उपसंहार पहा) यास्नाचार्यादि असे
म्हणताना कीं हा अधिकार शिष्टजनाचा

ed by testimony is not to be ac-
cepted, for he uses the term Shab-
da (word), which commentators
explain to be the Veda. But
Shabda or word is the name of
that which can be established by
the method of demonstration call-
ed testimony, which is defined to
be the statement made by a truth-
ful person. Now at this stage
of the discussion, a thinker has
to face a difficulty who is able
to determine whether what is ad-
dressed to us is true or false? Ra-
tionalists like Koutsa state that it
is the legitimate function of the
logical faculty (Tarka) of man
See the summary of the last chap-
ter Yâska, on the contrary,
states that this is the legitimate
function of the educated (Shista)
that is, authority should regulate
matters of belief At present,
it is difficult to ascertain who
these educated persons are whose
authority is binding on all the

पंच

नाम	रुपये	आणे	पति
रा० सा मोरेश मोरेश्वर हसयनीस	५		१
श्री रा ।।।।।।।।।।।।।।।।।।।।	५		१
रा सा गणेश रामचंद्र मायी व दील	५		१
श्री० रा नानासाहेब आर्ये	५	१	१
रा० सा गोपाळ मोरेश्वर साठे	५	६	१
Babu Navina Chandra Rai.	5	6	1
रा सा मोरेश्वर यशवंत कणसे	५	६	१
" " नृपाळाल गिरीशाल	५	१	१
" " कारिनाथ परशुराम गाडगीळ	५		१
" " दामोदर जनार्दन ।।।।।	५		१
राजमहादुर केरो लक्ष्म । छत्रे	५		१
रा सा गिरीश विष्णुनाथ पंडित	५		१
" " भव्यराव रामचंद्र वर्धे	५		१
" " गणेश पंडितराव ठाकरे	५		1
Pandit Kashinath Kunte	5	6	1
Rev John Small	5		१
रा सा जनार्दन गोपाळ दांडेकर	५	६	१
" ।।।।।।।।।।।।।।।।।।।।	५		१
" रामचंद्र बहिरव बळवंत	५	६	१
L G Fernandez Esqr	5	6	1
श्री रा यशवंतराव शिंदे	५		१
रा सा भव्यराव सहस्रबुद्धे	५		१
" " विजयवंत वर्धे	५		१
" " गोपाळ जनार्दन भातखेड	५	६	१
" " विष्णुनाथ बळवंत रानडे	५		१
" " आबाजी विष्णु जाशी	५	६	१
" " नारीप । अनंत	५	६	१

सूचना.

	रुपये	आणे
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारांस टपाल हंशिलावदल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरास जी पत्रे लिहान्याची, ती "षड्-दर्शनचिंतनिका—आफिज, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१" या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे संबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	A.
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy.

N. B. The subscription is to be paid *in advance*.
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintanikâ-Office*, Poona, *Sa-dashive Petha*, House Municipal No. 641

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ
 OR
 STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका

मोमासादर्शन

वृत्तिवहित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १

जुलई १८७७

अंक ७

VOL. 1

JULY, 1877

No 7

पुणें

“ज्ञानप्रकाश” छापखान्यांत छापिलें

(सन १८९७ च्या २५ व्या आवृत्त्याप्रमाणें नोंदली आहे)

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्ययज्ञः पौलुपिरिन्द्रद्युम्नो भास्वयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्विस्ते हेते महाशाला महाश्रोत्रियाः समेत्य मी-
मा ५ साञ्जकुः को न आत्मा किं ब्रम्हेति ॥ छान्दोग्य । ५.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us.

Anna Moreshwar Kunte B. A., M. D., Esqr, Bombay.

Rao Sahab Mahiput Rao Rupram, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad.

Rao Sahab Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotace, Sindha.

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B. A., Sanskrit Teacher
High School, Baroda.

२ असें न०हे (जरी जें जें वेदांत नाहीं तें तें स्वीकार नये तरी) त्यांचा (वेद आणि स्मृति यांचा) कर्ता एकच असण्यामुळे जें वेदांत नाहीं त्याचा स्वीकार करतावा, असें अनुमान होतें (सि०)

2 No, (though what ever is not to be found in the Vedas is not to be accepted, yet) from their author (of the Vedas and Smritis) being common it is to be inferred that what is not in the Vedas is to be accepted (final statement.)

१=५

आहे आता ते शिष्ट वरी काण असें विचारिले असता आतांशा या गादीचा मुख्य याग लाव नाहीं जो उठता तो मी शिष्ट असे म्हणता असात गव असला आणि साधुपणा मिरविला, आणि लावतात सामवायाचे धिन्हे असले आणि विद्या असो विज्ञानसो पोटी अकल लब्धने लोकांस सुकृति पायी शक्ति असली, म्हणजे पुरे ज्याला शिष्टाचा आप धारता येतो तो शिष्ट असे शिष्ट गांधोगांनी मानल आहेत आणि देखून पट नाच वाकरीता ते ज्या गप्पा मारतात त्यांनाच शास्त्रप्रमा ॥ची योग्यता खाली आहे अस्तु एवें इतकें निर्मादपण सांगितलें पाहिजे कीं असे होऊ मुळीच शिष्ट नाहीत तर शिष्ट ते कोण? गुह्यभक्ति यथात त्या कर्तार्या आणि आपार्थीनां नांवें सांगितली आहेत आणि व्याख्या नाशने मध्यत परवाना नित्य तर्पण करीत लागलां ते शिष्ट मग या शिष्टमंडळीत कैराचाय यास्काचाय, जैमिनि गौतम हे सवे येतात म्हणून या शिष्टाची पोषका काय हा विचार करीत असत आह शास्त्रप्रमा ॥वे

people. Every one constitutes himself a *shasta*. The necessary qualifications are vanity title to the name of a *Brahma* from being strangely dressed or rather undressed & a sacred latch worn round the neck and cunning enough to influence the common people. A person so qualified is a *shasta* no matter if he is innocent of knowledge of any kind. Now a-days he who can pretend to be a *shasta* is a *shasta*. Such leaders of society abound in every place from a hamlet to a city. Whatever they state simply from the selfish motive of earning a livelihood is considered by the common people to be authoritative. It is absolutely necessary to state here without fear or favour that such persons are not *shastas* in any sense of the word and that their statement cannot be in any way authoritative. Then who are the *shastas* entitled to the leadership of the people? Those *Acharyas* and *Junis* who are mentioned in ancient works like the *Grhya* *Butras*, to whom water and *soma* are offered every day at the time of *Brahmayajna* (sacrifices to knowledge) are the real *shastas* or the educated who include among their number such

योगाने याचे म्हणणे कितपत यथार्थ ठरते ही गोष्ट पूर्वपक्षकारांनी काढली आहे त्यात सामान्यतः, जे यथार्थ वचन त शाब्द हे ध्याव, पण जे शाब्द नाही ते ठाकावे इतकेच पूर्वपक्षकाराचे म्हणणे आहे. पण पूर्वपक्षकारास असे म्हणू दिले असता स्मृति ठाकाव्या लागतात, असे निष्पन्न होतें, कारण त्या वेदात गणल्या नसून अनादि नाहीत स्मृतिच काय त्या साऱ्या आचाराचा आधार आहेत, असा कदाक्ष देवल्यामुळे स्मृत्यादि ग्रंथाची योग्यता काय, हें या वादविवादावरून ठरतें भाष्यकार २५४ असे म्हणतात की एका अध्व्याने दुसऱ्या अध्व्यास मार्ग दाखविला, आणि दुसऱ्या अध्व्याने तिसऱ्या अध्व्यास मार्ग दाखविला अशी गत होते शवराचे असे म्हणणे आहे की स्मृतीतूनच जर असे निघते की त्याचा आधार दुसरे प्राचीन ग्रंथ आहेत, तर स्मृतीचे म्हणणे ध्यावे कसे? त्यांनी दृष्टांत दिला आहे, तो असा कोणी वाझ म्हाणाली हे माझ्या पोरनेचे आहे वाझला पोर कुठली आणि हें म्हणणे काय? अशीच दशा स्मृतीची होते कुमारिलभट्टानेतर स्मृतीची दुर्वावडी उडवून दिली आहे तो अस म्हणतो की “स्मृतीचे मूळ काय? ज्या वेदाच्या साक्षा नाहीसा झाल्या आहेत त्या ना? बरे यावरून ज्यास जे रुचते तेच तो प्रमाण म्हणून बसतो मन्वादि स्मृतिकारानी आपले म्हणणे काय हे नीट जपून सांगितले आहे परंतु त्या म्हणण्याचा आधार काय हें मुळीच दाखविले नाही ज्यास जे नीट वाटतें ते

venerable persons as Koutsâchâr-ya, Yâskâchâr-ya, Jaimini, and Goutama. Now the question is important, what is the authority of these persons? The sūtra under consideration raises the question, how far are the statements made by thinkers like Yâska or Koutsa reliable when they are put to the test of testimony? Now the question as raised by the opponent is circumscribed whatever is to be established by testimony is acceptable and whatever cannot be proved by trustworthy testimony is to be rejected But the position taken by the opponent points to the invalidity of works called Smṛitis, for they are never recognized as handed down from time out of memory, and they never pretend to be the *word* or Shabda. But at present sanction for all actions in life is sought from the Smṛitis Hence this description is important as it determines the validity and authority of the Smṛitis, for commentators distinctly state that “the Smṛitis are like a blind man leading the blind” Commentator Shabara observes that Smṛitis are not authoritative, because they themselves declare their dependence on some ancient works. His illustration is — “A barren woman once said that this belonged to her daughter” The statements of the Smṛitis are like those made by the barren woman about the possessions of her daughter Kumârila-bhaṭṭa boldly rejects the Smṛitis with disdain He asks “what is the origin of the Smṛitis? Is it not some lost recension of the Vedas? Hence one accepts as true whatever he likes Writers like Manu carefully state what their opi-

नाहीराहा झालेल्या शास्त्रांच्या ग्रंथकारा-
तें लावत. लावत यापट "सारा-
स्मृत्यादि मयाच आचार फाय तें अनु-
मान असें माव झालें आहे या गोष्टी
चा पूर्वीस सूत्रात विचार केला आहे

१. मागील पृष्ठपक्षाचें समाधान या
सूत्रात आहे या सूत्रात विचार कर-
ण्याचा एक पद आहे तें "अवसामा-
न्याद्य" हे पद सूत्रात आल्याबुद्धि सू-
त्राचें पद यात आढळते. पढते जैमिनी
सारखा मीमांसक वेदाचा वर्णा आहे अ-
सें कसें न्हणे? मीमांसका या मतें वेद
अपौरुषेय आहेच दुसरी अटक. अ-
शी की सामान्य या शब्दाचा अर्थ काय
करावावा? त्याचा अर्थ मान्यकारांनीं
एकच असा करता आहे परंतु असा
अर्थ करण्यास सगळें साधन नाही सा-
मान्य या शब्दाचा अर्थ सारक्षेप ॥ असा
होतो परंतु हा अर्थ घेतल्यान
सूत्रात बरोबर घेतत नाही, पण
सूत्रातचें पायमथ्याची योजना केली
आहे आणि त्या न्यायप्रयोगातील
हनु अवसामान्य हा आहे "उपमान
असें पद जून मूळ सूत्रात असतें तर
अर्थ मीमांसक विचारा येता मा-
न्यकार असें न्ह तबत की स्मृतीत होत
प्रकारचा अर्थ असतो ज्याचें प्रयोजन
इच्छार्थी स्पष्ट दिसतें आणि ज्याचा
अनुभव घेतां येतो, अशा प्रकारचा एक
अर्थ, ज्याचा अनुभव घेतां येत नाही
आणि ज्याचें प्रयोजन इच्छार्थी स्पष्ट दि-
सत नाही, अशा प्रकारचा दुसरा अर्थ
स्मृतीतील पद्धत्या अनाविषयी मुळावें

mona are but never point out the
source of their information.
Some father whatever they like
best on the lost occasions of the
Vedas. Pity! Let them do so."
The conclusion from these state-
ments of commentators is that
we like Smritis are based on
inference and not on direct state-
ments of the Vedas. All this is
discussed in the following sūtras
in which a Smṛiti is styled an in-
ference (anumāna).

2. This sūtra seeks to refute
the statement made by the oppo-
nent in the former sūtra. In
this sūtra there is only one term
deserving consideration. It is
Kartṛ-Sāmānya which renders
the interpretation of the sūtra
difficult. How can a Mīmāṃsaka
like Jaimini who holds the Vedas
to be *impersonal* speak of their au-
thor? Again it is difficult to
ascertain the sense of the word
Sāmānya. It means literally
and actually what is common but
commentators interpret it into
identity. We cannot see what
grounds they have for this render-
ing. But the sūtra cannot be
interpreted if the literal and ac-
tual meaning of *Sāmānya* be ac-
cepted, for the sūtra employs a
syllogism, the middle term of
which is the *Kartṛ-Sāmānya*.
The interpretation of this sūtra
would have been much helped if
Jaimini or the author of the
sūtra had used the term *analogy*
(*upamāna*). Commentators state
that Smritis inculcate a two-fold
purpose the first of which accrues
and can be directly ex-
perienced in this life, and the
other which can be neither under-
stood nor experienced in this life.
There is no difficulty so far as the

सूत्राणि.

अथ श्रुतिप्रावल्याधिकरणम् ॥

विरोधे त्वनपेक्ष्यं स्यादसति ह्यनुमानम् ॥ ३ ॥

पदानि । विरोधे, तु, अन-अपेक्ष्यम्, स्यात्, अ-सति, हि, अनुमानम् ।
पदार्थः । स्पष्टः

वाक्यार्थः । यस्मात् छद्वागदयोर्विरोधेऽगद्व न स्वीकरणीयम् ।

तस्मादसति विरोधेऽनुमानद्वारा तत् स्वीकरणीयं स्यात् ॥

भावार्थः । श्रुतिस्मृतिविरोधे श्रुतिर्वलीयसीति न्यायः सर्वत्र प्रसिद्धः ।

विरोधाभावे तु स्मृतेर्ग्रहणम् । यतः स्मृतेर्वैदमूलकत्वमनुमाने ॥

अथ दृष्टमूलकस्मृत्यप्रामाण्याधिकरणम् ॥

हेतुदर्शनाच्च ॥ ४ ॥

पदानि । (अशब्दमनपेक्ष्यम्) हेतु-दर्शनात्, च ॥

पदार्थः । हेतुदर्शनात्=हेतोर्दर्शनं हेतुदर्शनं तस्मात् । च=पुनः ॥

वाक्यार्थः । यत्र किंचिदैहिकं प्रयोजनं दृश्यते तत्रागद्वस्य (स्मृतेः)
न स्वीकारः ॥

भावार्थः । स्पष्टः ॥

स्मृतिवाक्यमनुसन्धेयम् ॥

वैसर्जनहोमीयं वासोऽध्वर्युर्गृह्णाति ॥

अङ्कण राहिली नाही दुसऱ्या प्रकार-
चा अर्थ आला कीदृश हा विचार करता-
ना अशा अर्थाचे वर्णन एखाद्या नट वे-
दशास्त्रेमध्ये असेल असे अनुमान कदा-
च असो भाष्यकाराचा अभिप्राय
आहे

first purpose of the Smritis is concerned. In considering the origin of the second purpose, commentators state that it may be mentioned in a portion of the Veda now lost.

आतां श्रुतीच्या प्रावच्या- विषयी विचार

३ कारण शब्द आणि अ-
शब्द (म्हणजे श्रुति आणि स्मृ-
ति) यांचा विरोध असला म्ह-
णजे अशब्दाचा (म्हणजे स्मृ-
तीचा) त्याग करावा (दोहोंचा)
विरोध नसल्या म्हणजे अनुमान
करावे

ज्या स्मृतीत स्वार्थ असतो,
ती स्मृति अप्रमाण, हा
विचार

४ हेतु दिसल्यामुळे (अनु-
मान म्हणजे स्मृति टाकावी)

१ पा सुभाषी योग्यते मोठी आहे
नेहमी साक्षात् करतांना सुवि-स्मृतीच्या
योग्यतेविषयी विचार नसावा असावा मग
जे श्रुतीत आहे ते स्मृतीत असला तर
शक्य आहे फार मग वादविवाद
फार पास अवकाश राहत नाही परंतु
सुधीमध्य एव आणि स्मृतीमध्य एव
असे अडवले हे ने सुवि श्याची
आणि स्मृतीचा त्याग कराना असे
फार पाचा निबान प्रघात पडला आ-
हे, आणि साक्षात् फार पाची एक
तरेची पद्धति या सुभाषकन वधिली
आहे परंतु या सुभाषा यथायोग्य वि-
चार केला म्ह ने ही पद्धति सर्वथैव नि-
मूळ आहे असे दिसू लागते सुभाषा

NOW THE SUBJECT OF THE POWER OF THE SHRUTIS

3 For, when that which
is established by testimony
(Shabda or Shruti) is op-
posed to that which is not
so established (Ashabda or
Smṛti), the latter is not
to be recognized. (And)
when the two are not op-
posed inference (Smṛtis)
is to be recognized

NOW THE SUBJECT OF THE IN- VALIDITY OF THE SMṚTIS WHICH ARE BASED ON HU- MAN MOTIVES.

4 (Inference (Smṛtis)
is to be discarded) when
its worldly motive is pa-
tent

3 This is a very important
sūtra. In all cases of discussions
about the rules of life, the Shru-
tis or Vedas and Smṛtis or tra-
ditions are to be considered. There
is no difficulty when the Shrutis
and Smṛtis are not opposed for
there is then no room for a dis-
cussion. But when the one dif-
fers from the other the first is
accepted, and the last rejected.
This is at least the existing cus-
tom, on which a system of inter-
pretation is based. A critical
examination of this sūtra dis-
covers that the system is altoge-
ther groundless. The sūtra in-
sists on first applying the princi-
ples of testimony that is, on first
ascertaining what is stated in the
Vedas and on inferring what is

सूत्राणि.

अथ पदार्थप्रावल्याधिकरणम् ॥

शिष्टाकोपेऽविरुद्धमिति चेत् ॥ ५ ॥ पूर्वपक्षे पूर्वपक्षः ॥

पदानि । [अशब्दम्] शिष्ट-अ-कोपे, अ-विरुद्धम्, इति, चेत् ॥

पदार्थः । शिष्टम्=वैदिकम् । स्पष्टमवशिष्टम् ॥

वाक्यार्थः । यत् वैदिक किञ्चिन् न कुप्यति तत्र [अशब्दम्] अविरुद्धमित्युक्तं चेत् ॥

भावार्थः । क्रियमाणे पूर्वपक्षे शक्ये । अस्याः समाधानमुत्तरसूत्रे क्रियते ॥

पदाक्ष इतकाच आहे कीं शाब्दप्रमाण
लागू वरून जो अर्थ पाहिजे तो निष्पन्न
होतो कीं नाही हा विचार अर्थां करावा
म्हणजे जे जे वेदात वर्णिले आहे, त्याचा
त्याचा स्वीकार करावा, आणि जे जे वर्णिले
नाहीं त्याविषयी अनुमान काढावें
स्मृतीची योग्यता सर्वथैव अनुमानावर
अवलंबते, ती इतकी कीं जैमिनि सूत्राम-
ध्य केव्हा केव्हा स्मृतीलाच अनुमान म्ह-
णतो अस्तु आता आम्हास असे विचा-
रण आहे कीं जैमिन्याचार्यास जर श्रुति-
स्मृतीच्या योग्यते विषयी आणि बलाबला-
विषयी विचार करणे आहे, तर श्रुति आणि
स्मृति हीं पदे सूत्रात का घातलीं नाहींत ?
आणि मुद्दाम शब्द आणि अशब्द अशीं
सामान्य पदे का घातलीं आहोत ? आम्हा-
स असे वाटते कीं वाक्यार्थमीमांसेमध्ये
अनुमानाची योग्यता काय, हा विचार
सूत्रकाराचे मतान् एखाद्या स्वतंत्रज्ञाची
अर्थ वस्तुना त्यामध्ये जे शब्द लिहिले-
ले आहेत ते शब्द आणि त्यामध्ये

not directly stated in the Vedas
Thus the pretensions of the Smritis
depend on inference so much that
Jaimini in his sūtras calls a Smṛiti
—an inference Now the questions
are natural if Jaimini examines
the relative validity of the Shru-
tis and the Smritis, how is it
that he does not directly use the
terms *Shruti* and *Smṛiti* in his
sūtras ? And why does he use
such indefinite terms as *Shabda*
(word) and *Ashadda* (other than
a word) ? We believe that Jaimini
examines in the sūtra under con-
sideration the importance of in-
ference in a system of exegesis
In interpreting a document, that
which is directly and distinctly
stated is *Shabda* or a word, that
is, testimony, and that which is
not directly and distinctly stated
is *Ashabda* or other than a word,
that is, not testimony The exa-
mination of the relative impor-
tance of direct and distinct state-
ments and inferential and indirect
statements is essential to a system
of exegesis which does not attach
so much importance to inference
as testimony But inference is

आतां पढायाच्या प्रविष्या-
विषयी विचार

५. (जेथे) शिष्टाच्या वचना
स बाध येत नाही, तेथे अनुमि-
त वचन घेतले तर (पूर्वपक्षा-
त पूर्वपक्ष)

ज रसद मिशिलले अश्वेत नाही ते अ-
श्वेत या बोद्धेच्या तात्पर्याचा विचार
वाक्यावर्तमानासमर्थ असे आहे वा
पद्यापद्यामासिमर्थ केवळ अनुमानाची
या रसद शास्त्राच्या शास्त्राची नाही, परंतु
अनुमानाचा सारथी त्यात नाही इत-
केच सूत्राचे तात्पर्य आहे, असं आम्हां
स वाटते

२ या सूत्रात हेतुगम्याचा अर्थ
व्यावहारिक घेतला आहे या स्वच्छ
हेतु ह्याने स्वयं स्मृत्यादि प्रथमानु-
संधा कोणत्यादि पद्याचा अर्थ कदाचित्
त्यामध्ये कोणत्याही स्वयं साक्षात्प्राप्त
नसलेल्या लेख असला तर त्या सूत्राचा
सबबेव त्यात त्याचा असा सूत्राचा अर्थ
हे सूत्र विशेष लक्ष द्यावा लागेल आहे,
कारण या सूत्रावरून हिंदू लोकांच्या
धर्मसुद्धाच्या व्यवस्थेत घोटली अडथळा
पलम होणार आहे, आणि व्यावहारिक
वाक्यावर्तमानासमर्थ मेळा उघडो नि-
व्याप या सूत्राचाच निश्चय हाता-
अडथळा ही अशी गीताचाचा
सातत्या बुद्धिवाद परापूर्विका या
ही मातब्धक दिग्दी ह्याने पुढे, च

NOW THE SUBJECT OF THE
SENSE OF TERMS.

5 If an inferential
statement which does not
contradict an authoritative
statement, be accepted
then + + +—(An ob-
jection against a state-
ment of an opponent.)

not to be altogether discarded.
This seems to us to be the gist of
this sūtra.

4 The term Hetu is used in
the sūtra in its ordinary accep-
tation. And it means *motives*. If
in interpreting a document a
statement which is based on self-
ish motives be met with it de-
serves simply to be discarded.
This is a very important sūtra
for a very important rule in prac-
tical exegesis can be derived
from this sūtra which doubtless
involves the *accepted arrange-
ment* of all the religious books of
the Hindus in a difficulty which
is this:—Rationalists like Hout-
sa who can easily apply the rule—
give an inch and he takes an ell—
only seek a loop-hole through
which to act on the accepted
scriptures, for it is the function
of the logical faculty to deter-
mine whether the interpretation
of a passage is self-interested or
not. The *Rid* of the logical fa-
culty (Tarkari) thus gets a footing
in all exegetical discussions. Hence
the principles of modern exegesis
—that whatever is directly met
with in scriptures is to be recog-
nized, that such an adjustment
of scriptures as *logio warrants*,
is to not be made, and that an

सूत्राणि.

न शास्त्रपरिमाणत्वात् ॥ ६ ॥ (पू०)

पदानि । [अविरोद्धम्] न, शास्त्र-परिमाणत्वात् ॥

पदार्थः । शास्त्रम् = व्यवस्था । परिमाणत्वात् = परिच्छेदात् ॥

वाक्यार्थः । यदशब्दं तन् न स्वीकरणीयम् व्यवस्थापरिच्छेदात् ॥

भावार्थः । यदशब्द नाम स्मृत्यादिप्रतिपादितं तन् न स्वीकरणीय व्यवस्थापरिच्छेदात् ॥

शास्त्रशब्दस्य व्याख्यात विचारणीया । यद् यद् व्याप्यव्यापक-
विचारद्वारा कार्यकारणसंबंधविवेचनेनानुमानादिप्रमाणपरीक्षि-
तानुगमैश्चोपपद्यते तत् तच्च शास्त्रमिति पूर्वपक्षकारस्याभि-
प्रायोऽस्मिन् दर्शने दर्शनान्तरे च शास्त्रपदार्थनिगमनेन भाति ॥

चुप्रवेशो मुगलप्रवेश म्हणजे चोच
घालायला सापडली कीं मुसळ आत
ढकलले, या न्यायानें बुद्धिवाद करता
येईल अथाचा जो अर्थ केला, तो
आपमतलबी आहे किंवा कसा, हें रवि-
विणे तर्कशक्तीचें काम आहे. म्हणून
तर्कशक्ती पुन मीमांसेत शिरले
मग अथात नाही तें व्यायाचें नाही, आ-
णि तर्काच्या साहाय्यानें अथात जें अवळ-
तें त्याची व्यवस्था करायाची नाही, परंतु
शिष्टाची वचनें आणि सामर्थ्य हेच काय
ते सबळ असें समजावयाचे, हा जो हल्लीं-
च्या वाक्यार्थमीमांसाविचाराचा बाणा
तो एकीकडे ठेवावा लागतो, असा बुद्धि-
वाद करणाऱ्यामधील आणि वाक्यार्थमी-
मांसकामधील वादविवादाचा परिणाम हो-
तो म्हणजे कसें ना कसें हि तर्कशक्तीचें
साहाय्य व्यापें लागतेंच स्मृतीतील जें
वाक्य सस्पृतात घेतलें आहे, त्याचा अर्थ
एथे करून दाखविला पाहिजे “विसर्ज-

thority and customs are always
to overrule logical propriety in
every case of doubt cannot but
be set aside Thus exegetics
which is the bulwork of dogma-
tism, is sometimes forced in spite
of itself to yield to the logic of
rationalists, that is, dogmatism
finds it necessary to recognize lo-
gic and its methods personified
by Yāska as the *Parikāra*. We will
translate now the passage quoted
from a Smṛiti in the Sanskrita
portion of this work “A priest
called Adhvaryu takes a piece of
cloth connected with a sacrifice
called the Visarjana-homa” The
commentators distinctly state
that this Smṛiti is to be at once
rejected, because it sanctions the
selfishness of the priest

5 This sūtra embodies a pre-
liminary objection against the
statement which an opponent is
yet to make The form of the
former does not much differ from
that of the latter This sūtra is in-

६ (घेऊ) नये कारण शा-
खाचें परिमाण आहे (पृ०)

नरामधर्मावर अल्पपुत्रेता' अशी
श्रुति आहे. वर धर्म नें अल्पपुत्र
प्राप्त होता. इतक ही श्रुति अस्माक
आहे असे धार्यता करितेता.

७ या मुक्तांत 'त्रेवर्षक्षत्राणां वा
आर, त्रिपुत्रक्षत्राणां वा आर' इ
वक्ष्य अस्ति या शीर्षे वक्ष्य एव
आर. पुत्रीत उक्ता. या मुक्तांत अ
सांगता. तें पाहिले वक्ष्य पर त्प्रा
प्ती अनुमान घेतलें त्या अनुमानांने ति
वक्ष्यनाम पाहिले अद्य. म आर
ता तें अनुमान घ्यावें तित तशी
अस. इ वक्ष्यनाम पोली विचारना
व्यास वक्ष्यनाम पुत्रीत उक्ता उ
तेता.

८ या मुक्तांत 'शास्त्रपरिमाण' ही
पर विचार घेतल्यानीं आहे. या
वक्ष्यशा वक्ष्यनामी पानना वक्ष्यना
में केली आहे. पक्षमीमात्रक असुन
पुत्रा अथवा पर आहे, इतक त्याचा
अंगीकार केल्या पाहिजे, असे मानितात
तसे वक्ष्यनाम मानिले नाही. तों पर
वक्ष्यनाम मानू लागला, तर वक्ष्यनाम
रावा आणि मीमांसकाचा संगव मिळला
विचारनाचे मुख्य कारणानीं ग्राह्यता यां
सांगत राहतात. वागडुनाल गृह्य असा
विचार वक्ष्यनाम पक्षमीमात्रकी शिष्टाचा
अविचार विचार. पक्षमीमात्र. पक्षमीमात्र
इतिवृत्ती असा वक्ष्यनाम हा आहे.

(No human system
(Shāstra) has its limits
(A statement of the op-
ponent.)

tended to introduce the next.
The opponent is asked if the in-
ference [the rationalists which
does not contradict an authorita-
tive statement (Shāstra) is to
be accepted. He answers the
question in the next sutra.

6 The term *Shāstra* par-
ticularly examined. Jaimini
uses the term *Shāstra* in the
sense recognized by the opponent
for his school advocates the doc-
trine of an *imperial* revelation.
But his opponent rejects such a
doctrine. If the latter accepted
the doctrine he would cease to
be an opponent. Experienced
statesmen like Mr. Gladstone in-
quire the question of the influence
of authority in matters of opinion
and thus state the question of the
power of those who are called
Shāstras in India. Thus such
topics are examined in a civilized
country like England in the nine-
teenth century and divide the
nation into two sections. The
discussion of such questions elicit-
ed as much interest from the
ancient Aryas of India which
was also divided into two sec-
tions—the one accepting author-
ity as the guide of human belief
and the other rejecting it. The
opponent belonged to the latter
section. Hence he could not con-
sider the doctrines prevalent
among the people to be the *Shā-
stra*. The Boudddhas consider
a *Shāstra* to be a system of
thought developed by man. Pa-

सूत्राणि.

अपिवा कारणाग्रहणे प्रयुक्तानि प्रतीयेरन् ॥ ७ ॥

पदानि । अपि, वा, कारण-अ-ग्रहणे, प्रयुक्तानि, प्रतीयेरन् ॥

पदार्थः । अपि=तथापि । वा=न । कारणाग्रहणे=अनुमानादिसाधित-
व्यवस्थायां स्वीकारे न कृते । प्रयुक्तानि=व्यवहृतानि । प्रतीयेर-
न्=अनुभवविषयाणि भवेयुः ॥

वाक्यार्थः । अशब्द न स्वीकरणीय । कुतः । अनुमानादिसाधितव्यवस्था-
यां न स्वीकृतायां व्यवहृतान्यनुभवविषयाणि भवेयुः ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकारोक्तव्यवस्थाऽवलम्बनं न करणीयम् । कुतः । व्य-
वस्थाऽनवलम्बने यथाप्रयोगं पदार्थानां ज्ञानं भवति ॥

ननु (व्यवस्था प्रमाणानि) क्रमकालौ विरुद्धन्ति (विरुद्धन्ति) । विरुद्धन्तु (विरुद्धन्-
तु) । नैष दोषः । आचमन पदार्थः । पदार्थानां च गुणः क्रमः । न च गुणानुरोधेन
पदार्थो न कर्तव्यो भवति । अपि च प्राप्तानां पदार्थानामुत्तरकालः क्रमेण आपतति ।
यदा पदार्थः प्राप्नोति तदा क्रम एव नास्ति । केन सह विरोधो भविष्यति । तस्मादाचम-
नार्थना प्राप्नोत्यमिति शङ्कः ॥

आणि या वाचविवादांमुळे इंग्लंडदेशाच्या
लोकामध्ये दुफळी झाली आहे तशीच
दुफळी हिंदुस्थानातील प्राचीन आर्थलो-
कामध्ये होती, म्हणून पूर्वपक्षकार शिष्टा-
ला शास्त्र असं कधीहि म्हणणारं नाहीं
बौद्धलोक शास्त्रशब्दाचा अर्थ व्यवस्था
असा करित होते आणि पतजलिहि
आपल्या महाभाष्यात शास्त्र म्हणजे व्य-
वस्था असे प्रतिपादन करतो. ती व्यव-
स्था कशी? व्याप्य आणि व्यापक याचा
विचार करून कार्यकारणसंबंध वसवून
अनुमानादि प्रमाणांच्या योगाने जे जे अ-
नुगम साधतात आणि ज्या ज्या अनुग-
माची उपपत्ति होते, त्या त्या अनुगमस-

tanjali often uses the term Shâs-
tra in his Mahâbhâsya in this
sense The question now is,
what is the distinctive nature of
such a system? A Shâstra was
a system which attempted the
analysis of a phenomenon in rela-
tion to its general characteristics as
distinguished from its individual
nature, and in relation to its opera-
tion as a cause distinguished
from an effect, and sought the
statement of a general rule, ade-
quately supported by different
proofs such as inference and
offered explanations We have
based our definition of the term
on the statements scattered
throughout the Mahâbhâsya of
Patanjali. Now the examination

सूत्राणि.

शास्त्रप्रसिद्धपदार्थप्रामाण्याधिकरणम् ॥

तेष्वदर्शनाद् विरोधस्य समा विप्रतिपत्तिः स्यात् ॥८॥ (पू०)

पदानि । तेषु, अ-दर्शनात्, विरोधस्य, समा, विप्रतिपत्तिः, स्यात् ॥

पदार्थः । तेषु=प्रयुक्तेषु । समा=तुल्या । विप्रतिपत्तिः=सशयः ॥

वाक्यार्थः । प्रयुक्तेषु पदार्थेषु यदा विरोधो नास्ति तदोभयपक्षयोः

सशयस्तुल्यः ॥

भावार्थः । एष वा स वा पदार्थो ग्रहणीय इति संशयाकारः ।

“तत्रोभयया पदार्थाविगमाद् विकल्पः” इति शबरः ॥

वैपक्षकारास म्हणतात “वावा, तुझी शास्त्रवधनाची मानगड एकीकडे राहणे शिष्टाचारावरून पदार्थांचे ज्ञान यथायोग्य होतें, म्हणून शिष्टाचार घेतला म्हणजे पुरे” पदार्थ म्हणजे काय यावर भाष्यात थोडा विचार आहे आचमन हा पदार्थ आहे आणि आचमनानंतर प्राणायाम हा जो पदार्थाचा क्रम, तो पदार्थाचा गुण आहे अर्थां पदार्थ आणि मग त्याचे गुण, कारण आचमनादि पदार्थ असताहि क्रमादि गुण नसतात म्हणून पदार्थसंबंधी जे कार्य तें अर्थां करावें, तचें प्रबळ आहे. तें अर्थां प्राप्त होतें म्हणून तें मुख्य आहे असें भाष्यकार क्लिष्ट कल्पना काढून पाडित्य दाखवितात, तें आसल्याकरता एथें दिलें आहे

restrictions as based on your system be set aside, for the knowledge of things or the sense of words can be ascertained by the customs as recognized by great men or by tradition It is sufficient, therefore to accept the binding power of tradition (*śāstā-chāra*) Commentator Shabara discusses the meaning of a *padārtha* He calls an act a *Pādārtha* [the sense of a word] such as sipping water (say) at the time of ablutions The breath is restrained after the water is sipped 'The one follows the other' This sequence is called a quality of the two acts (sipping water and restraining the breath, *Āchamana* and *Prânâyâma*) First the *padārthas* and then their qualities, for acts (*Padārthas*) can exist independently of their qualities such as the sequence in time Therefore, all actions based on *Padārthas* ought to be performed before all actions based on their qualities, the former is valid, because it is first thought of This style of commenting is re-

गाम्ब्रह्म्या जे प्रसिद्ध पदा-
यं त्याचें प्रावण्य

THE VALIDITY OF THE PARITY THAT
WILL BE KNOWN IN THE FUTURE
OR WORKS RECOGNIZED AS
LEGITIMATELY BINDING

८ (योजलेल्या) पदाच्या
निग्निराख्या अर्थांत विरोध न-
सला म्हणजे (त्याचा हा अर्थ
व्याख्या की तो अर्थ व्याख्या अ-
सा) सासत्वाच सशय पटेल
(पृ०)

8 When the different
senses of a word (used in
a text) are not opposed
(it) will be equally doubt-
ful (whether this or that
sense of the word is to be
taken) (Statement of
the opponent)

८ आतां पूर्ववत्प्रमाण असा म्हणता
की वाराच गाम्ब्रे वान तात अर्थ हा
न वरामध्य 'वाराही उपनिषद्' असे
संज्ञित आह, पावासा वासा वासा न
असा अर्थ होता आतां वारा गाम्ब्रे
वनि नीन अर्थ वान वारा म्हणजे
टुकर, वारा वामे वासा वरी वर
म्हणजे वग 'वाराही उपनिषद्' व वा-
वय लक्षणांना वागना अर्थ वारा असा
संगण पटल या मुखापाठ्याप आगण
आगणी कांही पदाचा अर्थ निभायाने क-
रतां वगार नाही, वान वावयाय अ-
मुखापठ्यास वाना वेगा नारी अ-
गा वावयायमीमांसने पटल आहे, असा
पुनर्वक्त्या वानविने

produced here only as a specimen.
It is full of a kind of barajhi-
m and of a kind of mysticism
which obscures the content even
of metaphysics.

8 The opponent states that
he and the same word has two
or three senses. The phrase—
'Varajhi' is used in the
Vedas. It is a Sanskrit word
of Varajhi. Now the word Varajhi
has three senses—a hog, a
black bird and a cloud. It is
doubtful as to what sense of the
word Varajhi is to be taken in
interpreting the Vaidika phrase
quoted. The gist of the sūtra is
that there are terms the sense of
which as used in a text cannot be
ascertained. It therefore dis-
tinctly sometimes to state the exact
sense of a passage. The oppo-
nent thus seeks to point out
that the system of exegesis is
full of confusion and uncertainty

सूत्राणि.

शास्त्रस्था वा तन्निमित्तत्वात् ॥ ९ ॥ (सि०)

पदानि । शास्त्रस्थाः, वा, तत्-निमित्तत्वात् ॥

पदार्थः । शास्त्रस्थाः=शास्त्रप्रतिपादिताः (पदार्थाः) । तत् नाम शास्त्र
निमित्तं येषां (पदार्थानाम्) ते=तन्निमित्ताः । तेषां भावः=त-
न्निमित्तत्वम् । तस्मात्=तन्निमित्तत्वात् ॥

वाक्यार्थः । न । शास्त्रप्रतिपादिताः (पदार्थाः) ग्रहणीयाः । तेषां शास्त्रनि-
मित्तत्वात् ॥

भावार्थः । यः शास्त्रस्थानां स शब्दार्थः । के शास्त्रस्थाः । शिष्टाः ।
तेषामविच्छिन्ना स्मृतिः । शब्देषु वेदेषु च तेन शिष्टा निमि-
त्त श्रुतिस्मृत्यवधारणे । इति शबरः ॥

अथ *लेच्छप्रसिद्ध्यर्थप्रामाण्याधिकरणम् ॥

चोदितं तु प्रतीयताविरोधात् प्रमाणेन ॥ १० ॥

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । चोदितमशिष्टैरपि शिष्टानवगतं प्रतीयेत । यत् प्रमाणेना-
विच्छेदं तदवगम्यमानं न न्याय्यं त्यक्तम् । इति शबरः ॥

९ न०हे शास्त्रांत जसें अस
तें (तसा पदाचा अर्थ व्याचा,)
कारण पदार्थ करण्याविषयीं शा
स्त्रच निमित्त आहे (सि०)

म्लेच्छ लोकांत जे प्रसिद्ध
अथ व्याच्या प्रामाण्या-
विषयी विचार

१० पुन, प्रमाणार्थी आवि-
ष्ट जो उपदेश तो धर्मच सम-
जाचा

या सूत्रांत दोन पूर्वविचारयोग्य आहेत
एक "शास्त्रं य," आणि दुसरे "तन्निमित्त
त्वात्" शास्त्रस्य तं कथं हा विचार पर
तन्ना शिष्टजनांनीं केलेले प्रतिपादन तेंच
शास्त्रस्य असा भाष्यकार अथ करताना
सन्निमित्तत्व तें को तद् हा विचार करताना
श्रुति किंवा स्मृति या या अर्थाविषयीं शि
ष्टजनांनीं केलेले प्रतिपादन हाच निमित्त
असेंहि भाष्यकार इत्याद परंतु जि
ष्टजन जगाचे यात धुसवले आहेत, असं
भाष्यकार या लेखावरूनच मिळ होतं
मग सुभार्य तरी कथं? ज्या व्याचा अ
र्थ मराठ्यांचा, त्यांत निरनिराळ्या घसर्गी
पक्ष पद कोणाच्या अर्थीं पाजिल आहे
हें मात पडतल्ले पाहून व्याकरण त्या
पदाचा अर्थ यत्तयाचा माझीम आर्य-
लोक अशा प्रकारच्या शोचास नि।म
म्हणत असत, असें आम्ही पूर्वी वर्णिलेच
आहे हें जैमिण्याचापासून सुप्त अ

9 No, (the sense of a
word is to be taken as) it
is explained by traditional
usage, because traditional
explanation fixes the sen
ses of a word. [Final State-
ment.]

THE SUBJECT OF THE VALIDITY
OF THE NAMES WELL-KNOWN
AMONG THE MLECHCHHAS.

10 Again, that which
is not opposed by any valid
argument is to be known
as a duty

9 In this sūtra there are two
terms deserving examination —
the one is *Śāstrastha* and the
other *Tannimittatvāt*. In an
swering the question—what is
Śāstrastha—the commentators
state that it is the traditional
explanation. In answering the
question—what is *Tannimittatva*
which consists of two parts—*tan*
or *tad* (that) and *nimittatva*
(cause)—the commentators state
that the traditional explanation
is the cause. But we believe that
the introduction of "traditional"
by commentators into this sūtra is
groundless. If so how is the
Sūtra to be interpreted? The
sense of a word as used in the
text is determined by the col
lation of the different senses in
which the same word may be
used in the same discourse. Col
lation was known among the an
cient *Āryas* by the name of *Ni*
gama as we have already stated.
See the foot note on (L 2 49)
As this is a statement of Jaimini

सत्यामुळे शास्त्र म्हणजे वेदादिग्रन्थ असा अर्थ होतो सूत्राचा पदार्थ अर्थ इतकाच आहे की (पूर्वपक्षकार म्हणतो तसे) नव्हे, वेदादि ग्रन्थात असलेल्या पदाचा अर्थ वेदादि ग्रन्थाच्याच आधारावरून करावा जीस निगम असे नाव दिले आहे, आणि जीस पतञ्जलि आपल्या महाभाष्यात ज्ञापक असे म्हणतो त्या अर्थ लावण्याच्या पद्धतीची योग्यता मोठी आहे असे वाचकांनी लक्षात ठेवावे

१०* या सूत्राची योग्यता फारच मोठी आहे पहिल्या पदाच्या दुसऱ्या सूत्रात धर्मशब्दाचे जे लक्षण केले आहे, ते पहावे “धर्म जाणावा” असा या सूत्राच्या पहिल्या वलाचा अर्थ आहे दुसऱ्या वलाचे धर्म कसा जाणावा या निमित्ताचे वर्णन केले आहे ते निमित्त असे की जे जे प्रमाणाशी जुळते त्या त्यावरून एतद्वर सूत्रार्थ जे जे प्रमाणाशी जुळते त्या त्यावरून धर्म जाणावा पूर्वमीमांसकांनी विचार करताना एवढे स्वतंत्र्य दाखविले, हे वाचकांनी लक्षात ठेवण्या जोगे आहे प्रमाण ते काय हा विचार करताना निगम, निरुक्त, व्याकरण, किंवा वातु याच्या आधारावर पदाचा अर्थ करावा, अथवा म्लेच्छ लोकांत जो पदाचा अर्थ चालू आहे, तो घ्यावा, म्हणजे शिष्टाचार प्रमाण मानावा, की अशिष्टाचार प्रमाण मानावा ? असे शंभर विचारतात आणि पुढे तेच असे उत्तर देतात की एखादा धर्म आचाराचा असे अशिष्टलोकांस सांगितले, आणि तो धर्म शिष्टलोकांस प्रयुक्त नाही, परंतु त्या धर्माला प्रमाणाचा

himself or of his school, the word *Śāstra* means the recognized scriptures. The sūtra simply states that the former statement of the opponent does not hold true, but that the senses of words as they are used in the scriptures are to be fixed by means of the scriptures themselves. The method of interpretation which authors like Yaska designated *Nigama* and which Patanjali characterizes as *Jnāpaka* is important and deserves attention

10 This is a very important sūtra. See the definition of a duty in (I 1, 2) of this *Mīmāṃsā*. The first part of the sūtra means that a duty is to be known. The second part mentions the characteristic mark which is—that which cannot be demonstrated to be false. The whole sūtra states that to be a duty which different proofs establish. The dogmatists led by the *Pūrva-mīmāṃsikas* thus show a marvellous independence of thought and a candour which cannot be too much admired. In considering the nature of proof, commentator Shabara asks which is valid,—authority or reason (no authority)—that is whether the sense of a word is to be determined by collation, analysis, grammar or etymology or as it is known and recognized by non-Aryan barbarians called *Mlechchhas*. He thus answers the question —“It is unauthoritatively (not by *śāstras*) stated that such and such a duty is to be performed. The duty however is not known to a *śāstra*, but it is strongly supported by reason and logic. Then such a duty is to be recognized and it is unjust to ignore it.” Even Shabara shows such a marvel

आधार आहे अशा वचनाचा स्वाभाविक
ला पाहिले आणि त्याचा त्याग करणे हे
बाजवी नाही शक्तीची ही विचार कर
तांना एवढे स्वातंत्र्य बाजविले आहे हे हि
वाचकांनी लक्षात ठेव पाजोर्त आहे जे
मिनि उश वेळी झाला, त्या वेळी पठित
मंड्यंत ज्ञानाची चषा फार होत असे
म्हणून जैमिनीसारख्या आचार्याचे ले
खांत पुरातन कोता समज, उत्त० १७५ ॥
असे दुगुण बटुचा अव्यक्त गाईत, परंतु
उत्त० विचाराच स्वातंत्र्य बुद्धीचे ओवाय,
आणि अतः ॥५॥ शक्तता असे गुण
जडल्यात आतासा पुरोपपत्तील
किंवा मरतक्षत्रांवाळ विद्वान् असे मान
तात की जैमिनीसारख्या लक्षात
काही तात्पर्य नाही, परंतु त्यांच्या असे
म्हण पाच फार। फेवळ पठितजनांचे
अज्ञान आहे, असे म्हणे आ हास
मग पठत आहे मग ॥५॥ अनुसरला
म्हणे म्लेच्छाचा बेसील धर्म व्यापा,
अशी मोठ्ठीक अवधीन शक्तीची वि
त्ता आणि वराहमिहिरासारख्या मरापठि
तांनी यवन लोकापारी ज्योतिषास्त्राचे
अभ्ययन फक्त त्यांची विद्या आपल्या
झात आणिली असे इतिहासात प्रतिष्ठ
आहे मग आवासा मग गेला तरी
यवनी माया घेतू नये हे जे याताळ
मानल आहे ते आल कोन? याचा वा
चकांनी विचार करावा

lous candour of feeling and an in
dependence of thought as deci
dedly deserves to be admired.
At the time of Jaimini, all sub
jects were enthusiastically dis
cussed hence such intellectual
and moral defects as obtuseness
biased judgment a narrow un
derstanding or habits of wanton
ness of expression are not met
with in Āchāryas like Jaimini but
on the contrary a reader meets
with independence of judgment
generosity of thought and dispa
sonate feelings. Now a-days,
those who consider themselves to
be thinkers whether they are Eu
ropeans or natives believe that
the writings of ancient Āryan
scholars like Jaimini are worthless.
But we are constrained to state
that the belief is the result of
ignorance. Mark what Bhāṣara
says—that though incited by
barbarians, ideas or notions esta
blished to be righteous or true by
logic and its methods, are to be ac
cepted. Bhāṣara a modern commen
tator grants such liberty. And it
is a historical fact that scholars like
Varāhamihira learnt a system of
astronomy from Yavana scholars,
and introduced it into their coun
try Hence we do not see the ori
gin of such absurd doctrines as for
instance that one should not utter
a Yavana word even on peril of
death.

सूत्राणि.

अथ कल्पसूत्रास्वतःप्रामाण्याधिकरणम् ॥

प्रयोगशास्त्रमिति चेत् ॥ ११ ॥ (पू०)

यदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । कल्पसूत्रादीनि प्रयोगशास्त्राणि प्रमाणम् । कुतः । तान्याचार्यप्रणीतानि । आचार्यवचः प्रमाणमिति श्रुतिः । तस्मात् सत्यवाच आचार्याः । सत्यवाचामेतानि वचनानि । यदि प्रत्यक्षतः प्रामाण्यं न ज्ञायेत तर्हि प्रमाणा-न्तरेण वचनेन तज् ज्ञेयम् । इति यदेतेन सूत्रेण पूर्वपक्षकारो ब्रवीति तदुत्तरसूत्रेणाचार्यः समाधत्ते ॥*

न । असन्नियमात् ॥ १२ ॥ (सि०)

यदानि । न, अ-सन्नियमात् ॥

यदवाक्यार्थौ स्पष्टौ ॥

भावार्थः । प्रयोगशास्त्रं न प्रमाणम् । कुतः । तत्र स्वरादिसन्नियमो नास्ति । स्वरादीनि वेदत्वलिङ्गानि । इति भगवान् पतंजलि-रूप्यभिप्रेति ॥

* वैदिकैरेषा संवादो भवति । य एव हि वेदे ग्रहास्त एवेह या एव वेद इष्टकास्वा एवेह । तस्मात् सत्यवाच आचार्याः । आचार्यवचः प्रमाणमिति च श्रुतिः । प्रत्यक्षतः प्रामाण्यमनवगतमिति यद्युच्येत, प्रमाणातरेण वचनेनावगतमिति न दोषः । वेदवाक्यैश्चैषा तुल्य आदरस्तस्मात् प्रमाणमिति पूर्वपक्षकारस्यापि वर्णयाञ्चकार शबरः ॥

कल्पसूत्रादिकास स्वताचे
प्रामाण्य नाही याविष-
यी विचार

११ प्रयोगशास्त्र (ध्यावि
असे म्हटले) तर (पू०)

१२ नव्हे (कल्पसूत्रात)
नीट प्रबंध नसतो, म्हणून (ती
स्वतः प्रमाण नाहीत) (सि०)

११ हा प्रपक्ष मोग विचार १२ वा
जोग आहे. आचार्यजनानीं नाता
प्रकारचे विचार केले. त्यांचे बुद्धिवेश
च त्याच परिचित, त्याच गम्यीय त्या
चा शास्त्रप्रवेश, त्याची अनुमानराशि
त्यांचे व्यवस्थित ह्य, आणि त्यांनीं
केलेले ह्य अनुमान याचा पाडा पाह
गीं असा प्रसंग कीं जसे वेद व गीत
आचार्यांनीं सूर्ये अतः सत लोक ग्रहण
लागले. आचार्यांनीं वचन प्रमाण
आचार्य सत्य बोलत, असे लोकामध्य
प्रसिद्ध झाले. “जगदीश्वर संपादि”
असे पतंजलि आपल्या महामान्याव या
रवार म्हणो. हे आचार्य कोण व ते
केही झाले, हे वर्णन आम्ही प्रस्तावनेत
आचार्यिक वाक्यायमीमांसा या सदरे-
झालीं केले आहे व वाचकांनीं पहावे
पुढील सूत्रात या आचार्यांच्या लेखाची

THE SUBJECT OF THE KALPA SUTRAS
HAS NOT HAVING INDEPEN-
DENT VALIDITY

11 If (it be said that)
practical treatises (on sa-
crifices like the Kalpa su-
tras be accepted)—(State-
ment of an opponent)

12 No, (the Kalpa sūtras
have no independent vali-
dity) because of the ab-
sence of true restrictions
(or system) (Final state-
ment)

11 This statement of the op-
ponent deserves attention. The
Āchāryas discussed a variety of
subjects and their penetrating,
intellect their scholarship, their
gravity their familiarity with hi-
stological pursuits, their logical
powers, their systematic writings,
and their thorough generalizations
—all these established their in-
fluence in India so much that
their sūtras began to be consi-
dered as important as the
Chhandas themselves, and that
the common people believed
in them and thought that the
Āchāryas were always truth-
ful. Intanjali often states in his
Mahābhāṣya that the sūtras are
like the Chhandas themselves.
We have referred to the time
when the Āchāryas flourished and
given a short account of them
in the paragraph about subjective
exegetics in the Introduction. In
the following sūtras, Jaimini dis-

सूत्राणि.

अवाक्यशेषाच्च ॥ १३ ॥ (सि० यु०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । ओषत्त्वं निरूपितमस्माभिः । विध्यर्थवादवाक्येषु यो गुणगुणिसम्बन्धः स प्रयोगशास्त्रेषु न घटते । अत एव प्रयोगशास्त्रं प्रमाणं नास्ति । योऽर्थोऽश्विनोति स आचार्यः । वैदिकार्थापेक्षमाचार्यवचनम् । शबरो ब्रवीति । सत्यवाचामेतानि वचनानीति तन् न नेति ॥

सर्वत्रच प्रयोगात् सन्निधानशास्त्राच्च ॥ १४ ॥

पदानि । सर्वत्र, च, प्रयोगात्, सन्निधान-शास्त्रात्, च ॥

पदार्थः । प्रयोगः=अनुष्ठानं तस्मात् । सन्निधानम्=यत् सन्निधीयते तत् (सग्रहः) । सन्निधानं च शास्त्रं च सन्निधानशास्त्रम् तस्मात् ॥

वाक्यार्थः । न । सर्वत्र अनुष्ठानानिर्देशात् सग्रहाद् व्यवस्थायाश्च ॥

भावार्थः । यत् केवलानुष्ठाननिर्देशः सग्रहो व्यवस्था च सर्वत्र क्रियते ततः कल्पसूत्रादिद्वाराऽचार्यवचनं स्वतः प्रमाणं नास्ति ॥

योग्यता काय हा विचार जैमिन्याचार्य
करतात

१२ नीद प्रवृत्त म्हणजे वेदासारखा
स्वरादि प्रवृत्त त्यात नाही

cusses the subject of the validity of the writings of these Āchāryas

12 By true restrictions is meant—such restrictions as accents For instance the Kalpasūtras are not accented, and therefore, they have no independent validity, but they are based on the Vedas or other works

१३ पुन त्यात वाक्यभेद
नसतो, म्हणून (कल्पसूत्रे स्वतः
प्रमाण नाहीत) (सि० यु०)

१४ सर्वस्यळीं (कल्पसूत्रां-
त) प्रयोगवर्णन असतें, आणि
समग्र असतो, म्हणून (कल्पसू-
त्रे स्वतः प्रमाण नाहीत)

११ वाक्यभेद हा ने काय वाक्य
वर्णन केला आहे (१२२२)
सूत्रावलीत टीप पहा जी वाक्य कल्प
सूत्रांत अद्वयतात, त्याचा परस्परार्थी
विरोधविरोध (संघर्ष) अद्वयताही म्हणून
न कल्पसूत्रे मना । नाहीत असा सूत्र
कार या सूत्राचा आराय वर्णन करतात
परंतु आचार्यवचन करे कसे नाही हे या
वचन कसे सिद्ध होते हे समजत नाही.

१२ अमरा यहा कसा करता इतकें
च वर्णन कल्पसूत्रात असतें, आणि वर्णन
न करता. प्रयोगावर सब फटाक्ष ठेवला
असतो, आणि दुसऱ्या पुस्तकातील अर्था-
चा त्यांत समग्र केला असतो, म्हणून
कल्पसूत्रे स्वतः प्रमाण नाहीत

13 Again, (the Kalpa
sūtras have no indepen-
dent validity) because of
the absence of subordinate
statements (An argument
in support of the final
statement)

14 Again because in
all parts (of the Kalpa sū-
tras we find) practical di-
rections and compilations

11. The term Vākyaśaṅka
va is used in the sūtra. We
have fully explained it. See the
foot-note on (I. 2. 22.) The
statements in the Kalpa sūtras
do not bear to each other the
relation which subordinate state-
ments bear to an original state-
ment. Therefore the works
known as Kalpa-sūtras are not in
any way authoritative. We do not
see how the absence of accents or
of syntactical relation between
subordinate sentences and their
principal sentence proves the
statement of Jaimini

14. The Kalpa-sūtras merely
prescribe the manner and the
form of a sacrifice. Their descrip-
tions seek to teach the practical
knowledge of a sacrifice. The
Kalpa-sūtras are again mere
compilations from other works.
Therefore, they are not indepen-
dently valid.

सूत्राणि.

अथ होलाकाधिकरणम् ॥

(सामान्यश्रुतिकल्पनाधिकरणम्)

अनुमानव्यवस्थानात् तत्संयुक्तं प्रमाणं स्यात् ॥ १५ ॥ (पू०)

पदानि । अनुमान-व्यवस्थानात्, तत् संयुक्तम्, प्रमाणम्, स्यात् ॥

पदार्थः । अनुमानव्यवस्थानात्=अनुमानं च व्यवस्थानं च अनुमान-
व्यवस्थानम् तस्मात् । तत्संयुक्तम्=(तत्=अशब्दम्.) अ-
शब्दसवधि ॥

वाक्यार्थः । यदशब्दसवधि तत् प्रमाणमनुमानाद् व्यवस्थायाश्च ॥

भावार्थः । यद् यदनुमानेन व्यवस्थया चाशब्दं नामावैदिकवचनं
साध्यते तत् तत् प्रमाणम् । अनुमानेन व्यवस्थया च येऽर्थाः
सिध्यति तेऽर्था ग्रहणीयाः । तेषां वैदिकत्वं नापेक्षितम् ॥

अपिवा सर्वधर्मः स्यात् तन्न्यायत्वाद् विधानस्य ॥ १६ ॥ (सि०)

पदानि । अपि, वा, सर्व-धर्मः, स्यात्, तत्-न्यायत्वात्, विधानस्य ॥

पदार्थः । अपि=तथापि वा=न । सर्वधर्मः स्पष्टः । तन्न्यायत्वात्=(तत्
=धर्मः) स न्यायो यस्य तन्न्यायः तस्यभावः=तन्न्यायत्वम् ।
तस्मात् । विधानस्य=चोदनायाः ॥

वाक्यार्थः । यद् यच् 'चोदितं कर्म तस्य तस्य धर्मन्यायत्वं' वर्तते ।
अत ईदृक् सर्वकर्माचरणीयम् ॥

भावार्थः । अनुमान व्यवस्था च नादरणीये । यत् सामान्येन श्रुतिचोदि-
तं तदादरणीयम् ॥

होळीविपर्यो विचार
रहि सामान्य श्रुति आहे या
परपने विपर्यो विचार

१५ अनुमानाने विराज्य
वस्था घेत्यान जे सिद्ध होते,
ते ते अर्थाने असले तरी प्रमा
ण आहे (प०)

१६ नव्हे (अनुमान आ-
णि व्यवस्था घेऊ नये) जो वे-
दांमध्ये सामान्यतः धर्म सांगे
तरा आहे, तो धर्म न्याया का
रण वेदमतिपातनाने धर्म न्याय्य
होतो (मि०)

१७ अनुमान याचा अर्थ स्थिति
गिटाचार, अर्थात् सामान्यतः कर्मात परंतु
जिमीन गिटाचार मर्यादा अनुमान
पदाचा उपयोग गला याचाने त्याचे
कार्ये (अथवा धर्म) आदि याचा वापरा
नी विचार करावा. एकादश लक्ष्यांनी
हाथी करावी, आणि उत्तर लक्ष्ये त्यांनी
नी पाया विचारवा आणि पदपात्रात
माणव गिटाचाराप्रमाणे. चालाई असे या
स्वार्थ तात्पर्य नाहि. तथापि अर्था
व्यवस्था मान्यतः यत्कितात ह पुन
पदाक्रम आहे. याचे उत्तर पुढील सूची
आहे. व्यवस्थागता या अर्थाने (१३६)
(१३६) उभाची दीप पदा

THE SUBJECT OF THE HOLI OR
INDIAN FESTIVAL
THE SUBJECT OF THE THEORY OF
A GENERAL REVELATION

15 Whatever is establi-
shed) by inference or ad-
justment can be valid
(though) not confirmed by
testimony (Statement of an
opponent)

16 No (inference and
adjustment are not to be
accepted) A duty generally
laid down ought to be per-
formed because statements
of (the scripture) justi-
fy it. (Final statement)

1 The commentators inter-
pret the term inference (Anu-
mana) into authority, such as of
the *smṛiti* or of the *śāstra*. But
Jaimini uses the word—inference—
instead of the words *Smṛiti* and
Śāstra, and therefore the
interpretation of commentators
does not to be cautiously accep-
ted. The commentators base on
this *śūtra* such local customs as
that of the Holi in the east of
India, and of the parading and
killing a bull in the north of
India and state that this *śūtra*
sanctions local customs and fa-
mily-customs. Yet this is the
statement of an opponent. In
the next *śūtra*, a reply is given to
it For the explanation of the
term adjustment see the foot-
note. (136)

१६ (१३३) सूत्र पदा अथ

सूत्राणि.

दर्शनाद् विनियोगः स्यान् ॥ १७ ॥ (उ० १)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । यस्य कर्मणश्चोदना वेदे प्रत्यक्ष प्राप्नोति तत् कर्माचरणीयम् ॥

लिंभाभावाच्च नित्यस्य ॥ १८ ॥ (सि० यु०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । यत्र नित्य विधानमिति गमक न प्राप्नोति । तत्र व्यवस्थानादरणीया । टिप्पणी द्रष्टव्या ॥

या सूत्रात आचार्यानी पूर्वपक्षाचै समा-
वान केले आहे, तसेच वरील सूत्रात स-
माधान करणें चालविलें आहे 'विधा-
न' "तन्व्यायत्व" आणि "सर्वधर्म" हीं
पद सूत्रात आहेत विधान पदाचा अ-
र्थ अमुक धर्म आचरीता, असे सागणें
हे सागणे का ऐकावे ? कारण त्याच्यावर
तन्व्यायत्व हा धर्म आहे तन्व्यायत्व म्ह-
णजे काय ? धर्माचे योग्य वर्णन केलें अ-
सत, म्हणून अमुक करा अशी जी अनु-
ज्ञा ती मानावी आणि सर्वधर्म काय
तो हा प्रत्येक पदाकडे लक्ष देऊन ज-
पून अर्थ केला म्हणजे इतका अर्थ नि-
ष्पन्न होतो पुढें सामान्यतः धर्माचा
अर्गो एक कोटो आहे तिचे तात्पर्य
असे की वेदासारख्या पुस्तकात जें व्यक्तीचें
वर्णन असते, ते व्यक्तीचे वर्णन न समज
ता सामान्य जातीचे वर्णन समजावे पुन-
श्चृतीत आश्रुतीचे वर्णन आहे, असे म्ह-
णण योग्य नाही "सगळ्या कर्म करणा-
ऱ्यास लागू पडेल असा काही एखादा

16 The reply which Jaimini makes to the opponent in this as well as in (11, 31) is almost the same. The terms—Vidhāna, 'Tannyāyatva, and Sarva-dharma,—are used in the sūtra and deserve to be examined. The term Vidhāna means the statement that such and such a duty is to be performed. Why is the statement to be accepted? Because it possesses the quality of Tannyāyatva. What is Tannyāyatva? The adequate enunciation of a duty. Sarva-dharma means a duty which ought to be performed by all. Because a duty is adequately enunciated, the injunction that such and such a duty is to be performed ought to be acted upon, and this by all. This is the literal sense of the sūtra when every term in it is carefully considered. The sūtra is also interpreted into an argument that a general revelation is to be accepted. Its application is thus made—"all particular statements made in the Veda ought to be considered general." "Again, it is not pro-

१७ जें जें अकळतें त्याचा
विनियोग करावा (उ० १)

१८ ज्या स्थळां हें विधान नित्य
असा निश्चय करण्याचें साधन
नसतें, त्या ठिकाणीं व्यवस्था
घेऊ नये (सि० यु०)

17 (As a duty) is
seen (to be directly laid
down in the scriptures) it
ought to be performed (1
Reply)

18 There being no
ground (for considering
a duty to be immutable
and permanent) (no ad-
justment can be made)
(An argument in support
of the final statement)

विशेष वेद आहे, आणि त्यापारान अनु-
मान हात अर्थाद नाही. दान विवि-
धपण असल. दान सव पम पाप्य आ-
हे" असें गणरासमीर्ष मान्य आहे
एवें ज ज सांगितलें तें विम्वलिन
दिसत, नर. होडीसारस पुत्राचार आ-
णि वेराचार योग्य आहेत असें दानावि-
ष्यास पूषपक्षकत पुरामर्षनें स्रता मा-
न्यकराचाहि पूषपक्षरास आयप दे-
पाचा सौत विवता परंतु जैमिनी या-
मत वेराचारास आणि पक्षचारास
मुर्तीच घारा नाही जो धर्म आवा-
रापाचा जो वेगविहित असला म्हजे स-
र्वी आचारास पाषण पुलाचार
आणि दशाचर जे आमच्या वेरांत मा-
जळे आहेत त्यांचो ये पता नितपत आहे
हें वाचकांच्या लक्षांत येईल

१० पाच पादा या ११ व्या सूत्री
जो पूषपक्ष काळ्या आहे त्याच ह उत्तर
आहे वरिष्ठ सूत्रास अनुमान काव घाला
किंवा व्यवस्था पर घाला काही आचार
असावा असें आचार्यांनीं दगविलें आहे

per to state that works called
varāṇas lay down general propo-
sitions based on the immutable
eternal and essential property of
a genus called an Ākṛiti. There
is an essential general Vāla
which applies to all particular ex-
amples. And this Vāla cannot
admit of any inference. There-
fore every duty is based on an
original scriptural injunction.
This is the comment of Shukra
on this sūtra. All the statements
made appear to be disconnected
because the opponent obstinately
attempts to justify local customs
such as Holi and commentators
seek to support him. But accord-
ing to Jaimini no local customs
are to be recognized. A duty
if enunciated in the recognized
scriptures ought to be perform-
ed by all. Hence a conclusion
as to the importance and pro-
priety of all local customs, such
as the Holi so rampant in this
country can be easily drawn.
They are not sanctioned by Jai-
mini or his predecessors.

1. This is a reply to the state-
ment made by the opponent in
the eleventh sūtra of this chapter

सूत्राणि.

आख्या हि देशसंयोगात् ॥ १९ ॥ (सि० आ० नि०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । क्वचित् क्वचित् कर्माख्याविशेषो दृश्यते तस्या बीज देशविशेषः । देशनाम्नः कर्मनामानि भवन्तीति तात्पर्यम् ॥

न स्याद् देशान्तरेष्विति चेत् ॥ २० ॥ (सि० आ०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । देशविशेषात् कर्माख्याविशेष इति न । कुतः । देशान्तरे कर्माख्यातर भवेदिति चेदुत्तरसूत्रेणाचार्य समाधत्ते ॥

१८ सर्वजनानीं सर्वस्थळीं आणि सर्वप्रसंगी जो धर्म आचारायाचा तो नित्य धर्म नित्य आहे अस अनुमान जेव्हा काढता येत नाही, तेव्हा देशाचारावरून किंवा कुळाचारावरून जो व्यवस्था वास्तवतात, ती योग्य व्यवस्था नाही असे समजाव या सूत्रावरून कुळाचार आणि देशाचार यांची योग्यता काय आहे, हे विशेष स्पष्ट झाले

In the sutra under consideration Jaimini states that an inference to be drawn or an adjustment to be made ought to be based on some direct scriptural statement

18 An immutable and permanent duty is that which ought to be performed by all men without any restriction of time or place. The adjustment which consists in accepting local customs or customs peculiar to certain families only, is not proper, when no inference can be drawn as to the immutability or permanence of a duty. This sūtra invalidates all local customs

१९ देशावस्थान नात्र
पठते, मह्यून देशाचार करावा
(सि० आ० नि०)

२० नाहीं देश बदलला
कीं नात्र हि बदलले, तर मग-
(सिद्धांतावर आशका)

१ पूर्वोक्तोल लोह हाथी करवान
आणि उचरेकडाल लोक पोथ्य हिटविना
त, या चालीस अनुलक्षण पूर्वोक्तकार
असें म्हणतो कीं देशावरून देशाचाराचा
नात्र पडते. त्यावर जैमिनीचें म्हणें
असें आहे कीं देशाचाराचा आणि ज्या
स्वर्गा जो रहाता त्याचा विगेष संबध ना
हीं काही हे पुढील सूत्रावरून स्पष्ट होईल
आतां इतकेंच सांगितलें आहे. पुढे कीं
नात्रावरून कुलाचाराची निष्ठा देशाचारा
ची न्ययस्था करतां येत नाहीं या सू
त्रास आभाषाचा निरास असतो म्हणलें
आहे तें आम्हांस समजत नाहीं

२ जो पु यात राहतो, तो पुणेंकर
त्यानें पुणें सोडलें आणि दुसऱ्या देशां
गेल्या तरी त्यास पुणेंकरच म्हणतात
म्हणून देशात रहाण झालें, म्हणून ना
त्र पडतें असें म्हणतां येत नाहीं यावरून
देशाचाराची आणि ज्या देशात तो
राहतो त्याच्याशीं कांहीं संबध नाहीं
म्हणून १० व्या सूत्री ज वर्णन केलें
आहे, तें ये पासारचें नाहीं

19 Because a custom
is named after a country
(local customs are valid)

20 No, (a local custom
is not named after a coun-
try) If it be said that
the change of one's coun-
try ought to change the
name of a work then—(An
objection against the final
statement)

19 The opponent states that
a custom is named after a coun-
try as he observes a custom like
the Holi among the Easterns
and the custom of parading a
bull and killing it among the
Northerns. Jaimini in reply
states that there is no essential
relation between a local custom
and the place where one resides.
The next sūtra will throw light
on this statement. Suffice it to
remark that no legitimate basis
for local customs can be establish-
ed from their mere names. This
sūtra it is stated removes an ob-
jection against the final state-
ment. We do not see this.

20 He who is a native of
Poona, is a Poonite. When he
leaves Poona and goes to some
other place he is still called a
Poonite. Hence there is no con-
nection whatever between a local
custom and the place of one's resi-
dence. Therefore the statement
made in the 19th sūtra is not to
be accepted.

सूत्राणि.

स्याद् योगाख्या हि माथुरवत् ॥ २१ ॥ (आ० नि०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । यथा माथुरशब्दो यौगिकः मथुराया यो न वसति सोऽपि माथुरः । तथा कर्माख्या यौगिकी । देशविशेषसंबन्धे नष्टेऽपि देशविशेषात् प्राप्ता कर्माख्याऽवशिष्यते ॥

कर्मधर्मो वा प्रवणवत् ॥ २२ ॥ (आ०)

पदानि स्पष्टानि ॥

पदार्थः । प्रवणः=निम्नदेश. (यज्ञमंडपे प्राक्प्रवणत्व)

वाक्यार्थः स्पष्टः ॥

भावार्थः । यथा प्रवणभेदेन कर्मधर्मो भिद्यते तथा देशभेदेन कर्माख्या भिद्येत । अतः कर्माख्या न यौगिकी । इत्याभासः ॥

अनुसंधेयं वेदवाक्यं ॥

प्राचीनप्रवणो वैश्वदेवेन यजेत ॥

तुल्यं तु कर्तृधर्मेण ॥ २३ ॥ (आ० नि०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । कर्त्ता यजमानः । तस्य धर्मेण (श्यामत्वादिना) यथा कर्म न भिद्यते तथा देशभेदेन कर्म न भिद्यते । इति सूत्रस्य तुल्य-
तुल्यदयोरर्थः ॥

२१ मथुरावासी हैं नात्र
पडले, तर्गाच योगिक नात्रे प-
डतात (आ० नि०)

२२ नऱ्हे खोल प्रदेशा-
त्रिपर्यां जगो व्यवस्था आहे,
तराच कर्मसंवधी धर्मात्रिपर्यां
असात्री (आ०)

२३ नऱ्हे कारण घर्म आ-
चरणाच्याच्या गुणामध्ये आणि
देशामध्ये साम्य आहे

२१ सुभ्रातृलया ॥ त्या दृष्टीने विचार
करायाना ॥ आहे पदाचा अर्थ पदाचा अर्थ
जे अर्थ होतो, त्याच योगिक असे म्हण
तात बरील चार पाच सुभ्रातृ जे वि-
चार चालला आहे ता समान पा करता
घोडा इतिहासाचा विचार केला पाहजे
प्राचीन काळी आर्यलोकात दोन साम्रा-
ज्य प्रसिद्ध होते एका साम्राज्याचे लोक
म्हणत की मायेतील सर्व राज्य उत्पन्न
आहेत आणि दुसऱ्या साम्राज्याचे लो-
क म्हणत की ते अन्युत्पन्न आहेत
असा या दोन साम्राज्याचा यत्न विस्त-
रित वादविवाद चालला होता येथे
रण राज्यापन दुसऱ्या साम्राज्याचा ना-
यक होता याच विवादात पाणिनीने
पर ताद कादली तो अशी ज्या
पदाचा उत्पत्तीने अर्थ घेत नाही ते प-
द सांकेतिक आहे असे समजावे अ-
भ्यासित जे जे वाद उत्पन्न होतात ते ते

21 Because a word is
to be etymologically nam-
ed as a Mathurā man (is
named though he does not
reside in Mathurā.) (Ob-
jection removed)

22 No, as (there is a
special arrangement about)
a sloping place so (there
ought to be one about) a
sacrificial duty (An objec-
tion.)

23 No because there
is an analogy between the
qualities of a sacrifice
(and a country)

२१ The term Yogākhyā do-
serves to be examined. The sense
of a term based on its etymology
is called Yōgika. It is necessary
to go into the history of the an-
cient Aryas that this controversy
may be understood. There were
two well known schools of gram-
marians among the ancient Ar-
yas. The one stated that
all words in Sanskrit or any
language are derivative. The
other school stated that they
were not derivative that is, they
were conventional. A controversy
was carried on between these
two schools for a long time.
The latter was led by Shākara-
ya, a great grammarian. Panini, an-
other distinguished grammarian
proposed a compromise—that
term the sense of which can not
be etymologically fixed, is con-
ventional. All philosophical dis-
cussions were necessarily mixed
up with the theological contro-
versies in early ages. Thus con-

सूत्राणि.

अथ साधुपदप्रयुक्त्यधिकरणम् ॥

प्रयोगोत्पत्त्यशास्त्राच्छब्देषु न व्यवस्था स्यात् ॥२४॥ (पू०)

पदानि । प्रयोग-उत्पत्ति-अ-शास्त्रत्वात्, शब्देषु, न, व्यवस्था, स्यात् ॥

पदार्थः । प्रयोगेणोत्पत्तिविषये नास्ति शास्त्रं येषां ते प्रयोगोत्पत्त्यशास्त्राः । तेषां भावः तत्त्वम् तस्मात् । अन्यानि पदानि स्पष्टानि ॥

वाक्यार्थः । प्रयोगेण शब्दा उत्पद्यते । तेषु शास्त्रं नास्ति । अतस्तेषां प्रयोगे व्यवस्था नास्ति ॥

भावार्थः । प्रयोगसामर्थ्यात् शब्दानां ज्ञानं भवति । अर्थश्च प्रतीयते । प्रतीतेऽर्थे शब्दानां साधुत्वम् । यैर्यैः शब्दैरर्थः प्रतीयते ते शब्दाः साधवः । अतः केचिच्छब्दाः साधवः । इतरेऽसाधवः । इति व्यवस्था न पटते । सर्वशब्दानां साधुत्वे तेषामनादित्वापत्तिः । इति पूर्वपक्षः ॥

धर्माचारात् शिरसान्ध शिरसात् त्याप्र-
माणं हा हि वाच धर्मविचारात् शिरसा
या वाचाप्रमाणे पूर्वपक्षाचे म्हणणे पडले
की देशाचारास देशावरून नाव पडते
नावची योग्यता मोठी आहे नावावरून
जे प्रमाण निघते त्यास समाख्या
असे म्हणतात याकरिता कर्माच्या नावावरून
व्यवस्था करून ज्या देशावरून ते
नाव पडले त्या देशी तो वर्म आचारावा
असे अनुमान निघते यावर आचार्य
असे म्हणतात पंचवटी असे नाव
पडले आहे पण तेथे पाच वड कोठे
आहेत ? पुणेकर असे ज्याचे नाव पडते
तो नेहमी पुण्यातच कोठे राहतो ? यावरून

controversy was, therefore, both
philosophical and theological.
Starting from this controversy,
the opponent insisted that certain
customs were local because they
were only named after particular
places, and that the importance
of a name in itself was great, for
proof based on a name itself is
called Samākhyā. Hence due
importance being attached to this
proof, it is to be inferred that a
custom is to be practised in a
country from which its name
is derived. In reply to this, Jai-
mini observes that a certain place
is called Panchavati (a place of
five Banian trees), where there
are no five Banian trees, and
that a Poonite does not always
stay in Poona. Hence no arrange-

सुखपदाच्या प्रयोगाविषयी विचार

२४ प्रयोग केल्याने शब्द उत्पन्न होतात, म्हणून शब्दामध्ये ग्राह्य नाही म्हणजे व्यवस्था नाही [पू०]

नाशवस्तु काही व्यवस्था करता येत नाही म्हणून जो घम आपराधाचा तो सर्वांनी आपराधा समाप्ता म्हणजे काय, आणि निवा संघर्ष या मी भासच (३३, १२) सुद्धा सांगितले आहे

२० "प्राधान्य प्रवर्णकेऽदेवेन यजेत" असं ब्राह्मणयज्ञसूत्रात वचन आहे असं इत्यादी याचा अर्थ "पूर्वकडील झाले प्रवेर्णा वैश्वदेव याग करावा" या स्वर्ग्य वैश्वदेव आणि पूर्वकडील झाले प्रवेर्णा यांचा संघर्ष आहे १६१५ याचा आणि वेगाचा संघर्ष असला यावचन देशाचार करावा असे अनुमान निघते असे पूर्वपक्षकाराच म्हणतात आहे

२३ घम आपराधाचा वण काळा असला किंवा गोरा असला म्हणजे काही त्याच्या रंगात अंतर पडत नाही वसेच वेलावचनहि कर्मात अंतर पडत नाही १६१५ अमका धर्म अमक्या घेई आचाराचा ही व्यवस्था करणे योग्य नाही असा शबराने सूत्रात स्पष्ट बर्गिला आहे आणि को त्याहि प्रकरे विचार केला तरीपि वेगाचार करावा असे सिद्ध

THE SUBJECT OF THE USE OF PROPER WORDS

24 Words are produced by their being used therefore, there is no adjustment about them (Statement of an opponent)

ment can be based on a mere name Hence a duty ought to be performed by all. The nature and bearings of exegetical evidence called Samākhyā are explained in (III. 3-14) of this Mīmāṃsā.

20 In the eastern slope of the sacrificial ground one ought to perform the Vāṇśadvāsacrifice. This text is said to be in the Boudhdhāvana śirota-sūtra. This text mentions a relation between the Vāṇśadvāsacrifice and the eastern slope. Therefore there is a relation between a sacrificial work and a locality. Hence the conclusion that local customs are valid is to be drawn. This is the way the opponent argues.

23 As the complexion of a sacrificer that is, the black or white colour of his face does not make any change in his duties so his residence in a country does not impose upon him any special duty. Therefore, the arrangement that certain customs are peculiar to a particular locality is totally improper. This is the way commentator Shabara distinctly interprets this sūtra and establishes that the discussion no matter how it is carried on, points

सूत्राणि.

शब्दे प्रयत्ननिष्पत्तेरपराधस्य भागित्वम् ॥ २५ ॥ (सि०)

पदानि । शब्दे, प्रयत्न-निष्पत्तेः, अपराधस्य, भागित्वम् ॥

पदार्थः । प्रयत्नः=आभ्यतरक्रिया ॥

भावार्थः । शब्दे क्रियमाण उच्चारयिता प्रयतते । यत्र प्रयत्यते तत्रा-
पराध्यते । अतः शब्दकदपराधनोति । कृतेऽपराधेऽसाधुत्वम् ।

अतः केचिच्छब्दाः साधवः । इतरेऽसाधवः ॥

महता प्रयत्नेन शब्दमुच्चरन्ति । वायुनाभिरुत्थित । जसि विस्तीर्ण । कठे विवर्तित-
त । मूर्धानमाहत्य पराहत । वक्त्रे विचरन् विविधान् शब्दानभिच्यनक्ति । इति शबर ॥होत नाही हे आपले म्हणजे स्थापन के-
ले आहे याचा आमच्या वाचकांनी
विचार करावा२४ या पूर्वपक्षापासून दुसरा विषय
लागला संस्कृतात जी पदे आहेत, तींच
शुद्ध किंवा प्राकृत भाषेतीलहि पदे शुद्ध,
असा वादविवाद उत्पन्न झाला, इतिहा-
ससंबधाने या वादविवादाची योग्यता मोठी
आहे कारण युरोप देशीं असाच वाद
उत्पन्न झाला होता पुष्कळ दिवसपर्यंत
पाद्री लोकांचे असें म्हणणे होते कीं मूळ
ख्रिस्तीधर्मपुस्तक जशा ल्याटिन भाषेमध्ये
होत, ती ल्याटिन भाषाच काय ती शुद्ध
आणि याच आणि तिजपासून उत्पन्न
झालेल्या अर्गाचीन युरोपी भाषा व्यवहा-
राच्या मात्र उपयोगी पण धर्म किंवा शा-
स्त्र याविषयी विचार करण्यास योग्य न-
व्हत आपल्या लोकांत सर्वत्र अजून
असाच समज आहे तसलेंहि वाक्य स-
ंस्कृत अमले म्हणजे पुरे, ते ग्राह्य होत
बुद्धिवाद करणाऱ्या लोकांना ही गोष्ट रुto the same conclusion that local
customs are not to be recognized.
This is important and deserves
attention24 This sūtra introduces a
new subject of discussion A con-
troversy, as to whether Sanskrit
or Prākṛita words were pure, was
originated This controversy is his-
torically very important for the
question was vehemently discussed
about three hundred years ago in
Europe The clergymen of Europe
maintained for a long time that
Latin alone in which the Bible was
read was pure and acceptable
and that modern European lan-
guages were fit only for common
life, but that they would not be
used as vehicles of philosophical
or theological thought Our country
men still believe that Sanskrit
alone is pure A text, no matter
what it is, if it be in Sanskrit is
to be accepted Ancient rational-
ists could not recognize this They
boldly asserted that the words are
known as they are used No
sooner is the sense of a word
known than its purity or impu-
rity is ascertained All those

सूचना.

	रुपये	आणे.
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारांस टपाल हंशिलावद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

अंयकर्त्यास अथवा म्यानेजरास जीं पत्रे लिहावयाचीं, तीं “षड्-दर्शनाचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंवर ६४१” या पत्त्यावर लिहावीं. वर्गणी वगैरे संबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs.	A.
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy.

N. B. The subscription is to be paid *in advance*
No accounts of arrears can be kept .

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintanikâ-Office*, Poona, *Sadashive Petha*, House Municipal No. 641.

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

षड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन

वृत्तिसहित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १	ऑगस्ट १८७७	अंक ८
VOL. 1	AUGUST, 1877	No 8

पुणें

“ज्ञानप्रकाश” छापखान्यांत छापिलें

(सन १८७७ च्या २५ व्या आक्टोबरमार्गे नोंदली आहे)

प्राचीनशाल औपमन्यव. सत्ययज्ञः पौलुषिरिन्द्रधुम्नो भाल्लवयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्विस्ते हेते महाशाला महाश्रोत्रियाः समेत्य मा-
मा ५ सात्रकुः को न आत्मा किं ब्रह्मेति ॥ छान्दोग्य । ५.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us

Anna Moreshwar Kunte B A., M D, Esqr, Bombay

Rao Sahab Mahiput Rao Rupam, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad.

Rao Sahab Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotace, Sindha.

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B A, Sanskrit Teacher
High School, Baroda

WE have sent a copy (suppliment to No 8) of testi-
monials and the opinions of the Press We are much obliged to
learned scholars and gentlemen of Europe as well as to hundreds
of native gentlemen who have subscribed to this periodical

२५ शब्द करते वेळीं (बो-
लणारास) प्रयत्न करावा, लाग-
तो प्रयत्न झाला कीं अपराध
धडतो (सि०)

चला नाहों. ते असें म्हणूं लागला कीं
प्रयोग केला म्हणजे शब्दावाचें ज्ञान हातें
अव कळला कीं शब्द योग्य किंवा अया-
ग्य हें कळतें. ज्या ज्या शब्दांनीं अर्थ
कळतो ते ते शब्द योग्य आणि काहीं
शब्द योग्य आणि काहीं अयोग्य अशीं प्रत्ये-
क स्या समजत नाहीं. ह्मणून सर्व शब्दांना योग्य-
त्वाआहे आणि अतें म्हणूं तर नीमांस
काचे मवायमागे सोरेंच शब्द अनादि
होऊन बसणान पुढिवाच करणारा पुढ
पक्षकार असा फर्क पाहता

२५ छत्रार्थ स्पष्ट आहे फक्त
सूत्रसंबंध बाधिलेला हा जे पुरे ज्या
ज्या प्रसंगीं अपराध धडता, त्या त्या प्र-
संगीं अयोग्यता उत्पन्न होते. बोलणारा
शुद्धी, शुद्धी पडली कीं शब्द अशुद्ध
होता. पाहिलेला काहीं शब्द शुद्ध आ-
णि काहीं शब्द अशुद्ध असें म्हणजे मज्जा
पडतें. शब्दस्वाभावांनीं आपल्या भाषात
असें म्हणूं आहे कीं बोलणारे योग्य
प्रवाधानें शब्द उच्चारतात वैधीयार्थी वा
पु उत्पन्न होतो तो उरामध्ये येऊन पस-
रतो, फेकामध्ये येऊन फाकतो
मग टाळून आणून मागे परततो
मग जेव्हां हा तोंड मध्ये धोऊन वेष्टा अ-
नेक प्रकारचे शब्द प्रकट होतात शब्दो-
त्पत्तीवपर्यां ही एक उपपत्ति आहे हा
ह उत्पन्न कसा होतो यावेपर्यां पाचका

25 In pronouncing a
word (a speaker) makes
an effort an effort (neces-
sarily) partakes of a mis-
take (Final statement.)

words which convey some sense
are pure. Therefore, the division
of words into pure and impure is
impossible. Therefore, all words
are pure. Put such a statement
if based on the arguments of the
Mīmāṃsakas, would render all
words eternal. This is the way
the rationalistic opponent argues.

26 The sūtra is perspicuous
enough. It is, however, necessary
to justify its collocation. When-
ever a mistake is committed
impurity or impropriety is an
inevitable consequence. A speak-
er necessarily commits a mistake
which renders a word uttered
improper or impure. Hence it
is necessary to recognize the
division of words into pure and
impure or correct and incor-
rect. Commentator Shabara ob-
serves—"Speakers make an effort
in pronouncing a word. Air is
raised at the navel. It spreads
in the chest. It becomes broad
in the throat. It glances against
the palate and is thrown back
words. When it revolves in the
mouth, it manifests a variety of
words. This is a theory of the
origin of words. This subject
deserves attention. The purport
of Shabara's remarks is to prove
that because words are produced
in this way some are pure and
correct, and others, impure and
incorrect.

सूत्राणि.

अन्यायश्चानेकशब्दत्वम् ॥ २६ ॥ [सि० यु०]

पदादीनि । स्पष्टानि ॥

भावार्थः । यदनेकशब्दत्व पूर्वपक्षेण प्रतिपादित तदन्याय्यम् । अने-
केषु शब्देष्वेकोऽनादिः । अन्येऽपभ्रंशाः । इति सम्यग् व्यवस्था ॥

तत्र तत्त्वमभियोगविशेषात् स्यात् ॥ २७ ॥ [आ० नि०]

पदानि । तत्र, तत्त्वम्, अभियोग-विशेषात्, स्यात् ॥

पदार्थः । तत्र=तस्मिन् विषये=व्यवस्थाविषये । तत्त्वम्=निर्णयः ।
अभियोगविशेषात्=उपदेशविशेषात् ॥

वाक्यार्थः । उपदेष्टारो विशेषेण याव् छन्दान् पठन्ति त एव साधव
इति व्यवस्थाविषये निर्णयो भवेत् ॥

भावार्थः । पाणिन्यादयः शब्दशास्त्रमुपादिशन्ति । तेन शब्दानां
साधुत्वासाधुत्वव्यवस्था निर्णेतुं शक्यते । अतः केचिच् छब्दाः
साधव इतरेऽसाधव इति सिध्यति ।

नी विचार करावा. शबराच्या म्हणण्याचे
इतकेच तात्पर्य आहे की असे धडले म्हणू-
न काही शब्द योग्य आणि काही अयो-
ग्य आहेत

२६ (एका अर्थाचे) अनेक शब्द आहेत, असे +हणजे अन्याय आहे (सि० सु०)

२७ (उपदेशाक शब्दांचे) विरोध वर्णन करतात, म्हणून निर्णय करता येतो (आ०नि०)

२६ अनेक पद्यापराज्जांमध्ये एकच शब्द सारा असतो बाकी सव अपभ्रंश पतज्जतीच्या वेळीं संस्कृत भाषा असतां प्राकृत भाषा उत्पन्न होऊ लागल्या होत्या जैमिनीच्या वेळीं प्राकृत भाषा प्रबळ झाल्या होत्या मग शब्द संस्कृत होवा, परंतु जी भाषा लोकप्रिय चालू होती, तिच्यामध्ये त्या एका शब्दावरून पुष्कळ निरनिराळे शब्द होते पूर्वपक्षकारांचे ह्मण। कीं हे सारे निरनिराळे शब्द प्राकृत आहेत जैमिनीचे म्हण। कीं एक मूळ संस्कृत शब्द शुद्ध, आणि बाकी सर्व अपभ्रंश असून आहेत

२७ पाणिनीसारखे शब्दव्यवस्थापक झाले, म्हणून काही शब्द योग्य आणि काही अयोग्य असे आहेत मूळ संस्कृत शब्दांचा "अभियोग" हे परं आहे त्याचा अर्थ शिक्षण, उपदेश असा होतो पाणिनीच्या अष्टाध्यायीमध्ये उपभोग शब्दाचाहि असाच अर्थ असतो.

26 (It is unjust to maintain that there are) many words (having one and the same sense) (An argument in support of the final statement.)

27 From particular dissertations (on words) their essential form (can be ascertained.) (An objection removed)

26. Only one word is correct when there are many words having the same sense. The rest are mere corruptions. At the time of Patanjali, though Sanskrit was generally spoken, yet the modern Prākṛita dialects had begun to spring up. At the time of Jaimini they had grown up, and commenced to predominate. The original word was Sanskrit, but in a Prākṛita dialect, its different corrupted forms were prevalent. The opponent holds that the latter are acceptable. Jaimini on the contrary holds that the original Sanskrit word alone is pure, correct, and acceptable and that the corruptions are impure, incorrect, and not acceptable.

27 A great teacher [like Pāṇini] had systematized words. Therefore, such words are correct and others, incorrect. In the original Sanskrit sūtra, the term *Abhayaṅga* is used. It means a dissertation. In the *Aśṭādhyāyī* of Pāṇini, the term *Upayoga* has a similar meaning.

सूत्राणि.

तदशक्तिश्चानुरूपत्वात् ॥ २८ ॥ [उ० १]

पदानि । तत्-अ-शक्तिः, च, अनुरूपत्वात् ॥

पदार्थः । तदशक्तिः=तेषामशक्तिः । तेषाम्=अनेकशब्दानाम् ।

च=पुनः । अनुरूपत्वात्=रूपसादृश्यात् ॥

वाक्यार्थः । पुनः । रूपसादृश्यात् तेषां नामापभ्रशानां (अर्थद्योतने)
शक्तिर्नास्ति ।भावार्थः । अपभ्रशानां स्वतंत्राऽर्थशक्तिर्नास्ति । कुतः । साधुशब्दानां
रूपसादृश्यात् तेषामर्थशक्तिः । इत्यपभ्रशानां याऽर्थशक्तिर्भा-
सते सोपपद्यते । इति जैमिन्याचार्योऽभिप्रेति ॥

एकदेशत्वाच्च विभक्तिव्यत्यये स्यात् ॥ २९ ॥ [उ० यु०]

पदानि । (तत्त्वं नामार्थः) एक देशत्वात्, च, विभक्तिव्यत्यये, स्यात् ॥

पदार्थः । देशः=अंशः । एकदेशः=एकाशः । तस्य भावः=तत्त्वम् ।

विभक्तिव्यत्यये=विभक्तिव्यतिक्रमे सति ॥

वाक्यार्थः । पुनः । सत्यपि विभक्तिव्यतिक्रमेऽपभ्रशानामेकदेशत्वादर्थः
स्यात् ॥भावार्थः । पुनः । अपभ्रशानामर्थः प्रतीयते तस्य किं बीजम् ।
अपभ्रशे साधुपदस्यांशो वर्तते । तेन सत्यपि विभक्तिव्यतिक्र-
मेऽर्थो ज्ञायते ॥

गाव्यादिदर्शनाद् गोशब्दस्मरणं तत् सास्नादिमानवगम्यते । इति शबर ॥

२८ पुन (अपभ्रंशाच्चै) रूप
प सारस्य असते नृपूना अपभ्रं-
शमध्यं अर्थ प्रकट करपयाची
शक्ति नाहीं (उ०)

२९ पुन (मूळ संस्कृत)
राज्य एक खरा (त्याच्या) वि-
भाक्ते फिरल्यानें (अपभ्रंशापा-
सून अर्थ निष्पन्न होतो) (सि०
यु०)

२८ अपभ्रंशाचे अंगी अर्थ माहीं
मात्र राज्याचा जो अर्थ होतो, तो संस्कृत
राजाच्या आशानें होतो. सारे मा-
त्र राजा संस्कृत राज्यापासून उत्पन्न
झाले, असें जैमिनीचें ह्मणें आहे.
नृपूना त्याच्या अंगी स्वतःच अर्थशक्ति
नाहीं. नृपूना ते योग्य नाहींत. जगता-
मध्ये इतारो माया आहेत, त्या सर्वांची
आदिमाता संस्कृत माया आहे, असें नृ-
पूनाचे वर एकपरी सांगेल आणि एकपरी
सांगारहि माहीं. जैमिनीचें ह्मणें
असें खरें कीं मातृ आणि संस्कृत राज्याची
सादृश्य आहे, इत्यन मातृ राज्याला
अर्थ आहे.

२९ संस्कृत राज्याचे अपभ्रंश होऊन
मातृ राजा झाले. मग मातृ राज्याला
अर्थ कोणून आला? असा संशय उत्पन्न
झाला. या संशयाचे निवार. जैमिनि
असें करता कीं अपभ्रंशामध्ये मूळ सं-
स्कृत राज्याची कांही अंश असली. यामुळे
अपभ्रंश पश्चात्ताप मूळ संस्कृत राज्याची

28 Again, [the cor-
ruptions have] a similar
form, therefore, [they
have] not that power (of
manifesting a sense) (A
reply)

29 Again, though the
original Sanskrita word
is one, yet being its
modifications, (the corrup-
tions have some sense)
(Argument in support of
the final statoment)

28. The corruptions of a word
have no sense. Their sense in
the Prākṛita dialects is based on
the original Sanskrita word from
which they are derived. Jaimi-
ni maintains that all Prākṛita
words are derived from original
Sanskrita words. Therefore they
have no independent sense of
their own. Therefore they are
impure and inexact. It is par-
tially proper to maintain that
Sanskrita is the original mother
of the hundreds of languages
spoken in the world. Jaimini
believes that the Prākṛita words
have some sense or other because
they resemble some original
Sanskrita words.

29 The original Sanskrita
words were corrupted into Prā-
krita words. The question is,
how have the Prākṛita words
got some sense? Jaimini thus
answers this question — a part
of the original Sanskrita word is
seen in its corrupt form. Hence the
sound of the corrupt form puts
the hearer in mind of the origi-
nal Sanskrita word. Hence a

लौकिक आणि वैदिक श-
ब्दांची ऐक्यविचार

आहर्ताच्या दार्शनिकविषयी विचार

३० (अपभ्रंश आणि शुद्ध
पदे यांच्या योगाने) फर्म फर्में
करावे हे समजते, म्हणून त्या
दोहोंचा अर्थ एवढा आहे, कार-
ण (अपभ्रंश कोणते, आणि
शुद्ध पदे कोणती) ही निश्च-
यता येत नाही. (पू० १)

१ या उक्त्यातून जे विवरण वा-
च्य झाले आहे, त्याची या पदां वार मा-
ही आहे. आयत्ति ही काव्य, आणि
व्यक्ति ही कोणती त्यांचा परस्परसंबंध
काय, त्यांचा व्यापार वम कोणते, असा
विचार पुढीलपरी पांचवे वषट्पदी वार
सा अग्रज अग्रजहि पाहिल्या तेव्हा वार
विचार होतो. पुढीलपरी वषट्पदी
वाचविवादांत आणि आतांच्या वाचविवादांत
त इतके अंतर आहे की तेव्हा वार विवा-
द वार पायी पदवि वारून त्याचा आ-
वाह वारला आहे आणि या वा-
चविवादातून एवढा गहन विचार नि-
ष्पन्न झाला आहे. या वाचविवादाचा
यत्नास काय, याचा विचार पुढीलपरी
करे. एवढे वार त्यांचे वारक्य वार के-
ले आहे पुढे वस्तुमात्रात नामक्य
आहे. वस्तु आहे त्या वस्तूचा अर्थ
२ - नामाच्या योगाने वस्तु आहर्ता

THE SUBJECT OF THE IDENTITY
OF SACRED (VAIDIK) AND
PROFANE (LOKIK) WORDS.

THE SUBJECT OF THE POWER
OF A FORM.

30 (Corrupt words as well as original Sanskrit words) can declare how sacrificial works are to be performed. Therefore, the sense of both is the same because (corrupt words) cannot be distinguished (from the pure original words.) (1 Statement of an opponent.)

ordinary conversation. In this connection, the tenth sūtra of this pāda may be seen.

30. The subject introduced by this sūtra is important. The controversy as to what is a form? what an individuality? as to their mutual relation and their characteristic marks was vehemently carried on in Europe about five hundred years ago. And yet it is not concluded. Yet the form and methods of the European controversy have now undergone important changes. Great practical results have, however, proceeded from this controversy the bearings of which we will point out in the summary of this chapter. The description of its nature in this place will simply answer our purpose. Every thing known has a form as well as a name. Its form consists in its qualities. A name only serves to distinguish it from other things. Hence the name of a thing sums up its

येते याकरिता वस्तूच्या नामात काय ते त्याच्या सर्व वर्णांचे वीज आहे राखून काय ते आमचे प्रमाण असें वैयाकरण लोक म्हणतात. ज्ञा त्याच्या म्हणण्याचा अर्थ काय ? वस्तूचे नाम मात्र वास्तविक आहे आणि त्या नामाच्या परीक्षेवरून त्या वस्तूचे सर्व धर्म कळतात. याच्या उलट वाद करणारे पंडित असे म्हणतात की वस्तूचे रूप वास्तविक, आणि तिच्या नामाच्या विचारात काही तात्पर्य नाही. म्हणून आकृती म्हणजे काय, हें सांगितले पाहिजे. घोडा असे म्हटले असता प्रत्यक्ष एखाद्या घोड्याची आपणास अठवण होऊन घोडा या पदार्थाचें ज्ञान होतें. अथवा कोणत्याहि घोड्याच्या स्वरूपाची अठवण न होता घोड्याचा आकार एकदम लक्षात येतो कारण घोड्याचें एकदर स्वरूप मनुष्याच्या मनोत पूर्वीच पसत आहे यावरून हा घोडा असे मनुष्यास ओळखता येते आता, असा जो घोड्याचा सामान्य आकार, आणि जो आकार सर्व घोड्यास सारखाच लागू पडतो, आणि सर्व घोड्यात सारखाच अढळतो, त्या आकारास आकृति म्हणावे दुसरें, या आकृतिज्ञानाची उत्पत्तिकशी, हे सांगतांना पंडितात दुफळी अढळते कोणी असें म्हणतात की नांना वस्तु पाहिल्यानं वस्तूचा सामान्य आकार लक्षात येतो, आणि आकृतिज्ञान होतें, म्हणून व्यक्तिज्ञान हेंच आकृतिज्ञानाचें कारण आहे यावर काहीं पंडित असें म्हणतात की एकादी नवीनच वस्तु पाहण्यात आली, तरी ती अमुकच जातीची अशी ओळखता येते याकरिता व्यक्तिज्ञाना-

qualities Grammarians believe in words only How is then belief to be understood ? how is it to be interpreted ? They believe that the name of a thing is real, and the examination of a name discovers all the qualities of the thing of which it is a name Philosophers opposed to the grammarians assert, on the contrary, that the form of a thing is real, and that the examination of its name is useless Hence the discussion of the nature of a form is historically important We know a horse to be a horse because we are reminded of an individual horse when the word horse is generally pronounced This is one view Again, we know a horse to be a horse, because the form of a horse permanently exists in the human mind. The form which is thus innate in the human mind, which is common to all horses, and by which a horse is known to be a horse, is called an *Ākṛiti*. This is another view Philosophers are divided on the subject of the origin of the notion of a form Some thinkers hold that continued observation of a variety of horses produces the general idea of a horse, and that, therefore, the knowledge of individuals is the cause of the knowledge of a form, and others hold that when a thing is seen for the first time, it is recognized to be such and such, and that, therefore, the knowledge of individuals is not the cause of the knowledge of a form Again, the philosophical difficulty that the observation of individual things, however varied, and however long continued, can never exhaustively

वस्तु आरविज्ञान होत नाही दुसरी
अशी अडचण । आहे की विवेचि वस्तुची
परीक्षा कशी तयापि खण वस्तु त्या परी
क्षेत पावल्या असें ह्मणता येणार नाही
आणि सव वस्तूचें जोपर्यंत ज्ञान झालें
नाहीं तेंपर्यंत ह्मणान सामान्य असोदि
ह्मणता येणार नाही ह्मण सामान्य
ज्ञानाचा आरार वस्तुमात्रापासून मिळ
असून हातक वास्तविक आणि नित्य
आहे या स्वतंत्र, वास्तविक आणि नि
त्य आश्रय्या यापुढे ह्मणता येणारे
ज्ञान होतें आणि ती अनुक्रम आहे
असें ओळखता येतें याविषयी पुनः
उगार । घेऊं या पक्षसमर्थी पशु मा
रणा, आणि स्थाप्ये मांस अर्पण
करातें अशा प्रसंगी हा पशु एवढी
व्यक्ति आहे की आद्यति आहे । एवढी
विशेष व्यक्ति आहे असें म्हणत तर एक
पशु पळून गेला तर दुसरा आता येतो,
दुसरा पळून गेला तर तिसरा आता ये
तो यों पशु व्यक्ति मारी, आद्यति
आहे असें म्हणत तर आद्यति वास्तविक हो
वर नसल्यामुळे आद्यति करारें कस
माणि मारातें करतें । पशूस व्यक्ति म्हणतें
तरी अडचण येते, आणि आद्यति म्हणतें
तरी अडचण येते तयापि मीमांसक लक्ष
पशु आद्यतिच आहे असें मानतच अ
शी व्यवस्था कशी करितात हें पुढील
प्रमाणान्न स्पष्ट समजेल ज्या सूत्रा
चा विचार चाळला आहे तें पूर्वप्रसंग
आहे त्याचा भाष्यकार होत प्रकार
अर्थ करतच त्यांत मुख्य विचार कर
पानाही पदें तीन आहेत—मयोपचोद

include all the individual things of
the same species. And so long as all
things are not observed it cannot
be said that the whole species is
observed and that the knowledge
of a generality is accurately correct.
Hence a form consisting in the
knowledge of a generality is in
dependent, real and eternal. An
individual thing is known and
recognized by means of such a
form. An illustration will throw
light on this subject. The state
ment that an animal is to be
killed at the time of a sacrifice
and its flesh is to be offered to the
God—fire—is to be considered.
In interpreting it there are two
alternatives—is the animal
mentioned a particular individual
animal? or is it the mention of
a form? If the former alterna
tive be accepted, no animal can
be killed when the animal secur
ed runs away. If the latter al
ternative be accepted no animal
can be caught and killed as a
form is not visible and has no
material existence. Thus there
is a hitch in accepting either al
ternative. Yet the Mīmāṃsakas
hold that the animal mentioned
represents a form. The next
sūtra will elucidate their doctrine.
The sūtra under examination is
the statement made by an oppo
nent Commentators interpret it in
two ways. In the original Sān
kṛita sūtra, there are three terms
deserving particular attention
Prayoga-chodanā-bhāva, Arthai
katva, and Avibhāga. Prayoga
means a sacrificial work, Chodanā,
injunction or explanation, Bhāva
existence. Prayoga-chodanā-bhā
vāt is the first part of the sūtra
and means “from the existence
of the explanation of a sacrificial

सूत्राणि.

अद्रव्यशब्दत्वात् ॥ ३१ ॥ (पू० २)

पदानि । (अर्थैकत्वम्) अ-द्रव्य-शब्दत्वात् ॥

पदार्थः । द्रव्यवाचकः शब्दः=द्रव्यशब्दः । नास्ति द्रव्यशब्दो यस्मि-
स्तत्=अद्रव्यशब्दः । तस्य भावः=तत्त्वम् । तस्मात्=अद्र-
व्यशब्दत्वात् ॥

वाक्यार्थः । अर्थैकत्वं वर्तते । कुतः । द्रव्याश्रयशब्दभावात् ॥

भावार्थः । अर्थैकत्वेन शब्दानामनेकार्थत्वं नास्तीति दर्शितम् । अ-
नेकार्थत्वं त्वाकृतित्वं ज्ञापयति । गौः गौः गौः इत्युक्तं चेत्
प्रत्येकस्मिन् गोशब्देऽर्थः प्रतीयते । अतोऽसकृदुच्चारितानां
गोपदानामेक एवार्थः । सोऽर्थो व्यक्तिमाश्रयति । कुतः । षड्
देया द्वादश देयाश्चतुर्विंशतिर्देया इत्युक्तं चेत् षडादिभिः
संख्याभिर्न द्वाकृतिर्युज्यते । परंतु काश्चिदपि द्रव्यविशेषो देय इत्य-
पेक्षितम् ॥

नीमावात्-हे प्रथम पद आहे त्याचा
अर्थ कर्माचें विधान असल्यामुळे अर्थ-
कत्व हे दुसरे पद आहे त्याचा अर्थ
शब्दाचा एक अर्थ अविभागात् हे तिसरे
पद आहे त्याचा अर्थ विभाग नस-
ल्यामुळे अशीं पदे पाडल्यानें जसा आम्ही
सूत्रार्थ केला आहे, तसाच होतो कर्म
कसे करावें, हे कळते कराने कळते ?
अशी आकाक्षा उत्पन्न झाली कीं मारुत
भाषेतील अपभ्रंशपदानें कळते, म्हणून
अपभ्रंशामध्ये आणि मूळ संस्कृतामध्ये
योग्यतेचा भेद नाही असा पूर्वपक्ष का-
ढ्याचा हेतु माय, हे सांगितले पाहिजे
बुद्ध्याने असे म्हणू लागले होते कीं ये-

work " The second part of the
sûtra is *arthaiikatva* which means
"the unity of signification." The third part is *ambhâgât* which
means "from the absence of
division " When the sûtra is
divided into these three parts,
it is interpreted as we have trans-
lated Thus the way in which
a work is to be performed is
determined by the signification
The question is,—the significa-
tion of what? Of the corrupted
forms of Sanskrita words as the
former are used in the Prâkrita dia-
lects Hence between corrup-
tions and original Sanskrita
words, there is no distinction as
based upon their purity or cor-
rectness What is the purpose

३१ वस्तुचा आश्रय कहल
राज्य रहात नाही, म्हणून (आ
कृति आणि व्यक्ती यांचा अर्थ
एकच) (पृ० २)

द्वितीय मूळ संस्कृत शब्दाचा माही प्रवि
ष्टा नाही, को त्याही शीतीने अर्थ स
मजला म्हणे झाले अपभ्रंशानेही
अर्थ समजला, म्हणून अपभ्रंशाची व्या
प्ति वैदिकपदांची प्रतिष्ठा सारखीच आहे
अभिमान म्हणून देखून असा पूर्वपक्ष
बोलावना बर्बादीची नि गाला होता, आणि
मराठीसारख्या प्राकृत भाषांची योग्यता,
अणि वेदाच्या भाषेची योग्यता सारखी
असे म्हणे पडले, ही गोष्ट वाचकांनी
लक्षात घेवण्याची आहे पुनः सूत्रां
तील उपयोगाच्यामाग पाहणी प्रयोग, चो
दना आणि अमात्र अशीं पदे पाहून
(आश्रयय घेतला असता) कर्मविधान
समजत नाही म्हणून आश्रयार्थ तोच व्य
क्त्यर्थ (अर्थव्य), कारण कर्ममत्तरी
आकृति आणि व्यक्ती यांत भेद करता
येत नाही असा भाष्यकार सूत्राचा
दुसरा अर्थ करतात एका सूत्राचे दोन
अर्थ होतात ही गोष्ट आध्यात्मिक इतिहा
सदृष्ट्या लक्षात घेव पावोनी आहे
कारण एकाच मतेपासून परस्पराला वि
रुद्ध अशीं दोन मते भाष्यकार काढतात
या गोष्टीपासून अचाने मतांचे अचाने
करण्याचा आमचे लोकांचा किती शौक
आहे हे सिद्ध होते

३१ उदाहरण म्हणून स्वष्ट समजेल दहा

31 (There is the iden
tity of a form and an in
dividuality), because a
name is independent of a
thing (3 Statement of
the opponent.)

of such a statement of the oppo
nent? Rationalists had declared
that the sacred words of the Ve
das had not any exclusive title to
purity and that the idea convey
ed by words was important, no
matter by what words it was
done. As the corruptions or
words in the Prākṛita dialects
conveyed ideas, there could be
no distinction between sacred
and profane words they were
equally pure and equally impor
tant Avibhāga means the ab
sence of division, that is, identity.
This declaration was made in
India at least 2000 years ago,
and Prākṛita dialects like Marāṭhī
were elevated to the importance
of the language of the Vedas.
This fact in the history of Indian
philosophy deserves attention.
Again, the first part of the sūtra
is divided into Pratyoga, Chodanā,
and Abhāva, and is interpreted
into, "the absence of a sacrifi
cial conjunction as determined
by a word signifying a form.
Hence the unity of signification
"consists in the identity of a
form and an individuality" be
cause no distinction can be made
between a form and an individu
ality at the time of a sacrifice.
This is the second interpretation
of the same sūtra. The fact that
the same sūtra admits of two
interpretations is important in
the history of Indian philosophy
for often two systems of thought

सूत्राणि.

अन्यदर्शनाच्च ॥ ३२ ॥ (पू० ३.)

पदानि । (अर्थैकत्वम्) अन्य-दर्शनात्, च ॥

पदार्थः । अन्यस्य दर्शनम्=अन्यदर्शनम् । तस्मात्=अन्यदर्शनात् ।
च=पुनः ॥वाक्यार्थः । पुनः । गोसदृशपदानां व्यक्तिवाचकता । कुतः । अन्य-
स्य (द्रव्यस्य) प्राप्तेः ॥भावार्थः । यदि किञ्चिद् द्रव्य नश्येत् तर्हि तद्धर्ममन्यद् द्रव्यं प्राप्नुया-
त् । पूर्वोक्तद्रव्यस्याकृतिवाचकता भवेच् चेत् तस्य नाशे
कुतः पुनः प्राप्तेः* ॥

आकृतिस्तु क्रियार्थत्वात् ॥ ३३ ॥ (सि०)

पदानि । (अर्थैकत्वम्) आकृतिः, तु, क्रिया-अर्थत्वात् ॥

पदार्थः । आकृतिः=(त्रिंशसूत्रं द्रष्टव्यम्) । तु=न । क्रियार्थः=
क्रियायाः प्रयोजनम् । तस्य भावः=तत्त्वम् । तस्मात्=क्रि-
यार्थत्वात् ॥

वाक्यार्थः । ना क्रियाप्रयोजनत्वादाकृतिः ॥

भावार्थः । आकृतिः शब्दार्थः । यदि व्यक्तिः शब्दार्थो भवेद् व्यक्त्यं-
तरे न प्रयुज्येत । अयं व्यक्त्यतरे प्रयुज्यते न तर्हि व्यक्तिः
शब्दार्थः । इति शबरः ॥* अत्र शबर उदाहरति यदि पशुरपाकतं पलायेत । अन्यं तद्वर्णितद्वयसमालभेत
इति । यदाकृतिवचनं शब्दो भवेदन्यस्यालभो नोपपद्येत । अन्यस्यापि पशुद्रव्यस्य सै-
वाकृतिस्तस्माद् व्यक्तिवचनं इति ॥

धावेत, वीस धावेत, असें म्हणलें असता
आकृतीचा बोध होत नाही, परंतु झाला
तर काही व्यक्तीचाच बोध होतो म्हणून-
न शब्द आकृतिवाचक नाहीत. सूत्रात
“अद्रव्यशब्द” म्हणून एक पद आहे

and belief diametrically opposed
to each other are founded on the
same philosophical treatise—a
circumstance which illustrates an
important phase of Indian conser-
vatism.

31. An illustration will ex-

३२ आणि दुसरे स्थळीं
विसून येतें, म्हणून (आकृति
आणि व्यक्तियांचा अर्थ एकच)
(पू०३)

३३ नव्हे (राब्द योजण्या-
चा हेतु) क्रिया आहे, म्हणून
(राब्दाचा अर्थ) आकृति आहे
(सि०)

त्याचा अर्थ को त्याहि वस्तूचा आणि
राब्दाचा निरपेक्षपण नाहीं

३२ उदाहरण ॥ वचन सूत्रार्थ स्पष्ट
समजेल पक्षाकरवा सिद्ध केलेला पशु
पळून गेला तर त्याच २ ॥ चा त्याच वया
चा दुसरा पशु आला। येतो म्हणून
पशु हें नांव आकृतिवाचक नाहीं का
रण एकाच वया होत आकृति अर्थाच
नसताना जर नांव आकृतिवाचक असले तर
एका आकृतिचा मारा झाल्यावर तरीच
दुसरी आकृति काढून आला। येईल ?

३३ सामान्य राब्दाचा अर्थ आकृ-
ति कीं न्यति ? हा वादविवादाचा या सू-
त्रानें आचार्य निर्णय करतात राब्दाचा
अर्थ व्यक्ति केल्या तर घोडा आणा अशा
प्रकार या सव वाक्याचा अर्थच होणार
नाहीं कारण एकच घोडा आहे असा
राब्दार्थ होईल आणि तो घोडा नसला
हा मे आला ही क्रियाच समजणार
नाहीं पुनः कोणी अशी कपी काढील
की हा मनुष्य मद्रासी आहे असें म्हणेल
असता मद्रास वाढावे ज्ञान होऊन येयें

32 (There is the iden-
tity of a form and an in-
dividuality) because an
other object is seen (3
Statement of the oppo-
nent)

33 No, because an
action is the purpose (for
which names or words are
used), (the names re-
present) a form (Final
statement.)

plain the sūtra. When it is said
that twenty or thirty are to be
given no form is meant. At any
rate, the numbers refer to indivi-
dual things. A name, therefore,
does not express a form. The
term Adraavyashabda is used in the
original Sanskrit sūtra. It signi-
fies the absence of a thing and is
interpreted into the statement
that there is no permanent rela-
tion between a thing and a name.

32. An illustration will explain
the sūtra. When an animal pre-
pared for a sacrifice runs away
another animal of the same co-
lour and of the same age can be
procured and substituted for it.
Therefore the name of an animal
is not expressive of a form, for
there cannot be two identical
forms. Hence one animal having
disappeared, another could not
be substituted for it, if the name
of an animal expressed a form.

33. Jaimini concludes by means
of this sūtra the controversy whe-
ther a common or generic name
represents a form or an indivi-
duality. If a name represented
an individuality only the state-
ment such as "bring a horse

सूत्राणि.

न क्रिया स्यादिति चेदर्थान्तरे विधानं न द्रव्यमिति
चेत् ॥ ३४ ॥ (उ० १.)

पदानि । न, क्रिया, स्यात्, इति, चेत्, अर्थ-अन्तरे, विधानम्, न
द्रव्यम्, इति, चेत् ॥

पदार्थः स्पष्टः ॥

वाक्यार्थः । न क्रिया संभवेदिति चेत् । पुनः । अर्थान्तरे विधानं न
द्रव्यमिति चेत् ॥

भावार्थः । अनेन सूत्रेणोत्तरसूत्रमवतारयति सूत्रकारः । अत्र द्वे दले
स्तः । न क्रिया स्यादिति चेदित्येकं । अर्थान्तरे विधानं न
द्रव्यमिति चेदित्यन्यत् । एतयोर्द्वयोर्दलयोर्द्वितीयतृतीयपूर्वपक्षौ
परिहरिष्येते ॥

तदर्थत्वात्प्रयोगस्याविभागः ॥ ३५ ॥ (उ० २.)

पदानि । तत् अर्थत्वात्, प्रयोगस्य, अ-विभागः ॥

पदार्थः । तदर्थत्वात्=आकृतिप्रयोजनत्वात् । प्रयोगस्य=क्रियानु-
ष्ठानस्य ॥

वाक्यार्थः । शब्दस्याकृतर्यत्वादनुष्ठानस्य विभागो न भवति ॥

भावार्थः । शब्दा आकृतिवचनाः । क्रियानुष्ठानसमये व्यक्तेराकृत्या-
संबंधः । तेनानुष्ठानमवकल्पते । व्यक्तौ प्रयुक्तायामाकृतिः सं-
बध्यते ॥

एवं 'षड् देवा गावो दक्षिणा'—इति दक्षिणाद्रव्ये सत्ययाऽप्रयोक्तव्ये गाव इत्याकृतिव-
चनो विशेषकः । तथा 'अन्य'—इति विनष्टस्य प्रतिनिधेरन्यत्वसंबन्धः, तत्र पशुशब्द
आकृतिवचनः, आकृत्या विशेष्यतीति । इति शबर ॥

॥ प्रथमाध्यायस्य तृतीयः पादः समाप्तः ॥

३४ किया नहीं कहलें त-
र, [आणि] दुस-या वस्तुविपर्यी
[जें] सांगितलें [तें] द्रव्य नहीं
कहलें तर [उ० १]

३५ [शब्दाना] अर्थ आ-
कृति असल्यामुळे कर्मानुष्ठाना-
चा विभाग होत नाही [उ० २]

॥१॥ असे निरादृष्ट ज्ञान दातं सतत
घोटा असे म्हणले ॥ १ ॥ आरुक्षिणे ज्ञा-
न ॥ २ ॥ लोकादृष्ट स्वकीय ज्ञान होतें,
असा प्रकार नाही कारण मनसी या
शब्दाचा जस वान मास मानता येतात-
ण्य भाग मनास आणि दुसरा इत्य-
सत्ते घोटा या पदार्थे देत मास मानता
येत नाहीत, - एका शब्दाचा अर्थ व्यक्ति
आणि दुस-या शब्दाचा अर्थ आदृष्ट
ज्ञान आदृष्टनिरादृष्ट स्वकीय ज्ञान
शब्दाचा जस होत नाही पण यावर
असे कोणी म्हणेल की घोटा म्हणले की
होत विपर्याय ज्ञान होत-एक घोटेय ॥
आणि दुसरे घोटा या दोहोंमध्ये विरोध
निरात्म्यास मानता येईल असा पो-
ट्या शब्दाच्या अर्थाने आपल्या मनास
धेव्या आहत जमिनीचा सिद्धांत इत-
नाच की शब्द आदृष्टिवाचक आहेत

१३ या सूत्राची हान दळे पठवत
त्याच्या पो. ॥ १ ॥ पुढील सूत्राचे अर्थ ॥
होत. पाशेन दर्शत वान शब्दाचे अर्थ आ-
हेत ॥ १ ॥ पद्विषया इत्यादि अशी शब्दाचे अर्थ
आहे की शब्दाचा व्यक्ति आहे असे म्हण

34 If no action can be
implied, (and) if the other
object represented (by a
name) be not a thing,
then—(1 Reply)

35 Because a name
represents a form, the
performance of an action
cannot be divided [2
Reply]

would mean nothing for the
name represents an individual
horse that is, the theory of a name
expressing individuality being
accepted, it is implied that there
is only one horse corresponding
to the one which the name—horse
—expresses. When such a horse
is not to be had the action of
bringing a horse is impossible.
Again, it may be said that when
a man is called a Londoner, the
last name conveys the notion of
a man as well as that of the town
to which he belongs. In like
manner when the name—horse—
is used, it conveys the notion of
an individuality as well as a form.
This is not true, because as the
name Londoner consists of two
parts—London and er so the
name—horse—can not be divided
into two parts—the one repre-
senting an individuality and the
other, a form. Therefore a name
does not convey a compound no-
tion representing a form and an
individuality. Again, if it be
said that the name—horse—con-
veys two notions—that of an in-
dividual horse and that of a gene-
ric horse, then it may be admit-
ted that there are two notions—
the one being a quality of the

ले तर किया सम्भवत नाही असे कसे ? पुन दुसरी शका अशी आहे कीं शब्दाचा अर्थ व्यक्ति असा केला असता ती व्यक्ति नाहीशी झाल्यावर दुसरी पक्षाची व्यक्ति घेता येते, हे कसे ? या दोन पक्षांच्या योगाने मागील दुसऱ्या आणि तिसऱ्या पूर्वपक्षाचा जैमिनीने उपसंहार केला आहे, आणि त्याचे एकदम उत्तर पुढील सूत्री दिले आहे वरील सूत्राची पदव्यवस्था, आणि अर्थव्यवस्था मनाजोगी करता येत नाही असे आश्वास वाटते

३५ शब्दाचा अर्थ आकृति आहे गाय असे म्हटले असता कोणी एका विशेष गार्डचे ज्ञान होत नाही, परंतु सामान्य गार्डचे ज्ञान होतें आणि गाय आणि आकृतीचा संबंध होतो, आणि तेजेंकरून गाय आणणे ही किया घडते म्हणून शब्दाची कियासंबंधानें आकृतिवाचकता स्पष्ट होते, असे जैमिनीचे मत आहे

other—expressed by a name Such points are discussed by Shabara in his commentary Jaimini's last statement is that a name conveys the notion of a form

31 The sūtra consists of two parts which introduce the next sūtra. The two parts raise two separate objections. The first part asks if the sense of a word represented an individuality, how could an action be impossible? The second part again asks how could a thing be substituted for a thing that is destroyed, if a name represented an individuality only? By means of these two parts, the second and the third statements made by the opponent in the 31st and 32nd sūtras are summarized, and restated. The two objections are removed at once in the next sūtra. We have not been able to analyze and explain the sūtra under consideration to our satisfaction

35- A name or a word expresses a form. When the word—Cow—is pronounced, no individual cow is referred to, but a common or generic notion of a cow is conveyed. When, however, the sentence—Bring a cow—is used, the relation between a form and an individuality is expressed. Hence the action of bringing a cow is performed. The power of a name conveying the notion of a form, is therefore, perceived, when the name is combined with an action. Thus is the doctrine of Jaimini

रे ज्या कोट्या करीत, त्या कोट्याच्या योगाने जैमिनीच्या पक्षास असे म्हणावे लागले की, ज्या ज्या स्मृतिवचनात आपमतलवीपणा अढळतो ती ती स्मृतिवचने सर्वथैव अयोग्य, आणि अमान्य आहेत इतकी सवि बुद्धिवाद करणाऱ्याला मिळाली, तरी पुरे जैमिनीच्या पक्षाला कर्मकांडाचा आणि आचारादिकाचा अभिमान मोठा अभिमानी पंडितानी असें पत्कारिले की आपमतलवीपणामुळे स्मृतीतील काही अशा त्याज्य आहेत एवढ्यानेच बुद्धिवाद करणाऱ्याचे वर्चस्व उरले अस्तु. जैमिनीच्या पूर्वीच आचार्यांचा लोकांच्या मनावर चांगला पगडा बसला होता, यात आश्चर्य नाही पाणिनीसारखे वैयाकरण आचार्यांत गणले जात होते आचार्यांनी केलेली व्यवस्था, अनुगम, सूक्ष्म विचार, प्रवृत्तिरूपण, आणि नाना प्रकारच्या उपपत्ति ह्या प्रबल असल्यामुळे आचार्यांची योग्यता मोठी असे पतंजलीसारखे पंडित मानतात पतंजलि आपल्या व्याकरणमहामोष्यात वारवार असें म्हणतो की “छंदोवत् सूत्राणि” याचा अर्थ जशी सहितादि ग्रंथांची योग्यता, तशीच आचार्यांच्या मूळ सूत्रांची योग्यता जैमिनीच्या वेळी असेहि म्हणण्याचा प्रचार पडला होता की आचार्यांचे वचन म्हटले म्हणजे खरे आचार्य कधीहि अप्रमाण प्रतिपादन करणार नाहीत असे सर्व लोकांच्या मनात पक्के बिंबले होते आचार्यांनी जे ग्रंथ रचले त्यात कल्पसूत्रे मुख्य आहेत ही कल्पसूत्रे वेदागात मोडून तीं श्रौतसूत्रे या नावाने

essentially greater than that of the Purāṇas, deserve attention. Though the Smṛtis are overruled by the Shrutis, yet their authority was recognized by the school of Jaimini, whom the arguments of the rationalists compelled to admit that those rites and ceremonies in the Smṛtis which encourage selfishness of the sacrificers, and which sanction unreasonable gifts to them are to be condemned and abandoned. The rationalists cannot but be gratified by such an admission. The school of Jaimini is the staunch advocate of the doctrines of spiritual efficacy of works. Now, when advocates made the admission that parts of the Smṛtis were to be abandoned, it is plain that the rationalists triumphed over them. Suffice it to remark that it is not wonderful that even before Jaimini rationalistic Āchāryas should have established their influence over the minds of the people, for they included in their number such grammarians as Pāṇini, and on account of their logical adjustment of principles, their grasping generalizations, their nice distinctions, their dissertations on the nature of *essence*, and their varied theories for the explanation of phenomena observed, great scholars like Patanjali admire the superior intellectual powers of the Āchāryas. Patanjali often observes in his Mahābhāṣya that the sūtras composed by the Āchāryas are as if they were revealed. It was customary at the time of Jaimini to say that the statements of the Āchāryas were very trust-worthy, for the people firmly believed that they were never guilty of enunciating

पतञ्जलि असे जरी म्हणतो की ऋषींचे जे साम्प्रदाय तेच धर्म, तरी शिष्टाचार व्यावा असे त्यांचे मत आहे शिष्टाचार घेतला पाहिजे, कारण शिष्ट ज्याप्रमाणे अर्थ करतात त्याप्रमाणे न केला तर धरवव रहाणार नाही या शिष्टाचे (१ ३, १) सूत्रांचे विशेष वर्णन केले आहे आणि अजून विलायतेसारख्या सुधारलेल्या देशांत शिष्टाची योग्यता किती आहे याविषयी वाद-विवाद होतो आणि या वादविवादात ग्लादस्तनसारखे विद्वान् राजकारण्यानी पडतात, ही गोष्ट लक्षात ठेवण्याजोगी आहे शिष्ट जे म्हणतील तेच व्यावे मग प्रमाणाची योग्यता काय ? प्रमाणाची योग्यता मोठी आहे सप्रमाण युक्तिवाद आणि शिष्टाचार यामधील तारतम्य काय हे सांगताना जैमिनि असे स्पष्ट म्हणतो की म्लेच्छादिकांचा आचार सप्रमाण असला म्हणजे तो अंगीकारावा जे जे शिष्ट म्हणतील ते तेच शिरसामान्य करावे असा अर्थ नाही युक्ति, प्रयुक्ति, प्रमाण यांच्या योगाने पूर्ण विचार करून आणि शिष्टाचाराकडे लक्ष पोहचवून जो निर्णय करावयाचा तो करावा या सवगाने या पादामध्यं शास्त्रगर्वाचे दोन अर्थ अढळतात, ते विचार करण्याजोगे आहेत परंपरेने आलेले आचारच अथवा मतेच कायते शास्त्र असा एक अर्थ आहे जैमिनीच्या पक्षाचे पंडित असा अर्थ करतात बुद्धिवाद करणारे शास्त्रगर्वाचा दुसरा अर्थ करतात युक्तिप्रयुक्तीला धरून सवळ प्रमाणावरून जी व्यवस्था करता येते, तिचे नाव शास्त्र.

be accepted ? Because Jaimini is an educated scholar he is a *shrista* Thus the last conclusion in the mean-time, is that "authority in matters of opinion" is supreme Let us seek a little light from the history of the ancient Âryas on the vexed question Though Patanjali asserts that the customs of the *Risis*, the seers of the Mantras, are authoritative, yet he admits that the power of the educated (*Shristas*) is great It is necessary to recognize the authority of the educated or different interpretations of the same text would produce much confusion and unsettle the notions of right and wrong We have particularly described the educated in (I 3, 1) The question of the authority of the educated is interesting, for even in Europe civilized as it is, such questions are mooted, and controversies—with which distinguished statesmen like Gladstone are connected take place Now if the authority of the educated (*Shristas*) be recognized, what is the propriety of evidence or of proof ? The importance of evidence or proof is great In settling the relative claims of authority as opposed to independent logical investigation, Jaimini admits that a custom of barbarians like the Mlechchhas when based on proper and sufficient evidence, deserves to be adopted Hence it is not true that every statement of the *Shristas* is to be implicitly accepted without any independent examination But the wild spirit of independent investigation is to be moderated by attention to the customs as interpreted and understood by the *Shristas*, the educated leaders

ज्या देखिलि शब्दाचा अर्थ आकृति करा-
वा की व्यक्ति करावा, असा विचार करणे
अवश्य आहे आणि चारपाचश वर्षा-
पूर्वी युरोपातील पंडितलोक मोठ्या आवे-
शाने हा विचार करित, म्हणूनच आज
युरोपी विद्या सर्व प्रकारें प्रचळ झाली
आहे आणि अशा विचारपद्धतीचा इ-
तिहास हल्लींच्या युरोपी पंडितास चांगला
ठाऊक असतो, म्हणून त्याच्या विचारात
सामर्थ्य, पोक्षेपणा, दूरदृष्टि आणि उपयु-
क्तता हे गुण अढळतात यावरून निघा-
न इतिहासदृष्ट्या तरी जैमिन्यादिकांचे
म्हणणे काय आहे हे समजून घेणे हा
आमचा धर्म आहे

this chapter is what is the
power of the sense of a word?
Does it convey the knowledge
of a form as contradiistinguished
from the knowledge of an indivi-
duality? This controversy, in
one sense, forms the back-bone
of most of the discussions of the
great commentary of Patanjali.
We will conclude this summary
of the different topics discussed
by Jaimini in the third chapter
with the remark that it is impos-
sible to discuss intricate practi-
cal or philosophical questions so
long as such subjects as the
power of the sense of a term are
not discussed and settled and so
long as lingual forms are not
systematically and assiduously
analyzed Hence even from a
practical point of view, the ab-
struse discussion whether the
sense of a term represents a form
or an individuality is interesting
and important About four
hundred years ago, such questions
were vehemently discussed in
Europe These discussions, we
believe, originated a spirit of
positive investigation which has
already achieved great results
Again, European scientific scho-
lars possess a critical knowledge
of the history of philosophy—a
qualification which imparts to
their thoughts a power, a depth,
an enlarged vision, and a practi-
cality, which characterize the
scientific spirit of the 19th cen-
tury Hence it is our duty to
know what the views of thinkers
like Jaimini are, at least more
for the purpose of history than for
that of religion

॥ अथ प्रथमाध्याये चतुर्थः पादः ॥

अथोद्भिदादिशब्दानां यागनामताऽधिकरणम् ॥

उक्तं समाम्नायैदमर्थ्यं तस्मात् सर्वं तदर्थं स्यात् ॥ १ ॥ (पू०)

पदानि । उक्तं, समाम्नाय—ऐदमर्थ्यं, तस्मात्, सर्वं, तदर्थं, स्यात् ॥

पदार्थः । उक्त (द्वितीयपादे प्रतिपादितमित्यर्थः) । समाम्नायस्य ऐदम-
र्थ्यं=समाम्नायैदमर्थ्यं । समाम्नायस्तु श्रुतिः । अयमर्थो यस्य
स=इदमर्थः । तस्य भावः=ऐदमर्थ्यं । तदर्थं=तस्मै इदं ॥

वाक्यार्थः । श्रुतेर्यागार्थत्वं प्रतिपादितं तस्मात् सर्वं यागार्थं भवेत् ॥

भावार्थः । वाक्यमात्रं विधित्वेनार्थवादत्वेन गुणवादत्वेन मंत्रत्वेन च
वर्णितं । अत एव यद् यद् वेदे प्राप्नोति तत् तद् विधित्वम-
र्थवादत्वं गुणवादत्वं मंत्रत्व च प्रकाशयति । अत उद्भिदा
यजेतेत्यास्मिन् स्थले उद्भिदा द्रव्येण यागं कुर्यादित्याकारकं
विधानं प्राप्नोति । अत्र वैयधिकरण्येनोद्भित्पदेन गुणविधानं
क्रियते । न तूद्भिदा यागेन यजेतेत्याकारकं सामानाधिकरण्य-
मस्ति । अत उद्भिदादयः शब्दा गुणविधायकाः । इति पूर्व-
पक्षोक्तिः ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

उद्भिदा यजेत ॥

॥ बलभिदा यजेत ॥

॥ अभिजिता यजेत ॥

विश्वजिता यजेत ॥

सूत्राणि.

अपिज्ञा नामधेयं स्याद् यदुत्पत्तावपूर्वमविधायकत्वात् ॥२॥ (सि०)

पदानि । अपिवा, नामधेय, स्यात्, यत्-उत्पत्तौ, अ-पूर्व, अ-विधा-
यकत्वात् ॥

पदार्थः । अपिवा=न । नामधेयं=सज्ञा । यस्य उत्पत्तिः=यदुत्पत्तिः ।
तस्यां=यदुत्पत्तौ । अपूर्व=विधिः (विधित्व निरूपितपूर्व) अवि-
धायकत्वात्=विधानसामर्थ्याभावात् ॥

वाक्यार्थः । (तदर्थ) न । संज्ञा भवति । सज्ञोत्पत्तौ सत्यां विधिः
प्राप्नोति । कुतः । तस्या विधानसामर्थ्याभावात् ॥

भावार्थः । उद्भिदसदृशा पदानां संज्ञात्वेऽङ्गीकृत उद्भिदा यजेतेत्याकार-
काणां वाक्यानां विधित्वापत्तिः । कुतः । संज्ञया किञ्चिदपि
विधानं न प्रकाश्यते ॥

नामधेय स्यादिति प्रतिजानीमहे । एवमविहितमर्थं विशास्यति ज्योतिष्टोमाद् यागात्तर ।
श्रुतिश्चैव यागमभिधास्यति । इति शबर सूत्रार्थं वर्णयाचकार । उद्भेदनं प्रकाशनं प-
श्नामनेन क्रियत इत्युद्दिष्ट्याग । एवमाभिमुख्येन जयादभिजित् । विश्वजयाद्
विश्वजित् । एव सर्वत्र । तस्मात् कर्मनामयेयान्येवजातीयकानि । इति शबर ॥

यवसानं न घडतां दुस्तन्या निराज्याच वि-
षयाशीं सवध घडतो समानाधिकरणं
म्हणजे ज्या विषयाचे त्या विषयावरच
पर्यवसान होते या विषयावरील जे धर्म
त्यास अनुक्रमे वैयविकरण्य आणि सामा-
नाधिकरण्य असे म्हणजे उद्भिदने या-
ग करावा असे वेदवाक्य आहे त्याची
दोन प्रकारची व्यवस्था होते वैयविकर-
ण्यधर्म स्वीकारला असता उद्भिद्रूप द्र-
व्याने याग करावा, असा अर्थ होतो
सामानाधिकरण्यधर्म स्वीकारला असता
उद्भिद्रूप याग करावा असा अर्थ होतो
वैयविकरण्यधर्माच्या योगाने उद्भिद्रूपदा-

text is —One should sacrifice
with Udbhid It can be adjust-
ed in two ways If Udbhid be
considered independent of the
action of sacrificing, it would
mean that a sacrifice is to be per-
formed with a thing called Ud-
bhid If the instrumental case
signified identity of the action
and the sacrifice, then it would
mean an Udbhid sacrifice A
thing—the means of a sacrifice—is
essentially different from the
action of sacrificing itself on the
principle of Vayadadhikaranyā
The sacrifice of the name of Ud-
bhid is identical with the action
of sacrificing on the principle of
Sāmānādhikaranyā. The oppo-

२. नहे हो यागाची सद्भा,
कारण सद्भा योजल्यानतर अपू-
व विधीचें वगण तें सद्भनें होत
नाहीं

या द्रव्यावर अन्यप करावा लागतो, आ-
णि उद्दिष्टामध्ये आणि द्रव्यामध्ये मग
आहे सामानाधिकार याच यागानें उ-
द्दिष्ट हव यत्नाय नाव असें नि यम होत
या सूत्रांत पूर्वपक्षकार असें ह तो कीं
पेयविरार यवर्माणा रीतीकार यत्न उद्दि-
ष्टादि द्रव्यानें याग करावा, असा अय-
पेक्षा अक्षरी उद्दिष्ट हें यागाचें साधन
होत, आणि याग या पदार्थे गुण वगळी
सं यावर निमि याचय असें ह लागत
कीं सामानाधिकार यवर्माणा रीतीकार
यत्न उद्दिष्ट ह यागाच नांव आहे असा
अर्थ करावा. उद्दिष्टादि पदार्था अय —या
यागानें पशूच ज्ञान हात सा उद्दिष्ट्या।
या यागानें विशेष जय मिळतो सा अमि-
निष्ट्या। या यागानें सशत्रु जय मिळतो
तो विन्यनिष्ट्या। हा निमिनीचा अर्थ आहे
यावर पूर्वपक्षकार असें ह तो कीं उ-
द्दिष्टादि हों वस्तुंचीं नांवें आहेत आ-
णि या वस्तुंना याग सिद्ध होतो, ह यत्न
या वस्तु य याचा गुण बाधितवत

३ या सूत्रांत आचार्य मा गिल पूर्वप-
क्षाचें उभापन करताना संस्कृत माये
च्या पद्धतीमागे पदीपाविमर्काचा क्रिये
शीं सर्वत्र असतां काय अर्थ करावा हा
विचार चालला आहे “यज्ञेय” या कि-
येरीं सर्वत्र असतां पदीपाव पदाचा केव्हा
केव्हा या विशेष असा अर्थ सिद्ध होतो

2 No, this (Udbhid &c)
is the name of a sacrifice
a name being created a
statement is original—
which a mere name cannot
make.

ment in this sūtra holds that
Udbhid is not identical with
the action of sacrificing but is
the means of it and this shows
a quality of the action. Jaimini
in reply says that Udbhid is the
name of a sacrifice. The mean-
ing of the terms *Udbhid Viskrajit*
and *Abhyajit* are — *Udbhid* is a
sacrifice which produces the
knowledge of cattle. *Viskrajit* is
a sacrifice which secures success
every where. *Abhyajit* is a sacri-
fice which secures success on a
particular occasion. This is the
way Jaimini interprets these
terms. In reply to this, the
opponent holds that *Udbhid Visk-
rajit* and *Abhyajit* are the names
of things used in a sacrifice— be-
cause the things are the means
of a sacrifice therefore they show
a quality of a sacrifice. The
point of the discussion of the
meaning of the instrumental case
is developed in the sūtra to come.

2 In this sūtra Jaimini seeks
to refute the statement made by
the opponent in the former sūtra.
The question under discussion is
what is the sense of the instru-
mental case as used in Sanskrit.
The case when used along with
the verb *to sacrifice*—simply
names the sacrifice according to
Sanskrit idiom. Sometimes, it
shows the means of a sacrifice.
The same idiom is met with in
English. Let us play at Blind
man's buff. In this instance
the ablative relation is created by

सूत्राणि.

अथ चित्रादिशब्दानां यागनामधेयताऽधिकरणं ॥

यस्मिन् गुणोपदेशः प्रधानतोऽभिसंबन्धः ॥ ३ ॥

पदानि । यस्मिन्, गुण-उपदेशः, प्रधानतः, अभिसंबन्धः ॥

पदार्थः । गुणोपदेशः=गुणस्य उपदेशः । प्रधानतः=मुख्येन । अभि-
संबन्धः=नित्यसंबन्धः ॥वाक्यार्थः । यस्मिन् वाक्ये गुणो विधीयते तत्र मुख्येन कर्मणा तस्य
गुणस्य संबन्धः । अतः कर्मनामधेयं ॥भावार्थः । चित्रया यजेत पशुकाम इत्याकारके स्थले यद्यपि चित्र-
येति पदेन गुणः प्रकाश्यते तथाप्यस्य गुणस्य प्रधानेन कर्मणा
नित्यसंबन्धात् प्रधाने कर्मणि गुणविधानं पर्यवस्यते । अतश्चि-
त्रादिपदानां कर्मनामधेयत्वम् ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

[चित्रया यजेत पशुकामः । तै. सं. २, ४, ६. १.

त्रिवृद् बहिष्पवमानं ।

पंचदशान्याज्यानि ।

सप्तदशपृष्ठानि ।

अवयवप्रसिद्ध्याऽजिगमनाद्याज्यानि । कथमाजिगमनमिति । अर्थवादवचनात् । य-
दाजिमीयुस्तदाज्यानामाज्यत्वमिति । स्पर्शवचनात् पृष्ठानि पवमानार्थमन्त्रकत्वाद् बहि-
संबन्धाच्च च बहिःपवमानं । दधि मधु पयो धृत धानास्तडुला उदकं । इति नानाविधद्र-
व्यत्वाच्च चित्रा । तस्मादेवजातीयकानि कर्मनामधेयानि । इति शबर ॥केन्हा केन्हा पृतीयान्त पदाने ज्या द्रव्याचं
वर्णनं होतै ते द्रव्य धेऊन त्याज्या साध-
नाने याग करावा असा अर्थ सिद्ध होतो
मराठी भाषेतहि असा प्रचार अढळतो
लपडावाने खेळू या वाक्यात लपडाव हेat simply expresses the name of a
play "Blind man's buff" is not
the means of a play so much
as the name of the play itself
Again "let us play at Bat and
ball" In this instance, bats and
balls are the means of a play

चिन्तादिगन्धानां अयं या-
गाच्चैर्नायं याविपर्या-
विचार

३ ज्या नाम्नांत गुणानि य-
णन अमते, त्या नाम्नांत गुणा-
चा आणि मुख्य प्रमाणा संबंध
अमते [अपूण त्या उगमा-
संबंध पदार्था यागान्या नामाने
वर्गन होतें]

THE SUBJECT OF THE FIRST
CHAPTER IS THE NATURE OF
SACRIFICE

(In sentences) in
which qualities are des-
cribed, the qualities are
connected with the princi-
pal predicate (the qualities
therefore express the name
of a sacrifice)

याच नांवा आह त्याचा ह यानि
प्रमाण गुणन नांवा संबंधान पद
पक्षा त्याचा पद पक्ष असा वाच्यार्थ
हवा पुन मिश्रितें पदू पा स्वरी
मिश्रित पदार्थ गावा आह मि
श्रित पदार्थ आह हा पद पक्ष
असा त्याचा अर्थ होता या वाच्यार्था
अर्थ त्यांना (ग्यान आहे ना) अर्गी
वाच्यार्थ पद मानीत पावार्थ त्यानी
अर्गी वाच्यार्थ पद पावार्थ त्यानी वृण
जे त्याम भाषासह सध्या अर्थ नांवा
हवात लक्षणा नांवा वाच्य हा विचार
कदा काहिने पक्षा अर्गाचे महत्त्व
कन त्याच्या यागान सध पदार्थ वजन
पक्ष हा सध्या हाते जग —
सध्या हा वाच्य पक्ष नांवा आहे म्ह
वाचे हाती पक्षार्थ पक्षार्थ नांवा
स आहेत असा अर्थ होता स सध्या
तीन पक्षार्थ प्रतिपद आहेत त्यांचा वि-
चार पद कक्ष या विचारार्थ नी लक्षणा
हवा तीस महत्त्व सध्या असे

The allative relation in this case
expresses a different sense from
that in the other case. The latter
sentence which simply means "let
a play (that in which lat and lall
are used) at lat and lall" —
this involves a case of all-
(lakarā) which means the re-
presentation of a whole by means
of describing a part only. Thus
in the instance of the play at
lat and lall the word
lag means lag-lag. Three
kinds of all- or lakarā are
known and they will be con-
sidered in the sequel. The case of
all- as developed in the in-
stance of the play at "lat and
lall" is called the Matvarthiya
Lakarā because it expresses
"that in which it is" and con-
veys the sense of the termination
Mat or Lat called by Jaimini
Mat- Now the remarks are to be
applied to the interpretation of
Vaidika texts. "One ought to sacri-
fice with Soma." In this instance
the Matvarthiya Lakarā is to
be employed. The Mimāṃsakas
do not approve of the employ-
ment of Lakarā in exegesis. On

सूत्राणि.

अथाग्निहोत्रादिशब्दानां यागनामताऽधिकरणं ॥

(तत्प्रख्यन्यायः)

तत्प्रख्यं चान्यशास्त्रं ॥ ४ ॥

पदानि । तत्-प्रख्यं, च, अन्य-शास्त्रं ॥

पदार्थः । सा प्रख्या यस्य=तत्प्रख्यं । च=पुनः । शास्त्र=अनुशासनं=विधानं । अन्यत् शास्त्रं=अन्यशास्त्र=अन्यविधानं ॥

वाक्यार्थः । पुनः अन्यविधानं वर्तते । अतस्तत्प्रख्यं नामधेयं ॥

भावार्थः । अन्यैर्विधानैर्गुणो वा विधिर्वा ज्ञाप्यते । अतो विचार्यमाणेन वाक्येन न गुणो वा विधिर्वा प्रकाश्यते । किं तर्हि । नामधेयत्वं ॥

अनुसंधेयानि वाक्यानि ॥

अग्निहोत्रं जुहोति स्वर्गकामः ।

आधारमाधारयति । (तै. सं. ६.३,७,३.)

यदग्नये च प्रजापतये च सायं जुहोति ।

चतुर्गृहीतं वा एतदमूतस्याधारमाधार्या-इति ।

इंद्रं धुर्ध्वोद्धर । इत्याधारमाधारयति ।

यदग्नये च प्रजापतये च सायं जुहोतीति देवताविधानं । चतुर्गृहीतं वा एतदमूतं । सस्याधारमाधार्येत्याधारे च द्रव्यविधिः । अविहितवेदनं च विधिरित्युच्यते । विहितं चात्रान्यतो गुणविधानं । तस्मान्न न गुणविधां । कर्मनामधेये तु संभवतः इति शबरः ॥

म्हणतात कारण तिच्यापासून "ज्यात आहे ते" असा अर्थ निष्पन्न होतो विटीदाडूने खेळू या ठिकाणीं विटीदाडू ज्या खेळात आहेत तो खेळ खेळू असा अर्थ होतो असे पूर्वी सांगितलेच आहे.

the contrary they condemn it Hence the instrumental case expresses the name of a sacrifice as the interpretation by means of illipsis is to be avoided The determination of a particular sense of the instrumental case is

सूत्राणि,

अथ श्येनादिशब्दानां यागनामधेयताऽधिकरणं ॥

(तद्व्यपदेशन्यायः)

तद्व्यपदेशं च ॥ ५ ॥

पदानि । तत्-व्यपदेशं च ॥

पदार्थः । व्यपदेशः=सादृश्य । तेन व्यपदेशः यस्य तत्=तद्व्यपदेशाः

वाक्यार्थः । (श्येनादिना प्रसिद्धेन) सादृश्यात् कर्मनामधेय ॥

आत्रार्थः । यथा वै श्येनो निपत्यादत्ते । एवमयं द्विषत भ्रातृव्य निपत्यादत्ते । यमभिचरति श्येनेन । इति निपत्यादत्ते । इत्यनेन सादृश्येन श्येनशब्दो यागे । यथा सिंहो देवदत्तः इति । तस्मात् कर्मनामधेय । इति शबरः ॥

अनुसधेयानि वेदवाक्यानि ॥

अथैष श्येनेन अभिचरन् यजेत ।

अथैष सदशनेन अभिचरन् यजेत ।

तात हे कर्माचे नाम आहे, असे दुसऱ्या वर्णनावरून सिद्ध होतें, असा सूत्राचा अर्थ आहे म्हणजे हे नाव आहे असे प्रसिद्धच आहे, असा भावार्थ आहे “ज्याला स्वर्गाची इच्छा आहे तो अग्निहोत्र करतो” या वेदवाक्यातील अग्निहोत्र हें कर्माचे नाव आहे, असे दुसऱ्या वेदवाक्यावरून कळते या सूत्रापासून जैमिनि नवा त्रिषय काढून नामाची उत्पत्ति कशी झाली हे दाखवितो

ya—a name which can be best rendered into English by the principle of conventionality. A description else-where given shows that a sacrifice is known by a particular name, that is, the conventional name is well-known. For instance, “He who wishes for happiness, sacrifices an Agnihotra-sacrifice.” Another independent Vaidika text determines the word Agnihotra in the above Vaidika text to be the name of a sacrifice. Jaimini enters on a new discussion from this sūtra, and points out the origin of names

नाम	पद	भाग	प्री
H H The Chief of Jamkhundi	5	•	1
Major W E West	5	6	1
The Secretary Native Library Miraj	5	6	1
रा. सा. नरसिंह रावराव ५१	५	१	१
, , बसवराव रामराव	५	१	१
, , कृष्णराव रामराव	५	१	१
, , कृष्णराव रामराव	५	१	१
, , माधवराव रामराव (शिखी)	५	१	१
H C Menon Esq	5	•	1
" " रामराव माधवराव	५	•	१
Lajana Linga Esq	5	•	1
Andhar Hormaji Esq	5	•	1
Rev R. Stothert	5	•	1
Venkata Narasaya	5	6	1
रा. सा. नरसिंह रामराव माधवराव	५	१	१
" , सिद्ध रामराव कृष्णराव	५	१	१
, , कृष्णराव रामराव	५	१	१
, , रामराव रामराव रामराव	५	१	१
" " सिद्ध रामराव रामराव	५	१	१
, , रामराव रामराव रामराव	५	१	१
P Mooragowd Moodelliar Esq	5	6	1
रा. सा. नरसिंह रामराव	५	१	१
" , रामराव रामराव रामराव	५	१	१
C P Lakshimpati Nayadu Esq	5	6	1
रा. सा. रामराव रामराव रामराव	५	१६६	१

सूचना.

	रुपये	आणे
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारास टपाल हंशिलावदल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी वतली जाणार नाही.

ग्रथकर्त्यास अथवा म्यानेजरास जी पत्रे लिहावयाचीं, तीं “षड्-दर्शनचित्तनिका—आफिम, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४२” या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे संबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	A
For one year, in Advance..	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy

N B The subscription is to be paid *in advance*.
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintamkâ-Office*, Poona, *Sa-dashive Petha*, House Municipal No 641

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ

OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादग्न

वृत्तिपद्धित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १ सप्तम १८७७ अंक ९

VOL. 1 SEPTMBER, 1877 No 9

पुणें

“ज्ञानप्रकाश” आपस्तान्यात आयिले

(सन १८९७ च्या २५ व्या आकाशमार्गे नोंदली आहे)

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्ययज्ञः पौलुषिरिन्द्रद्युम्नो भाल्लवेयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्विस्ते हैते महाशाला महाश्रोत्रियाः समेत्य मा-
मा ५ साञ्चकुः को न आत्मा कि ब्रह्मेति ॥ छान्दोग्य । ९.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us

Anna Moreshwar Kunte B A., M D, Esq, Bombay

Rao Saheb Mahiput Rao Rupram, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad

Rao Saheb Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha.

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B A., Sanskrit Teacher
High School, Baroda

WE have attached a copy of testimonials and the opinions of
the Press We are much obliged to learned scholars and gentlemen
of Europe as well as to hundreds of native gentlemen who have
subscribed to this periodical.

आतां, श्येनादि भिन्ने या-
गार्वा नावे पाविपयी
विचार

५ पुन, प्रसिद्ध साध्या-
स्मृति (स्माचं नाचं पठते)

५ या सुभाषणेन तद्व्यवहाराभ्याप-
यता हा म्याप भाषासमन प्रसिद्ध
आह. तद्व्यवहारे ह वृत्तादिममागत
पद आहे. 'ये दुर्व्यवहारी तद्व्यव-
हारे प्रसिद्ध आह ते' असा अर्थ येता. हा
अर्थ याच हातून वाचता येतो. याच हातून
होत 'अतः साध्यासमनं पठते, आणि याच हातून
तथाच प्रसिद्ध या भेदातून हाता अगा
साध्यासमनं पठते. याच हातून हा भेदातून
नाह आहे. अतां येवयाच्या अर्थ
येवयाच्या 'तथा प्रसिद्धता ॥ साध्या
समनं पठते, तसाच अर्थ. जो करता
तो (यत्नमान) आपल्या द्वेषातून या
गव्या साध्यासमनं पठते."

NOW THE SUBJECT OF THE WORDS
LIKE SHYESA BEING THE NAMES
OF SACRIFICE.

5 Again, well known
resemblances determine
[the name of a sacrifice]

5 The principle enunciated
in this sūtra is known among
the Mīmāṃsakas as Tāṭparyaja
deshanyāya or the principle of
an action being named by its re-
semblance to some other action.
Tāṭparyapadārtha is a Bahuvrīhi
compound. Tāṭ means that
Vjapadārtha is that the resem-
blance of which to some other
thing is well-known. For in-
stance Young men play at
duck and drake. A drake runs
and a duck pursues her. Thus
is the point of resemblance from
which the play is named. Now
the translation of the Vaidika
text elsewhere quoted. "As
a hawk bounces upon its prey
so a person performing the hawk
sacrifice bounces upon his ene-
my. Hence the sacrifice is
well known as the hawk-sacrifice
(bhayanayāga).

सूत्राणि.

अथ वाजपेयादिशब्दानां नामधेयताऽधिकरणं ॥

नामधेये गुणश्रुतेः स्याद् विधानमिति चेत् ॥६॥ (पू०)

पदानि । नामधेये, गुण-श्रुतेः, स्यात्, विधान, इति, चेत् ॥

पदार्थः स्पष्टः ॥

वाक्यार्थः । नामधेये प्रत्यक्ष गुणः श्रूयते । अतस्तस्य विधान
स्यात् । इति चेत् ॥

भावार्थः । अस्मिन् सूत्रे पूर्वपक्षकारः शङ्कामुत्थापयति । यत्र
नामधेयं तत्र गुणविधिर्दृश्यते । अतो न नामधेयं किंतु
गुणविधिः ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

यो वाजपेयेन यजते । (तै. ब्रा. १. ३, ६, ९.)

तुल्यत्वात् क्रिययोर्न ॥ ७ ॥ (सि०)

पदानि । तुल्यत्वात्, क्रिययोः, न ॥

भावार्थः । न गुणविधिः । वाजपेयाक्रियाया ज्योतिष्टोमक्रियया साम्यात्
नामधेयमिदं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

सप्तदशदक्षि वाजपेयः ।

सप्तदशीपसत्को वाजपेयः ।

आता वाजपेयादि शब्द
वागार्थी नापे याविपर्यो

विचार

६ नामधेय (असा अर्थ
ने १ अस ॥) वाही तरो गुणा-
चेच विधान (होते, म्हणून गु-
णावधान. नामधेय नव्हे) असे
म्हटले तर (ए०)

७ (गुणावधान) नव्हे, वा-
ग्य नेन नि रांचे साम्य आहे
(सि०)

७ गुणावधान नव्हे तर वाग्यपर्यो
या आणि वाग्यपर्यो यांचे साम्य
मध्यस्थान वगुण त्याच साम्य आहे
"तुम्हाला नाचणे" आणि "विद्वानांना
वेळना" समुदाय ही वाग्यपर्यो आहेत
असा अर्थ मध्यस्थान आणि वाग्यपर्यो
ही वाग्य या वाग्यपर्यो विवेक मानले अ-
सा अर्थ वाग्यपर्यो नाचणे नाचणे वा
ग्यपर्यो नाचणे नाचणे आहे असा अर्थ

NOW THE SUBJECT OF WORDS
LIKE VĀJAPĒYA BEING THE
NAME OF SACRIFICE.

6 By a name, a quali-
ty may be expressed. If
(=0, then?)—(Statement of
an opponent.)

7 No, (a quality is
not expressed) because
there is the comparison of
two actions.

If it be admitted that a name
expresses a quality then the re-
semblance between Vājapēya and
Jyotiṣma is affected. But in
reality they resemble each other
"Thy play at Blind man's buff.
They play at Bat and ball. In
these sentences, the plays are
named. But instead of this, if
Blind man's buff" be said to quali-
fy an action of playing the
name of the sentence cannot be
adjusted. Hence it is necessary
to believe that it is the name of
an action.

सूत्राणि.

ऐकशब्दे परार्थवत् ॥ ८ ॥ (सि० यु०)

परार्थः । (विधान) एकः च अतोऽगदः=एकशब्दः । तस्य भावः=
ऐकशब्दं । तस्मिन्=ऐकशब्दे ॥

भावार्थः । द्वयोः क्रिययोर्वोध एकशब्देन जातश्चेद् विधान परार्थव-
त् स्यात् । अतोदाहरणं । ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत ।
वाजपेयेन स्वाराज्यकामो यजेत । एतयोः स्वययोर्यजेतेत्येतेन
शब्देनैकशब्दः । इत्यंगीकृतचेत् स्वार्थे परार्थत्वापत्तिः । अ-
तः कर्मनामधेयः । न गुणविधिः ॥

यद्यज्ञातस्ततो विधिः । यद्विज्ञातस्ततोऽनुवादः । न च ज्ञातोऽज्ञानश्च युगपत्तु सभव-
तीत्याह । यद्विमुक्तं गुणविधिपक्षेऽनुवादे यजेतेति । यद्ययमनुवादः केनेदानीं
गुणो विधीयते । वाजपेयशब्देनेति सा वीच । न साख्यातमन्त्रेण कृत्यं वा नामशब्दा-
र्थस्य न्यापारो विधीयते । इति शबरः ॥

८ दोन्हीही क्रियांचा घोष
एक शब्दानें होतो, असें मानलें
असतां विधान हुसन्नाकरितां
होतें (सि० यु०)

८ जर अर्थ एकाच असला तर वि
विचारय समजावें, जर एकाच असला तर
अवयव समजावा परंतु पराध पावयात
विशेष आणि अवयवात हे बोद्धा गुण
संभक्त माहेत. इतकें दान बाक्यात
एकच विधान आहे असं द० असला,
आणि अवयव असला पराध पावया
पर अवयवात आणि विशेष ह दो ईति
गुण पराध येतात इत्यं गुण नि
नाहीं असें मानें. पण्य आहे "ज्याला
स्वतंत्र राग्याची इच्छा आहे, त्यानें वाजपय
या करावा ज्याला स्वाधीन इच्छा आहे
त्यानें ज्योतिष्ठामयया करावा" असा
संस्कृत सूत्राधारानें दिलेला वेदवा
क्याचा अर्थ आहे या सर्ग वि
चारावकन वाजपय ह कमाच नाच
आहे किंवा नामाविषयी जो विचार
र झाली तो समजावा म्हणून असें लक्षा-
त ठेवावें कीं मीमांसकमते बाक्यामध्ये
क्रियापदच काय ते मुख्य आणि स्वतंत्र
आहे त्याची कमावि राखें त्यावर
अवलंबून त्याचा गुण दाखवितात म्ह
णून मीमांसकपद्धत्या अमुक शब्द किंवा
नाम आहे, असा विचार मोठ्या योग्य
चा आहे या विचाराचे निरनिराळे
संवेप पुढें दाखवूं.

8 If it be believed
that two actions convey
one (and the same) sense,
the statement of the one
could serve for the other
(An argument in support
of the final statement.)

8 When something not known
before is stated it is an original
statement. When it is known
it is an explanatory statement.
But the same sentence cannot be
at once original and explanatory.
Therefore if it be said that two
sentences declare the same thing,
and if thus interpreted then the
same sentence seems to be at
once original and explanatory.
Hence it is necessary to state
that a name as such does not ex-
press a quality. "He who
wishes for independent rule
should sacrifice the Vājapeya-sa-
crifice." "He who wishes for
happiness or heaven should sacri-
fice the Jyotistoma sacrifice."
This is the translation of two
Vaidika texts also-where quoted.
These observations, says a com-
mentator show that Vājapeya is
the name of an action. The dis-
cussion about the names of an
action can be intelligible only
when it is remembered that the
Mīmāṃsakas recognize the verb
or an action as the most impor-
tant and independent part of
speech in a sentence. Its agent
or its instrument only shows
its qualities. Hence under
what circumstances are certain
words the names of an action? is
an important question from the
Mīmāṃsaka point of view. The
bearings of this discussion will
be pointed out in the sequel.

सूत्राणि.

अथाग्नेयादीनामनामताधिकरणं ॥

तद्गुणास्तु विधीयेरन्नविभागाद् विधानार्थे न चेदन्येन शिष्टाः ॥९॥

पदानि । तत्-गुणाः, तु, विधीयेरन्, अ विभागाद्, विधान-अर्थे, न, चेत्, अन्येन, शिष्टाः ॥

पदार्थः । तत्=कर्म । तत् च गुणाः च= तद्गुणाः । विधीयेरन्= विहिताः भवेयुः । शिष्टाः=प्रतिपादिता ॥

वाक्यार्थः । न । (नामधेयं) कर्म तस्य गुणाश्च विधीयते । विधानाय कर्म तस्य गुणाश्चाविभक्ताः । नाविभक्ताश्चेदन्येन शिष्टा गुणा भवति ॥

भावार्थः । अस्य सूत्रस्य त्रीणि दलानि सन्ति । कर्मणस्तस्य गुणानां च विशिष्टं विधानं भवति । इति प्रथमेन दलेन प्रतिपादितं । विधानाय कर्म गुणाश्चावश्यं संबद्धाः । इति द्वितीयेन दलेन प्रतिपादितं । इदं गुणविधानं नागीकृत चेद् यत्र पुनरन्येन वचनेन गुणा दर्शिता भवति तत्र नामधेयत्वापत्तिः । यत्र गुणाविधिर्न प्रकाशते कर्मणो गुणानां च संबधात् तत्र नामधेयत्वं प्राप्नोति । इति तृतीयेन दलेन प्रतिपादितं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

यदाग्नेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायांच पौर्णमास्यां चाच्युतो भवति । (तै. सं. २, ६, ३, ३.) कपालेष्वर्धिश्रयाति । (तै. सं. २, ३, ६, २.)

आता आग्नेयादि पदें ना-
मवाचक नार्हात याविष-
यी विचार

९ कर्म आणि त्याचे गुण
यांचें विशिष्ट वचन असतें वि-
धेयसम्बधानें कर्म आणि गुण
यांचा अवश्य संबंध असतो
असें नसतें तर दुसऱ्यांशीं गु-
णाचा संबंध नसतो (मग अ-
गा स्वर्गा नामधेय होतें)

* "अवसत् इति वीर्गमत अग्नीहोत्री
आग्नेयात् स पक्ष एव होतः" अतः
वेदवाक्य आहे त्यात अग्निहोत्री या
ला संस्कृतांत साधित पद आग्नेय अतः
आहे अगा साधित पराविष्टां विषात
चालला आहे हे कर्माचें विशेषण स-
मजाचें कीं कर्माचें नाम समजाचें? विश-
यण समजाचें असा भाष्यकार नि १५ क-
स्तात कांही गुणांचा दुसऱ्या वचनांशीं
संबंध असला, "इति कर्मनाम समजाचें
या सूत्राचा गुणोप अर्थ साधित यत-
नार्हा कारण अग्निहोत्र, आग्नेय अ-
शीं कीं संस्कृतांत पद आहेत, त्यांचा हा
विचार लावू पडतो

NOW THE SUBJECT OF WORDS LIKE
AGNEYA NOT BEING THE NAMES
OF SACRIFICES (OR ACTIONS)

9 No (a name express-
es an action) An action
and its qualities are des-
cribed together For this
description, the object of
an action and its qualities
are inseparable If not
inseparable, the qualities
cannot be connected with
any thing else

9 The analysis of this sūtra is
rather difficult. "A sacrifice connect-
ed with fire of a Purusha tak-
ed on eight potshards either on
the full moon, or new moon is
firm." This is a Vaidika text.

Connected with fire" is express-
ed in Sanskrita by one word
Āgneya. The question now is—
what part of speech is such a deri-
vative word? Does this qualify
or name an action? Commen-
tator Shabara states that the de-
rivative word like Āgneya (con-
nected with fire) qualifies an
action. When some qualities are
connected with a particular state-
ment, they name an action. On
the whole the sūtra cannot be
thoroughly explained in English
because it seeks to explain the
use of such Sanskrita terms as
Āgneya or Agni-hotra. Our
English readers need not be as-
tonished at this, for the logical
theory of conversion so much
made of in Latin or English books
on logic cannot be applied to pro-
positions as stated in the Sans-

सूत्राणि.

वर्हिरादिशब्दानां जातिवाचिताधिकरणं ॥

वर्हिराज्ययोरसंस्कारे शब्दलाभादतच्छब्दः ॥ १० ॥

पदानि । वर्हिः—आज्ययोः, अ-संस्कारे, शब्द-लाभात्, अ-तत्-शब्दः॥

पदार्थः । वर्हिः=आसन । आज्य=घृतं । वर्हिः च आज्य च=वर्हि-
राज्ये । तयोः=वर्हिराज्ययोः । अमंस्कारे=(१.२, ४५.) सूत्र
द्रष्टव्यं । शब्दलाभात्=प्रयोगदर्शनात् । न तच्छब्दः (संस्का-
रशब्दः)=अतच्छब्दः=(तयोः) संस्कारवाचकत्वं नास्ति ॥

वाक्यार्थः । यदि (वर्हिराज्ये) न संस्कृते तदा वर्हिराज्ययोः प्रयोगो
दृश्यते । अत एतौ न संस्कारशब्दौ ॥

भावार्थः । वर्हिरादिशब्दा जातिवाचिनः ॥

प्रोक्षण्यादिपदानां यौगिकताधिकरणं ॥

प्रोक्षणीष्वर्थसंयोगात् ॥ ११ ॥

पदानि । प्रोक्षणीषु, अर्थ-संयोगात् ॥

भावार्थः । प्रोक्षण्यादिशब्दानामर्थसंयोगो दृश्यते । अत एते शब्दा
यौगिकाः । यौगिकताया अर्थसंयोगो लिंगम् ।

अथ निर्मन्थ्यशब्दस्य यौगिकत्वाधिकरणं ॥

तथा निर्मन्थ्ये ॥ १२ ॥

भावार्थः । अर्थसंयोगात् निर्मन्थ्यादिशब्दा यौगिकाः ॥

kṛita language It is plain, how-
ever, that the sūtra divides a
name into two parts—an ac-
tion and its qualities, and states
that an action and the quali-
ties of the action are inseparable
The nominative as well as the
object is a quality of an action
This will be fully explained in
the sequel

वर्होसारखे जे शब्द आहेत
ते जातिवाचक आहेत
याविषयी विचार

१० जरी कार्ही (यक्षसवधो)
सस्कार झाला नसले, तरी व-
हि, आज्य, या शब्दांचा उपयो-
ग करतात म्हणून ते शब्द
यक्षसवधी नव्हत

११ प्रोक्षण्यादि शब्दांवि-
षयी विचार करतांना त्याचा
अर्थसवध कळतो, म्हणून (ते
शब्द यौगिक आहेत)

निर्मंथादि शब्द यौगिक
याविषयी विचार

१२ तसेंच निर्मंथा हा शब्द
यौगिक आहे

१० इर्म, वृष, हे शब्द यक्षसवधी
नाहींत, परंतु हे शब्द जातिवाचक आहेत

११ या सूत्रात यौगिक हा शब्द
त्या शब्दांचे लक्षण आहे ज्या
शब्दांच्या अर्थसवधाचा अर्थ समजतो, त्या
स यौगिक शब्द म्हणजे

NOW THE SUBJECT OF WORDS LIKE
BARHIS (SACRIFICIAL GRASS)
BEING GENERIC.

10 Though not spe-
cially prepared for a sacri-
fice yet Barhis and Ajyn
(ghee) are terms used.
These terms are, therefore,
not sacrificial.

11 (The words like
Proksani are derivative)
because of the sense of
their elementary parts

NOW THE SUBJECT OF WORDS LIKE
NIRMANTHA BEING DERIVATIVE.

12 So (is the word)
Nirmantha (derivative)

10 The terms grass and ghee
are not confined to a sacrifice
they are, therefore, generic.

11. In this sūtra, a derivative
(Yougika) word is defined. A
word, the sense of the different
parts of which is known, is
derivative.

सूत्राणि.

अथ वैश्वदेवादिशब्दानां नामधेयताऽधिकरणं ॥

वैश्वदेवे विकल्प इति चेत् ॥ १३ ॥ (पू०)

पदार्थः । चातुर्मास्येषु प्रथमपर्वणो वैश्वदेवेति नाम ॥

भावार्थः । वैश्वदेवविषये गुणविधिरुत कर्मनामधेयमिति विकल्पश्चेत् ॥

न वा प्रकरणात् प्रत्यक्षविधानाच्च न हि प्रकरणं

द्रव्यस्य ॥ १४ ॥ (सि०)

भावार्थः । न विकल्पः । प्रत्यक्षश्रुत्या प्रकरणबलाच्च च वैश्वदेवादिशब्दानां नामधेयत्वं । यस्मात् प्रकरणं श्रुतस्य बाधने न समर्थं

मिथश्चालसंबन्धः ॥ १५ ॥ (आ० नि०)

पदार्थः । शब्दावयवानां परस्परसंबन्धः मिथः संबन्धः (यौगिकसंबन्धः पर्यवसितः) ॥

भावार्थः । वैश्वदेवादिशब्दा यौगिका इत्युक्तं चेत् तेषामर्थस्य हानिः प्रसज्येत । तस्मात् कर्मनामधेयं ॥

परार्थत्वाद् गुणालाभः ॥ १६ ॥ (सि० यु०)

भावार्थः । यतो गुणानां परार्थत्वं वर्तते ततो वैश्वदेवशब्दस्य कर्मनामधेयत्वं । अस्मिन् सूत्रे परार्थत्वमित्यनेन गुणलक्षणं दर्शितं ॥

आता वेश्वदेवादि शब्द
कर्मनाम आहेत याविषयी
विचार

१३ वेश्वदेवादि शब्दांविष-
यी विषय आहे असे म्हटले
तर—(पू०)

१४ नव्हे प्रवरणाशब्द
आणि प्रत्यक्षाशब्द (वेश्वदेवादि-
शब्द कर्मनाम आहे) आणि ज्या
शब्दांचे प्रत्यक्ष वर्णन आहे,
त्याचा प्रवरणाशब्द बाध होत
नाही (सि०)

१५ वेश्वदेवादि शब्द यौ-
गिक असे म्हटले तर त्यांच्या
अर्थाची हानि होते, म्हणून ते
कर्मनाम आहेत (आ० नि०)

१६ सुगवाचक शब्द दुस-
ऱ्याच्या उपयोगी पडतात, म्हणून
(वेश्वदेव हे कर्मनाम आहे)

१५ उगीच शब्दा या अवयवाची फ-
रपना करून जेथे अर्थ असत नाही, तेथे
शब्द यौगिक आहे असा ह०१ मरास्त
नाही

१६ या सूत्रात गु०॥११०० वर्णन केले

HOW THE SUBJECT OF WORDS LIKE
VAISHVADEVA BEING NAMES OF
ACTIONS.

13 If (it be said that)
in the case of Vaishva-
deva (there is) option
(between its being the
name of an action or of a
quality)—(Statement of
an opponent)

14 No (The word
Vaishvadeva is the name
of an action) from its con-
text as well as from direct
statements (about it) as
a direct statement cannot
be set aside by the con-
text (Final statement.)

15 If it be said that
words like Vaishvadeva
are derivative, their sense
is affected it is, therefore,
the name of an action. (A
doubt removed.)

16 The names of qua-
lities serve the purpose of
others (by way of enlarg-
ing their sense), therefore
(the name—Vaishvadeva
—is expressive of an ac-
tion.)

15 It is not proper to con-
sider a word to be derivative
which cannot be analyzed into
its constituent parts at once signi-
ficant and to the point.

16. In this sūtra, a quality is

सूत्राणि.

वैश्वानरेऽष्टत्वाद्यर्थवादताऽधिकरणं ॥

पूर्ववतोऽविधानार्थास्तत्सामर्थ्यं समागमाये ॥ १७ ॥ (पू०)

पदानि । पूर्ववतः, अ-विधानार्थाः, तत्-सामर्थ्यं, समागमाये ॥

भावार्थः । ये विदितपूर्वमर्थदर्शयति तेऽविधानार्थाः । अतस्तेऽर्थवा-
दाः । परं तु समागमायविचारे विधानसामर्थ्यं प्रबलं । तस्माद्
विधित्वं प्राप्नोति । न त्वर्थवादत्वं ॥

वेदवाक्यान्वयनुसंधेयानि ॥

विदिते प्रजा वैश्वानर द्वादशकपालो निर्वपेत् पुत्रे जाते
यद्दशकपालो भवति गायत्रियैवैनं ब्रह्मवर्चसेन पुनाति यन्
नवकपालस्त्रिवृतैवास्मिन् तेजो दधाति यद् दशकपालो
विराजैवास्मिन् नारायं दधाति यदेकादशकपालस्त्रिष्टुभैवास्मिन्
निद्रिय दधाति यद् द्वादशकपालो जगत्त्रैवास्मिन् पशून्
दधाति यस्मिन् जात एतामिष्टिं निर्वपति पूतः ॥ तै. स.

(२.२,५,३)

गुणस्य तु विधानार्थं तद्गुणाः प्रयोगे रयुरनर्थका न
हि तं प्रत्यर्थवत्ताऽस्ति ॥ १८ ॥ (सि०)

भावार्थः । न । अर्थवादाः । यस्मात् तैर्गुणस्य विधानं क्रियते । तैर्गुणा
विधीयन्ते तैर्यागरूपप्रयोगविधानं न भवति । कुतः । गुणस्य
स्वतंत्रोऽर्थो नास्ति । तस्माद् गुणस्यार्थवादत्वं ॥

आहे मीमांसेमध्ये ज्याच्या योगाने
प्रयोजन साधते तो गुण असे लक्षण आहे
वैशेषिकशास्त्रात गुण आणि गुणी याचा
नित्य संबंध आहे असे मानतात या
गुणशब्दाच्या अर्थाविषयी पुढे विशेष विचार
करावा लागेल

defined In the Pūva-Mīmāṃsā
that which serves the purpose of
others is a quality For instance,
a person serves the purpose of a
sacrifice Materials serve the pur-
pose of a sacrifice They, there-
fore, are the qualities of a sacri-
fice The Vaiśeṣika philosophy
holds that the quality and the

वैश्वानरेति करताना आठ
कपाले ध्यावी लागतात, ती
आठ कपाले अर्थवाददर्श-
क आहेत हा विचार

१७ जें पूर्वी विदित आहे
तेणेकडून विधीचें वर्णन होत
नाही (म्हणून ते अर्थवाद आ-
हेत) (परंतु) वेदविचारामध्ये
विधि करणे हेंच विहित, (म्हणू-
न) विधि मानणे हेंच योग्य,
अर्थवाद मानू नये (पू०)

१८ नव्हे गुणाचा विधान असा
अर्थ घेतला असता त्याचे गुण
कोणत्याहि यागासारख्या प्रयो-
गसंवाधाने निरर्थक होत का-
रण गुणाच्या अर्गा स्वतंत्र अ-
र्थ नाही (सि०)

१७ या सूत्रापासून मस्यत वै वान-
रन्यायाचा विचार चारू झाला वै वानर-
न्याय हा मेकायहेंपुर्वील वीन वीन सूत्रा-
ची व्याख्या झाली हा मे सहज लक्षात
पाईल वैश्वानरन्याय मोठा विक्रम अ-
से समजण्याची पद्धति पडली आहे
म्हणून या वै वानरन्यायाविषयी आम्हा-
स विशेष विवेचन करावें लागेल वरील
सूत्रांत पूर्वपक्षकारांनी या विचारास आर-
म केला आहे त्यांत विभिन्नान्यायाच्या
लक्षाचा एकवेळ उल्लेख केला आहे

NOW THE SUBJECT OF THOSE EIGHT
POTSHERDS FORMING A SUB-
ORDINATE PHRASE (*arthavāda*)
WHICH ARE USED IN A SACRI-
FICE CALLED VAISHVĀNARA.

17 What is already
known does not serve the
purpose of original state-
ments, (the latter as such
have) a power in the
Veda (Statement of an
opponent)

18 No a quality in the
sense of an original state-
ment (being taken) its qua-
lities in (the case of) practi-
cal application (as a sacri-
fice) would be to no purpose,
because a quality has no
independent signification
(Final statement.)

qualified (the substratum of a
quality) are inseparably and per-
manently connected. The signi-
fication of the term—quality—has
to be particularly examined in
the sequel.

17 This sūtra introduces the
subject of the well-known Mi-
māṃsā principle called the Vai-
shvānara nyāya the nature of
which will be easily apprehended
by the statements in the next
two sūtras. Because it is com-
monly believed that the principle
called the Vaishvānara nyāya is

मग वेदाचें सामर्थ्य विधि दाखविणे हेच आहे अशी कोटी करून पुढील वेदाक्यातील संख्यावाचक पदे अर्थवाद नाहींत, असा पूर्वपक्ष केला आहे त्या प्रसिद्ध वेदाक्याचे आम्ही एथे मागीतर करतो तें वाक्य तै० सं० (२२, ५) एथें आहे “त्याला सतति प्राप्त होते बारा कपालाचा वैश्वानर नावाचा पुरोडाश त्यानें करावा मुलगा झाला असता आठ कपालाचा पुरोडाश असला म्हणजे तो (पुरोडाश) गायत्रीछदानेच योग्य करूनच, आणि ब्रम्हवर्चसाचे योग्य करून त्याला पवित्र करतो नऊ कपालाचा पुरोडाश असला म्हणजे त्रिष्टुतेम नावाच्या गानानेच यामध्ये (मुलामध्ये) तेज धालतो दहा कपालाचा पुरोडाश असला म्हणजे यामध्ये (मुलामध्ये) विराज्छदानेच अन्न धालतो अकरा कपालाचा पुरोडाश असला म्हणजे तो त्रिष्टुन् छदानेच यामध्ये (मुलामध्ये) इन्द्रिय (बल) धालतो बारा कपालाचा पुरोडाश असला म्हणजे तो जगतीछदानेच चाला (मुलाला) पशु देतो पुत्र झाला असता पवित्र पुरुष ही इष्टि करतो” या वेदाक्यास वैश्वानरन्याय लावायाचा या न्यायाविषयीच्या वादाचे स्वरूप काय आहे हे समजले पाहिजे एखाद्या गोष्टीचे सामान्य वर्णन करून त्याच गोष्टीचे निरनिराळ्या अंगाचे विशेष वर्णन केले असता त्या सामान्य आणि विशेष वर्णनाचा परस्परगर्शी सव्व काय हा विचार आहे यास व्यावहारिक दृष्टात. “बारा गाईस चारा धाल,

intricate, we shall have to pay particular attention to it The opponent states his view in the sūtra under consideration, and reproduces the definition of an original statement, enunciating the doctrine that the power of the Veda consists in making original statements only, and advancing an argument that the sentences which contain numeral adjectives in the following Vaidika clause are not subordinate. We will translate the well-known Vaidika clause which occurs in the Taittirīya Saṁhitā (II 2, 5) “He obtains children He ought to prepare a cake called Vaiśhvânara baked on twelve potsheerds A cake baked on eight potsheerds purifies, by means of the Gâyatri-metre and of Brahma-Varchasa, the child if it be a son. A cake baked on nine potsheerds places in him (the son) light by means of the musical mode called Trivrit A cake baked on ten potsheerds grants him (literally places in him) food by means of the Virât-metre A cake baked on eleven potsheerds puts in him spirit (in the original Indriya) by means of the Tristubh-metre. A cake baked on twelve potsheerds grants him (literally places in him) cattle by means of the Jagati-metre When a son is born, a pure man performs this sacrifice” Now the principle of Vaiśhvânara-nyāya is to be applied to this Vaidika clause But it is necessary to point out the bearing of a dispute about this principle The dispute is about the relation between a general statement which is followed by particular statements—the latter being connected with the former

पञ्च गार्हपत्यं द्विरेव गच्छत, चार गार्हपत्यं च
 द्वा आग्निं त्रीन् गार्हपत्यं चार्हपत्यं गच्छत,
 या इति वाक्यपरिच्छेदो मयम् वाक्येन सामान्य
 पण्यं वर्णनं आह, आग्निं चार चार चार चार
 विरोधं वर्णनं आह आग्निं ही दोहो
 वाक्यं विधिवाक्यं च मया उक्तं यो द्वारे
 वाक्यार्थो निरतिशयं तान् वचनं परिच्छेद
 वाक्यार्थोक्तं सामान्यं वर्णनाया अयम्
 समवायवाच्यं अस्मा विचार आह तत्र
 पक्षपात अर्थात् इति यो मागीत वर्णना
 त् वाक्यार्थं समवायं पुनश्च गुणार्थ
 त्वं वा पक्षपातवाच्यं स्वरूपं स्पष्ट
 गच्छेत्

१८ ६ विच्छेदगुण आह पञ्च
 त्वं गार्हपत्यं चार चार चार चार
 नीने उत्तरं दित आह या गुणार्थी
 चार चार आह पक्षपातवाच्यं
 अयं विचारः ली स वा वर्णनीयं
 संप्रत्ययं गुण आह या गुणार्थं च
 पञ्चवाक्यं अस्मा अयं दोहो नर मुन्य
 मयोजनं चो गुण वर्णने आह तत्र गुण
 निरर्थकं होतुं याता पञ्चार्थं च पुरो
 दारा फलार्थं मयोजनं च १८ मुन्य
 वाक्य आह पुनश्च वाक्यार्थोक्तं आह
 पक्षपातं ही स्वरूपं विधिर्षं वर्णनं करवात
 अस्मा मतलं अस्मा पक्षपातं वाक्यार्थोक्तं
 द्वारा फलार्थं निरर्थकं द्या येते पक्षपात
 याता फलार्थं ही सामान्यं वर्णनं आह
 आग्निं सर्वं शास्त्रार्थी अशी भोक्तृ आह
 यो सामान्यं वर्णनाया विरोधं पञ्चार्थं
 वाच्यं फलार्थं आह फलार्थं ही विशय
 वर्णनं आह, आग्निं याता फलार्थं ही सा
 मान्यं वर्णनं आह पण ही शास्त्रार्थी

as the parts of a whole or rather
 about the relation between a
 whole and the parts into which
 it is divided. An illustration from
 common life will elucidate the
 dispute. Suppose twelve cows—
 six on green sward on dry stalks,
 and three on hay. The first
 part—12 twelve cows—makes
 a general statement. The rest
 of the statement particularizes
 the way in which the general
 statement is limited. Now the
 question is—are the general
 as well as the particular state-
 ments to be considered as origi-
 nal statements? or are the par-
 ticular statements to be consid-
 ered merely enlarging the
 general statement? The oppo-
 nent holds that the particular
 statements are *original state-*
ments. The sūtra in the sequel
 will throw sufficient light on the
 Vaishvānara nūya.

18. This sūtra sums up the
 discussion with the opponent for
 Jaimini replies to such objections
 as the opponent has already raised.
 The sūtra consists of four
 parts—the sense of the first part
 is—the numbers as mentioned
 in the subdivisions of the main
 passage represent a quality—
 Now if the quality so discussed
 be taken as an original principal
 sentence the qualities connected
 with the main sentence which
 points to a sacrifice such as Vaish-
 vānara would be useless. A cake
 baked on twelve pots—herds grants
 him cattle is the principal sentence.
 If it be said that the number eight
 in the second sentence be taken
 to point to an independent state-
 ment, the number twelve in the
 first sentence is simply useless
 because the number twelve is a

मोडणी या ठिकाणी लागत नाही या स्थळी सामान्य विचार वाक्यविचार आहे, आणि विशेष विचार प्रकरणविचार आहे मुख्य वाक्याच्या सवधाने प्रकरणविचार दुर्बल आहे कारण गुणाच्या अर्गी स्वतंत्र अर्थ नाही, असे सूत्राचे तिसरे ढल आहे याचा अर्थ असा आहे की कोणत्याहि एखाद्या वर्णनाचे दोन भाग पाडतात, एक मुख्य वर्णन करणाऱ्याचा विषय, आणि दुसरा तत्संबंधी विचार. मीमांसाशास्त्रात मुख्य विषयास वाक्य असे म्हणतात, आणि मुख्य विषयसंबंधी जे विचार त्यास प्रकरण म्हणतात प्रकरणाने वाक्याचा बाध होत नाही असा मीमांसाशास्त्राचा मुख्य सिद्धांत याचा जैमिनीने (३ ३, ११) सूत्री विचार केला आहे येथे इतकेच वर्णन केले आहे की विभागश जे वर्णन केले आहे त्याचा सामान्य वर्णनाशी मिळून अर्थ करायाचा मग सहजच सामान्य वर्णनाचा आणि विशेष वर्णनाचा परस्परशी विधि आणि अर्थवाद असा सबब ठरतो

generic description in this connection The general principle recognized in all the systems of Indian philosophy is that a particular statement sets aside or nullifies a general statement. The sentence referring to eight potsherds is particular in reference to that which speaks of twelve potsherds—a general statement The philosophical principle, therefore, does not apply to this case The general statement as in the case of twelve potsherds is not set aside by the particular statement as in the case of eight potsherds, see the Vaidika text already translated The general statement is called by *Mīmāṃsakas*—a *Vākya* or a *sentence*—and the particular statements connected with it constitute the *context* In the consideration of the general *sentence*, the context is subordinate, “because,” states the third part of the *sūtra*, “a quality (as described in the context) has no independent signification” The general application of this discussion is every description admits of its being divided into two parts—the one part being the statement of the subject as such and the other consisting of the thoughts or statements connected with it In the *Mīmāṃsā*-system, the statement of the subject as such is called a *Vākya* or a *sentence* and the statements connected with the main subject is called *Prakarana* or context A general principle of the *Mīmāṃsā*-system is that the context can never set aside a *sentence* This principle is examined by Jaimini in (III 3, 11) It is only applied to this question by commentators—the context or particular

सूत्राणि.

तच्छेषो नोपपद्यते ॥ १९ ॥ (आ०)

पदानि । तत्-शेषः, न, उपपद्यते ॥

पदार्थः । तत्=प्रयोगः । शेषः=स्तुतिः । तच्छेषः=प्रयोगस्तुतिः ॥

भावार्थः । प्रयोगस्य नाम यागस्य कथं स्तुतिर्भवतीति न दृश्यते । अतोऽर्थवादत्वस्यानुपपत्तिः । आभापातमिदं सूत्रं नामांतरस्य सूत्रस्यावतारकमेतत् सूत्रम् ॥

अविभागाद् विधानार्थे स्तुत्यर्थेनोपपद्येरन् ॥ २० ॥ (उ०)

भावार्थः । विधानोद्देशेनाष्टसख्याया द्वादशसंख्यायाश्च विभागो नास्ति । अतः स्तुतिर्वोद्देशेनाष्टादिमख्यानामुपपत्तिर्भवति सप्तदशसूत्रस्यान्यनुसंहितानि वेदवाक्यानि द्रष्टव्यानि । वैश्वानराधिकरणस्य पठितेष्वनुबोधत्वं प्रसिद्धम् ॥

कारणं स्यादिति चेत् ॥ २१ ॥ (आ०)

भावार्थः । भिन्नकामाना सिद्धये भिन्नकारणमस्तीत्युक्तं चेद् विधित्वं प्राप्नोति । तथा द्वादशकपालेन वैश्वानरयागेन प्रजाप्राप्तिः । नवकपालेन वैश्वानरेण तेजःप्राप्तिः । दशकपालेन वैश्वानरेणाग्नप्राप्तिः । तस्माद् वैश्वानरे कपालभेदेन भिन्नकामप्राप्तिः । भिन्नकपालेनापूर्वविधानं । तस्माद् भिन्नकपालकयागानां भिन्नविधित्वं प्राप्नोति । इति पूर्वपक्षः ॥

दृष्टान्तं तैत्तिरीय ब्राह्मण (३, ११, ३) एष वेद अनन्त आर्हेत असे वर्णन आर्हे यास अर्थवाद म्हटले असता बुद्धिवाद करणा यास मुळीच अडचण येत नाहीं, पण यास विधिवाक्य असे म्हटले असता त्यास मोठी अडचण पडते

We will give an illustration — The infinity of the Vedas is declared in the Taittirīya-Brāhmaṇa (III 11, 3) If the Vaidika text is admitted to be subordinate, the rationalists can easily dispose of it, but if it be considered to be principal, they find their position untenable

१९ प्रयोग शेष कसा माना-
वा हें समजत नाही (आ०)

२० मुख्य विधानाचा वि-
भाग होत नाही, *हपून स्तुति
मानल्याने (आठ नऊ इत्यादि
सख्यांचो) उपपत्ति होते (उ०)

२१ कारण होईल असे
*हटले तर—(आ०)

१० इत्युक्त पुढील सूत्राचे अन्वय ।
आह

० निधान आणि अभिधान या
दोन शाखांचा विचार न्याय्या आम्ही
पूर्वी केलाच आहे (१० २१) पहा
सर्वेच स्तुतिगारा या शास्त्रीय अर्थाचे
हि आम्ही वचन केले आहे (१२ २३)
पहा उपपत्तिगाराच्या अर्थावरिता
(१०, २१) पहा या सूत्राचा अर्थ इ
तकाच आहे की मुख्य वाक्यातील वच-
नावार्षिक मकरातील वचन वेगळी परती
येत नाही *हपून मकरातील वच-
नाने मुख्य वाक्यातील वर्णनाच प्रोचन
च होतें व असे केल्याने मुख्य वाक्य
च मकरा यांचा संदेह दिसतो

२१ उपपत्तिगार असे इतकी की
मकरातील निमित्ताच्या वाक्यांत नि-
मित्ताच्या इच्छा पूर्ण होतील असे व न
केल आहे आणि हे निमित्ताच्या इ

19 (It) cannot be ex-
plained (how) a complete
work (can be considered)
a subordinate sentence
(A connecting statement)

20 An original state-
ment cannot be divided
therefore (the particular
statements) can be ex-
plained (if they be taken)
in the sense of being (its)
enlargement (A reply)

21 If it be said that
it may be a means then
+ + + (A doubt)

19 This sūtra is merely in-
tended to introduce the next su-
tra, and is called *Ādhāna*. The
word *Pravoga* is here read red by
a complete work. It cannot be
appropriately translated into
English. Its application is
general and yet conveys more or
less the same sense. *Pravoga*
means a case of practical applica-
tion as well as application itself.
The main original statement can
not be divided by its context
which only explains it. For in-
stance, the statements referring
to eight potaheris and others in
the *Vaidika* passage quoted only
enlarge the sentence referring to
twelve potaheris.

20 We have already pointed
out the distinction between *Vi-
dhāna* and *Abhidhāna*. *Vide* (I. 2,
46) We have also explained the
Mīmāṃsā-sense of *Stuti*. *Vide*
(I. 2. 33.) For the explana-
tion of the signification of *Upa-
patti*, see (I. 2. 26.) The sense
of this sūtra is that the context

सूत्राणि.

आनर्थक्यादकारणं कर्तुर्हि कारणानि गुणार्थो हि
विधीयते ॥ २२ ॥ (आ० नि०)

भावार्थः । अस्य सूत्रस्य त्रीणि दलानि । उक्तरित्या कारणं न भव-
ति । कुतः । भिन्नकामप्रतिपादकानि भिन्नवाक्यानीत्युक्त-
चेद् वैधानरथागेन यः सवधस्तस्य हानिः । अतो
निष्प्रयोजनत्व । तस्मात् कर्तुर्यजमानस्य कामप्राप्तये द्वादशक-
पालत्वादीनि यानि कारणानि निरूपितानि तानि गुणार्थः ।
अतोऽर्थवादत्वं प्राप्नोति । न विधित्व । सतदशमूत्रस्यवेदवा-
क्यान्यनुसंधेयानि ॥

॥ पूर्णं होण्याचें वर्णन नवीनच आहे म्हणून प्रकरणातील वाक्ये अपूर्व विधीचे वर्णन करतात प्रकरणातील सख्या मुख्य वाक्यातील पुरोडाशाचा अपूर्व गुण दाखवितात अस पाहिजे तर म्हणा परंतु लक्षणा मानून किंवा दुसऱ्या तजविजीने बारी कपालाची स्तुति नऊ, आठ कपालांनी होते असे आम्हास वाटत नाही म्हणून नऊ, आठ या सख्या अपूर्व गुणाचे वर्णन करतात

cannot be separated from the main statement and independently considered Therefore, the context only enlarges the main statement, a procedure which determines the relation between them

21 The opponent says that the context of the Vaidika passage quoted describes the fulfilment of different wishes, and that such a description is original, and therefore, the context makes original statements (Vidhâna) The opponent next says —“O, Âchârya, admit if you please that the statements of eight, and nine potsherds in the Vaidika passage as made in the context point out an original quality, original being used in the sense of not being already explained I do not believe that the particular numbers such as eight potsherds or nine potsherds enlarge the statement as to twelve potsherds The particular statements, to re state my view, describe original qualities”

२२ (निगनिराख्या सख्या
निरथक क्षाव्यामुल्लेखे कारण हो
णार नाहीत का? (यह) कल्या
ने घोजलेला कारण (होतील)
हणून अथवादाचे वर्णन आहे
(आ० नि०)

२३ या सूत्रांत आचार्यांनी मागील
सूत्रांतील प्रसंगानाच या सूत्रांत निगण
नेचें आणें घणम—याच कारणा
समाख्या सूत्राच्या विवेकाने वेदशास्त्रात
अहंते एवंच साक्ष आहे या प्रसंग
या प्रसंगाने गरीब निराश्रय ब्रह्म
ज्ञानें अणुमानित अणुता साक्षमेव
साक्ष देवक दुर्गे—या सूत्रांत साक्ष
साक्षाने त्या त्या गणाने वर्णन केले
आहे ते ते गुण पदार्थाची साक्ष
होऊन समीप आहे आचार्यांचे तर
वर्णन होत नाही आणि अथवा
मानने माह पत्रत नाही अशी प्रसंगीत
पत्रत, एवंच मुख्य साक्ष्यांनी आ
णि प्रसंगाने त्या साक्ष्यांनी जा संक्षेपे
ने साक्ष अथवा साक्ष होणे.

ये साक्ष्यांवरून याच ब्रह्म ज्ञान
पात घोजी विशेष शास्त्रीय विषय पर
व्याची मोठ आहे ती अशी—जेवें
विशेष आणि सामा यदा दृष्टेवें ब्रह्म
होत त्या विषयी विशेष दृष्टी, आणि
सामा याच त्याच प्रकारा आता हा
सिद्धांत व्याख्यानाने साक्षाने मेहमा लागू

२३ (The different sub
ordinate statements are
not means because of their
uselessness (pointed out
in a preceding sūtra) be
cause (they may point to)
the means of a door Hence
a quality is pointed out,
(that is a subordinate sen
tence) (The doubt re
moved)

२३ Jaimini removes the doubt
of the objection as stated in the
preceding sūtra. The Vāṇik
has quoted under the seven
teenth sūtra is only one state
ment. If it be imagined that ori
ginal statements are introduced
by its context, then it will be
divided and thus be open to the
defect called the division of a
statement (Vākvalheda). A
gain the qualities pointed out in
the context will be so many
means of a sacrificer. Hence the
dilemma that neither can original
qualities be mentioned nor can
the relation of subordination be
established. Hence the relation
between the main statement as
in the passage quoted and its
context is simply that of enlarge
ment of the former by means of
the latter. We have thus ex
plained the principle of Vāṇik
nārādīkaraṇanyāya. This prin
ciple involves special considera
tions—the principle that a
general statement is nullified by
a particular one as in the inter
pretation of the works of Āchār
yas, such as the grammar of Pāṇ
ini—is of great importance and is
always employed in explaining
philosophical works. In the case of

सूत्राणि.

अथ यजमानशब्दस्य प्रस्तादिस्तुत्यर्थताऽधिकरणं ॥

तत्तिराभिः ॥ २३ ॥

पदार्थः । (अर्थवादः) तस्य सिद्धिः=तत्तिराभिः । तस्य=उद्देश्यस्य ।
सिद्धिः=साधन ॥

भावार्थः । येनोद्देश्यं सिध्यति सोऽर्थवादः* ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

यजमानः प्रस्तुरः । (तै. ब्रा. ३.३, ९, ३.) यजमानो वा एककपालः ।
(तै. ब्रा. १.६, ३, ४.)

अथाग्नेयादिशब्दानां ब्राह्मणादिस्तुत्यर्थताऽधिकरणं ॥
जातिः ॥ २४ ॥

भावार्थः । एकजातीयकत्वादर्थवादत्वं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

आग्नेयो वै ब्राह्मणः । (तै. ब्रा. २, ७, ३, १.) ऐन्द्रो वै राजन्यः ।
[तै. स. २.४, १३, १.] वैश्वदेवो हि वैश्यः ।

* (अघस्तेनयोर्वाक्ययो) कीदृशो गुणसंबन्ध प्रतीयते तत्तिराभिकर । इति । सर्वो आत्म
न कार्यसिद्धिं करोति । अन्योऽपि यस्तस्य कार्यसिद्धिं करोति स तस्मिन्नुच्चरिते तदर्थ-
मागच्छति । इति शबर ॥

पठनो वाक्याथर्भमिसेमध्यै एकाच
वाक्याचा अर्थ करताना विशेष वर्णनाचा
सामान्य वर्णनाशीं अन्वय करून त्या
दोहोचा अर्थवाटरूप परस्परसंबंध आहे,
असा सिद्धांत माझ झाला या दोहो सि-
द्धताविषयी शास्त्रजिज्ञासूनी विचार क-
रावा

exegetics, the context which makes particular statements is connected with the main statement or a general statement, the principle of the former enlarging the latter being recognized in the interpretation of a passage. The opposition between such relations, as specific and generic as recognized by the schools of theological and philosophical exegetics deserves an examination from all students of Indian philosophy. It is historically important. Theological exegetics is based on natural principles. The exegetics and systems of grammarians like Pāṇini are artificial

* आता यजमानादि ग-
व्दाचो प्रस्तरादि गव्दांनी
स्तुति हा विचार

२३ ज्याने जें [काही हि]
सिद्ध होतें [तो अपवाद]

आता आग्नेयादि ग-
व्दांनी ब्राह्मणादि गव्दा
चो स्तुति होते हा विचार

२४ जाती (यजन) अर्थवा
द होतो

२१ पाठ्याना १२ पुं अन्वर्गादि
वचने अर्दशत हाता अने आचार्य हा
मरितान अगो व्यावहारिक वचने
सिद्ध आता की साया वाच आहे, म्हणजे
नापरा १५, ११५ १६ गुण रामाच्या वं
गी अखून देगे रत्न रायाची वरति ज
णों सिद्ध होते असा वाचपास अलं
कारा राने मुत्र उरता ६ मान अ
शा मय खर्ची अपवाद आहे असें मीमां
सक मानतात "यजमान प्रस्तर आद,
यजमान एवमाय आदे" अशीं वशां
नीय उदाहरणे आहेत प्रस्तर ६ ने

* अधिकांशातही महत् अर्थाची
म शशिरश्मिदीने मीमांसक ६४ मत्या
वचन गोप्य ज्ञान इतो या व पुढील
मुनाचपन असें दिसत की व्यापक मु
जाना या अधिकांनी संगतें यजम
नाचें आद आगि किमिनी या शारामभ्यं
एक मदेचा पोरय-५ ॥ उत्पन्न येला आद

* NOW THE SUBJECT OF THE 1st
ENLARGEMENT OF SUCH TERMS AS
YAJAMĀNA (A SACRIFICER) BY
MEANS OF SUCH TERMS AS PRA-
STARA—A BUNDLE OF SACRI-
FICIAL HERB.

23 That [by means
of which] that (some
thing) is accomplished [is
(its) enlargement.]

NOW THE SUBJECT OF THE 1st
ENLARGEMENT OF SUCH TERMS AS
PRAJMANA BY MEANS OF SUCH
TERMS AS ŚUKTA

24 (Enlargement by
means of) a species.

23 This sūtra introduces the
subject of certain figures of speech
which simply enlarge the sense of
a noun. Sentences such as "Lāṁk
is a tiger" are well-known in
common life, that is, fierceness and
ferocity are such qualities as
constitute the temperament of
lāṁk. hu is a resemblance forms
in rhetoric—a case of the sup-
posed me ap of The Mīmāṃsā
can consider such cases to be sim-
ply the enlargement of the noun
described. The Vāṛhika examples
are:—"A sacrificer is a Prastara."
"A sacrificer has a potalcerd The
word Prastara is too often used

* Headings such as these in-
troduced by moderns and called
Adhikāraṇas are misleading. In
the case of this and the following
sūtras, it will be observed that
the scope of general sūtras is
narrowed and a sort of puerility
is forced upon the philosophical
system of Jaimini.

धर्माचो मुष्टि यज्ञाकरिता रानातून नि-
रनिराळ्या प्रकारच्या धर्माच्या मुष्टि आ-
णच्या लागतात त्या बरोबरच प्रस्तर
आणतात मग वेदीमध्ये त्याचे आसन
कसून जुह्नामक यज्ञपात्र त्यावर ठेवतात
पुढे त्याचा होम करतात

२७ एक जातीचे दोन पदार्थ असले
म्हणजे त्यातील एका पदार्थाची अठवण
झाली की सहजच दुसऱ्या पदार्थाची अ-
ठवण होते मग त्या दोहोंमध्ये उपमा-
नोपमेयभाव दिसू लागतो हा एक लु-
प्त उपनेचा प्रकार आहे आणि या-
लाहि मीमांसक अर्थवादच मानतात
माजर गावातील वाघ आहे, असे व्याव-
हारिक उदाहरण देता येईल यज्ञातील
उदाहरण शवरांनी घेतले आहे ते असे -
“ब्राम्हण आग्नेय आहे, क्षत्रिय ऐंद्र
आहे, आणि वैश्य वैश्वदेव आहे” याचा
उत्पत्तीरूप परस्परसंबंध आहे, असे
वाखवून अग्नि आणि ब्राम्हण, इंद्र आ-
णि क्षत्रिय, वैश्य आणि विश्वदेव एक
जातीय आहेत असे शबर वर्णन करतात
“प्रजापतीस इच्छा झाली (की) प्रजा
उत्पन्न करू या मग त्याने तोडातून
त्रिकुट उत्पन्न केले, त्यामागून अग्निदेवता
उत्पन्न झाली, मग गांधर्वीछंद, रथतर-
साम, मनुष्यामध्ये ब्राम्हण, आणि पशू-
मध्ये बोकड (ही उत्पन्न झाली) म्हणून
ही मुख्य (आहेत,) कारण तीं मुखापासून
न उत्पन्न झालीं उरापासून व बाहूपा-
सून पंधरा उत्पन्न केली त्यामागून इंद्र-
देव उत्पन्न झाला, मग त्रिष्टुप्छंद, वृहत्साम,
मनुष्यामध्ये क्षत्रिय, आणि पशूमध्ये मेंढा

in a sacrifice not to require some
explanation *Prastara* is a palm-
ful of *Darbha*-grass Palmfuls
are specially brought from a wil-
derness for the purpose of a sacri-
fice With them *Prastara* is
brought It is then placed in
the *Vedi*—the consecrated ground
of a sacrifice, and a sacrificial
ladle is placed upon it In the
course of a sacrifice, it is offered
into the fire

24 When two objects belong
to the same species, the remem-
brance of the one necessarily
causes the remembrance of the
other, and a point of comparison
is discerned to be existing be-
tween them This is a form of a
suppressed metaphor, and the
Pûrva-Mīmāṃsā considers this to
be enlargement The example
“A cat is a domestic tiger” is
well-known in common life The
Vaidika text quoted by *Shabara*
is —“A *Brāhmaṇa* is *Āgneya*,
a *Kṣatriya* is *Indra*, a *Vaiśhya*
is *Vaiśhvadeva*.” *Shabara* im-
plies that a *Brāhmaṇa* and *Agni*,
a *Kṣatriya* and *Indra*, and a
Vaiśhya and *Vishvadeva* were
produced at the same time, and
are, therefore, connected as con-
temporaries, or that as *Prajāpati*
made them at the same time,
they are homogeneous A story
is given in the *Vedas* in the
following way—see (VII 1, 1,
3) [of the *Taittirīya-Saṁhitā*]
“*Prajāpati* desired—I should
create offspring. He created a
three-fold (entity) from his
mouth After this, God *Agni* was
created, then the *Gāyatrī*-metre,
the musical mode called *Rathan-
tara-Sāma*, a *Brāhmaṇa* among
men and a goat among beasts
Therefore, these are principal,

मृद्वन ते वीपशान् अदित पा॥ १ । त
 चारानाम्भुजं जपम स्नाते मीढपापा
 सून मन मन्ना पपम कल प्पानमून
 विवेदेव पपम स्नाते मग जलान्तर मनु
 प्पानम्वे वीप, आगि पपम पे गाह ही
 जपत स्नानीं " असा पपमचा क्रम ते
 स (५ १, १, २) प्यवर्गिला आह प्पानं
 गवर्तनीं अनुसंधान कृत्वा अग्नि आगि
 मा ६ । एक जातीय कमे अदित हे वाप
 विलं या मन्नात योऽह, मेष आगि
 गाव पाप ५४६५ वणन केल आहे,
 ह्मण एकजातीयपा या सधर्माने हा
 मन्ना विचार ११ पापा आह भोव
 दिला या व्याख्यात्या द्वितीय परिच्छेद
 प्या आह प्या स्त्रोक्तान जाति या अल
 प्पानाचे वर्णन केल आहे पयर्वाची
 रूप वोन भेदाची अमनात एक नि
 ज व दुसरे आनुज या शोर्हीचे हुमे
 हुमे आह तसे वर्णन केल ६ । जे जी
 मेषास गाव येते ती गोही साव ग्या
 वणनात जाति हा अन्तर पपम होता
 पाव अर्था जाति या सावचा पपमा
 त्रिभिर्नानं वेला असावा पपमालान
 पपति असा अय रोपताप्या माप्यावक
 न भासमान होतो शपर्तनी विलेख्या
 प्पान ॥ वकन आपागीचा मेष मुसत
 लागत नाही

because they were created from the mouth. (There is a play of words upon *Mukha*—mouth or face, and *Mukhya*—principal) From the chest, arms he created a fifteen fold (entity). After this, (God Indra was created—then *Tristubh-metre*, the musical mode called *Brillat-Sāma*, princes among men, and a ram among beasts. Therefore, they are brave because they were produced from virility. From the middle, from the thighs, he created a seventeen fold (entity). After this, Gods *Vishvedevas* were created the metre *Jagati*, the musical mode called *Vairūpya-Sāma*, *Vaishtyas* among men and cows among beasts." This is the way the origin of the world is described in the *Taittiriya-Saṁhitā* of the *Yajurveda*. On this, the homogeneous origin (*Jāti*) of a *Brāhmana* and fire (*Agni*) is based. As goats, rams and cows are mentioned in the same connection, this subject of homogeneous origin deserves to be examined. The figure of speech called *Jāti* is described in the 8th shloka of the second chapter of the rhetoric (*hāvyādharma*) of *Śhrī Dandin*. The forms of objects are two-fold—the one essential or natural and the other accidental. The property of a description which being real, exact and accurate, corresponds to the forms of objects is *Jāti*. Jaimini, we believe, uses the word *Jāti* in his sūtra in this sense. *Shabara* implies in his commentary its meaning to be contemporary origin. The statement of Jaimini is not consistently interpreted by *Shabara*.

सूत्राणि.

अथ यूप्यादिशब्दानां यजमानस्तुत्यर्थताऽधिकरणं ॥
सारूप्यात् ॥ २५ ॥

भावार्थः । सादृश्यादर्थवादत्वं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

यजमानो यूपः । आदित्यो यूपः । [तै. ब्रा. २, १, ५, २.]

अथापश्वादिशब्दानां गवादिप्रशंसार्थताऽधिकरणं ॥
प्रशंसा ॥ २६ ॥

भावार्थः । येन प्रशंसा क्रियते सोऽर्थवादः ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

*अर्पशवो वा अन्ये गोऽश्वेभ्यः । [तै. सं. ५, २, ९, ४.]

अर्पज्ञो वा एष योऽसामा । [तै. सं. १. ५, ७, १.]

असंत्रं वा एतद् । यदच्छदोमम् । [तै. सं. ७, ३, ८, १.]

अथ बाहुल्येन सृष्टिव्यपदेशाधिकरणं । (भूमाधिकरणं)
भूमा ॥ २७ ॥

भावार्थः । येन बाहुल्यं प्रकाशयते सोऽर्थवादः ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

† सृष्टीरुपदधाति । [तै. सं. ५. ३, ४, ७.]

सृष्टीः (इष्टकाः)

* गोऽश्वान् प्रशंसितुमन्येषां पशूनां निदा । सामयत प्रशंसितुमसाम्नां निदा । छदोम-
वति प्रशंसितुमच्छदोमकानि निद्यते । यथा । यदधृत । अमोजन तत् । यत् मलिन ।
अवासस्तत् । इति शबर ॥

† भूम्ना । चहयस्तत्र सृष्टिलिगा मन्त्रा । अल्पशो विर्लिगा । इति शबर ॥

माता पूषादि शब्दानां य-
जमानाच्या स्तुतीविषयी
विचार

२५ एकस्य असत्यावक्षत
(अर्थवाद होतो)

गाई इत्यादिकाच्या योगा-
ने पश्वादिकाचे स्तुतीवि-
षयी विचार

२६ प्रशसा अर्थवाद होते

पृष्कळ वर्णन केल्याने सू-
टिनामक ज्याविटा आहेत,
त्याच्या योजनेविषयी वि-
चार या विचाराचे नाव
भूमाधिकरण

२७ समुदायावक्षत [अर्थ-
वाद होतो]

२७ उदाहरण ॥ यक्ष सूर्या स्वप्न
समजेल "यजमान यक्षस्तम आहे,
सूर्य यक्षस्तम आहे" या स्वर्ण्य यक्षस्त
मात्रे, आणि सूर्याचे किंवा यजमानाचे
साम्य आहे जसा यक्षस्तम उष आहे,
तसा यजमान उष आहे; जसा यक्षस्तम
तेजस्वी आहे, तसा यजमान तेजस्वी आ-
हे रूपक हा अलंकार प्रसिद्ध आहे
बरील उदाहरणाद रूपक अलंकार स्पष्ट
होतो.

२८ उदाहरण ॥ यक्ष सूर्या स्वप्न
समजेल "गाई आणि घाडे शिवाय क-

NOW THE SUBJECT OF THE EN-
LARGEMENT OF SUCH TERMS
AS A SACRIFICER BY MEANS OF
SUCH TERMS AS A YŪPA (A
SACRIFICIAL PILLAR.)

25 (The sense of a
word is enlarged i. e. Ar-
thavāda) by comparison.

NOW THE SUBJECT OF THE EN-
LARGEMENT OF SUCH TERMS AS
BEASTS BY MEANS OF SUCH
TERMS AS COW.

26 Praise (enlarges
the sense i. e. Arthavāda.)

NOW THE SUBJECT OF SUCH SA-
CRIFICIAL BRICKS AS ARE FRE-
QUENTLY DESCRIBED AS *śrīṣṭi*
THIS PRINCIPLE IS KNOWN A-
MONG EXPOSITORS AS BHŪMĀDHI-
KAR NA.

27 (By means of) a
multitudo (the sense is
enlarged i. e. Arthavāda.)

27 An example will elucidate
the sense of the sūtra. A sacri-
ficer is a pillar. The sun is a
pillar," is the translation of the
Vaidika passages quoted under
the Sanskrit text. A sacrificer
as well as the sun is compared
to a pillar. As a pillar is tall
so is a sacrificer. As a pillar is
bright, so is a sacrificer. The
figures of speech based on com-
parison are too well known to
need a description. It is a me-
taphor in the case of the exam-
ples quoted.

28 An example will eluci-
date the sūtra. "The beasts ex-

सूत्राणि.

अथ प्राणभृदादिशब्दानां स्तुत्यर्थताऽधिकरणं॥

लिङ्गसमवायात् ॥ २८ ॥

भावार्थः । लक्षणासंबंधात् अर्थवादत्वं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

प्राणभृत् उपदधाति । [तै. स. ५.३,१,२.]

आर्ज्यानीरेता उपदधाति । [तै. सं. ५.७,२,५.]

लिङ्गसमवायात् पर शब्द परत्र वर्तते । यथा छात्रगो गच्छतात । एकेन छत्रिणा सि-
व लक्ष्यते । इति शबर ॥

रून दुसरे पशु पशुच नव्हत बरे गाई,
घोडे, हेच कायते पशु ज्या यज्ञामध्ये
सामगान नाही तो यज्ञ नव्हे बरे
ज्याचे व्हावे, अकरावे, बारावे दिवशी सोम
काढीत नाहीत ते काही सत्र नव्हे बरे”
या ठिकाणी गाईघोड्याची स्तुति कर-
ण्याकरिता मात्र दुसऱ्या पशूची निंदा
केली आहे अशीच व्यवस्था दुसरोक-
डे करायची व्यवहारामध्येहि प्रशसेची
उदाहरणे आढळतात तुपावाचून जेवण
कशाचे ? या स्वयं जेवणाची निंदा आहे
खरी पण जेवणाच्या निंदेने तुपाची
प्रशंसा केली आहे अशी वाक्ये अर्थ-
वाद होतात

२७ मुबईत व्यापारी पुष्कळ आहेत
म्हणून त्यांना शेट म्हणण्याचा जो प्रचार
पडला आहे, तो योग्यच आहे परंतु
व्यापार न करणारे जे श्रीमंत गृहस्थ मुबई-
त राहतात त्यांस हि शेटच म्हणतात या
उदाहरणावरून सूत्रार्थ स्पष्ट होईल
वैदिक उदाहरण असे आहे की “सृष्टि

cept cows and horses are indeed
no beasts Cows and horses are
(the only) beasts A sacri-
fice without any sâma music is
indeed no sacrifice A sattra
(a sacrificial session) in which
no soma is extracted on its 10th,
11th and 12th days is indeed no
sattra.” Here the other beasts
are condemned only to commend
cows and horses. This principle
of interpretation applies to all the
examples quoted A similar me-
thod of praising is known in
common life a dinner without
ghee is no dinner in any way In
this case, ghee is praised, though
indirectly All these are the
cases of what is called Aithavâda
by the Mīmāṃsakas

27 It is quite proper to call the
multitude of merchants in Bombay
Shetas (original Sanskrita Shre-
sthin) But a rich man who is not
a merchant is also called a Sheta in
Bombay This example will elu-
cidate the sense of the sūtra A
Vaidika example is given by Sha-
bara —“(He) disposes bricks
called Sristi.” It cannot be deter-
mined what bricks are to be call-

सूत्राणि.

अथ वाक्यशेषेण संदिग्धार्थनिरूपणाधिकरणं ॥
संदिग्धेषु वाक्यशेषात् ॥ २९ ॥

भावार्थः । संदिग्धेषु वाक्यार्थेषु वाक्यशेषात् वाक्यार्थपूरणं भवति ॥
अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

। शर्करा अक्ता उपदध्यात् । तेजो घृत* । (तै. ब्रा. ३.१२, ५, १२.)
। वासु परिधत्ते ॥ [तै. ब्रा. ३.८, १, २.] एतद्वै सर्वदैवत्य वासु । यत्
क्षौम । इमां स्पृष्ट्वोद्भायेत् । इमा हि औदवरी
विश्वाभूतान्युपजीवन्ति ।

अथ सामर्थ्यानुसारेणाव्यवस्थितानां व्यवस्थाधिकरणं ॥
अर्थाद् वा कल्पनैकदेशत्वात् ॥ ३० ॥

पदानि । अर्थात्, वा, कल्पना, एक-देशत्वात् ॥

पदार्थः । अर्थात्=प्रयोजनसामर्थ्यात् । कल्पना=व्यवस्था ॥

भावार्थः । अर्थसामर्थ्यवशेनैकदेशत्वग्रहणेन वा व्यवस्थां कर्तुं युज्यते ॥
अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

सुवेनावद्यति† ।

स्वधितिनावद्यति ।

हस्तेनावद्यति ।

*सामान्यवचनेन विशेषापेक्षिण उपक्रमो वाक्यस्य विशेषे निगमनवशेन । (पुनः)
नापि सामान्यस्य साक्षात् स्तुतिः । प्रत्यक्षं तु धृतस्य स्तवनं । श्रुत्या धृतस्य स्तुतिः ।
लक्षणया सामान्यस्य । श्रुतिश्च लक्षणाया ज्ञायसीति । तस्माद् धृतविधानं । इति
शबरः ॥

†आख्यातश दानामर्थं ब्रुवन्ना शक्तिः सहकारिणी । एव चेद् यथाशक्ति व्यवस्था
भविष्यतीति यथा कटे भुक्ते काष्ठपात्राया भुक्ते । इत्यर्थात् कल्प्यते । कटे समासीन
काष्ठपात्रायामोदनं निवाय भुक्ते । इति शबरः ॥

लते “आज्यानी नावाच्या विटा (तो)
माडनो” याहि मन्त्राविषयी अन्तेच आहे

The text “(He) disposes bricks
called Ājyānī” is to be interpreted
in the same way

च्या अवाविपर्यां सशय
आहे त्याचें वाक्यरोपानें
निरूपण होतें याविपर्यां
विचार

२९ [वाक्याच्या अर्थावि-
पर्यां] सशय पडला म्हणजे वा-
क्यरोपानें (तो अर्थ पुरा होतो)

पदाच्या सामर्थ्यावरून जें
अव्यवस्थित दिसतें त्याच्या
व्यवस्थेविपर्यां विचार

३० अर्थावरून किंवा एका
भागावरून योजना (करावी)

२ या सूत्रात वाक्यशेष हा शब्द
विचार कर पाजोगा आहे एकारे वा
क्य बोलते वेळीं त्या या सर्व अव्यवस्था
उद्देश बोलारा करीत माही जगाहर
ण—ऊरें मुला X X लाव लाव
वाक्येतो या शिकणी संयवाचन वार
लाव असं मुल्या समजतो असा सा
वाक्याय पुरा करावा लावा त्यास वाक्य-
शय असं हातोन. वैदिक उदाहरण
असं आहे कीं “माझलेल वाळूचे छडे
(तो) मांडता तुपच सज’ एवें असा
सशय आला कीं वाळूचे छडे माझावाचे
करानें ? तुप तेल, व चर्बी यांपैकी क
शान तरी माझावाच, कीं फक्त तुपानें

NOW THE SUBJECT OF SYNTACTI-
CAL ELLIPSIS BY WHICH DOUBT-
FUL SENSE IS DETERMINED

29 In (cases of) doubt-
ful meaning [of sentences
it is completed] by means
of ellipsis.

NOW THE SUBJECT OF THE AD-
JUSTMENT OF THE SENSE WHICH
THE WORDS USED SEEM NOT TO
ADMIT OF

30 An adjustment [can
be made] by means of the
power of the senso (of a
sentence) or by means of
(the principle of consider-
ing) parts in reference to
a whole

29 The term Vākya-śheṣa is
used in this sūtra. A speaker
does not express himself fully
when he addresses others. An
example — “O boy make haste
close + + the wind is strong.”
In this connection, the boy closes
the doors of a window rather
than those of a shelf. This way
of completing a sentence is called
Vākya-śheṣa. A Vaidika exam-
ple — “(He) places beameared
pebbles of sand—ghree is indeed
light.” A reader of this passage
does not see at once with what
the pebbles are to be beameared.
The question is — are they to be
beameared with ghree or fat or
oil? or with ghree only. The
Vaidika passage begins with the

माखायाचे? वाक्याच्या प्रारम्भी "माखलेले" एवढेच सामान्य वचन आहे, आणि वाक्याची समाप्ति "तप" या विशेष वचनाने झाली आहे, अशा प्रसंगी माखायाचे कराने असा सगळ्या पडला वाक्यशेष या नियमाने तुपाचेच माखावे असा निर्णय झाला कारण तुपाचे वर्णन स्पष्ट रीतीने वाक्यात केले आहे अनुमानान बाहेरची वचने घेऊन अर्थ लावू नये बाहेरची पदे अध्यास्त न घेता जी पदे वाक्यात स्पष्ट आहेत तीच पदे घेऊन जितका वाक्यार्थ करवेल तितका करावा

३०. या सूत्राची योग्यता मोठी आहे वक्ता पाहिजे तसा वाक्याचा अर्थ लावता येणार नाही पदामध्ये अर्थशक्ति किती आहे याचा विचार केला पाहिजे एक व्यावहारिक उदाहरण घेऊ या "तो हतरीवर जेवला, तो केळीच्या पानावर जेवला" तो हतरीवर जेवला म्हणजे हतरीवर बसून जेवला केळीच्या पानावर जेवला म्हणजे केळीच्या पानावर वाढलेले पदार्थ जेवला वैदिक उदाहरण "पळीने अवदान देतो, सुरीने अवदान देतो, हताने अवदान देतो" अवदान म्हणजे यज्ञसमर्थी अग्नीला अर्पण करावास एक-वेळ जो पदार्थाचा भाग घेतात तो आता एथे असा सशय पडला की पळीने तुपाचे अवदान द्यावे, की मासाचे अवदान द्यावे, की धान्यासारख्या पदार्थाचे अवदान द्यावे? अशा समर्थी शब्दाच्या शक्तीवरून अर्थ बसवावा म्हणजे तुपाचे अवदान पळीने द्यावे, मासाचे अवदान सुरीने द्यावे, धान्यादिकाचे अवदान हता-

general statement "besmeared pebbles", and ends with the particular statement "ghee" In this case, the question is natural, By means of the principle of ellipsis, it is to be determined that the pebbles are to be besmeared with ghee only, for ghee is distinctly mentioned in the passage For interpreting a passage, inferential statements are not to be employed, but a passage ought to be interpreted by means of such words as are to be found in the passage itself

30 This is a very important sūtra. A sentence cannot be interpreted in any way one pleases. The significant power of words ought to be carefully examined. An illustration from common life will throw light on the statements made "He ate on a mat" "He ate in a bell-metal-plate" This is the literal and close translation of the passages quoted by Shabara. By the first is meant "He took his seat on a mat and ate his meal." By the second is meant "He ate the dishes served on a bell-metal-plate" A Vaidika example "He takes a sacrificial oblation by means of a ladle, of a knife, or of a hand" In the original passage, the word *Avadāna* is used, which means that part (of a consecrated thing) which is to be offered into a sacred fire at a time. The question now is—Is a ladle to be used in taking a portion of ghee, of flesh, or of things like grains? In such a case, the significant power of a word answers the question and determines the sense of the disputed passage. A portion of a ghee-offering is to be taken

CHATEAU VOLLEY

MOROT

SWITZERLAND

21st June 1877

I am delighted with your work and I hope and trust you will be able to continue it + + + But to the scholar the *Puramimśa* is of great interest and I have always thought that we wanted a native Indian scholar to translate and properly interpret it. It is so full of allusions to *Yājñika* matters, which are familiar to your *Śhroutas* but of which we in Europe have a very vague and indistinct conception. You have on the other side a great difficulty to contend with viz. to find English terms exactly corresponding to Sanskrit philosophical terms. An exact correspondence of Sanskrit and English technical terms is almost impossible but sometimes a near approach might have been possible + + + To me those *Mīmāṃsaka* discussions are extremely attractive and for accuracy of reasoning they have no equal anywhere + + + Your journal will be most gratefully received by Sanskrit scholars in Europe and I beg you to put down my name as one of your subscribers.

F. MAX MÜLLER, M. A. &c

OXFORD April 27th 1877

I have great pleasure in bearing testimony to the merits of Mr — a monthly publication called "*Saddarsana Chintamā*" the first two numbers of which have reached me here. Mr — is an able Sanskrit scholar and has a profound acquaintance with the six schools of Indian philosophy. His magazine will be eminently useful and his labours deserve the support and encouragement of all scholars and of all who are interested in the welfare of India and in the promotion of a better knowledge of Indian habits of thought.

MONIFER WILLIAMS M. A., M. D. A. S.,

HON. D. C. L. OF THE UNIVERSITY OF OXFORD
HON. DOCTOR IN LAW OF THE UNIVERSITY OF
CALCUTTA. EODER PROFESSOR OF SANSKRIT IN
THE UNIVERSITY OF OXFORD

has handed to me two copies of No 1 of the *Saddarshana-Chintanikâ* I shall be glad to take six copies of this monthly publication

J MUIR D C L, L L D, PH D

Judging from the introduction and the 'way' in which you have dealt with the three preliminary sūtras of the *Mīmāṃsā*, I am led to expect that your work will be very useful to all students of Indian philosophy Please, put me down as a subscriber for five copies

NANABHAI HARIDAS

LITERATURZEITUNG

Of quite another stamp from the introduction is the precisely detailed explanation of the individual sūtra, which gives the impression of careful working through of native commentaries, which nevertheless occupies an independent position, and which, as the means of understanding the sūtras, is of high importance to us It must be the result of long and solid preparatory labours We can, therefore, wish the best success to this meritorious undertaking.

JENA, }
4th August 1877 }

A WEBER

THE ACADEMY

30th June, 1877

" It is encouraging to note the evidence which this undertaking affords of the increased interest taken by native scholars in their standard works, and the text and commentary, if completed, can not fail to be of abiding value to scholars On this ground, we wish the editor success in his rather bold adventure "

THE HINDU, PATRIOT

(We have reproduced the review from the *HINDU PATRIOT* as it succinctly but exhaustively gives the history of the labours of European and native scholars in the field of Indian philosophy)

STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

4th June, 1877

WARD, in his account of the Hindus, was the first to bring to the notice of English scholars the first principles of Hindu Philoso-

phy but his account was exceedingly brief and having been compiled from elementary works did not, in any way meet the requirements of European philosophical writers ; it was not therefore, until Colebrooke wrote his remarkable essays on Hindu philosophy in the Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain that European scholars got a really scientific and lucid sketch of what the Hindus had done in the domains of philosophy As the works of a ripe scholar and distinguished orientalist these essays were above all praise They were however wanting in one important respect They gave the substance of Hindu philosophical ideas in the language of the essayist, but not in their *ipsum verbum* and in a subject like philosophy where a great deal depends upon the words used they could not be utilized for any critical purpose Raja Ram Mohun Roy's essays on the Vedānta-doctrine supplemented as they were by translations of some of the Upanishads were better ; but they too were fragmentary Wundtichmann's Vedānta Sāra served only to rouse but not to satisfy the curiosity of continental savants, and the first really valuable exposition of Indian Philosophy in English was Colebrooke's translation of the Śāṅkhya Kārikā with Wilson's translation of its commentary and his own original commentary on it This showed how vast and deep had been the researches of the Indian sages in the field of Metaphysics Even this, however was deficient in one respect. It was an epitome and not the original text on the subject. Sometime after Dr Muir offered a handsome prize for an essay on the leading systems of Hindu philosophy and three competitors appeared on the field Two of these, Dr Ballantyne and the Rev Mr Mallens carried away the prize and the third was the Rev Dr H. M. Banerjee. A great deal of information was brought together in the works of these competitors, and would have proved useful had the essays not been marred by too strong a spirit of polemical controversy and sectarian zeal. The object which the writers set before them was, not to give a faithful account of Hindu Philosophy but to display their own powers of ratiocination in controverting the dogmas of the Hindu sages, and to establish the pre-eminence of Christian philosophy Such a course could never satisfy the wants of unprejudiced scholars. It is well-known that of the six leading systems of Indian philosophy each has a series of aphorisms or *memoria technica* which, with their commentaries, form the basis of each school, and as long as these are not brought to the notice of European scholars, so long it is hopeless to expect

that fair justice can be done to the intellect of the Hindus as a philosophical nation To meet this requirement Dr Ballantyne took in hand those original texts, but, with the profound learning and zeal of German scholars, he was wanting in their perseverance, and, instead of devoting all his energies to one or two particular schools, took up all the six at once, but could not finish any Of the *Yoga* system he published two chapters, of the *Vedānta* one or two sections, of the *Mīmāṃsā* about as much, and of the *Nyāya* a single chapter And of these he translated only the aphorisms with a very unsatisfactory and meagre abstract of the commentaries, and the aphorisms without their commentaries, proved all but useless Of the *Sāṃkhya* he translated the whole of the text, but the commentary was deficient It is, therefore, with much interest we notice that an attempt is being made at Bombay to supply faithful translations into English of all the six texts The work is to be published under the title of *Saddarshana-Chintamāhā* and five fasciculi have been already brought out, containing the Sanskrit text with Marathi and English translations of the *Mīmāṃsā*-doctrine, together with a commentary in English If persevered in, and the serial be completed, it will be a valuable accession to the library of the oriental scholar The *Mīmāṃsā* is by far the most important in connection with the religion of the Hindus Its object is to reconcile the rituals of Hindu worship and the legends of Purāṇas with philosophy, and the success with which the reconciliation has been effected by Jaimini is worthy of the highest praise To quote an instance from the writings of the *Mīmāṃsist* —European writers have, for a long time, and very justly, condemned the Hindu Shāstias for having attributed to Brahma the odious charge of a disgusting incest The *Mīmāṃsists* show that the whole of it is a mere myth Brahma is but another name for Prajāpati or the Sun, and the Dawn which precedes sun-rise, is poetically and very aptly described as a fair maiden, born of the Sun Therefore, as the sun follows the Dawn, it is in poetry described as chasing the maiden, and since the Dawn merges in the Sun as soon as the latter has risen above the horizon, the allegory is complete Other myths have been treated in the same way, and it is no ordinary praise to say that the Indian gymnosophists, some 2000 years ago, adopted a line of philosophical argument which would not be unworthy of the greatest German scholars of the present day The publication of a work of this description, in a language readily accessible to the rising generation of the Hindus, as well as to the scholars in

Europe in an attempt which deserves every encouragement and we heartily wish its editor success in his undertaking

THE NATIVE OPINION

5th August 1877

THE national mind has a great deal yet to do in the way of assimilating the intellectual food so bountifully supplied by the old Sanskrit lore and modern science before it can grow into the manly stature required for original thought and independent investigation. *Īśvara mīmāṃsā*, i. e., *Jaimini Sūtra* and the Commentaries is not a favourite study with the Native Pandits though they admire it very much. The author has accordingly made a good choice in taking it up first because of all Schools of philosophy the *Mīmāṃsā* is the least studied, although it is distinguished above all as being the most self-sustained set of doctrines while *Nyāya* and *Yoga* and the other schools use the principles of the *Śāṅkhya* as ancillary helps in discussing their own special subjects. We feel convinced that the publication is calculated to be of immense practical value in raising the tone of national thought, and enriching and refining the language. It should be in the hands of every educated Hindu who aspires to accomplish the study of old Hindu authors. We hope the work will be patronized by all those who can afford to do so.

EDUCATIONAL RECORD.

August 1877

Mr "Saddarshana Chintanikā" has reached its sixteenth issue and appears to be winning golden opinions from those best able to pronounce on its merits.

THE EVANGELICAL REVIEW,

April, 1877

WE think that the work will well supply what many feel the need of—an apparatus for the intelligent study of Hindu philosophy. If the promise of these earlier portions is well maintained, it will prove to be a very important addition to the literature of the subject which it professes to expound.

THE POONA OBSERVER.

24th March, 1877

Looking at the Magazine from a purely literary point of view it evinces very considerable ability. The introductory chapter

is particularly interesting and exceedingly well-written, while the plan pursued in analyzing the philosophical systems brought under examination is at once clear and methodical. The succeeding chapters afford an interesting view of Asiatic Psychology, and of the modes of thought and expression peculiar to eastern nations, and we have no doubt that, on that account alone, the work will receive a cordial welcome in the libraries of oriental Scholars and Savants.

। भवद्वि समारब्धषड्दर्शनसङ्ग्रहस्य मुद्रणं समालोष्य ग्रन्थनिर्मातुं शास्त्रीयम-
हर्हविषयाणां यथार्थावगमं तद्व्ययेन मुहुर्मुहुरभिनन्दयामि । यद्यप्यलब्धबहुलावकाशेन
मया सर्वं न दृष्टं तथापि यावदृष्टं तत्रासंगतं न लब्धं, स्याच्चेदपि स्थलविरोधेषु विपरीता-
र्थप्रत्ययसम्भवस्तथापि “गच्छतः स्वलनं कापि यत्र कचन जायते । हसन्ति दुर्जनास्तत्र
समावधति सज्जनाः” इति पदार्थमनुसृत्य स्लाघनीयावेव स्यात्तां ग्रन्थकर्तुं प्रतिभा परि-
श्रमश्च निर्मलचेतसाम् । किं प्राचीनतममहापण्डितनिर्मितनिबन्धेष्वपि स्थलविशेषे
प्युक्तिर्न लक्ष्यते तावत्तैव ते किं महाहर्षनानां नोपादेयाः । किं मुक्तार्थिभिर्नान्तरी-
यकतया साहचर्यं प्राप्तेः कतिपयशुक्तिखण्डैरुपतृष्टा लब्धा अपि मुक्तास्त्यज्यन्ते । पर-
वेदार्थविचारमात्रैकपरस्य पूर्वतन्त्रस्योच्चावचतदनविकारिजनवेद्यया भाषयाऽवतारणं न
युक्तं किं तु तर्कावितन्त्राणामेवेत्यभिनिवेशपिशान्यव्यापि मन्वेतो न मुञ्चतीति-
पुनर्विज्ञापयामि । अलं सुज्ञेषु भूयसां लेखनीयापारेर्णेति ।

संवत् १९३२ अधिक ज्येष्ठसुदि शनी } भवदीयमुत्पद्
रोनडोपनामको बालशास्त्री

भवलोषितषड्दर्शनचिन्तानिकाख्यस्य ग्रन्थस्यालोचनमस्मामि कृतम् । तत्र यद्य-
त्सरकृतभाषया महाराष्ट्रभाषया च लिखितं तत्तद्विशेषतः कटाक्षितमस्मामि । भाषासन्दर्भम-
र्थविवेचनं च दृष्ट्वाऽमोमोदम् । तन्प्रादितबहुबुद्धिकौशल्यैर्गम्भीरतमे दुर्गमतमे च वैद-
कप्रक्रियाश्रिते श्रौतक्रियान्विते च मोमासाशास्त्रे ये परिश्रमा कृतास्ते सफला सद्यज्ञा इति
मन्यामहे । मादृगपिकादिशास्त्रेष्वत्यन्तपरिशीलनं विना कर्मकाण्डप्रक्रियां दुर्ज्ञेया ।
कर्मकाण्डप्रक्रियाज्ञानं विना पतञ्जलिप्रणीतयोगशास्त्रेवद्व्यासप्रणीतवेदातशास्त्रादीनां
प्रक्रिया च दुर्ज्ञेया । अतो भवदीयपाण्डित्यावलोकनेन सन्तुष्टचेतसो वयमित्यलं
पल्लवितेनेति किम् ।

भवत्सदृशपाण्डितान्तामीश्वरानुग्रहेण दीर्घमायुरस्तु ॥

काकाचार्यशास्त्री वार्धकर कानडे.

मीमांसाशास्त्रसिद्ध्योग्यमैतत्तत् तस्य पापरत्नानि तद्यस्यविशेषा । पि इत्या
माशानि । कुवस्तु माशानां । अमुना तु वसुपति भीमठापावताविरुपा इत्यमाशानि
जातानि । इयं तु जनताया मरुवुपठिरेव । इयं तु इतिविद् भा येव ॥

नारायणाराखी गोसल

वि वि पद्धतश्चिंतनिका नामक जो ग्रंथ आय । प्रस्तुत करीत आहो
त्याचे व्हा अंक आम्हांत दे आय । रुपा फलन पाविले ते आ ही आदरपूर्वक
स्वीकृत केले या दशात मीमांसाशास्त्राची अभिरुचि पायरा । योगास नसल्यामुळे
पटनपावनकम मष्ट होऊन शहर अस्तित् झाले तरी प्रस्तुत आय । मीमांसाशास्त्रा
चा अभ्यास । क्त मोरपा मेहेनतीन हा ग्रंथ तयार करित आहो । पावनपावन
मीमांसाशास्त्राची माहिती सर्व लोकांस वांगल्या रीतीने होऊन अस्तित् झालेल्या
शास्त्राचा बाराव उद्य होत जाईल शास्त्राची माहिती योढक्यात होण्याची जी सर ।
ग्रहली आहे पावनपावन विद्वान लोकांचा मोठा भ्रमरा आहे । वागविचारक ग्रंथ
या शास्त्रांत मोठेमोठे आहेत, परंतु सुलमोपायाने सर्वस लक्ष्य वांगले ज्ञान हो
ण्यासारखा ग्रंथ कोणी विद्वानां केला नाही । यास्तव सर्वोपयो ही हे मरुक्क ग्रंथ आय ।
करीत आहो । या रूप्यास भीषम ३३ यरा देवो याविषयी । ज्ञानियेयाची मार्गना
आम्ही बारबार करीत आहो । इत्यलं निष्प्रेम

मुकाम पुण
सा २ जुलई सन १८७७ इस्वी. } चितामणशास्त्री घत्ते, डेकन वाळेन

पद्धतश्चिंतनिका आय । शास्त्र केली ती येथे माझे पाह पात आली ती
पावन व निष्पावील विषय मराठीत इतका मार्मिक पों सुला येलेला भाषून मला
कारण समाधान व आश्चर्य वाढले, कारण । ममिधेचे वस्तुज्ञान असतारे पंडित सांप्रत
विरळ । त्यात तो विषय मराठीत सविस्तर व मनोमय पात्रोभा व्हात बरे होऊन
जप्यावित करण हे काम अल्पज्ञानाच नव्हे । हा ग्रंथ पाहताच त्या मात होण्याची
फलदा झाली

ग । राखली लेले

मु । नाशिरु, रीवेवारांत

इंद्रप्रकाश

या २९, माघ १८७७

या पुस्तकाच्या वारे वाचक मयमत मीमांसेची मूल्यसूत्रे त्याचाली त्याची पत्रे,
त्याचाली पत्रांचा अर्थ, त्याचेव्हाली पावपार्थ, व त्याचाली मावार्थ, खेरीन कथित

स्थली ज्या सूत्राचा सावरस्वामींनी निराळा अर्थ केला आहे तोहि लिहिला आहे उजव्या अगास सूत्राचे मराठी व इंग्रजी भाषांतर व त्यागाला सूत्रार्थाचा विंगेप बोध, पूर्वापरसंबंध, मतातरे व तदनुरोध करून दाखविण्यास योग्य अशी अनेक प्रकारची शास्त्रीय व उपयुक्त माहिती मराठीत तशीच इंग्रजीत टिपा देऊन दाखविली आहे.

प्रस्तुत काळी षड्दर्शनांचिनिकेसारखे मासिक पुस्तक निवून ते लोकास स्वल्प किमतीने मिळणे हे स्वदेशहिताची जी अनेक स्तुत्य वृत्त्य आहेत त्यांपैकीच उत्तम समजले पाहिजे तद्वत राजाश्रय नाहीसा झाल्यापासून आमच्या देशातील शास्त्राध्ययनांतर पाणी पडून ज्या वेदादि शास्त्राचे नावाहे या देशात राहण्याची मुक्तील झाली आहे, त्यापैकीच वाक्यार्थाचे मूळ व मुख्य साधन जे हे परम गहन व उपयुक्त मीमांसाशास्त्र त्याचे भाषांतर होऊन त्याची मूलतत्वे व तात्पर्यज्ञान ही साधारण सुज्ञ जनांम अल्पायामाने होण्याम ही चिंतनिका सर्गोत्पत्ति माधनीनून असल्यामुळे इचे कर्त्याचे लोकावर मोठे उपकार आहेत यात संशय नाही आता अशा लोकोपकारक स्तुत्य वृत्त्य आरम्भणाऱ्यास साहाय्य मिळून हे काम शीघ्रतः जावो अशी ईश्वरापाशी प्रार्थना करून या पुस्तकाचा आम्ही आनंदपूर्वक स्वीकार करतो

ज्ञानोदय.

ता० १२ जुलै १८७७.

या भाषांतराची व टीकेची भाषा जरी उच्च आहे व ठिकाणी ठिकाणी सरळ शब्द आहेत, तरी भाषा सरळ, प्रौढ व रसिक आहे

पौंच

नाम	रुपये	आगे	मति
Dr J Muir, Edinburgh	32	8	6
रा० सा० विनायक हरी अहले	५	९	१
" " जिरानी मंगेश पर्वत	५	९	१
" " विष्णू मरिचर डे. ८. ११	५	९	१
" " लक्ष्मण केशवराव	५	९	१
" " केदार बाळराव पत्रवत	५	९	१

सूचना.

	रुपये	आणे
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारांस टपाल हशिलाबद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरस जीं पत्रे लिहावयाचीं, तीं “षड्-दर्शनचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१” या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे सबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	A
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy

N. B. The subscription is to be paid *in advance*.
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintanikâ-Office*, Poona, *Sadashive Petha*, House Municipal No 641

THE
SADDARŚHANA-CHINTANIKĀ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पद्धर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन

प्रतिपादित

व्यास मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १ आक्टोबर १८७७ अंक १०

VOL. 1 OCTOBER, 1877. No. 10

पुणे

“ज्ञानप्रकाश” ठाणखान्यात ठाविले

(सन १८६७ च्या १५ व्या आक्षेपमागे नोंदली आहे)

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्ययज्ञः पौलुषिरिद्रुमुन्नो भाल्लवेयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्विस्ते हैते महाशाला महाश्रोत्रियाः समेत्य मा-
माः साः कुः को न आत्मा किं ब्रह्मेति ॥ छान्दोग्य । ५.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us

Anna Moreshwar Kunte B A., M D , Esqr , Bombay

Rao Sahab Mahiput Rao Rupiam, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad

Rao Sahab Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha.

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B A., Sanskrit Teacher
High School, Baroda.

We beg that our subscribers will be good enough to pay the
amount of their subscriptions as early as possible

नै चारं विराजयन्त्या अर्था वांते अ
थं दानवापाची मन्त्रि असतव अतने
या मन्त्रीची येतना अव लावतना प
यायोग्य फलही विराजय ना अथ
विचरी पुढरा अभ्यासांत विचार हाकल

with a lalle a portion of a
flesh-offering—with a knife and
a portion of a grain-offering—
in a hand. Every verb has signi-
ficant power which is to be pro-
-ly employed in interpreting
a passage. The significant power
of a verb will be investigated
in the next book. This sūtra
ends the fourth chapter (Pāda)
and the first book itself.

उपसंहार

परिहारा पादात्म्येन वित्त्या पादाय
येत शब्दार्थाभिप्रायी विचार झाला पद
व्या पदार्थाव्ये परार्थाभिप्रायी विचार था
मना आहे एतं पदं ही नाम असता
त, किंवा विशेषण असतात किंवा कि
पादं अथवा विद्यापदार्थाभिप्रायी या
पादात मुख्य विचार न करिता त्याचा
आचार्य पुढ विचार करेपर आहत
आतां नामे व विशेषण याभिप्रायी जशी
शब्दा उपपन्न झाली ती नामविशेषादि
पदोची स्वरूपि किंवा निषेधन परता
येउन त्यापश्चात् त्यांचा अर्थ समजिता
यता काय ? किं तीं गंग द्वाज सिद्ध प
ठ असल्यामुळे त्या या अर्थगोया अर्थ
हीत कर्ता ? पद सिद्ध असोत किंवा द्यु
त्यस्य अर्थोत, पुन त्यावर अशा शब्द
उत्पन्न होते कीं ती एताद्यानवीनच गुणा
चें वर्णन करितात कीं ती फक्त देवतेलीं
पदं मात्र आहेत ? पहिली शक्ती परती
उत्पन्न झाली याभिप्रायी विशेष वर्णन केलें
आहे. कारण इतिहासदृष्ट्या या शब्दोची
उत्पत्ती भोगी आहे वैदिक कालाभ्ये
प्राणिनीमाखे जाह्वा विचार । विचार ते

SUMMARY

The subject of the general con-
struction of a sentence is con-
sidered from the first to the
third chapter. In the fourth
chapter, the subject of the signi-
fication of words as such is
investigated—words are either
names of things or actions. The
last are not considered in this
chapter. Jaimini will take up
the subject by itself in the sequel.
The question now is—Are the
names of things conventional or
etymological? Let the names be
either conventional or etymolo-
gical the second question is—
Do they express any quality or
merely name a particular thing? The
first question deserves close
examination for it is historically
important. During the Vedic
period when grammarians like
Jaimini flourished philosophy
was divided: some maintained
that every word was derivative
its different parts conveying some
notion or other. These philo-
sophers were called Nairuktas—
etymologists, their philosophy be-
ing known as Nirukta or etymo-
logy and their method, as Nir-
vachana or etymological ana-
lysis. They were led by Yaska.
Others maintained that thought

व्हा त्यामध्ये मोठी दुफळी माजली होती काही लोक असे म्हणत कीं ग्रंथांदात जितके शब्द म्हणून आहेत तितक्याचे अवयव पाडून अवयवार्थ सांगता येतो या लोकांस नैष्क म्हणत. त्यांच्या शास्त्राचे नाव निष्क, आणि त्यांच्या पद्धतीचे नाव निर्वचन ह्या मंडळीमध्ये यास्काचार्य हे प्रमुख होते. दुसऱ्या तऱ्हाचे लोक असे म्हणत कीं जरी शब्दांचे अवयव पाडता येत तरी शब्द सिद्धच आहेत या तऱ्हातील लोकांचे नाव वैयाकरण अशी दुफळी चालली असता पाणिनीने एक तोंड काढली. ती अशी का काही शब्द व्युत्पन्न आहेत आणि बाकीचे अव्युत्पन्न आहेत. हा सिद्धांत मीमांसकांनी अंगीकारला. आता दुसऱ्या शकेचा विचार मीमांसकांच्या मते कर्म कायतें प्रधान. कर्म म्हणजे जें काहीं आम्ही करतो ते, मनुष्याचे सर्व व्यापार. नैयायिकाचे मते कर्ता प्रधान 'स्वतन्त्र कर्ता' असे पाणिनीचे सूत्र आहे मग कर्ता स्वतन्त्र की परतन्त्र, कर्म स्वतन्त्र की परतन्त्र, अशीहि एक दुफळी प्राचीन आर्यसम्ये माजली होती कर्ता स्वतन्त्र म्हणजे कीं कर्म त्याचा गुण झाले मग जो काहीं विचार करायाचा तो कर्त्याविषयी करायाचा. मग कर्ता जे जें करतो तें ते विचार करून करतो, व प्रमाणाविषयी विचार करतो आणि मग एकाद्या गोष्टीचा निर्णय करतो मीमांसकमते *कर्म प्रधान आहे म्हणजे जें कर्म कर्ता करतो, त्याच्या स्वाधीन तो झाला मग कर्म त्याला

a word could be divided into parts, yet it was a conventional name These were distinguished as Vayākaranas or grammarians Pāṇini, while the conflict between the latter and the former schools of philosophy raged, proposed a compromise that some words were derivative, and others, merely conventional The proposition of Pāṇini was accepted by the Mīmāṃsakas or exegetes Now the examination of the second question The Mīmāṃsakas consider an action as important and pre-eminent an action is all that man does, that is, all his activities The Naiyāyikas consider the agent of an action as important and pre-eminent Pāṇini declares in a sūtra that the agent of an action is independent Hence philosophers were again opposed to one another on the subject of the independence or dependence of the agent When the agent of an action is declared to be independent and pre-eminent, an action is then merely one of his qualities, because what he does is thoughtfully done, and he decides a question or draws a conclusion after he weighs evidence on both sides We have already stated that the Mīmāṃsakas consider an action* to be pre-eminent This signifies that the agent is dependent on his actions, his actions create his circumstances which determine his conduct, all the actions of an individual are caused by his previous acts, and he is compelled to adopt such means as an act necessitates, and bear patiently the consequences of all his acts Hence an action is important Hence an action is independent,

निराट मेव निरुद्धे त्वाना केन वादिने,
 न नगरस्त नर्म गान ते उवाच पात्र
 न वादिने न आपण ते न नये त्वाने
 न ज परि नम होयत ते ते निमु यो
 मानने परिने. इत्येव वागतेह न
 म करत बरी उवाच अग्रे त्मावा यो
 ग्यता राती यमुद्र कम हे गुणी विना
 पश्यन रहते न विने वाह विमर्शि
 नी ओ विषया सम्यक् अत्रा नये करुन
 विदेवा गुण माय त्वाना अमा वि
 चार करोवेनी नगटा विना मारी मा
 नस्या पदार्थमात्रा माया नारी चारो
 अच्युताने त्वामय वनीपारि विमर्शि
 धमता आगि या विमर्शि विषया गुण
 वाचनेन असे नृहपावे विरार माया
 मारी परग गुण वागविता असे
 नृहले व्यमा ए वाग नवान गुण वाग
 विता वी वरी यत्न असेत्या गुणे
 पुन वान परवत्त ए वाग मधोन गुण
 वागविता असे वाचने ता विषया आ
 वाचनेन वाचन विषया अग्रे नग
 गुण वाचन वाचन, इत्ये परिणी विषया
 अत्र विषया वागि द्वाती विषया वाचन
 द्वाती वा गुण यत्न आद त्वार्थ
 पुन वान परवत्त असे नृहले ता पुन
 विदेव येतो अरी वादीकृतदि प
 वाचन पदने वाचन विमि वाचार्थनी
 वाचन वाचनी आद ही अरी पद अमा
 वाचन्या वतीनारि विमर्शि वाचन्येव अ
 गम्या इत्ये विषये मां पदने, विषया
 यत्न असेत्या विषया वाचनेत्या गुणा
 न वान होत मारी असे वि वान
 इत्ये निरुद्धा विषयी नाम करी

and pre-ment and every part
 of a sentence expresses some
 quality or other of an action
 The agent himself by this way
 of reasoning is degraded into a
 quality of an action In this con-
 nection some sentences either in
 Sanskrit or Marathi offer consi-
 derable difficulties and threaten
 to baffie all attempts of the Mi-
 minckas at construction. The
 instrumental case which cor-
 responds to the ablative of Latin or
 Greek grammar deserves special
 attention as it involves different
 relations with an action. The
 explanation that it shows a qua-
 lity of an action is not satisfac-
 tory for the question is natu-
 ral—Does it express an addi-
 tional original quality or simply
 discuss a quality already ex-
 pressed by an action? If the
 former alternative be accepted
 the form of an action is chang-
 ed for a quality is added or ra-
 ther the action is developed and
 enlarged that is a new action
 takes the place of the one under
 consideration. If the latter al-
 ternative be accepted, it is sim-
 ply tautology in as much as the
 instrumental case does not serve
 any purpose. Thus there is a
 dilemma. Jaimini the author of
 the work we int १, ४, meets the
 difficulty in a way. He holds
 that the instrumental case in
 some cases merely names an ac-
 tion and does not denote its qua-
 lity either already known or un-
 known. Having introduced the
 chapter in this way Jaimini
 enters on the subject of the
 names of actions, and observes
 that names originate in three
 ways—they are respectively call-
 ed Tatprakhyanyāyā or the prin-
 ciple of conventionality, Tadvya

पडतात याचा विचार जैमिन्याचार्यानी केला आहे तीं नामें तीन प्रकारे उत्पन्न होतात एक प्रकारचीं नावें तत्प्रत्यक्ष-न्यायाने उत्पन्न होतात दुसरे प्रकारचीं तद्व्यपदेशन्यायाने, तिसऱ्या प्रकारचीं नावें यौगिक शब्द पहिल्या प्रकारचे नावें वास्त पाणिनि सज्ञा असे म्हणतो तत्प्रत्यक्षन्याय, तद्व्यपदेशन्याय, व यौगिक शब्द यांचे अनुक्रमें (१ ४, २, ५, ११-१२) वर्णन केले आहे पाणिनीच्या व्याकरणात व पतञ्जलीच्या महाभाष्यात सज्ञेवरून किंवा व्युत्पत्तीवरून नावे पडतात इतकेच वर्णन आहे त्यावर जैमिन्याचार्यानी असे विशेष वर्णन केले आहे की अर्थाचे सादृश्यावरूनहि नावे पडतात काही कारणावाचून जें नाव देणें ते किंवा अमव्या नामाचा अमकाच अर्थ असे लोकांमध्ये प्रख्यात होऊन नाव पडणें, यास तत्प्रत्यक्षन्याय म्हणतात अशा प्रकारे थोड्याच नावाची उत्पत्ति झाली असेल असे वाटते, तथापि सस्कृतसारख्या भाषेचा बारिक रीतीनें शोध केल्या असता तींतील जे अनेक धातु असतील त्याची उत्पत्ति कशी झाली असेल हें समजत नाही गम् या धातूचा जाणें अनाच अर्थ का अमात्रा, आणि मृ या धातूचा मरणे असाच अर्थ का व्हावा असा शोध करू लागले म्हणजे त्यावर जोणी अस उत्तर देताना की निरनिराळ्या दिसाणी जाणें या अर्थी निरनिराळ्या धातूचा उपयोग करू लागले मग त्यातून गम् मृत्सारखे वार्ते धातु प्रसन्न झाले, आणि दिसले. यादीचे धातु नष्ट झाले

padeshanyâya or the principle of analogy, and Yoga or etymology The first principle is denominated Sanjñâ by Pâṇini These principles are discussed in order in the sūtras (I 4, 4, 5, 11-12) Pâṇini and Patanjali recognize the first and the last principles as originating names Jaimini adds the second, and propounds the power of analogy in originating names The principle of conventionality is arbitrary and fixes that a certain name can convey a certain sense Only a few names, we believe, have originated in this way Yet an examination, however nice and close, does not explain the origin of the verbal roots developed and arranged as in an ancient language like Sanskrit in every way remarkable that is—when the question is asked, why does the root *gam* denote to go and *mri*, to die? some reply that different tribes used different verbal roots signifying to go Some roots like *gam* predominated and outlived the rest, which gradually died out The question of the origin of verbal roots, however, cannot but be considered still open All the difficulties of such an investigation have led Nāyāyikas or dialecticians to declare that the power of a word to convey a certain notion is determined by the will of God Many names have been fixed by analogy An example will illustrate the statement The human hands as they are used suggested a name for the proboscis of an elephant as hands and the proboscis are analogous Hence an elephant is called in Sanskrit Hastin which means an animal having a hand An ape resem-

तरी मूळ भाषा उत्पत्ति करी न्हारी या
 गुरुचें समाधान अनेकान शेत नारी त
 नाहोच या गोशोच मध अर १ गोश
 विषार १८८८ नेपापिदोती अर्ध मरिच
 वी सभाप्या अर्ध अर्थ मर ११ रापी
 जी शाकि ओरे, ती इरती सनारदन
 उपपत्ती पुन सादरासन पु १८
 नाम जपत झाली आरन यात उगारग
 मनु ५ आख्या ह्मणने विषा रता
 व्यापार परतो या याद यासन दहीप्या
 सोटेत हि इस्त इगू सगळे व व्याप
 इस्त विषा रत आह ता इनी विषा इती
 बतर काही अशी मनुप्यासारभाषा आह
 इस्त त्यात बनना विषा बतर इस्त
 आल पततमपी अमीला काही अर्थप
 पलें की अतिसे जातून सारवा विषा
 भाजन सारवा पततमपी अमीन जें
 अपण परतात त्यात अवधान इगतता
 मग काणी एकापाने साच येला आता
 एकाही रचम गड येली इ १२२२ मने अ
 बरान माले असे इ १२२२ असा तीन
 मरानांनी सर्व शप्प जपत होतत, असे
 जमिनीनें सारवले आहे आतांरा इग्लंड
 देशी जमनी देशी, आणि वसदेशी पटि-
 तगेंदळत असा विचार सारतो वी माया
 जपत झाली करी संस्त आनि मास्त
 मायांचा जसा परस्पर संपर्क आहे वसा
 संपर्क काल म्माने फसा परस्पर, निर
 निराख्यामायामध्ये व्याप्त संपर्काने साच
 म्यवेधम्य फसे असते, मायेचा आणि
 मनुष्यजातीचा परस्पर निरस्त संपर्क अ-
 सल्यामुळे निरनिराख्या झालींमध्ये मलातरे
 करी झाली, राज्यकाति करी झाली,

bling man in some respects came
 to be called Vananari or Vanara
 —a wild man Fire burns what
 ever is offered into it at the time
 of a sacrifice The a critical offer
 ing is called an Avadana in San
 krita When a man takes a bribe
 he is from analogy said to swallow
 an Avadana Jaimini fully ex
 plains the operation of the three
 principles in originating names
 It analyzes the savants of Eng
 land of Germany and even of
 Russia sometimes discuss the
 questions of the origin of words
 of the changes which words
 undergo in the course of time and
 of the principles which regulate
 the changes, of the relation be
 tween a modern dialect and its
 ancient source for instance the
 connection between the Gāthā
 dialect of the Mazda yasna
 and the language of the Chān
 das between the latter and the
 pure classical Sanskrita between
 the last and the Prākṛita dialects
 of the middle ages of India, and
 again between the last and the
 modern vernaculars of India
 The solution of such questions
 aids the historical investigation
 of religious, social and political
 revolutions Two thousand years
 ago, at least Jaimini mooted the
 same questions as are now vehe
 mently discussed It is also true
 that the modern European philo
 sophers do not appear to have
 advanced a step beyond Jaimini
 The next question discussed by
 Jaimini in this chapter consti
 tutes what is known among Mi
 māṃsaka as VāishvānaryAya
 This discussion discloses that
 the methods of interpretation as
 developed by theological exegetes
 by dialecticians and by gram
 marians, differ essentially The

मन्वतरे कशीं बदललीं, ह्या ऐतिहासिक विचारास एणेंकरून साहाय्य होते ह्या पडितमडळीच्या सिधाताहून निराळे सिद्धात जैमिनीने केले अतें तर दिसत नाहींच, परंतु सुमारे दोन हजार वर्षांपूर्वी जैमिनीने जे सिद्धात केले तितकीच आज गति आहे असेच काहीं अशीं दिसते. इतके झाल्यावर जैमिनीने या पादामध्ये वैश्वानर न्यायाचा विचार केला आहे त्या विचाराच्या सबबाने इतकेंच लक्षांत ठेवण्याजोगें आहे कीं, वाक्यार्थमीमांसक आचार्य आणि वैयाकरण, नैयायिक इत्यादि दुसरे आचार्य यांची वाक्यार्थ करण्याची पद्धति परस्पराहून भिन्न आहे सामान्य आणि विशेष यामधील परस्परसंबंधाने मीमांसक जें वर्णन करतात, तें स्वाभाविक असल्यामुळे मीमांसाशास्त्र प्राचीन व प्रथम असे म्हणण्यास थोडी जागा होते वैश्वानरन्यायाविषयी (१.२, १७) सूत्राची टीप पहा. या पादाचे सरते शेवटीं जीं दोन सूत्रें आलीं आहेत, त्यावरून मीमांसक वाक्यार्थ करते वेळीं पूर्वापार संबंध घेऊन, सयुक्तिक कल्पना करून इतिहासाचा विचार करून मग वाक्यार्थाची व्यवस्था करतात. अशी व्यवस्था ज्या स्थळीं अभिमानानें होत नाहीं तेथें शास्त्रार्थविचाराचा घर सुद्धा, आणि सहजच गोंधळ उत्पन्न होतो. म्हणून मीमांसकेमध्ये प्रमाण म्हणजे काय? विधि, अर्थवाद असे वाक्याचे प्रकार कोणते? स्मृत्यादि ग्रंथांचा स्वीकार कितपत करावा? नवीन गुणाचें वर्णन कसे होते? वाक्यशेष म्हणजे काय? सदिग्ध

method of the Pūva-Mīmāṃsā as it explains the relation between general and specific statements, at least being natural, gives grounds for belief that it preceded the exegetical system of grammarians See the footnote on (I 4, 17) for the explanation of the principle of Vaiśhvānara-nyāya Suffice it to remark that the theological exegetes hold that a specific statement enlarges a general statement, while on the contrary, grammatical exegetes hold that the former restricts the latter In the last two sūtras of this chapter, Jaimini shows how the Mīmāṃsakas consider the context, a rational theory, and the history and the bearings of a statement and then propose an interpretation Rational exegetics is set aside when these principles are not recognized through obstinacy or prejudice Confusion in the interpretation of passages is the inevitable consequence The Pūva-Mīmāṃsā, therefore, discusses the nature of exegetical proof, of the distinctive characteristics of the different kinds of statements such as principal and subordinate the power of tradition or authority in fixing an interpretation the enunciation of new qualities, and gives the definition of an ellipsis, pointing out its application, and shows how the interpretation of

सूत्राणि.

॥ अथ द्वितीयाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

अथापूर्वस्याख्यातपदप्रतिपाद्यत्वाधिकरणम् ।

भावार्थाः कर्मशब्दास्तेभ्यः क्रिया प्रतीयेतैष
ह्यर्थो विधीयते ॥ १ ॥

पदानि । स्पष्टानि ॥

पदार्थः । भावोऽर्थो येषां ते=भावार्थाः । भावः=भावनम् । (१.१, २.)
सूत्रस्य टिप्पणी द्रष्टव्या । अवशिष्टं स्पष्टम् ॥

वाक्यार्थः । यैर्भावोत्पाद्यते ते कर्मशब्दाः । (अतः) तेषां साधनतया
क्रिया ज्ञायेत । यतः (तैः कर्मशब्दैः) एषोऽर्थो नाम फलनि-
ष्पत्तिर्विधीयते ॥

भावार्थः । भावशब्दाः फलनिष्पत्तिं प्रदर्श्य । हे देवदत्त ! इमां क्रियां
जानीयाः । इति प्रत्याययति । अतो भावार्थाः कर्मशब्दाः ॥

सर्वेषां भावोऽर्थ इति चेत् ॥ २ ॥ (आ०)

पदानि । स्पष्टानि ॥

पदार्थः । सर्वेषां=शब्दानां । भावः=क्रिया ॥

वाक्यार्थः । सर्वेषां शब्दानां क्रिया अर्थ इति चेत् ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकारो ब्रवीति । न भावशब्दा एव क्रियाद्योतकाः ।
किं तु सर्वे शब्दाः । कुतः । तेषां क्रियासाक्षात्त्वमिति ॥

तस्माद् भावार्थाः कर्मशब्दा अपूर्व चोदयति-इति । अथ 'कस्मादुभय सूत्रितं
भावार्थाः कर्मशब्दा'-इति । उच्यते, -भवति केचित् कर्मशब्दा न भावार्थाः, यथा
ग्येनैकत्रिंशद्वयं, केचिद् भावार्था न कर्मशब्दाः, -यथा भवनं भावो भूतिरिति । इति
शबरः ॥

बुन-या अध्यायानो
पहिल्या पाठ

आता अपूर्व म्हणू। काही
अहे या त पि तर

१ भाष्यावर शब्द
फलकावर शब्द (होन) व्याप्ति-
सून क्रिया जाणावी म्हण
हाच अर्थ साधण्यांत येतो

२ भाष्यावर शब्दात अ-
र्थ नसत असे म्हणजे तर (आ०)

१ दुसरा अध्याय हा मीमांसक-
शास्त्राचाच हा आहे । १। प्रथम
तरी मीमांसक । १। तर निदानाचे मुख्य
क्षेत्र भाष्यारिवाज याचें निकषाने वल
आहे भाष्यावर भाष्यावर, अग्नि
यागें हा शब्द चांग्या अर्थाची धातू
वर शब्द मीमांसकांनीं तशी मित्र आ
ह ही संपूर्ण शीत तशी देण्यावरिती
मीमांसकांच्या मताचा २१ वाट केला
परिने त्यांचे मध्य मा असे वी म
म्हणतातून मुनीपरीत वरं वृष्टि आदि
अक्षत जरी आता आहे तशीच पुढे
चांग्याची न जड पदार्थ आहेत मे
तथेच्या मध्य म्हणजे द्रव्यमय
क्रिया गुणाने शब्दापाठून जसे ज्ञान
आनंदपरत होत आहेत तशीच पुढे म्हणवा
च वस्तु क्रिया वरत ई मनुष्याचे
मार्गित आहे, ६। १। गुण आणले
यमावर शिरोन वरताने रक्षा आणि क

THE FIRST CHAPTER OF
THE SECOND BOOK
(ADHYAY)

ON THE SUBJECT OF THE
EXTRAORDINARY PRINCIPLE
(ADHYAY) TO IT DECLARED
ITSELF

1 Such (words) as sig-
nify existence (an) words
denoting works (for by
them an action is to be
known as this (verb) sense
is declared)

2 If it be said that all
words denote an action
then + + + (A doubt)

1 The second book which this
chapter opens is the repository of
the distinctive principles of the
Purva Mimamsa system. Its first
chapter discusses the doctrine of
conception (Bhikshu) on which the
Mimamsa philosophy hinges. The
Mimamsakas have an original me-
thod of interpreting the words as a
ception, action (as conceived)
and action and of using them.
That their method may be under-
stood it is necessary to explain
some fundamental doctrines of
the Mimamsakas. The first doc-
trine is that whatever exists now
has existed from eternity that
matter is to exist in future as at
present, that words which signify
matter or a quality will have the
same sense as they have had.
But man can control his actions
he ought therefore to be careful
of them. In other words, man
cannot control his circumstances
and his surroundings for they are
independent of him; but he can

मीमांसून योग्य फल साधण्यास झटवें
 एखादा पदार्थ पाहिला, व त्याची योजना
 केली, तर त्या योजनेपासून दृष्ट कार्य
 उत्पन्न होतें. एखादी क्रिया केली असता
 कधी कधी तिच्यापासून एकदम दृष्ट का-
 र्य होत नाही असा द्रव्यवाचक व क्रिया-
 वाचक पदार्थांमध्ये भेद आहे. या भे-
 दास अनुसरून भाव, भावना आणि
 भावणे या पदांचा मीमांसक अर्थ करतात.
 चित्तामध्ये क्रिया करण्याविषयी जो प्र-
 यत्न उत्पन्न होतो त्या प्रयत्नाच्या सबधानें
 जो विचार त्यास मीमांसक भावना असें
 म्हणतात. आणि भाववाचक शब्दास
 भावार्थ म्हणतात. आणि अशा प्रकारें
 क्रियेच्या सबधाने विचार करणें यास भा-
 वणे म्हणतात. वरील सूत्रां भावार्थ
 कोणता ? याविषयी जैमिनि विचार करता-
 त. भाववाचक शब्द म्हणजे कर्मवाचक
 शब्द असा सिद्धांत झाला. आता हें
 कर्म कसे उत्पन्न होतें ? कर्म करण्यास
 चोदना कारण होतें. चोदना म्हणजे
 काय हा विचार आम्हां पूर्वी (११, २.)
 सूत्रां केला आहे. चोदना म्हणजे अ-
 मुक क्रिया करावी अशा अर्थाचें वाक्य,
 असे पर्यवसान झालें. हत्ती, घोडा,
 निळा, पिवळा, असे शब्द उच्चारिले अ-
 सता काहीं प्रयोजनाची मुर्ळीच आकाक्षा
 उत्पन्न होत नाही. अमुक एक कराव-
 याचें असे त्यापासून निष्पन्न होत नाही,
 परंतु निश्चय हा शब्द उच्चारिला असता
 कोणी निश्चय केला ? काय निश्चय
 केला ? कसा निश्चय केला ?
 अशी आकाक्षा उत्पन्न होते म्हणून

watch their action upon him and
 shape his conduct as he pleases.
 It is his duty to endeavour to se-
 cure the proper fruit of his actions.
 When an object is seen, and is
 used, it produces at once some
 tangible effect. But when some
 act is performed, it does not at
 once produce its effect. Thus there
 is a marked distinction between
 objects and actions. The Mīmān-
 sakas base their interpretations of
conception, existence (as conceived)
 and *to conceive* on this distinction.
Conception according to them in-
 cludes volition or an internal ef-
 fort (which leads man to perform
 an action) all verbal nouns ex-
 pressing a condition or state are
 according to them words signifi-
 cing *existence* (as conceived). to
 think of an action to be perform-
 ed is *to conceive* it. The original
 Sanskrita words *Bhāvana, Bhāva*
 and the verb *Bhāvaya-* are im-
 portant. In the sūtra in ques-
 tion, Jaimini examines the sense
 of words signifying a condition or
 state or *existence* (as conceived).
 He declares that they denote an
 action. Now the question is—what
 leads man to perform an action ?
 Chodanā or that which moves
 man causes him to work. We
 have explained Chodanā in (I 1,
 2) of this Mīmāṃsā. Chodanā is
 a motive which consists of a de-
 claration or a proposition that
 such and such an action is to be
 performed. The words elephant,
 horse, blue and yellow do not
 express any purpose, that is, do
 not declare that anything is to
 be done. But when, for instance,
 such a word as *determination* is
 used, such questions as—who has
 determined ? what is determined ?
 how is it determined ? naturally

मात्रायाः शब्दप्रमाणक इति अस्ती
 उच्यते पाठना वेत्ती आदेः गर्भस्य
 पाठनं अत्र धोदना इति अस्ती माम्
 ल्यादी परिभाषा आदेः आत्मा मातृ
 आदि पर्यायः, पपायस्य अग्रतः त
 एषां १२५५ वां धोदने । अस्ती शब्दा
 दद्वयं त्रिषु समाधानं अस्ति आदेः वा
 सगच्छ मातृशब्दः शब्दः पर्यायः न
 तान् पाठ उच्यते तत्र मातृ,
 हे मातृशब्दः शब्दः आह तं अम
 वधाने अमुकं विधीने अमुकं वामं गरां
 अस्ति पाठाग्रतः नि यम इति तस्मिन्
 १२५५ मीमांसकादेः परिभाषया । हे
 शब्दः पर्यायः न नष्टेन पुनः "मातृ
 मातृनृप पाठो" वा स्पष्टी मातृनृप इति
 मातृशब्दः शब्दः आह, पातु मीमांसकादेः
 परिभाषेयमस्ति पाठः शब्दोपपन्नः वा
 पाठः पर्यायः शब्दः इति मातृ । १२५५
 मातृनृप इति पाठो वा मुख्यं क्रियेवा गुण
 मातृ दक्षिणे पाठोऽस्ति "मातृशब्दः
 १२५५" अस्ति उच्यते इति जैमि पाथा
 यस्मिन् धोदने आदेः आत्मा ल्यादी
 शब्दा इति अस्ति दुर्लभ इति आदेः शब्दा
 शब्दा वा पर्यायः अस्ति अस्ति अयं मा
 तृशब्दः शब्दः । शब्दाः १२५५ अस्ति
 च अपूर्व शब्दो, अस्ति मातृशब्दः वा
 पर्यायः अस्ति आदेः अस्ति वा दुर्लभ
 आत्मा ल्यादी निष्पन्नं वेत्ती आदेः पुनः
 दुर्लभं शब्दोपायः वा दुर्लभं
 शब्दः नृप कथं दुर्लभं आत्मा शब्दा
 इति शब्दो जगत् अस्ति आदेः, मनुष्य
 आत्मा क्रियेवा शब्दोपायः शब्दः आदेः,
 मनुष्याः पर्यायः पाठः इति शब्दः १२५५ इति,

arise such expectancy (Ākāṅkṣā) is inevitable. Jaimini therefore declares in the sūtra in question that verbal nouns like *determination* express an action. The Mīmāṃsakas lay it down as the fundamental principle that the extraordinary principle (Apūrva) pointed out by an action leads man to work or to act. The question is natural—why are the words—*Bhāvartha* and *Karma* shabdas—used in the sūtra since they appear to be synonymous? The answer is simple—all such words do not denote an action. Such words a *salutation* or *condemnation* express *Bhāva* or state that they are not complete verbs conveying the sense of an action its agent and its instrument. Yet according to the Mīmāṃsakas all such words are *ex vivo* of an action. Again, a cow is to be milked when tied. In this sentence *bind* *ex vivo* as a condition (*Bhāva*) but the Mīmāṃsakas consider it to be a quality or a subordinate statement, enlarging the sense of the principal verb, *to be milked*. Hence Jaimini declares in the sūtra—that all words expressive of a condition or state or existence (as conceived) denote some action. This is the first part of the sūtra. The second part of the sūtra simply states that they denote an action. Commentators explain the word *action* (*Kriyā*) to be the extraordinary principle (Apūrva). The third part of the sūtra states that this extraordinary principle is the sense conveyed by words signifying an action. This sūtra will be elucidated by the discussion in the sequel. The sūtra in question may be summed up thus —

सूत्राणि.

येषामुत्पत्तौ स्वे प्रयोगे रूपोपलब्धिस्तानि नामानि
तस्मात् तेभ्यः पराकाक्षा भूतत्वात् स्वे प्रयोगे ॥ ३ ॥

पदानि । परां, आकाक्षा, भूतत्वात् ॥ अन्यानि स्पष्टानि ॥

पदार्थः । येषां=(शब्दानाम्) । उत्पत्तौ=उच्चारणे । प्रयोगे=अर्थे । रूपो-
पलब्धिः=आकारज्ञानम् । तस्मात्=तेन हेतुना । परा=दूरे
(नास्तीति मीमांसाकौस्तुभः) । आकाक्षा=सापेक्षत्वम् ।
स्पष्टमन्यत् । भूतत्वात्=विद्यमानत्वात् ॥

वाक्यार्थः । स्वेऽर्थे प्रयुज्यमानानां येषां शब्दानामुच्चारण आकारज्ञानं
भवति ते शब्दानामसङ्गता भवन्ति । तस्मात् तेषां शब्दाना-
मन्यत्राकाक्षा न विद्यते । कुतः । स्वप्रयोगकाले विद्यमानत्वात् ॥

भावार्थः । अस्य सूत्रस्य त्रीणि दलानि । प्रथमदलेन व्याक-
रणशास्त्रप्रसिद्धान्मनो लक्षणं कृतम् । द्वितीयदलेन तस्य
पर्यवसानं दर्शितम् । किं तत् पर्यवसानम् । यानि नामानि
तानि स्वतन्त्राणीतरानपेक्षाणि । कुतः । स्वप्रयोगकाले तानि
विद्यन्ते । इति तृतीयदलेन प्रतिपादितम् ।

तेभ्य पराकाक्षेत्यस्य दलस्य प्रधानाकाक्षा न विद्यत इति शब्देण निर्वचनं कृतम् ।
तस्मादर्थं स्पष्टं नोपलभ्यते । येषामुच्चारणे एव स्ववाच्ये निष्पन्नरूपस्यापलब्धिस्तानि
नामानि तस्मात् तेभ्यः साधनाकाक्षा परा दूरे नास्तीति यावत् । इति मीमांसाकौ-
स्तुभे यदुक्तं तत् स्पष्टतरम् ॥

फलाच्या आणि कर्माच्या मध्ये अपूर्व हे
सावन आहे. चौदना झाल्यापासून
मनुष्य कर्म करतो

२ पूर्वपक्षकार आचार्यसि म्हणतो—
“काही शब्द भाववाचक आणि काही
शब्द द्रव्यगुणवाचक असा विभाग आपण
करता, परंतु हा विभाग आम्हास योग्य

The circumstances and surround-
ings of men are permanent and
immutable, but he is independent
so far as his conduct or actions
are concerned His actions in-
variably produce consequences
The connecting link between the
causes (his actions) and their
consequences is the extraordinary
principle That which moves
him to perform an action is the

३ ज्या शब्दांचा उच्चार के-
ला असता त्यांच्या स्वतःच्या
अपवाक्यने काही आशयें ज्ञा-
न होतें तीं नामें म्हणून त्या
शब्दांपासून दुसरी जाकींता
रहाव नाहीं (कां?) त्यांचा
स्वतःचा अपसिद्ध असल्यामुळे
(आ० नि० १)

मित्त मारीं सात शब्दांनाच तर
समंथाविषेणीं सदां असावे मग तिर
पाचनच मुद्दामाणि त्र राता असं म्हणें
तर कांयें कायिल ? असा ताच्या शब्दां
पासून गुंन ये नि पय तागे, आणि
वस्तुवर्तीक सप्त शब्द म्हणें म्हणें काही
मानवचक अपमान, काही द्रव्यवाचक
अमान आण वारीं गुणवाचक असा
तात म्हणून द्रव्यात शब्द गुणवा
चक शब्द आणि भावाचक शब्द अ-
शी निवडून लक्षणवाचक शब्दांचा
मुख्याव साधो असं म्हणतां पणार ना
ही याचा जाणव विचार करा "

३ या सूत्राचीं तीन वर्त पन्नात
प्रथम वर्ती नाम ३।१ याप द सांगित
लं आहे त्याच तात्पर्य दाखव वीं
ज्या शब्दांचा उच्चार केला म्हणजे अर्थ
समजून पाही आशय लक्षात येतो तीं
नामें दुसऱ्या वर्तत नामाच्या शिवाय
व्यावर्तक गुणाच वर्णन केलें आहे ता
गुण हा कीं नामाचा अर्थ समजावा म्ह-
णून दुसऱ्या शब्दाची अपेक्षा नमने

१ Those words the
form of which when pro-
nounced is conceived as
corresponding to their sense
are substantives. Those
words therefore, convey a
complete sense (literally
leave nothing beyond them)
because the substances of
which they are names exist
independently (1 Doubt
removed)

knowledge of its consequences as
declared (or Chodana) whether by
the Vedas or by other means.

० The opponent says to Jai-
mini — "You divide words into
some that denote an action and
others that denote matter or a
quality. But I believe that this
division is not correct for all words
in a sent. are necessarily con-
nected with a verb. Hence it is
not correct to state that the verb
is the most important word and
that it alone completes the sen-
se of a sentence. Every word con-
tributes a little to the sense of
a sentence. But the words in a
sentence express—some an ac-
tion some matter and others
a quality. Hence your statement
that words signifying an action are
most important, is not valid nor
is your division of words valid
Āchārya. What I say deserves
to be considered by you."

३. This sūtra consists of three
parts. A substantive is defined
in the first part. The definition
insists on a form corresponding to
the sense of a word being con-
ceived. In the second part

सूत्राणि.

येषां तूत्पत्तावर्थे रवे प्रयोगो न विद्यते तान्याख्यातानि
तरगात् तेभ्यः प्रतीयेताश्रितत्वात् प्रयोगस्य ॥ ४ ॥

पदार्थः । येषां = (शब्दानाम्) । तु = पुनः । उत्पत्तौ = उच्चारणे ।
स्वेऽर्थे प्रयोगः = अर्थद्योतकता । तेभ्यः = (शब्देभ्यः) । प्रती-
येत = ज्ञापेत् । आश्रितत्वात् = अन्यापेक्षत्वात् । प्रयोगस्य =
अर्थद्योतकस्य ॥

वाक्यार्थः । येषां शब्दानामुच्चारणकाले स्वार्थविषयेऽर्थद्योतकता
न विद्यते ते शब्दा आख्यातसंज्ञकाः । ततस्तेभ्यः क्रिया
(नामापूर्व) प्रतीयेत । कुतः । प्रयोगस्यान्यापेक्षत्वात् ॥

भावार्थः । सूत्रस्यास्य त्रीणि दलानि । प्रथमदलेन व्याकरणशास्त्र-
प्रसिद्धाख्यातलक्षणं कृतम् । द्वितीयेन तस्य पर्यवसानं
दर्शितम् । तृतीयेन च पर्यवसानहेतुर्दर्शितः । येषां शब्दा-
नामुच्चारणे कृते तदर्थसदृशं किञ्चिदपि रूपं नोपलभ्यते ते
शब्दा आख्यातसंज्ञकाः । ततस्तैः शब्दैः किञ्चिदपूर्वं ज्ञाप्यते ।
कुतः । यावदाख्यातकारकाणि न निर्दिष्टानि । तावत् तैः शब्दैः
प्रयोगसिद्धिर्न भवति । अतो नाम्नां साधकाकाक्षा न वर्तते ।
आख्यातानां तु वर्तते एव ।

हत्ती, चाक असे शब्द उच्चारिले कीं
लागलीच त्याचा आकार लक्षात येतो
तिसऱ्या दळात असे का होतें हे सांगित-
ले आहे तें असें कीं त्याच्या अर्थाव-
रून जें जें कळतें तें तें पूर्वीच सिद्ध अ-
सते म्हणून प्रकार अर्थ असा की ना-

other distinctive properties of
substantives are pointed out It
is stated that in order to realize
the sense of a substantive, no-
thing more is required. The words
—elephant or wheel when pro-
nounced, produce an idea. A sub-
stantive in other words can be in-
dependently conceived. The third

४ ज्यांचा उच्चार फेला असता आणि स्वतः ज्या अर्थ समजला असता (फांही) आपाक लक्षांत येत नाही, तीं आख्याते (क्रियापदे) कारण अशा गज्या पासून (फांही अपूर्व) जाणावे कारण आख्याताच्या अथाला कोणाचा तरी आश्रय पराना लागतो (आ० नि० २)

मात्रासून ज्या परार्थाने ज्ञान होते स परार्थ सिद्ध असताना हून नामवाचक गज्या द्रव्याची गो (पद) वा गोची अपेक्षा नसते. 'हून' ज्या स आश्रय उच्चार होऊन अर्थ समजला लक्षांत येतो स नामवाचक गज्या होत. ह्या मध्यें उत्पत्ति हर्ताप अशा अर्थापे पर पानने आहे. त्यापे परा असे गो उच्चार न करता मनांतल्या मनावर स परार्थ ज्ञान होऊन आकार मनांत येतो याहि गोष्टीचा समावेश म्हण हून आचार्यांनी ससे पद याजिले आहे. नामवाचक द्रव्याचा व गुणाचा जोड होतो, हून नामे आणि आख्याते म्हण जे विधानां असा विभाग वेला आहे.

१ नाम आणि क्रियापद यांची लक्षणें परस्परानासून भिन्न आहेत असे बरीच दोन सुत्रांपरून वाचता. या लक्षांत यद्दल या दाही सुत्रांमध्ये

4 Again, those words, the form of which when pronounced is not conceived as corresponding to their sense, are verbs. Hence (the extraordinary principle) is to be known because the sense of verbs is dependent (2 Doubt removed)

part explains the definition. The things corresponding to their names called substantives in the sūtra exist and have existed independently. To sum up—the things are named substantives; they exist independently; their conception does not involve the principle of expectancy (Ākṣhāṇā) those words, therefore, which produce an idea or an impression of a form as soon as they are pronounced are substantives. In the sūtra the phrase "immediately on being produced" is used. This phrase attempts to include the case when a thing may be conceived without a name corresponding to it being known—a case in which there is the knowledge of a substantive though there is no name corresponding to it. Substantives may be either the names of things or qualities. Hence all words are divided into substantives and actions or verbs (Ākhyāta). This definition deserves attention as it will be quoted when the Pūrva Mīmāṃsā philosophy is explained.

4 The distinctive difference

सूत्राणि.

अथापूर्वस्यास्तित्ताधिकरणम् ॥

चोदना पुनरारम्भः ॥ ५ ॥

पदार्थः । चोदना = (निरूपितपूर्वा)

वाक्यार्थः । कृताया चोदनाया पुनः क्रियारम्भोपेक्ष्यते अतोऽपूर्वं विद्यते ॥

भावार्थः । (१. १, २.) सूत्रवृत्तावस्माभिश्चोदनापदं व्याख्यातं यत् प्रवर्तयति तदिति । अस्मिन् सूत्र आरंभ इति पदनिवेशः । तस्य कोऽर्थः । पुनः पुनः कर्मारम्भ्यते ततः कर्मणः किञ्चित् फल प्राप्नोति । तत्कलाय कर्मारंभं किञ्चित् चोदयति नाम प्रवर्तयति । यत् किञ्चित् प्रवर्तयति तत् चोदना । कृतायां चोदनायां किञ्चित् फलं सिध्यति । फलद्वारा पुनः क्रियारंभः । प्रथमक्रियारम्भस्य द्वितीयक्रियारम्भस्य चान्तरे यत् कारणं तदपूर्वं । अपूर्वकल्पना विना विधानमनर्थकं स्याद् भागित्वाद् यागस्य । यदन्यदनुत्पाद्य यागो विनश्येत् फलमसति निमित्ते न स्यात् । तस्मात् (अपूर्व) उत्पादयति । इति शबरः ॥

अथ कर्मणां गुणप्रधानभावविभागाधिकरणं ॥

तानि द्वेधं गुणप्रधानभूतानि ॥ ६ ॥

पदार्थः । द्वेधः=द्विप्रकाराणि गुणः=अग यदप्रधानं तत् । प्रधानं=मुख्यम् ॥

वाक्यार्थः । तानि भाववाचकानि द्विप्रकाराणि ॥

भावार्थः । भावशब्दा द्विप्रकाराणि कर्माणि द्योतयन्ति । केचित् प्रधानभूतानि कोचिद् गुणभूतानि च । कानि प्रधानभूतानि कानि गुणभूतानीत्युत्तरसूत्रे निरूपयिष्यत्याचार्यः ॥

आता अपूर्व आहे याविषयी
विचार

५. क्रियेचा पुनः आरंभ
होतो म्हणून अपूर्व आहे

कार्ही कर्म मुख्य, आणि
कार्ही गौण अशा विभा-
गाविषयी विचार

६ ती (कर्म) दोन प्रका-
ची-गौण आणि प्रधान

प्रयोग हा शब्द कोण असा विचार
करा यावेला आहे संस्कृत भाषेत ये
प्रयोगाचा अर्थ पुष्कळ आहेत
तिसऱ्या व चवथ्या सूत्रातील प्रयोगा
चा अर्थ असा आहे असे दिसते
म्हणजे, तथापि जेव्हा विचार करता येताना
भेद आहे असे दिसते ते सर्व प्रयोग
निरूपण करून लक्षात येईल क्रियेमध्ये
आणि वस्तुमात्रामध्ये मोठा भेद आहे
वस्तुमात्र आहेत तसेच तसेच रहातात
निरनिराळ्या स्थानां त्यांचा उपयोग
मात्र होतो उदाहरणार्थ घोडा काळ
होता, आज आहे, आणि उद्या असेल
असे वस्तुमात्राविषयी निरूपण करता
येते परंतु क्रियाप्रकाराविषयी असे नि-
रूपण करता येत नाही क्रिया झाली
की संपले ती होत असताना मात्र
चालू आहे असे ज्ञान होते परंतु
ती विस्तीर्ण झाली आहे असे दिसते

NOW, THE SUBJECT OF THE EX-
ISTENCE OF THE EXTRAOR-
DINARY PRINCIPLE ITSELF

5 The conception (of
a work to be done) (marks
its) subsequent beginning
(therefore, the extraordi-
nary principle exists)

NOW THE SUBJECT OF SOME
ACTIONS BEING PRINCIPAL
AND OTHERS BEING SUB-
ORDINATE.

6 Those (actions) are
of two kinds —principal
and subordinate

between substantives and verbs
is pointed out in the preceding
two sūtras in which the word
Prayoga is used—a word which
deserves special attention as the
sense it conveys is not exactly de-
finite. It has many senses in
Sanskrit. Though at first sight
it appears that the word Prayoga
is used in the same sense in the
two preceding sūtras, yet on
closer examination, it will be
seen that the sense is not the
same. The explanation in the
 sequel will elucidate these defini-
tions. The difference between sub-
stantives and verbs is, however
very important. The Mīmāṃsā-
kas believe that things and quali-
ties are as they have been and
that they are only used or spoken
of in different relations. For in-
stance, a thing is said to be or
about to be in existence. Such
statements can be made about all
things and qualities. But such
statements cannot be made about
actions. An action is finished

येत नाही असा नामामध्ये आणि क्रियापदामध्ये भेद आहे असे भाष्यकार दाखवितात परंतु वास्तविक भेद इतकाच आहे की, नामाचा अर्थ समजण्यास दुसऱ्या कशाची अपेक्षा नसते क्रियापदाचा अर्थ समजण्यास दुसऱ्याची अपेक्षा असते “करवि” असे म्हटले असता कोणी करावे? काय करवि? हे सर्व समजले पाहिजे म्हणून भाववाचक शब्दामध्ये आणि द्रव्यगुणवाचक शब्दामध्ये अंतर आहे सारांश सगळ्याच शब्दांचा अर्थ भाव असे जे पूर्वपक्षकार म्हणतो ते योग्य नाही मागील सूत्राप्रमाणे याहि सूत्राची तीन ठळी पडतात प्रथम ठळी क्रियापदाचे लक्षण केले आहे दुसऱ्या ठळीत काही अर्थ उत्पन्न होते असे दाखविले आहे आणि तिसऱ्या ठळीमध्ये क्रियापद अनपेक्ष नाहीत असा हेतु दिला आहे

५ या सूत्रात चोदना शब्द विकट आहे चोदना शब्दाचे निरूपण (१, २) एथे केले आहे तेथे जे जे मनुष्यांमधून कर्म करविते त्याचे त्याचे नाम चोदना असे वर्णिले आहे व असे ह आहे तरी काय याचा विचारहि तेथेच केला आहे काही कर्म करू लागले म्हणजे त्यापासून काही फल व्हावे अशी इच्छा उत्पन्न होते आणि फलाची इच्छा कोणचेहि काम करविते आज काही क्रिया करावी, आणि पुढे पुढे कळ दिवसानंतर निचे फल उत्पन्न होते क्रिया तर हाजून चुकली मग त्या फलाचा कर्म करार? कारण नसता कार्य कसे

when it is completed It is cognized when it is being performed But it can not be said that an action exists in *three moments* that is, it existed, exists, and will exist The distinction between substantives and verbs as pointed out by commentators is important as it is the basis of important doctrines of the Pūrva-Mīmāṃsā-philosophy To sum up, the sense as conveyed by a substantive is independently conceived the sense as conveyed by a verb cannot be independently conceived If the words—*is to be done*—are used, the questions arise —by whom? how? and what is to be done? Hence the distinction between words denoting existence (Bhāvashabdas) and words denoting things and qualities deserves attention Hence the statement of the opponent that all words signify existence is not valid Like the preceding, this sūtra consists of three parts The first part defines a verb, the second part states the being of the extraordinary principle known in the Pūrva-Mīmāṃsā-philosophy as *Apūrva*, and the third part explains how actions are dependent

5 The word Chodanā is used in its ordinary Mīmāṃsā sense in this sūtra It is explained in (I 1, 2) of this Mīmāṃsā There Chodanā is stated to be a motive or that which moves a man to perform an action The nature of a motive is also examined in the same foot-note Some fruit is desired when an action is begun The desire of fruit moves a person to act Today, an action is performed and its fruit is realized after a time The action is completed and has ceased to exist.

सूत्राणि.

अथ प्रधानकर्मलक्षणं ॥

यैर्द्रव्यं न चिकीर्ष्यते तानि प्रधानभूतानि द्रव्यस्य गुण-
भूतत्वात् ॥ ७ ॥

पदार्थः । चिकीर्ष्यते—कर्तुं इष्यते । अन्ये पदार्थाः स्पष्टाः ॥

वाक्यार्थः । यैः (भावकर्मभिः) न द्रव्यं संस्कर्तुमुत्पाद-
यितुं वेष्यते तानि प्रधानभूतानि (प्रधानकर्मणो वाचकानि)
द्रव्यस्य गुणभूतत्वात् । इति शबरः ॥

भावार्थः । देवदत्तो रथेनाश्वेन वा नगरं गच्छतीत्यत्र गमनकर्म प्रधा-
नभूत । कुतः । रथस्याश्वस्य वा तत्साधनत्वात् । कथं । तत्र
रथमश्वं वा संस्कर्तुं संपादयितुं देवदत्तो नेच्छति ॥

कर्म अस्मिन् स्थाने आता असा वि-
चार करावयाचा की अतूत कशापासून
उत्पन्न होतें गौण कर्मापासून, की प्रग-
नकर्मापासून ? पुढील सूत्रात गौण
कर्म व प्रधान कर्म याच्या लक्षणाचे
आचार्य निरूपण करतात

principle a doctrine which is the
starting point of the Yoga-system
of philosophy, of Buddhism and
of the Sāṅkhya-system of philoso-
phy and of Vedānta. An action
(Karma), then the extraordinary
principle (Apurva) and last a
fruit (Phala)—this sequence con-
stitutes the fundamental doctrine
of the systems referred to

6 A subordinate action is
sometimes called Sanskāra-Karma.
Now, the question is—what pro-
duces the extraordinary principle?
whether a principal action or a
subordinate action? Jaimini de-
fines in the next sūtras a subor-
dinate as well as a principal ac-
tion.

सूत्राणि.

अथ गुणकर्मलक्षणं ॥

यैस्तु द्रव्यं चिकीर्ष्यते गुणस्तत्र प्रतीयेत तस्य द्रव्यप्रधान-
त्वात् ॥ ८ ॥

भावार्थः । देवदत्तो नगरं गतुकामो रथं करोति कारयति वा । तत्र रथ-
चिकीर्षया रथरचनारूपस्य कर्मणो गुणभूतत्व ॥

अथ संभार्जनादीनामप्रधानताधिकरणम् ॥

धर्ममात्रे तु कर्म स्यादनिवृत्तेः प्रयोजवत् ॥ ९ ॥ (पू०)

पदार्थः । धर्ममात्रे=सर्वेषु गुणेषु । तु=न । कर्म=प्रधानकर्म अनि-
वृत्तेः=अपर्याप्तेः । प्रयोजवत्=यथा प्रयोजेष्ट्यगं तथा ॥

वाक्यार्थः । कर्म (द्विप्रकारकं) न । सर्वेषु गुणेषु प्रधानकर्मत्व-
स्यात् । कुतः । (तद्गुणस्य) अपर्याप्तेः । यथा प्रयोजेष्ट्यगं
तथा ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकारो ब्रवीति । आचार्येण य. कर्मविभागो निरूपितः
स न ग्राह्यः । कुतः । यावद् गुणभूतेषु कर्मसु प्रधानकर्मत्व-
प्राप्नुयात् । कुतः । गुणभूतानि कर्माणि दृष्टं प्रयोजनमेव न
साधयति यथा प्रयोजेष्ट्यगं तथा ॥

सूत्रावरून या सूत्राच्या अर्थाची फोड
होईल मूळ सूत्रात सूत्रात “चिकी-
र्ष्यते” असे पद आहे ते विचार करण्या-
जागे आहे त्याचा अर्थ “चिकीर्षा
असते” चिकीर्षा म्हणजे काही एक क-
रण्याची इच्छा या रीतीन मनुष्यात
जी भावना उत्पन्न होते, तिचें इच्छा हे
अग आहे भावनेचे निरूपण (२ १, १)
सूत्री केले आहे, या सवधाने (१ १, २)
सूत्राहि पहा

nary principle continues The
next sūtra will throw additional
light on this sūtra. In the origi-
nal Sanskrita sūtra the term
chakīrsyate—is used—Its sense is
—*chakīrsā* exists *Chakīrsā* is
the desire of performing an act
Thus, a desire is an element in
every act of volition We have
dwelt upon the source and nature
of volition in (2 1, 1) Vide
also (1 1 2)

आता गोण कर्माचें लक्षण

८ पुन ज्या कर्मानें कांहीं एक द्रव्य सिद्ध होतें तें गोण कर्म कारण (त्यापासून) जो पदार्थ सिद्ध होतो तोच मुख्य आहे

आता सहा सारवण, धुणें घुसणें हीं कर्म गोण आहे त याविपर्या विचार

९ न०६ जितर्फी तृणन ध-
मसवधी कर्म तितर्फी प्रधान
कर्म कारण (त्यापासून) फ-
ल निष्पन्न होत नाही (यास)
प्रयाजाचा दृष्टांत (पू०)

८ गादी तयार पारंपराची असतां जी जी संपन्न होते ती सर्व गौण आ-
णि गादीच फाय ही मुख्य, नामाचा सा-
रा भर गादी तयार करीत गादी
तयार झाली कीं तें सम संपलें या
दिक्षा ॥ गादी मुख्य आहे आणि ती
तयार करायला जी व करावें लागे
तें मुख्य नाही या दिक्षा ॥ विद्याभ्या-
साचा दृष्टांत यांला लागू पडतो
कांहीं रोगगार मिळवा म्हणून विद्याभ्या-
स केला असतां रोगगार मुख्य आहे,
विद्याभ्यास मुख्य नाही परंतु विद्या
मात्र पहावी म्हणून विद्याभ्यास केला

NOW THE DEFINITION OF A
SUBORDINATE WORK

8 Again that by which a substance is desired to be produced is a subordinate work because the substance produced is itself the end (literally principal)

NOW THE SUBJECT OF SUCH
WORKS AS CLEANING A
HOUSE AND OF WASHING
CLOTHES AND OTHER SIMI-
LAR ACTS BEING SUBORDI-
NATE.

9 No what is religious is a (principal) work be-
cause (a tangible fruit) not
being produced as in the
case of the Mantras called
Prayāṇ.

8. All the processes of build-
ing a coach are subordinate, be-
cause a coach built is the end
sought. It is principal for all
actions are directed to, and con-
centrated upon building a coach.
When the coach is ready the
work is performed—the object is
accomplished. Thus a coach is
the end it is principal. All the
processes or actions necessary for
building it are not the end. The
study of a subject is another ex-
ample in point. When a subject
is studied or knowledge acquired
for getting money and worldly
comfort the knowledge acquired
is the means to an end and is

तुल्यश्रुतित्वाद् वा इतरैः सधर्मः स्यात् ॥ १० ॥ (सि०)

पदार्थः । तुल्या चासी श्रुतिः च तुल्यश्रुतिः । तत्त्वं=तुल्यश्रुतित्व । त-
स्मात्=द्वितीयादिविभक्तेः । इतरैः गुणकर्मभिः । समानो धर्मो
यस्य स=सधर्मः ॥

वाक्यार्थः । न । तुल्यश्रुतित्वादितरैर्गुणकर्मभिः समानधर्मः स्यात् ॥

भावार्थः । किं नाम तुल्यश्रुतित्वं । द्वितीयादिविभक्तिदर्शनं । द्वितीया-
दिविभक्तयो यत्र यत्र दृश्यते तत्र तत्र गुणकर्मता । कथं ।
कतुराप्सिततमं कर्मेति भगवता पाणिनिनोक्तत्वात् । अतो
द्वितीयादिविभक्तयो यथेतराणि गुणकर्माणि तथा गुणकर्मत्वं
दर्शयति ।

॥ अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

ब्रीहीनवहति ॥ अग्निं संमार्ष्टि ॥ पुरोडाशं पर्यग्निकरोति ॥

तर विद्याप्राप्ति हेच मुख्य कर्म होईल
इंग्लंड देशी उपयोगवादी म्हणून पंडित
आहेत, त्यांचा मुख्य सिद्धान्त असा
आहे की, जे जे काही करावयाचे त्याचे
काही तरी फल असले पाहिजे. त्यास
विलायतेतील धार्मिक लोक नास्तिक
म्हणतात आणि हें उघडच आहे की,
धार्मिक लोक पुण्य बुद्धीने जीं अनेक
कर्म करितात, त्यांचा प्रत्यक्ष उपयोग
काय दाखवावाचा ? धार्मिक जनास वि-
चारले कीं अमुक धर्म तुम्ही का करता ?
तर त्यांना एवढेच उत्तर मुचर्ते कीं, या-
पासून कालातरी काही एक फल होणार
आहे. असें फल उत्पन्न करणाऱ्या का-
रणास मीमांसक अपूर्व म्हणतात दोन
हजार वर्षांपूर्वी हिंदुस्थानात ज्याप्रमाणे
प्रत्यक्षवादी व अपूर्ववादी यांमध्ये वाद-

subordinate The money or com-
fort sought is the end it is prin-
cipal. When learning is sought
for learning's sake, learning is it-
self the end There are Utilita-
rians in England. Their first
proposition is—what is pursued
must produce a tangible fruit
They are considered to be infidels
by the religious Englishmen
This is easily understood, for
whatever a religious person does
from a sense of duty to his God
cannot have its wordly utility
If a religious person be asked why
he does such and such a thing, he
will be able only to say that in
eternity, there will be some fruit
of what he does That which
secures such a fruit is called the
extraordinary principle by the
Mīmāṃsakas Two thousands of
years ago, the utilitarians and
the religious disputed in India,

१० न० हे यासारख्याच प्रत्यक्ष प्रयोग अद्वयतो, संपूर्ण

10 No (These are subordinate works because like other subordinate works,) these produce a tangible fruit. (Final state ment.)

मित्राचालना होत तसाच पाविष्यी वास्तविक दर्शने निगमन वाचना आर परतु मातमानत हाया परतला अत्यमुक्त या वागप वाग्न निराद मागो पाविष्य आमप्रा मासि य वागपनी विषय तसा पुनीत एवो वपवसात या पुवसात पादी पावो.

the same questions that are mooted and discussed in Europe. But the discussion appears to have assumed a new form—such as the modern times necessitate. The distinction between the means and the end sought or subordinate and principal works deserves attention.

१. पांवा ऐहिक उपपाय विस्त नार्हो, अर्हो अनेक प्रकारची कर्म आहत मग ती सारी प्रधान कर्म अर्हो वृषपक्षार द्योते. हे सिद्ध क र पावती आचार्यम्या कर्मसाधन लक्षण तो साधन वागपिनी मा ह । संप्र्या वरतान आणि अर्होत शुद्ध र पा कर्मा पाणी सिपवतात. ही सारी कर्मसवरी कर्म मुख्य आहेत पांवा सतु र पदार्थ सिद्ध होत नार्हो, व अ साधारण्या प्रमाणात विषय घडते म्हण म ते प्रत्येक गीण आहेत म्हणून आचार्यानी जे लक्षण देले आहे त्यास दीप पता असे वृषपक्षाराचे द जे आहे संप्रति प्रधान म्हणून शब्द प्रामा आ हे हे मन्त्र प्रत्येक वागांत पतात हे बहुधा पाच असतात आणि हे मन्त्र म्हणून अर्होत अर्होत देतात प्रमाण हे प्रामाचे अंग आहे त्यापासून पां

9 There are hundreds of works of which no secular use can be conceived. All these works are principal—they are the end sought. This is an objection of an opponent against the distinction pointed out by Jainini in the preceding sutra. The opponent applies the definitions of Jainini to make good his statement. Brahmanas perform their daily ablutions called Sandhyā and sprinkle water round a sacrificial fire to purify it. These religious acts are principal, because no secular fruit is sought and again a sacrificial fire is the means or subordinate because it is acted upon it is purified. Thus the opponent states that the definitions of Jainini are not valid, and sound. The term Prayāja or like a Prayāja is used in the sūtra. They are mantras or verses used at every sacrifice. They are generally five in number. They are recited before the main offering is thrown into a sacrificial fire. Prayājas from a part of a sacrifice.

हीं दृष्ट फल होत नाही, म्हणून ते मुख्य कर्म होयना? असे पूर्वपक्षकार विचारतो आता प्रयाज हेहि मुख्य कर्म आणि यागहि मुख्य कर्म हे कसे? अशी कोटी काढून पुढे पूर्वपक्षकार आचार्याचा छल करणार आहे

१० मागील सूत्रात पूर्वपक्षकारांनी जी कोटी केली आहे त्या कोटीच्या स्वरूपाचा एथे पुन उल्लेख केला पाहिजे आचार्य अपूर्ववादी आहेत पूर्वपक्षकार प्रत्यक्षोपयोगवादी आहे पूर्वपक्षकार आचार्यांचे म्हणणे घेऊन त्याशी वाद करतो तो म्हणतो “आचार्य तुम्ही प्रधानकर्म आणि गुणकर्म हा जो विभाग केला आहे, तो ठीक आहे तुम्ही प्रधानकर्म आणि गुणकर्म याची ज्या अर्थी लक्षणे करता त्या अर्थी ती लक्षणे आम्हास पत्करिली पाहिजेत का होईना प्रधानकर्मापासून अपूर्व उत्पन्न होत असे तुम्ही म्हणता, त्यावर आम्हारे इतकेच म्हणणे आहे की तुमच्याच लक्षणप्रमाणे धर्मसंबंधी जेवढी कर्मे तेवढी कर्मे प्रधान होऊन वसतात मग त्यापासून अपूर्व उत्पन्न होते हे आम्हास सांगणे नको” याप्रमाणे प्रत्यक्षोपयोगवादी पूर्वपक्षकारांचे म्हणणे पडले. त्यावर अपूर्ववादी आचार्य बरील सूत्रा उत्तर देतात, ते म्हणतात “प्रत्यक्षोपयोगवादी बाबा, धर्मसंबंधी कर्मे काही गौण आहेत, आणि काही प्रधान आहेत ती कशी ते पहा ‘भात काडतात’ हे वेदवाक्य ज्या या ठिकाणी प्रत्यक्ष फल उत्पन्न होते भातावरील मुसकट निघू-

They produce no tangible fruit They are therefore, principal Now the whole sacrifice as well as its part are principal works How is this? The opponent insists on such grounds to test the statements of Jaimini

10 The objection raised by the opponent in the 9th sūtra requires to be restated here Jaimini believes in the efficacy of religious acts The opponent is an utilitarian who attempts to refute Jaimini on his own ground He says “Good Āchārya! your division of works into principal and subordinate may be accepted But I ought also to accept the definition you give of the principal and subordinate works. Well! I may accept them and proceed You say that a principal work generates the extraordinary principle About this, I have only to say that according to your definitions, all religious works whatever come to be principal works I need not insist on their generating the extraordinary principle” This is the way an utilitarian opponent argues. To this, Jaimini replies in the sūtra in question He says —“Good utilitarian, some religious works are subordinate and others, principal Take for instance, the Vaidika text “they pound rice” Here a direct visible result is produced The husk is separated and pure rice is prepared In the text the accusative case is used Hence the accusative case always denotes a direct visible result, and the accusative case denotes a subordinate work But apparently, the accusative case is also used in the Vaidika text—Brāhmanas purify Agni by sprinkling water about it Pāṇi-

न तादृश तयार हातात. आतां या मि
याणीं ग्यारणदृष्ट्या द्वितीयाभिमक्ति
आहे याचकन जयें प्रत्यक्ष फळ उप
प होतें तेथ द्वितीयाभिमक्ति आतवे
आणि द्वितीयाभिमक्ति असली कीं न
कम गौण अतः मग 'ब्राह्मण अ
प्राप्तशुद्ध १४ पा० १० पाणीं रीति इत्यादि'
या शिखाणीं द्वितीया भिस्तुन येते. ब
पाणिनीचे द्वितीयेचं लक्षण असें आहे
कीं पांडी प्राप्त हाचं म्हणून व्याख्येचीं
अभिप्रायित इत्या अतः ते पर्म याच
कन द्वितीयाभिमक्तिच्या योगानं अमुक
पत्र गौण कम आहे अवं समजते
आतां दुसऱ्या पत्रं म्हणून पत्ररत्न पांडी
जे कीं पर्मसंघर्षी पांडी गौण भूमिती प्रत्य
क्ष फळ उपपन्न झीत नाहीं तर अशा
द्वितीयां सिद्धांत वरतांना दुसऱ्या प्रमा
णांचा विचार घरावा. "आपायाया
या उत्तराने पुनपक्षाराचें घडण झालें
अथ वाच हां १४ लक्षानि सद्गज पेइल
अपूर्ववादी आणि प्रत्यक्षोपयोगवादी यां
चा अजून पुढें वाद चालेळ. त्याचकन
या वादाच स्वल्प वाच हांच्या नीति लक्षां
त पेइल या सुभान एत वान पत्र विचार
करण्या जागीं आहे. मुख्यपुति म्हणजे
उपाधीं पुति मुख्य आहे त मीमांसाशा
खांन पुति म्हणजे प्रत्यक्ष दुसरां उपपन्न
सधर्म इत्यादि समान आहे धर्म व्यावा

ni defines an object to be that
the acquisition of which is most
desired." Hence the accusative
case denotes a subordinate work.
Now it must be admitted as you
have stated, that some subordi
nate religious works do not pro
duce a direct visible result. In
discussing such questions, evi
dence of a different kind requires
to be considered." How far
this style of argument adopted
by Jaimini meets the objections
of the opponent may be seen by
our readers. This discussion be
tween a theologian and an uti
litarian will be continued and
the reader will be able to see
the bearing of the discussion from
what follows. There are two
terms to be considered in the
sūtra in question. *Tadashrutitva*
means "that of which the śruti
(literally a sound)—a statement—
is equal or analogous. In the
Jurya Mīmāṃsā, a statement as
heard is capable of conscious per
ception. *Sadharmatva* means hav
ing common qualities.

सूत्राणि.

द्रव्योपदेश इति चेत् ॥ ११ ॥ (आ०)

पदार्थः । द्रव्यस्य उपदेशः द्रव्योपदेशः ॥

वाक्यार्थः । यत्र द्रव्यं स्पष्टं वर्णितं भवति तत्र प्रधानकर्मतेति चेत् ॥

भावार्थः । मारुतं जुहोतीत्यत्र मारुतं हविः । अनया द्वितीयया विभक्त्या प्रधानकर्मता सिध्यति । कुतः । मारुतेन हविषा कर्तुः किञ्चिदपि क्षिततमं नास्ति । अतो मारुतेन हविषा प्रधानभूतं द्रव्यं सिध्यति ॥

न तदर्थत्वात् लोकवत् तस्य च शेषभूतत्वात् ॥ १२ ॥
(आ० नि०).

पदार्थः । सः अर्थः यस्य तदर्थः । सः = यागः । तस्य = द्वितीया-
निर्दिष्टस्य । शेषभूतत्वं=(निष्ठापितपूर्वं) ॥

वाक्यार्थः । द्वितीयादिविभक्तिनिर्दिष्टं कर्म तस्य यागार्थत्वान् न प्रवा-
नकर्म यथा लोके । तस्य च शेषभूतत्वात् ॥

भावार्थः । यद् द्वितीयादिविभक्तिनिर्दिष्टं कर्म तन्न प्रधानकर्म ।
कथं । यथा लौकिकविषये तदुलानोदनं पचेत्येवं प्रयोग-
ओदनार्थं तदुलान् सस्कुर्वित्यर्थं ज्ञापयति । यद् यद् द्वितीयानि-
र्दिष्टं तत् तच्छेषभूतं यागप्ररोचनार्थमिन्त्यर्थः ॥

सक्तून् जुहोतीत्यत्र “द्वितीयानिर्दिष्टत्वात् प्राधान्यमेवावगच्छाम एवमवगते प्राधान्ये
वलीयसा हेतुना नास्ति प्राधान्यम् इत्यवगम्यते । कुतः । न होमस्य केनचित् प्रकारेण
सम्पत्त्येताऽवकल्प्यते । कुतः । सक्तूनां निष्प्रयोजनत्वात् न सक्तूनामन्यत् प्रयोजन-
दृश्यने श्रूयने वा, यद्विवा होमस्तर्ह्यो होमोऽपि निष्प्रयोजनः, अयारादुपकारको
होमः, ततः प्रयोजनवान्” इति शबरः ॥

११ द्रव्याचें स्पष्ट वर्णन
असतें (असें खटलें) तर—
(आ०)

१२ जसें लौकिक विषयाम-
ध्ये (तसें वैदिक विषयामध्ये)
(द्रव्य असल्यामुळे) प्रधान क-
र्म असें सिद्ध होत नाही (कां)
याग हाच द्रव्याचा उपयोग अ-
सतो म्हणून पुन द्रव्य खट-
लें म्हणजे गौणच आहे म्हणून
(आ० नि०)

११ पूर्वपक्षकार म्हणतो—“आ-
चार्य, तुमचें म्हणण जायत पत्करत
नाहीं का? दिवादिभिर्मनीष कांही
दिकाणीं स्पष्टवर्णन असतें ‘स ह्यमुं जुहा-
वि ह्ये उदहरणं स्या’ ‘मासत जु-
होति’ हें दुसरें उदाहरण आहे. स्या एवंच दि-
वादिभिर्मनीषे घर स्पष्ट आहे, आणि
द्रव्याचें वानहि स्पष्ट आहे मग या
दिकां किं कर्म प्रधान समजावें कीं गौण
समजावें? प्रधान समजावें तर द्रव्याचें
स्पष्ट वर्णन असल्यामुळे अशक्य. पट्टे
गौण समजावें तर सक्तु अर्थांत दाखल्या
पासून काही मतपक्ष फल होत नाही
एवंच उभयपक्ष पारारम्भ होऊन घडला

१२ आचार्य पूर्वपक्षकारास उत्तर
वेतात ते म्हणतात.—“नाहींरे बाबा,
उभयपक्ष पारारम्भणी कोणी येत नाही
लौकिक विषयामध्ये वाक्यार्थ परस्परांचा

11 If it be said that a
substance is directly men-
tioned, (then + +) (A
doubt.)

12 As in common life
(so in vaidika matters, a
substance being directly
mentioned) does not deter-
mine a principal work, be-
cause a substance (in the
accusative case) is intend-
ed to be sacrificed, and be-
cause a substance is subor-
dinate. (The doubt re-
moved)

11 The opponent says —
Āchārya, I cannot admit what
you state because in some places
the accusative case directly occurs.
Take for instance the Vaidika
text— He sacrifices grains of
barley. Take another instance
— He sacrifices the oblation for
the wind (marut).” In these texts,
the accusative case directly occurs,
and substances such as grains of
barley are directly mentioned.
Now is a work in these cases to
be considered principal or subor-
dinate? If it be considered princi-
pal, the fact that substances are
directly mentioned raises a diffi-
culty. If it be considered sub-
ordinate no direct visible result is
produced by the grains of barley
being thrown into the sacrificial
fire. Thus, we are in a dilemma.

12 Āchārya Jaimini replies
to the opponent — No, there is
no dilemma. The method of in-
terpretation as employed in com-

सूत्राणि.

स्तोत्रादिप्राधान्याधिकरणम् ॥

स्तुतशस्त्रयोस्तु संस्कारो याज्याब्रह्मेवताभिधानत्वात् ॥१३॥

(पू०)

पदार्थः । स्तुतं=स्तोत्रं=“प्रगीतमत्रमाध्या स्तुतिः” (माधवः) । शस्त्रं=“अप्रगीतमत्रमाध्या स्तुतिः” (माधवः) । संस्कारः=गुणकर्म । याज्यावत्=यथा याज्या तथा । याज्या=मत्तविशेषः । देवताभिधानत्वात्=देवतागुणसंकीर्तनात् ॥

वाक्यार्थः । देवतानां गुणसंकीर्तनाद् यथा याज्या तथा स्तोत्रशस्त्रे गुणकर्मणी ॥

भावार्थः । सिद्धातिना यत् पूर्वसूत्रे उक्तं तत् न । यथा याज्यामत्राणां गुणकर्मत्वं तथा स्तोत्रशस्त्रमत्रयोरपि गुणकर्मत्वं । कुतः । देवतानां गुणसंकीर्तनात् । सूत्रेऽभिधानपदं प्रयुक्तं । अभिधानं तु विधानाद् भिद्यते । अभिधानं गुणनिरूपणमात्रं । विधानं त्विदं कर्तव्यमिति विव्यात्मकं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

प्रउग शसति, निष्केवल्य शसति, आज्यैः स्तुयते, पृष्टैः स्तुयते ॥
इद्रस्य तु वीर्याणि प्रवोचम् ॥ याज्यामन्वाह, पुरोनुवाक्यामन्वाह ॥

रीति निराळी, व वैदिक विषयात वाच्यार्थ
वरण्याची रीति निराळी सकूञ् जुहोति
म्हणजे सकु अग्नीस अर्पितो एये द्वितीया
असली म्हणून झाले काय ? का सकूचा
का उपयोग होतो ? सकूमर्त्ये काही द्रष्ट-
फल उत्पन्न होतें काय ? सकूचा उपयो-
ग हावा म्हणून का याग आहे ? याग
स्वतःच आहे, सकु ह केवळ त्याच साध-

mon life differs from that employ-
ed in Vaidika subjects “He
sacrifices grains of barley” is the
text to be interpreted It means
“he offers them into the fire”
What does it matter if the accusa-
tive case be used in the text? Is
any visible effect produced on the
grains of barley? Are they served
in any way? Is the sacrifice in-
tended to benefit them? The

स्तोत्रादि कर्म प्रधान आहे-
त याविपर्या विचार

१३ स्तोत्रे आणि शस्त्रे हीं
युगकर्म आहेत यास दृष्टांत
याज्यामंत्र कारण यामध्ये दे-
वतांचे व्रणन असते (पृ०)

न आहं सन्तु या उपयाग आहं म्ह-
लं नरने ज्युत ज्ञाता न निष्पयागी
होयत. मग तया यागदि निष्पयागी
हाइल वग याग निष्पयागी नही
पण उपयोग दान प्रसारणे आन प-
रम उपयाग होतो हा पण प्रसार न
परंपरेने उपयाग होतो हा दुसरा प्रसार
याग यला हाजे १०म उपयाग हातो
त्यापासून वाई पक अतुर्ष उ १५ होतं
पुन याग त्यापासून जितकी सावन
लागतान निवकी सब साधने परंपरेने
उपयोगी पडतान याला पण दृष्टांत
आह यागाकारिता गिजविलेला भात
पावड्र भाताकरता हाइलले तांदुळ
पावडेजत, तांदुळ हाइप्याकरता उमळ
पादिज उमळ नपार पण हा फरिता
दगड पाकिजे दगड मार्गीतूम आण
प्याकरिता अतर साधन पादिजेत अ-
शी ही परंपरा पाणीकड-या काणीकडे
चालली तर परंपरेचा उपयाग पूर्वीक
डे देऊन यागापासून परम उपयाग
उपय हातो म्हणून 'या उपयाग हा
सु पावडेजत' अशा ठिकाणी सतु गी

NOW THE SUBJECT OF PRAISES
(STOTRAS) BEING PRINCIPAL.

13 Again the poeti-
cal praises sung and the
praises in prose recited are
subordinate, for instance,
the mantras called Yājñā
because the praises de-
scribe gods. (A statement
of an opponent)

sacrifice is independent of the m.
The grains of barley are merely
its means. If it be said that the
grains of barley are benefited
they are burnt up and can no
more serve any purpose. Thus
it may be said that in the same
manner a sacrifice itself may be
useless. But no a sacrifice is
not useless. But there are two
kinds of utilities—the one a direct
utility and the other an indirect
utility. A sacrifice is directly
useful. It produces the extra
ordinary principle. Again all the
means of a sacrifice are indirectly
useful. I will illustrate my state-
ments. Boiled rice is necessary
for a sacrifice. Boiled rice re-
quires pounded rice. A mortar is
required for pounding rice. For
making a mortar a stone is re-
quired. But to secure a stone
from a quarry hundreds of ap-
lanes are required. Thus, the
indirect connections ramify in
all directions. A sacrifice directly
produces a result setting aside all
the indirect utilities. Therefore
the grains of barley required for a
sacrifice are altogether subordinate
—the sacrifice itself is principal.
In such a case the grains of
barley are only apparently in

ण आहेत, त्याग प्रधान आहे एव
सकृची द्वितीयाविभक्ति आहे असे सम-
ज्ज नये त्याची तृतीयाविभक्ति आ-
हे असे समजावे, आणि अशी व्यवस्था
केली असता वाक्याचा अर्थ वसतो
जेणेकरून वाक्याचा अर्थ वसतो ती पद्ध-
ति योगावी लौकिक पद्धतीस अनुसरु-
न वैदिक वाक्याचा अर्थ करतात अड-
चणी उत्पन्न करून घेऊ नयेत. सकृ
सारख्या द्रव्याचे काही पदार्थ करताना
लोकान्त गौणता प्राप्त आहेच. म्हणून
सकृ हे द्रव्य गौण म्हटले असता होतं
काय ? तेव्हा प्रधान कर्मावरून अपूर्व
उत्पन्न होते हे आमचे म्हणणे कायम
राहिले काही कर्म गौण व काही प्रधा-
न हा विभागहि कायम राहिला आणि
आम्ही गौण कर्म व प्रधान कर्म यांची
जी लक्षणे केली तीहि कायम राहिली, व
तुम्ही द्वितीयाविभक्तीवरून जी अडचण
काढली ती या वादविवादास लागू पडत
नाहीं.” या वादविवादात आर्यवादीने
व प्रत्यक्षोपयोगवादीने ज्या कोट्या केल्या
त्यात दुर्बल कोणत्या व सबल कोणत्या
याचा वाचकांनी विचार करावा

१३ या सूत्रात चार शब्द विचार-
करण्याजोगे आहेत स्तुत, शस्त्र, स-
स्कार आणि अभिधान जे मन्त्र गा-
ऊन देवाचे स्तवन होते ते स्तुत जे
मन्त्र गायचे नाहीत पण केवळ उच्चार-
याचे आहेत ते शस्त्र. यज्ञाचे वेळी
पुष्कळ वेळ काही मन्त्र गावे लागतात व
काही नुसते म्हणावे लागतात हे सांगव-
यास नको. सस्कार म्हणजे गौणकर्म

the accusative case They are re-
ally in the instrumental case
Such an adjustment alone results
in the correct interpretation of the
passages in question That adjust-
ment deserves to be made which
correctly and reasonably inter-
prets a passage To follow a
popular method of interpretation
and to raise difficulties in Vaidika
exegetics is not just When the
grains of barley are cooked into a
dish, they are known even in
common life to be subordinate
Therefore, what is the objection
to considering them to be sub-
ordinate? My statement, there-
fore, that a principal work ge-
nerates the extraordinary prin-
ciple is, after all, valid, and the
division of works into subordinate
and principal is also valid Again,
my definitions of subordinate and
principal works are valid. The
objection based on the use of the
accusative case can not now be
made” The relative validity of
grounds as put forth by a theolo-
gian and an utilitarian in this dis-
cussion deserves attention

13 There are four terms in
this sutra to be examined—*Stuta*,
Shashtra, *Sanskâra* and *Abhidhâna*
The first are those poetical verses
which are sung in praise of the
gods The second are prose-
pieces which are not sung, but
simply repeated. It is not neces-
sary to mention that in a sacri-
fice, some verses have frequently
to be sung and some passages to
be frequently repeated A Sans-
kâra means a subordinate work
Sometimes a Sanskâra signifies a
quality There is a distinction
between *Abhidhâna* and *Vidhâna*
It is explained in (I 2, 46) Now,
we will point out succinctly, the

MAX MULLER
MORLES,
SWITZERLAND

21st June, 1877

I am delighted with your work and I hope and trust you will be able to continue it + + + But to the scholar the *Pūrvamīmāṃsā* is of great interest, and I have always thought that we wanted a native Indian scholar to translate and properly interpret it. It is so full of allusions to Yājñika matters, which are familiar to your *Śhrotriyas* but of which we in Europe have a very vague and indistinct conception. You have on the other side a great difficulty to contend with viz. to find English terms exactly corresponding to Sanskrit philosophical terms. An exact correspondence of Sanskrit and English technical terms is almost impossible, but sometimes a nearer approach might have been possible. + + + To me these *Mīmāṃsaka*-discussions are extremely attractive and for accuracy of reasoning they have no equal anywhere. + + + Your journal will be most gratefully received by Sanskrit scholars in Europe and I beg you to put down my name as one of your subscribers.

F. MAX. MULLER, M. A. &c.

OXFORD April 27th, 1877

I have great pleasure in bearing testimony to the merits of Mr. [] a monthly publication called "*Sadda rah na-Chintapika*" the first two numbers of which have reached me here. Mr. [] is an able Sanskrit scholar and has a profound acquaintance with the six schools of Indian philosophy. His magazine will be eminently useful and his labours deserve the support and encouragement of all scholars and of all who are interested in the welfare of India and in the promotion of a better knowledge of Indian habits of thought.

MONIER WILLIAMS M. A., M. E. A. S.
HON. D. C. L. OF THE UNIVERSITY OF OXFORD
HON. DOCTOR IN LAW OF THE UNIVERSITY OF CALCUTTA
BODEN PROFESSOR OF SANSKRIT IN THE UNIVERSITY OF OXFORD

- has handed to me two copies of No 1 of the *Saddaishana-Chintanikâ*. - I shall be glad to take six copies of this monthly publication

J MUIR D C L, L L D, PH D

UNITED STATES, NORTH AMERICA

Princeton July 31, 1877.

At a recent convocation of the Regents of the University, of the State of New York, held at the Capital of the State, Albany, I was invited to address them on the subject of Education in India, and I found an allusion to your personal career and present position, with some quotations from your published writings, well received and useful, in illustrating my points. Accept my best wishes for your highest success in all your literary, philanthropic and reforming efforts. Your mental grasp is vigorous + + + +

R G. WILDER

Judging from the introduction and the way in which you have dealt with the three preliminary sūtras of the *Mīmāṃsā*, I am led to expect that your work will be very useful to all students of Indian philosophy. Please, put me down as a subscriber for five copies.

NANABHAI HARIDAS

LITERATURZEITUNG

Of quite another stamp from the introduction is the precisely detailed explanation of the individual sūtra, which gives the impression of careful working through of native commentaries, which nevertheless occupies an independent position, and which, as the means of understanding the sūtras, is of high importance to us. It must be the result of long and solid preparatory labours. We can, therefore, wish the best success to this meritorious undertaking

JENA, }
4th August, 1877 }

A. WEBER.

THE ACADEMY.

30th June, 1877

"It is encouraging to note the evidence which this undertak-

ing affords of the increased interest taken by native scholars in their standard works and the text and commentary if completed, can not fail to be of abiding value to scholars. On this ground, we wish the editor success in his rather bold adventure."

THE WESTMINSTER REVIEW
NEW SERIES

No CIII July 1877

The work, when completed, promises to be a valuable collection of materials for a knowledge of Indian Philosophy

THE HINDU PATRIOT

(We have reproduced the law from the HINDU PATRIOT as it currently but exhaustively gives the history of the labours of European and native scholars in the field of Indian philosophy)

STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

4th June 1877

WARD, in his account of the Hindus, was the first to bring to the notice of English scholars the first principles of Hindu Philosophy; but his account was exceedingly brief, and, having been compiled from elementary works did not, in any way meet the requirements of European philosophical writers, it was not, therefore, until Colebrooke wrote his remarkable essays on Hindu philosophy in the Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain, that European scholars got a really scientific and lucid sketch of what the Hindus had done in the domains of philosophy. As the works of a ripe scholar and distinguished orientalist those essays were above all praise. They were however wanting in one important respect. They gave the substance of Hindu philosophical ideas in the language of the essayist but not in their *ipsissima verba*, and in a subject like philosophy where a great deal depends upon the words used, they could not be utilized for any critical purpose. Raja Ram Mohan Roy's essays on the Vedānta-doctrine supplemented as they were by translations of some of the Upanishads were better but they too were fragmentary. Windischmann's Vedānta Sāra served only to rouse, but not to satisfy the curiosity of continental savants, and the first really valuable exposition of Indian Philosophy in English was Colebrooke's translation of the Sāṅkhya Kārikā with Wilson's translation of its commentary and his own

original commentary on it. This showed how vast and deep had been the researches of the Indian sages in the field of Metaphysics. Even this, however, was deficient in one respect. It was an epitome, and not the original text on the subject. Sometime after, Dr Muir offered a handsome prize for an essay on the leading systems of Hindu philosophy, and three competitors appeared on the field. Two of these, Dr Ballantyne and the Rev Mr Millens carried away the prize, and the third was the Rev Dr K M Banerjee. A great deal of information was brought together in the works of these competitors, and would have proved useful, had the essays not been marred by too strong a spirit of polemical controversy and sectarian zeal. The object which the writers set before them was, not to give a faithful account of Hindu Philosophy, but to display their own powers of ratiocination in controverting the dogmas of the Hindu sages, and to establish the pre-eminence of Christian philosophy. Such a course could never satisfy the wants of unprejudiced scholars. It is well-known that of the six leading systems of Indian philosophy, each has a series of aphorisms or *memoria technica*, which, with their commentaries, form the basis of each school, and as long as those are not brought to the notice of European scholars, so long it is hopeless to expect that fair justice can be done to the intellect of the Hindus as a philosophical nation. To meet this requirement Dr Ballantyne took in hand those original texts, but, with the profound learning and zeal of German scholars, he was wanting in their perseverance, and, instead of devoting all his energies to one or two particular schools, took up all the six at once, but could not finish any. Of the *Yoga* system he published two chapters, of the *Vedānta* one or two sections, of the *Mīmāṃsā* about as much, and of the *Nyāya* a single chapter. And of these he translated only the aphorisms with a very unsatisfactory and meagre abstract of the commentaries, and the aphorisms without their commentaries, proved all but useless. Of the *Sāṃkhya* he translated the whole of the text, but the commentary was deficient. It is, therefore, with much interest we notice that an attempt is being made at Bombay to supply faithful translations into English of all the six texts. The work is to be published under the title of *Saddārśhana-Chintāṇikā* and five fasciculi have been already brought out, containing the Sanskrit text with Marāṭhī and English translations of the *Mīmāṃsā*-doctrine, together with a commentary in English. If persevered in, and the serial be com-

pleted it will be a valuable accession to the library of the oriental scholar. The *Mīmāṃsā* is by far the most important in connection with the religion of the Hindus. Its object is to reconcile the *rituals* of Hindu worship and the legends of *Purāṇas* with philosophy and the success with which the reconciliation has been effected by Jaimini is worthy of the highest praise. To quote an instance from the writings of the *Mīmāṃsā* —European writers have for a long time and very justly condemned the Hindu *Shāstras* for having attributed to Brahma the odious charge of a disgusting incest. The *Mīmāṃsā* show that the whole of it is a mere myth. Brahma is but another name for *Irajāpati* or the Sun and the Dawn which precedes sun rise is poetically and very aptly described as a fair maiden born of the Sun. Therefore as the sun follows the Dawn it is in poetry described as chasing the maiden, and since the Dawn merges in the Sun as soon as the latter has risen above the horizon the allegory is complete. Other myths have been treated in the same way and it is no ordinary praise to say that the Indian gymnosophists, some 2000 years ago adopted a line of philosophical argument which would not be unworthy of the greatest German scholars of the present day. The publication of a work of this description in a language readily accessible to the rising generation of the Hindus as well as to the scholars in Europe is an attempt which deserves every encouragement and we heartily wish its editor success in his undertaking.

THE NATIVE OPINION

6th August 1877

THE national mind has a great deal yet to do in the way of assimilating the intellectual food so bountifully supplied by the old Sanskrit lore and modern science before it can grow into the manly stature required for original thought and independent investigation. *Pūrva mīmāṃsā*, i. e., Jaimini Sūtras and the Commentaries is not a favourite study with the Native Pandits though they admire it very much. The author has accordingly made a good choice in taking it up first because of all Schools of philosophy the *Mīmāṃsā* is the least studied although it is distinguished above all as being the most self-sustained set of doctrines while *Nyāya* and *Yoga* and the other schools use the principles of the *११ मिमीता* as auxiliary helps in discussing their own special subjects. We feel convinced that the publication is calculated to be of immense practical value in

ing the tone of national thought, and enriching and refining the language. It should be in the hands of every educated Hindu who aspires to accomplish the study of old Hindu authors. We hope the work will be patronized by all those who can afford to do so.

EDUCATIONAL RECORD

August, 1877

Mr - 's "Saddarshana-Chintanikâ" has reached its seventh issue, and appears to be winning golden opinions from those best able to pronounce on its merits.

THE EVANGELICAL REVIEW,

April, 1877

We think that the work will well supply what many feel the need of—an apparatus for the intelligent study of Hindu philosophy. If the promise of these earlier portions is well maintained, it will prove to be a very important addition to the literature of the subject which it professes to expound.

THE POONA OBSERVER

24th March, 1877.

Looking at the Magazine from a purely literary point of view, it evinces very considerable ability. The introductory chapter is particularly interesting and exceedingly well-written, while the plan pursued in analyzing the philosophical systems brought under examination is at once clear and methodical. The succeeding chapters afford an interesting view of Asiatic Psychology, and of the modes of thought and expression peculiar to eastern nations, and we have no doubt that, on that account alone, the work will receive a cordial welcome in the libraries of oriental Scholars and Savants.

। भवद्भिः समारब्धषड्दर्शनसङ्ग्रहस्य मुद्रणं समालोच्य अन्यनिर्मातुं शास्त्रीयम-
हर्षविषयाणां यथार्थावगमं तद्वयेन मुहुर्मुहुरभिनन्दयामि । यद्यप्यलम्बबहुलावकाशेन
मया सर्वं न दृष्टं तथापि यावद्दृष्टं तत्रासंगतं न लब्धं, स्याच्चेदपि स्थलविशेषेषु विपरीता-
र्थप्रत्ययसम्भवस्तथापि "गच्छतः स्वलनं कापि यत्र क्वचन जायते । हसन्ति दुर्जनास्तत्र
समावृतिः सज्जनाः" इति पद्यार्थमनुसृत्य श्लाघनीयावेव स्यातां ग्रन्थकर्तुं प्रतिमा परि-
श्रमश्च निर्मलचेतसाम् । किं प्राचीनतममहापण्डितनिर्मितनिबन्धेष्वपि स्थलविशेषे
पुनर्निर्णयं लक्ष्यते तावतैव ते किं महाहर्षमानां नोपादेया । किं मुक्तार्थिभिर्नान्तरी-

यतः साहचर्यं प्राप्ते गतेष्वप्युभयं च दृश्यते साक्षात् अपि मुक्तादप्यग्यते । पर
 देशार्थविचारमात्रेण परमं पूर्वमन्वयोवाच्यतत्त्वविचारितेनैवैवमापयादवतरणं म
 युक्तं किं तु सहावितन्मात्रमस्त्वमिति शेषविशेषाच्चापि मयेतो म मुञ्चतीति-
 पुनर्विज्ञापयामि । अल्ल सुतेषु मूयसा लेखनीम्यापारहेति ।

संवत् ११३२ आषाढे चतुर्दश्यां रात्रीं } मङ्गदीपमुत्तरं
 - रात्रौ पनामयो वाल्मिशोऽर्चः ।

१. श्रीमद्विष्णुसहस्रनामस्य १०००० श्लोकेषु १०००० नामानि । मायारात्रामिषं सुतद्व
 रं शुभोदयमिरात्रामिषं विनय इदमावृत्तमिति, अप मङ्गदि सवित्रतनुशक्तं च दृशान-
 पि वलिपामो ॥१॥ विनोदयितुमवतारं पुनरप्यवतारं मयनिर्मात्रम्यापनमनस्तेन
 मया ग्राह्यमिति, संवत् ११३२ समापिततश्च ११३२ नोदमन्यमे । येनसा मरुद्वीपं मस्तुत
 निम्नं समालो ५ तारां श्रीदेवाविचारवित्तं रचनामाकृतम्य साधार येन विश्व
 जनोपराहृत्वाच्यमानीयं ह्यमिदमिति मये ।

यद्यपि परमपुष्पायं निदानस्य वेदायतज्ञानस्य नुम्यतात्पर्यं यन्मेमिनीय
 पापवशान्तरं पापानाम्येनात्रामात्रं पूर्णमस्तीत्युक्तमारुतारस्योभित्तमिति मारा
 यैर्मेतोतमर्वाङ्गनूपि मीगमात्राया विविता मदानियं वा एव यथावाच्यमिति लोक
 विवितया मयरात्रया देशमापया माहमिति तेन च दृशानपितेनियं विष्टमाल्लम्यायेन
 मदनमर्वाङ्गनूपि मयरात्रया मयरात्रा मयिनुमद्वये ।

विष्णुसहस्रनामस्य १०००० श्लोकेषु १०००० नामानि । मायारात्रामिषं सुतद्व
 रं शुभोदयमिरात्रामिषं विनय इदमावृत्तमिति, अप मङ्गदि सवित्रतनुशक्तं च दृशान-
 पि वलिपामो ॥१॥ विनोदयितुमवतारं पुनरप्यवतारं मयनिर्मात्रम्यापनमनस्तेन
 मया ग्राह्यमिति, संवत् ११३२ समापिततश्च ११३२ नोदमन्यमे । येनसा मरुद्वीपं मस्तुत
 निम्नं समालो ५ तारां श्रीदेवाविचारवित्तं रचनामाकृतम्य साधार येन विश्व
 जनोपराहृत्वाच्यमानीयं ह्यमिदमिति मये ।

संवत् ११३२ मङ्गदीप ॥१॥ मङ्गदीपमिति तेन

मङ्गदीपमिति तेन मुरतकरोपनामा

१. मेमोफियद्वयं श्रीमज्जि तनिकाष्टीस्य मयस्याल्लोचनमस्माभि र्क्षीं तेष यद्य
 रतंष्टवमापया महातादृमापयाय लिखितं सप्तद्विरोक्तं पदार्थितमस्माभि । मापाचन्दम-
 र्थविवेचनं च ह्युत्तमामिदम् ॥ ५ ॥ पवित्रमस्तुद्विरोक्तं मयि र्गमीरतमे, ह्यमिदमे य वैदि
 यमक्रियाभिन्ने श्रीवक्रियविद्ये च मीमांसनाद्वये य परिभया क्ताको छल्लम्यं सविधा इति
 मय्यामहे । माहृदिपि विचारैरवत्य तपरिशीलनं विना कर्मपु । ह्यमिदया पुर्वेया ।
 मय्यामहे । माहृदिपि विचारैरवत्य तपरिशीलनं विना कर्मपु । ह्यमिदया पुर्वेया ।
 मय्यामहे । माहृदिपि विचारैरवत्य तपरिशीलनं विना कर्मपु । ह्यमिदया पुर्वेया ।
 मय्यामहे । माहृदिपि विचारैरवत्य तपरिशीलनं विना कर्मपु । ह्यमिदया पुर्वेया ।

मयस्यद्वारापि विज्ञानाभीषरातुमह । वीधमातुस्तु ॥

मायारात्रामिषं सुतद्व

मीमांसाशास्त्रसिन्धोर्गर्भारत्नात् तदन्तस्थन्यायरत्नानि तत्तरीस्थविदुषामपि हस्ता-
ग्राह्याणि । कुतस्तर्का प्रकृतानि । अधुना तु तदुपरि श्रीमद्भाषातर्कादिकृत्या हस्तग्राह्याणि
जातानि । इयं तु जनताया महदुपकृतिरेव । इयं तु कृतिर्विद्वन्मान्यैव ॥

नारायणशास्त्री गोंखले

भवदीय मीमांसादर्शनस्य सूत्राणां शावरभाष्यादिव्यवर्शनने पाठशोधन-
पूर्वकमद्वैतवाक्यार्थभाषार्थानां प्रदर्शनं अनुनातनानां तद्व्ययनशून्यानां अती-
वोपेकारकं अभूतपूर्वं सुबोधचेत्यवगम्य भृशं तुष्टोस्मीत्यर्थं विस्तृत्या

१ वि० वि० षड्दर्शनाचिंतनिका नामक जो ग्रंथ आपण प्रस्तुत करीत आहा
त्याचे सहा अक आम्हाकडे आपण कर्पाकळने पाठविले । ते आम्ही आदरपूर्वक
स्वीकृत केले या देशात मीमांसाशास्त्राची अभिरुचि प्रायशः कोणास नसल्यामुळे
पठनपाठनक्रम नष्ट होऊन शास्त्र अस्तंगत झाले तरी प्रस्तुता आपण मीमांसाशास्त्रा-
चा अभ्यासकळने घेतला आहे हे तीनही ग्रंथां तयार करीत आहात याजपासून
मीमांसाशास्त्राची माहिती सर्व लोकांस ज्ञात झाली तीने होऊन अस्तंगत झालेल्या
शास्त्राचा वराच उदय होत जाईल शास्त्राची माहिती थोडक्यात होण्याची जी भरणी
जगवली आहे त्याजपासून विद्वान् लोकांचा मोठा फायदा आहे । त्याद्विपादक ग्रंथ
या शास्त्रात मोठमोठले आहेत परंतु सुलभोपायाने सर्वांस लवकराच गिळे ज्ञान हो-
ण्यासारखा ग्रंथ कोणी विद्वानाने केला नाही यास्तव सर्वोपयोगी हे महत्त्व आपण
करीत आहात या कृत्यास श्रीपरमेश्वर यश देवा आविषयी जगनिःप्रत्याची प्रार्थना
आम्ही प्रारंभ करीत आहो इत्येव विस्तरेण

मुकाम पुणे
ता० ४ जुलै सन १८७७ इ.स.वी. } चिंतामणशास्त्री यत्ते, डेक्कन कालेज

षड्दर्शनाचिंतनिका आपण चालू केली ती येथे माझे पाहण्यात आली ती
पाहून व विषयातील विषय मराठीत इतका मार्मिकपणे खुला केलेला जाणून मला
फारच समर्थाने व आश्चर्य घाटले, कारण मीमांसैचे तत्त्वज्ञान असणारे पांडित सांप्रत
विरळा त्यात तो विषय मराठीत सविस्तर व मनानंत येण्याजोगा दृष्टांत वगैरे देऊन
उपप्रादित करणे हे काम अल्पज्ञानाचे नव्हे । हा ग्रंथ पाहताच तो प्राप्त होण्याची
उत्कण्ठा झाली.

गणेशशास्त्री लेले

मु० नाशिक, रविवारात

हनुमकारि

सा० २१, मार्च १८७०

या दुस्तराभ्या जाने वाच्यम प्रथमतः मामांसेषीं मूलसूत्रं त्याग्यं त्यागीं पदं, त्याग्यं पदं च अर्थ, त्यागे लो वाच्यार्थ, व त्याग्यं माचार्य, खेतिन पवित्र स्वर्गो ज्या सुभावा शबरसर्वाभिर्नो निराळा अर्थ केला आहे तोहि लिहिता आहे उजव्या अंगास सुभावे मराठी व इंग्रजी भाषांतर व त्या त्या सूत्रार्थाचा विंगेव बाध, ह्या संक्षेप, मताने व तदनुसारे फक्त वाचन पाठ योग्य अशी अनेक प्रकारची शास्त्रीय व उपपन्न माहिती मराठीत तशीच इंग्रजीत मिपा देऊन वाचतेली आहे

प्रस्तुत कार्या पडदशांना चिंतनिकेतारले मासिक पुस्तक नि हून से होरांत स्वल्प किमतात १५० / हे रवेगहिताची जो अनेक स्तुत्य छाप आहेत त्यापैकीच उत्तम समजले पाहिजे तरांत राभाभ्य माहे मा झाल्यापासून आमच्या देशातील शा राभाभ्यनारा पाणी पडून ज्या देशांवि शास्त्रांचे ताहि पा देशात राहण्याचा मु कील झाली आहे, त्यापैकीच वाच्यार्थ मळ व मुख्य साधन जे हे परम गहन व उपपन्न बीमासागरास त्याच भाषांतर होऊन त्याची मूलतर्क व वाच्यमान ही साधारण मुक्त जनांस अस्वापासान हाण्यास ही चिंतनिका संपोष्ट साधनीमूव अ- तस्यामुळे इचे कर्त्याचे लाकावर मोठ उपकार आहेत यांत संगण माहे आतां अशा लातोपक्रमक स्तुत्य छाप आरम त्यांचा माहात्म्य मिळून हे काम शास्त्रास जावे अशी इच्छांना हि भायना फक्त या पुस्तकाचा आम्ही आनेकपुत्र रीत करतो.

ज्ञानोदय

सा० १२ जुलै १८७०

या भाषांतराची व टीकेची भाषा जरी जव आहे व टिपा ते टिपागी संस्कृत शब्द आहेत, जरी भाषा सरळ, मंड व रसिक आहे

पौच

नाम	रुपये	आणे	पति
रा. सा. महोदय रामचंद्र केळकर	५		१
रा. सा. महोदय विनायक पाटील	५	१	१
Shariff Salomahamed Esqr	५	२१	१
रा. सा. महोदय पंडुरंग मंडवळे	५	१	१
Rev. R. A. Humo	५	८	१
Native General Library, Indore	५	६	१
रा. सा. महोदय विनायक पुरष	५		१
T Ramchandra Venkaji Esqr	५	६	१
रा. सा. महोदय पंडुरंग मंडवळे	५	१	१
Rev G W Sciler	५	६	१
J Olvor Esqr	५	६	१
रा. सा. महोदय माधवराव	५	१	१
J A. Vanos Esqr	५	६	१
रा. सा. महोदय विनायक पाटील	५	१	१

सूचना.

	रुपये	आणे.
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्याचाहेर राहणारास टपाल हंशिलावद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरस जी पत्रे लिहावयाचीं, तीं “षड्-दर्शनचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, धरु नंवर-६-४१” या पत्त्यावर लिहावीं. वर्गणी वगैरे संबंधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Ra.	A.
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy

N. B The subscription is to be paid *in advance*.
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the Saddaishana-Chintanika-Office, Poona, Sadashive Petha, House Municipal No, 641.

THE
SADDARSHANA-GHINTANIKÂ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन

वृत्तिपाक्षे

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १ नोवेंबर १८७७ अंक ११

VOL. I NOVEMBER, 1877 No 11

पुणें

“ज्ञानप्रकाश” छापखान्यांत आपले

(सन १८६७ च्या २५ व्या आवृत्त्याप्रमाणें नोंदली आहे)

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्ययज्ञः पौलुषिरि-द्रुमुनो भास्त्रेवयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्विस्ते हैते महाशाला महाश्रोत्रियाः समेत्य मो-
मा ५ साञ्चकुः को न आत्मा किं ब्रह्मेति ॥ छान्दोग्य । ५.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us.

Anna Moreshwar Kunte B A., M. D., Esq., Bombay

Rao Sahab Mahiput Rao Rupam, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad.

Rao Sahab Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha.

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B A., Sanskrit Teacher
High School, Baroda.

We beg that our subscribers will be good enough to pay the
amount of their subscriptions as early as possible.

जहाँ वे-हां संस्कारों योगों गुणों
 वर्णन हों अभिमान आदि विधान
 या इन शब्दोंमें ऐसे वर्णन हों
 आदि इत्यादि सुप्रसिद्ध शब्दोंका अ
 योनिविद्या विचार हला आतां पुन
 पक्षपातकी आदि आचार्यकी वादविवाद
 में याही रीति करती है योनिविद्या सां
 नितलं पादित्वा अपासे मत प्रयुक्त रयन
 काम प्रमाणानुसारका योनि मत नयन
 त्यागें ह।ने प्रपक्षपातार्थ नाम शब्द
 कान् आचार्या मताला प्रमाणों या
 नितं प्रपक्षी आचार्याओं प्रपक्षपा
 राधे अर्थात् यागनी विद्वत्ता अमली
 पादित्वा, श्रुतम् यथा गायत्री किंवा
 विषयार्थ तो नष्टन करतो त्याग अप्य
 पन करन त्याग योनिविद्या पूग मा
 रितो मिथ्यात्वा पदित्वा अतएव हा
 पुनपक्षपात विद्वान् हेता त्यागें अपूर्व
 यागार्थ रात्र सिद्धांत अगीष्टाकन त्याग
 जागताल अथा त्या याच सिद्धांतार
 ११ वा प्रपक्षपात आदि प्रपक्षपातान
 ह्या वे-वर्णन यथा रो या गलन त्याग
 त्यागें इत्यर्थ श्रुतम् हानें की नित
 की धर्मसंस्था की सिद्धांत प्रमाण यम
 प्रमाण यमापासून अपूर्व उत्तर होत
 ह।ने सत्र धर्मसंस्था की कर्मापासून अ
 पर्व उत्तर हानें यथा अर्थात् सत्र धर्म
 संस्था यमापासून उत्तर उत्तर हानें,
 त्या अर्थात् विषय यमापासून नवीन
 ऐसे प्रयत्नफलवाचा आगे अपूर्व
 वाचाचा वादविवाद मुक्त हला आतां
 त्याच वादविवादों रूप यत्न प्रप
 क्षपातें दूसरो पक्ष कोटी काटनी आदि

method of argument as adopted
 by ancient theologians and their
 opponents. One who has a
 large following and whose doc-
 trines belong as it were to the
 established church has to remove
 objections or to solve doubts. A
 reformer has to raise objections
 and to produce evidence for the
 burden of proof lies upon him.
 Hence it was necessary for an an-
 cient reformer to be well versed
 in the doctrines, and system
 established. To sum up, he was
 bound to study thoroughly the sys-
 tem to know it in all its branch-
 es and to be at home on all
 its details before he would attack
 it. The utilitarian opponent is a
 learned scholar. He admits all
 the main propositions of the theo-
 logians and raises such objections
 as are at once reasonable and un-
 answerable. All the objections
 which have been raised simply
 state that all religious works are
 principal that principal works
 generate the extraordinary prin-
 ciple and that therefore all reli-
 gious works can generate the ex-
 traordinary principle. As all re-
 ligious works can generate the
 extraordinary principle there is no
 necessity of a special sacrifice be-
 ing performed. Thus the utilita-
 rians and the theologians concluded
 as a part of their discussion. The
 form of the discussion is chang-
 ed. The opponent advances a new
 argument. He says that whatever
 mentions a quality or describes
 its nature is subordinate. Hence
 the conclusion is reasonable that
 the verses sung and prayers re-
 peated on the occasion of
 a sacrifice are subordinate be-
 cause they describe the quali-
 ties of gods. Now the syllogism
 in the Sūtra cannot be complete

सूत्राणि.

अर्थेन त्वपकृष्येत देवतानामचोदनार्थस्य

गुणभूतत्वात् ॥ १४ ॥ (सि०.)

पदानि । देवता-नाम-चोदना अर्थस्य ॥

पदार्थः । अर्थेन=(मुख्य) मंत्रार्थेन । तु=न । अपकृष्येत=वलान-
नीयेत । देवतानामचोदनार्थस्य=देवतानाम्नः अभिधानस्य ॥

वाक्यार्थः । न मुख्यमंत्रार्थेन वलान नीयेत । कुतः । देवताना यदा-
व्हान सकीर्तनं वा क्रियते तस्य गुणभूतत्वात् ॥

भाष्यार्थः । सूत्रे स्तोत्रं शस्त्रं नोद्देश्य । अर्थेनोद्देश्यं वलादन्यत्र
नीयेत । कुत्र । यत्र देवतानामभिधानं भवेत् । यथाऽभित्वा
शूर नोनुमः (तै. सं. २. ४, १४, २.) इत्यस्मिन् मंत्रे प्रत्यक्षमिन्द्रनाम
पुनरग्निष्टोमसोमे ग्रहयागे महानिद्र ओजसा तै. सं. (१. ४, २०, १.)
इत्यस्मिन् मंत्रे महेश्वरस्य नामाभिधानं । देवताभिधानत्वेन महे-
द्रमंत्रस्य गुणभूतत्वं चेद् यत्र प्रधानमंत्रस्तत्र गुणभूतो मंत्रोऽ-
पकृष्येत । तेनापकर्षणेन क्रमसन्निध्योर्हानिः स्यात् । तस्मादेष
पूर्वपक्षो दुष्टः ॥

ज्याचे ज्याचे योगानें गुणाचे वर्णन
किंवा स्वरूपकथन होते तें गौण मानावे,
हा पूर्वपक्षकाराचा सिद्धांत आहे मग
यज्ञात जी स्तोत्रे आणि रास्त्रे येताना
ती गौण आहेत हें अनुमान योग्यच
आहे कारण त्याचे योगानें देवतांच्या
गुणांचें मात्र वर्णन होते आता या
अनुमानाला दृष्टांत पाहिजे. तो या-
च्या म्हणून यज्ञसवयी मंत्र आहेत
त्याचा घेतला आहे आता जेथे दे-
वतांच्या गुणांचे प्रत्यक्ष वर्णन होते, तेथें
प्रत्यक्ष उपयोग घडतो, आणि प्रत्य-

without an illustration This is
supplied by mentioning Yajjâ-
mantras Where the real and
directly perceptible qualities of
gods are mentioned, some purpose
is directly served When some
purpose is directly served, it is a
subordinate work To sum up,
the opponent simply declares —
“ Âchârya, those which you do
not consider to be subordinate
works, come to be subordinate ”
The sūtra in question simply
states an objection of the oppo-
nent

१४ न०हे अर्थाच्या घो-
रणानें (वाक्याची संगाति ला-
वून) इथडलें वाक्य तिकडे
नेऊ नये कारण देवताच्या
नामाचे वर्णनाचा जो अर्थ तो
गौण आहे (सि०)

क्ष जपया। पठस्यानें यम गौण
आहे अस सिद्ध झालें सारास पूष
पक्षकार आचार्यास इतथेंच २।तो
पौ—“आचार्य, आपल्याच २। याम
मार्ग जाला आहे। गौण यम ३। व
मार्ग ती गौण यम ३। व सत्तात ”

१२ या सूत्रात ‘चोदना आणि
“अपठयेत” असे दोन शब्द विचार व
र पावले। आहेंत त्यांचे चोदनाशब्दा
चा पूर्वी विचार झाला आहे या
शब्दाचा नामचोदना असा (वाचा) प्रयोग
केला आहे या समासाचा प्रयोग ए
बद्दल अर्थ होतो की देवाचे नाम
घऊन घणत करणें अपठयेत म्हणजे
अपठय करणा अपठय म्हणि काय
याचा आर्हो (१२, २४) सूत्री वि-
चार केला आहे या सूत्रामध्ये
अपठय करून वाक्याचे लावावा असें
आचार्य पञ्चमीत नाहींत अपठय
करणें म्हणि ज्या ठिकाणी प्रधानाचें
वर्णन आहे त्या ठिकाणी गौण वाक्य
नेऊन मग दोन्ही वाक्यांची संगति घ-
टून अर्थ करावावा असें केलेले अ-
सतां एकामागे एक असा जो वाक्याचा
क्रम तो निपटवो व एका रोजारी एक

14 A sentence can not
be transposed (as deter-
mined) by (its) sense, on
account of the description
of the names of gods being
subordinate (Final state-
ment.)

14 There are two terms de-
serving to be on mind—*Chodanā*
and *Apakṛtya*. The term—
Chodanā is already explained in
(L. I. 2. I. 1. 2). Here it is
used in the compound *Nāma-
chodanā*. The compound simply
means—after naming a god the
description of his qualities. *Apā-
kṛtya* means—may be trans-
posed to a place already gone
over. The term *Apakṛtya* is
explained in (1. 2. 24). In this
sūtra, Jaimini does not admit
that the sense of a sentence
may be determined by means of
transposition which consists in
transferring a descriptive sen-
tence to the place where the prin-
cipal statement stands, and in
reading and interpreting the two
sentences together. This pro-
cedure ignores the sequence of
sentences, and nullifies what is
called syntactical proximity
which consists in the mere juxta-
position of sentences. Hence se-
quence and proximity are set a-
side if the principle of transposi-
tion be adopted. An illustration
from the Vedas—“Oh brave
Indra! I intently praise thee.”
This is a Vaidika text. Again,
another text describes a god call-
ed Mahendra. In interpreting
these texts, the principle of trans-

वशावद्धा गुणार्थं ॥ १५ ॥ (आ०)

पदानि । वशावत्, वा, गुण अर्थ स्यात् ॥

पदार्थः । वशावत्=वध्यावत् । वा=न । गुणार्थं=गुणवर्णनाय ॥

वाक्यार्थः । न । यथा वशाशब्देन गुणवर्णनं भवति तथा (स्तुत-
शस्त्राभ्या) गुणवर्णन ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकार इदानीं माहेद्रो मित्र इत्याचार्योक्तं नांगीकरोति ।
कृतेऽपकर्षे विशेषस्य सामान्येऽन्वयो भवति । दृष्टाते माहेद्रो
विशेषः । ऐद्रः सामान्यः । ऐद्रप्रगाथे माहेद्रमन्त्रस्यैकवाक्य-
ता भवति । माहेद्रशब्देन वशाशब्दवद् यद् विशेषवर्णन
भवति तद् गुणार्थं । अतः स्तुतशस्त्रयोर्गुणकर्मत्वम् ॥

यथा ' सा वा एषा सर्वदेवत्या यदजा वशा वायव्यमालभेत-तैः स (३ २, ३, २,)
इत्यजावशाब्देन चोदिते कर्मणि ' अगशब्देन निगमा भवति ' तैः स (१ २, ३,
३) । तद्वत् सगुणे चोदिते निर्गुणेनाभिधानं भविष्यति । तेन न भविष्यत्युत्कर्षः ।
इति शबर ॥ सत्यं त्वगुणार्थं स्यादित्यकारप्रत्ययेण व्याख्येयः । इति कौस्तुभोक्तः ।
तच्च चित्य ॥

वाक्य असल्यापासून त्याच्यामध्यें स-
न्निवि म्हणून जो गुण असतो तो नष्ट
होतो तेव्हा अपकर्षाच्या योगाने क्रम
आणि सन्निवि हे दोन्हीहि विधडले
पास दृष्टात " हे शूर इद्रा, तुझे स्त-
वन मी कर कर करतो " हा एक मंत्र
आहे. आणि यामध्ये इद्राची स्तुति
आहे. दुसरा एक मंत्र आहे, त्यामध्ये
महद्राचे वर्णन आहे. या दोन्ही मंत्रा-
चा अर्थ अपकर्ष करून वेळा असता
क्रम व सन्निवि विधडतात ही गोष्ट जै-
मिनीस दृष्ट नाही

position, if adopted, would ignore
syntactical sequence and prox-
imity—a circumstance which Jai-
mini does not consider desirable

१५ न०हे वांझ वक्त्रिप्र-
माणे (महेंद्र) हैं गुणवर्णन-
करता आहे (आ०)

१० मूलसंग्रह उग्रामये प्राज्ञ
अग्र अथापि पठ आह त्याच मराठी
भाषेत आहे " अस आम्ही येथे
आहे ॥ १ ॥ १ ॥ पठ ॥ १ ॥ मराठी भा-
षेत सरस्वती गुणवर्णन आहे या स्थळी
आचार्यांच्या आणि पूर्वपक्षकारांच्या जो
पात्रविवाद चालला आहे, त्याच २१५
आता नीट दाखविता येईल पूर्वपक्ष
कार यैश्वर्य मताचा आहे आचार्य
वैदिक भाषाविवादक आहेत यैश्वर्यमत
संस्कारांच्या विषय अस आहे यैश्वर्य
लोक असे म्हणतात की, प्रथम जीवांचा
अविद्या उपद्रव होत आणि अविद्या
हजे मोह उपद्रव झाला की त्याच
धोवर संस्कार उपद्रव झाला जीवांचा
संस्कार इत्यादि जे उपद्रव झाला ते मोह
जन्म असल्यामुळे त्याची वाच्यता मोगी
नहीं मनुष्य जन्म मतिरी जे जे
काही करतो ते सर्व त्याचें कर्म गौण
आहे हजे नमुन्याचे मुख्य कर्म
निराळव आहे यैश्वर्य या मत व
मीमांसकांच्या मते मनुष्याचे मुख्य कर्म
कोले याचा विचार पुढे कर या
स्थळी पूर्वपक्षकार सर्व कर्म गौण धरून
मांडतो आहे आचार्यांच्या मते काही
कर्म मुख्य आहेत आणि काही गौण
आहेत परंतु शोधिले म्ह ॥ १ ॥ येथे नीट
सोडता लावला पाहिजे, व वाक्याच्या
व्यवस्था नीट झाली पाहिजे पूर्वपक्ष

15 No, as a barren
sheep so (Mahendra) may
be descriptive (literally for
a quality) (A doubt)

15 Now the bearing of this
discussion between Jaimini and
his opponent can be pointed out.
The opponent is a Buddhist.
Jaimini seeks to establish the au-
thority of the Vedas. In the Bud-
dhistic system the term *samskara*
has a special signification. The
Buddhists hold that first the hu-
man soul is engrossed by igno-
rance (avidyā) that ignorance pro-
duces delusions (*samskāra*) (the
word *samskāra* is not exactly ex-
pressed by delusion) that what
ever man does in a series of lives
or births is subordinate that is, the
principal duty of man is different
from his ordinary works or acts.
The distinction between the sen-
ses of the principal duty as con-
ceived by Vaidika theologians
and Buddhists will be pointed
out in the sequel. In this place,
the Buddhist opponent simply
insists on all works being subor-
dinate and bases his argument on
it. According to the Vaidika
theologians, some works are prin-
cipal and others, only subordi-
nate. But both agree as to the
necessity of the correct and rea-
sonable interpretation of Vaidika
texts, and of the correct adjust-
ment of the sense of a passage.
The opponent, therefore, quotes
a Vaidika text in support of his
statement. He declares — Oh
Āchārya! Does the word bar-
ren show a quality or not? Take
an illustration from the Vedas
themselves. Or that also who
is a barren sheep is fit to be of

सूत्राणि.

न श्रुतिसमवायित्वान् ॥ १६ ॥ (नि०)

पदानि । न, श्रुति-समायित्वात् ॥

पदार्थः । श्रुतिः=निरपेक्षो रवः । समवायित्वं=समवायिवृत्तिधर्मः । समवायी=समवायविशिष्टः । समवायः=संबंधो नित्यसापेक्षत्वरूपः यथा गुणगुणिनोः क्रियाक्रियावतोश्च ॥

वाक्यार्थः । गुणार्थं न भवति । इंद्रः श्रुतिः । महानिद्रः पुनः श्रुतिः । इंद्रसंबन्धिमन्त्र ऐंद्रः । महेन्द्रसंबन्धिमन्त्रो माहेन्द्रः । इंद्रैन्द्रयोः समवायसंबन्धः । महेन्द्रमाहेन्द्रयोः समवायसंबन्धः । इति श्रुतेः प्राप्नोति । तस्मात् समवायात् ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकार इंद्र एव महेन्द्र इति ब्रवीति । तस्य चिखंड-विषया तन्नेत्याचार्यः प्रतिपादयति । ऐंद्रशब्दस्य ऐंद्रशब्देन संबन्धान् माहेद्रेण संबन्धो न घटते । माहेद्रस्य महेद्रशब्देन संबन्धादैद्रेण संबन्धो न घटते । कुतः । माहेद्रसंबन्धि यत्कर्म तदैद्रसंबन्धिकर्मणो भिद्यते । अतः इंद्रदेवता महेन्द्रदेवताया मित्रा ॥

इंद्रोऽस्य ग्रहस्य देवतेति तद्व्रित्तसंयोगेन विज्ञायेत । नचास्य महत्त्वमपेक्षमाणस्य तद्व्रित्तसंयोगोऽप्यपद्येत । तद्व्रित्तसंयोगापेक्षस्य वा महत्त्वसंबन्धोऽस्मात् समासकल्पना । इति शबर ॥

श्रुत्या विविगतशब्देनैव देवतायाः कर्मणि समवायात् सबर्वादिद्रशब्देन (महेन्द्रस्य) प्रकाशानानुपपत्तेर्नानुत्कर्षसम्भवः । इति कौस्तुभ ॥

कार वेदवाक्य दाखवून आपले म्हणजे सिद्ध करतो तो म्हणतो —“ काहो आचार्य, वाझ हा शब्द गुण दाखवितो की नाही? वेदातील उदाहरण घ्या ‘ जी वाझ वकरी ती हि अथवा सर्व देवांना अर्पण करावयास योग्य आहे वायुदेवतेला हवि अर्पण करतेवेळेस तिला मारा-

ferred to all the gods She is to be killed when an offering is made to a god—wind.” See the Taittiriya Sanhitâ (III 4, 3) Another text runs thus —Thou art a ram, be for my enjoyment.” See the Taittiriya Sanhitâ (I 2, 3, 3) All these general texts require to be brought together when the first text is to be in.

१६ न०हे, वेदांतोल सव-
धसवायेमावाचकन स्तोत्रे आ-
णि शस्त्रे प्रधानकर्म होतात
(आ० नि०)

वी ' 'तु यारा आहेत मात्पा उपमो
गाय हो ' असे जे सामान्य मंत्र आहेत
त्या मंत्रांशी अथवा कर्म पईल्या
मंत्रापा अथवा लक्षांत को नाही ? मग
इंद्र आणि महेंद्र याच ठिकाणी अस
पर याच अटवण पोती ? महेंद्रा
आणि इन्द्राच्या अर्थाने पराया
आणि स्त्रोत्रादि कर्म गौण आहेत
असे समजावे ' सरते शेतकरी वानपात
पूजपक्षराच्या वागाच्या मुद्दा वगैला
आहे

१६ आचार्य त्या वादाम विचार
तातः—“अहो यींद्र पटित तुमचे म्ह
णजे पत्थरिल असता त्यांना त्रिकों
च्या कशा अर्थाने येतात ते पदा
माहेन्द्रास महेंद्रावाचासून उत्पन्न झाला
आहे तो तद्धित आहे तथापि
इन्द्रावाचासून पेंद्रास उत्पन्न झाला
आहे आणि हे दोन्ही शब्द वेदात
येतात जर माहेन्द्र तद्धित समजला
तर समास होणार नाही समास सम-
जला असता तद्धित होणार नाही
यार । पाकराच्या नियमाप्रमाणे ए-
काच शब्दाचा तद्धितविग्रह आणि
समासविग्रह होत नाही इत्यन इन्द्र
आणि महेंद्र या ब्रह्मा आणि इंद्र आणि
माहेन्द्र ही या कर्म परस्परवाचासून मिश्र
आहेत आतां तुम्ही असें हणाल

16 No, the verses sung
and the prose passages re-
peated are principal works
on account of the relation-
ship of Vaidika texts (The
doubt removed)

terpreted. Do they? Hence
what is the objection to bringing
together the texts about the gods
Indra and Mahendra? The pas-
sages speaking of Mahendra and
Indra being brought together for
the purpose of interrelation all
the verses sung and prose-pas-
sages repeated can be considered
subordinate.” The last sentence
indicates the points of the argu-
ment of the opponent.

16 Jaimini declares to his
Buddhistopponent —“Oh Bou-
ddha pandit, if your statements be
admitted, see what grammatical
difficulties rise. The word Ma-
hendra is derived from Mahen-
dra or great Indra. It is a tad-
dhit formation. In like manner
Aindra is formed from Indra. If
Mahendra be *taddhit* it cannot
be a compound noun consisting
of Mahan and Indra. If it be
a compound noun, it cannot be a
taddhit formation because by the
rules of grammar one and the
same word cannot be analysed
as a *taddhit* and a compound
noun. Hence the gods Indra and
Mahendra, as well as the sacrifi-
cial acts Aindra and Mahendra
differ. You might quote the
Vaidika text against me:—“Ho
who killed Vritra, that he be-
came great. Taittiriya Sanhita
(VI. 5. 5. 3) and say that this
Vaidika text identifies Indra and
Mahendra. In reply to such an
objection, oh Bouddha pandit, I

सूत्राणि.

व्यपदेशाच्च ॥ १७ ॥ (सि० यु०)

पदार्थः । व्यपदेशः=व्यवहारः ।

भावार्थः । इन्द्रो महेन्द्राद् भिद्यते । कुतः । व्यवहारात् ॥

गुणश्चानर्थकः स्यात् ॥ १८ ॥ (सि० यु०)

भावार्थः । महेन्द्रायेत्यत्र समासघटितमहत्पदेन गुणः प्रकाश्यते । अग्नि-
ष्टोमे ग्रहयागे यदि द्वे हविषो इन्द्रदेवाय दीयेते तर्हि महत्पदद-
र्शितगुणस्य वैयर्थ्यं स्यात् । अतोऽपि देवतातरं ॥

तथा याज्यापुरोऽक्षोः ॥ १९ ॥ (सि० यु० ३)

भावार्थः । याज्यायाः पुरोऽक्षश्च भेदो वर्तते । इन्द्रसंबन्धिन्यौ याज्या-
पुरोनुवाक्ये महेन्द्रसंबन्धिनीभ्यां याज्यापुरोनुवाक्याभ्यां भिद्यते ।
यथा प्रससाहिषे । इति एन्द्रसानसिं रयिं इति चैद्रयाज्यापुरोनु-
वाक्याद्वयं । भुवरत्वमिद्र । इति महानिद्र ओजसा इति च माहे-
द्रयाज्यापुरोनुवाक्याद्वयं । अतोऽपि देवतातरं । सूत्रे पुरो-
ऽक्षशब्दः शास्त्रगतमंत्रविशेषवाच्यापि लक्षणया पुरोऽनुवाक्या-
परः । इति कौस्तुभे ॥

। यथा । बहुदुर्ग्वीन्द्राय देवेभ्यो हवि—(ते ब्रा ३ २, ३, ८) इति रूपो
विवहारी बहुदुग्धी महेन्द्राय देवेभ्यो हविरिति च मन्त्रभेद अतो देवतातरं वर्तते । एक-
देवतात्वे मन्त्रविकल्पः स्यात् । इति शबर ॥

कीं “ ज्याने एत्र मारला (तो) कीं
हा मोठा झाला ” या वेदवाक्यावरून
इंद्र तोच महेन्द्र, तर अहो बौद्धपंडित,
थावर आमचे असे म्हणणे आहे कीं
वेद अनादि नाहीत असे तुम्हास पत्क-
रावे लागेल परंतु वाद करताना अशी
गोष्ट पत्करायाची नाही, असा निर्णय
झाला आहे म्हणून इंद्र आणि महेन्द्र
या देवता भिन्न आहेत

have to say that you have to ad-
mit that the Vedas are not eter-
nal, for the text points to se-
quence of time But we have
agreed to argue on the basis of
the eternity of the Vedas Hence
it must be admitted that the
gods Indra and Mahendra are
different ”

१७ वेदवाक्यांतीक व्य-
हारोक्तहि भेद आहे म्हणून
(इंद्र आणि महेंद्र या देवता
भिन्न आहेत) (सि० सु० १)

१८ पुन गुणवर्णन व्य-
होईल (सि० सु० २)

१९ तसेच याज्या आणि
पुरोषक् या मंत्राचन (इंद्र
आणि महेंद्र भिन्न) (सि०
सु० ३)

१० जर इंद्र आणि महेंद्र या शस्त्री
वृत्ता ण्य (इंद्रा तर 'इन्द्रासिता'
(आणि) देवांसिता पुष्टय हागवती
दुष काट "आणि 'महेंद्रासिता (आणि)
देवांसिता पुष्टय हागवती दुष काट"
दा द्दशी मंत्राचा अय ण्य (इंद्र
मग दे वीन निरतिराटे मग यगात्ता)

११ आषाढ म्हणतात — महेंद्र
वृत्तय वगा केले हाने मोरा इंद्र
अमे वगन हागे अहो पट्टा जर
इंद्र आणि महेंद्र एवय म्हणत तर
महेंद्र म्हणवताना काहीच अव रोगार
माही "

१२ विभिन्नते पुरो ऽ या राज्याचा
उपान उपयोग केला आहे तो विगन
विचार यत्नयायोग आहे आम्हाला
पुनाने आरत्या कोष उपान प्रथम

17 On account of the
difference of practical ap-
plication (the gods Indra
and Mahendra differ) (1
Argument in support of
the final statement)

18 Again the descrip-
tion of a quality would be
a less (2 Argument in
support of the final state-
ment)

19 As from the use of
the Mantras called Yājñā
and Puroruch (the
gods Indra and Mahendra
are different) (3 Argu-
ment in support of the fi-
nal statement)

17 If the god Indra and
Mahendra differ in the con-
cern of the following Vaidika texts
will be the same. If Indra
and god milk sacrificially (the
cows) abundantly and if Ma-
hendra and gods milk sacrificial-
ly (the cows) abundantly. Then
why are there two different Vai-
dika texts?

18 Jaimini asks — is Mahendra
great Indra? Now Boudhdha
pandit if Indra and Mahendra
be one and the same god then
the name—Mahendra—is simply
useless.

19 Jaimini uses the term
Puroruch in the sūtra. It de-
serves to be specially considered.
Āshvālayana in his Shrauta sū-
tra (I. 6. 10. 4) states that
there are seven riks of the name
of Puroruch. These riks are not
to be met with in the printed edi-
tion of the Rig Veda Samhitā.

सूत्राणि.

वशायामर्थसमवायात् ॥ २० ॥ (उ०)

पदानि । वशायां, अर्थ-समवायात् ॥

पदार्थः । अर्थसमवायात्=अर्थसंबंधात् ।

भावार्थः । वशाशब्दार्थविषये कथमर्थसंबंधः केन सह च । आम्नाये प्रत्यक्षदर्शनात् । वशाच्छागयोरर्थैक्यं । यथा छागस्य वपाया-
मेदसोऽनुब्रूहि । यैव वशा सैव छागेति । त्रयोदशसूत्रादारभ्य
यदुक्तं तदस्मिन् सूत्रे उपसंह्रियते । तस्मात् स्तोत्रशस्त्रादीनि
प्रधानकर्माणि ।

यत्रेति वार्थवत्त्वात् ॥ २१ ॥ (आ०)

पदानि । यत्र, इति, वा, अर्थवत्त्वात्, स्यात् ॥

पदार्थः । अर्थवत्त्वं=(१. २, २६.) सूत्रे निरूपितं ॥

भावार्थः । त्रयोदशसूत्र आचार्येण पूर्वपक्षत्वेनार्थेन त्वपकृत्येतेति
यदुक्तं तदेवात्र पूर्वपक्षकारो द्रव्यति । यत्रेति नाम यत्रेद्रस्तत्रेद्र-
प्रगायः । अर्थवत्त्वाद्धेतोरपकर्षो भवति । तेन क्रमसनिध्यो-
र्हानिः सुस्था ॥

पञ्चाचे (५ १०, ५, २) सूत्रे पुरो-
रुक् नात्राप्या सात ऋचा ओहेत असे
सागितले आहे छा ऋचा छपील
अग्नेष्ट सहिते अढळत नाहीत, निविद्र-
कुताप आणि पुरोरुक् म्हणून एक अ-
भ्यास आहे त्यात अढळतात याचा
याज्ञामन्त्रां सवन नाही परंतु
मन्त्रात याज्ञाशब्दाच्या सवधानेच
पुरोरुक् राचाची योजना केली आहे
आणि प्रउगशस्त्र मन्त्रात यज्ञमन्त्रां म्ह-
णायचे मन्त्र आहेत, त्याच्या सवधाने
पुरोरुक् ऋचा येतात यामुळे माय-

There is a separate Adhyāya
called Nivid-Kuntāpa-Purohuk,
which gives the Puroruch-verses
These last are not in any way
connected with the Yājñā-man-
tras But the term Puro-
ruch is used in the sūtra in con-
nection with Yājñā, while the
Puroruch-mantras are to be re-
cited on the occasion of the re-
petition of what is known as
Pranga-Shastra Hence commen-
tators interpret Puroruch-verses
into Puroṇvākya-verses The
mantras known as Yājñā and
Puroṇvākya have to be recited
on the occasion of every sacrifice
By means of Puroṇvākya-man-

२० ब्रह्म मर्त्यविषयी अ-
थसत्रध आह, त्रणून (पयसो
सूत्रातील राधा योय नाही)
(उपसहार)

२१ न०हे असे अयातुगे-
धाने असावे, (त्रणून अयातु-
रोधाने अपर्याय पत्ता)
(आ०)

यात पुरो (गव्याया अयं पुरातुपावसा
अगा गवित्तं गव्या आनि पुरो
नुपावसा इमं पयस्यं पातान् यन्म
पुरातुपावसायान्ते - देव्या यावत्तुपाव-
सा मर्यात देव्या रक्षितं असावे यावत्ता
मंत्रान्ते देव्या इति पातपावसा इत्याद्या
या ग आनि पुरातुपावसा मर्त्याया
यावत्ता आनि पुरोनुपावसायान्ते मि-
त्र आरत्त इति इदं आनि मर्त्य-
यावत्ता मित्र आरत्त सुप्रान्ते पुरो
नुपावसा पदावत्तं पुरोनुपावसा अट्टने
तेनुपावसा अयं ताव पात अट्टय । प-
ट्टे आनि ही अट्टय । एतं अगुद
आहे अतं इत्याद्यान इति इति
नाही

१ ब्रह्म मर्त्यविषयी वजन करता
ना ताम अणि वशा या दोहा शब्दांचा
उपयोग कला आहे आणि "जा-
गत्या वपसे अणि यदीचे वर्जन करा"
या मंत्रावरून ज्ञान अणि वशा या दो-
हांचा अय एवच अतं नि यम होतं

20 As to a barren
sheep, there is the relation-
ship of sense, (therefore,
the doubt of the opponent
as stated in the fifteenth
sūtra has no bearing on the
question)

-1 No I from the sense
itself that neither should
be (inserted) (literal trans-
lation) (That the sense it-
self functions that transposi-
tion of passages is the free
translation) (A doubt)

the god are invoked and they
contain the praise of gods. By
means of the Yajur-mantres, of
sacrifices due to gods are thrown
into a sacred fire. Now the Yaj-
ur and Iarousākyā of Indra
differ from those of Mahendra.
Hence Jaimini concludes that the
gods Indra and Mahendra are
different. With regard to the use
of the term Iarousākyā in the
sense of Iarousākyā, we believe
that the sūtra offers a difficulty
which can be solved only on the
supposition that the sūtra has
been incorrectly handed down.

20 In describing a barren
sheep the terms *chhāga* and *va-
shā* are used. A sacrificial order
as given—"Repeat the descrip-
tion of the fat and omentum of
the *chhāga* (a sheep)"—points to
the conclusion that the sense of
chhāga (a sheep) and *va-
shā* (a barren sheep) is identical so far as
a sacrifice is concerned. The
purport of the discussion between
the Mīmāṃsakas and Buddhists
is to prove that the verses sung
and prose-passages repeated on
the occasion of a sacrifice are

सूत्राणि.

न त्वाग्नातेषु ॥ २२ ॥ (आ० नि०)

पदानि । न, तु, आग्नातेषु ॥

भावार्थः । न । निश्चयेनाग्नातविषयेषु नामाग्नातविषये सर्वत्रार्थवत्वान्न
नापकर्षः क्रियते । अतो यत्रेतस्मिन् स्थलेऽपकर्षो न ब्राह्मण-
वैश्वानरन्यायेन यत् सामान्यं तद् विशेषात् प्रबलं । अत
आग्नातेषु यथा बाहुल्येनापकर्षो न क्रियते तथैवात्रापि न कर-
णीयः । अपकर्षपदं दशमसूत्रादनुवृत्तं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

याम्याः शंसति ॥ शिपिविष्टवतीः शंसति ॥ पितृदेवत्याः
शंसति आग्निमासते ॥

या सर्वं वादविवादावरून आचार्य त्या
वैद्वपडितास म्हणतात -“ स्तोत्रे आणि
शस्त्रे ही मुख्य कर्मे आहेत यापासून
विशेष अपूर्व उत्पन्न होते, आणि ही स-
स्कारकम नव्हत ”

२१. पूर्वपक्षकार असे म्हणतो कीं
स्तोत्र किंवा शस्त्र गौण समजावे, आणि
इंद्रशब्द ज्या ठिकाणी आहे, त्या ठिकाणी
महेंद्रेशब्दाच्या मत्राचा अपकर्ष करावा
असा अपकर्ष केल्याने वाक्यातील प-
दाचा क्रम बिघडतो, किंवा पदाचा सन्नि-
धिसंबंध जातो, हे खरे तथापि कारण
असता असे केल्यास चिंता नाही म्हणून
न अपकर्ष करणे योग्य आहे कारण
पदाचा क्रम व सन्निधिसंबंध समाख्ये व
अर्थोक्तडे दुर्लक्ष करणे ही वाक्यार्थ कर-
ण्याची शुद्ध रीती नव्हे पदाचा क्रम
बिघडला तरी चिंता नाही, सन्निधिसंबंध

principal and essential, that they
generate the extraordinary prin-
cipal, and that they are not sub-
ordinate works which serve a
direct purpose

21 The opponent states that
the verses sung and the prose-
passages repeated are to be con-
sidered subordinate, and that the
verses speaking of Mahendra are
to be read along with those of
Indra It must be admitted that
such a transference nullifies the
exegetical principles of sequence
and juxta-position of passages
or words But a special case
may justify such a transference
Hence the transference of passa-
ges or words for the purpose of
interpretation is proper To
attend to the sequence and
juxta-position of passages or
words, and to neglect then lo-
gical bearing is improper It is
not of much importance if the
sequence or juxtaposition of pas-

२२ वेदांविपर्ययं स्वास (अ-
सं) न०हे (आ० नि०)

गला तरी चिंता माहो, परंतु अवांचे
धीर्णसमाधिळ पाहिजे अशी वाक्य।
यं पर वाचो शुद्ध रीति आहे व असं
वृत्तानें वाक्या आणि पुरोनुवाक्या पुन
कृ प्यर असल्या तरी चिंता नाही

२२ आपाप असं हातात को
णका ठिकाणें वाक्य किंवा वाक्यां
दुसरे ठिकाणें आणून होवो
ण्या परांचा अपकर्ष करावा तीं पदे नि
रर्थक हातात यास उदाहरण - 'या
वाक्येषु शंसनं कर्तव्यं शिष्यविद्यया
अथेते शंसनं कर्तव्यं पितृदेवताभ्यां
शंसनं कर्तव्यं' हे मंत्र अभिष्टोमपक्षा
मध्यें तिसरे सोमाच जें सवन हातें त्या
सवनाचे वेळीं हा वाक्ये यांस अभिष्टोम
तरास हातात या अभिष्टोम तराखाच
हे सवनाचें वेळीं हा वाक्ये यांस अभिष्टोम
तिष्ठाने सवनांत निरर्थक। कल आहे
तेंचें मेवाचा अपकर्ष किंवा उत्कर्ष क
रावा कीं नाही याचा निश्चय केला आहे
उत्कर्ष हा जे ठर्ये करण्यास रीति मागी
ल मंत्र पुढें घेणें अपवायक्यादि भेद
व्यपदिष्ट आहेत, ह्मणून आपापस
जवळ आणि अपकर्ष करायला नको
वेदाचा वेदानेंच फक्त हातला आहे

22 (This is) certainly
not (the case) in Vaidika
matters (Doubt removed)

—sages or words is disregarded but it is absolutely necessary to see that the logical sequence is attended to. If such a method of interpretation based on correct principles be adopted the two sets of Yajñi and Parva vākyā-mantras do not count much for they point to the same god. The opponent thus replies to the statement of Jaimini as made in the 19th sūtra.

—2. A transference of passages phrases or words consists in reading and interpreting the same together though they occur in different parts of a treatise. The words or phrases transferred are simply redundant and useless. An illustration — "(He) repeats the Yajñya mantra." (He) repeats the Shipurāvatī mantra. (He) repeats the Pitr-devatā mantra. These mantras are to be repeated on the occasion of the third Soma libation of the Agnistoma sacrifice. They constitute the Agnistoma Śastra which is described in the Āitareya Brāhmaṇa (III 37) where it is considered whether the mantras are to be transferred backwards and forwards or not. The Sanskrit word for backward transference is Apakarsa and for forward transference is Utkarsa. The cases of Utkarsa or Apakarsa are mentioned in the Vedas; therefore we have not to adjust or arrange them the Vedas help themselves.

सूत्राणि

दृश्यते ॥ २३ ॥ (आ०)

वाक्यार्थः । आम्नातोष्वपकर्षो दृश्यते । यया । सर्वेषामर्थवत्तास्ति
मंडूकसूक्तस्यान्नावक्षसूक्तस्य राजसूये मूषिकासूक्तस्यैकादशिन्यां
सर्वेषां वाचस्तोमे सर्वा ऋचः सर्वाणि यजूषि सर्वाणि सामा-
नि वाचस्तोमे पारिप्लवमश्वमेधे शंसतीति शबरः ॥

अपिवा श्रुतिसंयोगात्प्रकरणे स्तौतिशंसती क्रियो-
त्पत्तिं विदध्यातां ॥ २४ ॥ (आ० नि०)

पदार्थः । श्रुतिः=मंत्रब्राह्मणे । संयोगः=संबधः । प्रकरणं=कर्तव्य-
स्येतिकर्तव्यताकांक्षस्य वचनमिति शबरः । स्तौतिशंसती=
स्तुतिशस्त्रार्थौ क्रियावाचकौ । क्रियोत्पत्तिः=क्रियायाः उत्पत्तिः ।
क्रिया=अपूर्व ॥

वाक्यार्थः । न । श्रुतिसंबधादेकस्मिन् प्रकरणे स्तौतिशंसती अपूर्व-
विधानं कुर्याताम् । अतः स्तुतशस्त्रे प्रधानकर्मणी ॥

भात्रार्थः । पूर्वस्मिन् सूत्रे पूर्वपक्षकारेण किं प्रतिपादितं । कृतेऽपकर्षे
श्रुतिप्रतिपादितत्वात् स्तोत्रशस्त्रे संस्कारकर्मणी भवतः । अ-
स्मिन् सूत्रे आचार्यस्तन् निराकरोति । श्रुतिसंबधाद् यद्यपि
स्तोत्रशस्त्रे संस्कारकर्मणी दृश्येते तथापि ताभ्यामदृष्टं कथ्यते ।
कुतः । प्रकरणे निरूपितत्वात् । यैरदृष्टं कथ्यते तानि प्रधा-
नकर्माणि । यानि प्रधानकर्माणि तैरपूर्वविधानं क्रियते ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

कवतोषु स्तुवते शिपिविष्टवतोषु स्तुवते ॥ तै० सं० (७.
५, ५, २.) प्रउग शसति निष्केवल्यं शसति ॥ इंद्रो यातो
वसितस्य राजा ॥ तै० ब्रा० (२. ८, ४, ३.) इद्रस्य तु
वीर्याणि प्रवोच ॥ तै० ब्रा० (२. ५, ४, १.)

स्तौतिशंसतीति साक्षाद् गुणवचनौ लक्षणयाऽभिवानार्थौ स्याता । तस्मात्
क्रियोत्पत्तिः (अपूर्वोत्पत्तिः) विदध्याता । इति शबरः ॥

सूत्रमिदमागमिष्यत्सु सूत्रेषु पञ्चमिर्युक्तिभिः समर्थयिष्यत्याचार्य ।

२३ (उत्पद्य आणि अपय-
प) अटळतो (आ०)

२४ (तसें) नव्हे वेदस-
ध्यावकन एका प्रकरणांत स्ती-
ति आणि शसति ही क्रियापदे
अपूत्राची उत्पत्ति फक्त गायत्र्या-
त (आ० नि०)

२३ (Upharata or Ut-
karsa) is (actually) seen
(Doubt.)

२४ No from Vaidika
connection in the same di-
vision of a subject, the
verbs to praise and to re-
peat generate the extraor-
dinary principle (Doubt
removed)

२५ The principle of Upharata
or Utkarsa can lead to the proper
interpretation of all १४ verses.
An illustration. The hymn call-
ed Akra is used in the Itāya-sūtra
sacrifice. The Mōṣkā hymn is
used in a sacrifice called Iadhya-
kākā hini sacrifice. All mantras
are used in the Vachahstoma
sacrifice. These statements are
supported by a Vaidika text —
“All the riks, all the sāmāns,
all the yajus formulae are used
in the Vachahstoma sacrifice, and
the Pariplava-stories are told on
the occasion of a horse sacrifice.”
Hence the mantras when trans-
ferred admit of a sense. Hence
principles of Utkarsa and Ajar-
karsa are desirable and admissible
and the verses sung and prose-pa-
ram, repeated are to be considered
subordinate. See the Āshvalā-
yana-shrouta-sūtra (IV 7 2 1
of the latter sūtra) for the Pāri-
plava-stories.

२५ What is the sense of the
phrase—Vaidika-connection—as
used in the sūtra? It simply
means as the verses occur in the
Vedas. The sentences—(Ho)
repeats the Prauga-Shastra and
(he) repeats the Nisakevalya
Shastra—occur directly in the
Aitaraya Brāhmaṇa. As such

२३ उत्पद्य आणि अपय पत्र्या
मै समग्रया मंत्राणा अप यस्ततो यात
उत्पद्य अस्तुत्य सप्तप्रयया ॥५॥ य
वेदे, भूति प्रायश्चिद्वेदादिनी यादृष्टि
मर्त्यं यत, आग्नेय भय वायु स्वामना
॥५॥ ये यतत यात वेदश्रवण प्रमा
आदे मे पदा गतं कषा, गर्गं तामे
सप्त यतु वायुभोग्यमात्रं येता, आग्ने
पारिप्लव (कषा) अत्रमेवत २५ ॥५॥
वायुभोग्य मंत्राणा पारिप्लव कषा
आदे त्याया अयं यस्ततो ६५॥
उत्पद्य आणि अपय पत्र्या गतरेत आग्ने
स्वाप्न आग्ने शर गीग गर्भ आदेन
अर्त अनुमान हें पारिप्लवाग्ने
रितां आ उत्पद्यन औत्पद्यमात्रं उत्तर-
पदं (२, ७, २, १) पदा

२६ वेदवेद गत्या असे विपारि
रं तर ऐतरेय मा ६ ॥५॥ ये स्वष्ट प्रउ-
त्पद्य (हो) गृह्यतो, निघ्ने उत्पद्यत
(हो) गृह्यतो ” अर्था वाक्ये आदेत
ग्या अर्था वेदामध्ये असतो वाक्ये स्वष्ट
अवस्थात, त्या अर्था स्तुत हो ॥५॥ व
शस्त्र यात्रये याचा वेदवेदनाय निर्जय
होतो तसेच तैत्तिरीयसंहिता व माण्ड-

ण व वाजसनेयिसंहिता व शतपथ ब्राह्म-
ण यामन्यै प्रकरणे प्रकरणे धरुन यज्ञांचे
वर्णन केले आहे तेवढ्यावरून स्तुत
आणि शस्त्र याची विशेष योजना आहे
असे सिद्ध होते यावरून स्तोत्र
आणि शस्त्र ही प्रधान कर्मे आहेत
आणि ही प्रधान कर्मे आहेत म्हणून
यापासून अपूर्व उत्पन्न होते यावर
भाष्यकारांनी वेदवाक्ये घेऊन अर्थवि-
चार केला आहे त्या अर्थविचाराच
आम्ही एथे सक्षेपाने निरूपण करतो
“ ज्या मन्त्रात ‘ क ’ आहे त्या मन्त्राम-
ध्ये उद्गाता स्तवन करतो ” “ गिपि-
विष्ट म्हणजे विष्णु ज्या मन्त्रात आहे,
त्या मन्त्रामध्ये उद्गाता स्तवन करतो ”
या ठिकाणी स्तुति असे म्हटले तर त्या
मन्त्रावरच पर्यवसान होईल अर्थनिरू-
पण म्हटले तर देवतावर पर्य-
वसान होईल परंतु सप्तमीचा अर्थ
करण होत नाही, म्हणून स्तुति म्हणता
येत नाही वर सप्तमी राहिली, पृथी
घ्या असे म्हणून यास उदाहरण दिले
तर “ इद्राचीच वीथी मी वर्णिली ” या
मन्त्रातील पृथीने देवाचे योगे करून
वर्णनाचे वर्णन झाले आहे “ गृहाचा राजा
इद्र ” या ठिकाणी प्रथमा आहे तेव्हा
प्रथमेने देवताचे वर्णन होते, पृथीने देव-
ताचे वर्णन होते, व सप्तमीनेहि देवताचे
वर्णन होते मग निर्णय कसा करावा
अशी पंचाईत पडली असता पूर्वमीमांसा
(३३, १४) या सूत्राची योजना क-
रावी, म्हणजे स्तोत्र आणि शस्त्र ही प्र-
धान कर्मे होऊन वस्तुतः प्रधान कर्मे

sentences are directly mentioned
in the Vedis, it is it once de-
termined what verses are to be
sung and what passages are to
be repeated Again, the Taitti-
riya-Samhitâ and Bâhmanya, Vâ-
jasaneyi-Samhitâ and the Sha-
tripitha-Brahmanya are divided in-
to sections according as they treat
of sacrifices Hence it is plain that
a special adjustment of the verses
sung and the prose passages re-
peated is made Hence the
verses sung and the prose pas-
sages repeated are principal works
Because they are principal works,
they generate the extraordinary
principle Commentators have dis-
cussed the interpretation of some
Vaidika passages in this connec-
tion We will only indicate its
nature in this place The Vaidika
texts are —“ The Sâma-singer
(Utgâtâ) praises them by means
of the verses which have *ka* in
them ” “ The Sâma-singer praises
by means of the verses which
have *Shipivista* in them ” If
these verses be considered mere
praise, then the verses themselves
will be important If they be
considered to be a description,
they will be important as referring
to a god But as the locative case
used in the Vaidika texts quoted
can never show an instrument
or the means of an action, the ver-
ses in question cannot be consi-
dered to be praises Again, in-
stead of the locative case, if it be
considered to be the genitive case,
as in the Vaidika text —“ I de-
scribed India's acts of valour,”
then in the text, the genitive case
of the god India qualifies the word
acts In the Vaidika text, “India,
lord of the dwelling (has) gone”
it is the nominative case. Hence

इतीं श्री, त्वावास्तु अयुः उपस
 रते, वन, अस पाहिने तर मृगा श्री
 नरी स्त्रीत आगि गन्ध योमर्थे इपता
 न्या यु ॥३ वनन केलेमें असने, तरी
 त्वाव गुण्य नावय देवा नगजे काय न
 गणपतिप असने मृगन स्त्रीत
 आगि गन्ध ही मरान गमे आहिने
 आता या दिक्षा या पागय यो
 विरोप वनन केले असतां हा नाद
 समकल वीदिर पररेमार्गे पागय
 आचार देवाप्या माने परीत नसत
 वीक्षाया देवाप्या माने मांजीत तर
 वीदिर रानिप्रमाण देवाप्या माने न हरा
 तर लोत दय ॥३ सनना अतन
 अग्नि वायु शुभ वास देव समना
 अगा देवतांच फावलेहितेमध्य अगा
 मात्म व मोल रावान पणत फल आह
 श्री, फलमवाचन अमवराण्य आत
 मृगाई अम सांगणे ॥३॥ पदल
 "अग्नि अजामर्थे आदे, अग्नि रिने
 मध्य आदे, अग्नि सज निजामर्थे आदे,
 अमान वृष मरणा, आत पत्रप पा
 टतो, अग्नि किणु आदे, अग्नि पा ॥३॥
 ग आदे, अग्नि, किणु पणजे सारे
 देवदेव आहिने "अस भर्तृर्नी अ
 सावे सत्य वर्गिले आदे ॥३॥ आदे
 असेंच वनन आहे मग इद्राये स
 द्य समप्रत्याय सस आगि अग्नी
 सत्य समनाराच कर्षी अग्नी पपाइत
 पदली ही पपाइत काडून काढ पाक
 रतां मीमांसकांनी अग्नी तोड पाकली
 आहे श्री मंत्र हेंच देवतांचे रूप मग
 सहजच स्त्रीत प्रपान शार्की वीदिर लोक

the nominative case describes a
 goal. Hence the conclusion is,
 the nominative genitive and loca-
 tive cases are descriptive of gods.
 Again it may be said that though
 the verses sung and prose passages
 repeated show qualities yet they
 thus point out the nature of gods.
 If also the verses sung and the
 prose passages repeated are prin-
 cipal works.

It is necessary at this stage of
 the discussion to point out its
 bearing. The Āchāryas who fol-
 lowed the Vedas did not worship
 any images or idols. The Bou-
 ddha Āchāryas made images of
 gods. But if the former worship-
 ped no images, what did they
 worship? They invoked, praised
 and repeated Vāya Indra or
 Agni. Yet it would be difficult
 to fix the exact nature of Indra or
 Agni as described in the *Pit*.
Saṁhitā for it says Agni is in
 waters, in the lightning, in the
 whole universe Agni killed Vrit-
 tra Agni causes rain, Agni
 is Vishnu or omnipresent, Agni
 protects our lives. All the gods
 such as Agni Varuna or Indra
 are one and the same. The cha-
 racter of Agni for instance is thus
 delineated in the *Pit-Saṁhitā*.
 Indra is described in the same
 way. Hence the difficulty is to
 distinguish between the nature
 of Agni and that of Indra. To
 obviate such a difficulty the Mi-
 mansaikas consider the verses or
 mantras themselves to be their
 gods. Hence the statement that
 the verses sung and the prose-
 passages repeated before an offer-
 ing is thrown into a sacred fire
 are pre-eminent. The Buddhists
 worshipped images, and sang the
 praises of their gods or repeated

सूत्राणि.

शब्दपृथक्त्वाच्च ॥ २५ ॥ (सि० यु० १)

पदार्थः । शब्दपृथक्त्वात्=शब्देन पृथक्त्वात् ॥

वाक्यार्थः । पुनः । शब्देन नाम कंठरेण भेदो निरूप्यते । अतः
स्तुतशस्त्रे प्रधानकर्मणी ॥भावार्थः । कथं शब्देन भेदो निरूपित इत्युक्तं चेद् द्वादशस्तोत्रश-
स्त्रोऽग्निष्टोम इति वचनादग्निष्टोमे स्तोत्रशस्त्राणां द्वादशत्वं नि-
रूपित । तत् कथं संभवति । शसन स्तवनं त्वेकमेव । अतो
भेदनिरूपणेनापूर्वत्वाश्रयः । अतः स्तुतशस्त्रे प्रधानकर्मणी ॥

पूजा करते वेळीं आपल्या देवाची मूर्ति माडीत तेव्हा सहजच स्तोत्रे आणि शस्त्रे गौण होत म्हणून स्तोत्रे व शस्त्रे यापासून काहीं अपूर्व होत नाही असे त्याचे म्हणणे आहे, कारण बौद्धपंडित असे म्हणत की जे देव आम्हास ठाऊक आहेत त्या देवाच्या गुणाचे मात्र वर्णन स्तोत्रे व शस्त्रे यांनी होतें मीमांसक असे म्हणत की देवतांचे रूप आम्हास ठाऊक नाही स्तोत्रे आणि शस्त्रे याचे योगाने देवतांचे रूप कळतें इतकेच काय ? परंतु मात्र हेच देवतांचे रूप आहे असा हा वादचाला मुख्य मुद्दा लक्षात आणला म्हणजे बौद्धाचार्य स्तोत्रे आणि शस्त्रे यास गौणकर्म का म्हणतात ? व मीमांसक त्यासच प्रधान कर्मे का म्हणतात ? व आपआपले मत स्थापण्याकरिता इतक्या निकाराने वाद का करतात ? हे वाचकांच्या सहज लक्षात येईल आता बौद्धाचार्य वाद करताना मीमांसकांच्या कोट्यानीट अर्गीकारून वाद करताना,

prose-passages In then case the verses sung and prose-passages repeated, being subordinate, being merely the praises of the idols before them, could not generate the extraordinary principle, for the Buddhists maintained that their knowledge of the nature and form of their gods was entirely independent of the verses sung and the prose passages repeated, by means of which they praised their gods or idols. The Mīmāṃsakas, on the contrary, maintained that they had no knowledge of the nature of their gods, independently of their songs and recitations, and that, therefore, their songs and recitations were their gods. When this distinction between the Buddhists and Mīmāṃsakas or the Vaidika orthodoxy is borne in mind, our readers will be able to see why the Buddhists insist on proving songs and recitations to be subordinate, and why, on the contrary, the orthodoxy insists on proving the same to be principal, and why the opponents as well as the defenders of the Vaidika religion

२५. निरनिराख्या राब्दाचा
उपयोग कसतो, लघून (स्तोत्रे
आणि शस्त्रे प्रधान कर्मे) (सि०
यु० १)

ही रत्नांची वाद करण्याची शैली लक्षात
देव पात्रोगी आहे आ हास असे
म्हणजे माग पडतें कीं बौद्ध लोक पद-
न उजून पोरकट शंका काढीत नसत
ज्या भमाचे किंवा शास्त्राचे स्वरूप (१२) पाम
से झटत, त्या भमाचे किंवा शास्त्राचे त्यास
उत्तर ज्ञान असे अलाकडे हिंदूच्या
भमाचे स्वरूप १२ व्यास जे लोक उद्विग्न
त्यांना ब्रह्मर्षि विपराशी मिलिल मा
हिती नसत हाच त्यांचा वाद तो गण
पुढील पांच सूत्रात आपल मत द्द
करण्याकरिता जैमिन्याचाय पांच युक्त्या
काढतात त्या युक्त्यांचा विचार झाला
म्हणजे हा वाद समाप्त झाला

२५. उदाहरणार्थन सादल्याचा अ
र्थ समजेल 'अभिष्टोम यागमन्ये
स्तोत्रे आणि शस्त्रे यत्ता असतात'
स्तोत्र म्हणजे देवाची स्तुति करून गाणे
आणि शस्त्र म्हणजे न गाता नुस्ती सु
ति करणे भीमासक्त होतात — 'अ
हो पौष्ट पंडित, नुस्ते काही तरी स्तोत्र
म्हटलं म्हणजे झाले किंवा नुस्ते काही
सा शस्त्र म्हणलं म्हणजे झाले, अस
नाही नुस्ते स्वतःचा किंवा राम
नावरच पर्यवसान माही यत्तामागे अ
मुकच स्तोत्रे अमुकच शस्त्रे अमक्याच
बोली अमक्याच तरेने म्हणजे पाहिजेत
असे बेशक म्हणजे आहे"

25 From the difference
of words, (the songs and
recitations are principal
works) (1 Argument in
support of the final state-
ment)

persistently continue such an ab-
stract discussion. It is impor-
tant to observe that the Bud-
dhist opponents did not raise
flippant objections on the spur of
the moment, that they were well
versed in the systems of philoso-
phy or religion which they sought
to subvert, and that now-a-days
especially in India, ignorance of a
system seems to be the special
qualification in those who attack
and vilify systems of religion or
philosophy. In the following five
sūtras, Jaimini produces in sup-
port of this final statement the
five arguments, the examination
of which will close this discus-
sion.

25 An example will elucidate
the sense of the sūtra. In the
Agnistoma sacrifice, the songs
and recitations are twelve. The
Mīmāṃsākas say — "Oh! Bond-
dha pandits, simply singing ver-
ses or reciting any prose-passages
can not do. Those in themselves
are not important. The Vedas
dictate that certain verses ought
to be sung and certain passages
ought to be repeated in a particu-
lar way on a particular occasion.
If not the verses and passages are
principal and important.

सूत्राणि.

अलर्थकं च तद्वचनं ॥ २६ ॥ (सि० यु० २.)

पदार्थः । तद्वचनं=श्रुतिवचनं ॥

वाक्यार्थः । पुनः । श्रुतिवचनं व्यर्थं भवेत् । अतः स्तुतशस्त्रे प्रधानकर्मणी ॥

भावार्थः । आग्नेया ग्रहा भवन्ति । आग्नेयीषु शंसन्ति । अत्र कस्य सस्कार इति न ज्ञायते । अत एतेषां वचनानां चारितार्थ्यं नास्ति । अतः स्तुतशस्त्रे प्रधानकर्मणी ॥

अन्यश्चार्थः प्रतीयते ॥ २७ ॥ (सि० यु० ३.)

भावार्थः । स्तुतशस्त्रयोर्भेदानिरूपणं श्रुतावेव । यथा संबद्धे वै स्तोत्रशस्त्रे वा । स्तोत्रशस्त्रयोर्धैक्यं तर्हि संबन्धो न संभवति । यदि सत्रधस्तर्हि तयोरपूर्ववाचकत्वं । अतः स्तुतशस्त्रे प्रधानकर्मणी ॥

अभिधानं च कर्मवत् ॥ २८ ॥ (सि० यु० ४.)

पदार्थः । अभिधानं=(निरूपितपूर्वम्) । कर्म=कर्तुरीप्सिततममिति व्याकरणे प्रसिद्धं ॥

भावार्थः । पुनः । द्वितीया विभक्तिर्यथाऽभिधानं करोति तथा स्तुतशस्त्रविषयेऽभिधानं दृश्यते । यथा प्रउग शसति इति निष्केवल्य शसति इति, च ।

फलनिर्वृत्तिश्च ॥ २९ ॥ (सि० यु० ५.)

भावार्थः । पुनः । स्तुतशस्त्राभ्यां फलनिष्पत्तिर्भवति । अतस्ते प्रधानकर्मणी ॥

‘ इद्व्रतो मनेमाहि भक्षीमाहि प्रजामिष सा मे सत्याशोर्मज्ञस्य भूयात् ’ इति स्तोत्रफलननुद्यते । न वेवताया । तस्मात् प्रधानकर्मणी स्तोत्रशस्त्रे ॥ इति शरत् ॥

२६ आणि वेदवाक्य व्यर्थ
(होईल), (म्हणून स्तोत्रे आणि,
राखें प्रधान कर्मे) (सि० यु० २)

२७ आणि दुसरा अर्थ स-
मजतो, (म्हणून स्तोत्रे आणि
राखें प्रधान कर्मे) (सि०
यु० ३)

२८ पुन एखाद्या कर्माचे
(जसे नांव, रूप असते), तसे
(राखाचे आणि स्तोत्राचे) नांव,
रूप (असते), (म्हणून स्तोत्रे
आणि राखें प्रधान कर्मे) (सि०
यु० ४)

२९. आणि (स्तोत्र आणि
राखे यांचे) फलसिद्धि आहे,
(म्हणून स्तोत्रे आणि राखें
प्रधान कर्मे) (सि० यु० ५)

२६ अग्निदेवतेचे वर्णन करणारी
कक आशेया "अग्निदेवतेचे वर्णन कर-
णाऱ्या कर्मभाने (दे) स्तवन क-
रतात आणि त्याच कर्मभाने (दे)
राखत करवात 'या कर्मामध्ये नुस्तं
स्तवन आणि राखनच सांगितले आहे
असे म्हटले तर हे वर्णन व्यर्थ होईल
सामान्य स्तवन किंवा राखन यांचे
विधान करवाना विशेष कर्माचे विधान

26 Again, the Vaidika
texts (would be) useless,
(hence the songs and reci-
tations are principal works)
(2 Argument in support
of the final statement)

27 The other sense is
known, (therefore, the ver-
ses sung and prose pas-
sages repeated are princi-
pal works) (3 Argument
in support of the final
statement.)

28 Again, as a work
(has a name), (so groups
of verses sung and prose
passages repeated have) a
name therefore, they are
principal) (4 Argument
in support of the final
statement)

29 Again (the verses
sung and the prose pas-
sages repeated point to)
the accomplishment of an
object. (5 Argument in
support of the final state-
ment.)

26 The lik verses descrip-
tive of the god Agni are called
Āgneyī. They sing praises, by
means of Āgneyī-verses, and they
repeat Āgneyī-praises." If it
be said that simply praises are to
be sung or repeated, the text in
question would be useless, for
there would be no necessity of
particularizing the verses as in
the text quoted if praises general-
ly were meant. Because the
particular verses are mentioned,

वरण्याची गरज काय? विशेष वर्णन आहे यावरून प्रधान कर्म आहे आणि प्रधान कर्म मानल्याने मत्र व्यर्थ होत नाही

२७ उदाहरणावरून सूत्रार्थ स्पष्ट होईल असा एक मत्र आहे की, “कारण अथवा स्तोत्र आणि शस्त्र यांचा संबंध आहे” आणि ज्या पदार्थाचा संबंध असतो ते भिन्न असतात म्हणून स्तोत्र निराळं व शस्त्र निराळं मीमांसक असे म्हणतात की “अहो बोट पडित, नुस्ती कशी तरी देवाची स्तुति करायची असाच जर अभिप्राय असता तर मग ती एकदा गाऊन करावी, एकदा न गाता तशीच करावी, एकदा गद्यात करावी, एकदा पद्यात करावी असा प्रकार वेदाने का सांगितला असेता? वेदाने असा प्रकार वर्णिला आहे म्हणून त्यापासून काही अपूर्व उत्पन्न होतें, असे सिद्ध होते आणि अपूर्व उत्पन्न होतें म्हणून ते प्रधान कर्म आहे म्हणून स्तोत्र आणि शस्त्र प्रधान कर्मांत आहेत”

२८ उदाहरणावरून सूत्रार्थ स्पष्ट होईल एका शस्त्राचे नाव प्रजग अस आहे, दुसऱ्या एका शस्त्राचे नाव निष्केवत्य अस आहे, अशीं शस्त्रांची विशेष नामे आहेत, म्हणून त्यांचे विशेष रूप आहे आणि त्यांचे विशेष रूप आहे म्हणजे ती मुख्य कर्मांत आहेत

२९ वेदमन्त्राचा अर्थ केला म्हणजे सूत्रार्थ स्पष्ट होईल “जे स्तविल तेच तू आहेस” तै. सू० (३ २, ७, २, १.)

the verses sung and prose-passages repeated are principal works. Because they are principal, the texts prescribing them are not useless.

27 An example will elucidate the sense of the sūtra. A Vaidika text lays down “Because the songs and recitations (are) indeed connected” Now, the things which are connected are necessarily not identical, but different. Hence the songs are different from recitations. The Mīmāṃsakas say Well, Boudha pandits, if it were the duty of worshippers to praise gods in some way or other, the Vedas could not prescribe music, and verses or prose-passages in praise of gods. But because the Vedas prescribe certain verses or songs or passages, therefore, they are intended to generate the extraordinary principle. And because they generate the extraordinary principle, therefore, they are principal works. Hence the verses sung and the prose-passages repeated are principal works.

28 An illustration will fully explain the sūtra. A Shastriya i.e. a group of prose-passages repeated is called Prauga. Another is called Niskevalya. Thus the Shastras have their own, distinctive names, therefore, their individual forms are fixed. Because they have their own individual forms, therefore, they are principal.

29 When some Vaidika texts are explained, the sūtra will be easily understood. “Thou art that which is praised” See the Taittīyīya Saṃhitā (III 2, 7, 2, 1) “We, vigorous, wish for prosperity (in the form) of proge-

‘यत्नाम् आम्हो संतानेभ्य ऐश्वर्यं
 चिन्तितं, आणि ते आम्हो इव काव्या
 सार्व मात । न धेतो तं मत्ता देश
 मध्ये साय आम्हीच होश ” तं स
 (१२, ०२, २) या मन्त्रात होपायी
 कल्पित्वा काय हे सांगिते आहे देव
 ताका काही स्तुति केला नाही । न
 स्तुति व शब्द ही मुख्य कर्म आहेत

स्तोत्र आणि शब्द म्हणून की भाषा
 हा वा येथे समस्त ज्ञाना मीमांसका
 वा व योद्वां वा हा शब्द या ज्ञाना याचे
 निष्कर्षी आम्ही पूर्वी वचन घेतां ना
 मग ते आहे आता स्तोत्रशब्दाचा ।
 याद्वारांनी कदाच या शब्दाचा
 कारण सांगितले पाहून व परंपरेने
 चाल आहे मीमांसका यथायोग्य गरजे
 ह्या मनुष्याचे मुख्य, मुख्य आहे असे
 मानतात परंतु पुढील उपायाने नि
 पर परवत आता यथायोग्य अथवा
 काय ? स्तोत्राच्या गाणीं गाऊन आणि
 त्याच्या गंधार्थाने स्तुति करून हे
 वर्तमान स्वरूप करून, आणि त्या
 नंतर त्यास इति इत्येते रूप, पुरोडास
 इत्यादि अपण करणं तेव्हा स्तोत्र
 आणि शब्द हाच यथावा मुख्य आ
 कृत आणि काय देवता स्तोत्रास
 देवता नव्हत तर ती वर्तमान अनुयाय
 करवाने । न ती मुख्य नाहीत
 असे स्वरूपाने यथायोग्य निषेध हावे,
 असे बोलण करून योद्वां पठिताना पूर्वपक्ष
 केले आणि स्तोत्राच्या मुख्य आहेत
 असे हटविले यथायोग्य मंडन हावे असे

ny and we milk it. Let it be a
 true blessing to me among the
 gods. See the Taittiriya Sanhi-
 ta (III 2 7 2 9) These texts
 explicitly declare what the fruit
 of singing verses (Stotra) and
 repeating prose-passages is. They
 do not in any way praise gods.
 Hence the sacrificial verses sung,
 and sacrificial prose passages re-
 peated i.e. Stotras and Shastras
 are principal works.

This discussion as to the Sto-
 tras and Shastras being principal
 or subordinate is concluded in
 the 29th sūtra. We have already
 pointed out the bearing of such a
 locus in both on the Mīmāṃsā-
 kas and the Buddhists. We will
 now explain the cause of the last
 turning their special attention
 to the Stotras and Shastras. The
 Mīmāṃsākas who adhere to Vāli-
 ka practices consider it the special
 and pre-eminent duty of man
 to perform sacrifices; the Bud-
 dhists on the contrary condemn
 and repudiate them. What is
 the signification of a sacrifice ?
 What does it really consist in ?
 It is throwing an offering into
 a sacred fire after singing pre-
 scribed verses (Stotras) and
 repeating prescribed prose-pas-
 sages (Shastras) for invoking
 and praising a particular god. The
 Mīmāṃsākas hold that the Stotras
 and Shastras represent the god
 praised say they constitute the
 god. The Buddhists, on the con-
 trary in the course of the discus-
 sion argued that the Stotras and
 Shastras were not the god but that
 they were simply employed to
 praise them the name and form
 of gods being already known by
 other independent means. They
 therefore, insisted on the Stotras

सूत्राणि.

अथ मन्त्राविधायकत्वाधिकरणम् ॥

विधिमन्त्रयोरैकार्थ्यमेकशब्दात् ॥ ३० ॥ (पू०)

पदानि । विधि-मन्त्रयोः, ऐकार्थ्यम्, ऐकशब्दात् ॥

पदार्थः । विधिः=(१.२, ५३. सूत्रे निरूपितः) ब्राह्मणम् । मन्त्रः= संहिता । एकश्चासावर्थश्च=एकार्थः । तस्य भावः= ऐकार्थम् । एकश्चासौ शब्दश्च=एकशब्दः । तत्वं= ऐकशब्दम् । तस्मात्=ऐकशब्दात् ॥

वीक्ष्यार्थः । ऐकशब्दाद् धेतोः संहिताब्राह्मणयोरैकार्थ्यम् ॥

भावार्थः । ये शब्दा यथा संहितायामगच्छन्ति ते तथैव ब्राह्मण आगच्छन्ति । अतः संहिताब्राह्मणयोर्भेदो नास्ति ॥

अनुसन्धेयानि वेदवादयानि ॥

न तानैशन्ति न दंभाति तस्करः । नैनोऽमित्रैर्यथिरादधर्षति ॥
 देवाश्च यामिर्यजते ददाति च ज्योगित्तार्भिः स व्रते गोपतिः सुहा ॥
 तै. ब्रा. (२, ४, ६, ९.)

यजते व्वातीत्युदाहरणम् । स एवामेक शब्दो ब्राह्मणगतो विधास्यति मन्त्र-
 गतो न शक्नोति त्रिधातुमित्यनुपपन्नमिति शबर पूर्वपक्षं वर्णयति ॥

घोरण धरुन जैमिनीने पूर्वपक्षाचे खडन
 केले आहे

and Shastras being subordinate, and believed that by proving this, they could condemn and repudiate sacrifices. The Mīmāṃsakas, on the contrary, insisted on the Stotras and Shastras being principal, and believed that by proving this, they could commend and establish the system of sacrifices.

* आतां मन्त्रामध्ये वार्हो विधि
नसतो हा विचार

३० ब्राह्मण आणि मन्त्र या
दोन्हीचा एकच अर्थ आहे, कारण
(दोन्हीमध्ये) एका प्रकारचे
शब्द येतात (पू०)

१ हृषपक्षस्य आरे यात पूर्वपक्ष
आतां (१) मन्त्रां च आरे को सति
पक्षा ॥ लिहिण्या पक्षी पक्ष
प्रकारचा आहे असा जसा मदि
तेन यनात तेषां आरे यतात हृषप
सतिता पक्षाद्वयतात मेर नाहीं या
दृष्टान्तानां निष्ठापद्वयता यजनाया
विधानां वेदविषय आतां यतात
मिद्वानी आपस सतिता आतां ब्राह्मण
यामध्ये मर आहे, हृषपक्ष मधी
राक्षसितात.

० वडाचे दान मा... निर
प्रसिद्ध आहे — एक अस दुसरा प्रादात
न त्यांचे मंत्र हिसक्य सतिता सतिता
नि ५५ हावे अतः सतिता व्यापरा
मुप करावे आतां ही एक जुळणी पदन
सा विधि विषय आहे असं प्रयोग ३३
अभिप्रायाच १५०। ३३ ना क
ग करण म्हजे विप
स्योग ३३ शिष्या वेणे
पत्नी प्रयोग याचा अर्थ
आहे असे मासत

* NOW THE SUBJECT OF THE
MANTRAS NOT LAYING DOWN
A DUTY

30 The Mantras (San
hitas) and Brâhmanas
have the same purport, be
cause the same words occur
in them both. (Opponent's
statement)

30 This Sûtra is a statement
of an opponent who insists on the
method of exposition to be iden
tical in the Sanhitas and Brâh
manas and on the identity of
words as used in the Sanhitas
and Brâhmanas and comes to the
conclusion that the one does not
essentially differ from the other.
The opponent states to illustrat
himself that words meaning a
gift or an act of a sacrifice occur
equally in the Sanhitas and Brâh
mana works. We in foot note
that the opponent's view is also used
in his 1st 2. The term Prayoga
is rather indefinite, for it has dif
ferent senses. Its principal sense
is conjunction. All its other
senses can be derived from this
sense. Nyâya Prayoga signifies
a syllogism that is, the conjunc
tion of the premises. Asta Pra
yoga signifies using a missile.
Nâṭaka Prayoga is the perfor
mance of a drama. Visha Prayoga
is giving poison. Vāk Prayoga is
using the tongue badly. It ap
pears that commentator Shabara
into 1. is the term Prayoga in this
sûtra into an action. But the
term appears to us to signify
an exposition. The Mantras
simply expound different mat
ters for the enlightenment of the
mind. On this ground, Jaimini

सूत्राणि.

अपि वा प्रयोगसामर्थ्यान्मन्त्रोऽभिधानवाची
स्थात् ॥ ३१ ॥ (सि०)

पदार्थः । अपि वा=न । प्रयोग=यज्ञक्रिया । सामर्थ्यात्=योजनारूप-
शक्तेः । अभिधानं वक्तुमिति=अभिधानवाची=अर्थनिरूपकः ॥

• वाक्यार्थः । न । क्रियमाणे यज्ञप्रयोगे मन्त्राः (केवल) अर्थ
वर्णयन्ति ॥

भावार्थः । सूत्रेणानेनाचार्यो मन्त्रं लक्षयति । मन्त्रस्य किं रूपम् ?
प्रत्यायनम् । यद् रूपमिदं यज्ञप्रयोगे तज्ज्ञा-
यते । मन्त्रस्य युगपत् पर्यवसानं केवलज्ञानं न तु क्रिया-
याम् ॥

must observe
that the
Sanskrit
word 'nā' is
not to be
understood
as 'nā' but
as 'nā'.

अथ मन्त्रनिर्वचनाधिकरणम् ॥

तच्चोदकेषु मन्त्राख्या ॥ ३२ ॥

न ता नः
देवाश्च योऽन्तः । तच् चोदयतीति तच्चोदकः । चोदयति=ज्ञा-
तै. ब्रा. (२, ४, ६, ९.)

अथ मन्त्रनिर्वचनाधिकरणम् । गृहीतेऽ

यजते वदातीत्युदाहरणम् । स एवायमेक शत । तत्पदेन कर्मणि गृहीते पुन-
गतो न शक्नोति विवातुमित्यनुपपन्नमिति शबर

घोरण धरुन जैमिनीने पूर्वपक्षाचेऽलङ्घन
केलें आहे

and the
and be-
this, they
pudiate sacri-
sakas, on the cor-
the Stotias and
principal, and be-
proving this, they cou-
and establish the syste-
fices

३१ न०हे प्रयोगाच्या साम-
 व्यावृत्तन मत्रामध्ये अभिधान
 (मात्र) असते (सि०)

आता मत्राच्या व्युत्प
 त्तीविषयी विचार

३२ वमाची भावना उत्पन्न
 करणाराचे नाव मत्र

१) आषाढ शुक्लपक्षास म्हण
 तात -- "यथा सगिता आणि भा ६।
 हे एव गमे दोतांठ। संहितमाय मत्र
 त आनी मंत्रामध्य नुस्त्र वगन
 अमुक करावे आणि अमुर
 न करावे अस सांगितल नसत ' सु
 भांत अभिधान ६।११ शब्द आहे त्या
 च्या अथाविषयी (१० २६) सु
 प्राची तप पहा मंत्रामध्ये प्रयोगासम्य
 अस पत्र आहे त्यांत प्रयोग हे पद भाट्या
 अच वाचें आहे, कारण त्याचे निर
 निराळ अर्थ होताना त्याचा मुख्य
 अर्थ जुळणी असा आहे या अथास
 अनुसरून त्याच दुसरे अर्थ घेतिला
 येताना पापप्रयोग म्हजे व्यापरा
 यातील पाप अवयवांची जुळणी वदन
 अनुमान पाठगे असप्रयोग ६।१
 अत्र वाक्यो नान्यप्रयोग ६।१ भा ६
 करणे विषयप्रयोग म्हजे विष
 घालणे वाक्यप्रयोग ६।१ शिष्या वेणे
 पाठ्यांनी शिष्यांनी प्रयोग पाषा अर्थ
 कम असा केला आहे असे भासते

31 No From the power
 of composition, (it is plain
 that) a Mantra (consists of)
 a statement (only) (Final
 statement.)

NOW THE SUBJECT OF THE
 ANALYSIS OF THE MANTRAS

32 That which produ
 ces in the human mind a
 conception of an action is a
 Mantra.

31 Jaimini says to the op
 ponent -- Well How can San
 hita and Brahmanas be identical
 A Sanhita consists of Mantras
 and Mantras simply are descrip
 tive They do not enjoin any
 duty The term Abhiधान is
 used in the sūtra Its sense is
 fully explained in the foot note
 to (I 2 16) sūtra The term
 Prayoga-Samarthya is also used
 in the sūtra The term Prayoga
 is rather indefinite for it has dif
 ferent senses Its principal sense
 is conjunction All its other
 senses can be derived from this
 sense Nyāya Prayoga signifies
 a syllogism that is the conjunc
 tion of the premises Astra Pra
 yoga signifies using a missile
 Nāṭka Prayoga is the perfor
 mance of a drama Vāc Prayoga
 is giving poison Vāk Prayoga is
 using the tongue badly It ap
 pears that commentator Shabara
 interprets the term Prayoga in this
 sūtra into an action But the
 term appears to us to signify
 an exposition The Mantras
 simply expound different mat
 ters for the enlightenment of the
 mind On this ground, Jaimini

सूत्राणि.

अथ ब्राह्मणनिर्वचनाधिकरणम् ॥

शेषे ब्राह्मणशब्दः ॥ ३३ ॥

भाषार्थः । यो वेदभागो न मन्त्रस्तद् ब्राह्मणम् । इति परिशेषसिद्ध
लक्षणमिदम् ॥

परंतु प्रयोग वाचा अर्थ कथन असा
नोट वसतो मन्त्रामध्ये ज्ञान होण्याक-
रता निरनिराळ्या विषयाचें कथन अ-
सते, असे कारण दाखवून मन्त्र अभि-
वानवाचक आहेत, असा आचार्यांनीं
सिद्धान्त केला आहे

३२ मागील व या सूत्रात मन्त्राचें
लक्षण केले आहे असे भाष्यकाराचे
मत दिसते. परंतु आम्हास तसे वाटत
नाहीं मीमांसाकौस्तुभ नामक ग्रं-
थात खडदेवाने या दोन सूत्राची
व्यवस्था केली आहे खडदेव असे
म्हणतो की, ३१ व्या सूत्री आचार्यांनीं
मन्त्राचे उपलक्षण केले आहे, आणि
३२ व्या सूत्री मन्त्राचे लक्षण केले
आहे आम्हास असे वाटते की,
३१ व्या सूत्रात मन्त्राचे लक्षण आहे,
आणि ३२ व्या सूत्रात त्याच लक्षणाची
उपपत्ति आहे अशी या दोन सू-
त्राची व्यवस्था केली असता आचा-
र्यांच्या ग्रंथाचे योग्य समर्थन होते
हे आमचे म्हणणे सूत्रार्थावरून लक्षात
येईल. तच्चोदक असे जें सूत्रात
पठ आहे, ते विचार करण्याजोगे आहे
चोदक म्हणजे चोदना करणारे, म्हणजे
मनात अर्थाविन्यास भावना उत्पन्न कर-

bases his statement that the Man-
tras are only descriptive

32 Commentator Shabara
implies that Jaimini defines a
Mantra in the last two sūtras
But we do not see this In the
Mīmāṃsā-Koustubha, Khandade-
va examines these sūtras and ad-
justs their relation to one another
He states that in the 31st sūtra,
Jaimini simply shows the bear-
ing of the definition of a Mantra,
and that in the 32nd sūtra the
real definition of a Mantra is
given. We believe that the 31st
sūtra gives the definition and that
the 32nd sūtra simply explains
the definition When these two
sūtras are adjusted in this way,
the statements of Jaimini are
properly interpreted Our state-
ment will be understood when
the sense of the two sūtras is
considered The compound term
Tat-chodaka used in the sūtra
deserves attention. The term
chodaka signifies that which
generates the *chodanā*—that is,
that which produces in the mind
a conception of the sense of a
term The signification of the
term *chodanā* is explained in the
foot-note to (I 1, 2) Now to
what does the term *Tat* refer?
Commentator Shabara says that
Tat refers to the term *Abhūdāna*
in the 31st sūtra We find it
ratiqual to state that the term

३३ (मन्त्रावाचन) वाकी- चै ब्राह्मण

एत चोदना व मन्त्रा वाचा पूर्वा
विचार झालाच आहे संप्रदाने
वाच समजावयाचे। तत्प न मा नार
३१ व्या सूत्रांतले अभिधान हे पद घे
तात संप्रदाने आ दा त्याच सूत्रातल
प्रयोग हे पद घेतां सूत्राय इवमाथ पूर्वा
उक्त अमुक कर्तव्य किंवा अमुक न
करावें असा निर्देश नसता ज्या-या यो
गान कमाथ ज्ञान मात्र उत्पन्न हातें
त्याचें नाव मन्त्र मीमांसकांनी मन्त्रा
चा विभाग कला आहे काही मन्त्रांत
आशीर्वाद असतो काही मन्त्रात प
ठ्याचें वणन असते काही मन्त्रात
स्तुति असते काही मन्त्रात शास्त्र
असतो काही मन्त्रात आता असत
काही मन्त्रात शौर असतो काही म
न्त्रात मन्त्र असतो काही मन्त्रात संपन्न
वाचविला असतो काही मन्त्रात त्यांच्या
सामर्थ्याचें वणन केलेले असते काही
मन्त्रात प्रयोग वास्तविका असतो काही
मन्त्रात मन्त्राचें उत्तर असतं वारिष
ब्राह्मणांत (१२,१,२६) एव मन्त्र
म्हजे काय हे वास्तविले आहे स
वाक्य हे—“अहे बुध्निय मन्त्र मे
मापाय । यमृपयस्यिदिमि मिदु । फल
सामानि यनूरेपि । सा हि योरमूर्ता
सुताम् ॥” या मन्त्राचा अर्थ असा की,
“हे अहे बुध्निय (ब्राह्मणित्व आत्मत्वं
अस,) प्रयी जा । ॥ हे फल फळा सामें

33 (Those parts of the Veda) which are not Man tras are Brāhmanas

It refers to the term *Prayoga* in
the 31st sūtra. The sense of the
sūtra under examination is sim
ply this—That which merely
generates the knowledge of an
action without laying down any
positive injunction or prohibition
is a Mantra. The *Mīmāṃsākas*
divide the Mantras thus—Some
Mantras consist of a benediction
others describe objects. Some
Mantras consist of praises others
embody lamentation. Some Man
tras give commands others
investigate a subject. Some Man
tras ask questions others point
at the relationship of statements.
Some Mantras elucidate their
own power others point out the
use of an object or give an
answer. The *Taittirīya Brāhma
na* (I 2. 1. 26) explains what
a Mantra is. It means—Oh!
Abebudhntya (oh household fire)
protect my Mantra (that) which
the *ṛṣis*, well versed in the three-
fold knowledge know to be *Ik*
Suman and *Yajus*, because it is the
eternal glory of the good. The
question why Jaununi should en
deavour so much to define a Man
tra is natural. The answer to this
question is given in a shloka
quoted by *Shabara*. It means—

Even the *ṛṣis* can not exhaus
tively enumerate all natural ob
jects. But learned scholars en
umerate them by means of de
finitions (generalisations).

33. The method of definition
which may be called residual is
often employed in *Pāṇini's* gram
mar and other ancient works.
When two or more terms are to

आणि यजू (असे) ज्याला जाणतात (तो) यांचे चि-
माझा मन्त्र रक्ष कारण तो सज्ज रावे मन्त्रा-
रतन ऐश्वर्य आहे " इतकी मन्त्रा-
च्या लक्षणाविषयी खटपट का
केली ? असे विचारिले असता शबरानां
एक श्लोक लिहून ठेवला आहे त्याचे
आम्ही भाषांतर करतो " नवीन।
देखील एक एक असे पदार्थांचे परिग-
णन करता येत नाही परंतु पंडितजन
सिद्ध पदार्थांचे लक्षणाच्या योगाने परि-
गणन करतात

३३ व्याकरणादि शास्त्रात लक्षणे कर-
ण्याची रीति अशी आहे की, नवीन प-
दार्थांचे लक्षण करतांना एक पदार्थाचे
लक्षण करून त्यावाचून राहिलेले दुसरे
असे सांगतात यास शैषिक लक्षण
असे म्हणतात मीमांसक ब्राह्मणाचे
निरनिराळे भेद करतात ते असे काही
ब्राह्मण ग्रंथ आख्यायिकारूप असतो
काही ब्राह्मण ग्रंथात हेतूचे वर्णन केलेले
असते ब्राह्मणग्रंथात कोठे शब्दाची
व्युत्पत्ति दिलेली असते, कोठे निः
असते, कोठे प्रशंसा असते, कोठे सशय
असतो, कोठे परकृतीचे म्हणजे दुसरे
आपल्याकरिता जे करितात त्यांचे
वर्णन असते, कोठे पुरा कल्प
म्हणजे पूर्वकालाचे वर्णन अस-
ते, कोठे व्यवहारणकल्पना म्हणजे
व्यवस्था करून निश्चय करण्याची कल्प-
ना असते हे जे ब्राह्मणाचे भेद केलेले
आहेत ते मन्त्रातहि अदळतात, व मन्त्रा-
तलि भेद ब्राह्मणातहि अदळतात म्हणून
मीमांसकाच्या अशा भेदापासून मन्त्र
किंवा ब्राह्मण यांचे लक्षण बाबता येत

be defined, a residual definition is given of the last This is called Shaisika Lakṣana (residual definition) The Mīmāṃsakas subdivide the subjects treated of in the Brāhmanas in the following way Some portions narrate stories others are argumentative, and explain the etymology of words some condemn and others praise practices and rites. Some simply raise a doubt others describe the acts of officiating priests; some give an account of ages gone by others explain the adjustment of the sense of passages as based on proper interpretation It is said by an opponent that such subjects as are mentioned in this division are to be seen in the Mantras, and the subjects treated of in the Mantras are to be seen in Brāhmanas Hence the opponent concludes that there is no distinction between Mantras and Brāhmanas Sāyanāchārya comes to the same conclusion in the introduction to his commentary of the Rik-Saṃhitā. We will now illustrate the subdivisions of the Mantra-portion as well as of the Brāhmaṇa-portion of the different Vedas. "Thou art a giver of a blessing"—an example of a benediction "Agni is the head" an example of praise "One mine" is an example of a number "Oh Indra, thy eyes are yellowish like those of a frog" an example of a conversation "Oh Ambā, oh Ambikā, oh Ambālikā" an example of lamentation "Oh kindler of fire—oh priest, place a fire"—an example of a sacrificial order "What are thou?" "What is thy number?"—an example of enquiry "I ask thee"—an example of a question. "This—a sacrificial

नाही साय ॥ चार्वाकी भाषेच्या उ
 पोश्चाताह मसाच नि ॥ ये केला आहे
 मन्त्राच्या आधी ब्राह्म ॥ च्या निरनिरा
 व्या प्रकाराची आम्ही उदाहरां देतो
 'आमि हं मस्तक आहे ही स्तुति
 "एक माता" ही सन्ध्या 'तू आयु
 दान करा ॥ आहे हा अरतीपाव
 'हे इंद्रा तुझ ठाळे बेधवासारखे विंग
 ठे आहेत हे समापन 'अपे, अवि-
 फे, अवाप्ति' हे शोकपर आहे 'हे
 वसिष्ठ देव ॥ च्या फलिक अग्नि माच
 हा प्रैव आहे "तू कोण आहेस ? कि
 तवा आहेस ? हा शोक "तुला विचार
 तो हा प्रश्न "ही वधा हे आम्या
 न 'न तुल्यत्वा इतीति हा अनु
 पग या पादाच २८ व्या सूत्रात या
 मन्त्राचा विचार होइल "तीन स्वर
 पणा आणि चार स्वरपणा" हा प्रयोग
 हे जसे मन्त्राचे प्रकार आहेत तसेच ब्रा
 ह्म ॥ वेदि अव्यवात मग या प्रकाराचा
 उपयोग काय ? आतां ब्राह्म ॥ ताल उ
 दारर — 'मी प्रजा उपव करतां'
 हे आर्वाचन 'वायु हि अनिराय वपल
 वेष्टा आहे ही स्तुति 'आम्ही ब्राम्ह
 ण आहो किंवा आम्ही ब्राह्म ॥ नाही
 हं आ ही जात नाही' हे समापन
 "ज्यांनी माझी चार कादली त्यांनी
 मला सोडून दिले हे शाकपर आहे
 'ययून सोम आण' हा प्रैव 'तो येथे
 किंवा तो येथे हा शोक 'कुषोळ-
 क्यापी समिप जाण हा प्रश्न 'किं
 वा आम्ही जाणतो' हे अनुसर 'का
 व्याच्या टोकापर तो आचलन पावून

ground — an example of a des-
 cription. By means of un-
 broken grass — an example of
 logical connection. This text
 will be specially examined in the
 foot note to the 48th sutra of this
 chapter. The property of having
 three accents and the property of
 having four accents — an example
 of practical application. These
 are the different kinds of the
 Mantras. The same kinds are to
 be met with in the Brāhmaṇa
 literature. Nor examples from
 the Brāhmaṇa literature. May
 I have children — an example of a
 benediction. Wind is a nimble
 god — an example of praise.

We do not know whether we
 are Brāhmaṇas or not — an exam-
 ple of conversation. Those who
 nulked me have abandoned me
 — an example of lamentation.

Bring Soma from this place
 — an example of a satirical or-
 der. Is he here or there? — an
 example of enquiry. Know a
 divided twig — an example of a
 question. Or we know is an an-
 swer. He cuts a sacrificial
 oblation from the point of the
 heart (of a victim) then from
 the point of the tongue, then
 from the chest — an example of
 an act. He takes an oblation
 of a liquid in a ladle — an
 example of the power of a
 word. Thus when the examples
 as quoted from the Brāhmaṇa li-
 terature are compared with those
 quoted from the Sāṃhitā litera-
 ture it will be seen that there is
 no distinction between the two
 sets of examples. Then what is
 the use of such divisions? Again
 the style of composition as seen
 in the Brāhmaṇa literature is
 analogous to that of the sāmhitā

सूत्राणि.

अथोहाद्यमन्त्रताधिकरणम् ॥

आनाम्नातेष्वमन्त्रत्वमाप्नातेषु हि विभागः ॥ ३४ ॥

पदार्थः । यन् न वेदे पठितं तदनाम्नातम् । यत् पठितं तदाम्ना-
तम् । हि=यस्मात् ॥

भावार्थः । प्रतिपदोक्तं वेदत्वेन यन् न पठितं तेन न मन्त्ररूपम् ।
कुतः । वेदत्वेन यत् पठितं तत्र मन्त्रब्राह्मणरूपो विभागः ॥

अथ ऋग्लक्षणाधिकरणम् ॥

तेषामृग्यत्रार्थवशेन पादव्यवस्था ॥ ३५ ॥

पदार्थः । तेषाम्, ऋक्, यत्र, अर्थवशेन, पाद-व्यवस्था ॥

पदार्थः । अर्थवशेन=अर्थानुरोधेन । पाद=चरणः (छन्दःशास्त्रप्रसिद्धः)
वाक्यार्थः । येषां मन्त्राणां छन्दःशास्त्रप्रसिद्धचरणव्यवस्था वर्तते त
ऋग्भिः ॥

भावार्थः । अस्मिन् सूत्रे आचार्येण धर्मद्वयलक्षणेन ग्लक्षणं कृतम् ।
मन्त्रत्व सामान्या जातिः । अर्थवत्त्व वृत्तत्व च व्यावर्तकौ
धर्मौ । यजुष्यर्थवत्त्व मन्त्रत्व च वर्तते । तत्र तु
वृत्तत्व नास्ति । अतो यजुषो व्यावृत्तिः । सामानि मन्त्रत्व वृत्त-
त्वमर्थवत्त्व च । अतस्तत्र लक्षणसमन्वयो भासते । उत्तरस्मिन्
सूत्रे आचार्येण सामलक्षणं कृतम् ॥

धेतो, मग जिभेच्या मग लातिता" हा
प्रयोग. "सुवा या पळोने तो द्रव्या-
नन अवगहन धेतो" हे सामर्थ्य प्रदर्शन
ब्राम्हणातील या उदाहरणावरून आणि
दगील सहितेतील उदाहरणावरून अस
दिसते की सहितेतील व ब्राम्हणातील
भेद सारखेच पडतात पण असे भेद
पाहून उपयोग काय? पुन ब्राम्हणाचे

literature We will illustrate
this statement As the words
"so, it is" (iti, ha) occur in the
Brahmanas, so they occur in the
Sanhitas Hence both narrate
events An example will ex-
plain this fully "Thus or that
my mind" He said—grant me
wealth (Rik-sanhita VII 41,
2) He sacrifices with a win-
nowing fan because it is the

CHATEAU MOULENS,
MORCE
SWITZERLAND

1st June 1877

I am delighted with your work, and I hope and trust you will be able to continue it. + + + But to the scholar the *Īrāmimkā* is of great interest and I have always thought that we wanted a native Indian scholar to translate and properly interpret it. It is full of allusions to *Yājñika* matters which are familiar to your *Śhrotriyas* but of which we in Europe have a very vague and indistinct conception. You have on the other side a great difficulty to contend with viz. to find English terms exactly corresponding to Sanskrit philosophical terms. An exact correspondence of Sanskrit and English technical terms is almost impossible but sometimes a nearer approach might have been possible. + + + To me these *Mīmāṃsā* discussions are extremely attractive and for accuracy of reasoning they have no equal any where. + + + Your journal will be most gratefully received by Sanskrit scholars in Europe and I beg you to put down my name as one of your subscribers.

F. MAX MÜLLER M. A. &c.

Oxford April 27th 1877

I have great pleasure in bearing testimony to the merits of Mr. — a monthly publication called "*Saddarabana Chintanikā*" the first two numbers of which have reached me here. Mr. — is an able Sanskrit scholar and has a profound acquaintance with the six schools of Indian philosophy. His magazine will be eminently useful and his labours deserve the support and encouragement of all scholars and of all who are interested in the welfare of India and in the promotion of a better knowledge of Indian habits of thought.

MONIER WILLIAMS M. A., M. F. A. S.,
HON. D. C. L. OF THE UNIVERSITY OF OXFORD
HON. DOCTOR IN LAW OF THE UNIVERSITY OF
CALCUTTA. MODER. PROFESSOR OF SANSKRIT IN
THE UNIVERSITY OF OXFORD.

has handed to me two copies of No 1 of the *Saddarshana-Chintanikâ*. I shall be glad to take six copies of this monthly publication.

J MUIR D C L, L L D., PH D

UNITED STATES, NORTH AMERICA

Princeton, July 31st, 1877.

At a recent convocation of the Regents of the University, of the State of New York, held at the Capital of the State, Albany, I was invited to address them on the subject of Education in India, and I found an allusion to your personal career and present position, with some quotations from your published writings, well received and useful, in illustrating my points. Accept my best wishes for your highest success in all your literary, philanthropic and reforming efforts. Your mental grasp is vigorous + + + +

R G WILDER

Judging from the introduction and the way in which you have dealt with the three preliminary sūtras of the *Mimāṃsā*, I am led to expect that your work will be very useful to all students of Indian philosophy. Please, put me down as a subscriber for five copies.

NANABHAI HARIDAS

LITERATURZEITUNG

Of quite another stamp from the introduction is the precisely detailed explanation of the individual sūtra, which gives the impression of careful working through of native commentaries, which nevertheless occupies an independent position, and which, as the means of understanding the sūtras, is of high importance to us. It must be the result of long and solid preparatory labours. We can, therefore, wish the best success to this meritorious undertaking.

JENA, }
4th August, 1877 }

A WEBER

THE ACADEMY

30th June, 1877.

"It is encouraging to note the evidence which this undertaking

ing affords of the increased interest taken by native scholars in their standard works; and the text and commentary if completed can not fail to be of abiding value to scholars. On this ground, we wish the editor success in his rather bold adventure!

THE WESTMINSTER REVIEW
NEW SERIES

V. CHH July 1877

The work when completed promises to be a valuable collection of materials for a knowledge of Indian Philosophy

THE HINDU PATRIOT

(We have reproduced the review of the Hindu Patriot with a wordy but substantially correct history of the library of Farquhar and other scholars in the field of Indian philosophy.)

STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

4th June 1877

WARR in his account of the Hindus was the first to bring to the notice of English scholars the first principles of Hindu Philosophy, but his account was exceedingly brief and having been compiled from elementary works did not in any way meet the requirements of European philosophical writers. It was not, therefore, until Colebrooke wrote his remarkable essays on Hindu philosophy in the Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain that European scholars got a really scientific and lucid sketch of what the Hindus had done in the domains of philosophy. As the works of a ripe scholar and distinguished orientalist these essays were above all praise. They were however wanting in one important respect. They gave the substance of Hindu philosophical ideas in the language of the essayist but not in their *primitiva verba* and in a subject like philosophy where a great deal depends upon the words used they could not be utilized for any critical purpose. Raja Ram Mohun Roy's essays on the Vedānta-doctrine, supplemented as they were by translations of some of the Upanishads were better; but they too were fragmentary. Windischmann's Vedānta Sūtra served only to rouse but not to satisfy, the curiosity of continental savants, and the first really valuable exposition of Indian Philosophy in English was Colebrooke's translation of the Sāṅkhya Kārikā with Wilson's translation of its commentary and his own

original commentary on it. This showed how vast and deep had been the researches of the Indian sages in the field of Metaphysics. Even this, however, was deficient in one respect. It was an epitome, and not the original text on the subject. Sometime after, Dr Muir offered a handsome prize for an essay on the leading systems of Hindu philosophy, and three competitors appeared on the field. Two of these, Dr Ballantyne and the Rev Mr Mullens carried away the prize, and the third was the Rev Dr K. M. Eanerjea. A great deal of information was brought together in the works of these competitors, and would have proved useful, had the essays not been marred by too strong a spirit of polemical controversy and sectarian zeal. The object which the writers set before them was, not to give a faithful account of Hindu Philosophy, but to display their own powers of ratiocination in controverting the dogmas of the Hindu sages, and to establish the pre-eminence of Christian philosophy. Such a course could never satisfy the wants of unprejudiced scholars. It is well-known that of the six leading systems of Indian philosophy, each has a series of aphorisms or *memoria technica*, which, with their commentaries, form the basis of each school, and as long as those are not brought to the notice of European scholars, so long it is hopeless to expect that fair justice can be done to the intellect of the Hindus as a philosophical nation. To meet this requirement Dr Ballantyne took in hand those original texts, but, with the profound learning and zeal of German scholars, he was wanting in their perseverance, and, instead of devoting all his energies to one or two particular schools, took up all the six at once, but could not finish any. Of the *Yoga* system he published two chapters, of the *Vedānta* one or two sections, of the *Mīmāṃsā* about as much, and of the *Nyāya* a single chapter. And of these he translated only the aphorisms with a very unsatisfactory and meagre abstract of the commentaries, and the aphorisms without their commentaries, proved all but useless. Of the *Sāṅkhya* he translated the whole of the text, but the commentary was deficient. It is, therefore, with much interest we notice that an attempt is being made at Bombay to supply faithful translations into English of all the six texts. The work is to be published under the title of *Saddarshana-Chintamāhā* and five fasciculi have been already brought out, containing the Sanskrit text with Marāthī and English translations of the *Mīmāṃsā*-doctrine, together with a commentary in English. If persevered in, and the serial be com-

pleted, it will be a valuable accession to the library of the oriental scholar. The *Mīmāṃsā* is by far the most important in connection with the religion of the Hindus. Its object is to reconcile the *rituals* of Hindu worship and the legends of Purāṇas with philosophy, and the success with which the reconciliation has been effected by Jaimini is worthy of the highest praise. To quote an instance from the writings of the *Mīmāṃsā*ist:—European writers have for a long time and very justly condemned the Hindu *philosophy* for having attributed to Brahma the odious charge of a disgusting incest. The *Mīmāṃsā* is shown that the whole of it is a mere myth. Brahma is but another name for Prajāpati or the Sun and the Dawn which precedes sun rise is poetically and very aptly described as a fair maiden, born of the Sun. Therefore as the sun follows the Dawn it is in poetry described as chasing the maiden and since the Dawn merges in the Sun as soon as the latter has risen above the horizon the allegory is complete. Other myths have been treated in the same way and it is no ordinary praise to say that the Indian gymnosophists some 2000 years ago adopted a line of philosophical argument which would not be unworthy of the greatest German scholars of the present day. The publication of a work of this description in a language readily accessible to the rising generation of the Hindus as well as to the scholars in Europe, is an attempt which deserves every encouragement and we heartily wish its author success in his undertaking.

THE NATIVE ORIENT

5th August 1877

THE national mind has a great deal yet to do in the way of assimilating the intellectual food so bountifully supplied by the old Sanskrit lore and modern science before it can grow into the manly stature required for original thought and independent investigation. Pūrva mīmāṃsā, i. e., Jaimini Sūtras and the Commentaries is not a favourite study with the Native Pandits though they admire it very much. The author has accordingly made a good choice in taking it up first because of all Schools of philosophy the *Mīmāṃsā* is the least studied although it is distinguished above all as being the most self-sustained set of doctrines while Nyāya and Yoga and the other schools use the principles of the *Mīmāṃsā* as ancillary helps in discussing their own special subjects. We feel convinced that the publication is calculated to be of immense practical value in rais-

ing the tone of national thought, and enriching and refining the language. It should be in the hands of every educated Hindu who aspires to accomplish the study of old Hindu authors. We hope the work will be patronized by all those who can afford to do so.

EDUCATIONAL RECORD

August, 1877

Mr. 's "Saddarshana-Chintanikâ" has reached its seventh issue, and appears to be winning golden opinions from those best able to pronounce on its merits.

THE EVANGELICAL REVIEW,

April, 1877

We think that the work will well supply what many feel the need of—an apparatus for the intelligent study of Hindu philosophy. If the promise of these earlier portions is well maintained, it will prove to be a very important addition to the literature of the subject which it professes to expound.

THE POONA OBSERVER

24th March, 1877

Looking at the Magazine from a purely literary point of view, it evinces very considerable ability. The introductory chapter is particularly interesting and exceedingly well-written, while the plan pursued in analyzing the philosophical systems brought under examination is at once clear and methodical. The succeeding chapters afford an interesting view of Asiatic Psychology, and of the modes of thought and expression peculiar to eastern nations; and we have no doubt that on that account alone, the work will receive a cordial welcome in the libraries of oriental Scholars and Savants.

। भवद्भिः समारब्धषड्दर्शनसङ्ग्रहस्य मुद्रणं समालोच्य ग्रन्थानिर्मातुं शास्त्रोद्यम-
हार्हविषयाणां यथोपायगमं तद्वयेन शुक्रमुहुरभिनन्दयामि । यद्यप्यलब्धबहुलावकाशेन
मया सर्वं न दृष्टं तथापि यावद्दृष्टं तत्रासंगतं न लब्धं, स्याच्चेदपि स्थलविशेषेषु विपरीता-
र्थप्रत्ययसम्भवस्तथापि "गच्छतः स्वलनं कापि यत्र कचन जायते । हसन्ति दुर्जनास्तत्र
समावृति सज्जनाः" इति पदार्थमुनुसृत्य ज्ञाननिष्ठायावेव स्यातां ग्रन्थकर्तुं प्रतिभा परि-
श्रमश्च निर्मलचेतसाम् । किं प्राचीनतममहापण्डितनिर्मितनिबन्धेष्वपि स्थलविशेषे
पुनरिति लक्ष्यते तावदेव ते किं महाहर्तनानि नोपादेयाः । किं मुक्तार्थमिर्मातृ-
श्री

यदेतया साहचर्यं प्राप्ते कनिषथगुणिभ्य णे वपुषा लब्धा अपि सुकारयज्य ते । पर
वेदायविषयमात्रिकपरस्य पूर्वतश्चम्यापात्रचनश्मशिकारिजनशयया मापयाऽवतारणं न
मुक्तं किं तु तदादितश्चात्मानोत्पत्तिनिवेशादपि यथापि मवेतो न मुञ्चतीति-
पुनर्विज्ञापयामि । अतः सुशोभु मयसा लेखनीन्यापारोति ।

संख्य ११३२ अथिक् उपलुकि शनी ।

}

महद्योयमुत्तर

रानदोपनाम तो मालगारी

धौमद्विविधानेवद्यविद्यापात्रिद्वयेऽविदे कुण्डे ह्युपनाम । मापयराशामिधं सुत्तद
रं शुभोदकाभिराशोभिरभिर्नय दृग्भाषयामि, अथ यथापि धिनिर्नपुत्राय परशरीय
चिन्तनिकाया ॥२॥ शिलोदधिनुमवसर पुनः कल्पलता मय्यनिर्मा । पापतमनस्केन
मया माप्यमि, संति तु सुमापिततपस्य वरचनोदमम्यमय चेत्ता मयदीयं प्रमुत
निबन्धं समाप्ते य तत्रयो प्रादोहारविचयधिरां रचनामात्रेऽप्य साधारण्येन विष्ण-
जनीयमभारत्या न्नायनीयं ह्यपमिदमिति मय्ये ।

यद्यपि परमपुत्रपापनिश्चयस्य वेद्यार्थनवज्ञानस्य नुप्यपापनं यज्जैमिर्नस्य
यावद्वशनं तस्य योयानप्येनायमाय पु मीमामुद्भासिलशयस्वामिपञ्चतिमिराधा
यैर्मनातसर्वाङ्गत्वं या गीता । मायया विरचिता महानवम्भा एव यथाज्ञान्तयापि स्तोत्र-
विहितया प्रचलया यथाभाषया मातुमांजितेयं पददर्शनाच्चित्तनिका विण्ढमृगोलन्यायेन
देहदर्शनदि ह्यमवरोनाय यथासा मयिमुमहम्येय ।

निर्धायनैरियं चिन्तनिका स्वयमर्थावधिपवित्रविचारमा उत्तरदर्शनकौतुका-
द्यानांविषयंयापविज्ञानमिलयाप्राप्ता मय्यक्तपरिधमातुराप्राप्ता यथापय विद्यापार्ययं
समाप्तीर्ष्यलमिधेया ॥

संख्य ११३२ मादपदर-आत्म्यामिलभादेव

महद्योन्तररामा मुरसरौपनामा

मयत्पितयद्दृष्टान्चिन्तनिकास्थस्य र्थमस्यालोपनमस्मामि उक्तं । तत्र यद्य-
त्संस्तमापया महत्तद्वृत्तानया च लिखितं सत्तद्विरोधकं कदाचित्तमस्याम । मायासम्भम-
र्थविवेचनं च दृष्टात्प्राप्तीक्ष्म । सन्धोदितमदुबुद्धिं दौगल्यं । ग्मीरितमे-दु । मतमे च वेदि
। फमकिपास्थिते श्रीवकिपास्थिते च मीमांसरास्ते ये परिधमा क्तास्य सन्ध ॥ संस्तो इति
। मस्यामि । माद्विपिकारिशास्त्रेणत्य तपरीशालनं विना फमका धमकिया दुर्ज्ञेया
फर्मका दमकियाज्ञाने विना पतञ्जलिपञ्चीतयो । शास्त्रेवेदस्यास्य पीयैवद्वारास्त्रीदीनां
। मकिया च दुर्ज्ञेया । अतो मयदीयपाठित्योत्तर्कनेन सगुणवेतयो धयमित्यल
पछवितेनेति विष् ।

मयसाप्यापविज्ञानामी वस्तुमहेन दीधेमापुरस्तु ॥

कलायायरास्त्री वायीकर फानदे

मीमांसाशास्त्रसिन्धोर्गम्भीरत्वात् तदन्तस्थन्यायरेत्वानि ततोरेस्थविदुषामपि हस्त-
आक्षाणि । कुतस्तस्य प्रोक्तानि । अधुना तु तदुपरि श्रीमद्भाषान्तरादिकृत्या हस्तआक्षाणि
जातानि । इयं तु जनताया महदुपपत्तिरेव । इयं तु कृतिर्विद्वन्मान्यैव ॥

नारायणशास्त्री गोखले

भवदीय मीमांसादर्शनस्थसूत्राणां शाबरभाष्यादियन्त्रदर्शनेन पाठशोधन-
पूर्वक पदतदर्थवाक्यार्थभाष्यार्थानां प्रदर्शनं अनुनातनानां तदव्ययनशून्यानां अती-
वोपकारकं अमृतपूर्वं मुबोधधेत्ववगम्य भूश तुष्टोस्मीत्यलं विस्तृत्य।

गंगाधरशास्त्री दातार

वि० वि० षड्दर्शनचिंतनिका नामक जो ग्रंथ आपण प्रस्तुत करीत आहा
त्याचे सहा अक आम्हाकडे आपण रुपा करून पाठविले ते आम्ही आदरपूर्वक
स्वीकृत केले या देशात मीमांसाशास्त्राची, अमिरुचि प्रायशः कोणास नसल्यामुळे
पठनपाठनक्रम नष्ट होऊन शास्त्र अस्तगत झाले तरी प्रस्तुत आपण मीमांसाशास्त्रा-
चा अभ्यास करून मोठ्या मेहेनतीने हा ग्रंथ तयार करीत आहा याजपासून
मीमांसाशास्त्राची माहिती सर्व लोकास चांगल्या रीतीने होऊन अस्तगत झालेल्या
शास्त्राचा वराच उदय होत जाईल शास्त्राची माहिती थोडक्यात होण्याची जी सरणी
काढली आहे याजपासून विद्वान् लोकांचा मोठा फायदा आहे वादविवादक ग्रंथ
या शास्त्रात मोठेमोठाले आहेत, परंतु सुलभोपायाने सर्वांस लवकर चांगले ज्ञान हो-
ण्यासारखा ग्रंथ कोणी विद्वानाने केला नाही, यास्तव सर्वोपयोगी हे महत्त्व आपण
करीत आहा या कृत्यास श्रीपरमेश्वर यश देवो याविषयी जगनिर्यंत्याची प्रार्थना
आम्ही वारवार करीत आहो इत्यलं विस्तरेण

मुक्काम पुणे
ता० १ जुलई सन १८७७ इसवी } चिंतामणशास्त्री थत्ते, डेवन कालेज

षड्दर्शनचिंतनिका आपण चालू केली ती येथे माझे पाहण्यात आली ती
पाहून व तिच्यातील विषय मराठीत इतका मार्मिकपणे खुला केलेला जाणून मला
फारच समाधान व आश्चर्य वाटले, कारण मीमांसेचे तत्त्वज्ञान असणारे पंडित सांप्रत
विरळ त्यात तो विषय मराठीत सविस्तर व मनात येण्याजोगा दृष्टात वीरे देऊन
उपपादित करणे हे काम अल्पज्ञानाचे नव्हे हा ग्रंथ पाहताच तो प्राप्त होण्याची
उत्कण्ठा झाली

गणेशशास्त्री लेले

मु० नाशिक, रविवारात.

इंद्रमफाश

ता० २६ मार्च, १८७७

या पुस्तकाचा या भाग वाचन प्रथमतः मामांसेची मूळसूत्रे त्या भागाची त्यांची पद, यावाली पदांचा अर्थ, त्यापेक्षाही वाक्याय, व त्याभागी भागार्थ, सोडि वरिष्ठ स्थली ज्या छानावा शपराशर्मिनी निराळा अर्थ फळा आहे तेथेहि लिहिला आहे वर या अगाम गुणार्थ मराठी व इंग्रजी भाषांतर व त्याभागी सुखायाचा विराज बोध, पृथक्पृथक् मताने व नानुसार वरून वाचने पास पद अशी अनेक प्रकाशनी शार्वीय व उपयुक्त माहिती मराठीत मराठी इंग्रजीत विषा वेडम वाचनेली आहे

प्रस्तुत याची पडदशीनाचनानिफसारखें मासिक पुस्तक नि जून ते ओक्टोबर स्थल विमतीने लिळ । हे स्वराशिनाची जी अनेक रूपे एथे आहेत त्यांपैकीच उत्तम समज पाहिजे मराठी राजाध्य माहिती साक्षात्पात्रात आगच्या इशांतिल रा रवा यचनाचे पाणी पडून ज्या वरान्ति शार्वीय भाषाहि या देशांत राह पाचा मुष्कील लागी आहे, त्यापैकीच वाक्यार्थी मूळ व मुष्क साधन जं हे परम गहन व उपयुक्त मीमाणागान त्याच भाषांतर हाऊन त्याची मलतले व सात्वतान ही गाधारण मुक्त जनास अस्वापामान हो पास ही चित्तनिका सर्गेष्ट साधनीनूत अ सरुवानुर् इष कर्त्याचे लोकांवर मोठ उपकार आहेत यांत संशय माही आतां खरा त्यापोषक ह्वाय छय आत्म भाषांत छाहाय मिळून हे काम रोच्यास जाणे अशी इ वरापागी मार्यना गहन या पुस्तकाचा आम्हा आनवार्थ स्वीकार करता

ज्ञानोदय

ता १७ जुलई, १८७७

या भाषांतराची व शीकेची भाषा जरी उंच आहे व ठिकाणे शिवागी संस्कृत शब्द आहेत तरी भाषा सरळ, मीठ व रसिक आहे

सूचना.

	रुपये	आण
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्यावाहेर राहणारांस टपाल हजिल्यावटल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी देतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरास जीं पत्रे लिहावयाचीं, तीं "पद्ध-दर्शनचिंतनिका-आदिस, पुणे, सदाशिव पेठ, वर नवरं ६४१" या पत्त्यावर लिहावीं. वर्गणी वेगळे सवधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	१
For one year, in Advance ..	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy.

N. B. The subscription is to be paid *in advance*
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddaashana-Chintamkâ-Office*, Poona, *Sadashive Petha*, House Municipal No 641.

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन

धृतिवहित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर,

पुस्तक १ दिसेंबर १८७७ अंक १२

VOL. 1 DECEMBER, 1877 No 12.

पुणें

“शानप्रकाश” छापखान्यांत छापिलें

(सन १८९० च्या २५ व्या आवृत्त्याप्रमाणें मॉडली आहे)

‘ प्राचीनशाल औपमन्यवः सन्ययज्ञः पैलुपारिन्द्रकुम्भो भास्त्रेवेयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्विस्ते हेते महाशाला महाश्रीत्रिया समेत्य मो-
सा ५ साञ्चकुः को न आत्मा किं ब्रह्मेति ॥ छान्दोग्य । ९.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us

Anna Moreshwar Kunte B. A., M. D., Esq., Bombay

Rao Sahab Mahipat Rao Rupram, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad.

Rao Sahab Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B. A., Sanskrit Teacher
High School, Baroda

We beg that our subscribers will be good enough to pay the
amount of their subscriptions as early as possible.

आता ऊह मत्र नव्हते
हा विचार

३४ जें अवैदिक तें अमत्र
आहे कारण वैदिकाविषया-
चा त्रिमास आहे

ऋचेच्या लक्षणाविषयी
विचार

३५ ज्यामध्ये अर्थाच्या घो-
रणाने पादव्यवस्था असते, त्या
मंत्राचे नांव ऋक्

निरनिराळे मेढ आम्ही वरती वर्णिले आ-
हेत तसेच मेढ सदितेचे हि अदृष्टात
पाचाहि योडा प्ये विचार केला पाहिजे
“इति ह अशी पठ मा ह । मध्ये
अदृष्टात. त्याचकन आत्म्याधिकेच वणन
आहे अस विसर्ते अशीच परे सदितेन
अदृष्टून वेयेहि आत्म्याधिकेच वणन अ-
सर्ते पास पदार्थ । - ‘असं किंवा असे
माझे मन ” अ. स. (१ ११, १)
“मला वन व अस तो म्हणाला ” अ. स.
(७ २१, २) “सुपाने तो याग करतो
कार । त्याने अन्न तयार शेत, ” हा हेतु
हा मा ह । मील मम आहे ‘ तुम्हाला
किंवा तुम्हा बोधाला वे हें इच्छितव्य ”
हा हेतु ‘ म्हणून पाण्याच्या मातून म्हा ”
ही व्युत्पत्ति ‘ म्हणून व्हाला वहीपणा ’
ही व्युत्पत्ति ‘ याचे अग्नि गेले ’ ही निवृत्ति
“अज्ञानाला प्येव अन्न मिळते ” अ.

NOW THE SUBJECT OF THE
RİKAS (SUBSTITUTION) NOT
BEING MANTRAS.

34 Whatever is non
Vaidika is not a Mantra,
for the Vaidika (alone is
capable of) adjustment,
(literally, for a division
in matters Vaidika)

NOW THE SUBJECT OF THE
DEFINITION OF A RİK

35 That Mantra in
which there is a metrical
arrangement of words as in
a line (and) which conveys
some sense, is a Rik

means of preparing food. This
is a text from a Brāhmana. “They
wish this for you two or for
you. —an example of a reason.
“Therefore follow waters.”—an
example of explanation. There-
fore, curds are curds. —an exam-
ple of etymology. “The fires
of this (sacrificer) have gone
out. The ignorant get food
for nothing. Vide the Rik-San-
hitā (X 117 6)—these two are
examples of reproach. “The
wind is a very blithe god.”—an
example of praise. What was
below? Oh! What was above?
Vide the Rik-Sanhitā (X. 120, 6)
—an example of doubt. Give
wealth (ahms) to those who ask
for it.” Vide the Rik-Sanhitā (X
117 5)—an example of an origi-
nal statement or a positive in-
junction. “The post of Udam-
bara (ficus glomerata) is as tall as
the sacrificer —another example
of the same. “He cooks the
pulse called *phascolus radiatus*

स (१० ११७, ६) ही निंदा “वायु ही अति चपल देवता आहे” ही प्रशंसा (सर्व देवात) श्रेष्ठ “अग्नि” ऋ स (८ ३४, १६) ही प्रशंसा “खाली तरी काय होते? की, वर विवा परती तरी काय होते?” ऋ स (१० १२९, ६) हा सशय “गार्हपत्य अग्नीमध्ये हवन करोंवे कानाहीं?” हा सशय “मागणाराला धन द्यावेच” ऋ. स (१०, ११७, ५) हा विधि “उबराचा खाव यजमाना इतकाच उच असतो” हा विधि “उडालाच मज करता शिजवितो” ही परकृति “दहा हजारपासून हजार देता झाला” ही परकृति “आणि पूर्वांचे जळण्या लाकडाबरोबर समागम करते झाले” हा पुरा कल्प “देवांनी यज्ञाने यज्ञाचे यजन केले म्हणजे धर्षणाने उत्पन्न केलेल्या अग्नीच्या योगाने गार्हपत्यकुंडातील अग्नीचे यजन केले” हा पुरा कल्प अशी ज्या प्रकारची उदाहरणे सहिते अढळतात त्याच प्रकारची ब्राह्मणातहि अढळतात म्हणून ब्राह्मणाचे अमके प्रकार व सहितेचे अमके प्रकार हे योग्य नाही.

३४ सूत्रामध्ये मुख्य विचार ‘करण्याजोगा शब्द आम्नात आहे आम्नात हा शब्द सहिता व ब्राह्मणात निंदान आम्नास तरी अढळला नाही’ ओचार्यांच्या वेळी वेद कशास म्हणावे असा विचार उत्पन्न झाला. कात्यायनाने “स्वाध्यायोऽध्येतव्य” म्हणजे “निंदान आपल्या गाखेचें तरी अव्य-

for me.”—an example of doing something for others or beneficence. “He gave ten thousands,” (literally from ten thousands)—an example of the same. “The ancients became united with fire-brands (Sanskrit Ulmuka)” an example of an ancient institution (Purâ-kalpa) “The gods sacrificed a sacrifice by means of a sacrifice”—another case of the same This mystic verse of the Rik-Saṁhitâ is explained in the Āitareya-Brâhmana in the following way “The gods, having produced fire by friction, introduced it into the Gârhapatya-fire-place.” The same examples as those in the Saṁhitâ-works, are met with in the Brâhmana-works Hence the division and characterization of the Saṁhitâ or Brâhmana-works as made by the Mîmāṁsakas are not satisfactory.

34 The important word in the sūtra is Āmnâta We have not met with it either in a Saṁhitâ or Brâhmana-work. The question as to what deserved to be called the Veda was first raised at the time of the Āchâryas. Kâtyâyana mentions Svâdhyâya or one's own study when he lays down “the Svâdhyâya is to be studied” The modern Mîmāṁsakas discuss very vehemently the statement of Kâtyâyana to determine whether it is restrictive or exclusively specific in its force. We will examine this subject in its proper place Yâskâchârya states in his Nirukta the Collection or Veda is enumerated or stated—the original is *Samâmnâyas samâmnâtas* Here the word *Āmnâya* simply signifies enumeration of the different branches of knowledge Now the

यन परावर करोवे ' असा विधि केला
अर्वाचीन मीमांसक हा नियम आहे
की परिसेन्या आहे याविषयी पुष्कळ
संदेह करीत असताना त्याविषयी आ
म्ही यथापक्षेयी विचार करू पाहता
आप्रीती " समा नाय समान्तात '
असे निरुक्तीत म्हले आहे त्या हि
तार्कादि त्या वेळच्या विद्येचे परिणाम
इतरांचे पर्यवसान होवे असे विद्ये
चे परिणाम पर पावे प्रयोजन का
णते ? असे विचारल्यास त्या वेळच्या शाळे
मध्य विद्यार्थी म्हापर्यवसत करीत अ
सता व आचार्यामार्फत अभ्यसन करीत
असता फोणते होते विषय ता शि
कला म्हजे सो स्वाध्याय शिकला
असे शिरी माग पद्ध निरनिराळ्या
आचार्यांनी स्वाध्यायाचे निरनिराळ्या
रीतीने परिणाम केले आहे निरनिरा
ळ्या काळची स्वाध्यायाची निरनिराळी
लक्षा घेऊन त्यांचा विषयाचे को
ष्टक केले आणि त्यांचा बारीक रीतीने
शोध केला असता त्या अति प्राचीन
काळी विद्यारुद्धि करी झाला हे समजते।
आणि काळमुक्तमात्रा नि १५ वार्ता
येतो अस्तु भूनाय इतक्या की
पद्यास आ नत म्हले आहे त्याच
कायते मंत्र अक्षि आ नाव इजा
वैदिक मंत्राची जणो पावच आहे म्हणून
वैदिक मंत्र अमका असे ओळखता येते
पक्षधर्मी जे मंत्र ह ।। वे ला ताव, त्या
मंत्रामध्ये वधी कधी भूतवाच्या हि
फाणी वर्तमानकाळ, आणि एकवचना
त्या शिकी ।। अनेकवचन असे ' केरकार

question is natural—where is the
necessity for such an enumera
tion or rather a catalogue? At
the time of the Āchāryas bacho
lors spent years in acquiring
knowledge. Regular schools
where systematic instruction was
imparted by teachers of reputa
tion formed an essential part
of the social and religious econo
my of the times. Hence as the
curriculum of the schools was
altered and enlarged at different
times different Āchāryas, at
once teachers and philosophers
developed and stated it in dif
ferent ways. Hence there were
different curriculums at dif
ferent periods of the history of
the ancient Āryas. A tabulated
statement of the different sub
jects as they are enumerated by
different Āchāryas is likely to
throw much light on the exact
signification of the word Āmnāya
and on the chronology of the
different historical periods. The
general sense of the sūtra is—
that Mantras as such are always
to be met with directly in a
Vaidika treatise recognized as
such because the Vaidika trea
tises are, as it were, numbered
and catalogued. Hence the words
substituted (called Ūhas) for those
in the original Mantras by sacrifi
cing priests are not Mantras.
The subject of the Ūhas is alrea
dy considered in the foot-note
to (I 2, 53)

35 There are two words in
the sūtra deserving to be consi
dered. The first is *Artānvarodha*
na—in conformity with signifi
cation—and the second—*Pāda*
vyavasthā—a metrical arrange
ment. What is a metrical ar
rangement? The metrical foot

सूत्राणि.

अथ सामलक्षणाधिकरणम् ॥

गीतिषु सामाख्या ॥ ३६ ॥

पदार्थः । गीतिः=गानम् ॥

वाक्यार्थः । यद् गीयते तत् साम ॥

भावार्थः । अस्मिन् सूत्रे जैमिनिः साम लक्षयति । सति मन्त्रत्वे सति वृत्तत्वे सत्यर्थवत्त्वे च गीतिवत् ॥

अथ यजुर्लक्षणाधिकरणम् ॥

शेषे यजुःशब्दः ॥ ३७ ॥

पदार्थः । शेषे=ऋक्सामभिन्ने ॥

वाक्यार्थः । या न ऋङ् न साम वा स मन्त्रो यजुः ॥

भावार्थः । शैषिक लक्षणमिदम् । शास्त्रे शैषिकलक्षणपद्धतिः प्रसिद्धा । यथा पाणिनीये षष्ठी शेषे इति ॥

या न गीतिर्न च पादवद्ध तत् प्रलिष्टपठित यजुः । इति रावर ॥

याज्ञिकजन करतात आणि या फेर-
फारास जह असें म्हणतात. जहविषयी
आम्ही पूर्वी विचार केला आहे (१ २, ५३.)
सूत्र पहा या सूत्राचे इतकच तात्पर्य आहे
की, जह काही भन्न नाही

३५ सूत्रात दोन पदे विचार करण्या-
जोगी आहेत—एक “अर्थानुरोधेन”
आणि दुसरे “पादव्यवस्था” पादव्य-
वस्था म्हणजे काय ? म य, र स, त, ज म, न
हे अक्षरगण छंद गाव्ही प्रमित आहेत अ-
सुरच अक्षरगण एका ओळीत येतात
असा छंद गाव्ही नियम आहे आणि
अभुव ओळी आल्या म्हणजे छंद शा-

ma, ya, ra, sa and others are well-
known in the treatises on metres.
A poetical line admits of a cer-
tain number of syllables. A cer-
tain number of such lines con-
stitutes a verse. The lines are
called pādas in Sanskrit. Pāda-
vjavasthā means then the ar-
rangement of metrical lines. Why
is the phrase Arthānurodhena
used in the sūtra? Because other-
wise the sūtra as a definition
would include too much, as sense-
less yet metrically correct lines
can be composed, for palā palā
palā palā is a correct anubhic
line, but it makes no sense. Thus

सामाच्या लक्षणाचा

विचार

३६ गाण्याच्या मंत्राचे नांव साम

यजूच्या लक्षणाचा विचार

३७ बाकी यजुःशब्द

सामाची वृत्त होती असा आह्वसि पाह असे म्हणतात. पारम्परिक म्हणजे ऋग्वेदामध्ये अत्राच्या अनुसंधाना नें रचल्या अशी वृत्त आहेत दुसरे "अर्वाणुरोषेन" असे पद छाना गी देवले आहे। छानाच स्पष्ट व्हावा म्हणून या परानें सल्लागार काही शिरोव बळगदी घेते असें माही

३६ साम हा जे काय हा विचार आपाप या सुद्धी मरताना मंत्र, छंद या मन्त्रात आहे, आणि जो गतां येता ते साम अमुक साम अमुक झाले ओळख पावे मुख्य साधन पंडितांच्या व्यवहार असें मा-यकार म्हणतात

३७ मर्मम, साममन्त्र, यजुर्मन्त्र असे वैदिक परंपरामध्ये प्रसिद्ध आहेत "अहे मुनिय" असा आ ही मन्त्र घेऊन वर मागावर कले आहे ते पहाव (२१, २२) पहा जो साम नव्हे आणि ऋक् नव्हे तो यजुर्मन्त्र इतकेंच या छानाचें साधन आहे

NOW THE SUBJECT OF THE DEFINITION OF A SĀMA

36 That Mantra which is sung is a Sāma

NOW THE SUBJECT OF THE DEFINITION OF YAJUS

37 The rest are Yajus.

there are three characteristic marks of a Rik—first it is a Mantra secondly a significant line thirdly a metrical line But every Mantra is necessarily significant. We fail to see why the phrase—in conformity with signification—is added. An answer can be given—the word Mantra—is not distinctly mentioned in the sūtra. It is brought in from a preceding sūtra.

36 Jaimini defines a Sāma in this sūtra. It has one additional mark. A Mantra, metrical and significant when sung constitutes a Sāma or psalm. Commentators state that a Sāma or a Rik is distinguished as such in conformity with the practice of learned scholars.

37, The Mantras called Rik Sāma or Yajus are known to the Vaidika polity. We have already translated a verse which begins with *Akebuddhanya*. Vide (II. 1 32.) The gist of this sūtra is — That which is neither a Sāma nor a Rik is a Yajus-Mantra.

सूत्राणि.

अथ निगदानां यजुस्त्वाधिकरणम् ॥

निगदो वा चतुर्थं स्याद् धर्मविशेषात् ॥ ३८ ॥ (पू०)

वाक्यार्थः । वा=न । धर्मभेदान् निगदो मन्त्राणां चतुर्थः प्रकारः ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकारो ब्रवीति निगदो यजुषो भिद्यते । कुतः । धर्मविशेषात् । कोऽसौ धर्मविशेषः । उच्चैस्त्वमिति । यथोच्चैर्ऋचा क्रियते उच्चैः साम्ना उपांशु यजुषा उच्चैर्निगदेनेति । तस्मान् निगदो मन्त्राणां चतुर्थः प्रकारः ॥

व्यपदेशाच्च ॥ ३९ ॥ (पू० यु०)

पदार्थः । व्यपदेशात्=व्यवहारात् ॥

भावार्थः । पुनः पूर्वपक्षकारो ब्रवीति । निगदा न यजुषि । कुतः । संज्ञाभेदात् । व्यवहारे ये निगदा ते यजुषि नोच्यन्ते । अतो निगदश्चतुर्थो मन्त्रप्रकारः ॥

यजूंषि वा तद्रूपत्वात् ॥ ४० ॥ (सि०)

पदार्थः । तद् रूपं येषां ते तद्रूपाः । तेषां भावः=तद्रूपत्वम् । तस्मात्=तद्रूपत्वात् ॥

भावार्थः । जैमिनिर्ब्रवीति । पूर्वपक्षकारवचनं नादरणीयम् । कुतः । यद् यजुषां रूपं तन् निगदानाम् । किं तद् यजुषां रूपम् । ऋक्सामभिन्नत्वम् ॥

वचनाद्धर्मविशेषः ॥ ४१ ॥ (उ०)

पदार्थः । वचनात्=निदर्शनात् ॥

भावार्थः । उच्चैर्निगदेनेति यदुक्तं तद्वचनसामर्थ्यादुच्चैस्त्वमिति धर्मविशेषो यथा पठितपूर्वम् । धर्ममिममुत्तरस्मिन् सूत्रे व्यवस्थापयत्याचार्यः ॥

निगद यजु हा विचार

NOW THE SUBJECT OF THE
NIGADAS BEING YAJUS MAY
TRY

३८ न०हे निगदान्या म-
र्मी काही विशेष धम आहे स-
णूननिगद चवथा प्रकार (पु०)

38 No, because of a
special quality the Nigadas
ought to be the fourth
(Veda) (Statement of the
opponent)

३९ आणि व्यग्रहारवचन
(पु० सु०)

39 And because of the
established practice (of
Āchāryas) (the Nigadas
ought to be the fourth
Veda) (An argument ad
vauced by the opponent)

४० न०हे त्या रूपांमुळे
(निगद) यजु (आहेत)
(सि०)

40 No, (the Nigadas
are) Yajus because of that
quality) (Final state-
ment)

४१ वचनांमुळे धर्मविशेष
आहे (उ०)

41 By means of a di-
rect statement, the special
quality (is described) (A
reply)

१८ 'मोठ्यानें घळा ह ॥१५॥, मो-
ठ्यानें साम गावे, यजु मनांतल्या मनात
ह ॥१६॥, निगद मोठ्यानें ह ॥१७॥ ' असे
वाक्य आहे या वाक्यात जसा वचन
पूर्वपक्षकार असे म्हणतो की, वेदिकांनी
निगद मोठ्यानें ह ॥१६॥ असे वचन केले
आहे. आणि यांमध्ये धर्मविशेषाचे वचन
आहे, म्हणून यजुर्महापाठून निगद
मिथ असेल मंत्राचा हा अवयव
प्रकार आहे पुढील सूत्री पूर्वपक्षकार
आपले म्हणो ह्मणत याकरितां पुढीं
वाक्याविता

११ हे यजु आहेत हे निगद ना-
हेत हे निगद, हे यजु नाहीत, हे व्य-
ग्रहारवचन समजावयाचे

38 "The *Riks* are to be re-
peated aloud: the *Sāman* are to
be sung aloud: the *Yajus* are
to be repeated as in a whisper:
the *Nigadas* are to be repeated
aloud. This is a recognized text.
In conformity with this text, the
opponent states: it is admitted
by Āchāryas that Nigadas are to
be repeated aloud. This is a
special quality. Hence the Ni-
gadas differ from the Yajus to
be repeated as in a whisper and
constitute the fourth kind of
the Mantras. In the next sūtra,
the opponent produces an argu-
ment to substantiate his state-
ment.

39 The opponent says that

सूत्राणि.

अथाच्च ॥ ४२ ॥ (यु०)

वाक्यार्थः । पुनः । अथाद् हेतोर्निगदा यजुषि ॥

भावार्थः । उपसर्गस्य नेः प्रकर्षोऽर्थः । गदतिः शब्दकर्मा । नितरां गद्यते येन स निगदः । यजुषा द्वौ प्रकारौ । यानि यजूष्युच्चैश्चार्थन्ते ते निगदाः । यानि यजूष्युपाशूच्चार्थन्ते तेषां सज्ञा-विशेषो नास्ति ॥

गुणोत्तमः स भवति यः स्वकार्यं कुर्वतामुपकारे वर्तते न च परस्मैव्यवहार्यानां यजुषामुपाशुष्व साहाय्ये वर्तते । इति शबर ॥

१० निगद हे पद अनुवृत्तीने मा-गील सूत्रातिन आले आहे “त्या रूपा-मुळे” असे पद सूत्रात आहे त्याचा अर्थ जे यजूचे रूप तेच निगदाच रूप असल्यामुळे आता यजूचे रूप कोणते ? गद्यात्मक वाक्यरचना गद्या-त्मक वाक्यरचना जशी यजून असते तशीच निगदात असते, म्हणून निगद यजु आहे असा आचार्यानी सिद्धांत केला आहे

११ मोठ्या स्वराने निगद म्हणावेत असे वचन आहे म्हणून काही यजूच्या अर्गां वर्मविशेष आहे, असे आम्ही (२१, ३८) सूत्री वर्णन केले-च आहे आणि सूत्रातील “ वचना-मुळे ” या पदाचा स्वाभाविक असाच अर्थ आहे परंतु भाष्यकार शबर दुसऱ्यास जाणविण्याच्या सामर्थ्यामुळे असा अर्थ करतात, आणि मोठ्याने म्हणले असता काही यजुर्मंत्रापासून दुसऱ्यास ज्ञान होतें, हाच त्याचा विशेष वर्म आहे असे दाखवितात

the distinction between the Nigadas and Yajus can be made out as the terms are used in common conversation

40 The term Nigada is brought in from the preceding sūtra. The term Tadrūpatvāt is used in the sūtra. It means from that quality the quality common to the Nigadas and Yajus. Now, what is the quality of the Yajus? Prose-construction. As the Yajus consists of prose, so the Nigadas consist of prose. Hence the latter and the former are not different. It may be mentioned that the Vājasaneyi Sanhitā consists of poetry and that therefore all the Yajus are not prose. The statement of commentators is, therefore, unintelligible.

41 The statement as directly made in a recognized treatise is that the Nigadas are to be repeated aloud. Hence some Yajus possess this special quality as insisted on in (II I, 38) The term—“from a statement” as

४२. आणि कारणांमुळे (नि-
गदाभिधे विशेष धर्म आहे)
(यु०)

42. Because of a rea-
son, (the special quality
of the Nigadas is des-
cribed) (An argument in
favour of the final state-
ment)

used in the sūtra seems to sanc-
tion our interpretation. But
commentator Śhābaram interprets
it thus—"because of the power
of demonstrating something to
others" and states that the spe-
cial quality of the Yajus consists
in conveying some sense when
they are repeated aloud.

4. The main statement in
the sūtra is brought in by way of
Anuvṛtti. If some Yajus-Man-
tras be repeated aloud they en-
lighten the hearer and therefore
they are called Nigadas. Those
which are repeated as in a whis-
per do not enlighten the hearer.
Hence there is a valid reason for
distinguishing the latter Yajus
from the former. The etymology
of the word Nigada supports the
distinction. *ni* signifies distinct-
ly and the verbal root *gad* signi-
fies to repeat. The remarks on a
quality as made by commenta-
tors deserve attention. A quality
is that which serves the purpose
of others. Hence the Nigadas
are those Yajus which are re-
peated aloud and which serve
the purpose of enlightening the
hearer. Those Yajus which are
not Nigadas are to be pro-
nounced as in a whisper. Vide
the quotation in the foot-note
(II. 1 38.) In adjusting the
sense of the passage in the foot-
note it is necessary to divide all
Yajus-Mantras into two classes—
those which are pronounced a

४० याही यजुर्मंत्र मोठ्याने म्ह-
ले असता त्यांचा मुख लोकांस श्राव-
होई, आणि ह्मणून त्यास निगद
असें ह्मणतात आणि याही यजुर्मंत्र
मनांतून मनांत ह्मणण्यासून ला-
कांस श्राव होत नाही तेव्हां याही
यजुर्मंत्राला निगद असें नाव ठरवणाला
याच फलण आहे निगदशब्दाची
व्युत्पत्ति अशीच आहे 'नि' या उप-
साराचा अर्थ स्पष्ट आणि 'गद' ह्मणे
होई ।। राधासे निरूपण मान्य
कार कासात ते घोडे लहरे पावो
आहे त्याने दुस-याचा उपचार हासो
ता गुण, ह्मणाय ।। राधा वा अय-
रावपाचा ह्मणून यजुर्मंत्र मनांत
त्या मनांत ह्मणेत, असें ते स्पष्ट
बचन आहे, ते निरूप्य यजुर्मंत्र सो-
डून बाकीच्यास लावावे अशी जैमि-
निचाच (२१, ३८) सूत्रातील वच-
नाची व्यवस्था करताना (२१, ३८)
सूत्रातील वचन पहिले या वचनाची
व्यवस्था करताना मनांतल्या मनांत
ह्मणायचे यजुर्मंत्र आणि मोठ्याने
म्हणायचे यजुर्मंत्र असा यजुर्मंत्राचा वि-
भाग होतो मोठ्याने ह्मणायच्या
यजुर्मंत्रांचे नाव निगद असें म्हणलं
आहे परंतु ज्या वचनाचा विचार

सूत्राणि.

गुणार्थो व्यपदेशः ॥ ४३ ॥

पदार्थः । व्यपदेशः=व्यवहारः ॥

भावार्थः । आचार्यो ब्रवीति । भो पूर्वपक्षकार । गुणैः कार्यद्वय क्रियते
एकं धर्मविशेषबोधनमन्यच् च व्यावर्तनम् । उच्चैर्निगदेने-
त्यस्मिन् वाक्य उच्चैस्त्वगुणेन धर्मविशेषबोधन भवति न तु
व्यावर्तनम् । अतो निगदो न मन्तान्तरम् ॥

सर्वेषामिति चेत् ॥ ४४ ॥ (आ०)

भावार्थः । सर्वेषां मन्त्राणामुच्चैस्त्वान् निगद इति संज्ञा कृता चेदिति
पूर्वपक्षः ॥

न ऋग्व्यपदेशात् ॥ ४५ ॥ (आ० नि०)

भावार्थः । ऋचो निगदा इति वक्तुं न युज्यते । कुतः । व्यवहारबला-
त् । ऋच ऋद्धाम्ना प्रसिद्धाः । न तु निगदनाम्ना ॥

चालला आहे त्या वचनाचा अर्थ सगळे
यजुर्मंत्र मनांतल्या मनात म्हणायाचे
असा होतो असा अर्थ न घेऊन
व्यवस्था करावी असे आचार्य बळजो-
रीने सांगतात असे आम्हास वाढते.
अस्तु याचा पुढे विचार करूं.

loud, and those which are not
The former have got a special
name (Nigada) and the latter
have no name The opponent does
not see the argument and states
that the passage admits of one
interpretation only that all Ya-
jus are to be pronounced as in a
whisper We believe that the
opponent does not twist the pas-
sage, but interprets it in a na-
tural way The relative validity
of the two interpretations of the
passage as attempted by the Mi-
māṃsaka and his opponent will
be tested in the sequel.

४३ (पदार्थाचा) गुण
(समजण्या) करता व्यवहार
(असतो) (उ०)

४४ (निगद ही सज्ञा) स-
वाची (च) असें (हल्ले)
तर—(आ०)

४५ ऋग्मन्त्राच्या व्यवहा-
रावकाल (ऋग्मन्त्र निगद)
नव्हेत

१) जसा आम्ही पा व पनोचा वि
भाग केला आहे, तशीच रीति व्यवहा
रात विभाग पर पाची आहे वटां
तः—'या दियार्गी मा ह त्वा जेवापीला
बरीच, आणि त्या दियार्गी संन्य रास
जेवापीला परीच' पाचा अय जे मा
म्हण स पाची नव्हेत त्यांस एवें बरीच,
आणि जे संन्यासी आहेत त्यांस तयें
बरीच अशाच परीं निगद ह जे
पुनर्मन्त्र आहेत असें सिद्ध होत

२) पूर्वपक्षकार असें ह त्वा की,
जो माठथालें म्ह पाचा तो निगद असा
आम्ही बरील पचनाचा अर्थ पक्षक व
सु. मग ऋ मन्त्र मोठ्याम म्ह पा-
चा ह त्वा ऋ मन्त्र निगद आहे असा
अर्थ आ ही कर्क

३) आचार्य म्हणतात—“पूर्व-
पक्षकार बाबा, असा व्यवहार नाही
ऋ मन्त्रास पुनर्मन्त्र म्हणून कसें चालला
ऋग्मन्त्र ते ऋ मन्त्र, पुनर्मन्त्र ते पुनर्मन्त्र
ऋग्मन्त्र पक्षक आहेत, निगद पक्षक

43 A statement (is
made) for (describing) a
quality (of an object) (A
reply)

44 If (it be said that
the name) of all (Yajus
mantras is Nigada,) then
—(A doubt)

45 From the use of the
Rik mantras (they) are not
(Nigadas.) (The doubt re-
moved)

43. We have translated the
word *Vyapadesha* by a statement.
Its exact signification deser- a
examination as it is often used in
Indian philosophy. By *Vyapa-*
desha, commentators take a con-
versation or common life. They
say “in common life such a divi-
sion as we have mentioned is
often made.” For example “set
the Brāhmanas to dine here, and
set the Sanyāsins there.” This ne-
cessarily means that those Brāh-
manas who are not Sanyāsins are
to sit in this place and those who
are Sanyāsins are to sit in that
place. Thus the division of Ya-
jus into Nigadas and the rest is
made. This is the way commen-
tators interpret the sūtra. The
natural sense of the sūtra is at
once apparent.

44 The opponent states that
if the passage quoted and inter-
preted applies the name Nigada,
to those Yajus which are repeated
aloud then a Rik which is also to
be repeated aloud as stated in the
passage under examination is a
Nigada. This objection will be
removed in the sequel.

आहेत आणि वेदवाक्य आहे की, निगदाने यजन होत नाही, आणि ऋग्मन्त्रानेच यजन होते म्हणून वेदव्यवहाराकडे लक्ष घावे लागते आणि त्यावरून निगद म्हणजे यमुच आहेत”

इतका निगदाविषयी तदा पूर्वपक्षकारिते व आचार्यानी का केला याचा दिचार करणे योग्य आहे पूर्वपक्षकार शास्त्रातिपुण आहे, आणि वैदिक परंपरेच्या धरामध्ये शिखर मीमांसकावर कोट्या करणारा आहे निगद हा वेदभाग आहे असे मीमांसक मानतात. निगद हा यजुर्मंत्र आहे असे दाखवून निगदाची योग्यता मोठी आहे असे आचार्य स्थापिततात इतकी निगदाविषयी घडामोड होण्याचे कारण असे आहे की, ब्रम्हवादिजन जेव्हा झाले तेव्हा यज्ञाविषयी नानाप्रकारचे शास्त्रार्थ होऊ लागले जे जे शास्त्रार्थ त्यानी केले व जी जी वचने ते बोलले ती ती सर्व ब्राम्हणग्रथामध्ये परिगणित झाली नाहीत, म्हणून ब्राम्हणग्रथात ती लिहिली गेली नाहीत त्याची पुष्कळ वचने याज्ञिक लोकामध्ये चालू राहिली व बौद्धायनादि आचार्यानी जेव्हा श्रौतसूत्रे रचिली, तेव्हा निगदरूप वचनाच्या योगाने पुष्कळ यज्ञसंबंधी शास्त्रार्थाचा निर्णय होत असे त्या निगदरूप वचनाचा आपल्या सूत्री आचार्याना सग्रह करावा लागला असे काही निगद ब्राम्हणग्रथात आहेत, काही निगद श्रौतसूत्रात आहेत, व काही निगद परंपरेने चालत आलेले

45 Jaimini declares — Oh opponent, this is not the way people use the word *Rik* How can the *Rik*-mantras be classed with *Yajus*-mantras? The former essentially differ from the latter The *Rik*-mantias are verses, the *Nigadas* are prose-passages Besides a *Vaidika*-passage states that there cannot be a sacrifice, by means of the *Nigadas*, but a sacrifice can be offered by means of *Rik*-mantias Hence it is necessary to attend to the established *Vaidika* usage Hence the conclusion is that a *Nigada* is a *Yajus*

It is necessary in this place to consider the bearings of the discussion between Jaimini and his opponent or between the orthodoxy and the Buddhists The last were well-versed in the systems of thought as developed by the *Āchāryas*, and advanced arguments against the orthodoxy arguments based on the doctrines and principles recognized by the orthodoxy The *Mīmāṃsakas* admit that the *Nigadas* form a part of the *Vedas*. They seek to establish that the *Nigadas*, being *Yajus*, are essentially important. The reason why the *Nigadas* were made so much of, is that at the time of the *Brahmavādi* philosophers a variety of sacrificial principles was discussed. All their discussions and statements were not embodied in the *Brāhmaṇa*-literature Yet their dicta were recognized by the sacrificers, and found an important place in such sacrificial systems as *Boudhāyana-Shrouta-sūtra* which bases many sacrificial acts on the authority of *Nigadas*, because the *Āchāryas* would not dispense with them

आहेत अशी ही नि।वाची पद्धत्या आहे वेदांम वें अपरिगणित असून काही मन्त्र वैदिक आहेत असें प्रसिद्ध होते अशा या मन्त्रांची व्यवस्था या रायाची काय? अशी पंचाङ्गत पद्धती कांही आचार्य निगद वैदिक मन्त्र असें मानतात हेच पण पञ्चन आचार्यांवरती पूर्वपक्षकारांनी को री केली या काहीला दान तोंड आ हेत नि।व वैदिक ह्मणले तरी पंचाङ्गत अवैदिक म्हणले तरी पंचाङ्गत वैदिक म्हणले असता नि।व को।या वेदांत मोढापावे! अवैदिक ह्मणले असता नि।वाम्नां जी पण यमि चालतात ती वेदांम होतील अशी अडचण पाहून पूर्वपक्षकारांनी नि।वाची काय व्यवस्था करतात म्हणून आचार्यांस विचारिले नि।व यजुर्वेदांत मोढण्याकर तां आचार्यांस पुष्कळ ओढाव । करावी लाली नि।वासारसे मन्त्र वैदिक मानावे कीं नाहीं? आणि वैदिक मानले असता प्रची विद्या इ।मे तीन वेद यांत त्यांची योजना काठें करावी? असा वाद नि।वरानें जैमिनीच्या वेळीं झाला आतां तीन वेद आजून चार वेद झाले आहेत पण चवथ्या अय्यर्वेदोपे तर जैमिनीनें नाव देतील घेतले नाहीं मग अय्यर्वेद संहितेतील मंत्रांची जेवें ही इरा तेवें अय्यर्वेद इ।मचे काय करायाचें? आणि अय्यर्वेद इ।मसहि सोडून ।।यतिराप, नासिदापिन्यावि अय्यर्वेदार्थी उपनिषदे ही को ठीकठे चालण्याची? असून नि।व न जैमिनीच्या मताप्रमाणे ही सर्व वेदांम

Hence some Nigadas are to be found in the Brāhmaṇa literature and others, in the Śhrouta sūtras. Again, some Nigadas are handed down from generation to generation by oral tradition. It was well known to the Āchāryas that though not embodied in the Vedas, some Mantras deserved attention and were Vaidika. The question was—how are such Mantras to be accommodated? Some Āchāryas admitted that the Nigadas were Vaidika Mantras. The Buddhists took up such a statement or the admission of the Āchāryas and based an argument upon it—an argument in the form of a dilemma. There is a difficulty whether the Nigadas are considered Vaidika or non Vaidika. If the first alternative be accepted, the question is, to what Veda do they belong? If the last alternative be accepted all the sacrifices conducted in conformity with them would be non Vaidika. Hence the Buddhists boldly asked the Āchāryas what was the way in which their position in the recognized literature could be adjusted. It need not be stated that the Buddhists recognized no book or books as divine and inspired, at least before their degeneracy. The Āchāryas found it a hard work to establish that the Nigadas formed a part of the Yajur Veda. The point of the discussion as conducted at the time of Jaimini was—whether such texts as the Nigadas were Vaidika or not. If Vaidika, what was their place in the three-fold knowledge (the three Vedas)? Now-a-days the three Vedas have been expanded into four Vedas. But Jaimini does not mention even the name

सूत्राणि.

अथैकवाक्यत्वलक्षणाधिकरणम् ॥

अर्थैकत्वादेकं वाक्यं साकाक्षं चेद् विभागे स्यात् ॥ ४६ ॥

पदानि । अर्थ-एकत्वात्, एकम्, वाक्यम्, स-आकाक्षम्, चेद्,
विभागे, स्यात् ॥

पदार्थः । अर्थैकत्वात्=विषयैकत्वात् । साकाक्षम्=सापेक्षम् ॥

वाक्यार्थः । एकेनार्थेनैकं वाक्यम् । विभागे सापेक्षितं भवति ॥

भावार्थः । सूतस्यास्य द्वे दले स्तः । प्रथमदलेनाचार्यो वाक्य
लक्षयति । क्रियाकारकसाहाय्येनैकोऽर्थो येन ज्ञाप्यते तद् वा-
क्यम् । नानाभावनाश्चेतसि युगपदुत्पद्यन्ते । तासामेकैकासा-
माख्यातकारकाणि सहायभूतानि भवन्ति । यदेदं भावना
चेतस्युत्पद्यते तदाऽर्थैकत्वम् । अर्थैकत्वाद् वाक्यमित्याचार्योऽ-
भिप्रैति । द्वितीयदलेन तु नानाभावनानां चेतस्युत्पन्नानां यदा
परस्परसम्बन्धो वर्तते तदा सापेक्षमेकार्थत्वं प्राप्नोति । आख्या-
तकारकविशिष्टभावनानां भेदेऽप्येकविषयपर्यवसितं सापेक्षमेकं
वाक्यम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्तान्यामृगस्ये
जुष्टं निर्वपामि । तै. सं. १.१,४,२. आर्युर्ध्वज्जेनं कल्पतां प्राणो
यज्जेनं कल्पतामपानो यज्जेनं कल्पता व्यानो यज्जेनं कल्पता चक्षु-
र्ध्वज्जेनं कल्पता श्रोत्रं यज्जेनं कल्पतां मनो यज्जेनं कल्पता वाग्य-
ज्जेनं कल्पतामात्मा यज्जेनं कल्पतां यज्ञो यज्जेनं कल्पतां ॥ तै. सं.
१.७,९,१-२. ॥ स्योनं ते सदनं करोमि घृतस्य धारया सुशेवं
कल्पयामि । तस्मिन् सीदामृते प्रतितिष्ठ । ब्राह्मिणा मेधं सुमनस्य-
मानः ॥ तै. ब्रा. ३.७,९,२-३. ॥

आत्मा एकवचनलक्ष-
णविचार

४६ अथ एक असत्ता दृ-
ष्टेने एक वाक्य असे समजावे
वाक्यांत विभाग असून साकी-
क्ष जरी असेल तरी वाक्य एक
असे समजावे

आत्म असे म्हणजे भाग पडने वा
गर्वाचा वाक्यही विचार करावा निग
राक्षिषीं जो वाद साता त्याचे मातृ
इतराचे की वेदांमध्य बाह्यीक्या
मन्त्रांचे आणि वेदांचे त्या प्राह्मणाचे
परिमण्य भावांचे वाचा निर्गम वासा
वाग्विनीच्या अक्षय्य वीत वरिषदास नि
वरांभ अदृश्य नाही वाचादि वाच ही
मी विचार करावा

४६ वा वाचाची दान इति आहे
प्रथम र्ही ५४११५ इति वाच । वाचे
लक्षण फले आहे ५४११५
परास दृष्टावे । जेदां मुख्य विद्या
वाचान् अक्षय्य ही फलार्थे अथ पूर्ण
परतात तेदां परवाक्य होतें पूर्णव
दृष्टाव वाच । विद्यामध्य जीनावासा
व्या मावना ५४१५ परास होतात त्या
त्या प्रत्येक प्रत्येक मावनाचा पूर्ण वहेन
कल्पयित पूर्ण कियान् ५४१५ अक्षय्य
बगारी कातये सदस्य होतात अशी
मावना विद्यामध्य वाचन सत्ताही इति
अर्थक्य सिद्ध होतें अर्थक्याचा जे
म सत्ताही इति ५४१५ मावनाचे
असा आचार्याचा अभिप्राय आहे

46 THE SUBJECT OF THE
UNITY OF A SENTENCE.

46 A sentence is that
which expresses a thought.
It is complex if it consists
of parts (literally) from
the unity of sense, a sen-
tence, if there be a divi-
sion, it is correlative.)

of the Atharva Samhita. But
when the last is not admitted to
be worth notice it can be easily
seen that the Atharva Brāhmaṇa-
literature was simply ignored.
Hence such Vedic literature
as consists of Śaṅgapaśiśira or
Vāmanaśiśira can have no re-
cognized place whatever. Hence
it is remark that from the point
of view at least of Jaimini the A-
tharva-literature is non Vaidika.
All this deserves the attention of
our readers. The discussion as
to the Nigada is important in as
much as it was a strenuous effort
made by the Buddhists to put
down the pretensions of the or-
thodoxy which boldly stated that
it possessed revealed books.
It may be mentioned by the way
that the word Nigada is not men-
tioned by Pāṇini in his system
of grammar.

46 This sūtra consists of two
parts. In the first part a sen-
tence is defined. A sentence is
that in which the principal verb
with all its means dependent
upon it expresses a complete
thought. What is the expression
of a complete thought? A varie-
ty of thoughts rises at once in
the mind. Each of these thoughts
can be expressed by a verb with

सूत्राणि.

समेषु वाक्यभेदः स्यात् ॥ ४७ ॥

पदार्थः । समेषु=परस्परानाकाक्षेषु ॥

वाक्यार्थः । परस्परानाकाक्षेषु विषयेषु वाक्यभेदः ॥

भावार्थः । आख्यातकारकजनितानां चेतस्युत्पन्नानां नानाभावनानां परस्परसम्बन्धाभावे वाक्यभेदः ॥

आता, दुसऱ्या दलामध्ये साकाक्ष एक-
वाक्य म्हणजे काय याचें आचार्य वर्णन
करतात. जेव्हा चित्तामध्ये नाना भावना
एकदम उत्पन्न होतात आणि त्याचा
परस्परार्शीं संबध असतो तेव्हा सापेक्ष
एकवाक्य होतें प्रत्येक प्रत्येक भावनेचीं
क्रिया आणि वारके जरी भिन्न असतात,
तथापि त्या सर्व भावनापासून एकच
अर्थ उत्पन्न होतो म्हणून भावनाचें
परस्पर सापेक्षत्व असते, असा दुसऱ्या
दळाचा अर्थ आहे सूत्रात दोन पदे
विचार करण्याजोगी आहेत एक साकाक्ष
आणि दुसरे विभाग वाक्याचा विभाग
असला तरी ते साकाक्ष होते असें आ-
चार्याचें म्हणणें आहे याचा अर्थ
इतकाच की, वाक्य तर एक आहे,
परंतु त्याच्या पोटात स्वतंत्र निरनिराळीं
वाक्ये आहेत असे दिसते मग ही स्वतंत्र
वाक्ये समजावीं कीं सर्व मिळून एकच
वाक्य समजावें ? असा विचार करतेवेळीं
सारीं स्वतंत्र पोटवाक्ये मिळून एकच
स्वतंत्र वाक्य होतें, कारण जरी क्रियापद,
आणि कारकें याच्या योगानें वाक्य स्वत-
ंत्रसे दिसतें तरी ते स्वतंत्र नाही वाक्ये
दोन प्रकारची असतात शुद्ध वाक्य आ-

its means as expressed by the dif-
ferent cases When such a
thought is conceived by the mind,
the unity of thought is developed
When the unity of thought is ex-
pressed, a sentence is the result
This is the purport of the state-
ment of Jaimini as made in the
above sūtra In the second part,
a correlative sentence is defined
When a variety of thoughts rise
in the mind, and when they are
connected with one another, a
correlative or complex sentence is
the result Though each thought
has its verb and its appliances
independently expressed for itself,
yet all the thoughts connected
conduce to the accomplishment of
one and the same object Hence
in the case of a complex sentence
the thoughts are correlated This
is the purport of the second part
of the above sūtra There are
two terms in the sūtra deserving
special consideration the one
is Sākāṅkṣa, and the other is
Vibhāga Jaimini states that if a
sentence be divided, it is Sākāṅkṣa
or correlative The sense of
this statement is that though
there is apparently one sentence,
it really consists of many sepa-
rate sentences Now the question
is—are the last to be considered
independent sentences? Or do

वाक्यभेदाचा विचार

४७ वाक्ये सम असली
म्हणजे त्यांचा भेद मानावा

जि संयुक्त वाक्य शुद्ध वाक्याम ये मुख्य
विषयपद एक असून कारके शुद्ध पद
असतात. संयुक्त विषयवाची कारके
वाक्ये असतात उदाहरणार्थ अय
स्वप्न होइत 'हनुमानाच्या सहाय्याने
लोहकल्या ॥ हरिताशूर रामाने ध्यावून
न दुष्ट रावण युद्धात राहून मा-
रिला ' या वाक्यात विषयपदे, विषय
विशेषणे, कर्ता कर्म, करण समान
अपादान, अधिकार ॥ हे कारके ही शुद्ध
पदे आहेत आतां संयुक्त वाक्याचा
विचार "ब्रह्मा शुद्ध होत होत केव्हा
हनुमानाने साहाय्य केले आणि लोह
कल्या ॥ पदार्थ म्हणून ज्याच्या अंगी
शौर्य होतें अशा रामान तो ज्या रथावर
बसला होता तेव्हा ज्याप आया ॥ दुष्ट
होतें तो रावण मारला " या संयुक्त वा-
क्याम ये विषयपदे, विषयविशेषणे, कर्ता,
कर्म, करण, समान अपादान, अ-
धिकार ॥ हे पाहिले ही शुद्ध पद नाहीत
ती वाक्ये आहेत आतां एका वाक्याचा
भेद आहे ज्याच समवाक्य असें ज्ञानमान
म्हटले आहे, त्याचा विचार पुढल्या सूत्री
होईल

४० 'वाक्यम' असें सूचित
पद आहे त्याचा अर्थ वाक्याचा भेद
पुनरपि वाक्ये होत प्रत्यक्षी असें सां-
गितले पाहिजे वरील सूत्राच्या विवेक

NOW THE SUBJECT OF THE
DIVISION OF A SENTENCE
47 (Sentences) being
co-ordinate, their division
(is to be accepted)

they all consists into one sentence P
The last conclusion of this in-
vestigation is that all independent
sentences when so connected lose
their independence and constitute
one sentence because though their
cases and verbs are independent
so far as the interpretation of
different sentences in a complex
sentence goes yet the complex
sentence is one There are two
kinds of sentences: simple and
complex. A simple sentence is
that in which the principal action
is one only and the means of the
action are expressed by simple
words or phrases The means of
an action as expressed in a com-
plex sentence are sentences them-
selves The purport of the re-
marks will be plain from an
illustration—"Bravo Rāma from
a car easily killed wicked Rāvana
with the aid of Hanumān for the
good of the people in a little"
In this sentence all the means
and appliances of the action
kill are simple words that is,
all the adjectives, adverbs and
case-relations are expressed by
simple words Now an illu-
stration of a complex sentence—
"When a battle raged and when
Hanumān gave his aid, Rāma
who possessed courage who was
mounted on a war-chariot killed
Rāvana whose conduct was
wicked that the good of the peo-
ple might be accomplished In
this sentence the adjectives and
adverbs are not simple words
but are sentences themselves

संयुक्त वाक्यांत रामानें रावण मारला एवढच प्रधान वाक्य आहे, वाक्यांचीं सगळीं गौण वाक्ये संयुक्त वाक्यामध्ये प्रधान वाक्याचा आणि गौण वाक्याचा परस्परार्थी संबंध असतो. सम वाक्यामध्ये गौण आणि प्रधान असा भेद नसतो. साऱ्या वाक्याची सम योग्यता असते यास लौकिक दृष्टांत - “रामा आला, आणि दृष्टांत गेला, आणि ताऱ्या उठला ” या वाक्यांत जरी “आणि” या उभयान्वयी अव्ययानें संपन्न वाक्यविला आहे, तरी यामध्ये अमुक वाक्य मुख्य व अमुक गौण असे म्हणता येत नाही. सहितोद्वाहनादि ग्रंथांतून मीमांसक उदाहरणे घेतात. त्याचा अर्थ आम्ही करून दाखवितो, म्हणजे शुद्ध वाक्य, संयुक्त वाक्य, आणि सम वाक्य यांच्या निचाराचा वाक्यार्थमीमांसेत किती उपयोग आहे हे सहज समजेल. ते स (११, २, २) या मन्त्राचे भाषांतर. “देवीव्यमान सूर्यदेवतेच प्रसूतीकरता तुला, अश्विनाच्या दान वाहूनी पूजदेवतेच्या दोन हातांनी सेवन करण्यास योग्य अशा तुला, म्हणजे द्रव्याला, एकीकडे काढतो ” हा मन्त्र म्हणून दर्शपूर्णमासी इष्टीमध्ये हविद्रव्याचा निर्वाण करावाचा हविर्निर्वाण म्हणजे देवतेच्या उद्देशानें अग्नीत अपण करावाच जें द्रव्य ते अग्नी एकीकडे काढून ठेवणें आता ते स (१७, १, १-२) याचे भाषांतर “आयुष्य यज्ञानें प्राप्त होवो, प्राण यज्ञानें प्राप्त

There is again a third kind of sentences. It is called a Samavākya by Jaimini. This will be considered in the next sūtra.

47 The term Vākya-bheda is used in the sūtra. It means the division of a sentence. We have to state again that there are two kinds of sentences. In the foot note on the above sūtra, we have given an example of a complex sentence. The principal part of the complex sentence is Rāma killed Rāvana. The other parts are subordinate. In a complex sentence, the principal and subordinate parts are essentially connected. In co-ordinate sentences, the relation of subordination does not exist. All sentences are equal. Hence the word Sama (equal) is used in the sūtra. “Rāmā came, Kṛṣṇā went, and Tātṛyā stood up.” Though these sentences are connected by the conjunction *and*, yet the connection of some sentences being subordinate to one principal sentence does not exist. The Mīmāṃsakas quote from the Saṃhitā and Brāhmaṇa-works to illustrate this sūtra. We will translate the passages quoted so that the exegetical importance of syntactical division into simple and complex sentences on the one hand, and simple and compound sentences on the other may be appreciated. See the Taittiriya-Saṃhitā (I 1, 4, 2) “With the two hands of Pūsan and with the two arms of Ashvins, I consecrate thee (this portion) (as) prepared to (for) Agni for the appearance (birth) of the resplendent sun.” This text is used for consecrating the rice which are made into the sacrificial cake in the

होश, अपान पशाने प्राप्त होशो व्यस्य
 पशाने प्राप्त होशो, मेधेन्द्रिय पशाने
 प्राप्त होशो, भार्गविय पशाने प्राप्त होशो,
 मन पशाने प्राप्त होशो, वाणी पशाने
 प्राप्त होशो, आत्मा पशाने प्राप्त होशो,
 यज्ञ पशाने प्राप्त होशो " "प्राप्त होशो"
 पाषा अय माधवाचार्य असा दस्तान
 की "आप आपत्वा पामात्रिपरी तपर
 होशो " आता न मा (१७.५
 २-१) या मन्त्राये माधवा
 "हे पुरोडासा मुझे स्थान सु १११ मो
 परतो मुपाय्या भारेने सेवनया य अमे
 (स्थान) मो प्राप्त फलन येना ' या म
 न्त्राने पुरोडासावे स्थान तयार दाने
 आता पुढ पुराटाग मांडापावा " त्या
 अश्वत्थानामभ्ये धैर, प्रवेश कर ह
 तांडुल्या गाभ्या मुपसन्न राज्ञा त्या
 अश्वत्थानामभ्ये धैर, प्रवेश कर "
 हा संक्षेपेतील व मा ह । दील मन्त्रांचे
 मानांतर देण्याचे प्रयोजन मांड आहे
 मीमांसेतील उदाहरणे नवेमी यजुर्वेदातील
 असतात पर । यजुर्वेदामध्ये अण
 यु । ॥ १११ व मांचे पूर्वापर्ये वर्जन केले
 आहे आणि को त्यादि पशामभ्य
 अभ्यर्पु आ । ॥ १११ या या इत्यादि पश-
 लिम् पांचेच काम कर असले मा
 भवाचार्यांनी जे यजुर्वेदाचे मान्य केले
 आहे, त्यामध्ये त्यांनी माधव मन्त्रामध्ये
 पूजनीयसिद्धा विचार केला आहे या
 मार्गेन घेमाच्या सर गिह अनुष्ठान
 ते मार्गेन मय नीर समवासेत व त्यांचा
 आकार नीर लक्षात पाषा न्दधन आ
 मी मन्त्रांचे मानांतर दिले आहे लिखित

Danda Pūrnāṅgaśra. See the Taittiriya-Saṁhitā (I 7, 9 12) "Let life be obtained by a sacrifice. Let the vital breath (Prāṇa) be obtained by a sacrifice. Let the vital breath (Āpāna) be obtained by a sacrifice. Let the vital breath (Vyāna) be obtained by a sacrifice. Let the sense of sight be obtained by a sacrifice. Let the sense of hearing be obtained by a sacrifice. Let mind be obtained by a sacrifice. Let speech be obtained by a sacrifice. Let the soul be obtained by a sacrifice. Let a sacrifice be obtained by a sacrifice." The phrase to be obtained is interpreted by Mādhyama into "activity as to the performance of their respective functions." See the Taittiriya Brāhmaṇa (III 7 5 2-3) "Oh Puroḍāśa-cake I make thy seat comfortable. I render it fit for thee by dripping ghee." This text is used when a place is allotted to the Puroḍāśa-cake. Now a Puroḍāśa-cake is to be placed. Sit in the immortal seat enter. Oh thou marrow of rice be purgified and sit in that immortal seat, enter." The importance of giving the translation of these passages requires to be pointed out. All the passages that the Mīmāṃsakas quote are from the Yajur-Veda because it fully describes the functions of the Adhvaryu and his companions. In every sacrifice the greater portion of the work falls on these priests. In commenting on the Yajur Veda, Mādhyama takes care to point out the Mīmāṃsā bearing of every text. We have given the translation that the way for the correct knowledge of Mādhyama Śāyana's commentary may be

संयुक्त वाक्यात रामाने रावण मारला
एवढेच प्रधान वाक्य आहे, बाकीची
सगळी गौण वाक्ये संयुक्त वाक्यामध्ये
प्रधान वाक्याचा आणि गौण वाक्याचा
परस्परराशी सवध असतो सम वा-
क्यामध्ये गौण आणि प्रधान असा
भेद नसतो साऱ्या वाक्याची सम
योग्यता असते यास लौकिक दृष्टात -
“रामा आला, आणि छप्पा गेला,
आणि तात्या उठला.” या वाक्यात
जरी “आणि” या उभयान्वयी अ-
न्ययाने सवध दाखविला आहे, तरी
यामध्य अमुक वाक्य मुख्य व अमुक
गौण असे म्हणता येत नाही. संहिता-
ब्राम्हणादि ग्रंथांतून मीमांसक उदाहरणे
घेतात त्याचा अर्थ आम्ही करून
दाखवितो, म्हणजे शुद्ध वाक्य, संयुक्त
वाक्य, आणि सम वाक्य याच्या विचा-
राचा वाक्यार्थमीमांसेत किती उप-
योग आहे हे सहज समजेल ते स
(११, २, २) या मन्त्राचे भाषांतर.
“ देदीप्यमान सूर्यदेवतेच प्रसूतीकरता
तुला, अश्विनाच्या दान बाहुनी पूषदेव-
तेच्या दोन हातांनी सेवन करण्यास
योग्य अशा तुला, म्हणजे द्रव्याला,
एकोकडे काढतो ” हा मन्त्र म्हणून
दर्शपूर्णमासी इष्टीमध्ये हविद्रव्याचा
निर्वाप करायचा हविर्निर्वाप म्हण-
जे देवतेच्या उद्देशाने अग्नीत अर्पण
करायचा जे द्रव्य ते अग्नी एकोकडे
काढून देवणे आता ते स (१७, १,
१-२) याचे भाषांतर “आयुष्य
यज्ञाने प्राप्त होवो, प्राण यज्ञाने प्राप्त

There is again a third kind of sentences It is called a Sama-
vākya by Jaimini This will be
considered in the next sūtra

47 The term Vākya-bheda is
used in the sūtra It means the
division of a sentence We have
to state again that there are two
kinds of sentences In the foot
note on the above sūtra, we have
given an example of a complex sen-
tence The principal part of the
complex sentence is Rāma killed
Rāvana. The other parts are
subordinate In a complex sen-
tence, the principal and subordi-
nate parts are essentially con-
nected In co-ordinate sentences,
the relation of subordination does
not exist All sentences are
equal Hence the word Sama
(equal) is used in the sūtra
“Rāmā came, Kṛṣṇā went, and
Tātyā stood up.” Though these
sentences are connected by the
conjunction *and*, yet the connec-
tion of some sentences being sub-
ordinate to one principal sentence
does not exist The Mīmāṃsakas
quote from the Saṁhitā and Brāh-
mana-works to illustrate this
sūtra We will translate the
passages quoted so that the exe-
getical importance of syntactical
division into simple and complex
sentences on the one hand, and
simple and compound sentences
on the other may be appre-
ciated. See the Taittiriya-Saṁhi-
tā (I 1, 4, 2) “With the two
hands of Pūṣan and with the two
arms of Aśvins, I consecrate
thee (this portion) (as) prepared
to (for) Agni for the appearance
(birth) of the resplendent sun”
This text is used for conse-
crating the rice which are made
into the sacrificial cake in the

होव, अथान यशाने मास होवो, न्याल
यशाने मास होवो, नेत्रेद्रिय यशाने
मास होवो, धोत्रेद्रिय यशाने मास होवो,
मन यशाने मास होवो, वाणी यशाने
मास होवो, आत्मा यशाने मास होवो,
यश यशाने मास होवो "मास होवो"
पाचा अथ माभवाचार्य असा करवान
की "आप आपल्या कामाविषयी तत्पर
होवो " आता ते मा (१७, ५
२-३) या मन्त्राचे मातांतर
"हे पुरोडाशा, तुझे स्थान सुगन्धर मी
करतो गुणाच्या धारेनें सेवनये ५ असे
(स्यान) मी मास करून देतो " या म
न्त्राने पुरोडाशाचे स्थान तत्पर शते
अन्तां पुर पुरादारा मंडापाचा "त्या
अमृतस्थानामध्ये बैस, प्रवेश कर हे
तांडुळाच्या गंध्या, सुगन्ध हाऊन त्या
अमृतस्थानामध्ये बैस, प्रवेश कर "
या धर्तरेवरील व माण्डांतील मन्त्रांचे
मातांतर देण्याचे प्रयोजन मांड आहे
मीमांसतील उदाहरणे नहेमी यजुर्वेदातील
असतात कारण यजुर्वेदामध्ये अथ
गु. १॥१११ येथे यजुर्वेद पुराण वर्णन केले
आहे आणि कात्यायि वक्षामध्ये
अथर्व अग्नि त्याच्या शिवाज्याल व
* निज पांचेच काम कर असते मा
भवाचार्यांनी जे यजुर्वेदाचे मान्य केले
आहे, त्यामध्ये त्यांनी मायंक मन्त्रामध्ये
पुरभीमासिवा विचार केला आहे या
प्राचीन ग्रंथाच्या सार गि अतुल्य
ते मार्शल ग्रंथ नीर समवायेत व त्याचा
आकार नीर लक्षात पावा म्हणून आ
म्ही मन्त्रांचे मातांतर दिले आहे लौकिक

Darsha Pūrnāmāṣa. See the Tait
tirya-Saṁhitā (I 7, 9 1 2) "Let
life be obtained by a sacrifice. Let
the vital breath (Prāṇa) be
obtained by a sacrifice. Let
the vital breath (Apāna) be
obtained by a sacrifice. Let the
vital breath (Vyāna) be obtained
by a sacrifice. Let the sense of
sight be obtained by a sacrifice.
Let the sense of hearing be ob-
tained by a sacrifice. Let mind
be obtained by a sacrifice. Let
speech be obtained by a sacrifice.
Let the soul be obtained by a sa-
crifice. Let a sacrifice be obtain-
ed by a sacrifice. The phrase
to be obtained is interpreted
by Mādhava into "activity as to
the performance of their respec-
tive functions." See the Taittirya-
Brāhmaṇa (III 7 5 2-3.) Oh
Puroḍāśa-cake, I make thy
seat comfortable. I render it fit
for thee by dripping ghee." This
text is used when a place is allot-
ted to the Puroḍāśa-cake. Now
a Puroḍāśa-cake is to be placed.
"Sit in the immortal seat, enter
Oh thou marrow of rice be pro-
pitiated and sit in that immortal
seat, enter. The importance of
giving the translation of these
passages requires to be pointed
out. All the passages that the
Mīmāṃsikas quote are from the
Yajur Veda because it fully de-
scribes the functions of the Adh-
varyu and his companions. In
every sacrifice, the greater por-
tion of the work falls on these
priests. In commenting on the
Yajur Veda, Mādhava takes care
to point out the Mīmāṃsā bearing
of every text. We have given
the translation that the way for
the correct knowledge of Mād-
va Śāyana's commentary may be

सूत्राणि.

अथानुषङ्गाधिकरणम् ॥

अनुषङ्गो वाक्यपरिसमाप्तिः सर्वेषु तुल्ययोगित्वात् ॥ ४८ ॥

पदानि । अनुषङ्गः, वाक्य परिसमाप्तिः, सर्वेषु, तुल्य-योगित्वात् ॥

पदार्थः । अनुषङ्गः=वाक्यार्थपरिपूरणसमर्था पदानुवृत्तिः । सर्वेषु=(वाक्येषु) । तुल्ययोगित्वात्=तुल्यसम्बन्धात् ॥

वाक्यार्थः । अनुषङ्गेन वाक्यपरिपूरणम् । कुतः । सर्वेषु वाक्येषु तुल्यसम्बन्धात् ॥

भावार्थः । आचार्योऽनुषङ्गं लक्षयति साकाक्षपदानुवृत्त्या वाक्यसमाप्तिरिति । तुल्ययोगित्वादिति हेतुना तल्लक्षणं समर्थयति च । वाक्यसमुदाये कानिचिद् वाक्यान्वयपूर्णानि सन्ति । तत्राकांक्षासन्निधि-योग्यताबलेन याऽनुवृत्तिः कर्तुं युज्यते सोऽनुषङ्गः । अनुषङ्गस्तु बुद्धिस्थः सल्लौकिकपदाध्याहारादपकर्षादुत्कर्षाच्च च भिद्यते ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

यातै अग्नेऽयाशया रजाशया हंराशया तनूर्वर्षिष्ठा गन्धरेष्ठोऽग्रं वचो अपावर्धो त्वेष वचो अपावर्धो स्वाहा । तै. सं १.२, ११, २. ॥ चित्पतिस्त्वा पुनातु वाक्पतिस्त्वा पुनातु देवस्त्वा सविता पुनात्वाच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रुग्भिः । तै. सं १.२, १.२. ॥

वाक्यालां जसे वाक्यार्थमीमांसचे सिद्धात लातावयाचे तसेच वैदिक मंत्रासलावायाचे जसे तै स (१ १, ४, २) मन्त्रात एक वाक्य आहे कीं निरनिराळी वाक्ये आहेत ? असा पूर्वपक्ष होऊन हे एक वाक्य आहे असा निर्णय होतो पुन. तै स (१ ७, १, १-२) यामध्ये सारि निरनिराळी वाक्ये आहेत हे सम वा-

paved. The principles of exegetics apply equally to passages from profane as well as Vaidika literature, as in the passage of the Taittiriya-Saṁhitā (1 1, 4, 2) the question is asked whether it is a single sentence or different sentences. The question is answered, and it is declared that it is a single sentence. Again in the case of the passage (Taittiriya-Saṁhitā

४८ अनुपगाने वाक्यस-
माप्ति होते कारण निरनिरा-
ळ्या गौण वाक्यांचा एकसार-
खा संबंध असतो

वपार्थ परस्पर आदे ते मा (१
७, ५, ३-१) या संघात सपुष्प वाक्य
अमुन गौण व मुष्प वाक्याचा परस्पर
साक्षात्संबंध आहे वाक्यांतील सा
क्षात्संबंध म्हणजे काय हे पुढील सू
त्रावरून लक्षात येईल

४८ या सूत्रात दोन शब्द विषय
करावयाचे आहेत - एक अनुपग,
आणि दुसरा मुष्पयोगित वाक्याचा
असल्याने येथी कधी तेथी काही
पदांचा अपवाद करावा लागता हे
सर्वत्र निरित्त आहे काही पदे व
गौण लाक्षणिक अनुसृत वाक्यां
मोठ्या असतात अशा पदांचा अ
पवादाला लौकिक अपवाद असे सा
धिले जाताना परंतु या विरुद्धी वाक्य
रच पार्थीजी मोठ्यादे निरि काही
संदर्भ मधला केवळ अर्थसंपादिकता
पदांची व्यवस्था करता येणे आणि
व्यवस्था कल्प्यांतून पुढीचे समाधान
होत नाही वाक्यसमाप्ति परंपरा
करता जी पदांची अशी व्यवस्था क
रावी लागते तिचे नांव अनुपग असे
देखले आहे केवळ निरनिराळे शब्द
एका विरुद्धी मोठ्याने वाक्य होत
नाही अनुपगाने पुढील काही
तरी अर्थप्रद करता येईल असा
अर्थ त्या शब्दांपासून मिळाला

48 Words supplied by
logical sequence complete a
sentence for in all (subor-
dinato) sentences (there is)
equal relationship

(1 7 9 1 -) all the sentences
are separate and independent.
The last is an illustration of co-or-
dinate sentences (Samavākya).
The Taittirīya Brāhmaṇa (III
7 5 3) is a case of a complex
sentence and points out the rela-
tion between subordinate senten-
ces and a principal sentence.
The relationship called the Śākān-
kṣatra (correlation) will be ex-
plained in the next sūtra.

48 There are two terms in
this sūtra deserving attention —
the one is Anuvāga and the other
—Tulavogātra. In construing a
sentence it is often necessary to
supply some words. Some words
are omitted from a sentence on ac-
count of the popular usage.
When there are words which the
idiom or popular usage requires
to be supplied it is called a case
of popular Anuvāga. But when
without any reference to the
idiom or popular usage it is ne-
cessary to supply words to secure
logical sequence or the consis-
tency of thought and when the mind
is not satisfied without some
special logical adjustment, the
words supplied for completing
the sense of a sentence constitute
Anuvāga. A sentence does not
consist of mere words put to-
gether. It is necessary that the
words should make some sense—
such sense as can satisfy the hu-
man mind. Mere disconnected
words as go, free, one, town, or we can

पाहिजे उगीच जा, तू, काल, नाव, चाल, असे विस्त्रलित शब्द बोलल्याने किंवा लिहिल्याने वाक्य होत नाही शब्दाच्या अर्गा वाक्य उत्पन्न होण्यास तीन गुण असले पाहिजेत— एक आकाक्षा, दुसरा सन्निधि, आणि तिसरा योग्यता आता “पाणी” असे म्हटले आणि एक तात्पर्ये “आण” म्हटले तर हे वाक्य नाही हे इतके सुलभ आहे की, ते वाचकास सांगण्याची गरज नाही परंतु “आणायाचे” असे म्हटले असता काय आणायाचे, कोणी आणायाचे, केव्हा आणायाचे, कसे आणायाचे असे प्रश्न उद्भवतात अशा प्रश्नाविषयी जी बुद्धि उत्पन्न होते तीस आकाक्षा म्हणतात आकाक्षेचे वाक्याचे योगाने समाधान झाले पाहिजे हा पहिला गुण दुसरा गुण योग्यता आहे अग्नि अगावर टाकल्याने शरीर गरम झाले असे म्हणणे सममत नाही. कारण मनुष्याच्या बुद्धीमध्ये अमुक पदाचा अमुक अर्थ असावा, आणि अमुक अर्थापासून अमुक कार्य न्हावे असा दृढ संस्कार असतो अशी संस्कारयुक्त जी बुद्धि तिचे समाधान करणारा जो गुण त्यास योग्यता असे म्हणतात या योग्यता, आकाक्षादि धर्माचे न्यायशास्त्रात विशेष निरूपण केले आहे याचा आम्ही न्यायशास्त्राची चिंतनिका करताना पूर्ण विचार करू या निरूपणावरून तुल्ययोगित्व या पदाचा अर्थ सहज होतो निर-

not make a sentence Words can form a sentence when they possess three properties the first is *Ākāṅkṣā*, the second juxtaposition, and the third *Yogyatā* When the words—to be brought are pronounced, the questions are naturally asked—what is to be brought? by whom is it to be brought? The state of the mind in which such questions are asked, is called expectancy (*Ākāṅkṣā*) A sentence must satisfy the mind in the state of expectancy “His body was cooled when fire was sprinkled upon it” Such a statement is simply impossible It does not fulfil the condition of compatibility (*Yogyatā*), for the human mind is accustomed to associate a notion with a certain word The property of a statement which satisfies the human mind in this condition is called compatibility (*Yogyatā*) We have not explained the principle of apposition, for it is so easy *Bring* pronounced now, *me* an hour after, and *water*—in two hours more, can not make any sense The system of philosophy known as *Nyāya* fully discusses the properties called *Ākāṅkṣā*, *Sannidhi* and *Yogyatā* We will return to this subject when we interpret *Nyāya*-philosophy The information we have given explains the signification of the term *Tulyayogitva* as used in the *sūtra* The co-ordinate relationship of different sentences to one another is *Tulyayogitva* *Anusāṅga* is based on the notions of *Ākāṅkṣā* (expectancy) and *Yogyatā* (logical compatibility). The translation of the *Vārtika* texts will explain the way in which *Anusāṅga* is brought to

निराध्या वाक्याया परस्परसंज्ञा साक्षा
 न संभव इहाने तुल्ययोगित्व अनु
 बंध इहाने आकांक्षा आणि ये पता या
 शोहोची मिश्रून एक सज्ञा असे
 अनुमान होत अनुबंध वसा प्यावा
 हे वेदमन्त्राच्या माननिराकरण सहन
 लक्षात घेईल "हे अग्ने तुझी जी
 लोह हात निज गरी, (आणि) रज्ज्या
 मध्ये निज गरी, (आणि) सोप्यामध्ये
 निज गरी तनु, (आणि) अतिराग रज्ज्"
 (तापलेल लोह इ, किंवा कवे किंवा
 सोनें यामध्ये—माषण । इतराचा असा
 अर्थ करतो) "गृहेमध्ये अस गरी तनु ति
 प्या योगाने उभे वाणी मी नारीसरी
 केली, मनाला संताप कर गरी वाणी मी
 नारीसरी केली त्या गुहा माझा होम
 अपण असा." ते स (१२११,
 २) यामध्ये "तुझी जी लोह हात
 निज गरी, रज्ज्यामध्ये निज गरी, आणि
 सोप्यामध्ये निज गरी तनु हे तीन निर
 निराळे मन्त्र आदेश असे वेदमन्त्रकार
 मानतात पहिल्या मन्त्राचा अर्थ पूर्ण
 करण्याकरता तनु हा तृतीय मन्त्रापासून
 शब्द घ्यावा लागतो पुनः दुसऱ्या
 मन्त्राचा अर्थ पुरा करण्याकरता 'हे
 अग्ने, तुझी जी तनु इतकी पर्वे पाह
 त्या मन्त्रातून घ्यावी लागत आणि
 तिसऱ्या मन्त्राचा अर्थ पूर्ण कर याकरता
 "हे अग्ने तुझी जी" इतकी पर्वे
 पहिल्या मन्त्रातून घ्यावी लागत अशी
 पर्वे वास्तविक इच्छाची विच्छेद फिरवून
 अर्थ कोणी करित नारीत । इतक
 मनामध्ये अर्थाचे स्मरण होत

bear "Oh Agni, I offer my
 sacrifice to thee. I o ^{came}
 (literally killed off) (my) harsh
 tongue I overcame (my) ven
 tious tongue by thy body latent
 in iron (literally sleeping in iron)
 latent in silver latent in gold—
 (thy body oldest and lying in a
 cave) A cave is the transla
 tion of *Gahrara* in the original.
 Mādhyama interprets *Gahrara* into
 heated iron silver or gold See
 the *Taittiriya Samhitā* (I 2 11
 2.) With regard to this text
 commentators consider that the
 three epithets of Agni "latent in
 iron, latent in silver and latent
 in gold" to be three different
 sentences In order to complete
 the sense of the first sentence
 the words (thy) body" require to
 be supplied from the third sen
 tence Again to complete the
 sense of the second sentence
 the words "oh Agni," from the
 first and which (thy) body
 from the third sentence are to be
 supplied Again to complete the
 sense of the third sentence the
 words "oh Agni" are to be sup
 plied from the first sentence It
 is true that the words are never
 transferred backwards and for
 wards when a passage, like the
 one under consideration, is read
 and understood, for the mind na
 turally apprehends the sense and
 unconsciously as it were, ar
 ranges the words as they suit its
 power of seeing logical sequence
 This power of the human mind
 is called *Anusanga* in the sūtra.
 We will re-write the text with
 such words as the particular lo
 gical power of the mind sup
 plies — Oh Agni (that thy
 body) which (is) latent in iron
 (and) oh Agni, (that thy body
 which (is) latent in silver (and)

सूत्राणि.

व्यवायान्नानुषज्येत ॥ ४९ ॥

पदानि । (सर्वेषु) व्यवायात्, न, अनुषज्येत ॥

पदार्थः । व्यवायात्=व्यवधानात् ॥

' वाक्यार्थः । यत्र वाक्येषु व्यवधानं तत्रानुषङ्गः कर्तुं न शक्यते ॥

भावार्थः । व्यवधानमनुषङ्गस्य प्रतिबन्धकम् । पुनः । ' एकस्मिन्
वाक्ये यानि प्रतिपदोक्तानि पदानि तेषामेवानुषङ्गः । अन्यत्रा-
नुषङ्गस्थाने लौकिकवाक्यशेषो भवति ॥

अनुसधेयानि वेदवाक्यानि ॥

सं ते प्रागो वायुना गच्छता ऋस यज्ञत्रैरङ्गानि स यज्ञपतिरा-
शिषा । तै. सं. १. ३, ८, १ ॥

यास अनुषंग म्हणतात अनुषंगाचे यो-
गानें घेतलेलीं पदं कौसामर्थ्ये घालून
आम्हीं पुन एकदा मन्त्र लिहून दाख-
वितो " हे अग्ने ! तुझी जी लोखण्डात
निजगारी (तनु), (आणि) (हे अग्ने !
तुझी जी) रय्यामध्ये निजगारी (तनु)
(आणि) (हे अग्ने ! तुझी जी) सो-
न्ध्यामध्ये निजगारी तनु, (आणि) अ-
तिशय दृढ, (तापलेलें लोखण्ड, किंवा
रुपे किंवा सोनें यामध्ये) असणारी तनु,
(तिच्या योगानें) उग्र वाणी मी नार्हशी
केली, मनाला सताप करणारी वाणी मीं
नार्हशी केली, त्या तुला माझा होम
अर्पण असो " आता तै स (१ २,
१, २) या मन्त्राचा अर्थ क-
सायाचा " ज्ञानाचा पति (मन) तुला
पवित्र करो, वाणीचा पति (सरस्वती)

oh Agni (that thy) body (which
is) latent in gold (and) thy body
oldest and lying in a cave, -(by its
power) I overcame (my) harsh
tongue, (by its power) I over-
came (my) vexatious tongue
Into thee I offer my sacrifice "
We will translate the text (I 2,
1, 2) " Let the lord of knowledge
(mind) purify thee Let the re-
splendent sun purify thee, by
the bundle of unbroken grass, by
the rays of the sun establishing
the world " This is the original
text literally translated It con-
sists of three sentences, each re-
peating the verb purify The
means of this action is mentioned
by the instrumental case at the
end of the third sentence The
human mind is *naturally* led to
connect the instrumental case
with the verb as it is thrice repeat-
ed This power of the mind is
called Anusanga

आता व्यवधानामुळे स-
वध तुटतो हा विचार

४९ व्यवधान असले की,
अनुपग होत नाही

मुला परिस्र करो इतीप्यमन सय मुला
परिस्र करो, न मुलेत्या समाप्या मुदीर्न
जातात्या स्यातन परात्या सुपाप्या
पिरा।ना "असा मळ मख आहे पात
सीन वाक्ये आहेन मयत वापयामभ्य
"परिस्र करो" म परिस्र करो अस
क्रियापठ आसि आहे आणि या क्रियाचे
साधन विस-य, वाक्या या शक्ये दताया
विमळीने दा विल आहे तरी ह कि
येचें साधन तिहा क्रियां ऐ लाव पावी
मनु पावी पुदि सहजच होते

४९ मागील सूत्रात अनुपगाचा
अंडुर मुदीमप्य उत्पन्न होतो असें दा
नविले आहे आता ज्या वाक्याम प
असा मुदीमप्य सहज अंडुर उत्पन्न
होऊन वाक्याची परिचमाति पर पाक
रतां मुदीमप्य अर्थाचे रडुर होत
नाही, त्या ठिकाणी अपुग वाक्याची
परिपूर्ति करती करावी असा विचार
चालला आहे वाक्य तर अपूर्ण
आहे, त्याची परिपूर्ति करण्याकरिता
को ते पद घालावे ह सहज समजत ना
ही, आणि ते पद वाक्यांतहि अडळत
नाही मग सहजच असें पद बाहेरचे
घालावे लागते आणि वाक्य पूर्ण, करावे
लागते असा बाहेरच्या पदचा अभ्या

NOW THE SUBJECT OF THERE
BEING NO ANUSANGA WHEN
WORDS OR PHRASES IN
TERVEVE.

49 There cannot be
Anusanga in case of inter-
vention.

49 In the last sūtra, we have
stated that the Anusanga as de-
fined by Jaimini is a logical or
rather exegetical power of the hu-
man mind. Jaimini in this
sūtra discusses the way in which
a sentence is to be completed, a
sentence on which such a power
of the mind cannot bear and the
sense of which the mind
naturally does not complete.
The question is the completion of
an incomplete sentence by sup-
plying words. But what words
are to be supplied is not easily
seen. The words are not to be
found in a sentence. Hence words
necessary for completing the sense
of a sentence are to be introduced
into it. The introduction of
words, by the reader not
in the text under considera-
tion and the completion of the
sense of the sentence by supply-
ing words of his own constitutes
a case of popular ellipsis. See
the sūtra (L. 4 29) on the
subject of popular ellipsis or Lou-
kika Vākyaśaṁ. The question
again, is raised—what is the dis-
tinction between a case of
Anusanga or exegetical power
of the human mind and popu-
lar ellipsis. In the former case
the connection of words with one
another as based on expectancy
(Ākāṅkṣā) is essential—jux-
taposition of words as based on

हार केला की, त्यास लौकिक वाक्यशेष
असें म्हणतात लौकिक वाक्यामध्ये
आणि अनुषंगामध्ये असा भेद आहे
लौकिक वाक्यशेषाकरिता (१४, २९)
सूत्र पहावे. आता अनुषंग कोठे करावा,
आणि लौकिक वाक्यशेष कोठे करावा
याविषयी विचार केला पाहिजे अ-
नुषंगामध्ये परस्पर पदांची आकाक्षा
असली पाहिजे ती पदे परस्पर सव-
धाने जवळ असली पाहिजेत म्हणजे
त्याच्यामध्ये व्यवधान उपयोग नाही
आकाक्षा म्हणजे काय याचा आर्हा
पूर्वी विचार केलाच आहे पदे परस्पर
जवळ असली म्हणजे त्यामध्ये आ-
नर्तय हा धर्म उत्पन्न होतो सवधाने
तीं परस्पर जवळ असली पाहिजेत म्ह-
णजे वास्तविक ती जवळ नसली तरी
चालेल सवधाने मात्र पदे जवळ क-
शीं असतात हे उदाहरणावरून लक्षात
येईल. “ज्याने फार अध्ययन केले
आणि लोकहितार्थ पुस्तकसंग्रह केला
त्याने विद्वज्जनावर उपकार केला असे
कोण म्हणणार नाही ? ” या वाक्यात
“ज्याने ” हें पद “केला आहे ” या
क्रियापदाचा कर्ता असल्यामुळे ते “पु-
स्तकसंग्रह ” या पदाच्या जवळच आहे
अनुषंगाच्या योगाने “ज्याने ” हें पद
“केला आहे ” या पदाच्या जवळ
आहे असें सासते पण वास्तविक ते
जवळ नाही मध्ये “फार, अध्ययन,
केले ” इत्यादि पदे आली आहेत त-
थापि तीं मध्ये आलेली पदे मध्ये नाहीत
असाच मनामध्ये संस्कार उत्पन्न होतो

their relation to one another is
also essential—such juxtaposi-
tion as does not admit of any
parenthetical words or phrases
intervening We have explain-
ed what *Ākāṅkṣā* or the power
of the mind called expectancy
is The property juxtaposition
of words or phrases—is call-
ed *Ānantarya*. Juxtaposition
need not be real . one word need
not be actually near another , but
it is essential that one word
should be near another so far as
their relationship and dependence
are concerned The adjuncts of a
word—the words or phrases which
enlarge its sense—are never consi-
dered to intervene. An illustra-
tion will simplify the observations
we have made Let us take the
following sentence “Who will
not say that he who has studied
much and made a collection of
books for the good of the people
has obliged the learned ? ” In this
sentence, the word *who* is the no-
minative to *has made* and is near
the phrase—“a collection of
books ” On account of *Anusanga*
or exegetical relationship, the
word *who* is seen to be near *has*
made, but it is not really near it.
The sentence “who has studied
much” intervenes But yet the
intervening sentence is not re-
cognized by the mind to inter-
vene We will proceed to
the examination of *Loukika Vāk-
yashesa* or popular ellipsis We
will translate the Vaidika texts
which are used in anointing the
animals with clarified butter in an
animal-sacrifice “Let thy breath
unite with the air Let thy limbs
unite with the gods Let the
the lord of the sacrifice unite
with the blessing ” In interpreting

આત્મ લૌકિક વાક્યરોપાવા વિષાઃ કૃત્
 યા આશી સ્થાન સુખામાર્ગી રિલેલ્યા મ
 શ્વાર્ષે મત્તાંસરકલ્પ શાન્તિતો યા મશ્વા
 યા વિનિયોગ પુપ્તમમ્યે પરૂલા સુપ
 રાનૂન સમ્પાત વરવે રેયો દાતા “સુ
 દ્વા માગ વાપૂશી જાઝન મિટ્ટા સુત્તો
 ઈર્ગે પચપાસી જાઝન મિટ્ટે દે
 આણિ પચનતિ આશીરોદશી જાઝન
 મિટ્ટે દે ” યા મશ્વાવા અર્ચ પરવાના
 માવજાવધીની યજ્ઞ ગૃહજે પામિરોપ
 વ્યસા અર્ચ રેલા આદે આ શંસ અર્ચે વા
 રેલે યી, ત્યાવા અય ‘ રેવ ” અસાના,
 ફાર / ખગેશંત યાપ ધાર્યપ ‘યમની-
 વ” હાજે “પૂજાપો ય” અસાઅર્ચે કરતાવ
 આા હે વિરોપગ રેજાસ લાવતાવ યા
 મશ્વાર્ષે લીન માગ આદેલ ત્યાંત
 ન્તીય માામમ્યે પચમાનાલા આશીરોદ
 મિટ્ટાવા યાર્ચે જગન અમૂન પહિલ્યા
 આણિ દુસ-યા માર્ગી મારલેલ્યા પરૂર્ષી
 ઈર્ગે યોદે જાતાવ યાર્ચે વર્ણન આદ
 રેહન પહિલ્યા માાવીલ કિયાપદ
 અનુપાવે યોગાને રતીય મમાત યેત
 નાહી વિસ-યા માગાવા અય પુરા
 કર પાસતા વાક્યરોપ કરાવા લાગતો
 પુન મશ્વામ્યા દુસ-યા માામમ્યે અનેક
 વચની કિયાપદ ઘાલ્લવે લાગતે, આણિ
 વિસ-યા માામમ્યે પુન એકવચની
 કિયાપદ ઘાલ્લવે લાાવે જશા અનેક
 અઠવણી વલ્પજ હોવાત, અર્થે મામ્ય
 વાર વર્ણન કરતાવ

this passage Mādharma gives the meaning of Yajatra as the name of a sacrifice. We believe it means a god for Śhvara himself in his commentary of the Rig Vedam says that Yajatra is Yajaniya or fit to be worshipped and is applied to a god. The text we have translated consists of three parts—the first two parts show where the parts of the sacrificial animal go after its being killed and the third mentions the blessing given to the sacrificer. The verb in the first sentence cannot be transferred to the third because a plural verb is required in the second sentence, and in the third sentence, a singular verb is required. This is not a case therefore of Anusanga on account of these difficulties. Hence it is a case of ellipsis. To complete the sense of the third part the ellipsis requires to be supplied a plural verb requires to be inserted in the second part. A singular verb is to be supplied in the third part. Commentators point out these difficulties of interpretation and maintain that the principles of what is called Anusanga are *anvanti* !

उपसंहार.

SUMMARY.

या पादात मीमांसकदृष्ट्या कर्म म्हणजे काय याचा विचार झाला आहे त्यात कर्माचा विभाग प्रधान व गौण असा केला आहे असा जो मीमांसकांनी विभाग केला त्यावर पूर्वपक्षकारांनी कोट्या काढल्या कारण बुद्धिवाद करणाऱ्या बौद्ध लोकांस अमुक कर्म लौकिक व अमुक कर्म वैदिक, किंवा अमुक कम प्रधान व अमुक कर्म गौण असा विभाग मुळीच इष्ट नव्हता बौद्ध लोक यज्ञयागादि कर्म स्वर्गाचे साधन नाहीत असे उघड प्रतिपादन करीत या बौद्ध लोकांचे खण्डन करताना कर्म प्रधान व गौण असे म्हणजे मीमांसकांस बरे पडे कारण प्रधान कर्मच काय ते वैदिक कर्म आहे आणि स्वर्गादिकांचे साधन आहे इतक्यावर कटाक्ष टाकून वादविवाद चालविला म्हणजे सहजच वादविवादाचा सकोच होईल या विषयाचा पूर्ण विचार आम्हां ६, ७, ८, सूत्रांच्या टिपात केला आहे सुद्धा पूर्वपक्षकारांनी प्रयज म्हणून इष्टांचे अंग आहे त्याचे उदाहरण घेतले आहे उदाहरणार्थ दर्शपूर्णमासी ही इष्टि सर्व यज्ञाची प्रकृति आहे ह्या इष्टाचा आकार सर्व यज्ञाचे मूळ आहे तिजमध्यें प्रयजहोमाची काय योग्यता ती दाखविली म्हणजे या पादात जो वादविवाद केला त्याचें स्वरूप नीट लक्षात येईल तुपाच्या पाच आहुति दशपूर्णमासीमध्ये अग्नीस देतात दर्शपूर्णमासीत मुख्य आहुति ज्या चायाच्या

In this chapter, the nature of an action as recognized by the Mīmāṃsakas is considered. An action (Karma) is divided into two classes principal and subordinate. The Buddhists opposed this division, because they could not recognise actions sacred as distinguished from secular or actions principal as distinguished from subordinate. The Buddhists openly declared that a sacrifice is not the means of obtaining Heaven. In refuting these Buddhists, the Mīmāṃsakas found the division of actions into principal and subordinate to afford some advantage, for they could narrow the discussion by confining it to what are called principal actions which alone are Vaidika and the means of obtaining Heaven. We have examined this part of the discussion in the foot-notes to 6, 7 and 8 sūtras of this chapter. The Buddhistic opponent purposefully mentions Prayāja—a part of a sacrifice. We must illustrate this point of the discussion. The sacrifice called Darśa-pūṇamāśī is the model, the form of all sacrifices. The bearings of the discussion in this chapter would be easily understood if the place and importance of the oblation called Prayāja be pointed out. Five times ghee or clarified butter is thrown into a sacred fire. The principal oblations in the Darśa-pūṇamāśī-sacrifice are those of the rice-cake called Puroḍāśa. We will describe what Puroḍāśa or sacrificial rice-cake is in the sequel. This oblation is a principal action. Prayāja-oblations

त्या पुरोडाशा या हान तांदुळाच्या
भातराच्या असताना पुरा।।।।। वसा
हतात याचे वर्णन आ. ही पुढे गुरु
पुराहाराची आहुति वने त प्रधान कम
प्रधान या आहुती या मुख्य प्रमाण अग
आहूत असें प्रमाण इतिमर्थे वही
एक आहुति प्रधान प्रमाण होतात आणि
बाकी सर्व याची अंगे होतात पुढे
प्रत्यक्ष असा इह प्रमाण प्रमाण फी,
देवतांची जी स्तुति होत त प्रमाण अंग
आहूत आ.।।।।। वास्तविक वाहता मो
भासकरहता देवतांची स्तुति ही प्रधान
आहूत ही स्तुतारसे प्रधान फी गौण हा
वाद या वाहता मोण्या निरुत्तरे झाला
आहूत (२१, ११-२०) प्रमाण वाहता
चाय आणि वैदिकाच्या यांनी परंपरावर
ण्या पोहोचल्या त्या लक्ष वे घाले
म्या आहूत देवतांचे वैशेष्य ॥ १३ नि
होते म्हणून स्तोत्रे तिचा शस्त्रे ही गौण
आहूत देवता या गुणी आणि स्वल्पा
ति हे त्याचे गुण जो गुणी त्याची
यो यता ॥ ११ प्रमाण मोठी आहूत म्हणून
ण्या स्तोत्रास्त्रादिप्रमाण देवतांचे गुण
वर्णन होतें, ती गौण, व देवता याच
मुख्य, असें वैदिकाचार्यांचे ह।।। पटल
परंतु वैदिक परंपरेप्रमाणे मन्त्र याच काय
त्या देवता मग सद्मन्त्र स्तोत्रास्त्रादि
मन्त्र मुख्य असें वैदिक आचार्यांचे म्ह-
णार्ण पटल या वागविवागवर्णन वैदिका
चार्य मूर्तिज्ञा करित आणि वैदिक आ-
चार्य तिचा निष्पन्न करून यथायथादिच
मुख्य प्रमाण हें स्थापन करित अस
दिसते हा वाद होता होता प्रमाण।

are a part of this principal obla-
tion. Thus in every sacrifice some
oblation is principal and the rest
are subordinate. On this illus-
tration the Buddhistio opponent
builds an argument and insists
that the praises of gods are only a
subordinate part of a sacrifice.
But the Mīmāṃsakas consider the
praises of gods to be principal.
Thus the discussion whether the
praises of gods as sung or recited
were principal or subordinate was
originated. See (II 1 13-9) and
trans. The arguments of the Bud-
dhists and the Mīmāṃsakas—the
adherents of the Vaidika polity—
are historically important. As the
prose passages repeated or verses
sung simply describe qualities of
gods, they are subordinate. The
gods are principal as they are
qualified. The qualified or the sub-
stratum of qualities is more impor-
tant than mere qualities. Hence
the gods are more important than
their praises. But the Mīmāṃsakas
consider the praise to be their
god himself. Hence they insist
on the praises being principal.
This discussion warrants the in-
ference that the Buddhists wor-
shipped idols, and that the Mīmāṃsakas or the adherents of the
Vaidika polity condemned ido-
latry and insisted upon the per-
formance of sacrifices in their
stead. The discussion naturally
introduces the examination of
certain exegetical principles such
as the transference of words back
wards and forwards. When in
the course of the discussion, it
was stated that the Mantras were
principal, it was necessarily asked,
—what are these Mantras? and
what is their nature? In answer-
ing these questions, the Mīmāṃ

अपकर्ष उत्कर्ष म्हणजे काय याचाहि विचार झाला मग वाद होता होता मन्त्रच मुख्य अशी जेव्हा कोटी निघाली, तेव्हा मन्त्र म्हणावेत तरी कशाला असा विचार उत्पन्न झाला या विचारसंबंधाने आचार्यांनी वेदाचा मन्त्र आणि ब्राम्हण असा विभाग केला मन्त्राचे लक्षण केले. मग ब्राम्हणाचे लक्षण केले ऋग्वेद तो कोणता, यजुर्वेद तो कोणता, सामवेद तो कोणता, याची लक्षणे केली अथर्ववेदाचे मुळीच नाव घेतले नाही हे तर काय ? परंतु आश्वलायन बौद्धायनादि आचार्यांच्या वेळी यज्ञयागादि फार होत असत. त्या वेळी निगद म्हणून काही मन्त्र प्रसिद्धीस आले, व ते यजुर्वेदात मोडू लागले जैमिनीच्या वेळी यजुर्मंत्रामध्ये आणि निगदामध्ये भेद मुळीच मानित नव्हते असे असताहि पूर्वपक्षकारांस निगदमन्त्राना यजुर्मंत्र म्हणजे पत्करेना असो आताचे अद्वाजड लोक कोणताहि संस्कृत ग्रंथ असला म्हणजे तो पूज्य असे मानतात परंतु जैमिनीच्या वेळी निगदासारखे गुहीत मन्त्राहि पूज्य मानावेत की न मानावेत याविषयी वादविवाद होत असे अस्तु मन्त्र अमुक, पूज्य मन्त्र अमुक असे ठरले नंतर मन्त्राचा अर्थ तरी कसा करावा हा विचार चालू झाला अर्थ करताना एका वाक्याचे तुकडे पाडून घेतले, म्हणजे वाक्यभेद करू नये, असा सिद्धांत मीमांसकांनी केला हा सिद्धांत जरी प्रथमदर्शनी अतिशय सुलभ वाटतो, तरी याची योग्यता फार मोठी

sakas divided the Veda into Mantras and Brâhmanas, and defined the former and the latter as well as the Rig-Veda, Sâma-Veda and Yajur-Veda But the Atharva-Veda is not mentioned This is nothing At the time of the Âchâryas like Boudhâyana and Âshvalâyana, when sacrificial activity predominated, Mantras called Nigadas attracted attention, and began to be included in the Yajur-Veda. At the time of Jaimini, the Nigadas were not distinguished from the Mantras of the Yajur-Veda Yet the Buddhistic opponents did not admit that the Nigadas were to be included in the Yajur-Veda. The discussion between the Buddhists and the Vaidika orthodoxy on the subject of the Nigadas is interesting, for it shows how the sacred scriptures were scrupulously watched and how no addition could be made to them. Now-a-days any Sanskrit verse is easily recognised as a part of the sacred scriptures The discussion determined the extent of the sacred scriptures, and only particular Mantras were to be recognised as sacred. The next question was

how were these Mantras to be interpreted? The Mîmânsakas did not recognize the division of a sentence as proper The statement of the individuality of a sentence as an exegetical principle does not appear to be sufficiently important at first sight, but in applying it, it develops a variety of important rules. It is necessary to examine what is called Anusanga which is used in three senses which are likely, therefore, to be confounded. An Anusanga is a case of con-

आहे ५।। पाषो योजना यत्नांना
पाषे माना आकार होतत. एवें
अनुप॥५। योडा विचार घेला
पाहिजे अनुप॥५। ये तीन अर्थ आहेत,
इत्यान त्याविषयी घोंगळा पटण्याचा
संभव आहे अनुपग ६ जे काय ।
ज्यात मम सहजप आपल्या आप-
णच शब्द पुरवून वाक्याच पुरा गर
में ता वाक्याचा प्रकार हा अनु-
प॥५। एक अर्थ मनाची जी शक्ति
असा शीडीने अय पुरा करते, त्या शक्ती
चें नांव अनुपंग ज्या शास्त्राप्रमाणें
वाक्याचा विचार होऊन वाक्यार्थ
पूर्ण कर याकरतां शब्द वाक्यांत पुरवितां
येतात, त्या शास्त्राच हि नांव अनुप ।
आहे हा अनुप॥५। तिसरा अर्थ
अनुपंग ६ जे मनाची शक्ति काय ।
वाक्यार्थ करते वेळीच या शक्तीचा उप-
योग होतो काय । अभ्यासविशेषामध्ये
मनाच्या ज्या शक्ति किंवा क्रिया भरल्या
आहेत, त्यांतील को ।।या क्रियेची किंवा
शक्तीची इत्ता संयम मानावाचा । अ-
भ्यासविशेषा सर्वगर्भे या मनाची यो-
ग्यता मारी आहे अनुप॥५। मान-
सिक शक्तीचें कोणी अर्वाचीन पंडितांनीं
कोरें वर्णन केलेले असेल मदींसे वाढत
व्यापि सूर्यांत अनुप॥५। जसे वर्णन
केले आहे तरी मनुष्याच्या मनाची
मेहेमी प्रगति असते मनुष्याचें मन
इत ते विचार किंवा तत्त्वोपर शब्द वा-
क्यात धाळून वाक्यार्थ पुरा करून घेते
ही अशी विशेष शक्ति न मानली तर
मनुष्याला भाषचा उपयोग करवा ये

struction in which words are naturally and inevitably supplied by the human mind. It is, secondly the exegetical power of the mind which thus supplies the words. It is, thirdly the exegetical principle which examines the syntactical conditions on which the syntactical supply of words for completing the sense of a sentence is based. Is it a faculty of the mind ? Does it come into play only when a sentence is to be interpreted ? With what known psychological operations or faculties is it to be connected ? These are important questions in psychology. We do not believe that modern philosophers have ever mentioned such an operation of the mind. Yet the human mind constantly works in the way explained in the sūtras. Human speech would be impossible if the power with which the human mind supplies words or rather the idiosyncrasy of which the words are exponents, were not recognized. We have examined all the processes of elaboration, or ratiocination mentioned by psychologists. Anuśaṅga, though an intellectual operation, is distinct from any of them. This is a peculiar function of the mind and is to be observed in exegetics only. It is an exegetical operation or faculty. Its logical bearings are important, for before a complex sentence is analysed in to separate propositions, before the last are distinctly stated, before the sense is categorically stated, before the deficient words or phrases are supplied, the mind has acted, and has developed a signification, the logical consistency of which it is able to examine and

प्याचाच असमव अद्यात्मशास्त्रकारा-
नी अनुमानादि उहादि उया प्रकाराचें
वर्णन केले आहे, त्या कोणत्याहि प्रका-
रात अनुषंग हा बुद्धीचा प्रकार गणता
येत नाही अनुषंग हा जरी मानसिक
व्यापार आहे तरी तो त्या सर्वापासून
भिन्न आहे ही विशेष मानसिक शक्ति
आहे, आणि वाक्यार्थ करतांना मात्र
हिची प्रवृत्ति अढळते हिला वाक्यार्थ
करणारी मानसिक शक्ति असे म्हटले
असता हि चालल या शक्तीचे व्याय-
शास्त्रदृष्ट्या जे सवध आहेत त्याची
योग्यता मोठी आहे, कारण एखाद्या स-
युक्त वाक्याची फाड करून त्यामध्ये
किती निरनिराळी वाक्ये आहेत हें पहा-
ण्यापूर्वी, ही निरनिराळी वाक्ये स्पष्ट मा-
हून याचा अमुकच अर्थ आहे असे म्ह-
णण्यापूर्वी, किंवा जे शब्द किंवा वाक्याश
वाक्यात नाहीत ते पुरे करण्यापूर्वी, ही अ-
नुषंगरूप मानसिक शक्ति प्रवृत्त होऊन
चुकली, व अमुकच वाक्यार्थ आहे असे
मनात येऊन चुकले, आणि वाक्यार्थ
योग्य आहे अस ठरवून तो पत्करावा
असाहि सिद्धांत होऊन चुकला अनुष-
ंगाचा जो तिसरा अर्थ आम्ही केला
आहे त्याचें इतकें पयःसात आहे हे सर्व
प्रकार समजावेत म्हणून एकवाक्य म्हणजे
काय, सिद्धवाक्य म्हणजे काय, संयुक्त
किंवा साकाक्ष वाक्य म्हणजे काय, सम
वाक्य म्हणजे काय, अनुषंग कोठे करावा
कोठे न करावा, अनुषंगाचें लक्षण काय
व्यवधान म्हणजे काय, वाक्यातील पदा-
मध्ये परस्पर सबंध कोणता असतो,
अशा गोष्टींचा विचार या पात्रामध्ये
शाला आहे

accept. From such a mental power, the third sense of the word Anusanga is inseparable. To facilitate the application of these exegetical principles, the nature of an individual sentence, a simple sentence, a complex sentence, a single sentence and a compound sentence is examined. The exegetical principle of the application of the exegetical faculty of the human mind is next explained. Its positive and negative sides being discussed, it is defined. The nature of exegetical intervention (Vyavahāna) and the syntactical correlation is explained. All these important exegetical principles are discussed in this chapter.

CHATEAU MOLLER
MOEREN
SWITZERLAND

21st June 1877

I am delighted with your work and I hope and trust you will be able to continue it. + + + But to the scholar the *Pūrāṇamānā* is of great interest and I have always thought that we wanted a native Indian scholar to translate and properly interpret it. It is so full of allusions to Yājñika matters which are familiar to your Shrotriya but of which we in Europe have a very vague and in distinct conception. You have on the other side a great difficulty to contend with viz. to find English terms exactly corresponding to Sanskrit philosophical terms. An exact correspondence of Sanskrit and English technical terms is almost impossible, but sometimes a nearer approach might have been possible. + + + To me these *Mīmāṃsaka*-discussions are extremely attractive and for accuracy of reasoning they have no equal any where. + + + Your journal will be most gratefully received by Sanskrit scholars in Europe and I beg you to put down my name as one of your subscribers.

F MAX MULLER, M. A. &c

Oxford April 2th, 1877

I have great pleasure in bearing testimony to the merits of Mr —'s monthly publication called "*Saṁdarabhaṇa Chintanikā*" the first two numbers of which have reached me here. Mr — is an able Sanskrit scholar and has a profound acquaintance with the six schools of Indian philosophy. His magazine will be eminently useful and his labours deserve the support and encouragement of all scholars and of all who are interested in the welfare of India and in the promotion of a better knowledge of Indian habits of thought.

MONIER WILLIAMS M. A. M. F. A. S.

HON. D. C. L. OF THE UNIVERSITY OF OXFORD
HON. DOCTOR IN LAW OF THE UNIVERSITY OF
CALCUTTA, BODEN PROFESSOR OF SANSKRIT IN
THE UNIVERSITY OF OXFORD

has handed to me two copies of No 1 of the *Saddarshana-Chintanikâ* I shall be glad to take six copies of this monthly publication

J MUIR D C L, L L D, PH D

UNITED STATES, NORTH AMERICA

Princeton, July 31st, 1877

° At a recent convocation of the Regents of the University, of the State of New York, held at the Capital of the State, Albany, I was invited to address them on the subject of Education in India, and I found an allusion to your personal career and present position, with some quotations from your published writings, well received and useful, in illustrating my points. Accept my best wishes for your highest success in all your literary, philanthropic and reforming efforts. Your mental grasp is vigorous + + + +

R G WILDER

Judging from the introduction and the way in which you have dealt with the three preliminary sūtras of the *Mīmāṃsā*, I am led to expect that your work will be very useful to all students of Indian philosophy. Please, put me down as a subscriber for five copies

NANABHAI HARIDAS

LITERATURZEITUNG

Of quite another stamp from the introduction is the precisely detailed explanation of the individual sūtra, which gives the impression of careful working through of native commentaries, which nevertheless occupies an independent position, and which, as the means of understanding the sūtras, is of high importance to us. It must be the result of long and solid preparatory labours. We can, therefore, wish the best success to this meritorious undertaking

JENA, }
4th August, 1877 }

A WEBER

THE ACADEMY

30th June, 1877

“ It is encouraging to note the evidence which this undertak-

ing affords of the increased interest taken by native scholars in their standard works and the text and commentary if completed can not fail to be of abiding value to scholars. On this ground, we wish the editor success in his rather bold adventure.

THE WESTMINSTER REVIEW NEW SERIES

No CIII July 1877

The work, when completed promises to be a valuable collection of materials for a knowledge of Indian Philosophy.

THE HINDU PATRIOT

(We have reproduced the review from the HINDU PATRIOT as it succinctly but exhaustively gives the history of the labours of European and native scholars in the field of Indian philosophy.)

STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

4th June, 1877

WARD in his account of the Hindus was the first to bring to the notice of English scholars the first principles of Hindu Philosophy but his account was exceedingly brief and having been compiled from elementary works, did not in any way meet the requirements of European philosophical writers. It was not therefore, until Colebrooke wrote his remarkable essays on Hindu philosophy in the Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain that European scholars got a really scientific and lucid sketch of what the Hindus had done in the domains of philosophy. As the works of a ripe scholar and distinguished orientalist these essays were above all praise. They were however wanting in one important respect. They gave the substance of Hindu philosophical ideas in the language of the essayist, but not in their *ipsissima verba* and in a subject like philosophy where a great deal depends upon the words used they could not be utilized for any critical purpose. Raja Ram Mohun Roy's essays on the Vedānta-doctrine supplemented as they were by translations of some of the Upanishads were better but they too were fragmentary. Wundt's Vedānta Sāra served only to rouse but not to satisfy the curiosity of continental savants, and the first really valuable exposition of Indian Philosophy in English was Colebrooke's translation of the Sāṅkhya Kārikā with Wilson's translation of its commentary and his own

original commentary on it. This showed how vast and deep had been the researches of the Indian sages in the field of Metaphysics. Even this, however, was deficient in one respect. It was an epitome, and not the original text on the subject. Sometime after, Dr. Muir offered a handsome prize for an essay on the leading systems of Hindu philosophy, and three competitors appeared on the field. Two of these, Dr. Ballantyne and the Rev. Mr. Mullens, carried away the prize, and the third was the Rev. Dr. K. M. Banerjee. A great deal of information was brought together in the works of these competitors, and would have proved useful, had the essays not been marred by too strong a spirit of polemical controversy and sectarian zeal. The object which the writers set before them was, not to give a faithful account of Hindu Philosophy, but to display their own powers of ratiocination in controverting the dogmas of the Hindu sages, and to establish the pre-eminence of Christian philosophy. Such a course could never satisfy the wants of unprejudiced scholars. It is well-known that of the six leading systems of Indian philosophy, each has a series of aphorisms or *memoria technica*, which, with their commentaries, form the basis of each school, and as long as those are not brought to the notice of European scholars, so long it is hopeless to expect that fair justice can be done to the intellect of the Hindus as a philosophical nation. To meet this requirement Dr. Ballantyne took in hand those original texts, but, with the profound learning and zeal of German scholars, he was wanting in their perseverance, and, instead of devoting all his energies to one or two particular schools, took up all the six at once, but could not finish any. Of the *Yoga* system he published two chapters, of the *Vedānta* one or two sections, of the *Mīmāṃsā* about as much, and of the *Nyāya* a single chapter. And of these he translated only the aphorisms with a very unsatisfactory and meagre abstract of the commentaries, and the aphorisms without their commentaries, proved all but useless. Of the *Sāṃkhya* he translated the whole of the text, but the commentary was deficient. It is, therefore, with much interest we notice that an attempt is being made at Bombay to supply faithful translation into English of all the six texts. The work is to be published under the title of *Saṅkīrṣaṇa-Chintamāṇī* and five fasciculi have been already brought out, containing the Sanskrit text with Marathi and English translations of the *Mīmāṃsā*-doctrine, together with a commentary in English. If persevered in, and the serial be com-

pleted, it will be a valuable accession to the library of the oriental scholar. The *Mīmāṃsā* is by far the most important in connection with the religion of the Hindus. Its object is to reconcile the rituals of Hindu worship and the legends of Purāṇas with philosophy and the success with which the reconciliation has been effected by Jaimini is worthy of the highest praise. To quote an instance from the writings of the Mīmāṃsist — European writers have for a long time and very justly, condemned the Hindu Śākhins for having attributed to Brahma the odious charge of a disgusting incest. The Mīmāṃsists show that the whole of it is a mere myth. Brahma is but another name for Prajāpati or the Sun and the Dawn which precedes sun rise is poetically and very aptly described as a fair maiden, born of the Sun. Therefore, as the sun follows the Dawn it is in poetry described as chasing the maiden and since the Dawn merges in the Sun as soon as the latter has risen above the horizon the allegory is complete. Other myths have been treated in the same way and it is no ordinary praise to say that the Indian gymnosophists, some 2000 years ago adopted a line of philosophical argument which would not be unworthy of the greatest German scholars of the present day. The publication of a work of this description, in a language readily accessible to the rising generation of the Hindus as well as to the scholars in Europe is an attempt which deserves every encouragement and we heartily wish its editor success in his undertaking.

THE NATIVE OPINION

5th August 1877

THE national mind has a great deal yet to do in the way of assimilating the intellectual food so bountifully supplied by the old Sanskrit lore and modern science before it can grow into the manly stature required for original thought and independent investigation. Pūrva mīmāṃsā, i. e. Jaimini-Sūtras and the Commentaries is not a favourite study with the Native Pandits though they admire it very much. The author has accordingly made a good choice in taking it up first because of all Schools of philosophy the Mīmāṃsā is the least studied, although it is distinguished above all as being the most self-sustained set of doctrines while Nyāya and Yoga and the other schools use the principles of the *gṛha* (ग्रह) as ancillary helps in discussing their own special subjects. We feel convinced that the publication is calculated to be of immense practical value in rais-

ing the tone of national thought and enriching and refining the language. It should be in the hands of every educated Hindu who aspires to accomplish the study of old Hindu authors. We hope the work will be patronized by all those who can afford to do so.

EDUCATIONAL RECORD

August, 1877

Mr. []'s "*Saddarsana-Chintamukhā*" has reached its seventh issue, and appears to be winning golden opinions from those best able to pronounce on its merits.

THE EVANGELICAL REVIEW,

April, 1877

We think that the work will well supply what many feel the need of—an apparatus for the intelligent study of Hindu philosophy. If the promise of these earlier portions is well maintained, it will prove to be a very important addition to the literature of the subject which it professes to expound.

THE POONA OBSERVER

21st March, 1877

Looking at the Magazine from a purely literary point of view, it evinces very considerable ability. The introductory chapter is particularly interesting and exceedingly well-written, while the plan pursued in analysing the philosophical systems brought under examination is at once clear and methodical. The succeeding chapters afford an interesting view of Asiatic Psychology, and of the modes of thought and expression peculiar to eastern nations, and we have no doubt that, on that account alone, the work will receive a cordial welcome in the libraries of oriental Scholars and Savants.

। भवद्भिः समारब्धषड्दर्शनसङ्ग्रहस्य मुद्रण समाप्तोऽयं ग्रन्थनिर्मातुं शास्त्रीयम-
हर्षविषयाणां यथार्थावगमं तद्व्ययने मुहुर्मुहुर्भूमित्वं व्याप्तिम् । यद्यप्यल्लभ्यहलायकाशेन
मया सर्वं न दृष्टं तथापि यावदृष्टं तत्रासंगतं न लब्धं, स्याच्चेदपि स्थलविशेषेषु विपरीता-
र्थप्रत्ययसम्भवस्तथापि "गच्छतः स्वर्गलोकं कापि यत्र कचन जायते । हसन्ति दुर्गमस्तत्र
समावधति सज्जनाः" इति पद्यार्थननुसृत्य श्लाघनीयावेव स्यातां ग्रन्थकर्तुं प्रतिभा परि-
श्रमश्च निर्मलचेतसाम् । किं प्राचीनतममहापण्डितनिर्मितनिबन्धेष्वपि स्थलविशेषे
पुनर्निर्णयते तावदेव ते किं महाहर्षत्वानि नोपायेयाः । किं मुक्तायिभिर्नान्तरी-

मीमांसाशास्त्रसिन्धोर्गम्भीरत्वात् तदन्तस्थन्ध्यायस्तनानि तत्तीरस्यविदुषामपि हस्ता-
ग्राह्याणि । कुतस्तरा प्राकृतानां । अधुना तु तदुपरि श्रीमद्भाष्यान्तरादिद्वन्ध्या हस्तग्राह्याणि
जातानि । इयं तु जनताया महदुपकृतिरेव । इयं तु कृतिर्विद्वन्भान्यैव ॥

नारायणशास्त्री गोखले

भवदीय मीमांसादर्शनस्थसूत्राणां शावरभाष्यादिग्रन्थदर्शनेन पाठशोधन-
पूर्वक पठ्यार्थवाक्यार्थभावार्थानां प्रदर्शने अनुनातनानां तदव्ययनशून्यानां अती-
वोपकारक अभूतपूर्व सुवोवचेत्यवगम्य भृशं तुष्टोस्मीत्यलं विस्तृत्या

गंगाधरशास्त्री दातार

वि० वि० षड्दर्शनचिंतनिका नामक जो ग्रंथ आपण प्रस्तुत करीत आहा
त्याचे सहा अंक आम्हाकडे आपण रुपा करून पाठविले ते आम्ही आदरपूर्वक
स्वीकृत केले या देशात मीमांसाशास्त्राची अमिच्छा प्रायश कोणास नसल्यामुळे
पठनपाठनक्रम नष्ट होऊन शास्त्र अस्तगत झाले तरी प्रस्तुत आपण मीमांसाशास्त्रा-
चा अभ्यास करून मोठ्या मेहेनतीने हा ग्रंथ तयार करीत आहा. याजपासून
मीमांसाशास्त्राची माहिती सर्व लोकास चांगल्या रीतीने होऊन अस्तगत झालेल्या
शास्त्राचा बराच उदय होत जाईल शास्त्राची माहिती थोडक्यात होण्याची जी सरणी
काढली आहे याजपासून विद्वान् लोकांचा मोठा फायदा आहे वादविवादक ग्रंथ
या शास्त्रात मोठमोठाले आहेत, परंतु सुलभोपायाने सर्वांस लवकर चांगले ज्ञान हो-
ण्यासारखा ग्रंथ कोणी विद्वानाने केला नाही, यास्तव सर्वोपयोगी हे महत्कृत्य आपण
करीत आहा या कृत्यास आपरमेश्वर यश देवो याविषयी जगनियत्याची प्रार्थना
आम्ही वारवार करीत आहो इत्यलं विस्तरेण

मुकाम पुणे } चिंतामणशास्त्री थत्ते, डेकन कालेज
ता० ४ जुलई सन १८७७ इसवी

षड्दर्शनचिंतनिका आपण चालू केली ती येथे माझे पाहण्यात आली ती
पाहून व तिच्यातील विषय मराठीत इतका भाषिकपणे खुला केलेला जाणून मला
फारच समाधान व आश्चर्य वाटले, कारण मीमांसेचे तत्त्वज्ञान असणारे पांडित सांप्रत
विरळ त्यात तो विषय मराठीत सविस्तर व मनात येण्याजोगा दृष्टीत वेगळे देऊन
उपपादित करणे हे काम अल्पज्ञानाचें नव्हे हा ग्रंथ पाहताच तो प्राप्त होण्याची
उत्कठा झाली

गणेशशास्त्री लेले
मु० नारिक, रविवारात

इंद्रिय (ग)

भा० २६ भाष, १८७७

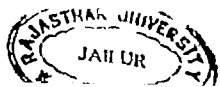
या पुस्तका या द्वारे शान्त स्वभाव शोभातेथी मृदुलप्रे त्यासाठी त्याची पर, पाचाली पराचा अर्थ, त्यावेळाली वाचकाम व त्यासाठी माराथ, सेतिन कचित् स्वती ज्या छत्रापा शयनशोभीनी निराळा अर्थ कला आहे तोहि निहित आहे ज्या अंगात छत्राचे मराठी व इयदी मापातरे व त्या तली छत्राभापा विशेष बाध, पणपरसंबंध मतातरे व सधुने व कन बाधविण्यात येथे अशी अनेक माराथी शास्त्रीय व उपयुक्त माहिती मराठीत प्रशास इंधनीत द्या देऊन बाधिली आहे

प्रस्तुत कार्य पढव शीनाचिनानकेधारते मातृपुत्र निवृत्त ते मोक्षमस्वत्व विमताने मिळी हे स्वशिक्षार्थी जी अनन्य मुक्त हय आहेन स्वार्थीय प्रथम समजते पाहिजे तरांग राजभय माहीता सात्त्विकायुक्त आत्म्या दशांतीत या रात्र्यपनास पाणी पडून ज्या वरांतहि शास्त्रीय नावहि या देशांत सात्त्विका मुक्त लो ज्ञानी आहे, त्यापैकीय बाधपाचें मूळ व मुख्य साधन अे हे परम गहन व उपयुक्त मीमांसाग्राह्य त्याचे मापातर दाउन त्याची मूल्यने व तात्पर्यताम ही मागण मुक्त ज्ञानी अल्पाभावात हा पाठ ही चिंतनिका सर्वोष्ट लावनीवृत्त असत्त्वामुळे इले कार्याचे साक्षात् मोठे उपकार आहेत पात संशय मारी आता अशा सात्त्विकायुक्त ह्ये ह्ये आत्म ज्ञानीस सात्त्विक मिष्टून हे काम वाचकाम ज्यो अशी व वाचार्थी मागेना वचन या पुस्तकाचा आशी आनंदपुत्र रचिता करतो

ज्ञानोदय

भा० १३ मुद्र १८७७

या मानानांभी व शीतरी माया मरी जय आहे व शिरा ॥ विचार्यी संस्तुत रात आहेत, मरी माया सरळ, मेल व रचिय आहे

पंच

नाम	रुपये	आणे	पति
रा० सा० गंगेश वाटव्यांग सहस्रमुद्र	५		१
N Vaithianathan Esquire	5	०	1
Alfred Forbes Sealy Esquire	5	8	1
रा० बा० येसायन भारेश्वर १८८१	५	६	१
रा० सा० म्यात्रराव रामचंद्र पुढुठ	५		१
" " गोपा राव विनायक मानप	५	६	१
T Krishnaswamy Iyer Esquire	5	6	1
Takor Ganga Singh	5	6	1
Babu Rāmā Dhan Bājpeya	16	2	3
रा० मा० गंगेश दादाजी दशमु	5	6	1
Babu Kesava Prasad Towari	5	0	1
Babu Guru Prasad Sow	5	0	1
रा० सा० पराशर वासुदेव अटले	५	६	१
" " जाधाय मोरेश्वर पिाळे	५	६	१
" " जयसत्यबाबराव तिमलराव	५	६	२
" " भावपराव, शिरध्वरा	५	६	१
" " विनायकराव विठ्ठल सखिनरा	५	६	१
Babu Parma Nand	5	0	1
Major Westropp	5	6	1
M R Soobba Raw Esquire	5	6	1
रा० फाहोजी जयराव	५	६	१

सूचना.

	रुपये.	आणे
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारांस टपाल हंशिलावद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

अथकृत्यास अथवा म्यानेजरस जो पत्रे लिहावयाचीं, ती “षड्-दर्शनचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव. पेठ, घर नंबर ६४१” या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे संबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	Δ.
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy.

N B The subscription is to be paid *in advance*
 .. No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintanikâ-Office*, Poona, *Sa-dashive Petha*, House Municipal No 641.

